2000 ـ يىلىدىكى تۇنجى دۇنيا جىنىس رېكورتىنى ياراتقان پەخىرلىك ئوغلان جۇرئەت ئوبۇلقاسىم

2–3

XINJIANG CIVILIZATION XINJIANG CIVILIZATION XINJIANG CIVILIZATION

2000

ISSN 1008-6498

03>

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

新疆文化

ئۇيغۇر ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىنىڭ مۇنەۋۋەر ۋەكىللىرىدىن:ئۇستاز يازغۇچى مەمتىمىن ھوشۇر

بۇ سانىدا

مۇھاكىمە

يېڭى ئەسىر ھارپىسىدىكى ئويلىنىش .... نۇسرەت تۇردى 2

ئەدەبىيات گۈلزارى

ياخشى چۈش كۆرۈڭ.......... (ھېكايە) .... مەمتىمىن ھوشۇر 7
بول ماڭغانسېرى ئېچىلىدۇ .... ئەنۋەر ئابدۇرېھىم 11
شەھەر قۇشلىرى.......... (ھېكايە) .... تۇرسۇن مەھمۇت 18
تەكلىماكان، خوراز، ئۈرۈمچى... (باللادا) .... ھەببۇللا توختى 28
شائىرلىق ئەركىنلىكى قەيەرگىچە .... ئاسىمجان ئوبۇلقاسىم 31
خەلقلا بولىدىكەن شائىر ياشايدۇ، شېئىر يوقالمايدۇ ...... روزى سايىت 47
تۇمارىس.......... (تارىخىي ھېكايە) .... ئابدۇللا ساۋۇت 53
ئاسىي.......... (ھېكايە) .... جالالىددىن بەھرام 65
نەسىرلەر .... ئەخمەت ئىمىن 156
ئىبرەتلىك پاراڭلار .... ۋاڭ روگۇ، جاڭ خۇڭيەن 72

مەدەنىيەت - سەنئەت گېزىتى

مەدەنىيەت - سەنئەت ئۇچقۇرلىرى .... چېن يەن، مېھرىنسا مەتنىياز 76

يېڭى ئەسىرگە سوۋغا

جۈرئەت ئوبۇلقاسىمغا شان-شەرەپ .... ئەنۋەر ئەزىزى 79
ئىلھام ئىمىن، مىجىت ناسىر، ئىمىن تۇرسۇن

ئەخلاق باغچىسىدىن گۈلدەستە

ئەدەب بوستانى ۋە ئەخلاق گۈلىستانى ...... ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ي. ئىلياس 85

تارىخ ئەينىكىدە

تارىخ تەتقىقاتىدىكى يېڭى مېتود - «تارىخنى ئۆزىنىڭ ئۆز ئۇچۇرى ئارقىلىق بايان قىلىش» .... ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن 146

ئويلىنىش ۋە ئىزدىنىش

سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى توغرىسىدا مۇلاھىزىلەر ... ليۇ جۈنىڭ 149
جياڭ تېيگاڭ، جاۋ لېگېن، ۋاڭ شىنيا، جۇ چىڭيىن

خەتتاتلار باغچىسى

ئابدۇرېھىم ھېيتقا بىر غەزەل .... خەتتات: ئابلىمىت ئوسمان 160
مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى: رىسالەت مۇھەممەت

شىنجاڭ مەدەنىيىتى
(49-يىل نەشرى)

قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال
ئەدەبىي ژۇرنال
2000-يىل 2-، 3-سان
(ئومۇمىي 242-، 243-سان)

ژۇرنال تەھرىر ھەيئىتى

مۇدىر:
شۈ خۇاتيەن
زۇنۇن قۇتلۇق

مۇئاۋىن مۇدىرلار:
ۋاڭ جىڭبىن
ئابلىجان ھېيت
لۇ شىنخۇا

ھەيئەت ئەزالىرى:
ماي يىڭشېڭ
يۈ قېڭ
جۇ جۇفاڭ
ھاۋاقىز باھاۋۇدۇن
لى يىڭمىن
بەي جيەنياۋ
جىن مىن
قۇربان مامۇت
فەن ياۋجىڭ
جاڭ تىڭبىي
رىسالەت مۇھەممەت

باش مۇھەررىر: قۇربان مامۇت مەسئۇل مۇھەررىر: رىسالەت مۇھەممەت

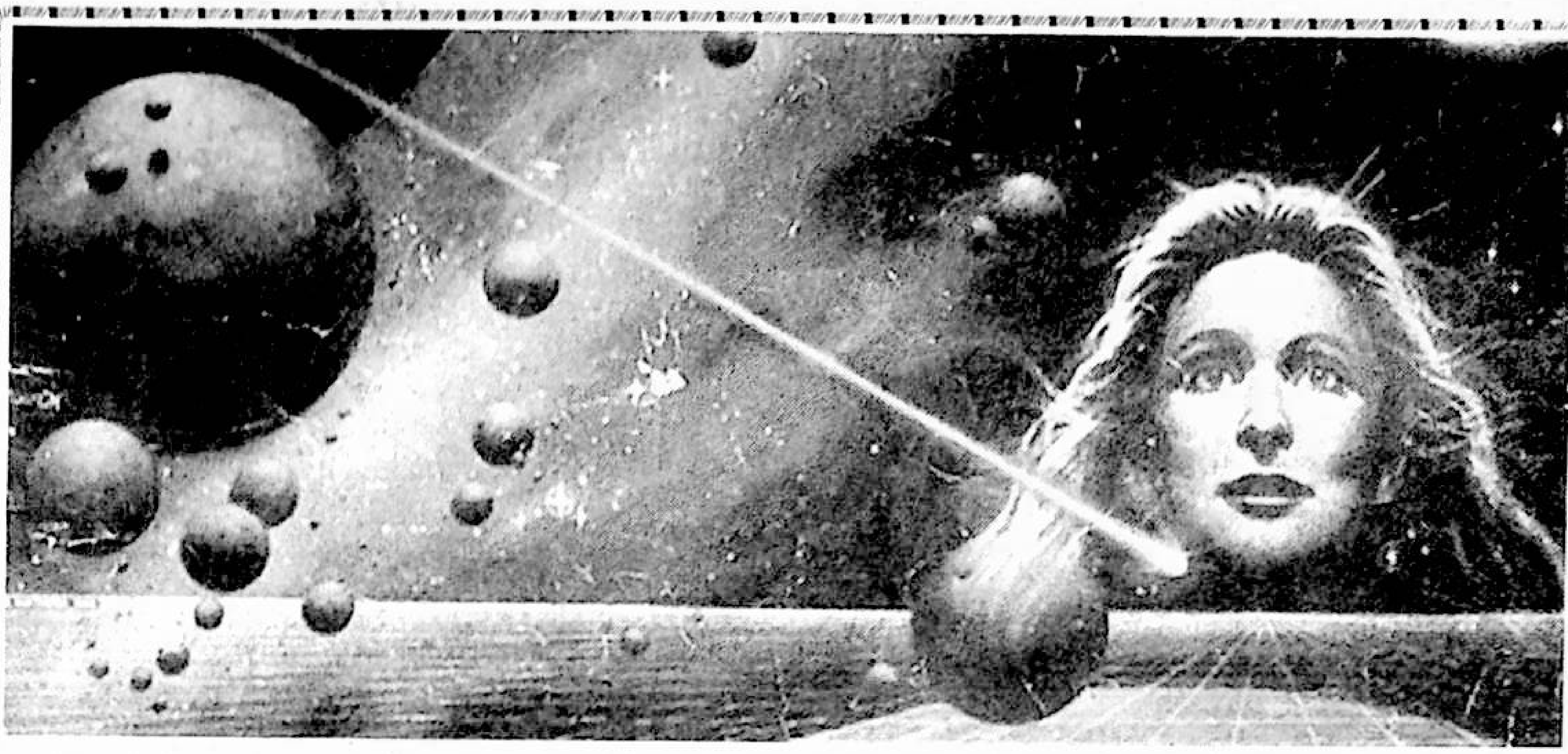

يېڭى ئەسىر ھارپىسىدىكى ئويلىنىش

نۇسرەت تۇردى

... كۈچلۈك روھىي بېسىم، گاڭگىراش، تىت-تىت بولۇش، ھودۇقۇش ھازىرقى زامان ئۇيغۇرلىرىدىكى ئورتاق كەيپىياتتۇر. بىر ھېسابتا بۇ بىزنىڭ ئۆز-ئۆزىمىز ئۈستىدە سالماقلىق بىلەن ئويلىنىپ كۆرۈشىمىزگە ياخشى سورۇن ھازىرلاپ بەردى. چۈنكى بۇ خىل كەيپىياتنىڭ كەينىگە بىر ئېغىز سۆز بىلەن چۈشەندۈرۈش قىيىن بولغان مۇرەككەپ مەسىلىلەر يوشۇرۇنغاندەك قىلاتتى. ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتى بىلەن بۇ مەسىلىلەرنى تېخىمۇ ئىلمىي بولغان چۈشەندۈرۈش ۋە ھەل قىلىش تەقەززاسى تۇغۇلدى... ئويلىنىش رەسمىي باشلاندى.

ئىسلاھات، ئىشىكنى ئېچىۋېتىشتىن كېيىن باشلانغان تاشقى دۇنيا بىلەن ئۇچرىشىش ھازىرقى زامان ئۇيغۇرلىرىدا كۈچلۈك روھىي سىلكىنىش ھاسىل قىلدى ھەم شۇنداق بولۇشى ئېنىق ئىدى. تەرەققىيات جەھەتتىكى غايەت زور پەرق، كۈچلۈك رىقابەت، ئۆزىنىڭ بىرمەزگىللىك شانلىق تارىخىدىن كېيىن بېكىك، تىنما ھالەتتە تۇرغان ئۇيغۇر مەدەنىيىتىدە كۈچلۈك سىلكىنىش ھاسىل قىلدى. قىممەت قارىشىمىز، تۇرمۇش ئۇسۇلىمىز ھەتتا ياشاش

مۇھاكىمە

مۇھىتىمىزمۇ كۈچلۈك خىرىسقا دۇچ كەلدى. ھەل قىلىش قىيىن بولغان لېكىن ھەل قىلمىسا بولمايدىغان يېڭى مەسىلىلەر كەينى-كەينىدىن ئاشكارىلىنىشقا باشلىدى. ياشلار ئارىسىدىكى مىللىي ئەخلاق قارىشىنىڭ سۇسلىشىشى، زەھەرلىك چېكىملىكنىڭ يامراپ كېتىشى، نىكاھتىن ئاجرىشىش نىسبىتىنىڭ ئۆزلۈكسىز ئېشىپ بېرىشى، ئىشسىزلار قوشۇنىنىڭ زورىيىشى، مىللىي ساپانىڭ تۆۋەن بولۇشى... غا ئوخشاش بۇ بىر قاتار مەسىلىلەر خاتىرجەملىكىمىزنى بۇزدى، ھودۇقۇش، ئالاقزادىلىك ھەممە جاينى قاپلىدى. شۇنداق قىلىپ، 20-ئەسىرنىڭ 90-يىللىرىدا مىللەتنىڭ كرىزىس تۇيغۇسى ۋە ئېڭى رەسمىي شەكىللىنىشكە باشلىدى. يازغۇچى ئەختەم ئۆمەرنىڭ «يىراق قىرلاردىن ئانا يەرگە سالام» (پوتكول ئۇيغۇر جەمئىيىتىنى زىلزىلىگە سالغان بۇ ئوچېرك ژۇرنىلىمىزنىڭ 1994-يىل 1-، 2-(قوشما) سانىدا ئېلان قىلىنغاندى. - مۇھەررىردىن) ناملىق ئوچېركى بۇ خىل كرىزىس ئېڭىنىڭ تۇنجۇققان ئەمما روھى ئويغاق زىيالىيلار ئارىسىدىكى تۇنجى پارتلىشى ئىدى. شۇنىڭدىن باشلاپ ئېلان قىلىنغان مىللەتنىڭ ئۆز-ئۆزىنى تونۇشى ھەققىدىكى ماقالىلار مىللەتتە كرىزىس ئېڭىنىڭ باش كۆتۈرۈشى ئۈچۈن مۇنبەت ئىجتىمائىي تۇپراق ھازىرلاپ بەردى.

بۇ ماقالىلاردىن مەلۇمكى، بىز قانداقتۇر بىر نەرسىنى ھېس قىلىشقا باشلىغاندۇق.

مەدەنىيىتىمىزنىڭ ئۆزىمىز ياشاۋاتقان بۇ دەۋر بىلەن تازا ماسلىشالمايۋاتقانلىقىنى، ھازىرقى زامان تەرەققىياتى بىزنى تازا قوبۇل قىلالمايۋاتقانلىقىنى سەزگەندۇق. بىراق بۇنىڭدىكى ھېسسىي بىلىش ماھىيەتلىك بىلىشتىن كۆپ يىراق ئىدى. بىز ھەرگىزمۇ ئاچچىقىنى چىقىرىۋېلىش، شىكايەت قىلىۋېلىش تەرىقىسىدىكى «بىلىش» سەۋىيىسى بىلەنلا چەكلىنىپ قالمايتتۇق. چۈنكى بىز دۇچ كەلگەن مەسىلىلەر مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇش ئاساسىمىز – مىللىي مەدەنىيىتىمىز بىلەن سەۋەب-نەتىجە مۇناسىۋىتى ئورناتقانلىقى ئېنىق ئىدى.

يۇقىرىدا تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن مەسىلىلەرنى ھەم ئۇنىڭدىن ھاسىل بولغان كرىزىس ئېڭىنى مەنبە جەھەتتىن بىر نۇقتىغا يىغىنچاقلاش مۇمكىن، ئۇ بولسىمۇ مىللىي مەدەنىيەت كرىزىسىدۇر. مېنىڭچە، بىز دۇچ كەلگەن مەسىلىلەر مىللىي مەدەنىيەتنىڭ ھالسىزلىنىشىنىڭ، زامانغا ئاكتىپ لايىقلىشالمىغانلىقىنىڭ، ئۆزى دۇچ كەلگەن تەرەققىيات مەسىلىسىنى توغرا ھەل قىلالمىغانلىقىنىڭ مەھسۇلىدىن ئىبارەت. چۈنكى ھەر قانداق بىر مىللەتنىڭ ھاياتىي كۈچى، ياشاش، تەبىئەتنى بويسۇندۇرۇش ئىقتىدارى ئۇنىڭ ئۇزاق مەزگىللىك جۇغلىنىش، ئىجاد قىلىش، قوبۇل قىلىش ئارقىلىق شەكىللەنگەن مەدەنىيىتىدىن كېلىدۇ. مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، پەقەت كۈچلۈك پەن-تېخنىكا ۋە ئىقتىسادنى ئارقا تىرەك قىلغان، كۆپ مەنبەلەشكەن ئىلغار مەدەنىيەتكە ئىگە مىللەتلا ئۆزىنىڭ ئەمەلىي مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇش قىممىتى ۋە ئىقتىدارىنى ساقلاپ قالالايدۇ.

بىز شۇنى ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇرمىزكى، مەدەنىيىتىمىزنىڭ ھەرقايسى قاتلام ۋە تەركىبلىرىدە خىلمۇ خىل ئەجەللىك ئاجىزلىقلار مەۋجۇد. بۇ خىل ئاجىزلىقلار، پۈتكۈل ئۇيغۇر مەدەنىيەت قۇرۇلمىسىدىكى قاتلام ئۆزەكلىكى مۇكەممەل، جىپسىلاشقان سىستېما ھاسىل قىلالماسلىقى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. ئەمەلىيەتتە، مەدەنىيەت مۇرەككەپ مۇناسىۋەتلەر تورىدىن تەركىب تاپقان سىستېمىدىن ئىبارەتتۇر. ئۇنىڭ تەركىبىدىكى ھەرقايسى قاتلام-تارماقلار ئۆزئارا تەسىر قىلىش، بىر-بىرىنى ئىلگىرى سۈرۈش، چەكلەشتىن ئىبارەت كۆپ خىل ھەم كۆپ قىرلىق مۇناسىۋەت تورى ئورناتقان بولۇپ، خۇددى ئادەم ئورگانىزمىنى تەشكىل قىلغۇچى ئەزالار بىر-بىرىگە زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغىنىدەك ۋە بىر-بىرىنى تەقەززا قىلغىنىدەك (مۇھەررىردىن) مەدەنىيەت سىستېمىسىدىكى مەلۇم بىر قاتلام ياكى تەركىبنىڭ ۋۇجۇدقا كېلەلمەسلىكى ياكى مۇكەممەللىشەلمەسلىكى باشقا قاتلام-تەركىبلەرگە مۇھىم ھەتتا ھەل قىلغۇچ تەسىر كۆرسىتىدۇ ۋە ھەتتا بىر پۈتۈن مەدەنىيەتنىڭ ئۆزگە مەدەنىيەتكە بولغان ئىممۇنىت كۈچىنى ئاجىزلاشتۇرۇۋېتىشىمۇ مۇمكىن. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، مەدەنىيەت قاتلىمى ۋە تەركىبلىرى ئوتتۇرىسىدىكى نازۇك مۇناسىۋەت مىللىي مەدەنىيەت كرىزىسىنىڭ مۇرەككەپلىك دەرىجىسىنى بەلگىلىگەن بولۇپ، ئۇنى يېشىش ۋە چۈشەندۈرۈش ئۈچۈنمۇ بەلگىلىك قىيىنچىلىق ئېلىپ كېلىدۇ. شۇنداقتىمۇ بىز بۇ مەسىلە ئۈستىدە كۈچىمىزنىڭ يېتىشىچە ئۇرۇنۇپ كۆرىمىز.

1.سۈزۈلمىسە بولمايدىغان مەسىلە ـ ئىقتىساد

كېسىپ ئېيتقاندا ، سىستېمىلاشقان مىللىي ئىقتىسادنىڭ ۋۇجۇدقا كېلەلمەسلىكى مەدەنىيەت تەرەققىياتىمىزنى بوغۇپ تۇرماقتا. گەرچە، جۇڭگودا بازار ئىقتىسادى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەنگەن بولسىمۇ، دېھقانلىرىمىز يەنىلا مەمۇرىي بۇيرۇق ئاستىدىكى ، كۆپ خىللاشمىغان دېھقانچىلىق باسقۇچىدا تۇرۇۋاتىدۇ. شەھەر ئۇيغۇرلىرى بولسا، ئاساسەن ئىپتىدائىي سودا ئىقتىسادى ياكى مەكتەپكە ئوخشاش كەسپىي ئورۇنلارنى ئاساسىي گەۋدە قىلغان، ھۆكۈمەت مالىيىسىگە كۈچلۈك بېقىنىش خاراكتېرىدىكى ئىقتىسادىي ھالەتتىن قۇتۇلالىغىنى يوق. بۇ، ھازىرقى زامان ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئىجتىمائىي تەشكىلىي قۇرۇلمىسىنى تارقاق، سىستېمىلاشمىغان ئۇزۇك ھالەتكە چۈشۈرۈپ، ياشاش ۋە پائالىيەت بوشلۇقىنى تارايتىۋەتكەن مۇھىم سەۋەبلەرنىڭ بىرىدۇر.

مەلۇمكى، مىللىي ئىقتىساد بىر مىللەتنىڭ مەدەنىيەت ھاياتىدا كەم بولسا بولمايدىغان مۇھىم ئامىلدۇر. بىر مىللەت ئىقتىسادىي كۈچىنىڭ قانداق بولۇشى، شۇ مىللەتنىڭ ياشاش ئىقتىدارى ۋە جەمئىيەتتە تۇتقان ئورنىغا بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىدۇ. بولۇپمۇ كۆپ مىللەت ئارىلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايوندا مەلۇم مىللەتنىڭ بىر قەدەر مۇكەممەللەشكەن ھەم كۆپ خىللاشقان ئىقتىسادىي ئىشلەپچىقىرىش سىستېمىسىغا ئىگە بولۇشى ، شۇ مىللەتنى ئىشەنچلىك ياشاش كاپالىتى بىلەن تەمىنلەپ، شۇ مىللەتنىڭ ئىجتىمائىي تەشكىلىي قۇرۇلمىسىنى كۆپ خىللاشتۇرۇپ، ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ بىرخىل ياكى بىرنەچچە خىل ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىگە ھەددىدىن زىيادە مەركەزلىشىشۋېلىشىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. ئەڭ مۇھىمى، شۇ مىللەت ئەزالىرىنى تېخىمۇ كۆپ ئىشقا ئورۇنلىشىش پۇرسىتى بىلەن تەمىنلەپ، مىللىي مەدەنىيەتنىڭ باشقا تارماق، قاتلاملىرىنى ياخشى مەبلەغ مۇھىتى بىلەن تەمىنلەيدۇ.

گەپنىڭ ئوچۇقىنى ئېيتساق، بىزنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىمىز ھەقىقەتەن خەتەرلىك. دەل بىز يۇقىرىدا دەپ ئۆتكەن سەۋەب تۈپەيلىدىن ئىقتىسادىمىزنىڭ رىقابەت كۈچى غايەت زور دەرىجىدە بوغۇلۇپ قالدى. ھەممىدىن دېھقانلىرىمىزنىڭ يەنىلا قالاق پىلانلىق ئىقتىساد ئەندىزىسى ئاستىدا ياشاۋاتقانلىقى كىشىنى چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ. مەلۇم مەنىدىن ئالغاندا، بۇخىل ئەندىزىنىڭ مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇشى بىزنىڭ ئىقتىسادىمىز ئۈچۈن كۈچلۈك مەسخىرىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. چۈنكى بۇخىل ئىقتىساد شەكلى ھازىرقى زامان ئۇچۇرلاشقان ئىقتىسادى ۋە ئۇنىڭ قانۇنىيىتى بىلەن زىت، شۇنداقلا

مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەردىكى بازارلار بىلەن بىر گەۋدىلىشىشنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن غايەت زور توسالغۇدىن ئىبارەت. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇيغۇر دېھقانلىرىنىڭ ئۇچۇر ئېڭى ۋە رىقابەت ئېڭى يېتىلدۈرۈشى ئۈچۈنمۇ پايدىسىز بولۇپ، دېھقانلاردا پەقەت يەرگىلا تايىنىش پسىخىكىسىنى شەكىللەندۈرۈپ، ئېگىلىكنىڭ كۆپ خىللىشىشى، بېيىشى ئۈچۈنمۇ نۇرغۇن سەلبىي تەسىرلەرنى ئېلىپ كەلدى. شەھەرلەردە بولسا، «سودىغا ماھىر» ئۇيغۇرلار يەنىلا ئىپتىدائىي شەكىلدىكى، تاۋارلىشىش، تېخنىكىلىشىش دەرىجىسى تۆۋەن بولغان ئاددىي ئېلىپ-ساتارلىق شەكلىدىن قۇتۇلالمىدى. مىللىي سانائەت قەد كۆتۈرەلمىدى.

قىسقىسى، ئەھۋال بەك جىددىي. ئىقتىساد مەسىلىسىدە ئەمدى ھەرگىز بۇ خىل ھالەتتە تۇرۇۋېرىشكە بولمايدۇ. چۈنكى بىز كېيىن تېخىمۇ كەسكىن رىقابەتكە دۇچ كېلىشىمىز تۇرغان گەپ. جۇڭگو «دۇنيا سودا تەشكىلاتى»غا كىرىپلا قالىدىكەن، چەت ئەللەرگە قارىتىلغان مەبلەغ، ئىمپورت - ئېكسپورت، پۇل-مۇئامىلە... قاتارلىق تەرەپلەردىكى چەكلىمە يەنە بىر قەدەر ئازىيىپ، دۇنيا ئورتاق بازىرى بىلەن بىر گەۋدىلىشىشكە قاراپ يۈزلىنىشكە مەجبۇر بولىمىز. ئۇ چاغدا چەت ئەللەرنىڭ تۆۋەن باھالىق، يۇقىرى سۈپەتلىك مەھسۇلاتلىرى (يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىمۇ بۇنىڭ ئىچىدە) جۇڭگو بازىرىغا كىرىشى ۋە بىزنىڭ ئىقتىسادىمىزغا يۇقىرى بېسىملىق رىقابەت ھاسىل قىلىشى ئېنىق. ئەمما ئەھۋالدىن قارىغاندا، بىزدە تېخى بۇنىڭغا قارىتا ماددىي جەھەتتىنلا ئەمەس، ئىدىيە جەھەتتىنمۇ تەييارلىق يوقتەك قىلىدۇ.

پۈتكۈل مىللەت ئۈچۈن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئىقتىسادىي نامراتلىق مەنىۋى نامراتلىق - قاششاقلىقنىڭ ئانىسىدۇر. مۇبادا بىز بۇ خىل نامراتلىقتىن قۇتۇلمايدىكەنمىز، باشقا مەدەنىيەت قاتلىمى ۋە تەركىبلىرىنىڭ تەرەققىياتىدىن ئېغىز ئېچىش مۇمكىن ئەمەس. بىزدىكى ئىقتىساد شەكلىنىڭ كۆپ خىللاشمىغانلىقى، ئىقتىساد قۇرۇلمىسىنىڭ مۇكەممەللەشمىگەنلىكى ۋە سىستېمىلاشمىغانلىقى، ھازىرقى زامان ئۇيغۇرلىرىنى ئاددىي ھالدىكى دېھقان، ئىشچى، كادىر، سودىگەر، ئوقۇتقۇچىدىن تەركىب تاپقان قۇرۇلمىسى ئاددىي، تەركىبلىرى تولۇق بولمىغان ئىجتىمائىي شەكىل ئىچىگە بەنت قىلىپ قويدى. ئويلاپ بېقىڭ، يۇقىرىدا تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن بەش خىل كىشىلەر توپى زادى قانچىلىك ئىقتىسادىي قىممەت يارىتالايدۇ؟ ياراتقان ئىقتىسادىي قىممىتى ئۆزىدىن باشقا قانچە ئادەمنى بېقىشقا يېتىدۇ؟ (بۇ ئۇلارنى كەمسىتكەنلىك ئەمەس، ئەلۋەتتە.) مېنىڭچە، بىزدىن يەنە كۆپ خىل مۇلازىمەت تۈرلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشىلەر توپىدىن شەكىللەنگەن كۆپ خىل ئىقتىسادىي تەركىبلەر چىقىشى، ئالىي دەرىجىلىك پەن-تېخنىكا بىلەن قوراللانغان ئىشلەپچىقىرىش تەركىبلىرىمۇ ۋۇجۇدقا كېلىشى كېرەك. ئەمما ئۇ قاچان ۋۇجۇدقا چىقار؟

2. مىللىي ئەنئەنە ۋە زامانىۋىلىشىش، مائارىپ پوزىتسىيىسى

مائارىپ يەنى بىر مىللەتنىڭ مائارىپى شۇ مىللەتنىڭ كېيىنكى بىر ئەۋلاد كىشىلىرىنى ئۆزىنىڭ تەربىيىلەش ئوبيېكتى، جەمئىيەتنىڭ كەلگۈسى تەرەققىياتى ئۈچۈن يېڭى بىر ئىجادىي ۋە ھاياتىي كۈچ بېغىشلايدىغان زاپاس قوشۇن يېتىشتۈرۈشنى ئۆز مەقسىتى قىلغان بولىدۇ. تېخىمۇ چوڭقۇر قىلىپ ئېيتساق، مائارىپسىز مىللەت - ئۈمىدسىز مىللەتتۇر.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان مىللىي مائارىپىمىز قاتتىق سىناققا دۇچ كەلمەكتە. ئوقۇتۇش مەزمۇنىدىكى مىللىيلىكنىڭ ئاجىزلىقى، بېكىك مائارىپ ئەندىزىسى، قالاق مائارىپ پوزىتسىيىمىز... قاتارلىقلار مىللىي مائارىپىمىزنىڭ ئىجتىمائىي فۇنكسىيىسىنى زور دەرىجىدە چەكلەپ قويدى. شۇڭا، بىز مىللىي ساپا مەسىلىسىدە مائارىپىمىزدىن گۇمانلىنىشقا تامامەن ھەقلىقمىز.

ھەر قانداق بىر مىللەتنىڭ مائارىپى مەزمۇن جەھەتتىن ئالدى بىلەن مىللىي ئەنئەنە بىلەن زامانىۋىلىشىش ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش ۋە جەمئىيەتنىڭ تەرەققىيات تەلىپىگە، قەدەمگە قانداق ماسلىشىش مەسىلىسىگە دۇچ كېلىدۇ. ئالدىنقىسى مىللىي روھ ۋە مىللەتنىڭ قىممەت قارىشى، ئۆز-ئۆزىنى سۆيۈش، قەدىرلەشتىن ئىبارەت روھىي پائالىيەتكە، كېيىنكىسى بولسا، مائارىپنىڭ ئوبيېكتى، ئادەمنىڭ مۇستەقىل تۇرمۇش كەچۈرۈش، ياشاش ئىقتىدارى، ئىجادچانلىقىدىن ئىبارەت ئەڭ كونكرېت مەسىلىگە بېرىپ تاقىلىدۇ. شۇڭا بۇ مەسىلە ئۇيغۇر مائارىپىنىڭ جۈملىدىن پۈتكۈل جۇڭگو مائارىپىنىڭ مۇھىم نۇقتىسىدۇر.

مەلۇم مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، زامانىۋىلىشىش ئۆتمۈشنى ئىنكار قىلىش ئەمەس، بەلكى ئەنئەنىنى بۈگۈنگە ماسلاشتۇرۇش ۋە مىللىي ئەنئەنە ئاساسىدا داۋاملىق تەرەققىي قىلىشتىن ئىبارەت. مىللەتنىڭ زامانىۋىلىشىشى، مىللەتنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنىڭ بۈگۈنكى زاماندىكى راۋاجى ۋە مەھسۇلىدۇر.

شۇڭا ھەرقانداق بىر مىللەتنىڭ مائارىپى ئوقۇتۇش مەزمۇنىدىكى مىللىيلىكتىن، رايون ئالاھىدىلىكىدىن ۋاز كېچەلمەيدۇ. چۈنكى ھەر قانداق بىر مىللەت ياكى رايون خەلقى جۇغراپىيە، تارىخ، ئۆرپ-ئادەت، پسىخىكا، قىممەت قاراش، تۇرمۇش ئۇسۇلى... قاتارلىق تەرەپلەردە خاسلىققا ئىگە بولىدۇ. پەقەت بۇ خىل خاسلىق كەڭ دائىرە (پۈتكۈل مەملىكەت) دىكى ئورتاقلىقنى چەتكە قاقمىغان ئەھۋال ئاستىدا ئوقۇتۇش مەزمۇنى بىلەن جانلىق بىرلەشتۈرۈلگەندىلا، ئاندىن تېخىمۇ يۇقىرى ئوقۇتۇش ئۈنۈمى ھاسىل قىلالايدۇ. چۈنكى ئادەم ئۆزىگە ئەڭ تونۇش بولغان نەرسىلەردىن ئۆز بىلىشىنى باشلايدۇ. شۇڭا ئۇيغۇر مائارىپى مىللىي تەرەققىياتتىكى

ئىزچىللىق قانۇنىيىتىگە ئەمەل قىلىشى، «ياخشىلىرىنى تاللاپ، ناچارلىرىنى شاللاش» پرىنسىپى بويىچە مىللىي مەدەنىيەت تەربىيىسىدىكى تەشكىلچانلىقتا كاپالەتلىك قىلىشى بەكمۇ زۆرۈردۇر.

ئەمما پاكىتلاردىن مەلۇمكى، مىللىي مائارىپىمىز گەرچە ئۆزى بىلەن مىللىي تىل-يېزىق ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ياخشى بىر تەرەپ قىلغان بولسىمۇ، مىللىي مەدەنىيەت تەربىيىسىدە ئۆز رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرالمىدى، رايون ئالاھىدىلىكىنى تولۇق گەۋدىلەندۈرەلمىدى. تۈز قىلىپ ئېيتساق، خەنزۇ تىلىدىكى دەرسلىكلەرنى تەرجىمە قىلىش، ئۆلۈك، قېتىپ قالغان ھالدا ئوقۇتۇش مەزمۇنىنى كۆچۈرۈپ كېلىش ئۇسۇلىنى قوللاندى. مىللىي ئەخلاق، رايون جۇغراپىيىسى، مىللەت تارىخى... غا ئوخشاش دەرسلىكلەر تۈزۈلمىدى ۋە ئۆتۈلمىدى. مائارىپىمىزدىكى مەدەنىيەت تەربىيىسىنىڭ پۇچەكلىكى ياشلار ۋە ئۆسمۈرلەرگە بولغان ئەخلاق، مەدەنىيەت تەربىيىسىنى تەشكىلسىز، ئاڭسىز ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويۇپ، مىللىي ئەخلاقنىڭ كۈچلۈك خىرىسقا دۇچ كېلىشى ئۈچۈن مەلۇم تەرەپتىن رول ئوينىدى، دەپ قارىساق ھەرگىز ئارتۇق كەتمەيدۇ.

نۆۋەتتىكى بازار ئىقتىسادى ۋە شۇ ئاساستا قۇرۇلغان ھازىرقى زامان جەمئىيىتى مائارىپقا نىسبەتەن ئادەمنىڭ ئەقىل بۇلىقىنى ئېچىش، مۇستەقىل ھايات كەچۈرۈش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈش ۋە ئادەمنىڭ ئۆز-ئۆزىنىڭ قەدىر-قىممىتىنى تىكلەش، يارىتىش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈش تەلىپىنى جىددىي ئوتتۇرىغا قويدى. چۈنكى جەمئىيەت ساپا جەھەتتىن يۇقىرى ئەمگەك كۈچلىرىگە، جەمئىيەتنىڭ رېئال مەسىلىلىرىگە يۈزلەنگەن مائارىپقا موھتاج بولماقتا.

ئۇنداقتا، مائارىپىمىز بۇ خىل موھتاجلىقنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالامدۇ؟ كېسىپ ئېيتىش كېرەككى، بۇ تولىمۇ تەس. چۈنكى بىزنىڭ مائارىپىمىز ئىمتىھان مەقسەت قىلىنغان، نوقۇل ھالدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەر ئوتتۇرا مەكتەپلەر ئۈچۈن، ئوتتۇرا مەكتەپلەر ئالىي مەكتەپلەر ئۈچۈن ئادەم يېتىشتۈرۈدىغان، جەمئىيەت تەلىپىدىن ئايرىلغان بىككە ھەم تاق يۆنىلىشلىك مائارىپ ئەندىزىسىنىڭ كونتروللۇقىدىن قۇتۇلغىنى يوق. ھەتتا دەرسخانا تەربىيىسىدىمۇ ئوقۇتقۇچى - ھەممىنى بەلگىلىگۈچى، ئوقۇغۇچى - مۇتلەق بويسۇنغۇچى بولۇشتىن ئىبارەت قالاق تەربىيە ئۇسۇلى مۇتلەق ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلەپ كېلىۋاتىدۇ. ھازىرقى زامان مائارىپشۇناسلىقى ئوقۇتقۇچى بىلەن ئوقۇغۇچى ئوتتۇرىسىدىكى بۇنداق باراۋەر بولمىغان مۇناسىۋەتنى ۋە ئۇنىڭ ئىلمىيلىكىنى ئىنكار قىلىدۇ، شۇنداقلا ئوقۇغۇچىغا ئۆزى ئويلىنىدىغان، ھەرىكەت قىلىدىغان، ئويلىغانلىرىنى دادىل دەيدىغان ئەركىن بوشلۇق قالدۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. بۇنداق بولۇشنىڭ بىز تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن مۇستەقىل ياشاش ئىقتىدارى بىلەن چەمبەرچەس مۇناسىۋەتكە ئىگە ئىكەنلىكى ناھايىتى ئېنىق.

ئادەمنى تېخىمۇ ئېچىندۇرىدىغىنى شۇكى، يۇقىرىقى مەسىلىلەر ئاز كەلگەندەك، بىزنىڭ مائارىپقا تۇتقان پوزىتسىيىمىز تولىمۇ كۈلكىلىك ۋە ئەخمىقانە! ئالايلۇق، ئوقۇتقۇچى ياكى ئاتا-ئانىلارنىڭ پەرزەنتلەرگە: «ياخشى ئوقۇمىساڭ دېھقان بولۇپ كەتمەن چاپىسەن!» دەپ تەنبىھ بېرىدىغانلىقىنى دائىم ئاڭلاپ تۇرىمىز. ئوقۇشتىن مەقسەت پەقەت كادىر بولۇش ئۈچۈنلىمۇ؟

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇزاققا سوزۇلغان پىلانلىق ئىقتىساد ئەندىزىسى بويىچە يول قويۇلغان خىزمەت تېپىشتا ھۆكۈمەت ئۈستىگە ئېلىشتىن ئىبارەت قالاق ئەمگەك كۈچلىرى ئىش تەقسىماتى، بىزدە بىرخىل جاھىل «داشقازان» ئېڭىنى ئاپىرىدە قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، باشتا تىلغا ئالغان تۈز سىزىقلىق، تاق يۆنىلىشلىك مائارىپ ئەندىزىسى ۋە ئىقتىساد قۇرۇلمىسىدىكى كۆپ خىللىشالماسلىق، دېھقانلار ۋە باشقا جىسمانىي ئەمگەكچىلەر تۇرمۇشىدىكى نامراتلىق بىزدە «كادىر بولۇش»نى ياكى داشقازاننىڭ بىر بۇرجىكىگە قول تىقىش ھوقۇقىغا ئېرىشىشنى ئوقۇشىمىزنىڭ «مۇقەددەس نىشانى» دەپ قاراش ئادەت شەكلىگە كىرگەن. بۇ خىل قاراش ياكى پوزىتسىيە كونكرېت جەھەتتىن جانلىق بولمىغان بىككە ئادەم تەربىيىلەش ئۇسۇلى ۋە تاق يۆنىلىشلىك مائارىپ قۇرۇلمىسى بىلەن ھەمنەپەس بولۇپ، شەخسنىڭ مۇستەقىل تۇرمۇش كەچۈرۈش، ئىجاد قىلىش روھىنى بوغقان بولسا، ئومۇمىي جەھەتتىن پۈتكۈل مىللەتنىڭ توغرا ئىلىم-پەن روھى ۋە قارىشىنى، ئۆز-ئۆزىگە بولغان مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىنى تۇيۇق يولغا باشلاپ قويدى. ئەجەبا، كادىر بولۇشقا كۆزى يەتمىسە ئوقۇش ئارتۇقچىمۇ؟ شۈبھىسىزكى، بۇنداق قاراش ھازىرقى زامان مائارىپىنىڭ تەرەققىيات يۆنىلىشى بىلەن پۈتۈنلەي زىت، ساپا مائارىپىنىڭ ئومۇملىشىشى ئۈچۈن ئىنتايىن زىيانلىقتۇر. ئەمەلىيەتتە، مەكتەپ تەربىيىسى ئېلىش، مائارىپتىن بەھرىمەن بولۇش ھازىرقى زامان ئادىمى بولۇشنىڭ، جەمئىيەتتە پۇت تىرەپ تۇرۇشنىڭ ئەڭ ئەقەللىي تەلىپى. چۈنكى بىز بىلىملىك، تەربىيە كۆرگەن دېھقان، ئىشچىلارغىمۇ ئوخشاشلا موھتاج. پۈتكۈل مىللەتنىڭ ھەربىر پەرزەنتى چوقۇم مائارىپتىن تولۇق بەھرىمەن بولۇشى، پۈتكۈل مىللەت مەبلەغنى مائارىپقا سېلىشى كېرەك.

3. پەن-تېخنىكا ۋە ئۇچۇر سېزىمچانلىقى

ئىقتىسادىي جەھەتتىكى نامراتلىق، مائارىپ سۈپىتىدىكى ناچارلىق بىزنىڭ پەن-تېخنىكىدىن پايدىلىنىش سەۋىيىمىزنىڭ تۆۋەنلىكىنى مۇقەررەرلەشتۈرۈپ قويدى. ئىقتىسادنىڭ تەرەققىي قىلالماسلىقى، مۇكەممەل بازار مېخانىزمى يارىتالمىغانلىقى، پەن-تېخنىكىغا بولغان ئىستېمال تەلىپىنىڭ تۆۋەنلىكىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، بىلىمنىڭ تاۋارلىشىشى، ئىقتىسادىي ۋە روھىي

قىممەت يارىتىشى ئۈچۈن سەلبىي رول ئوينىدى؛ پۈتكۈل مىللەتنىڭ قەدىر-قىممىتى ۋە روھىيىتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان زىيالىيلارنى نامراتلار توپىغا قوشۇۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، مائارىپ مەسىلىسى تۈپەيلىدىن پەن-تېخنىكا خادىملىرى يېتىشمەسلىك، بولغاندىمۇ ساپا تۆۋەن بولۇش مەسىلىسى شەكىللىنىپ، ئۆز نۆۋىتىدە ئىقتىسادنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ئەكس تەسىر قوزغىدى.

پەن-تېخنىكىنىڭ دەرھال تاۋارلىشىپ، ئىجتىمائىي ئۈنۈم ھاسىل قىلالماسلىقى، ياخشى بىر ئىلمىي مۇھىتنىڭ بارلىققا كېلىشى ئۈچۈن قانداق سەلبىي تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقى ناھايىتى ئېنىق. لېكىن، بىزدە پەن-تېخنىكا بولمىسا، كېيىنكى ئەسىردە پۇت تىرەپ تۇرۇشنى پەقەت خام خىيال دېمەكتىن باشقا ئامال يوق. چۈنكى پەن - تېخنىكا بىزنىڭ تەبىئەتنى بويسۇندۇرۇشىمىز ئۈچۈن كاپالەت بىلەن تەمىن ئېتىش بىلەن بىرگە، بىز ئۈچۈن كۈچلۈك روھىي ۋە ئەمەلىي كۈچ بېغىشلايدۇ. ھەممىدىن مۇھىمى، بىزنى قالاقلىقتىن قۇتۇلۇشقا يېتەكلەيدۇ.

ئەپسۇس، پەن-تېخنىكا ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتىكى نامراتلىق بىزنىڭ ئۇچۇر سېزىمچانلىقىمىزغىمۇ ئىنتايىن چوڭ زىيان ئېلىپ كەلدى. ئۆز نۆۋىتىدە ئۇچۇر سېزىمچانلىقىنىڭ تۆۋەن بولۇشى بىزنى ھازىرقى زامان بېكىنمىچىلىكىگە تاشلاپ كەلدى.

ئۇچۇر سېزىمچانلىقى دېگىنىمىز - مەلۇم ئادەم ياكى مىللەتنىڭ ئۇچۇرنى قوبۇل قىلىش سۈرئىتى، ھەزىم قىلىش ئىقتىدارى ۋە ئۇنى ئىجتىمائىي ئۈنۈمگە ئايلاندۇرۇش جەريانىدىكى سەزگۈ ئىنكاسىنى كۆرسىتىدۇ. ھازىرقى زامان جەمئىيەت تەرەققىياتىدىن قارىغاندا، ئۇچۇر سېزىمچانلىقى بىر مىللەت ئۈچۈن ھەل قىلغۇچ ئامىللارنىڭ بىرىدۇر. ئۇ چوقۇم ئۆزىنىڭ ئۈنۈملۈك ئۇچۇر سىستېمىسى ئارقىلىق تاشقى دۇنيانىڭ ئۇچۇرلىرىنى ئۆز ۋاقتىدا ئىگىلىشى، يەنى ئۇنى تېز سۈرئەتتە پۈتكۈل مىللەتنىڭ ئۇچۇر تورىغا كىرگۈزۈپ، پەن-تېخنىكا، ئىقتىساد سىستېمىسى ئارقىلىق ئۇنى ھەزىم قىلىپ، ئىجتىمائىي ئۈنۈم ھاسىل قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولۇشى كېرەك. نۆۋەتتە، دۇنيادىكى نۇرغۇن مىللەتلەر ئۆزىنىڭ كۈچلۈك پەن-تېخنىكىسى ۋە ئىقتىسادىغا تايىنىپ، سۈنئىي ھەمراھ، كومپيۇتېرنى يادرو قىلغان يۇقىرى سۈرئەتلىك ئۇچۇر تورىنى شەكىللەندۈرۈپ، تەرەققىيات سۈرئىتىنى ھەسسىلەپ تېزلىتىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى.

پەن-تېخنىكىنىڭ يېڭىلىنىشى، ئومۇملىشىشى، ئىشلەپچىقىرىش كۈچىگە ئايلاندۇرۇلۇشىدىن ئىبارەت بۇ جەريان بىلەن يىل ئايغا، ئاي كۈنگە قىسقىرىدى. بىز ئىقتىساد ۋە پەن-تېخنىكا مەسىلىسى تۈپەيلىدىن گېزىت - ژۇرنال، رادىئو - تېلېۋىزىيىگە ئوخشاش ئۇچۇر سىغىمچانلىقى تۆۋەن، سۈرئىتى بىر قەدەر ئاستا بولغان ئۇچۇر ۋاستىلىرىگە تايىنىۋاتىمىز. ساپانىڭ تۆۋەنلىكى تۈپەيلىدىن، ھەتتا مۇشۇلاردىنمۇ ئۈنۈملۈك پايدىلىنالمايۋاتىمىز. بىز بۇنىڭغا ئاساسلىنىپ تۇرۇپ، باشقا ئەللەرنىڭ تەرەققىيات سۈرئىتىدىن قارىغاندا، بىز يەنىلا بېكىنمە ھالەتتە تۇرۇۋاتىمىز، دەپ قارىساق ئارتۇقچە بولماس.

بىراق ھازىرغا قەدەر بۇ خىل بېكىنمىچىلىكنىڭ ئېتىراپ قىلىنماسلىقى ياكى رەسمىي مەسىلە سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقالماسلىقى ئادەمنى تېخىمۇ بەك چۆچۈتىدۇ. چۈنكى ئۇ بىزنىڭ ئۇچۇر دەۋرىدە تۇرۇپ، ئۇچۇر ئېڭىمىزنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە تۆۋەن ئىكەنلىكىنى كۈچلۈك دەلىللەپ بېرىدۇ. شۇنىڭغا دىققەت قىلىش كېرەككى، ئۇچۇر سېزىمچانلىقى ھەرگىزمۇ «مۇنداق بىر ئىش بوپتۇ» دەپلا قېلىشنى كۆرسەتمەيدۇ، بەلكى قوبۇل قىلىشتىن ئۈنۈم يارىتىشقىچە بولغان بىر پۈتۈن جەرياننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇڭا بۇ مەسىلىمۇ ئەڭ رېئال بىر مەسىلە سۈپىتىدە بىزنىڭ دىققىتىمىزنى تارتىشى ۋە تەتقىق قىلىنىشى كېرەك. بولمىسا، يىپەك يولى خارابلاشقاندىن كېيىن باشلانغان مەدەنىيەت بېكىنمىلىكى داۋاملاشسا داۋاملىشىدۇكى، ھەرگىز توختاپ قالمايدۇ.

4. ئاخىرقى سۆز: كرىزىس داۋام قىلىدۇ...

مەسىلىنى ئىلمىي تونۇش - مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ تۈگۈنى ۋە تۇنجى قەدىمى. مەدەنىيەت كرىزىسىدىن ئىبارەت بۇ نازۇك مەسىلە ئۈستىدە بىر ساھە ياكى بىرنەچچە ئادەمنىڭلا ئىشتىراك قىلىشى ھەرگىزمۇ مەسىلىنى ھەل قىلالمايدۇ. بۇ، ئوخشىمىغان نۇقتا - قاتلاملاردىن ئوخشىمىغان ساھە كىشىلىرىنىڭ ئىشتىراك قىلىشىغا موھتاج، بۇنى مەدەنىيەتنىڭ ماھىيىتى ۋە خۇسۇسىيىتى بەلگىلىگەن. شۇڭا بىز ھەرگىزمۇ قارىغۇلارچە ھەرىكەت قىلالمايمىز. پەقەت تەتقىق قىلىش، ئىلمىي يەكۈن چىقىرىش ۋە ئىلمىي تەدبىر قوللىنىش يولى بىلەنلا مەقسەتكە يېتەلىشىمىز مۇمكىن. بىراق بۇ تولىمۇ مۇشكۈل، شۇنداقلا ئازابلىق.

21-ئەسىردە تەقدىرىمىز زادى قانداق بولىدۇ؟ بۇ سوئالغا ئېنىق جاۋاب بېرىش قىيىن. ئەمما شۇ نەرسە ئېنىقكى، كرىزىس يەنىلا داۋام قىلىدۇ، بىزنىڭ ئىزدىنىشىمىزمۇ ئوخشاشلا داۋاملىشىدۇ. بىراق مەن ئىزدىنىشىمىزنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ ئىلمىي بولۇشىنى، ئىلمىي يول بىلەن مەدەنىيەت كرىزىسىنىڭ ھەل قىلىنىشىنى سەمىمىي ئۈمىد قىلىمەن. چۈنكى ھېسسىياتقا بېرىلىش، ئەقلىي بولالماسلىق بەلكىم تارىختىكى نۇرغۇن تراگېدىيىلىرىمىزنىڭ مۇھىم سەۋەبلىرىدىن بىرى بولۇپ قالغانلىقى ئېنىق، شۇنداقلا بۇنىڭدىن كېيىنكى مەسىلىلىرىمىزنىمۇ تۈيۈق يولغا باشلاپ قويۇشىمۇ مۇمكىن.

كرىزىس داۋام قىلىدۇ، ئىزدىنىشمۇ، تەبىئىيكى توختاپ قالمايدۇ...

1999-يىل 25-ئۆكتەبىر، بېيجىڭ

ئاپتور: مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى تۈركىي تىللار مەدەنىيەت فاكۇلتېتىنىڭ ماگىستر ئاسپىرانتى(M1)

ياخشى چۈش كۆرۈڭ

(ھېكايە)

مەمتىمىن ھوشۇر

مەھەللىمىزنىڭ چېتىدە خېلىلا چوڭ بىر ئاممىۋى باغچا بار. پېنسىيىگە چىققانلار ئاخشىمى-ئەتىسى شۇ يەرگە يىغىلىپ قالىمىز. نېمە ئىش بار، دەمسىلەر؟ بەزىلىرىمىز شاھمات ئوينايمىز، بەزىلىرىمىز كورت؛ بەزىلىرىمىز بايىلا يەپ چىققان تاماقنى سىڭدۈرۈش ئۈچۈن ئۈششاق چامداپ ئۇياق-بۇياققا ماڭىمىز، ئوڭدا يېتىپ-دۈم قوپۇپ، ھەرخىل ھەرىكەتلەرنى قىلىپ بەدەن چېنىقتۇرىدىغانلارمۇ بار؛ يەنە بەزىلىرىمىز ئولتۇرۇۋېلىپ، ھازىر بازاردا نېمە ئەرزان، نېمە قىممەت، قايسى ئاغرىققا قانداق دورا پايدا قىلىدۇ، ئاخشام تېلېۋىزوردا قانداق يېڭى نومۇرلارنى قويدى، كىمنىڭ ئېرى ئۆلۈپ كەتتى، كىم ياش خوتۇن ئېلىۋالدى؛ پېنسىيىگە چىقىپ دۇكان ئېچىپ كىم پايدا ئالدى، كىم زىيان تارتتى. . . دېگەندەك پاراڭلارغا چۈشۈپ كېتىمىز.

كەچكى تاماقتىن كېيىن، ئازراق سالقىنداي دەپ باغچىغا چىقىۋېدىم، كۆل بويىدا قولىنى ئارقىسىغا تۇتۇپ، ئېگىشىپ كېتىپ بارغان ئوبۇل ئەپەندىگە كۆزۈم چۈشۈپ قالدى. ئۇ، ياش ۋاقىتلىرىدا باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەرگە مۇئەللىم بولغان، كېيىنكى ئۆمرى نەشرىياتتا ئوقۇغۇچىلارغا دەرسلىك كىتابلارنى تۈزۈش بىلەن ئۆتكەن كونا زىيالىي ئىدى. مېنى كۆرسە دائىم:

- خوش، شائىر ئەپەندىم، دېھقان ئۇنداق ئۇلۇغ-مۇنداق ئۇلۇغ، دەپ شېئىر يازىسىلەر، ھەر بىرىڭلىنى دېھقان بول، دەپ شۇ يېزىغا ئاپىرىپ قويسا زادى قانچە كۈن تۇرارسىلەر؟. . . توۋا، مۇشۇ كۈندە ئانىسىنى ئۆمۈر بويى قاقشاتقان ئاغىنىلەر ۋاي ئانام، دەپ شېئىر يېزىپ ھالى قالمايدىغان بولدى-ھە؟!. . . دېگەندەك گەپلەر بىلەن چېقىشىپ قوياتتى. ئوبۇل ئەپەندىنى كۆرمىگىنىمگە ئۇزۇن بولغانىكەن. شۇ تاپتا بۇ ئورۇق ئادەم يەلكىسىنى بىر پاتمان غەم بېسىۋالغاندەك مۈكچىيىپ كېتىپ باراتتى.

- ھاي ئوبۇل ئەپەندىم، ئوبۇل ئەپەندى! - دەپ چاقىردىم.

ئوبۇل ئەپەندى بېشىنى كۆتۈرۈپ مەن تەرەپكە

ئەدەبىيات گۈلزارى

قارىدى-دە، مېنى كۆرۈپ خۇشال بولۇپ قولىنى پۇلاڭلاتتى. ئوتتۇرىمىزنى ياپيېشىل سۇ ئوتلىرى بېسىپ كەتكەن كۆل ئايرىپ تۇراتتى. ئىككىمىز ئالدىراش بىر-بىرىمىزگە قاراپ مېڭىپ، كۆلنىڭ بىر بۇرجىكىدە ئۇچراشتۇق. قىزغىن سالاملىشىپ، شۇ ئەتراپتا تۇرغان بىر يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇردۇق.

— خوش، شائىر ئەپەندىم، ئىلھام ئىزدەپ چىقتىڭىزمۇ نېمە؟ — دېدى ئوبۇل ئەپەندىم چاقچىقىنى باشلاپ، — سىلەرنىڭ ئىشىڭلار نېمىدېگەن ئوڭاي، مانا مۇشۇ لەش باسقان كۆلنى كۆرۈپ دېڭىزنى كۆردۈم، دەپ شېئىر يازىۋېرىسىلەر. بۇباغقا تولا چىقىدىغان بولۇۋالدىڭىز، ئاز كۈندىن كېيىن «جەننەتنى كۆردۈم» دەپ شېئىر يازسىزغۇ دەيمەن؟

— ئۆزىڭىزنىڭ ئەھۋالى قانداقراق؟ — دېدىمەن كۈلۈپ.

— قەدىر ئەھۋال.

— قارىسام، غەم باسقاندەك بولۇپ مۆكچىيىپلا قاپسىز.

— ھە، خىيال. . .

— نېمە خىيال ئۇ ئوبۇل ئەپەندىم؟

— قارىمامسىز، خەق دېگەن پۇلنى شاراقشىتىپ غازاڭدەك خەجلەيدىغان بولۇپ كەتتى. بىز بولساق قېرىدۇق، قولىمىزدىن باشقا ئىش كەلمەيدۇ، شۇ ئازغىنە پېنسىيە پۇلىنى ئايدىن-ئايغا قانداق ئۇلاشتۇرارمەن، دېگەن خىيال!

— يېقىندىن بېرى قىزىق گەپلەرنى ئاڭلايمەنغۇ؟

— نېمە توغرىسىدا ؟— دەپ ماڭا ئەجەبلىنىپ قارىدى ئوبۇل ئەپەندى.

— ئاڭلىسام، سىز كوچىدا قىپيالىڭاچلا يۈگۈرۈپ يۈرگىدەكسىز؟

— كىمدىن ئاڭلىدىڭىز؟

— ئاڭلىدىم، بىر ئەمەس، بىر-ئىككەيلەندىن.

— قىپقىزىل يالغان!

— توۋا، ئۇلار قاراپ تۇرۇپ ئۈستىڭىزدىن مۇشۇنداق يالغاننى توقۇغانمىدۇ؟!

— سىز شۇ گەپكە ئىشەندىڭىزما؟. . . ھەر قانچە بولسىمۇ مەن مۇشۇ سالاپىتىم بىلەن كوچىدا قىپيالىڭاچ يۈگۈرۈپ يۈرەرمەنمۇ؟!

ئوبۇل ئەپەندىم ئورۇق گەۋدىسىنى رۇسلاپ، سوئال نەزىرى بىلەن ماڭا تىكىلدى.

— ئەمدى، ئادەم دېگەن قېرىغاندا ھەر قىسما بولۇپ قالىدۇچۇ، — دېدىمەن، -پېنسىيىگە چىققاندىن بېرى ئۆيدىن چىقماي تېلېۋىزورلا كۆرۈدىغان بولىۋالدىڭىز. تېلېۋىزوردىكى يالىڭاچ خوتۇنلارنىتولا كۆرۈۋېرىپ: مەنمۇ بىر شۇنداق چىقىپ باقمايمەنمۇ، دەپ قالدىڭىزمۇ دەيمەنا؟

— توۋا دەڭە.

— ئەمىسە بۇ گەپ نەدىن چىقتى؟،

— سىزگە راست گەپنى قىلسام، چۈشۈمدە شۇنداق يالىڭاچ يۈگۈرۈپ يۈرۈپ چۈش كۆرۈپتىمەن. قىزىقچىلىق قىلىپ بىر-ئىككەيلەنگە سۆزلەپ بەرگەندەك قىلىۋېدىم.

— تازىمۇ غەلىتە ئىش بوپتۇ-ھە!. . . قىپيالىڭاچلا يۈگۈرۈپ يۈرگىدەكسىزما؟

— يەنە كېلىپ نەدە دېمەمسىز؟ كۈپكۈندۈزدە، نەق قايناق بازارنىڭ ئىچىدە.

— ھېچ بولمىغاندا ئۈستىڭىزدە ئاسما مايكا بىلەن كالتە ئىشتانىغۇ باردۇ؟

— ھېچنېمە يوق، ئانىدىن تۇغما پېتىم.

— يائاللا، مۇشۇ ئورۇق بەستىڭىز بىلەن ھە!؟. . . بازاردىكى ئادەملەرنىڭ كۆزىگە بىر قۇرۇق ئىسكىلىت مېڭىپ كېلىۋاتقاندەك كۆرۈنۈپ، چۇرقىرىشىپ تەرەپ-تەرەپكە قاچقاندۇ؟

— قىزىق يېرى شۇ، ھېچكىم ماڭا قاراپ ھەيرانمۇ بولمىدى، تەرەپ-تەرەپكىمۇ قاچمىدى. كۆپىنچە ئادەملەر مېنى كۆرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ كىيىم-كېچەك، دەپ بىر مۇنچە نېمىلەرنى ئۈستىگە ئوشۇقچە يۈك قىلىپ ئارتىۋالغانلىقىغا خىجالەت بولۇشتىمۇ-قانداق، ھەممىسىلا قىزىرىپ يەرگە قاراشتى. تېخى بىر كوچا ساقچىسى يېنىمدىن چاس بېرىپ ئۆتۈپ كەتتى. بىر كىرا پىكاپى يانداپ كېلىپ: خىزمىتىڭىزدە بولايمۇ؟— دېۋىدى، «كېرەك ئەمەس!» دەپ قولۇمنى سىلكىدىم.

— «ماقۇل» دەپ، يالىڭاچ پېتى پىكاپقا كىرىپ ئولتۇرغان بولسىڭىز تېخىمۇ قىزىق بولاتتىغۇ، دەيمەن؟

— پىكاپقا ئولتۇرۇپ نېمە قىلاتتىم؟. . . پىكاپقا ئولتۇرغاندىن كېيىن كىرا ھەققىنى تۆلىمىسىڭىز بولمايدۇ. يالىڭاچ ئادەمدە نەدە پۇل، پۇل سالىدىغانغا نەدە يانچۇق؟. . . ئاشۇنداق پىيادە، بەھوزۇر مېڭىپ كېتىۋېرىپتىمەن. كۆرگەنلەر: چىرايىڭىز ناھايىتى جىددىي، قەددىڭىزنى تىك تۇتۇپ، بەك سالماق مېڭىپسىز،- دېيىشتى.

— نېمە دەيدىغانسىز؟ — دەپ ھەيران بولدۇم-مەن،- چۈشىڭىزدە يالىڭاچ كېتىۋاتقانلىقىڭىزنى كۆرگەنلەرمۇ بارمىكەن؟

— نېمە بولىۋاتىسىز؟ -دەپ مەندىن بەتتەررەك ھەيران بولدى ئوبۇل ئەپەندىم، — مەن دېگەن بازاردا كېتىۋاتقان تۇرسام، ھەممە ئادەم كۆرمەيتتىمۇ!؟

— ھە بوپتۇ، سۆزلەۋېرىڭ!

— شۇنداق قىلىپ، يالىڭاچ كېتىۋېرىپتىمەن. شەھىرىمىزنىڭ چېتىدىكى ھېلىقى چوڭ مەيدانىنى بىلىسىزغۇ؟

— قايسى مەيداننى دەيسىز؟. . . يۈك ماشىنا، پىكاپلارنىڭ سودىسى بولىدىغان مەيداننى دەۋاتامسىز؟

- ۋاي خۇدايىمەي، سىز نېمانداق ھە دېسە ماشىنىنىڭلا گېپىنى قىلىسىز، پىكاپ ساتىدىغان يەردە مەن نېمە ئىش قىلاي! ھېلىقى شەنبە-يەكشەنبە كۈنلىرى تازا قىزىق يايما بازار بولىدىغان مەيدانچۇ؟ توپتوغرا شۇ يەرگە بېرىپلا توختاپتىمەن. نەدىن كەلگەن قەھرىمانلىقكىن بىلمىدىم، مەيداننىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىرئېگىز يەرگە چىقىپ: «خالايىق!» دەپ نۇتۇقنى باشلاپتىمەن.

- يالىڭاچ يېتىڭىز؟

- يالىڭاچ يېتىم.

- ھەممە خەق كۈلۈپ دومىلاپ كېتىشكەندۇ؟

- كۈلىسمۇ ئىچىدە كۈلدىمۇ، بىلمىدىم. قارىسام، ھەممەيلەن نېمەدەركىن، دەپ ئاغزىمغا قاراپ تۇرۇپتۇ. «خالايىق، ھازىر جاھان ئىلگىرىلەپ نەگە كەتتى؟ ۋاقىتنىڭ قەدىمى قايسى ئەسىرگە يەتتى؟ بىز قاچانغىچە ئىپتىدائىي ئادەملەردەك زىبۇ-زىننەت دەپ رەڭلىك تاش-مېتاللارنى بەدەنلىرىمىزگە ئېسىۋېلىپ، يۈز-كۆزلىرىمىزگە ھەرخىل بوياقلارنى سۈركەپ، ئەخمەقلەرچە كۆرەڭلەپ يۈرىمىز؟ لاتا-پىتىلەرگە يۆگىلىۋېلىپ، ئەيىبلىرىمىزنى بىر-بىرىمىزدىن يوشۇرۇشقا نەھاجەت!؟... ئىنسان بۇ دۇنياغا يالىڭاچ تۆرەلگەن، يەنە ياپيالىڭاچ كېتىدىغۇ. ماڭا قاراڭلار، مانا مەن ئەلگە قىرىق يىل ئىشلەپتىمەن، كۆپچىلىكتىن يوشۇرغىدەك ھېچنېمەم يوق. تېرىلىرىمنىڭ ئاستىدىكى قوۋۇرغىلىرىممۇ ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ. تۇغۇلۇپ قانداق يۆگەككە يۆگەلگىنىمىزدىن باشلاپلا پېشانىمىزگە باي-كەمبەغەللىك، تەلەيلىك-تەلەيسىزلىكنىڭ تامغىسى بېسىلىشقا باشلاپتۇ. ئادەمنىڭ قانداقلىقىنى ئۇنىڭ ئۈستىدىكى يۆگىكى ئەمەس، يۆگەك ئىچىدىكى ۋۇجۇدى بەلگىلەيدىغۇ!؟... كىمىكى كۆپنىڭ ئالدىدا قورقۇنچى بولمىسا يالىڭاچ بولالايدۇ. قېنى، كىيىم-كېچەكىمىزنى سېلىپ تاشلاپ، ئوچۇق-ئاشكارا بولايلى!...» دەپتىمەن. يەنە نېمىلەرنى دېگىنىم ئېسىمدە يوق، ئەيتاۋۇر بىر مۇنچە ۋالاقلىغان ئوخشايمەن. شۇنىڭ بىلەن، قانداق بولدى دېمەمسىز؟ پۇتكۈل بازار ئۆپۈر-تۆپۈر بولۇپ، ھەممە بەس-بەستە كىيىم-كېچەكلىرىنى سېلىپ تاشلىغىلى تۇردى.

- پەرۋەردىگار، نېمە دەيدىغانسىز؟ ئۇ يەردە ئاياللارمۇ بار بولغىيتتى؟!

- ھازىرقى كۈندە بازاردىكى ئادەمنىڭ تەڭدىن تولىسى ئايال دەڭە!

- ئاياللارمۇ كىيىم-كېچەكىنى سېلىپ تاشلىدىما؟

- سالدى!... سىزنىڭ ئادەم بەدىنىنىڭ گۈزەللىكى توغرىسىداچۈشەنچىڭىز قانچىلىككىن، بىلمىدىم، ئايھاي، خۇدا ياراتقان ئىنساننىڭ مۇكەممەللىكىنى كۆرەي دېسىڭىز، ئۇنى يالىڭاچ ھالەتتە تاماشا قىلىڭ! ئاياللارنىڭ نۇرلىنىپ تۇرغان قامىتى، ئىشلەمچىلەرنىڭ بۆرتۈپ چىققان بولجۇڭ گۆشلىرى، كاسىپلارنىڭ چىڭقالغان كۆپكۆك تومۇرلىرى، دېھقانلارنىڭ كۈن نۇرىدا تاۋلىنىپ مىسرەڭ پارقىراپ تۇرغان تېرىلىرى... بۇلارنىڭ ھەربىرى ئىنسان پورترېتىنى سىزىدىغان رەسسام ئۈچۈن بىر ئۆمۈر ماتېرىيال بولۇپ ئاشىدۇ. بايا ئۇلارنى كۆرۈمىسىز كۆرسىتىپ تۇرغان ئۈستىدىكى كونا-يىرتىق لاتا-پىتىلەر ئىكەن... ھەممەيلەن كىيىملىرىنى سېلىپ تاشلىۋېدى، تېخىچە خۇدۇكسىنىپ كىيىمىنى سالالماي مەھكەم ئورۇنۇۋالغانلار باشقىلارنىڭ كۆزىگە باشقىچە كۆرۈنۈشكە باشلىدى. يەنە كېلىپ ئۇلار كىملەر دېمەمسىز؟ تازا پوزۇر كىيىنىپ، يۈز-كۆزىنى ئالا-يېشىل بويىۋالغان خېنىملار، شەھەرنىڭ ھارامدىن بېيىغان بايلىرى، جانى جىڭ دەپ ساتىدىغان كاززاپلار، زادى قانداق پۇل تېپىپ ھوزۇر-ھالاۋەت سۈرۈۋاتقىنىنى بىلىپ بولمايدىغان سىرلىق مەخلۇقلار. «خوش غوجاملار، قېنى ھەرقايسىلىرىمۇ ماۋۇ ئۈستىلىرىدىكى جەندازىلىرىنى سېلىشىپ باقمامىلا، زادى قانداق ئادەملىكلىرىنى بىر كۆرۈپ باقايلى!» دەپ بەزىلەر ئۇلارغا ھۈرپەيدى. ئۇلارنىڭ كىيىملىرىنى تەرەپ-تەرەپتىن تارتقۇشلاپ سالدۇرۇشقا باشلىۋېدى، ئەپت-بەشىرىسى ئاشكارىلا بولدى. كېلەڭسىز يوغىرىغان قورساقلار، كۈن نۇرىنى كۆرمەي لەشتەك ساڭگىلاپ كەتكەن تېرىلەر، ئەيش-ئىشرەت، قىمار سورۇنلىرىدا خۇنىنى يوقىتىپ كۆكەرگەن بەدەنلەر، قان-يىرىڭ ئېقىپ تۇرغان نومۇسلۇق جايلار... ۋاي قويۇڭ، بۇلارنىڭ بەزىلىرىگە ئالمان-تالمان كىيىملىرىنى باشقىدىن كىيگۈزۈپ قويىمايمۇ بولمىدى. مانا، بەزىلەرنىڭ ئۈستىدىكى چۈمپەردىسىنى قايرىۋەتسىڭىز كارامىتى شۇنچىلىكلا ئىكەن... نېمە ساراڭلىقىم تۇتتى، ھېلىقى يالىڭاچ ئاغىنىلەرنى ئەگەشتۈرۈپ مەيداننىڭ بىر تەرىپىدە تۇرغان ئېگىز بىناغا قاراپلا مېڭىپتىمەن. ئىشىكنىڭ ئالدىدا پىكاپقا چۈشۈپ قاچماقچى بولغان بىرسىنى تۇتۇۋالدۇق. بۇ كىم دېمەمسىز؟ ھېلىقى شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ بىناسىنى سېلىشقا مەسئۇل بولغان پالانچى. ئىككى يىلدا پۈتىدۇ دېگەن بىنا تۆت يىلدىمۇ پۈتمەي، ئاخىرىدا نېمە ئىشلار بولۇپ كەتكىنىنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ. ھۆكۈمەتنىڭ بىناسى پۈتمىگىنى بىلەن بىر قانچە ئەمەلدارنىڭ شەخسىي داچىسى ئاللىبۇرۇن پۈتۈپ بولدى. ھە-ھۇ بىلەن ئۇنىڭ كىيىملىرىنى سالغۇزۇپ ھەيران قالدۇق. ئىككى قولى نەق جەينىكىدىن ئەگرى ئىكەن. پۈتكۈل شەھەرنى يالماپ

يۇتۇۋېتىپ، ھېچكىمگە قۇيرۇق تۇتقۇزماي يۈرۈدىغان يەنە بىرى نەق پەلەمپەينىڭ ئۈستىدىلا ئۇچراپ قالدى. «ئاللا-تۇۋا» دېگىنىگە قويماي ئۇنىمۇ يالىڭاچلىۋېدۇق، قورسىقى تۆت، ئاشقازىنى سەككىز بولۇپ چىقتى. ئىش بىلەن كىرگەن ھەر بىر ئادەمدىن مىڭلاپ سوم پارا يېمەي قويمايدىغان يەنە بىرىنى زالنىڭ ئىچىدە قوغلاپ يۈرۈپ تۇتۇۋالدۇق. ئۇ ئەبلەخ نېمىشقا كېچىسى يوتقانغا كىرگەندىمۇ گالستۇكىنى يەشمەي ياتىدىكىن دېسەك، ئۇنىڭ گېلىنىڭ ساق يېرى يوق، ھەممە تەرىپى تۆشۈك ئىكەن. بۇ بالا-قازاغا دەسلەپتىلا ئۇچرىغان ھېلىقى ئۇچى: مۇنداق يالىڭاچلىغىلى تۇرساڭلار بۇ بىنادا بىجىرىم ئادەم چىقامدۇ؟ يالىڭاچلايدىغان گەپ بولسا ھەممىڭلا يالىڭاچلاڭلار، بىزدىنمۇ غەلىتە ئىنسانلارنى كۆرۈسلەر، دەپ ئالدىمىزغا چۈشۈپ، بىزنى بۆلۈممۇ بۆلۈم باشلاپ كىرگىلى تۇردى. قاراڭ، بۇلاردا ۋىجدان دېگەن نەرسە بارمۇ؟ ئىش تەتۈرىگە ئايلا-نسا مۇشۇنداق بىر-بىرىنى ساتقىلى تۇرىدۇ. قېنى قىزىپ كەتكەن ئاغىنىلەر ئۇچرىغاننى يالىڭاچلاۋەردى. ئۆزلىرىگە ئىشەنچىسى بارلىرى ئۈن-تىنسىز كىيىملىرىنى سالدى. خۇدىكى بارلىرى «ۋاي-دات» سېلىپ تەرەپ-تەرەپكە قېچىشقا باشلىدى. قاچقانغا قويماي تۇتۇپ كىيىمىنى يەشتۇق. بۇ يەردىكى يالاقچى، خۇشامەتچىلەرنىڭ ئەپتىنىڭ سەتلىكىنى دېمەمسىز، خوش، خوش، دەپ ئېگىلىۋېرىپ دۈمبىلىرىنىڭ ئۈستىخىنى قايناپ دوكقا ئايلىنىپ كەتكىلى تۇرۇپتۇ. . . مانا شۇ چاغدا، بىز تېخى چىقىشقا ئۈلگۈرمىگەن يۇقىرى قەۋەتتىن شەھەر باشلىقى چۈشۈپ كەلدى.

— بىزنىڭ مۇشۇ شەھەرنىڭ باشلىقىنى دەمسىز؟

— نەق ئۆزى. بولۇۋاتقان بۇ قالايمىقانچىلىقنى كۆرۈپ تاتىرىپ، پەلەمپەينىڭ ئوتتۇرىدا توختاپ قالدى. بىزمۇ بىر دەقىقە تېڭىرقاپ قالدۇق. نېمىلا بولمىسۇن، ئۇ دېگەن پۈتۈنسۈرۈك بىر شەھەرنى باشقۇرۇۋاتقان ئادەمدە! ھەممىمىزنى سۈر باستى. «بۇ-بۇ-بۇ. . . نې-نې-نې. . . گ-گ-گ. . .» دېدى ئۇ. ئەسلىدە شەھەر باشلىقى «بۇ نېمە گەپ!؟» دېمەكچى بولسا كېرەك. ئۆمرى كاتىپلىرى يېزىپ بەرگەن سۆز تېكىستلىرىنى ئوقۇپ ئۆتۈپ كەتكەن بۇ ئادەمنىڭ قولىدا كاتىپى يازغان بىرەر ۋاراق قەغەز بولمىسا نەق كېكەچنىڭ ئۆزى ئىكەنلىكىنى نەدىن بىلەيلى، ئۇنىڭ زادى نېمىلەرنى دەۋاتقانلىقىنى پەقەتلا چۈشىنەلمىدۇق. «قېنى‌ھە، نېمىگە قاراپ تۇرىمىز؟ جانابى شەھەر باشلىقىنىمۇ بىر يالىڭاچلاپ باقمايلىمۇ!» دەپ ۋارقىرىدى ئارىمىزدىن بىرەيلەن. دۇررىدە ئورنىمىزدىن قوزغىلىشىمىزغا قاتتىق بىر پۇشتەك چېلىنىماسمۇ، چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتىم. كۆزۈمنى ئېچىپ قارىسام، خۇداغا شۈكرى، ئۆيدە كارىۋىتىمدا يېتىپتىمەن. سەھەر ۋاقتى سائەت ئالتە بولغان چېغى، باش تەرىپىمدىكى ئۈستەل سائىتى قاتتىق جىرىڭلاپتۇ.

— ئاپلا، ئۈستەل سائىتىڭىز تازىمۇ بىر چاغدا جىرىڭلاپتۇ-دە! — دېدىمەن قىزىق گەپنىڭ ئۈزۈلۈپ قالغانلىقىغا ئەپسۇسلىنىپ.

— شۇنى دېمەمسىز، — دېدى ئوبۇل ئەپەندى، — شەھەر باشلىقىنى يالىڭاچلاپ باققان بولساق، يەنە نېمە قىزىقچىلىقلارنى كۆرەتتۇقكىن! . . .

گەپ بىلەن بولۇپ كۈننىڭ ئولتۇرۇپ كەتكىنىنى تۇيماي قاپتۇق. ئوبۇل ئەپەندى قايتماقچى بولۇپ ئورنىدىن تۇردى-دە، ماڭا قاراپ كۈلۈپ:

— قانداق، شائىر ئەپەندىم، ئەگەر ئاشۇنداق ئىش يۈز بېرىدىغان بولسا، كۆپنىڭ ئالدىدا يالىڭاچلىنىشقا جۈرئىتىڭىز يېتەمدۇ؟ — دەپ سورىدى.

— سىز يالىڭاچلىنالىغان يەردە مەن نېمىشقا يالىڭاچلىنالمىغۇدەكمەن؟! — دېدىمەن.

— ناتايىن! — دېدى ئوبۇل ئەپەندىم، — ھەر ھالدا، كىيىم-كېچەك دەپ ئۈستىمىزگە ئارتىۋالغان بۇ لاتا-پۇتىلەر خېلى كۆپ ئەيىبلىرىمىزنى يېپىپ تۇرۇپتۇ. ئەگەر بىر ئادەمنىڭ قىلغان-ئەتكىنى تېشىدىنلا ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان ئىش بولسا، ئۇ چاغدا، خېلى-خېلى يوغان گەپ قىلغانلارمۇ تالاغا چىقالماي قالىدىغۇ، دەيمەن!؟ . . .

ئوبۇل ئەپەندى شۇ گەپلەرنى قىلىپ خوشلىشىپ ماڭدى.

— ياخشى چۈش كۆرۈڭ ئوبۇل ئەپەندىم! — دېدىم.

1999-يىل 21-دېكابىر، غۇلجا

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى

(M1)

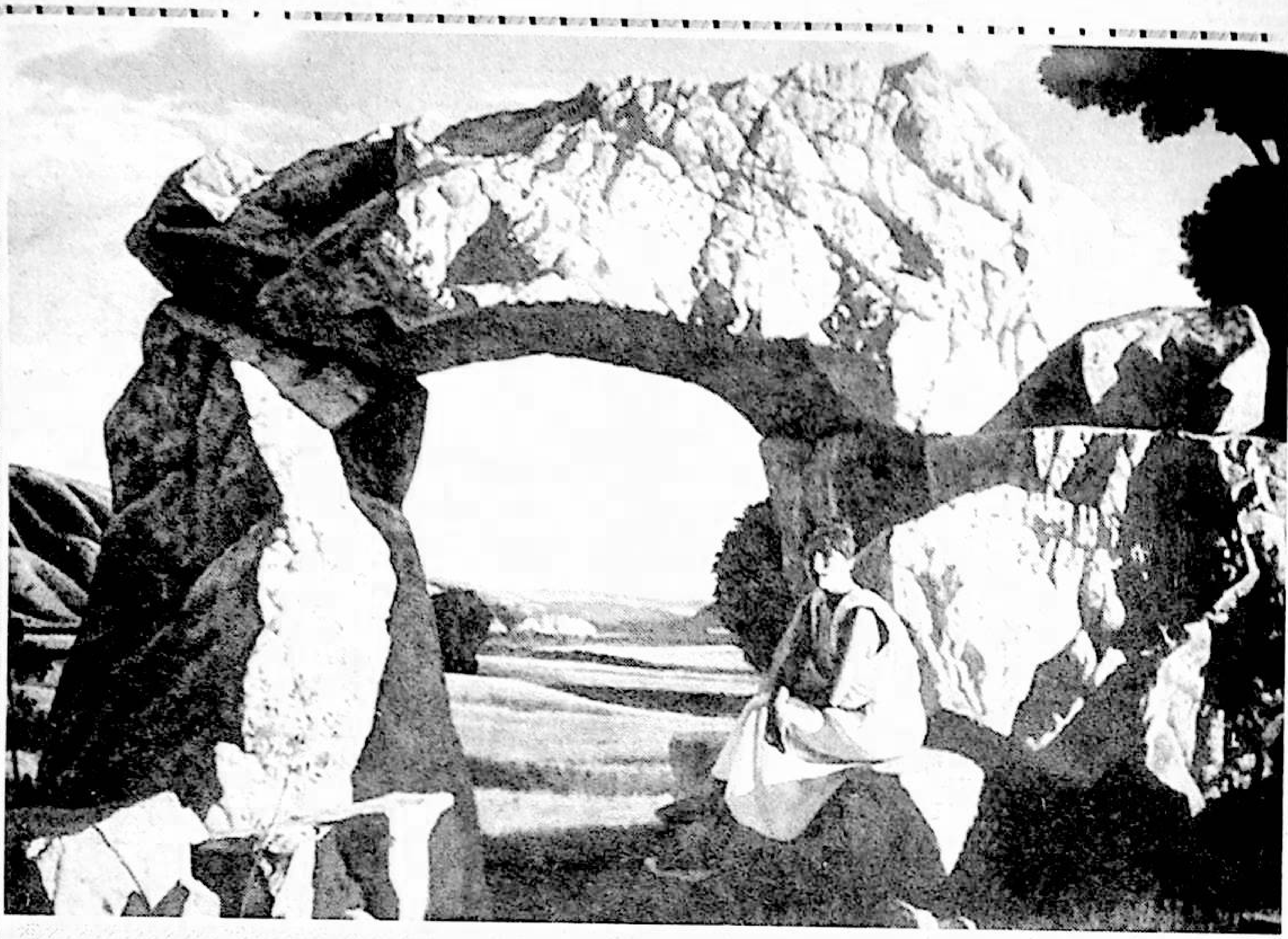

يول ماڭغانسېرى ئېچىلىدۇ

— يازغۇچى مەمتىمىن ھوشۇر بىلەن سۆھبەت

ئەنۋەر ئابدۇرېھىم

ئەدەبىياتىمىزنى يېڭى پەللىگە كۆتۈرۈدىغانلار، دۆلەت ئىچىۋە چەت ئەللەرگە تونۇتىدىغانلار كىملەر؟ ئۇلار بىزنىڭ گىگانت يازغۇچىلىرىمىز. مەمتىمىن ھوشۇر نادىر ھېكايە، رومان، پوۋېستلىرى بىلەن ئەدەبىياتىمىزنى يېڭى سەۋىيىگە كۆتۈرگەن ئەدىب، خەلقىمىز ئورتاق ئېتىراپ قىلغان تالانتلىق يازغۇچى، پىروزا سېپىدىكى بايراقدار.

مېنىڭچە، ھەقىقىي بەدىئىي ئەسەردىكى سېھرىي كۈچ، ئىچكى ئېنېرگىيە، يوشۇرۇن مەنە پۈتمەس-تۈگىمەس بولىدۇ. «ھاملېت» قا ئوخشاش ئېسىل بەدىئىي ئەسەرلەرنىڭ ئەسىرلەر بويى توختىماي تەتقىق قىلىنىۋاتقانلىقىدىكى سەۋەب ئەنە شۇ يەردە. مەمتىمىن ھوشۇرنىڭ ھەر بىر پارچە ھېكايىسىنى ئۆزگىچە بىر دۇنيا دېيىشكە بولىدۇ. بۇ ھېكايىلەرنىڭ ھەر بىرسى ھەققىدە بىردىن كىتاب يازساقمۇ ئارتۇقلۇق قىلمايدۇ. مەن يېقىندا مەمتىمىن ھوشۇر بىلەن جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ بەزى جايلىرىدا بىللە بولدۇم. بارغانلا جايىمىزدا VCD پلاستىنكىسى قىلىپ ئىشلەنگەن «قىرلىق ئىستاكان» نىڭ گېپى بولدى. خەلقنىڭ بۇ تالانتلىق يازغۇچىغا بولغان چەكسىز ھۆرمىتىنى كۆرۈپ، ئىختىيارسىز چوڭقۇر خىيالغا پاتتىم. يازغۇچىنىڭ ئابرويىنى ئۆستۈرۈدىغانمۇ، ئۇنى يەرگە قارىتىدىغانمۇ ئاخىرقى ھېسابتا يەنىلا ئەسەر. «قىرلىق ئىستاكان» ھاسىل قىلغان ئېستېتىك ئۇنۇم شۇنى تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلدۇردىكى، بىر پارچە ئېسىل ھېكايىنىڭ رولى، تەسىرى ھەم قىممىتىنى ھەرگىزمۇ بوش چاغلىغىلى بولمايدىكەن.

مەن يازغۇچى بىلەن شۇ قېتىمقى سەپەر جەريانىدا ئۆتكۈزۈلگەن سۆھبەت خاتىرىسىنى رەتلەپ، ئوقۇرمەنلەرگە تەقدىم قىلدىم. بۇ سۆھبەت خاتىرىسى ئەدەبىيات-سەنئەتكە مۇھەببەت باغلىغان كىشىلەرگە ئاز-تولا نەپ بېرەلىسە، مۇرادىمغا يەتكەن بولاتتىم.

ئەنۋەر ئابدۇرېھىم: مەمتىمىن، ئۆزگىچە

ئۇسلۇبقا ئىگە «قۇم باسقان شەھەر» ناملىق رومانىڭىزدا قويۇق ۋە گۈزەل رىۋايەت تۈسىنى ئالغان ۋەقەلىكلەر، كۈچلۈك سىمۋوللۇق خۇسۇسىيەتكە ئىگە پېرسوناژلار تەسۋىرى ئارقىلىق بىخوتلۇققا، نەپسانىيەتچىلىككە پېتىپ قالغان ئىنسانلارنىڭ پاجىئەلىك تەقدىرىنى ماھىرلىق بىلەن كۆرسىتىپ بەردىڭىز، شۇنىڭدەك ئۇلارنى ئاچچىق تەجرىبە-ساۋاقلارنى يەكۈنلەش ئاساسىدا يېڭى دۇنيا يارىتىشقا ئىلھاملاندۇردىڭىز. ئوقۇرمەنلەر سىزنىڭ بۇ رومانىنى نېمىشقا مۇشۇنداق ئۇسلۇبتا يازغانلىقىڭىزنى بىلىشكە قىزىقىدىغاندەك قىلىدۇ.

مەمتىمىن ھوشۇر: مېنىڭ يازغىنىم ئاي-كۈنلىرى ئېنىق بولغان تارىخنىڭ ئۆزى ئەمەس، بەلكى ئۆتمۈش توغرىسىدىكى بىر رىۋايەت. «قۇم باسقان شەھەر» - خەلق رىۋايەتلىرى بىلەن ئاپتورنىڭ تەسەۋۋۇرلىرى يۇغۇرۇلۇپ پۈتكەن بەدىئىي ئەسەر. بىز ئىجادىي ئىزدىنىشكە ماھىر بولساقلا، بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ ئىنتايىن مول ئىپادىلەش يوللىرىنى تېپىپ چىقالايمىز. ئەدەبىياتىمىز ئىلگىرىدىن شەكىللىنىپ قالغان قاتماللىقتىن ئاستا-ئاستا قۇتۇلۇپ چىقىپ، رەڭدارلىققا ئېرىشىۋاتىدۇ. خەلق رىۋايەتلىرىدىن پايدىلىنىش، ئەسەرگە رىۋايەت تۈسىنى بېرىش بۇ بىر يېڭى ئىشمۇ ئەمەس، يازما ئەدەبىيات شەكىللەنگەندىن باشلاپلا خەلق رىۋايەتلىرىدىن ئوزۇق ئېلىپ كەلگەن.

ئەنۋەر ئابدۇرېھىم: «قۇم باسقان شەھەر» دە كونكرېت ماكان، زامان تىلغا ئېلىنمىغان. رېئاللىقنى، تۈرمۇشنى بۇخىل يول بىلەن ئىپادىلەشنىڭ ئەھمىيىتى نېمە؟

مەمتىمىن ھوشۇر: بىز بۇ رومانىنى رىۋايەتكە يېقىن دېدۇق. رىۋايەتلەرنىڭ ئۆزىدىمۇ كۆپ ھاللاردا ماكان، زامان، ئېنىق بولمايدۇ. بالا ۋاقتىڭىزدا مومىڭىزدىن ئاڭلىغان «بۇرۇنىنىڭ بۇرۇنىسىدا بىر پادىشاھ بولغانىكەن» دەپ باشلىنىدىغان چۆچەكلەر ئېسىڭىزدە بولسا كېرەك. سىز ئۆز تەسەۋۋۇرىڭىزدا ئۇ چۆچەكلەردىكى ۋەقەلەرنى قايسى ماكان، قايسى زاماندا ئۆتكەن دەپ پەرەز قىلىسىڭىز بولۇۋېرىدۇ. ماكان ۋە زاماندىكى مۇنداق ئېنىقسىزلىق ئوقۇرمەننىڭ تەسەۋۋۇرىغا تېخىمۇ مول بوشلۇق قالدۇرىدۇ.

ئەنۋەر ئابدۇرېھىم: «قۇم باسقان شەھەر» نىڭ باش قىسمىنى ئوقۇۋاتقان چېغىمدا بۇ رومانىڭ قۇرۇلمىسىدا چېچىلاڭغۇلۇق باردەك، ئۇنىڭدىكى ۋەقەلەر شاخلاپ كەتكەندەك تۇيۇلغانىدى. رومانىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ۋەقەلەرنى بىر نۇقتىغا ئۇستىلىق بىلەن يىغىنچاقلىغانلىقىڭىزغا ھەقىقەتەن قايىل بولدۇم. بۇ ئەسىرىڭىزنىڭ قۇرۇلمىسىنى روشەن ئۆزگىچىلىككە ئىگە دېيىشكە بولىدۇ.

مەمتىمىن ھوشۇر: بۇ رومانىڭ قۇرۇلمىسىدا سىز ئېيتقاندەك ئۆزگىچىلىك راستتىنلا بار بولسا، ئۇنى تەھلىل قىلىش سىزدەك ئوبزورچىلارنىڭ ئىشى. ئىشقىلىپ ماڭا بۇ رومانىدىكى ۋەقەلەرنى ئاشۇنداق ئورۇنلاشتۇرسام ئەپلىك بولىدىغاندەك، بىر پۈتۈنلۈككە ئىگە بولىدىغاندەك تۇيۇلدى. شۇڭا شۇنداق يازدىم. مېنىڭچە قۇرۇلما دېمەكلىك ئەسەر ۋەقەلىكلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش دېگەنلىك. ئەدەبىياتتا ئەزەلدىن تەييار قۇرۇلما فورمۇلاسى بولغان ئەمەس. ھەربىر ئەسەرنىڭ قۇرۇلمىسى شۇ ئەسەر ئاپتورىنىڭ بەدىئىي دىتى، سەنئەت قارىشى، ئىجادچانلىقىغا ئاساسەن ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە بولىدۇ. ئەسەر قۇرۇلمىسى ئۈستىدە بىز تېخى ئاز ئىزدەندۇق.

ئەنۋەر ئابدۇرېھىم: سىزنىڭ «ئالتۇن چىشلىق ئىت»، «چارخوراز»، «چوشقىلارغا بايرام» قاتارلىق ھېكايىلىرىڭىزدا ھايۋانلار ئادەملەرنىڭ قىلىقىنى قىلىدۇ، بەزىدە ئادەملەر ھايۋانلارغا ئوخشاپ قالىدۇ. ئوقۇرمەنلەر ئۆزىڭىزنىڭ بۇ ھەقتە ئويلىغانلىرىڭىزنى بىلىشنى بەكمۇ خالايدىكەن.

مەمتىمىن ھوشۇر: ئادەملەرنى ھايۋانلاشتۇرۇش، ھايۋانلارنى ئادەملەشتۇرۇش خەلق چۆچەكلىرىدە دائىم ئۇچراپ تۇرىدۇ، «چار خوراز» نىڭ خەنزۇچە نەشرىنى «لۇجۇ» («بوستان») ژۇرنىلى بەرمەكچى بولغاندا، تەھرىر بۆلۈم ئۆزۈمنىڭ ئازراق يېزىقچىلىق تەسراتىمنى يېزىپ بېرىشىمنى ئۆتۈنگەنىكەن. شۇ چاغدىمۇ بۇ ھەقتە ئېيتقانىدىم. بىز ھەممىمىز تۇرمۇش قايىنىمىدا ياشايمىز. ھەركۈنى ئەتراپىمىزدا سادىر بولۇۋاتقان ئىشلار، كۆز ئالدىمىزدىن ئۆتۈپ تۇرۇۋاتقان رەڭگا-رەڭ ھايات كارتىنىلىرى بىزنى بەزىدە كۈلدۈرىدۇ، بەزىدە ئويغا سالىدۇ. ئويلانغانسېرى كاللامدا شۇنداق غەلىتە نەرسىلەر توقۇلغىلى تۇرىدۇكى، ئىختىيارسىز قولۇمغا قەلەم ئېلىپ يېزىشقا ئولتۇرۇمەن. تەپەككۇرۇمدا ئەگىپ يۈرگەن نەرسىلەرنى ئوقۇرمەنلەرگە قانداق تىل، قانداق بەدىئىي ماھارەت بىلەن يەتكۈزسەم بولار، دېگەن مەسىلە ئۈستىدە كۆپرەك باش قاتۇرىمەن. يېزىۋاتقانلىرىم ئەدەبىيات قائىدىلىرىگە چۈشۈۋاتامدۇ-يوق؟ دېگەننى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمەيمەن. نەتىجىدە «چارخوراز» غا ئوخشاش ئاجايىب-غارايىپ بىر نېمىلەر پۈتۈپ چىقىدۇ. ئۇنى تەھرىر بۆلۈملىرىگە ئەۋەتكەندىن كېيىن، زادى نېمىلەرني يېزىۋەتكەنلىكىمنى ئۆزۈممۇ ئۇنتۇپ قالىمەن. بەزىدە مۇنداق ھېكايىلەر بېسىلىپ چىققاندىن كېيىن، ژۇرنالنى ۋاراقلاپ ئولتۇرۇپ، «مۇنداق غەلىتە بىر نېمىلەر كاللامغا قانداق كېلىپ قالغاندۇ؟» دەپ ئۆزۈممۇ ھەيران بولىمەن...

لېكىن سىز ھەرگىزمۇ بۇنى بىھۇدە توقۇلما دەپ ئويلاپ قالماڭ، بۇ، رېئال تۇرمۇشنىڭ سەنئەت شەكلىدە ئىپادىلىنىشى. ئەگەر مەن بۇ دۇنياغا تۆرەلمىگەن بولسام، ئەتراپىمدا ھەركۈنى شۇنداق ئاجايىپ-غارايىپ ئىشلار يۈز بېرىپ تۇرمىغان بولسا،

كاللامىغمۇ ئۇنداق غەلىتە نەرسىلەر كەلمىگەن بولاتتى.

ھەقىقىي مەنىسىدىن ئېيتقاندا، بەدىئىي چىنلىق تۇرمۇش چىنلىقىدىنمۇ چىن چىنلىق. ئابدۇقادىر جالالىدىن «شىنجاڭ گېزىتى» ئېلان قىلغان بىر پارچە ماقالىسىدا توغرا ئېيتقان: قارىماققا سۇپسۈزۈك تۇرغان بىر تامچە سۇنى مىكروسكوپتا كۆرسىڭىز، باشقىچە ئالامەتلەرنى كۆرىسىز. ئاشۇ بىر تامچە سۇنىڭ قارىماققا سۇپسۈزۈك تۇرغىنىمۇ راست، مىكروسكوپتا باشقىچە كۆرۈنگىنى تېخىمۇ راست. سەنئەتكارنىڭ كۆزى بەزىدە تۇرمۇشتىكى ئادەتتىكى ئادەملەر كۆرەلمەيدىغان نەرسىلەرنى بايقاپ قالىدۇ... توپ-زەمبىرەكلەر گۈمبۈرلەپ ئېتىلىپ تۇرغان جەڭ مەيدانىدا كىمنىڭ ھەقىقىي قەھرىمان ئىكەنلىكىنى ئايرىماق ناھايىتى ئوڭاي ئىدى. بۈگۈنكى كۈندە بەزى ئادەملەرنىڭ نەزىرىدە پۇل، ھوقۇق، ھەشەمەتلىك ماشىنا، ياسىداق ئۆيلەرنى قولغا كەلتۈرۈش قەھرىمانلىقنىڭ بەلگىسى بولۇپ قالدى. لېكىن ئۇلارنى زىننەتلەپ تۇرغان بۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇلارنىڭ ماھىيىتىگە مەنسۇپ ئەمەس... قاراڭ، چارتوخۇ خورازغا ئايلىنىۋېدى، پۇل دېسە جېنىنى بېرىدىغان «قەھرىمانلار» ئۇنى سوقۇشتۇرۇۋېرىپ ھالىنى قويمىدى. چار توخۇ «مىكيان پېتىم تۇرغىنىم ياخشىراقكەن» دەپ، يەنە مىكيانغا ئايلىنىپ قالدى. لېكىن ئاشۇ «قەھرىمانلار» ئەڭ ماھىيەتلىك ئۆزگىرىشنىڭ دەل ئۆزلىرىنىڭ ۋۇجۇدىدا يۈز بېرىۋاتقانلىقىنى سەزمەيدۇ...

ئەنۋەر ئابدۇرېھىم: «ساراڭ» ناملىق ھېكايىنىڭ ئاپتورى، يەنى «مەن» ئوبرازى سىزنىڭ بىرمۇنچە ھېكايىلىرىڭىزدىكى كۈلكىلىك ۋەقەلەرنىڭ ھەممىسىگە دېگۈدەك قاتنىشىدۇ. سىزنىڭ 1980-يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا مۇشۇنداق بىر ئالاھىدە پېرسوناژنى يارىتىۋالغانلىقىڭىزنىڭ ۋە ئۇنىڭدىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنىپ كېلىۋاتقانلىقىڭىزنىڭ ئۆزىلا ھېكايە ئىجادىيىتىڭىزدىكى بىر زور مۇۋەپپەقىيەت دەپ قارايمەن. بۇ پېرسوناژ قارىماققا تاغدىن-باغدىن سۆزلەۋاتقاندەك قىلىدۇ. لېكىن ئەمەلىيەتتە سىز ئۇنىڭ كۆزى، كۆزىتىش ئىقتىدارى، تىلىدىن پايدىلىنىپ، جەمئىيەتتىكى، كىشىلەر ئارىسىدىكى، مەنىۋى تۇرمۇشىمىزدىكى، مىللىي پىسخىكىمىزدىكى ناچار ئىللەتلەرنى، چاكىنىلىقلارنى، چىرىكلىكنى ئاچچىق مەسخىرە قىلدىڭىز. ئۇنىڭ ئۈستىگە، «ساراڭ» نىڭ ئاپتورىدىن ئىبارەت بۇ ئۆزگىچە پېرسوناژ قاتناشقان ۋەقەلىكلەر، ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسى بىرىنچى شەخس، يەنى «مەن» نىڭ تىلى بىلەن يېزىلغان. شۇڭا بۇ ئەسەرلەرنىڭ تىلى شۇ قەدەر جانلىق، ئويناق، ئەركىن، تەبىئىي چىققان. سىز بۇنىڭدىن كېيىنكى ھېكايە ئىجادىيىتىڭىزدە «ساراڭ» نىڭ ئاپتورىدىن ئىبارەت بۇ ئالاھىدە پېرسوناژىڭىزنىڭ رولىدىن داۋاملىق پايدىلىنالامچى بولۇۋاتامسىز؟

مەمتىمىن ھوشۇر: «ساراڭ» تۈرىدىكى ھېكايىلەر ھازىر يەتتە-سەككىز پارچىگە يەتتى. ھەربىر ھېكايىدىكى ۋەقەلەر بىر-بىرىگە مۇناسىۋەتسىز. ئەمما ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىرىنچى شەخستە — «ساراڭ» نىڭ ئاپتورى — «مەن» نىڭ تىلىدىن بېرىلگەن. ئوقۇرمەنلەرگە ھازىر بۇ غەلىتە ئاپتور خېلىلا تونۇشلۇق بولۇپ قالدى. تۇرمۇش دېگەن شۇنداق. چىرايلىق سۆزلەر بىلەن تۈزۈلگەن دەبدەبىلىك گەپلەرنىڭ ھەممىسىدە ھەقىقەت بولۇشى ناتايىن. بەزىدە مەلۇم تاققا-تۇققا گەپلەرنىڭ ئۆزىدە ھەقىقەت چاقناپ تۇرغانلىقىنى سېزىسىز... ساراڭ توغرىسىدىكى ھېكايىلەرنى يەنە يېزىشىمۇ، يازماسلىقىممۇ مۇمكىن. بۇنى ماڭا يەنە شۇنداق ۋەقەلەرنىڭ ئۇچراش - ئۇچرىماسلىقى ۋە ئۇ ۋەقەلەرنى شۇنداق بەدىئىي شەكىلدە ئورۇنلاشتۇرۇش زۆرۈرىيىتى تۇغۇلۇش-تۇغۇلماسلىقى بەلگىلەيدۇ.

ئەنۋەر ئابدۇرېھىم: يېقىنقى بىر-ئىككى يىلدىن بېرى «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدا بىر نەچچە پارچە ھېكايە ئېلان قىلدىڭىز. بۇ ھېكايىلەرنىڭ ھەر بىرىدە روشەن ئۆزگىچىلىكلەر بار ئىكەن. مەسىلەن، «تەيىيا باي» نى ئالايلى، بۇ ھېكايە ئەنئەنىۋى ھېكايىچىلىق ئۇسۇلىمىزدا ناھايىتى راۋان يېزىلىپتۇ. بۇ ھېكايىدىكى ۋەقەلەرنىڭ ھەممىسى بەدىئىي توقۇلمىمۇ ياكى بۇ ۋەقەلەرنىڭ تارىخىي ئاساسى بارمۇ؟

مەمتىمىن ھوشۇر: چىڭ خاندانلىقىنىڭ ئاخىرقى دەۋرلىرىدە كۇرەدە يامۇلنىڭ ئاتلىرىنى باقىدىغان ئاشۇنداق بىر ئادەم ئۆتكەنىكەن. بۇ ئاتباقارنىڭ «ھوي، ماۋۇ دېگەن جياڭجۈننىڭ ئېتى جۇمۇ؟» دەپ قويۇپ چىڭ خاندانلىقىنىڭ كۇرەدىكى ئەڭ ئاخىرقى جياڭجۈنى جى رۇينىڭ ئىسيانچىلار قولىغا چۈشۈپ قېلىشىغا سەۋەبچى بولۇپ قالغانلىقىمۇ راست. شۇ يىللاردا يەنە كۇرە، ئۈرۈمچىلەردە ئۇيغۇرلاردىنمۇ ئۇستا چاڭچىلىكەشلەر چىققانىكەن. بۇلارنىڭ ھەممىسى تەيىيا باينىڭ ئۈستىگە توقۇلما قىلىنغان.

مەن ئەزەلدىن ئەنئەنىۋى يېزىقچىلىق ئۇسۇلىنى چەتكە قاققان ئەمەس. يېڭىچە ئىپادىلەش ئۇسۇلى ئۈستىدە ئىزدىنىشكىمۇ خېلىلا خۇشتار. مېنىڭچە، مەيلى ئەنئەنىۋى ئىپادىلەش شەكلى بولسۇن، ياكى يېڭىچە ئىپادىلەش شەكىللىرى بولسۇن، بۇنىڭ ھەممىسى ۋاستە. مەقسەت مەلۇم ۋەقەلىكلەرنى راۋان بايان قىلىپ، ئوقۇغۇچىغا ئۆز غەرىزىنى يەتكۈزۈش. قايسى ئۇسۇل بايان قىلىشقا ئەپلىك بولسا، شۇ ئۇسۇلنى قوللانغان ياخشى... ئەگەر سىز «تەيىيا باي» دىمۇ بىرەر ئۆزگىچىلىك بار دەپ قارىسىڭىز، مېنىڭچە، ئۇنىڭدىكى ئۆزگىچىلىك بۇ ھېكايىگە خەنزۇلارنىڭ «ئۈچ دۆلەت ھەققىدە قىسسە»

دېگەن كىتابىدىن كېرەكلىك شېئىرلار تاللاپ كىرگۈزۈلگەن.

ئەنۋەر ئابدۇرېھىم: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى1998-يىل 2-، 3-(قوشما) سانىدا «تەيىيا باي» بىلەن بىللە ئېلان قىلىنغان «شاھ ۋە قاغا» ناملىق يەنە بىر ھېكايىڭىزدا شاھ ئوردىدىن قېچىپ چىقىپ، بىر تېرەك ئاستىغا كېلىپ ئولتۇرغاندا، شاھنىڭ قېشىدا چاچلىرى ئۆسۈپ كەتكەن بىر دىۋانە سۈپەت ئادەم پەيدا بولۇپ قالىدۇ. ئۇ، شاھقا بىر-ئىككى ئېغىز سۆز قىلىپلا ئۆتۈپ كېتىدۇ. بۇ پېرسوناژنىڭ بۇ يەرگە قىستۇرۇلۇپ قېلىشىنىڭ قانداق زۆرۈرىيىتى بار؟

مەمتىمىن ھوشۇر: مەن نېمىشقىدۇر يىراق بىر ئۆتمۈش توغرىسىدا ھېكايە قىلماقچى بولۇپ قولۇمغا قەلەم ئېلىپ ئولتۇرساملا كۆز ئالدىمدىن شۇنداق چاچلىرى كۆلاسىدىن ئېشىپ گەدىنىگە چۈشكەن، سەپەر خالتىسىنى ئۆشنىسىگە ئارتقان، دىۋانە سۈپەت جاھانكەزدىنىڭ ئوبرازى كەتمەيدۇ. سىز بايقىدىڭىزمىكىن، «قۇم باسقان شەھەر» دىكى سۈپۈرگە، «نوزۇكۇم» دىكى ھەسەن دەرۋىش، «شاھ بىلەن قاغا» دىكى سىز ئېيتقان ھېلىقى پېرسوناژلار يەنە شۇنداق ئادەملەر. راستىنى ئېيتقاندا، ئۆتمۈشنىڭ دىۋانە سۈپەت ئاشىقلىرى، دەرۋىشلەر، ئۆكمەس سەرگەردانلىقنى كەسپ قىلغان جاھانكەزدىلەر شۇ زاماننىڭ ئىسيانكارلىرى ئىدى. ئۇلار كىشىلەر ئارىسىدىكى ساختىلىق، ئالدامچىلىقلاردىن بىزار بولۇپ يىگانىلىقنى تاللىۋالغان، ھەقىقەتنى سۆزلىگىنى ئۈچۈن شاھلارنىڭ كۆزىگە سەت كۆرۈنۈپ يۇرتلىرىدىن قوغلانغان. ئۆمەر ھەييام، شەيخ سەئدىي، مەشرەپ قاتارلىق قانچىلىغان كىشىنىڭ بېشىغا مۇشۇنداق قىسمەتلەر كەلمىگەن دەمسىز؟! ئۇلار ئۆز زامانىسىنىڭ مۇتەپەككۇرلىرى، پەيلاسوپلىرى. ئۇلارنىڭ قەلبى جاھان ھۆكۈمرانلىرىغا دەيدىغان ئاچچىق گەپلەر بىلەن تولۇپ كەتكەن.

ئەنۋەر ئابدۇرېھىم: «نوزۇكۇم» ناملىق پوۋېستىڭىزدا نوزۇكۇم ھەققىدە سىزدىن بۇرۇن قەلەم تەۋرەتكەنلەر سۈرەتلەپ كەلگەن بىر پېرسوناژنىڭ، يەنى نوزۇكۇمنىڭ ئاكىسى ئابدۇللانىڭ ئوبرازىنى قايتا ياراتماپسىز، شۇنىڭدەك بۇ پوۋېستىڭىزغا نوزۇكۇم ھەققىدە ئىلگىرى يېزىلغان ئەسەرلەردە سۈرەتلەنمىگەن ھەسەن دەرۋىش ئوبرازىنى كىرگۈزۈپسىز. ھېلىقى ئەسەرلىرىڭىزدىكى ھەسەن دەرۋىش قاتارلىق پېرسوناژلارنىڭ بەدىئىي قىممىتى توغرىسىدا ناھايىتى ئورۇنلۇق گەپلەرنى قىلدىڭىز. سىز ئېيتقاندەك، يازغۇچى ئۆز ئەسىرىدىكى ھەر بىر پېرسوناژنى مۇئەييەن بەدىئىي غايىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش مەقسىتىدە سۈرەتلەيدۇ. شۇڭا سىز بىلەن «نوزۇكۇم» ناملىق پوۋېستىڭىزنىڭ دۇنياغا كېلىشى، جۈملىدىن ئابدۇللا ئوبرازىنى سۈرەتلەشتىن نېمىشقا ۋاز كەچكەنلىكىڭىز ۋە ھەسەن دەرۋىش ئوبرازى ئارقىلىق قانداق بەدىئىي غايىنى ئەمەلگە ئاشۇرغانلىقىڭىز توغرىسىدا تېخىمۇ كەڭرەك پاراڭلاشقۇم كېلىۋاتىدۇ.

مەمتىمىن ھوشۇر: نوزۇكۇم توغرىسىدا ئەڭ دەسلەپ مەلۇمات بەرگەن ئەدىب - شائىر موللا بىلال. مەن ئۇنىڭ «نوزۇكۇم» قىسسىسىنى 1979-يىلى «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىدىن ئوقۇپ، قاتتىق تەسىرلەندىم. بىر ئاجىز ئايالنىڭ مۇستەبىت كۈچلەر ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرغان ئاشۇنداق تارىخىي شارائىتتا زورلاۋانلىققا باش ئەگمەي، ئۆزىنىڭ پاكلىقىنى ساقلاپ، ۋەتىنىگە، مۇھەببىتىگە سادىق بولۇپ ئۆتەلىشى ئاجايىپ بىر قەھرىمانلىق. لېكىن موللا بىلالنىڭ ئەسىرى ناھايىتى قىسقا يېزىلغان. كېيىن مەن نوزۇكۇم توغرىسىدا يېزىلغان داستانلارنى ئوقۇدۇم. شېئىرىي يول بىلەنمۇ بۇ ۋەتەنپەرۋەر ئايالنىڭ ئوبرازىنى تولۇق تىكلىگىلى بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم. شۇنىڭ بىلەن مەندە نوزۇكۇم توغرىسىدا چوڭراق بىر نەسرىي ئەسەر يېزىش خىيالى پەيدا بولدى. ئەسلىدە مەن «نوزۇكۇم» نى رومان قىلىپ يېزىشنى پىلانلىغان، لېكىن ئەينى يىللاردىكى شارائىتتا نوزۇكۇمنى رومان قىلىپ يېزىپ، ئېلان قىلدۇرۇشقا بولمايدىغانلىقىغا تازا كۆزۈم يەتمىدى. شۇڭا بۇ ئەسەرنى دەسلەپ سىناپ بېقىش مەقسىتىدە قىسقا پوۋېست قىلىپ يېزىپ چىقتىم. ئەمەلىيەتتىمۇ مەن ئويلىغاندەك «تارىم» ژۇرنىلى بۇ پوۋېستنى بېسىشقا جۈرئەت قىلالمىدى. كېيىن بۇ ئەسەرنى «ئىلى دەرياسى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلدۇردۇم. بەزىلەرنىڭ بۇ پوۋېستنى «بەدىئىي ژانىر كۆتۈرەلمىگۈدەك دەرىجىدە سىغدۇرۇلۇپ كەتكەن ئەسەر» دېيىشىدە مەلۇم ھەقىقەت بار. بۇ پوۋېستقا سىغدۇرۇلۇپ كەتكەن ۋەقەلەر ھەقىقەتەنمۇ تولۇق بىر رومان بولۇپ ئاشاتتى.

نوزۇكۇم - ئوبرازى كىشىلەر قەلبىدە تىكلىنىپ بولغان خەلق قەھرىمانى. مۇنداق شەخسلەرنى يازماق ناھايىتى تەس. بۇ ئوبرازنى خەلق قەلبىدىكىدىن ئارتۇق قىلىپ يازالىغاندىلا، ئوقۇرمەنلەرنى قايىل قىلغىلى بولىدۇ. كۆپ ئىزدىنىش، كۆپ ئويلىنىش ئارقىلىق «نوزۇكۇم» پوۋېستىدا ئىلگىرى نوزۇكۇم توغرىسىدا يېزىلغان ئەسەرلەردىن پەرقلىنىدىغان مۇنداق بىر قانچە تەرەپنى گەۋدىلەندۈردۈم:

بىرىنچى، مەن يازغان «نوزۇكۇم» پوۋېستى ۋەقەلىكلىرى مەيلى قانچىلىك سىغدۇرۇلۇپ كەتسۇن، نوزۇكۇم توغرىسىدا ئىلگىرى يېزىلغان ئەسەرلەردىن ھەجىم جەھەتتە يەنىلا چوڭراق.

ئىككىنچى، ئىلگىرى نوزۇكۇم توغرىسىدا يېزىلغان ئەسەرلەردە تەسۋىرلەنگەن بەزى پېرسوناژلارنى مەن چىقىرىۋەتتىم، بەزىلىرىنى يېڭىدىن كىرگۈزدۈم. مەسىلەن، ھېلى سىز ئېيتقاندەك، ئىلگىرىكى ئەسەرلەردە نوزۇكۇمنىڭ ئاكىسى ئابدۇللا

يېزىلغان. ئىلىغا نوزۇكۇمدىن ئىلگىرى چىقىپ، ھۆكۈمرانلارنىڭ قوينىنى بېقىپ كۈن ئالغان بۇ ئوبرازنى مەن تاشلىۋەتتىم. چۈنكى بۇ ئوبراز ماڭا زوراۋان كۈچلەرگە باشتىن-ئاياغ باش ئەگمەيدىغان نوزۇكۇم ئوبرازىنى سۇسلاشتۇرۇۋېتىدىغاندەك، نوزۇكۇم ئىپادىلىگەن مىللىي قەھرىمانلىق روھىغا نۇقسان يەتكۈزىدىغاندەك بىلىندى.

«نوزۇكۇم» پوۋېستىغا ئىلگىرىكى ئەسەرلەردە يېزىلمىغان ھەسەن دەرۋىش ئوبرازىنى كىرگۈزدۈم. ھەسەن دەرۋىش يازغۇچىنىڭ خاھىشى، ئېستېتىك قارىشىنى گەۋدىلەندۈرۈدىغان؛ ئەسەردىكى ۋەقەلەرگە باشتىن-ئاخىر شاھىد بولۇپ، ۋەقەلەر ئۈستىدە ئۆز ھۆكمىنى ئېلان قىلىدىغان تىرىك ئادەم، جانلىق بەدىئىي ۋاستە. نوزۇكۇم بىلەن باقى تېخى ياش باللار، ھەسەن دەرۋىشنىڭ گەپلىرىنى ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن بەرگەندە، ئەسەر سۇنئىيلىشىپ قالغان بولاتتى.

ئەنۋەر ئابدۇرېھىم: سىز «نوزۇكۇم»، «ساۋاقداشلار» پوۋېستلىرىدىكى قايسى پېرسوناژلىرىڭىزنى مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلغان دەپ قارايسىز؟

مەمتىمىن ھوشۇر: سىز دىققەت قىلدىڭىزمىكىن، ھەر ئىككىلا پوۋېستىمدا ئاساسلىق قەھرىمانلارغا قارىغاندا ياندىاش پېرسوناژلار ياخشى يارىتىلغان. «نوزۇكۇم»دا نوزۇكۇم بىلەن باقىغا قارىغاندا ئوقۇغۇچىغا ھەسەن دەرۋىش ئوبرازى چوڭقۇر تەسىر قالدۇرىدۇ. «ساۋاقداشلار» دىمۇ ئۆزۈمگە ئەلى بىلەن رابىيە ناھايىتى غۇۋاكۆرۈنىدۇ، ئۇلارغا قارىغاندا سارە، ئەزىز، راخمان مۇئەللىم قاتارلىق پېرسوناژلار ناھايىتى جانلىق.

ئەنۋەر ئابدۇرېھىم: «ساۋاقداشلار» ناملىق پوۋېستىڭىزدا سۈرەتلەنگەن بۇ پېرسوناژلارنىڭ پروتوتىپلىرى باردۇ؟

مەمتىمىن ھوشۇر: بۇ پوۋېستتا «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بىللە ئوقۇغان ساۋاقداشلارنىڭ تۇرمۇشى يېزىلغان. ئۇ چاغدا مەنمۇ ئوقۇغۇچى ئىدىم. ئەسەردىكى بەزى قەھرىمانلارنىڭ تىرىك پروتوتىپلىرى بار، لېكىن ئەسەردە ئۇلارنىڭ ئىسمى ئۆزگەرتىلگەن ۋە ھايات كەچۈرمىشلىرى ئازراق پىششىقلانغان.

ساۋاقداشلار توغرىسىدا مۇشۇنداق بىر ئەسەر يېزىشنى ئۇزۇندىن بۇيان ئويلاپ يۈرگەنىدىم. بېشىمنى ئەڭ قاتۇرغان نەرسە ئەسەرنىڭ قۇرۇلمىسى بولدى. «ساۋاقداشلار» پوۋېستىدىكى ھەر بىر ساۋاقداشنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلار ئۆز ئالدىغا ئايرىم-ئايرىم ۋەقەلەر. بۇنى ئەسەردە قانداق قىلىپ بىر-بىرىگە چېتىپ، بىر پۈتۈنلۈككە ئىگە قىلىش كېرەك؟ ئاخىرىدا مەن ئەلىگە ئۆز سۆيگىنىنى ئىزدەتكۈزۈشتەك ئۇسۇلنى ئويلاپ تاپتىم. ئەلى تۈرمىدىن چىقىپ، رابىيەنى ئىزدەيدۇ. شۇ جەرياندا ئۆز ساۋاقداشلىرى بىلەن ئۇچرىشىدۇ. بىر-بىرىگە مۇناسىۋەتسىزدەك تۇرغان ۋەقەلىكلەر مۇشۇ ۋاستە ئارقىلىق بىر-بىرىگە چېتىلىپ، بىر پۈتۈنلۈككە ئىگە بولىدۇ. ھەر بىر ساۋاقداشنىڭ كەچۈرمىشىنى بىردىن مارجان دېسەك، ئەلىنىڭ رابىيەنى ئىزدىشى مۇشۇ مارجانلارنى بىر-بىرىگە چېتىپ تۇرىدىغان يىپ. «رابىيە زادى ھاياتمۇ-يوق؟» دېگەن مەسىلە ئەسەرنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا يېشىلىدىغان قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان. بۇمۇ ئوقۇرمەنلەرنى ئەسەرنى ئاخىرىغىچە قىزىقىپ ئوقۇپ چىقىشقا يېتەكلەش ئۈچۈن تاللانغان ئۇسۇل.

مېنىڭچە، «ساۋاقداشلار» نىڭ بەدىئىي قۇرۇلمىسى كۆڭۈلدىكىدەك ئورۇنلاشتۇرۇلغان. پوۋېستنىڭ ئوقۇغۇچىغا بېرىدىغان چىنلىق تۇيغۇسى قويۇق. ئەسەردىكى ھەر بىر پېرسوناژنىڭ خاراكتېرى ئېنىق، بىر-بىرىگە ئارىلىشىپ كەتمەيدۇ.

ئەنۋەر ئابدۇرېھىم: سىز «ساۋاقداشلار» پوۋېستىدا «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ ھەممە جەھەتتىن ئۇزۇل-كېسىل بەربات بولغانلىقىدىن ئىبارەت ئاچچىق رېئاللىقنى قانداق بەدىئىي ۋاستىلەر ئارقىلىق يورۇتۇپ بەردىڭىز؟

مەمتىمىن ھوشۇر: ئەسەردە بۇ نۇقتا بىر مەزگىل مەكتەپكە پاتماي قالغان، ئەلىگە قاتتىق زىيانكەشلىك قىلغان ئىبادەتنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا ئەلىنىڭ ئاياق ئاستىغا يىقىلىشى ئارقىلىق روشەن ھەم جانلىق ئىپادىلەنگەن.

ئەنۋەر ئابدۇرېھىم: مەن 1987-يىلى «ھاراق توغرىسىدا ھېكايە» ناملىق ئەسىرىڭىز توغرىسىدا بىر پارچە ئوبزور يېزىپ، ئۇنى مۇئەييەنلەشتۈرگەنىدىم. بۇ ھېكايىڭىز ماڭا ھەقىقەتەنمۇ چوڭقۇر تەسىر قىلغان، بولۇپمۇ ھېكايىدىكى تۇرمۇش كارتىنىلىرى بىلەن ئۇنىڭدا تەسۋىرلەنگەن پېرسوناژلارنىڭ قويۇق چىنلىق پۇرىقىغا ئىگە قىلىنغانلىقى، شۇ قەدەر تەبىئىي ھەم جانلىق چىققانلىقى مېنى قايىل قىلغانىدى. بۈگۈن ئۆزىڭىزنىڭ مۇشۇ ھېكايە ھەققىدىكى قاراشلىرىڭىزنى بىلگۈم كېلىۋاتىدۇ.

مەمتىمىن ھوشۇر: بۇ ھېكايەم دەسلەپ «ئىلى دەرياسى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىندى، كېيىن «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ «تەرمە گۈللەر» سەھىپىسىگە قايتا بېسىلدى. مەنمۇ بۇ ئەسەرنى مۇۋەپپەقىيەتلىك چىققان ھېكايىلىرىمنىڭ بىرى، دەپ قارايمەن. خېلى كۆپ ئوقۇرمەنلەرمۇ بۇ ھېكايىدىن ھوزۇر ئالغانلىقىنى ئېيتتى.

بۇ ھېكايىدىكى سىر، ئاددى خەلق تىلىدىن پايدىلىنىش ۋە تۇرمۇشنىڭ ئۆزىدىن ئېلىنغان ئۇششاق تەپسىلاتلارنى ئۇستىلىق بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۇلارنى بىر پۈتۈن بەدىئىي گەۋدىگە ئايلاندۇرۇپ چىقىشتا. ئاشۇ تىل ۋە تەپسىلاتلار ھېكايىنى قويۇق تۇرمۇش پۇرىقىغا، چىنلىققا ئىگە قىلغان. بىرەيلەننىڭ بۇ ھېكايە توغرىسىدا «سەنئەت بار، پىكىر

يوق» دېگەن باھاسىنى ئاڭلاپ قالدىم. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، بۇ ھېكايىدە ئىلگىرى سۈرۈلگەن تۈپكى پىكىرنى ئىزدەپ تاپماق تەس ئىكەن. سىز بۇ ئەسەرنى ئوقۇپ ھوزۇرلىنىسىز، خوشال بولىسىز، زادى نېمىشقا شۇنچە خۇشھال بولۇپ كەتكىنىڭىزنى ئۆزىڭىزمۇ ئويلاپ تاپالمايسىز. مېنىڭچە، ھەقىقىي بەدىئىي ئەسەر ئەسلىدە شۇنداق بولۇشى كېرەك.

ئەنۋەر ئابدۇرېھىم: سىز پېرسوناژلارنى تەسۋىرلىگەندە، خاراكتېر ياراتقاندا قايسى نۇقتىلارغا دىققەت قىلىسىز؟

مەمتىمىن ھوشۇر: ئەسەرلىرىمدە پېرسوناژلارنىڭ چىراي-شەكلىنى ئانچە تەسۋىرلەپ كەتمەيمەن. ئۇلارنىڭ گەپ-سۆزى، ھەرىكەتلىرى ئوقۇرمەنلەرنىڭ كۆز ئالدىدا، تەسەۋۋۇرىدا ئۆزىنىڭ چىراي-شەكلىنى يارىتىۋېرىدۇ. خاراكتېر يارىتىش مەسىلىسىگە كەلسەك، بەزىدە ۋەقەلەر تەرەققىياتى پېرسوناژلار خاراكتېرىنى يارىتىدۇ، بەزىدە پېرسوناژلار خاراكتېرىنىڭ ئۆزى ۋەقەلەر تەرەققىياتىنى تۇغدۇرىدۇ. قەلەم تۇتقان ئادەم مۇشۇ قانۇنىيەتكە بويسۇنغاندا، ئاندىن پېرسوناژلار خاراكتېرى چىن بولۇپ چىقالايدۇ.

سىز تۇرمۇشتا زەن سېلىڭ. ئىككى ئادەم جېدەللىشىپ قالدى دەيلى، ئەگەر ئۇلارنىڭ مىجەزى چۇس بولسا، بۇ جېدەلنىڭ ئاخىرى مۇشتلىشىشقا ئايلىنىپ كېتىشى مۇمكىن؛ ئەگەر ئۇلار مىجەزى ياخشى ئادەملەر بولسا، بىر-بىرىگە ھاي بېرىپ، جېدەل پەسىيىپ قېلىشى مۇمكىن. مانا بۇ، خاراكتېرنىڭ ۋەقە تەرەققىياتىغا تەسىرى. بىر يەردە قاتتىق مۇشتلىشىش بولۇۋاتىدۇ دەيلى، بەزى قېنى قىزىق ئاغىنىلەر ئۆزىنى تۇتالماي يەڭنى تۈرۈپ، بۇ جېدەلگە بېشىچە كىرىپ كېتىشى مۇمكىن. ئەگەر ئۆزىنى ئايايدىغان ئادەملەر بولسا، غىپلا قىلىپ بۇ يەردىن كېتىپ قېلىشىمۇ مۇمكىن. مانا بۇ ۋەقە يۈز بەرگەندە خاراكتېرنىڭ ئاشكارىلىنىشى.

ئەنۋەر ئابدۇرېھىم: يېقىندىن بۇيان بەزى يەككە تىجارەتچىلەر ئۆز يېنىدىن مەبلەغ چىقىرىپ، سىزنىڭ «قىرلىق ئىستاكان»، «داپ» قاتارلىق ھېكايىلىرىڭىزنى VCD پلاستىنكىسى قىلىپ ئىشلىدى. مېنىڭچە بۇ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ كىنو - تېلېۋىزىيە سەنئىتى ساھەسىدە، جۈملىدىن ئۈن-سىن بازارلىرىدا مىسلى كۆرۈلمىگەن يېڭىلىق. مىللىتىمىزنىڭ كىنو-تېلېۋىزىيە سەنئىتىنى بازارغا يۈزلەندۈرۈشتە مەبلەغ سالغۇچىلار بىلەن كىنو سەنئەتكارلىرى ئالدى بىلەن سىزنىڭ قويۇق يۇمۇرىستىك، ساتىرىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە ئەسەرلىرىڭىزنى تاللىۋالدى. سىز ھېكايىلىرىڭىز ئاساسىدا ئىشلەنگەن VCD پلاستىنكىلىرىنىڭ سۈپىتىدىن رازىمۇ؟

مەمتىمىن ھوشۇر: VCD فىلىمى - «قىرلىق ئىستاكان» دىن پەيدا بولغان قىزغىنلىق يالغۇز مېنىڭ ھېكايەمگىلا مەنسۇپ ئەمەس؛ ئۇ، ئارتىسلارنىڭ ئورۇنداش ماھارىتى، ئوپېراتور، رېژىسسور ۋە فىلىملەشتۈرگۈچىلەرنىڭ ئورتاق ئەمگىكىنىڭ مەھسۇلى. فىلىم - ئۇنىۋېرسال سەنئەت. ئۇنىڭدا ئەسەر قەھرىمانلىرى، مۇھىت كۆرۈنۈشى، مۇزىكا قاتارلىقلار بىرلەشكەن بولىدۇ. ياخشى ئەسەر كۆڭۈل قويۇپ فىلىملەشتۈرۈلسە، يازما ئەسەرگە قارىغاندا ئۇنىڭدىن بەھر ئالغۇچىلارنىڭ دائىرىسى تېخىمۇ كەڭ بولىدۇ. بىراق VCD فىلىمى ئىشلەش بىز ئۈچۈن تېخى يېڭى ئىش بولغاچقا، بەزى ياخشى ئەسەرلەرنى ئالدىراپلا ئىشلەپ، ئەسلى ئەسەرنىڭ قىممىتىنى تۆۋەنلىتىۋېتىدىغان ئەھۋاللارمۇ كۆرۈلىۋاتىدۇ.

ئەنۋەر ئابدۇرېھىم: سىز ئىجادىيەتكە قاچاندىن باشلاپ كىرىشتىڭىز؟ نەتىجىلىرىڭىزدىن رازىمۇ سىز؟

مەمتىمىن ھوشۇر: دەسلەپكى ئەسىرىم - «مېنىڭ ئانام» 1959-يىلى «شىنجاڭ گېزىتى»گە بېسىلغان. بۇ، ئوچېرك خاراكتېرىدىكى ئەسەر ئىدى. تۇنجى ھېكايەم شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇۋاتقان مەزگىلىمدە «شىنجاڭ گېزىتى»گە «ئالما» دېگەن ماۋزۇدا بېسىلىپ چىقتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە «ئاخىرقى سىناق»، «قىز قەلبى» قاتارلىق ھېكايىلىرىمنىڭ قولىيازما ھالەتتە ياشلار ئارىسىدا تارقىلىپ يۈرگىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، مەتبۇئاتلارغا بىر نەرسە يازغۇم كەلمىدى. 1978-يىلى قولۇمغا قايتا قەلەم ئېلىپ ھازىرغىچە 100دىن ئارتۇق ھېكايە، پوۋېست، ئەسلىمە ۋە ئىلمىي ماقالەم ئېلان قىلىندى؛ 12كىتابىم نەشردىن چىقتى. ئاساسلىق ھېكايىلىرىمنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىندى. يەنە بىرقىسىم ئەسەرلىرىم قازاق، ئۆزبېك، موڭغۇل، ئىنگلىز تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنىپ، قازاقىستان، ئۆزبېكىستان، ئامېرىكا قاتارلىق ئەللەردە قايتا بېسىلدى. بىر قارىسام خېلىلا ئىش قىلغاندەك كۆرۈنىمەن. لېكىن بۇ 1978-يىلدىن ھازىرغىچە بولغان 20يىللىق ئەمگەكىنىڭ نەتىجىسىدە! شۇڭا ئۆزۈمنى مەھسۇلاتلىق يازغۇچى دېيەلمەيمەن.

ئەنۋەر ئابدۇرېھىم: مەمتىمىن، مېنىڭچە، ھەرقانداق تالانتلىق يازغۇچىدىمۇ بەزى سەلبىي تەجرىبە - ساۋاقلار، ئۆكۈنۈشلەر بولىدۇ. سىزدىمۇ بەلكىم بەزى ئاچچىق تەجرىبە-ساۋاقلار ياكى ئۆكۈنۈشلەر باردۇ؟

مەمتىمىن ھوشۇر: تەجرىبە-ساۋاقلار ئۈستىدە سۆزلىسەك، يەنە جىق سۆزلەپ كېتىشكە توغرا كېلىدۇ. ئۆكۈنۈش دېسىڭىز، تۇنجى ئەسىرىم، يەنى «مېنىڭ ئانام» دېگەن ئوچېركىم ئېلان قىلىنغان

1959-يىلدىن تاكى 1970-يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە بولغان 20يىلغا يېقىن ۋاقىتنىڭ بېھۇدە ئۆتۈپ كەتكىنىگە ئۆكۈنىمەن. ئويلاپ باقسا، بىر ئادەمنىڭ ئۆمرىدە مۇشۇنداق 20يىلدىن يەنە قانچىسى باردۇ؟!...

ئەنۋەر ئابدۇرېھىم: ئەدىبلىرىمىزنىڭ بەزىلىرى تەھرىرلىك خىزمىتى بىلەنمۇ شۇغۇللىنىۋاتىدۇ. سىزمۇ «ئىلى دەرياسى» ژۇرنىلىدا كۆپ يىل تەھرىرلىك قىلدىڭىز، «تارىم» ژۇرنىلىدىمۇ بىرمەزگىل ئىشلىدىڭىز. مۇشۇ جەرياندا تەھرىرلىك كەسپى توغرىسىدا قانداق چۈشەنچىلەرگە ئىگە بولدىڭىز؟ سىز تەھرىرلىك كەسپى بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ مۇناسىۋىتىگە قانداق قارايسىز؟

مەمتىمىن ھوشۇر: ھەممەيلەن ئېتىراپ قىلغاندەك، تەھرىرلىك ھەقىقەتەن مۇشەققەتلىك خىزمەت. مۇھەررىرلەر شەك-شۈبھىسىزكى نامسىز قەھرىمانلار. ئوقۇرمەن پەقەت ئاپتورنىڭ مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنغان ئەسىرىنىلا ئوقۇيدۇ. بۇ ئەسەرنىڭ ئەسلى ئارگىنالىدا قانچىلىك نۇقسانلار مەۋجۇدلۇقى، ئۇنىڭغا مۇھەررىرنىڭ قانچىلىك ئەمگەكنى سىڭگەنلىكى ئاپتور بىلەن مۇھەررىر ئوتتۇرىسىدا سىر بولۇپ قالىدۇ. ئاپتورلار قوشۇنىدىكىلەرنى ھەقىقىي چۈشىنىدىغانلار، ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ھەقىقىي باھالىيالايدىغانلار ئەسلىدە مۇھەررىرلەر، لېكىن بەزىدىكى ئەسەر باھالاش ئىشلىرىدا يەنىلا مۇھەررىرلەر قاتناشتۇرۇلماي چەتتە قالدۇرۇلۇۋاتىدۇ. بۇ، نورمال ئەھۋال ئەمەس، ئەلۋەتتە.

مۇھەررىرنىڭ ھەممىگە ئوخشاش ياخشى بولۇپ كەتمىكى تەس. چۈنكى قەلىمى پىشقان ئازساندىكى كىشىلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئاپتورلارنىڭ كۆپى ئۆز ئەسىرىنى ئېلان قىلدۇرۇشقىلا ئالدىرايدۇ، مۇھەررىرنى نام چىقىرىشقا كاشىلا بولۇپ تۇرغان «توسالغۇ» دەپ قارايدۇ.

مۇھەررىرلەر قوشۇنى ئەتراپلىق تەربىيىلەنگەن، مەلۇم ئىجادىيەت تەجرىبىسىگە ئىگە، باشقىلارنىڭ ئىجادىيىتىنىڭ ياخشى بولۇشى ئۈچۈن ئۆز ئەجرىنى سىڭدۈرۈشنى خالايدىغان، قورسىقى كەڭ، لىللا ئادەملەردىن تەشكىللىنىشى كېرەك.

مۇھەررىر ئىجادىيەتتە بارغانسېرى ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويىدىغان، ئۆز ئەسىرىنى ئېلان قىلدۇرۇشتا ئېھتىياتچان بولۇپ قالىدۇ. چۈنكى ئۇ باشقىلاردىنمۇ شۇنداق بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ-دە! تەھرىر بۆلۈمىدە كۆپىنچە سەۋىيىسى تۆۋەن نەرسىلەرنى كۆرۈشكە توغرا كەلگەچكە، دىققەت قىلمىسا ئۆز ئىجادىيىتىدىمۇ چېكىنىش بولۇپ قالىدۇ. ھارغىنلىق يېتىپ، ئىشتىن قايتىپ بېرىپ يەنە ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىشقا رايى بارمايدىغان بولۇپ قالىدۇ. مۇنداق ئەھۋال داۋاملىشىۋەرسە، ئاخىرىغا بېرىپ مۇھەررىرنىڭ ئۆزى ئىجادىيەت قوشۇنىدىن چۈشۈپ قالىدىغان ئەھۋال كېلىپ چىقىدۇ. پېشقەدەم مۇھەررىرلىرىمىزنىڭ ئىچىدە ئۆزىنى تەھرىرلىك خىزمىتىگە ئاتاپ، ئۆزى ئىجادىيەت سېپىدىن چۈشۈپ قالغان كىشىلەر ئاز ئەمەس. ھەممىمىزدە ئۆزىنى قۇربان قىلىش روھىغا باي بۇ كىشىلەرنى ھۆرمەتلەش تۇيغۇسى بولۇشى كېرەك.

ئەنۋەر ئابدۇرېھىم: مەمتىمىن، «قۇم باستان شەھەر» ناملىق رومانىڭىزنىڭ ئاخىرىدا بارلىقىدىن مەھرۇم بولغان ئادەملەرنىڭ يەنىلا ناخشا-ئۇسسۇلغا مەستانە بولۇپ يۈرگەنلىكى سۈرەتلەنگەن. بەزى ئوقۇرمەنلەر بۇنى مىللىتىمىزنىڭ ناخشا-ئۇسسۇلغا بېرىلىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ روھىي دۇنياسىدىكى بوشلۇقنى تولدۇرۇشقا ئۇرۇنىۋاتقانلىقىغا بېرىلگەن تەنقىد دەپ قاراۋاتىدۇ. سىز بۇنىڭغا قانداق قارايسىز؟

مەمتىمىن ھوشۇر: «نوزۇگۇم» پوۋېستىدا ھەسەن دەرۋىش مۇقام ئېيتىۋاتقان مۇقامچىنىڭ قولىدىن ساتارنى تارتىۋېلىپ، «بۇ نەرسە ھازىرغىچە بىزگە تەسەللىيلا بېرىپ كەلدى، بىرمۇ قېتىم كۆرەشكە چاقىرىپ باقمىدى» دەپ، ئۇنى يېنىدىكى كۆتەككە بىر ئۇرۇپ پىچىش-پىچىش قىلىۋېتىدۇ. زۇلۇم ھارغىچە كۈچەيگەن شۇ ئۆتمۈش زامانىدىمۇ ناخشا-ئۇسسۇلغا مەست بولۇپ ئۆتۈش بىخوتلۇق ۋە بىنورمال - گاراڭلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

ئەنۋەر ئابدۇرېھىم: سىزنىڭ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1999-يىل 4-سانىدا ئېلان قىلىنغان «ئوت كەتكەن دەريا»، «تەڭرىتاغ» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان «بۆرە جىلغا»، «قاراقوساق سەركە» دېگەن ھېكايىلىرىڭىز يەنە باشقىچە ئۇسلۇبتا يېزىلغاندەك قىلىدۇ. ئىپادىلەش ئۇسۇلىڭىزدا ئۆزگىرىش بولۇۋاتامدۇ-قانداق؟

مەمتىمىن ھوشۇر: ئۆزۈممۇ ئېنىق بىرنېمە دېيەلمەيمەن. ياش ئاپتورلار خېلى كۆپ ئىزدەنمە ھېكايىلەرنى يازدى. ھازىر باشقىچە ئىپادىلەش شەكلىدىكى رومانلارمۇ چىقىۋاتىدۇ. ئىسلاھات دەۋرىنىڭ ئالدىدىكى مەزگىللەردە ئەدەبىيات ئۈچۈن ماڭىدىغان يول بەك تارلىشىپ كەتكەنىدى. ھازىر ھەممىمىز دېگۈدەك يېڭى ئۇسلۇب، يېڭىچە ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى ئۈستىدە ئىزدىنىۋاتىمىز. يەنە شۇ كونا گەپنى قىلسام، ماڭىدىغان يولنىڭ كەڭ بولغىنى ياخشى.

مەمتىمىن ھوشۇر: ش ئۇ ئا ر ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ش ئۇ ئا ر يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى

ئەنۋەر ئابدۇرېھىم: «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى (M2)

شەھەر قۇشلىرى

(ھېكايە)

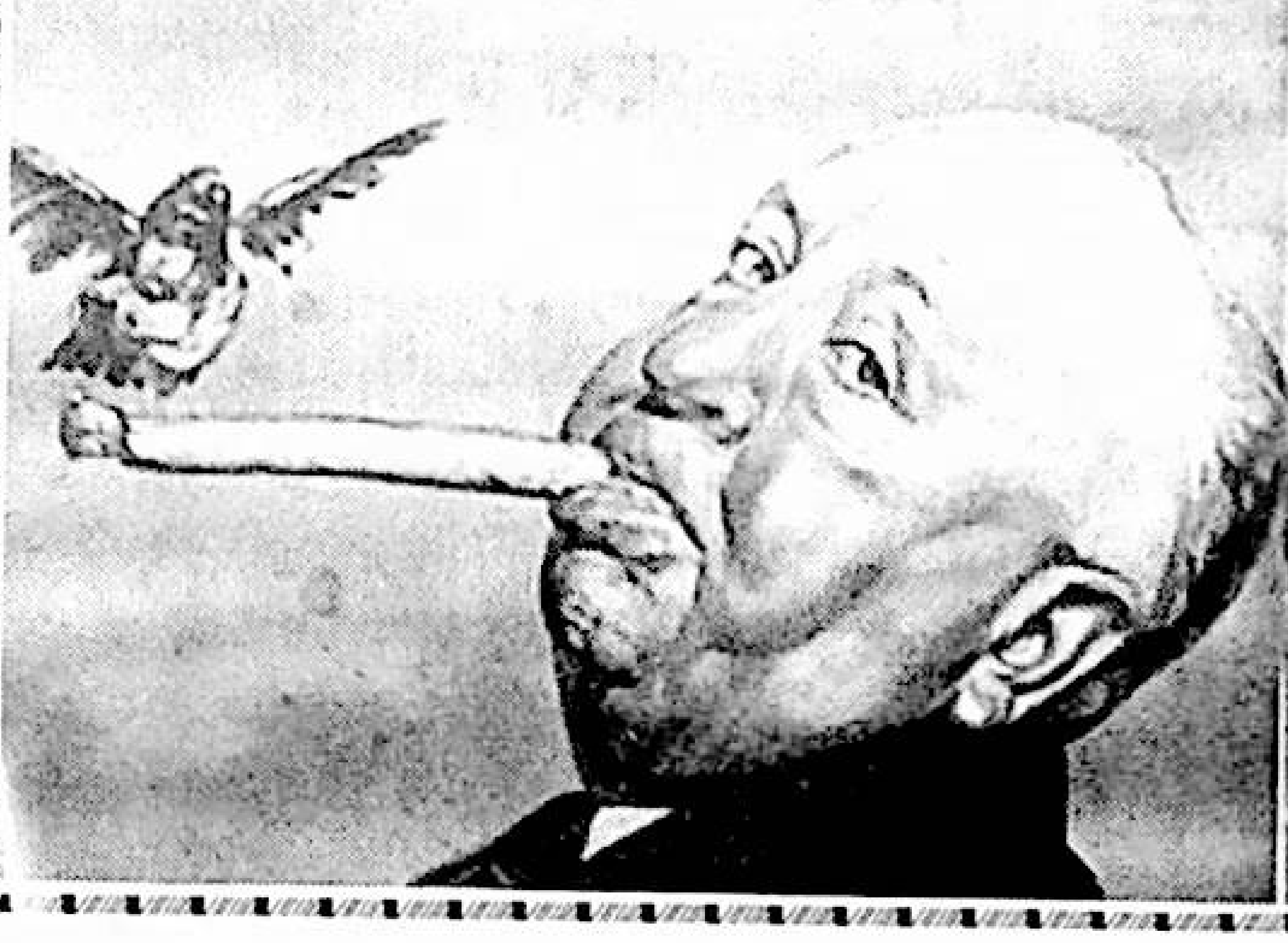

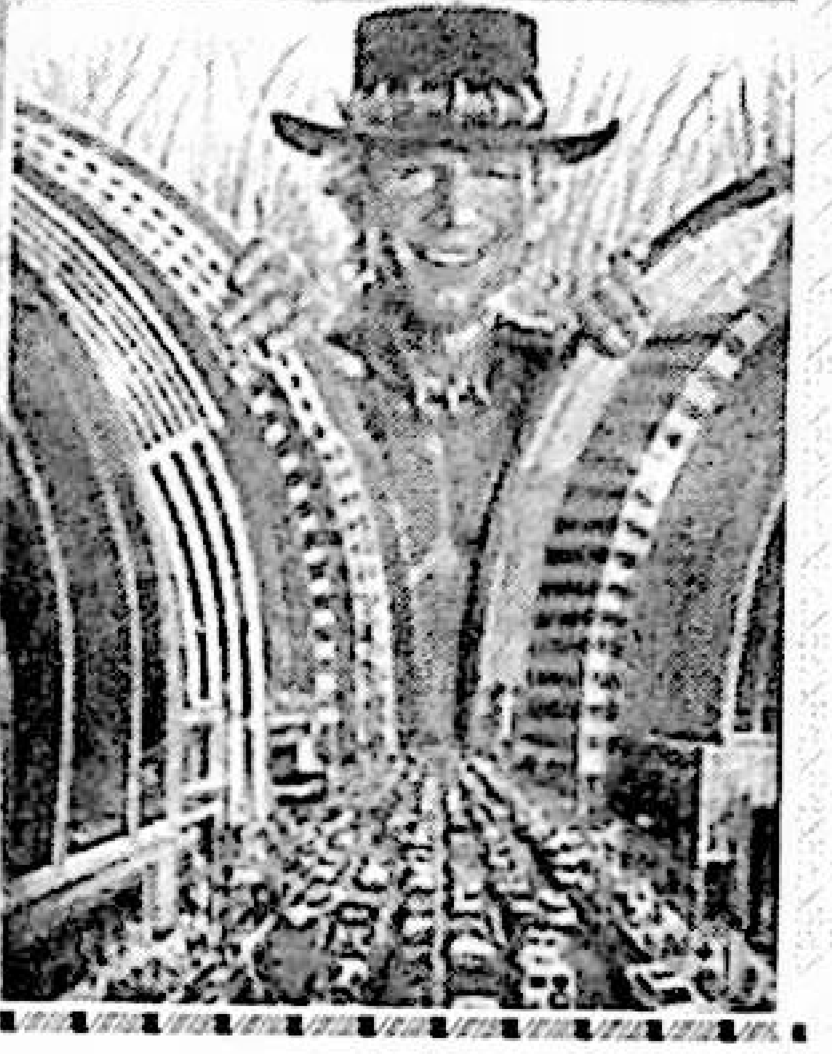

تۇرسۇن مەھمۇت

مەن كۈندىكى ئادىتىم بويىچە بالكوندىن قايناپ تۇرغان كوچىغا قارىدىم. خۇددى ھېچ ئىش بولمىغاندەك، ئادەملەر بەخىرامان، تايىنسىز بىر كۆرۈنۈشتە، ئۇياق-بۇياققا مېڭىشىپ يۈرەتتى، ماشىنىلارنىڭ يېقىمسىز سىگناللىرى يۈرەككە مۇشت ئۇرغاندەك ئاڭلىناتتى. شەھەر ئاسمىنىنى قويۇق ئىس-تۈتەك، مانان قاپلىغان. بۇ شەھەردە زەڭگەر ئاسماننى كۆرۈش تەس، سۈزۈك ئاسماندا ئاققۇ قانىتىدەك پاكىز بۇلۇتلار بىمالال ئېسىلىپ تۇرغان چىرايلىق كۆرۈنۈشلەر ئەمدى مەن ئۈچۈن بىر ئەسلىمە بولۇپ قالغان بولسا كېرەك. تۇرمۇشۇمدا، كۈنلەرنىڭ بىرىدە كۈتۈلمىگەن بىر ئىشلار يۈز بېرىپ، بۇرۇقتۇرمىلىق، سىقىلىشتىن قۇتۇلۇپ، راۋان، كۆڭۈللۈك تۇرمۇش كەچۈرۈدىغان بىر كۈنلەر چوقۇم كېلىدۇ، دەپ ئۈمىد بىلەن يۈرگىلى 20 يىلدىن ئاشتى، ئەمما ئىش يەنىلا ئىلگىرىكىدەك. شەھەردە كىشىنى ھەيران قالدۇرۇدىغان ئاجايىپ يېڭىلىقلار بولدى. ئېگىز-ئېگىز بىنالار بىر-بىرى بىلەن بوي تالىشىپ، كۆكنى نىشانلاپ كۆتۈرۈلۈۋەردى. ئادەملەرنىڭ مۇتلەق كۆپ ۋاقتى ئاشۇ تۆت چاسا ئۆيلەر ئىچىدىكى تولىمۇ چەكلىك دائىرە ئىچىگە مەھكۇم بولۇپ قالدى. ھەتتا ئادەملەرنىڭ خىياللىرى، تەپەككۇرى، ئوي-پىكىرلىرىمۇ چاسا، ئۆلچەملىك شەكىلگە كىرىپ قېلىۋاتقاندەك بولۇۋاتىدۇ. مۇشۇ سۈرئەت بىلەن ماڭسا بىر كۈنلەردە 50-60-قەۋەتلەردە تۇغۇلۇپ، شۇ يەرلەردە چوڭ بولۇپ، ھاياتنى باشقىچە مەنىدە چۈشىنىدىغان بىر ئەۋلاد كىشىلەر يېتىشىپ چىقىپ، كۆك بىلەن بوي تالاشقان بەھەيۋەت تاغلار، چەكسىز دېڭىز، بىپايان ئورمان ... لەرزان مۇزىكا... ئايدىڭ كەچلەردە قايسىبىر باغدىن ئاڭلانغان مۇڭلۇق ناخشا... ئاتلار پۇشقۇرۇپ، چاپچىپ تۇرغان، ئۆلۈم بىلەن ھاياتلىق گىرەلىشىپ كەتكەن جەڭ مەيدانى... قاتارلىقلارنى بۇرۇنقىلار توقۇپ چىققان يالغان نەرسىلەر، دەپ ئويلايدىغان بولار.

— كەچ قالماڭ، — ئايالىم ئىشىكتىن چىقىۋېتىپ شۇنداق دېدى. ئۇ، بۇ سۆزنى ھەر ئەتىگىنى دەۋاتقىلى 15 يىلدىن ئاشتى. ئۇنىڭ بۇ سۆزى قۇلىقىمغا سىڭىپ كەتكەنىدى. ئۇ بۇ گەپنى زادىلا ئۇنتۇپ قالمايتتى. نەچچە يىل ئىلگىرى ئۇ تۇغماسلىقنىڭ چارىسىنى قىلىش ئۈچۈن دوختۇرخانىدا ئىككى ھەپتە ياتتى. شۇ كۈنلەردە ئەتىگىنى ئۆيدىن چىقاردا بىر نەرسىنى ئۇنتۇپ قالغاندەك ھېس قىلىپ ھاڭۋېقىپ قالىدىغان

بوپقالدىم. نېمە نەرسە بولغىيتتى، قانچە ئويلاپمۇ ھېچ ئاڭقىرالمىدىم. ئايالىم قايتىپ كېلىپ، ئەتىسى ئەتىگەندە ھېلىقى سۆزنى تەكرارلىغاندا ئاندىن ئۇنتۇپ قالغان نەرسىنىڭ نېمىلىكىنى ھېس قىلدىم. ئۇ دەل ئايالىمنىڭ ھەر كۈنى ماڭا تاپىلايدىغان ھېلىقى سۆزى ئىكەن. بۇنداق ئادەت مەڭگۇ ئۆزگەرمەيدىغاندەك.

ئۇبۈگۈنمۇ ئەينەك ئالدىدا خېلى ئۇزۇن ئولتۇرغاندىن كېيىن كىيىملىرىنى بىرەر قۇر تۈزەشتۈرۈپ بولۇپ، لەۋ سۈرۈقى دېگەندەك تايىنى يوق بىر نېمىلەردىن باشقا ھېچنېمە سىغمايدىغان ئالقان چوڭلۇقىدىكى سومكىسىنى قولىغا ئېلىپ، ئىشىك ئالدىغا بېرىپ بولغاندىن كېيىن كەينىگە بۇرۇلۇپ ھېچنېمىنى چۈشەنگىلى بولمايدىغان بىر ئىپادە بىلەن چىرايىمغا تىكىلىپ قاراپ يەنە شۇ گەپنى تەكرارلىدى:

— كەچ قالماڭ...

مەن ئۇنىڭغا ھېچنېمە دېمىدىم، ئەزەلدىن شۇنداق، ئۇمۇ مېنىڭ تاپىلاشلىرىغا جاۋاب بەرمەسلىكىمگە كۆنۈپ كەتكەن.

ئۇنىڭ قەدەم تاۋۇشلىرى ئاستا-ئاستا يىراقلاپ كەتتى. بىنانىڭ تار پەلەمپەيلىرىنى ئۇ بەش قولدەك بىلىپ كەتكەن. مەنمۇ، باشقىلارمۇ شۇنداق، گاھى- گاھىدا جىن ئۇرغاندەك توك كېتىپ، پۈتكۈل بىنا قاراڭغۇلۇققا چۆمۈپ كەتكەن چاغلاردىمۇ پۇتلاشماي، يىقىلماي، ھېچكىم ئېزىپ قالماي ئۆدۈل ئۆز ئۆيلىرىمىزنى تاپالايمىز. بۇ خۇددى قۇشلارنىڭ چاڭگىسىنى يىتتۈرۈپ قويمىغىنىدەكلا بىر ئىش بولسا كېرەك. ھەممىمىزنىڭ ئۇۋىسى بار، ئۇۋىنىڭ قانداق سېھرىي كۈچى باركىنتاڭ، نەگىلا بارساق قايتقۇمىز كېلىپلا تۇرىدۇ، بىزنى ماگنىتتەك ئۆزىگە تارتىپلا تۇرىدۇ. كەلسەك يەنىلا شۇ، تونۇش نەرسىلەر، تونۇش ھىد...

مەن ئۈچۈن بىر ئەسىردىن ئارتۇقراق ئولتۇرغاندەك تەسىر بېرىدىغان ئىشخانىدا — ئۆتكەن نۇرغۇن ئاي-يىللارغا ئوخشاشلا قەلبلەردە، كۆڭۈلنىڭ بىر يەرلىرىدە ھېچقانداق بەلگە — ئىزناسى قالمىغان ساناقسىز كۈنلەرگە ئوپئوخشاشلا... ئىشخانىدا ئەتىگەنلىك سۆھبەت باشلاندى. يېشى 40تىن ھالقىغان ئابلاتۇراق ئالدى بىلەن پاراڭنى باشلىدى:

— ئاخشام سىچۈەن تەي (سىچۈەن تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى دېمەكچى. — مۇھەررىردىن) دە شياڭگاڭنىڭ «دەۋر باتۇرى» دېگەن فىلىمىنى قويدى، ئالامەت قىزىقكەن جۇمۇ، ئاخىرىنى كۆرىمەن، دەپ ئولتۇرۇپ سائەت ئۈچكىچە ئۇخلىماپتىمەن...

بۇ ئادەم ئۆمۈمەن كۈنلىرىنى تېلېۋىزور كۆرۈش بىلەن ئۆتكۈزىدۇ. ئىشخانىدا ئۇنىڭ مۇھىم ئىشىمۇ يوق، ئاساسەن كۈندىلىك يوقلىمىدىن ئۆتۈپ، جەدۋەلنى ئاق چىقارسىلا بولدى. قايسى قانالدا قانداق نەرسە قويغانلىقىنى بىلمەكچى بولغانلار ئۇنىڭدىنلا سورىسا بولىدۇ. ئۇ، ئۇجۇر-بۇجۇرىغىچە ئالا قويماي ناھايىتى تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىدۇ. بولۇپمۇ ئەر- خوتۇنچىلىق ئىشلىرىغا مۇناسىۋەتلىك يەرلىرىگە كەلگەندە ئالاھىدە جانلىنىپ كېتىدۇ. ئېسىنى يوقىتىپ سۆزلەپ كېتىدىغان بولسا، ئېغىزغا ئالغۇسىز سۆزلەرنىمۇ ئۆزىنى تۇتالماي دەۋېرىدۇ. ئىلگىرى ئىشخانىدا خوتۇن — قىزلار يۈزلىرىنى تۇتۇپ سىرتقا قېچىشاتتى، ھازىر ئۇنداق ئىشمۇ يوق، ئۇلارمۇ بەخىرامان گەپ ئىڭشاپ ئولتۇرۇۋېرىدۇ، تېخى بىلىپ — بىلمەي شۇنداق پاراڭلارغا قوشۇق سېلىپ قالىدىغانلىرىمۇ بار.

ئابلا تۇراق كۆرگەن فىلىملىرى ھەققىدە گاھىدا قىزىشىپ، گاھىدا ئەپسۇسلىنىپ بىر- ئىككى سائەت سۆزلىگەندىن كېيىن، ئۇيقۇسىزلىقتىن قىزارغان كۆزلىرى يۇمۇلۇشقا باشلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىشخانا ئاياللارغا ئۇڭچە قالىدۇ.

مەن بىلەن قارشى ئۈستەلدە ئولتۇرغان 30 ياشلار چامىسىدىكى چوكان ھەر كۈنلۈك ئادىتى بويىچە تىرنىقىنى ياساشقا باشلىدى. ئۇ يېڭى كەلگەندە ئەجەبمۇ چىرايلىق، تارتىملىق قىز ئىدى. شۇ چاغلا ھازىرقىدەك ئېسىمدە تۇرۇپتۇ، ئۇنى تولا خىيال قىلىدىغان بولۇپ قالغانىدىم. ئۇ ئىشقا كەلمىگەن كۈنلەردە ئىچىم تىتىلداپ، ئىشىككە قاراپ، ئىزتىراپ ئىچىدە كۈننى كەچ قىلاتتىم. ئايالىم بىلەنمۇ ئورۇنسىز ئىشلار ئۈچۈن ئورۇشۇپ قالاتتىم. كېيىنكى كۈنلەردە ئۇنى ئالىپتە بىر يىگىت ئىزدەپ كەلگىلى تۇردى. چېچىنى سۇس قىزىلغا بوياۋالغان، تاشقى كۆرۈنۈشىدىن ئادەمگە قىز بالىدەك تەسىر بېرىدىغان بۇ يىگىت كۆزۈمگە پەقەت سىغماي، ئۇنى كۆڭلۈمدە رەقىبىم ساناپ، ئۆچلۈك قىلاتتىم. ئەمما ئۇ قىز بىلەن ئاخىر توي قىلىپ كەتتى. دىلىمدىكى بىر مەزگىللىك داۋالغۇش ئەپسۇس ئىچىدە ئاخىر بېسىقىپ قالدى. شۇنداقتىمۇ شۇ كۈنلەردىكى ھالىمنى پات-پات ئەسلەپ قالىمەن.

ئىشخانىدا ياشتا ھەممىمىزدىن چوڭى سۇلتانخان ئىسىملىك ئورۇق ئايال. ۋاقىتسىز قېرىپ كەتكەن، تارشىدەك ئورۇق بۇ خوتۇن خۇدانىڭ قۇتلۇق كۈنى ئېرىنىڭ گېپىنى بىر قېتىم قىلىپ بەرمىسە كۆڭلى ئارام تاپمايدۇ. ئېرىنىڭ ئۆزىنى ئىلگىرى قانداق ياخشى كۆرگەنلىكى، قانداق مۇھەببەتلەشكەنلىرىنى ئادەمنىڭ غىدىقىنى كەلتۈرگىدەك تەپسىلىي ھەم كۆڭۈل قويۇپ سۆزلەپ كەتسە، ئاغزى بېسىقماي قالىدۇ. ئېرىدىن يېگەن تاياقلىرى، ئىشىتكەن ئاھانەتلىرىنىمۇ ئالا قويماي سۆزلەيدۇ. ھەتتا ئەتىگەندە نېمە يەپ، چۈشكە قانداق تاماق قىلماقچى بولغانلىقىنى، قانداق كۆكتاتلارنى ، قانداق سۇ يېغىنى ئىشلەتكەنلىكىنى، قاسساپلارنىڭ ئالدىمىغا چۈشۈپ ئۆچكە گۆشى ئېلىپ كەلگەن ئېرىنىڭ ھاڭۋاقتىلىقى، چىگىت يېغى ئىشلىتىپ قويۇپ،

سوغۇقى ئېشىپ كەتكەنلىكتىن بېشى قېيىپ قالغانلىقى. . . ۋاھاكازالارنى بىرىنى قويماي سۆزلەيدۇ. بۇ خوتۇننىڭ بىر «ئالاھىدىلىكى» شۇكى، ئۇ، گېپىنى باشلىۋالسا سۆزلىرىنى بىراۋ ئاڭلامدۇ-ئاڭلىمامدۇ، كارى يوق، ھەتتا ھەممەيلەن ئۆز گېپى، ئۆز ئىشى بىلەن بولۇپ كەتسىمۇ گېپىنى داۋام قىلىۋېرىدۇ.

بۇ ئىشخانىدىكى خىزمەتداشلىرىم ئىچىدە ھاراقنى تولا ئىچىپ، جەرىمانە تۆلەپ ھارمايدىغىنى، شۇنداقتىمۇ يۇۋاشلىق بىلەن جازانى قوبۇل قىلىپ، يەنە ئۆزىنىڭ بىلگىنىنى قىلىپ يۈرۈۋېرىدىغىنى - ئەنۋەر. تېخى ئۆيلەنمىگەن، چېچىنى جاھاندىكى ئەڭ غەلىتە پاسونلاردا ياستىشقا خۇمار بولۇپ قالغان بۇ يىگىت ۋاقىتنىڭ تېز ئۆتۈشىنى ھەممىدىنمۇ بەكرەك ئارزۇ قىلسا كېرەك. ئۇ، ۋاقىت توشقان ھامان ئۆزىنى سىرتتا ساقلاپ تۇرغان ئۆزىدەكلا تۆت-بەش ئاغىنىسى بىلەن قوشۇلۇپ ئاللىقاياقلارغا غايىب بولىدۇ. ئەتىسى ھاراق پۇراپ، كۆزلىرىنى قىزارتىپ كېچىكىپ كېلىدۇ. گاھ چىرايلىق گەپ بىلەن، گاھى تىل - ھاقارەت بىلەن گۇناھىنى بويىنىغا ئېلىپ يۇۋاشلىق بىلەن ئولتۇرىدۇ، ئۇنىڭ بۇ جاھاندىكى ئىشلار بىلەن كارى يوق. گۆشنىڭ باھاسى قانچىلىك ئۆستى، ساختا مال دېگەن قانداق، كىملەر ئىدارىغا باشلىق بولۇپ كىملەر كەتتى، ئايلىق ئىش ھەققىگە قانچىلىك پۇل قوشۇلدى. . . دېگەنلەرنى قېتىغىمۇ ئېلىپ قويمايدۇ.

- ھەي ئابلاكا، - دېدى ئەنۋەر مۆگدەپ قالغان ئابلا تۇراققا قاراپ، لېكىن ئۇ بىخەۋەر ئۇخلاۋەردى. ئەنۋەر ئابلا تۇراقنى ئېلىپ بۇ ياققا چىقىڭ، دېگەنمەنىدە ئىشارە قىلىپ سىرتقا ماڭدى. مەن ئابلاتۇراقنى ئويغىتىپ، ئەنۋەرنىڭ ئارقىسىدىن چىقتۇق.

- ھەي، قاراڭلار، ئاخشام بىر نەرسە كۆردۈم سىنئالغۇدا، سىلەرگە دەپ بېرەيمۇ، - دېدى ئەنۋەر ئىككىمىزنى سىرتقا باشلاپ.

- نېمىلەرنى كۆردۈڭ، قايسى قانالدا قويدى،

- دېدى ئابلا تۇراق قىزىقىپ.

- ھەي، ئۇ تېلېۋىزوردا كۆرسىتىدىغان نېمە ئەمەس، سېرىق. . .

- سېرىق. . . - ئابلاتۇراق كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ئەنۋەرگە تىكىلدى، - ئۇنداق نېمىلەرنى چەكلەيدۇ، دەيدىغۇ؟

- چەكلەيدۇ، چەكلىگەن بىلەنمۇ كۆرسىتىدىغان يەرلەر بار.

- قانداقكەن، تېز دېمەمسەن، - دېدى ئابلاتۇراق تاقەتسىزلىنىپ.

ئەنۋەر بويۇنداپ ئەتراپقا قارىۋېتىپ سەل توختاپ قالدى.

- چەتنىڭمىكەن، - دېدى ئابلا تۇراق. شۇتاپتا ئۇنىڭ تاقىتى تاق بولغانىدى.

- ھەئە. . . - ئەنۋەر ئۆزى ئاخشام ئاللىقەيەرلەردە كۆرگەن ھېلىقى سېرىق سىنئالغۇ فىلىمى توغرىلىق سۆزلەپلا كەتتى. ئاغزى ئوت بىر نېمىكەن بۇنىڭ، شۇنداق تەپسىلىي سۆزلەۋاتقىنىنى قارا. ئابلا تۇراق گاھ كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، گاھ تۈكۈرۈكلىرىنى يۇتۇپ ئاڭلاۋاتاتتى. ئەگەر ئەنۋەرنىڭ دېگەنلىرى راست بولىدىغان بولسا. . . ئادەم دېگەنمۇ. . .

- ھەي - ھەي، قالتىسكەن، - دېدى ئەنۋەر گېپىنىڭ ئاخىرىدا ئاغزىنى تامشىتىپ چېكىلداپ.

- قالتىسكەن؟ دەۋاتقان گېپىنى بۇنىڭ، - دېدى ئابلا تۇراق، - ھازىرقى ياش بىر نېمىلەر پېۋىنى تولا ئىچىپ لاتىلىشىپ كەتتى، ئۆزى قىلالمىغاننى ئاشۇنداق خەقلەرنىڭكىدىن كۆرۈپ كۆڭلىنى خوش قىلىدۇ.

- ياش بىر نېمىلەر دەيسىزغۇ، ئۆزىڭىزچۇ، - دېدى ئەنۋەر سەل خاپا بولۇپ. •

- ئۇكاموي، بىزچۇ، ياش ۋاقتىمىزدا ئۇنداق ئىشنى كېنودىن كۆرمەي ئۆزىمىزلا قىلاتتۇق. ھازىرمۇ تېخى كۈچتىن قالمىدۇق، نېمە دەيدىكى، گەپ قىلمىسا. . . .

- ئا. . . قويۇڭا ئۇنداق پولىرىڭىزنى . . . - دېدى ئەنۋەر.

ئابلا تۇراق بىر نېمىلەرنى دەپ غودۇرىغاچ كىرىپ كەتتى.

ماڭاي دەپ تۇرسام ئەنۋەر يېڭىمدىن تارتتى:

- سىزنىمۇ ئاپىرايمۇ. راست، بىلىتى سەل قىممەترەك.

- ياق، بولدى كۆرمەي. . .

ئىشخانىغا كىرىپ جايىمدا ئولتۇردۇم، ۋاقىت توشۇشقا خېلى بار ئىدى. بىر چاغدا زەن سالسام ئەنۋەر جايىدا ئولتۇرۇپ، ئىشخانىدىكى ئاياللارغا بىر-بىرلەپ قارىغىلى تۇرۇپتۇ. بۇ خۇمپەر ھەقىچان ئاخشام كۆرگەن نەرسىسى بىلەن بۇ ئاياللارنى باغلاپ ئاللىقانداق خىياللارغا كەتتى بولغاي. . .

ئالدىمغا يېيىپ قويغان جەدۋەللەرنى تولدۇرۇش ئۈچۈن مۆكچەيدىم. مۇشۇنداق جەدۋەللەردىن يىلدا ھەتتا پەسىلدە بىر نەچچىنى تولدۇرىمىز. غودۇرىساڭمۇ، ئاچچىقلىساڭمۇ بۇنداق جەدۋەللەر پاتپات پەيدا بولۇپ قالىدۇ. گاھىدا، يۇقىرىدىكىلەر قىلغىلى ئىش تاپالماي خىزمەتچىلەرنىڭ ئەھۋالىنى ئىگىلەپ بولسىمۇ تۇرايلى، دەپ مۇشۇنداق جەدۋەللەرنى ئەۋەتىپ تۇرامدىكىن، دەپمۇ ئويلاپ قالىمەن. ئوخشاش چوڭلۇقتىكى، ئوخشاش مەزمۇندىكى بۇنداق جەدۋەللەرنى تولدۇرۇش ئىدارىدا «خېتى چىرايلىق» دەپ ئاتىلىپ قالغان پېقىرنىڭ ۋەزىپىسى بولۇپ قالغىلى خېلى يىللار بولۇپ قالغانىدى. بىرەر يېڭى ئادەم كېلىپ قالمىسىلا، قالغانلارنىڭ كېرەكلىك سان-سىفىرلىرى ۋە باشقا ئەھۋاللىرى ماڭا ياد بولۇپ كەتكەن. يېشى، تۇغۇلغان

ۋاقتى، سىياسىي قىياپىتى، خىزمەتكە قاتناشقان ۋاقتى، ۋەزىپىسى. . . ۋاھاكازا دېگەنلەرنى بەش قولدەك بىلىمەن. پەقەت ئىدارە باشلىقى بىلەن سۇلتانخانغا كەلگەندە دىققەت قىلماي بولمايدۇ. بۇ ئىككىسى باشقىچە كالېندار قوللىنىدىغاندەك. ئىدارە باشلىقىنىڭ يېشى مەن بىلىپ 51دە توختاپ قالغىلى تۆت يىل بولدى. ئۇنىڭ يېشىنى تۇغۇلغان ۋاقتى بىلەن ھېسابلاپ توغرا يېزىشقا تازا جۈرئەت قىلالمايمەن. نەچچە يىل بۇرۇن مۇشۇنداق بىر جەدۋەلنى تۇغۇلغان ۋاقتى بويىچە ھېسابلاپ تولدۇرۇۋېدىم. ئۇ، يۇقىرى گرادۇسلۇق كۆزەينىكى ئاستىدىن چەكچىيىپ:

- بۇنى تۈزىتىپ توغرىراق يېزىڭ، بىراۋنىڭ يېشىنى سىز بەلگىلەپ يۈرسىڭىز بولمايدۇ، - دېدى. بۇ گەپلەر ماڭا ئېغىر كەلگەن بولسىمۇ تىنمىدىم. نېمە دېگۈلۈك، ئادەم دېگەن ھەر يىل ئۆرۈلسە بىر ياش چوڭىيىدىغان بولسىمۇ، لېكىن ياش دېگەن شەخسىي نەرسە بولغاچقا، ھۆرۈ-پۆرۈ قىلغىلى بولمايدىكەن. بۇ باشلىقىمۇ ناھايىتى ھوشيار، ئۇ، ياشقا چوڭايماي تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، خىلمۇ خىل باھانىلەر بىلەن تۇغۇلغان كۈننى ئۆزگەرتىشنىمۇ بىلىدۇ، يەر ئىسلاھاتىدا مانچە ياش ئىدىم، ئۇ ئىش پۈكۈنى يىلى بولغان، شۇنداق بولغاندا مەن پۈستانى ياشقا كىرگەن بولىمەن. . . «بىر گەزەربە بېرىش، ئۈچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى بولغاندا مۇنچە ياشتا ئىكەنمەن، شۇ چاغدا خاتا بولۇپ قاپتىكەن. . . دېگەندەك ھەممىنى توغرىلاپ ماڭىدۇ. تۇغۇلغان يىلىنى ھەر يىلى بىر قېتىم ئۆزگەرتىپ يۈرۈدىغان باشلىق يالغۇز مۇشۇ بىرسى بىلەن چەكلەنمەيدىغاندۇ، بۇمۇ بىر پەزىلەت، خەلق ئۈچۈن كۆپرەك خىزمەت قىلاي، دەيدىغاندۇ.

سۇلتانخان بىلەنمۇ شۇنداق بىر ئىش بولغان، ئۇنىڭمۇ تۇغۇلغان ۋاقتىغا ئاساسەن يېشىنى ھېسابلاپ يېزىپ قويسام بىچارە خوتۇن تاتىرىپ، ئۆڭۈپ جىبدەللەشكىلى تاسلا قالدى:

- ئىدارىنىڭ كاسسىرى رۇقىيەمدىن تۆت يىل بۇرۇن توي قىلغان، ئۇ تېخى ئەمدى 41ياشقا كىردىم، دەپ ناينىقلاپ يۈرسە، سىز مېنى 47ياش دەپ يېزىپ يۈرەمسىز، نېمە ئىشىڭىز بۇ سىزنىڭ، ئويلاپراق ئىش قىلىڭ، ئۇكام. . .

«ياش ۋاقتىدا ئولتۇرۇپ قالغان بىر نېمە بولسا كېرەك. . . » دەپ ئويلىغانىدىم مەن ئۇنىڭ پارقىراپ تۇرغان جامدەك كۆزلىرىگە يەر ئاستىدىن قاراپ.

خۇدا بۇ خوتۇنغا قارا ھەم قويۇق بىر جۈپ قاشتىن بۆلەك ئۆلچەمگە توشۇدىغان چىرايىنى بەرمەپتىكەن. ئورا كۆز، كالپۇكلىرى ياغاق، پېشانىسى تولىمۇ كەڭ بۇئايالنىڭ خادىدەك ئېگىز بويىمۇ كۆزۈمگە پەقەت سىغمايتتى. تېخى ئۇ شۇ ھالى بىلەن ئۆز ئېرىدىن باشقا ئەركەكلەرنى ياراتمايتتى.

. .

كەچتە تېلېۋىزوردا مۇشۇ يىل ئىچىدە نەچچە قېتىم كۆرسىتىلىپ ھەممە ئادەمگە ياد بولۇپ كەتكەن تېلېۋىزىيە تەرجىمە فىلىمى قويۇلۇۋاتاتتى. ئارىلاپ - ئارىلاپ خىلمۇخىل ئېلانلارمۇ كۆرسىتىلمۇۋاتاتتى. ئېھتىمال مۇشۇ سائەتتە مىڭلىغان شەھەرلىكلەر سافالىرىدا يېتىشىپ تېلېۋىزور كۆرۈۋاتقاندۇ. قويغاننى يەنە قويۇش تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىلىرىنىڭ ھوقۇقى، تەكرار قويۇۋەردىڭ، دەپ بىراۋغا بىر نېمە دېيىشكە كىمنىڭ ھەققى.

بىر-بىرىدىن ئۆتە قاملاشمىغان ئېلانلار كەينى-كەينىدىن چىقىۋەردى. دورا سودىگەرلىرى ئەگەر ئىزا تارتمىسا، 20يىل ئىلگىرى ئۆلۈپ كەتكەن ئاتا - ئانىڭىز مۇشۇ دورىنى ئىچسە تىرىلىپ قوپىدۇ، دېگىنى باردەكلا قىلىدۇ. تېلېۋىزوردىن ئاجىزلاپ كەتكەن ئەرلەرگە ئىشەنچ ئاتا قىلىپ، تۇرمۇشنى گۈزەللەشتۈرۈدىغان، قىرىپ كەتكەن تېرىنى يۇمرانلاشتۇرۇپ ياشلىق گۈزەللىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈدىغان، كاردىن چىققان ئەزالارغا قايتىدىن ھاياتىي كۈچ بەخش ئېتىدىغان دورىلار ھەققىدىكى ئېلانلار ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئەڭ پاساھەتلىك ئىبارىلىرى بىلەن ھەيۋەتلىك ياڭراپ تۇراتتى.

- دادا، بۈگۈن 100ئالدىم، - دېدى ئوغلۇم ماختانغان ۋە تەمەخورلۇق چىقىپ تۇرغان كۆزلىرىنى ماڭا ئۈمىد بىلەن تىكىپ.

ئۇ، 100 نومۇر ئالغان كۈنى زادى ماڭا بىر دوكلات قىلمىسا كۆڭلى ئارام تاپمايدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئىلگىرى ئاپىسى ئەگەر 100 ئالساڭ كەمپىت بېرىمەن، شاكىلات بېرىمەن، دەپ ئۇنى قىزىقتۇراتتى. كېيىنچە ئۇ ئۇنداق نېمىلەرگە گول بولمايدىغان بولۇپ كەتتى. ئاخىرىدا مايكا، مودا بولۇۋاتقان شەپكە، ئاياغلارغا شەرت قويىدىغان بولۇۋالدى. ئوغلۇمنىڭ نەزىرىدە، 100نومۇر ئېلىش پەقەت ئاپىسى بىلەن ئىككىمىز ئۈچۈنلا بولۇپ، ئۆزى بىلەن مۇناسىۋەتسىزدەكلا ئىدى. مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئۇ، 100 نومۇرنى ئىككىمىزگە ئېلىپ بېرەتتى.

- بوپتۇ، - دېدىمەن كۆزۈمنى تېلېۋىزوردىن ئۈزمەي. مەن شۇ تاپتا قەستەن بىپەرۋا ھالدا ئولتۇرۇۋالغانىدىم. ئۇنىڭ ھېلىقىدەك نەرسىلەر ئۈچۈنلا ئوقۇيدىغاندەك بولۇپ قالغىنى ئىچىمنى پۇشۇرۇۋاتاتتى.

ئوغلۇم ماڭا ئاشۇنداق قاراپ تۇرۇۋەردى، ئۇنىڭ مەندىن شۇ تاپتا نېمىنى كۈتۈۋاتقانلىقى ماڭا ئايانىدى. ئۇنىڭ سەبر قاچىسى ئاخىر تاشتى:

- مەن 100 نومۇر ئالدىم، ئەمىسە ھېلىقىنى بېرىۋېتىڭ، - دېدى ئۇ.

- نېمىنى؟

- 50 سومنىچۇ؟

- نېمىشقا بەرگۈدەكمەن، قىزىق گەپ بولدى-دە، ئۇنىڭ ئۈستىگە سەن مۇنچىۋالا پۇلنى نېمە قىلىسەن؟

- ئاپام ئىككىڭلار بۇ قېتىم 100 ئالساڭ، 50سوم بېرىمىز دېگەن، شۇڭا بېرىشىڭلار كېرەك. . .

ئۇنىڭ تەئەددىي بىلەن ئېيتقان سۆزلىرى غۇژژىدە ئاچچىقىمنى كەلتۈردى:

-ماڭا قارا، ياخشى ئوقۇش سىنىڭ مەجبۇرىيىتىڭ، ياخشى ئوقۇغانغا ھەق تەلەپ قىلىدىغان قانداق گەپبۇ، بۇندىن كېيىن بۇنداق تەلەپلىرىڭ توختاپ قالسۇن، ئۇقتۇڭمۇ؟ . . .

ئوغلۇم ماڭا قاراپ بىردەم تۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن، چىرايى پوكاندەك قىزىرىپ، كۆزلىرىگە مۆللىدە ياش ئالدى:

-بوپتۇ، ئەمىسە بۇندىن كېيىن 100 نومۇر ئالمايمەن، قېنى قانداق قىلىسەنكىن. . . كۆرۈپ باقاي. . .

ئۇ، گېپىنى تۈگىتىپ ئۆرۈلۈپلا چىقىپ كەتتى. قانداق دېگەن گەپبۇ، باللار نىمە بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. ئاتا-ئانىلار بىلەن باللار ئوتتۇرىسىدىكى ۋناسىۋەت سودا خاراكتېرىنى ئېلىۋاتامدۇ نىمە، ئۇ بىلتىنلا مۇشۇنداق قىلىقلارنى قىلىپ يۈرسە، خىرى نىمە بولار. . .

ئوغلۇم ئاشخانا ئۆيگە كىرىپ يىغلىغىلى تۇردى. ئاپىسى بىچارە ئۇنىڭغا تەسەللىي بېرىپ ئاۋارە ئىدى. ئوغلۇم تۇغۇلۇپ، تەمتىلەپ ماڭغانلىرىدا، ئەمدىلا تىلى چىقىپ: «دادا» دەپ چاقىرغاندا خۇشلۇقتىن بىشىم كۆككە يەتكەنىدى. كىچىك، قاپقارا كۆزلىرىنىڭ ھەممىگە قىزىقىپ ئەقىل بىلەن چاقناشلىرىنى كۆرسەم، ئالەمچە خىياللارغا غەرق بولاتتىم. ئۇنىڭ كەلگۈسىدە قالتىس بىر ئادەم بولىدىغانلىقىغا كۆڭلۈمدە چەن سوقاتتىم. لېكىن ھازىرقى ئەھۋالدىن قارىغاندا. . .

ئوغلۇمنىڭ باللىق چاغلىرى ھەققىدە ئويلاۋېتىپ، ئالدىنقى ھەپتە پەرىدە بىلەن بولغان سۆھبىتىمىز ئېسىمگە كەلدى (پەرىدە - ھېلىقى ئىدارىغا يېڭى كەلگەندە مىنى ۋەسۋەسىگە سېلىپ، كۆيدۈرگەن قىز شۇ). ئىشخانىدا ئىككىمىزلا قالغانىدۇق. باشقىلار ئابلا تۇراقنىڭ يېڭى ئايىغىنى «يۇيىمىز» دەپ كاۋابخانىغا كېتىشكەنىدى. پەرىدە ئىككىمىز ئۇنىڭ - بۇنىڭ گېپىنى قىلىشىپ ئولتۇرۇپ، پاراڭ بالا تېمىسىغا كۆچتى.

- قاراڭ، يېقىندىن بۇيان دىلمۇرات بىلەن تولا سوقۇشىدىغان بولۇپ قالدۇق، ئۇ: ئەگەر تۇغمىساڭ، كۇدە - كۆرپەڭنى يىغىشتۇرۇپ، ئۆيىنى بىكارلا دەۋاتىدۇ، - دېدى پەرىدە مەيۈسلىنىپ.

- ئەمىسە تۇغىسىڭىزلا بولمىدىمۇ؟- دېدىمەن.

- بىراق. . . بەك قورقىمەن.

- قورقىمەن؟ نىمىدىن قورقاتتىڭىز. . . كۆرمەيۋاتامسىز، جاھاندىكى ھەممە خوتۇنلار بىر ئوبدان تۇغۇۋاتامدۇ. . .

- شۇنداقمۇ دەيسىز، ئاچام ئىككىنى تۇغدى، ئۇنجى تۇغۇتىدا مەن ئۇنىڭ يىنىدا ئىدىم، ئۇنىڭ ئازابتىن چىرقىراشلىرىنى، ھازىرلا ئۆلۈپ كېتىدىغاندەك جان تالىشىشلىرىنى ھازىر ئويلىسامىمۇ قورقۇپ جېنىم چىقىدۇ. ئۇ بىچارە تۇغۇشنىغۇ تۇغدى، بىراق بالىسى بىر دەلدۈش چىقىپ قالدى. ھازىر 11 ياشقا كىرگەن بولسىمۇ، كىيىملىرىنى بىر ئادەم كىيگۈزۈپ، تامىقىنى يېگۈزۈپ، تەرىتىنى ئادالىمىسا بولمايدۇ، تۇغما دىۋەڭ ئىكەن. . .

- مۇنداق دەڭ، داۋالىتىپ باقمىدىمۇ؟

- ئۇنى بىر دېمەڭ، كۆرسەتمىگەن دوختۇر قالمىدى. بىراق داۋا تېپىلمىدى، ئىككىنچىسىنى تۇغقان، لېكىن بالىسى. . .

- نىمە بولدى ؟

- بالىسى بەكمۇ سەت، قاراڭ. كۆرسىڭىز. . . ئادەم بىر قىسما بولۇپ قالىدۇ.

- شۇنداقمۇ، ئەمدى بۇ نىمە ئىشتۇ. . .

- ئۇ، سېزىك مەزگىلىدە جىن-ئالۋاستىلار چىقىدىغان كىنولارنى تولا كۆرەتتىكەنمىش. . . شۇڭا بالىسى ئاشۇنداق سەت تۇغۇلۇپ قاپتىمىش. . .

- ئۇنداق بولمايدىغاندۇ،- دېدىمەن ھەيران بولۇپ.

- راست، راست شۇنداق بولىدىكەن. . .

پەرىدە جىم بولۇپ قالدى، بىر خىل مەيۈسلۈك ئۇنىڭ چىرايىنى قاپلاپ، سولغۇن بىر ھالغا كەلتۈرۈپ قويغانىدى.

- تۇغۇشتىن تېخى قورقىمەن. تۇغسام ھېلىقىدەك باللاردىن بولۇپ قالامدىكىن ، دەپ تېخى يۈرىكىم سۇ . . . يا بالا دېگەننى بىر يەردە ساتمايدىكەن. . .

- نىمە؟! مەن ئۇنىڭ ئاخىرقى گېپىدىن ھەقىقەتەن چۆچۈپ كەتتىم.

- شۇنداقمۇ خىياللارنى قىلىپ كېتىمەن، ھەممە نىمىنى سېتىۋالغىلى بولىدىغۇ. . . بوۋاقلارنى ساتىدىغان ئىش بولسىمۇ. . . مەيلىتى، ئىشقىلىپ بالا بولسىلا بولىدىغۇ. . . .

مەن ئۇنىڭ چىرايىغا قاراپ تۇرۇپلا قالدىم، بۇ قانداق خىيال بولۇپ كەتتى.

- بولسا، ھە. . . ماۋۇ بالا كەلگۈسىدە گېنېرال بولىدۇ، مۇنۇسى ناخشىچى، ئاۋۇسى ئالىم بولىدۇ، دەپ ئالدىن مۇقىم بەلگىلەكىلىك بولسا. . . ھەم چوقۇم شۇنداق بولۇشى ئىشەنچلىك بولسا - ھە . . . دېدىمەن ھەم مەسخىرە، ھەم چاقچاق ئارىلاش.

- مەيلىتى، ئىشقىلىپ. . .

- جاھاننىڭ تەرەققىياتى بەك تېز بولۇۋاتىدۇ. بىر ماتېرىيالدىن شىشە ئىچىدە بالا يېتىلدۈرۈش تېخنىكىسى ھەققىدە بىر نىمىلەرنى ئوقۇغاندەك قىلىۋېدىم، شۇ ئىشلار كېڭىيىپ قالسا. . . بوۋاق تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان شىركەتلەر قۇرۇلۇپ سىلەردەك خوتۇنلارنىڭ ئارزۇسىمۇ ھەل بولۇپ قالار. . . ئۇ چاغدا قانداق بالىغا ئېھتىياجىڭىز

بولسا، شۇندىقىغا ئىرىشەلەيسىز. . . زىلۋالىقىڭىزغىمۇ تەسىر يەتمەيدۇ. . .

پەرىدەنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇش ئۈچۈن چاقچاق يوسۇنىدا قىلىپ قالغان بۇ سۆزلىرىمدىن ئۆزۈممۇ قورقۇپ قالدىم. ئۇنداق ئىشلارمۇ بولۇپ كەتمەس. مۇبادا شۇنداق بولۇپ قالسا، ۋۇجۇدىدا دادىلىرىنىڭ ئەركەك تۈكى يوق، ئانىلىرىنىڭ مېھرىبانلىقى تېپىلمايدىغان ئاتالمىش «ئادەملەر» توپى دەۋرەپ كېتەر. بۈگۈنكى دۇنيا پارلاق، شانلىق ھاياتىي مۇۋەپپەقىيەتلەر بىلەن قورقۇنچلۇق يوشۇرۇن ئاپەتلەر يۇغۇرۇلۇپ كەتكەن دۇنيا. ئادەملەر بۇزۇلىۋاتىدۇ، ئادەملەرنىڭ بۇزۇلۇشى دۇنياۋى ھاياتنىڭ بۇزۇلىشى بىلەن باراۋەر. ئاتا ‐ بالا، قېرىنداشلار ئارىسىدىكى ئەزەلىي تەبىئىي مۇھەببەتمۇ سۇسلىشىپ كېتىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە ھەر قانداق يامان ئىشلارنى بولمايدۇ، دەپ كېسىپ ئېيتقىلى بولمايدۇ. . . دېگەنلەرنى خىيال قىلغانىدىم.

شۇ ئارىدا ئايالىم تاراسلاپ كىرىپ كەلدى ـ دە، تېلېۋىزورغا چەكچىيىپ بىردەم قاراپ كەتتى. «جەننەتنىڭ قەھرى »نىڭ تازا پەيزى يەرلىرى كۆرسىتىلىۋاتاتتى. ئۇ، يېنىمدىكى ئۈستەلدە تۇرغان كونتروللىغۇچنى شارتتىدە ئېلىپ تېلېۋىزورنى ئۆچۈرۈۋەتتى.

‐ كۆرۈۋاتقان نېمىسىنى. . . ئىزا تارتمامسىز.

. .

‐ نېمىدىن؟

‐ ئاشۇ يېرىم يالىڭاچ بىرنېمىلەرنىڭ نايناقلاپ تولغىنىشلىرىدىن كۆزلىرىڭىز ئالىچەكمەن بولۇۋاتامدۇ. . .

‐ نېمە ئانداق قاملاشمىغان گەپبۇ، كىنودىكى خوتۇنلارغىمۇ ئاچچىقلاپ يۈرىدىغان. . .

‐ قويۇڭە ئۇنداق گەپلىرىڭىزنى، ئەسقەر كېتىمەن دەۋاتىدۇ. . .

‐ نېمە، ئۇ نەگە كېتىدىكەن؟ !

‐ بىلمىدىم، قورقۇۋاتىمەن. . .

‐ بولدى قوي، مۇشتۇمدەك بالا نەگە كېتەتتى.

. .

شۇنداق دېسەممۇ يەنىلا كۆڭلۈم بىر نېمىدىن ئۆيۈپ قالدى، ساراڭلىق قىلىپ ئۆيدىن چىقىپ كەتمىسۇن يەنە. . . ئەمما. . . ياقەي. . . نەگە كېتەلەيتتى، ئاچچىقىدا دەپ سالغان گەپقۇ، قارا ماۋۇ شۇمنى، تېخى باتناپ كېتىشلىرىنى كۆرەيمۇ. . . كېتىمەن دەپ تەھدىت سالغىنىنى بۇنىڭ. . .

شۇ تۇرقىدا ئوغلۇمغا نېمە دېيىشنى پەقەت بىلەلمەيۋاتاتتىم. گەپنى ئۇنىڭغا قانداق چۈشەندۈرۈشمۇ ، قانداق قىلىپ بۇنداق بولمىغۇر ئادىتىنى تۈزىتىشمۇ ھېچ قولۇمدىن كەلمەيدىغاندەك، ئۇنىڭ بىلەن بۇ توغرىسىدا قانداق پاراڭلىشىشمۇ ماڭا نىسبەتەن قىيىن بىر ئىش ئىدى.

‐ ئەسقەر يېنىمغا كىرسۇن، ‐ دېدىمەن ئايالىمغا.

‐ پادىشاھتەك ئولتۇرۇپ بۇيرۇق سوقماي، چىقىپ بالىدىن ئەپۇ سورىمامسىز. . . يېنىمغا كىرسۇن دېگەن بىلەن ئۇ ئۇنامتى، ‐ دېدى ئايالىم ئۆزىچە چالۋاقاپ. ئۇنىڭ بىرەر ئىشلارغا ئاچچىقى كەلگەندە ئاغزى بىر تەرەپكە غەلىتە قىيشىيىپ قالاتتى. ئۇنىڭ مۇشۇ تۇرقىنى كۆرسەم كۆزۈمگە غەلىتە كۆرۈنۈپ، كۆڭلۈم بىر قىسما بولۇپ قالاتتى. لېكىن شۇنچە يىللاردىن بۇيان كۆڭلىنى ئايىدىممۇ ياكى باشقا سەۋەبتىنمۇ، ئىشقىلىپ ھازىرغىچە يۈزىگە سالمىغانىدىم.

بۇمۇ بىر قىزىق ئىش، ئادەمنىڭ غەزىپىنى قوزغايدىغان قىزىق ئىش بولدى. ئۇ مېنىڭ بالام تۇرسا، يەنە كېلىپ ئەيىب ئۇنىڭدا تۇرسا، ئەمدى قوپۇپ مەن ئۇنىڭدىن ئەپۇ سورىغىدەكمەن؟ ئاتا ـ بالا ئوتتۇرىسىدىكى ھۆرمەت ۋە ھېيىقىش دېگەنلەرمۇ زامان ئۆزگەرگەنسېرى ئاستىن ‐ ئۈستۈن بولۇپ كېتەمدۇ نېمە؟

‐ ئەسقەر، بۇياققا چىق؟ ‐ جۇدۇنۇم ئۆرلەپ قاتتىق ۋارقىرىدىم.

ئەيمەندىمۇ ياكى: «قېنى، نېمە دەيدىكى» دەپ ئويلىدىمۇ، ئوغلۇم پوتلىسىنى ئېقىتقىنىچە ئالدىمغا پەيدا بولدى.

‐ ساڭا دەپ قوياي، ھېلىقىدەك قاملاشمىغان تەلەپلىرىڭ ئەمدى جايىدا قالسۇن، ئىككىنچى ئېغىزغا ئالغۇچى بولما، كېتىمەن، قاچىمەن، دەپ تەھدىت سېلىشىڭغىمۇ يول يوق، سېنى مۇشۇنچىلىك چوڭ قىلغۇچە ئاز جاپا تارتتۇقمۇ. . .

‐ ئاتا ـ ئانا دېگەننىڭ بالىسىنى بېقىش مەجبۇرىيىتى بار. . .

‐ نېمە؟ ‐ ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم، ‐ ئەجەب بۇنى بىلىدىكەنسەن، ئۆزۈڭنىڭ مەجبۇرىيىتىڭنى ئۇقمامسەن، ھۇ كالۋا. . .

‐ مەن كالۋا ئەمەس، سىنىپ بويىچە بىرىنچى دەرىجىلىك ئوقۇغۇچى. . .

‐ مەن بىلەن جاۋابلاشقىدەك بولدۇڭمۇ، ساڭا دەپ قوياي، جۇڭگو بويىچە 1 ـ بولۇپ كەتسەڭمۇ، سەندە ئانچە ـ مۇنچە پەزىلەت بولمىسا. . . بىر تىيىنغا ئەرزىمەيسەن.

‐ بالىغا مۇنداق يوغان قائىدىلەرنى سۆزلەپ نېمە قىلىسىز، بۇ يا سىزنىڭ ئىدارىڭىز بولمىسا. . . ـ ئايالىم جېدەلدىن بىزار بولسا كېرەك، ئاغزىنى غەلىتە قىيشايتىپ ئەسقەرنىڭ يېنىغا كەلدى، ‐ ماڭ بالام، ئاۋۇ ئۆيگە كىرىپ كېتەيلى. . .

نېمە قىلارىمنى بىلمەي ئولتۇرۇپ كەتتىم، بۇ بالىغا ئەمدى نېمە دېگۈلۈك، ئۇنى بۇنداق يامان ئادەتلەردىن قانداق قول ئۈزدۈرۈش كېرەك. . . دېگەنلەرنى قانچە ئويلىساممۇ ھېچبىر ئەپلىك چارىسىنى تاپالمايلا قالدىم.

شۇ ئارىدا تېلېفون جىرىڭلىدى.

‐ ۋەي. . . ھە، مەن. . .

تېلېفوندا ئابلا تۇراقنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

- تېلېۋىزورمۇ قىزىمىدى، ئۆيگە بىر كېلىڭا، مۇڭدىشىپ ئولتۇرىمىز.

ئاشخانا ئۆيدە ئايالىمنىڭ ئوغلۇمغا يالۋۇرۇشلىرى ئاڭلىنىۋاتاتتى. غەرەز ئوقۇدىغان ياشقا يېتىپ قالغان بالىغىمۇ مۇنچە قىلىپ كەنكەن بارمۇ. خوتۇن خەق دېگەننىڭ مۇشۇنداق قاملاشمىغان باغرى يۇمشاقلىقىمۇ تازا ياخشى يەرگە ئېلىپ بارمايدۇ.

پەلتۇيۇمنى كىيىپ ماڭاي دەپ تۇرسام، ئايالىم ئاشخانىدىن چىقتى. ئۇ، ئۇستىبېشىمغا بىر قۇر سەپسېلىۋېتىپ:

- يەنە نەگە؟ - دېدى مەندىن كۆزىنى ئۈزمەي.

- سىرتقا چىقىپ كىرەي، - ئابلاكام چاقىرتىپتىكەن.

- پاتراق كېلەرسىز، بالىنى تېخى خاپا قىلىپ قويدىڭىز.

مەن گەپ - سۆز قىلماي سىرتقا چىقتىم. شەھەر ئاسمىنىدا تۇمانلار ئېسىلىپ تۇراتتى. خىلمۇ خىل چىرايلار، ھەرخىل، ھەرتۈرلۈك ماشىنىلار... ئادەملەرنىڭ كۆپلىكىدىن كۆڭۈل ئېلىشاتتى. تۇرۇپلا، كوچىدا كېتىۋېتىپ ئۆزۈمنى تولىمۇ يالغۇز ھېس قىلىپ قالدىم. بىرتۈرلۈك غېرىبلىق تۇيغۇسى كۆڭلۈمگە تۇماندەك يېپىلىشقا باشلىدى... كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇشتۇمتۇت ئۆلۈپ كەتسەم، بۇ دۇنيانى مەڭگۈ كۆرەلمەيمەن. لېكىن مېنىڭ ئۆلۈشۈم بىلەن بۇ دۇنيانىڭ ئانچە مۇناسىۋىتى يوق، ئىلگىرى قانداق بولسا، كېيىنمۇ شۇ پېتى كېتىۋېرىدۇ، ھېچبىر ئۆزگىرىش بولمايدۇ. نى-نى ئادەملەر ئۆلۈپ كەتسىمۇ ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولمىدىغۇ... مەندەك بىر ئادەمنىڭ مۇشۇ جاھاندا بارلىقىنى ناھايىتى ئازلا ئادەم بىلىدۇ... خوتۇنۇم بىلەن ئوغلۇم يىغلاپ - قاقشاپ قالار، خىزمەتداشلىرىم ئۇھ تارتىشىپ، ئۆزلىرىنىڭمۇ ھامان بىر كۈنى ئۆلىدىغانلىقلىرىنى بىرەر قېتىم ئەسكە ئېلىشار، لېكىن ھېچقانچە ئىش بولمايدۇ...

- ھە، كېلىڭ، كېلىڭ، - ئابلا تۇراق ئىشىكى ئالدىدا مېنى قىزغىن كۈتۈۋالدى، - قاراڭ، تېلېۋىزورمۇ بولۇۋالدى، يەنە كۆرسەڭ يەنە شۇ...

- ئۇ سۆزلىگەچ مېنى ئۆيگە باشلىدى، - زېرىكىپ ئولتۇرۇپ بولالماي سىزنى چاقىرتتىم، بىردەم - يېرىمدەم ئىچىشكەچ مۇڭدىشىپ ئولتۇرايلى، قانداق؟

- مەيلى، - دېدىمەن ئۇنىڭ ياسىداق ئۆيلىرىگە سەپسالغاچ، - ئۆيىڭىزنى ئوبدانلا ياسىۋاپسىز.

- قەدىر ئەھۋال، - دېدى ئابلا تۇراق قولىغا سومكا ئېلىۋېتىپ، - مەن چىقىپلا كىرىمەن، ئازىراق ساقلاپ تۇرۇڭ، مەن ھازىرلا...

مەن ئۇستەلدىكى تاماكىدىن بىرنى تۇتاشتۇرغاچ، سافاغا تاشلاپ قويغان ژۇرنالنى ۋاراقلاشقا باشلىدىم.

ئۆينىڭ بالكون تەرىپىدىن كەپتەرنىڭ گۇگۇلىشى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بۇ ئادەم قاچاندىن بېرى كەپتەرگە قىزىقىپ قالغاندۇ؟ قىزىقىپ بالكونغا چىقتىم، بالكوندا ئىككى تۆمۈر قەپەس بولۇپ، بىرىدە تۆت - بەشتەك كەپتەر، يەنە بىرىدە بىر جۈپ توشقان بار ئىدى.

كەپتەرلەرنىڭ قىزغۇچ، كىچىك كۆزلىرىدىن مۇڭ ياغاتتى. ئۇلار بۇقۇلدىشىپ، بويۇنلىرىنى كۆپتۈرۈپ، تىنىمسىز چۆرگىلەيتتى. بىر جۈپ توشقان بولسا جىمجىت، تۈگۈلۈپلا تۇراتتى. كەپتەرلەرنىڭ بۇقۇلدىشى يىغلىغاندەك، نالەقىلغاندەك پەريادلىق، ئاھ - زارلىق ئاڭلىناتتى. كەپتەر- توشقان دېگەنلەر قاي زامانلاردا ئادەملەرنىڭ قولىغا ئۆگىنىپ قالغان جانىۋارلار بولغىيدى. ئۇلار قولغا ئۆگىتىلگەن شۇ كۈندىن باشلاپ ئۆزىنىڭ ياشاش مۇھىتى، ئىقتىدارى، ئىستەكلىرىدىن مەھرۇم بولغان، ئۇلاردىكى ئەۋلادتىن ئەۋلادقا داۋام ئەتكەن ئىتائەت ۋە تەييار يېمەككە خۇمار تەبىئەت ئۇلارنى ئاخىر مۇشۇ قەپەسكە مۇپتىلا قىلغان بولغىيمىتتى؟ ئۇلار بىر بولسا ئادەملەرنىڭ كۆڭۈل خۇشى، بىر بولسا گۆش ئېھتىياجىنى قاندۇرۇدىغان جانىۋارلار. باشقا جانلىقلارنىڭ گۆشىنى يېيىش ئادەملەرنىڭ ئەسلى تەبىئىتىمىدۇ؟ بۆرە، يولۋاس دېگەنلەر تىرىك جاننى بوغۇپ يەيدىغان گۆشخورلاردىن بولغاچ بىز ئۇلارغا «ۋەھشىي - ياۋۇز» دېگەن ئاتاقنى بەرگەن... كۆزلىرى پارقىراپ، يۈرىكى سوقۇپ، يۈگرۈپ - تاقلاپ يۈرگەن ھايۋانلارنى ئۆلتۈرۈپ يېيىشمۇ، شۇنداق بىرنەزەردە قارىسا، تازا ۋەھشىيلىك ئىكەن. ئادەم دېگەن ئادەم گۆشى يېمىسىمۇ، لېكىن بىرىنىڭ روھىي دۇنياسىنى يەنە بىرى غاجىلاپ، چەيلەپ، ئۇنىڭ داد-پەريادى، ئاھ - نالىسىدىن ھوزۇر ئالىدىغان مەخلۇق. ئۆزگىنىڭ نالىسى ئۈچۈن ياش تۆكىدىغانلار ئاز، لېكىن بىراۋلارنىڭ مەغلۇب - بىچارە ھالىدىن ئاشكارا ياكى يوشۇرۇن ھوزۇر ئالىدىغانلار ساماندەك.

- سىزمۇ بۇلارغا قىزىقامسىز؟

تۇيۇقسىز ئاڭلانغان ئاۋاز خىياللىرىمنى ئۈزۈپ قويدى، بالكوننىڭ ئىشىكىدە 17- 18ياشلاردىكى ئېگىز بوي، ئورۇقراق كەلگەن بىر بالا ماڭا قاراپ تۇراتتى.

- ھە، ئانچە - مۇنچە... مۇنداقلا قاراپ قويدۇم.

بالىنىڭ چىرايىغا سۇس بىر تەبەسسۇم ياماشتى.

- ئادەم دېگەنمۇ قىزىق نېمىكەن، ئۆزىنى قەپەسكە سولىغاننى ئاز دەپ، مۇشۇنداق جانىۋارلارغىمۇ ئارام بەرمەيدىكەن.

ئۇنىڭ چىرايىدا يەنىلا سۇس تەبەسسۇم، ئەمما كۆزلىرىدە مۇڭ، مۇشۇ ياشتىكى بالىلارغا تازا ماس كەلمەيدىغان تەمكىنلىك بار ئىدى.

- سىز كىم؟ - دېدىمەن.

- ئابلا تۇراقنىڭ بالىسى.

- ھە، ئىلگىرى ئەجەب كۆرمەپتىكەنمەن...

ئىسمىڭ نېمە؟

- دىليار.

- نەچچىدە ئوقۇيسەن؟

- تولۇق ئوتتۇرىدا.

ئۇ، سوئاللىرىمغا جاۋاب بەرگەچ يېنىمغا كەلدى.

- سىزمۇ دادامغا ئوخشاشلا ئادەممۇ؟

- نېمە؟ - ھاڭ-تاڭ بولۇپ تۇرۇپلا قالدىم. بۇ قانداق گەپ بولدى. - نېمە دېگىنىڭ بۇ؟

ئۇنىڭ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈردى:

- مەن شۇنداق ئويلايمەن: دادام قەپەستىكى ئادەم، ئۇنىڭ يۈرۈش-تۇرۇشىدىن تارتىپ تاماق يېيىش، ئۇخلىشى ھەتتا خىيال-پىكىرلىرىگىچە بىر قېلىپتا. بۇ خۇددى ماۋۇ كەپتەر - توشقانلارنىڭ مۇشۇ تۆت چاسا قەپەستە ياشىغىنىدەكلا بىر ئىشمىكىن، دەيمەن.

مەن ئۇنىڭغا ھاڭۋېقىپ قاراپلا قالدىم. ئۇچۇقىنى ئېيتسام، ئۇنىڭ سۆزلىرى مېنى گاڭگىرىتىپ قويغانىدى.

- دۇنيا شۇنچە كەڭرى، شۇنچە بىپايان، ئەمما كىشىلەر نېمىشقا مۇشۇ كىچىككىنە بىر يەرگىلا باغلىنىپ قالىدىغاندۇ... لوندون، پارىژ، بېرلىن، نيو-يورك دېگەندەك يەرلەرگە بېرىشنى ئويلاپ باقتىڭىزمۇ؟

ئۇنىڭ سۆزلىرى ماڭا ھەم غەلىتە، ھەم پەلىپەتىش تۇيۇلدى.

- ھە... بۇ... بىز ئۇ يەرلەرگە قانداق بارالايمىز، - دېدىمەن سەل دۇدۇقلاپ. دېمىسىمۇ ئۇنداق يەرلەرگە بېرىش ئىمكانىيىتى بىزدەك ئاددىي كىشىلەرگە نەدە تۇرۇپتۇ.

- قانداق بارالايمىز، دېگەنمۇ گەپمۇ. داداممۇ شۇنداق. سىلەر مۇشۇ بىر ئەۋلاد كىشىلەردە ئۈمىدسىزلىك بەك ئېغىر.

- ماڭا قارا، دىليار، - دېدىمەن ئەستايىدىل پوزىتسىيە بىلەن ئۇنىڭ دولىسىغا پەپىلەپ تۇرۇپ، - ئەھۋال سەن دېگەندەكمۇ ئەمەس، ھازىرقى كۈنلەرمۇ بىر ئوبدان، سەن دېگەن يەرلەرگە بارالمىساقمۇ لېكىن تۇرمۇشىمىز خاتىرجەم، يېمەك-ئىچمەكتىن قىسىلمايمىز، كۆڭلىمىز توق، تۇرمۇشىمىز كاپالەتكە ئىگە، بىزگە يەنە نېمە لازىم،

- مەن ئۇنىڭغا: «يەنە كېلىپ ئۇنداق يەرلەرگە بېرىشنىڭ نېمە ھاجىتى» دېمەكچى ئىدىم، نېمىشقىدۇر بۇ گەپلەرنى ئىچىمگە يۇتۇۋەتتىم.

دىليار ماڭا مۆڭلۈق كۆزلىرىنى تىكتى، بۇ كۆزلەردىن ئىچ ئاغرىتىش، ھەيرانلىق، يەنە دىلخەستىلىك چىقىپ تۇراتتى.

- سىز نېمىگە بەكرەك قىزىقىسىز؟ - دېدى دىليار ئەۋۋەلقى ھالىتىنى بۇزماستىن.

- ھە... مەن... بۇنى تازا... ئېنىق بىر نېمە دېيەلمەيمەن، - مەن بۇ قېيىن سوئالدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۇنىڭدىن سورىدۇم، - سەنچۇ، سەن نېمىگە بەكرەك قىزىقىسەن؟

- مەن جۇغراپىيىگە، تارىخقا قىزىقىمەن. بىزنىڭ تارىخىمىزنى، ياشىغان ماكانىمىزنى بىزگە قارىغاندا چەت ئەللىكلەر كۆپ بىلىدۇ، بىزگە قارىغاندا باشقىلار كۆپ تەتقىق قىلىدۇ. مەن بۇنى تارىخ كىتابلىرىدىن ئوقۇغان. نېمىشقا زادى بىز ئۆز ماكانىمىز، ئۆز تارىخىمىزغا باشقىلار قىزىققاندەك قىزىقمايمىز؟ بۇ ئۆز-ئۆزىنى ئۇنتۇپ كەتكەنلىكتۇ. بۇ دۇنيادا ئادەمنىڭ ئۆز- ئۆزىنى ئۇنتۇپ كېتىش، ئۆزىگە ئۆزى كۆڭۈل بۆلمەسلىكتىنمۇ ئېغىر ئىش يوق. مەن شۇنداق ئويلايمەن.

سۆھبىتىمىز يەنە داۋام قىلغانمۇ بولار ئىدى، لېكىن شۇ ئارىدا ئابلا تۇراق كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ قولىدىكى قارا كلىيونكا سومكا ئوبدانلا تومپىيىپ تۇراتتى. كاللامدا بايا دىليار بىلەن قىلىشقان گەپلەردىن كېيىنكى ئادىرماش - چېگىش خىياللار ئەلەڭگىيتتى. مەن ئادەتتە بىرەرسى بىلەن بۇنداق پاراڭلارنى قىلىشىپ ئولتۇرمايتتىم.

بىز ياسىداق مېھمانخانىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا جايلاشتۇق. ئابلا تۇراق توغرالغان توخو گۆشى، ئۆپكە - ھېسىپ، خاسىڭ دېگەندەكلەرنى تەخسىگە ئېلىپ ئالدىمغا ئېلىپ كەلدى.

- قۇرۇق بولسىمۇ بىردەم ئولتۇرايلى، ئۇكا، - دېدى ئۇ تەخسىلەرگە چوكا قويغاچ، - بۇنىمۇ ئانچە-مۇنچە ئىچىپ قويسا، كۆڭۈل كۆتۈرۈلۈپ قالىدۇ..

ئۇ، سۆزلىگەچ ئىككى پىيالىغا لىققىدە ھاراق قۇيدى.

- ئابلاكا، بەك جىق قۇيۇۋەتتىڭىز، بۇنى... مەن...

- ھە، ئەۋۋەل قىزىۋالغۇچە پىيالىدا ئىچەيلى، ئاندىن رۇمكىدا باشلايمىز. قېنى، كېلىڭ.

مەن پىيالىنى قولۇمغا ئالدىم. سۈپسۈزۈك، ئۆتكۈر پۇراق ئاڭقىپ تۇرغان ھاراق ئىچمەي تۇرۇپلا مېڭەمگە چىققاندەك بولدى.

- قېنى، ئۇكام، سالامەتلىكىمىز ئۈچۈن كۆتۈرۈۋېتەيلى.

مىڭبىر مۇشەققەتتە پىيالىنى بوشاتتىم، ھاراق دېگەننى پىيالىدە ئىچىدىغان نېمە ئەمەسكەن.

بالكوندىكى كەپتەرلەرنىڭ بوغۇلۇپ ئۈنلىشى غۇۋا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. قولۇمدىكى رۇمكىنىڭ ئىچىدە پىرقىراپ چۆرگىلەۋاتقان كەپتەرلەرنىڭ سىماسى ئەكس ئېتەتتى.

- بۇ بىر نېمىنىمۇ پات-پات ئىچىپ تۇرمىسا، سىڭەس بولۇپ قالىدىكەن، - دېدى ئابلا تۇراق سەسكىنىپ تۇرۇپ.

- دىليار چوڭ ئوغلىڭىزمۇ؟ - دېدىمەن توخۇ گۆشىنى قىسىپ ئالغاچ ئابلا تۇراققا قاراپ.

- ھەئە، بالىنىڭ چوڭى.

- ئوبدان ئادەم بوپتۇ.

- ھەي، قويۇڭە ئۇكام، - دېدى ئابلا تۇراق

قولىنى سىلكىپ،- « قۇرغۇيىنىڭ تۇخۇمىدىن چۈجە ئالالماس ساچىقىپتۇ» دېگەندەك، بۇ بالا پەقەت مېنى دورىمىدى، قىلغان قىلىقىدىن تارتىپ گەپ - سۆزلىرىگىچە بىر قىسمىلا، ئۆزۈمنىڭغۇ بالىسى، بىراقزە. . .

ئۇ، قولىدىكى پىيالىنى بوشىتىپ گېپىنى داۋام قىلدى:

- بۇ بالىچۇ، ئاجايىپ بىر ئادەم بولدى. بىزنىڭ مۇشۇ بىنادا ئىدارە باشلىقىنىڭ مۇئاۋىنى بىلەن باشقارما باشلىقلىرى ئولتۇرىدۇ، ئۇلارنىڭمۇ بىزنىڭ مۇشۇ بالا دېمەتلىك ئوغۇللىرى بار. باشلىقنىڭ بالىلىرى دېگەنمۇ باشلىقتەكلا چوڭ بولۇدىغان بوپكەتتى. ئۇ ئىككى باشلىقنىڭ بالىلىرى بىزنىڭ دەرۋازىۋەنىنىڭ ئوغلىنى ئۇرۇپ كېتىپتىكەن، ماۋۇ بىزنىڭ هاڭۋاقتى جېدەلگە ئارىلىشىپ، باشلىقلارنىڭ بالىلىرىنى ئۇرۇپتۇ. قاراڭ، بۇ پېشكەلچىلىكنى، خەق تاياق يېسە ئۇنىڭ نېمە كارى، ئىشنى قىلماي بىرمۇنچە كۆڭۈلسىزلىك تاپتى. ئۆزرە ئېيتىپ كىرسەم، ئۇ خەقنىڭ قاش - قاپىقىدىن مۇز ياغىدۇ. ئاچچىقىمدا قايتىپ كىرىپ نەچچە تەستەك سېلىۋەتتىم.

- دىليارنىڭ قىلغىنى توغرا بوپتۇغۇ، گەيبلەپ نېمە قىلارسىز.

- هەي ئۇكام. . . مۇشۇ جاهاندا بارغۇ، ئاۋۇ هەق، ماۋۇ ناهەق بولدى، ئۇنىسى ئاق، بۇنىسى قارا دەپ يۈرۈدىغانلارنىڭ كېيىنلىكى ئوبدان بولمايدۇ، قاراڭ. سىڭگەن ناننى يەپ ئىشىمىزنى قىلساق بولمىدىمۇ. تېخى، نېمشقا ئۇنداق قىلىسەن، دېسەم، ناهەقچىلىقنى كۆرسەم چىداپ تۇرالمايمەن، دەيدۇ. شۇمۇ گەپمۇ، ناهەقچىلىق بولسا، خەقنىڭ بالىسىغا بوپتۇ، ئۇنىڭ نېمە چاتىقى. . . ئوقۇيدىغانلىرىمۇ ساپلا تارىخ دەمدۇ، جۇغراپىيە دەمدۇ . . . ئوقۇسا ئادەمنىڭ بېشى ئاغرىيدىغان كىتابلار.

ئابلا تۇراق قىزىشىپ سۆزلىگەچ ئارقا - ئارقىدىن ئىچىۋاتاتتى، مەنمۇ ئۇنىڭ سۇنغان رومكىلىرىنى قايتۇرالمىدىم، خەق بىر ئوبدان مېهمان قىلىۋاتسا، نېمە دېگىلى بولىدۇ.

- ئۇ تېخى ئۆزىچە يازلىق تەتىلدە جەنۇبىي شىنجاڭنى ئايلىنىپ كېلىمەن، دەۋاتىدۇ. ئۇنىڭچە، ئادەم قورساق تويغانغا شۈكرى، دەپ بىر جايدا مىدىرلىماي تۇرۇۋەرسە، كۆزى ئوچۇق قارىغۇ بولۇپ قالارمىش. گەپلىرى ناهايىتى يوغان، هازىر ئىشلار ئۇنداق بۇزۇلۇپ كەتتى، مۇنداق بۇزۇلۇپ كەتتى، دەپ ۋايساپ كېتىشلىرى بار ئۇنىڭ. ئويلاپ بېقىڭە، مۇنداق ئادەمنىڭ قانداقمۇ ئىستىقبالى بولسۇن.

ئابلا تۇراق بارا - بارا مەست بولۇشقا باشلىدى. ئۇ، دىليار هەققىدە سۆزلەپ زېرىكتى بولغاي، گەپنى باشقا ياققا بۇرىدى:

- سىزچە، ئىدارىنىڭ يېڭى كەلگەن باشلىقى قانداقكەن؟ - ئۇ، پۈتۈن گەۋدىسى بىلەن مەن تەرەپكە ئېڭىشتى، يۇمۇلۇپ كەتكەن كۆزلىرى خۇنۇك پىرىلدايتتى.

- تاڭەي، تازا بىلىپ كېتەلمىدىمغۇ.

- بولسا ئۇكام، ئۇنى بىرەر قېتىم مېهمان قىلىپ قويۇڭ، كۆزىگە ئىسسىق كۆرۈنۈپ قالسىڭىز ئەجەب ئەمەس.

- نېمشقا ئەمدى . . .

- هەي ئۇكام، كىچىكتە سىز. «ئاكاڭ كىمنى ئالسا، يەڭگەڭ شۇ» دەپتىكەن، مانا، مېنى قاراڭ، هەر قېتىم يېڭى باشلىق كەلسە ئۇنىڭ بىر ئاغزىدىن، بىر بۇرنىدىن كىرىپ يۈرۈپ، ئىندەككە كەلتۈرۈۋالىمەن . . . ئاندىن خىرامان يۈرۈۋېرىمەن. سىزدىن يوشۇرمايمەن، مانا مەن خېلى ئىشلارغا ئېپىم بار ئادەم. هەرقانچە تۈرگۈن باشلىق بولۇپ كەتسىمۇ، بىرەر قېتىم گېلىدىن ئۆتۈپلا كەتسە. . . ئىش مانا شۇنداق. . . يېگەن ئېغىز ئۇيۇلىدۇ ئەمەسمۇ. . . ئۆزۈڭدىن بۇيان بىللە ئىشلەۋاتىمىز، پېشانەمدىن تەر چىققۇدەك ئىشلەپ باققىنىمنى كۆرگەنمۇ سىز. ياكى بىرەرسىنىڭ ئالىيىپ قارىغىنىنى كۆرگەنمۇ. . . ئوغۇلبالا دېگەن مانا مەندەك ياشىسا بولىدۇ. هېلىمۇ ماقۇل دېسىڭىز غاچچىدە توغرىلايلى بولمىسا. . . هە، قانداق دېدىم.

ئۇنىڭ گەپ - سۆزلىرى ئاۋۇپ كېتىۋاتاتتى. ئىككىمىز تويمايلا ئىلىنىڭ ئاشۇ زەهەردەك ئاچچىق هارىقىدىن بىر يېرىم بوتۇلكىنى قۇرۇقداپ قويۇپتىمىز. هاراق ئىچسەملا ئۇيقۇم تۇتۇدىغان بىر خۇيۇم بار ئىدى، يەنە ئۇيقۇم كېلىشكە باشلىدى. خىيالىم تۇمانلىشىپ ئابلا تۇراق، ئۇنىڭ ئۆيى ۋە قىلغان سۆزلىرى خىيالىم ياكى چۈشۈمدىكىدەك بىر تەسىر ئىچىدە مۇگدەشكە باشلىدىم.

- مەن قايتاي، ئېغىر ئىچىپ قويۇپتۇق، ئابلا.
. . كا. . . خوش. . .

- يەنە بىردەم . . . تازا چىلاشقۇدەك. . . ئەستا. . .

- خوش. . . هېلىمۇ يېتەرلىك بولدى. . .

ئەتىگەندە كاللام ئېغىر، پۈتۈن بەدەنلىرىم ئۇرۇپ چىقىۋەتكەندەك بىر هالدا ناهايىتى تەستە ئورنۇمدىن تۇردۇم. ئۆيگە قايسى چاغدا، قانداق يول بىلەن قايتىپ كەلگىنىمنى هېچ ئەسلىيەلمەيمەن. ئىچمىسەم بولغىدەك، هاراق كۆتۈرەلمەيدىغان بولۇپ قاپتىمەن، ئابلا تۇراقمۇ قىزىق ئادەمكەن، ئازراق قۇيغان بولسىمۇ. . . مۇشۇ هالىم بىلەن ئىشقا بارسامۇ تازا ئەپلەشمەيدىغاندەك قىلاتتى.

- جېنىڭىزغا چۈشلۈق ئىش قىلمايدىكەنسىز. . دېدى ئايالىم ئاغزىنى غەلىتە قىيشايتىپ، - قارىڭا ئەپتىڭىزگە. . .

ئۇ ، كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ، غودۇڭشىغىنىچە چىقىپ كەتتى. مەن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قالدىم: « توۋا. . . مەن مۇشۇ ئايال بىلەن بىر ئۆمۈر بىللە ئۆتۈمەن - هە. . . ئىككىمىز قايسى چاغدا ، قانداق بىر سەۋەب بىلەن بىر- بىرىمىزگە باغلىنىپ قالغان بولغىيتتۇق. . . »

مەن شۇنچە ئويلاپمۇ ئايالىمنىڭ ياش ۋاقىتلىرىنى ، مەن بىلەن يېڭى تونۇشقان چاغلىرىدىكى قىياپىتىنى پەقەت ئەسلىيەلمىدىم.

چۇشتە ئايالىم ئۆڭسىلى ئۆچكەن هالدا هاسىراپ كىرىپ كەلدى.

- توۋا. . . سىزنىڭ هېلىقى . . . هېلىقى ئاغىنىڭىز. . .

- نېمە . . . ئالدىرىماي دېمەمسەن. . .

- هېلىقى ئابلا تۇراق دېگەن ئادەم . . . ئۆلۈپ كېتىپتۇ. . .

ئورنۇمدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتىم، بېشىم قېيىپ، زىڭىلداپ ئاغرىپ كەتتى.

- ئاغزىڭنى ئۇششۇتمە، ئۇ، ئاخشاملا تېخى. .

.

- بايا شۇ گەپلەرنى ئاڭلىدىم، كېچە ئۇ يولدا كېتىۋېتىپ، بىرنېمىگە پۇتلىشىپ يىقىلىپ چۈشۈپتۇ، بېشى ئەخلەت ساندۇقىنىڭ گىرۋىكىگە تېگىپ كېتىپ . . .

ئۇ تۈنۈگۈن ئۆيدە قالغاندەك قىلمۇېدىغۇ. . . قايسى شەيتان ئۇنى كوچىغا سۆرەپ چىققان بولغىيدى . . . توۋا قىلدىم، مۇشۇنداق بىر ئاددىي ئىشمۇ بىر ئادەمنىڭ ئۆلۈم سەۋەبى بولۇپ قالىدىكەن-هە. . . نى ئادەملەر بارىكەن، تاغدىن يىقىلىپمۇ ساق قالىدىغان.

. .

كۆز ئالدىمدا ئابلا تۇراقنىڭ سوزۇنچاق، كوسا چىرايى، تېخى تۈنۈگۈنلا ئىشخانىدا تېلېۋىزوردا كۆرگەنلىرى هەققىدە قىزىشىپ سۆزلەشلىرى . . .

سەل ئېگىشىپ مېڭىشلىرى بىلەن سىرلىق كۈلۈشلىرى، هاراق ئىچىپ ئولتۇرغاندىكى قىياپەتلىرى بىرمۇ بىر كۆز ئالدىمدىن ئۆتتى.

مەن قورققان، ئەندىككەن هالدا ئورنۇمدىن تۇرۇپ، بالكوندىن قايناپ تۇرغان كوچىغا قارىدىم، خۇددى هېچ ئىش بولمىغاندەك ئادەملەر بەخىرامان، تايىنسىز بىر كۆرۈنۈشتە ئۇياق - بۇياققا مېڭىشىپ يۈرەتتى، ماشىنىلارنىڭ يېقىمسىز سىگناللىرى يۈرەككە مۇشت ئۇرغاندەك ئاڭلىناتتى. شەهەر ئاسمىنىنى قويۇق ئىس - تۈتەك، مانان قاپلىغان.

ئۆزۈمنى تولىمۇ يىگانە هېس قىلدىم. ماڭا تەسەللىي بېرەلەيدىغان ، قېتىپ كەتكەن ۋۇجۇدۇمغا ئىللىقلىق تارىتالايدىغان بىر مېهرىلىك قولغا نەقەدەر تەشنا ئىكەنلىكىمنى هېس قىلدىم. هايات مېنى پۈتۈنلەي ئۆزىنىڭ چىغىر يوللىرىغا بەنت قىلىپ بولغاندەك ئىدى. مەن بىر ئۆمۈر مۇشۇ ئۆيدە ئولتۇرىمەن، بىر ئۆمۈر مۇشۇ بالكوندىن كوچىغا قاراپ خىيال سۈرىمەن. يەنە بىر ئۆمۈر ئاشۇ خىزمەتداشلىرىم بىلەن ئۆتىمەن. يەنە ئۆمۈر بويى ئاشۇ ئايالىمنىڭ گاهى سوغۇق، گاهى ئىللىمان نەزىرىگە يولۇقۇپ ياشايمەن. مەن ئۇچۇن هاياتنىڭ مەنىسى مۇشۇمىدۇ؟

مەن تۇمانلىق كۆككە قارىدىم. شەهەر ئاسمىنىد بىرمۇ قۇش كۆرۈنمەيتتى.

ئاپتور: چەرچەن ناهىيە ئورۇقچىلىق پونكىتىنىڭ خادىمى (M1)

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى مۇهەررىرلىرىنىڭ تەھرىرلىك مەسئۇلىيەت نومۇرى

باش مۇهەررىر قۇربان مامۇت(M1)

مەسئۇل مۇهەررىر رىسالەت مۇهەممەت(M2)

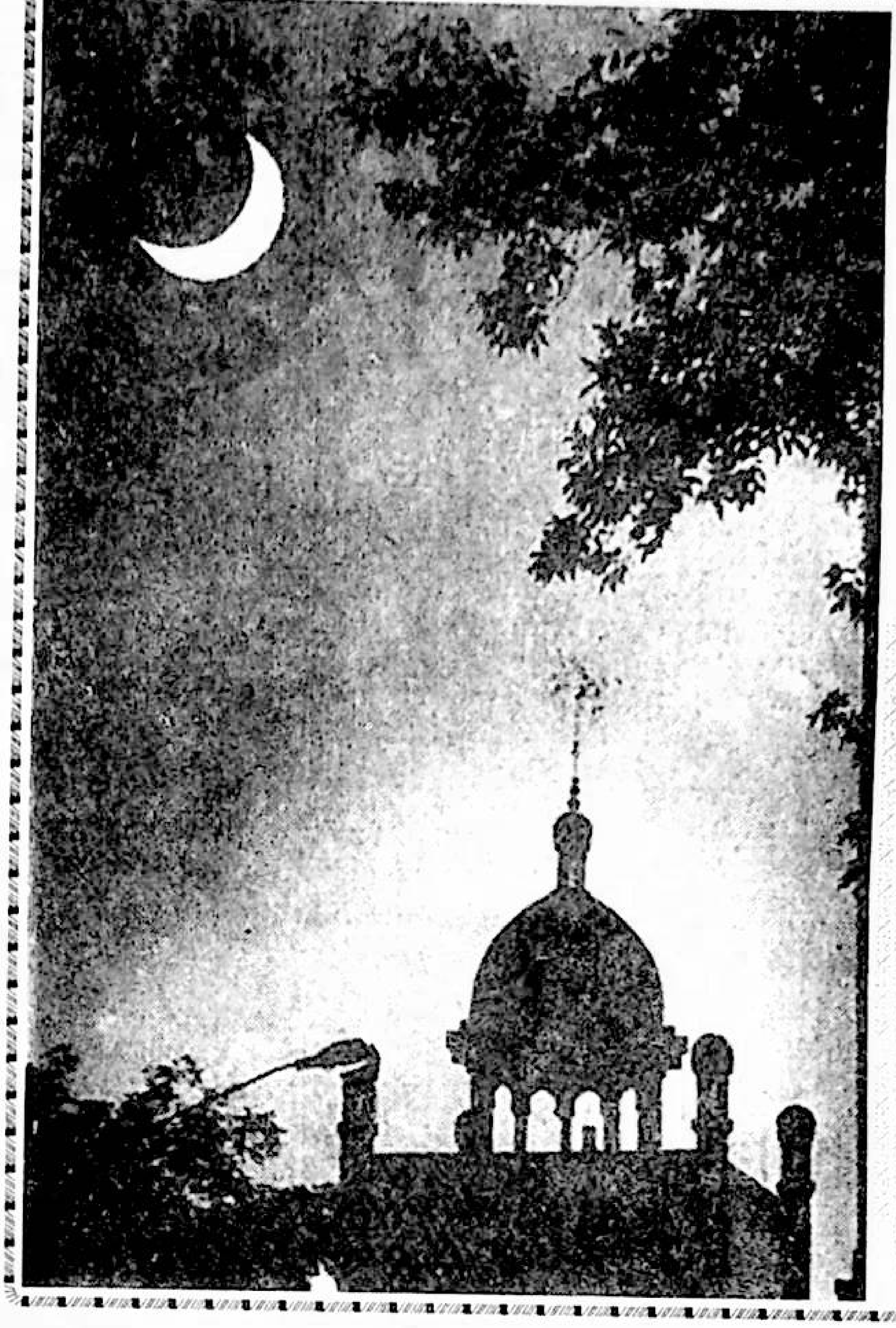

تەكلىماكان، خوراز، ئۈرۈمچى

(باللادا)

ھەبىبۇللا توختى

چەكسىزلىك چەكسىز
چېچىلغان ماكان،
ئاڭا تۇتاشقان –
ئاخىرقى زامان.
ئەجەبمۇ سىرلىق بۇ تەكلىماكان.
بۇ تەكلىماكان –
ئويقۇغا چۆمگەن
ئويقۇسىز شەھەر.
جۇشقۇن جەسەتتەك
تۇيغۇسىز شەھەر؛
ياتار پەرۋاسىز،
تالايدۇ بوران،
ھۇۋلار شىۋىرغان. . .
* * *
بۇ تەكلىماكان –
كۆزياشقا يېقىن،
دېڭىزدىن يىراق؛
مەرمەر دېڭىزى،
ئاتلانتىك ئوكيان،
بەكمۇ يىراقتا.
نەمخۇش ساھىللار،
دالا تامىقى،
بىر مۆتىۋەرنىڭ ئېسىل قارمىقى،
غەمسىز ئوقۇلغان ئەركىن ناخشىلار،
يوقتۇر بۇ يەردە.
چۈنكى بۇ قۇملۇق ماڭالماس قېيىق،
سۇسىز چۆل دېمەك يوق ئالتۇن بېلىق.
توغراقزارلىقتا بولۇشى مۇمكىن –
پادىشا تۈلكە، مەدىكار ئېيىق،
بوۋام ئېيتقاندەك.
* * *
بارخان باغرىدا ئويقۇچان مەھەللە.
پەرىشتە كەلسە چىللايدۇ خوراز.
جاڭگالغا ماڭار
پادىچى بالا، بىر توپ مۆڭگۈ كالا.
ناخشا تۇۋلىغاچ –
غەمكىن ئوتۇنچى ماڭار ئوتۇنغا:
«ئاھ خۇدا بەندەم دېسەڭ،
تۇزچى، ئوتۇنچى قىلمىغىن.
ئالتە ئېشەكنى ھەيدىتىپ،
چۆللەردە ۋەيران قىلمىغىن».
پۇتلىرى هارماس ئۇلاق،

بىلىكى ياستۇق ئاكا.
دۈۋە قۇم دەل پەر تۆشەك،
چىقسائاي -نۇرلۇق چىراق. . .
خوراز چىللايدۇ. . .

* * *

قۇرۇپ قالغان ئاپئاق ئىسكىلىت،
بەكمۇمەغرۇر ياتار ھىچىيىپ،
ئاۋۇل تىكىپ ساتۇق بۇغراخان -
گۇلخان سىلىپ ئۆتكەن دالىدا.
ئوتتۇنچىنىڭ جەسىتى چوقۇم،
بەش بالىسى كۇلۇڭ ئالدىدا.
تىپىلمايدۇ ئەمدى بەربىر،
كەربالانى نۇرغا تولدۇرغان -
ھۇسەينەمدەك مەڭگۇلۇك جەسەت.
بۇ قانداق جەسەت؟
ئۇ قانداق جەسەت؟
بولدى قويغىنا،
جەسەتكىمۇ قىلمايلى ھەسەت.

* * *

ماڭا ئەگەشمە كۆڭۈلسىز پاراڭ،
سورىساڭ مەن بىر سۆيۈملۈك ساراڭ.
ئىزدەپ يۈرىمەن ھىلىقى شەھەرنى،
خوراز چىللىغان نۇرلۇق سەھەرنى.

* * *

بوۋاينىڭ سۆزى:
سۇلايمان ئەلەيھىسسالام
قوشۇن تارتقانچە كەلسە بىر جايغا،
سىپىل ئالدىدا ئىكىز بىر مۇنار،
مۇنار ئۈستىدە بىر سەگەك خوراز -
چىللاپتۇ، شۇئان باشلىنىپتۇ جەڭ.

. . .

موماينىڭ سوزى:
خورازسىز ئەل ئاداشقان پادا ،
ئەتراپىدا چىلبۆرى ھۇۋلار.
ئەركەك مىجەز سەگەك خورازدىن
يالماۋۇز ھەم ئىبلىسمۇ قاچار.
ئاڭلىغىن بالام،
چىقما تالاغا نەسلىك گۇگۇمدا
توغراقلىق ئارا جىن-شاياتۇن بار.
يالماۋۇزمۇ بار -
چىنتۆمۈر ئاكاڭ چاپسا شەمشەردە،
ھەر بىر بىشى مىڭ بوپ يارالغان.
نەۋرىسى ئىيتار:
ئىيتقىنا موما
شۇنچە كەڭرى تەكلىماكاندا
بۇرۇنلاردا يوقمىكەن خوراز؟!
موماي كۆزىگە ياش يۇقار شۇئان:
كەچۈرگىن بالام جىنلار ئۆزگىرىپ -
خوراز ئالدىغا بوپ كەلگەن مىكيان.
ئاتقان چىغى تاڭ

. . .

ئاچچىقلاپ بالا غىلتاڭ خورازلارغا،
تاش ئاتقاچ ئاڭا،
يالىڭاياقلا ماڭار مەكتەپكە،
موماي قالىدۇكۇلۇڭ ئالدىدا.

* * *

لايپاس ئاققان لاي سۇلۇق ئۆستەڭ،
مىسىردىكى نىلغا ئوخشىماس.
نىل قويۇلار ئەرەبلەرنىڭ قەلبىگە.
بىراق ئۇ جايدا
دىللار چاڭقاق، نىلمۇ توختىماس.
پۈراپ تۇرغان قومچاقلىق كۆلچەك
ئوخشىماس ھەرگىز -
ئاللانىڭ ئەلچىسى ئۇلۇغ مۇساغا،
(سالام ئۇ زاتقا)
خوراز چىللىغان نۇرلۇق سەھەردە،
ماماتقا باي قايناق سەپەردە،
ئۆز قوينىدىن يول بەرگەن دىڭىز -
قىزىل دىڭىزغا.
قىزىل دىڭىز مويسىپىت دىڭىز،
دولقۇنلىرى تەلۋە قىسمەتتەك،
سۈيى ئاچچىق چىن ھەقىقەتتەك.
قوينى داغدام يول كەلگەندە مۇسا،
پىرئەۋن شۇسۇدا جىنىدىن جۇدا①
تەلۋە پىرئەۋن
ئۆزى پەپىلەپ چوڭ قىلغان بالا
ئۇنى ئۆلۈمگە باشلىغان مۇسا.
ئۇنى ئۆلۈمگە باشلىغان مۇسا -
ئۆزى پەپىلەپ چوڭ قىلغان بالا.
ئەجەبمۇ ئاچچىق ھەقىقەت دىگەن.
بىراق بۇ جايدا،
لاي سۇلۇق ئۆستەڭ -
كۆتەر شاۋقۇنسىز،
خوراز چىللىسا ئىتىزغا ماڭغان -
ئورۇق ئۆكۈزنى، غەمكىن قوشچىنى،
چاڭقاق پادىنى،
دەرستىن قالغان گۆدەك بالىنى.
توغراق چىراي، قويدەك مۆڭ بالا،
قولاق سال ماڭا!
سەندەك چاغدا - گۆدەكلىكىدە
بەكمۇ جەسۇر، شوخ ئىدى مۇسا. . .
جاۋاب:
پاك ساددىلىق بولغىغان جاي بۇ،
مەلئۇن پىرئەۋن چۇنكى بۇ جايدا -
باقماپتىكەن مۇسا كەبىي شوخ،
جەسۇر ، زىرەك بىرەرمەرد بالا.

* * *

خوراز چىللىسا چىقىدۇ قۇياش،
قانغا بوياپ چەكسىز بارخاننى.
مەكتەپنىڭ يولى يىتىمسىرايدۇ،

---

① مىلادىدىن ئىلگىرىكى13-ئەسىرئەتراپىدا مۇسا ئەلەيھىسسالام يەھۇدىيلارنىڭ ئەجدادى بەنى ئىسرائىلنى ئۆز تەربىيىچىسى ۋە ئۆز دەۋرىدىكى پىرئەۋن ۋەلىدنىڭ زۇلمىدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن مىسىردىن قىزىل دىڭىزنى كىسىپ ئۆتۈپ پەلەستىنگە قاراپ باشلاپ ماڭغان. «قۇرئان كەرىم»دە دىڭىزنىڭ جىددىي پەيتتە بۆلۈنۈپ ئارىسىدىن قۇرۇق يول ھاسىل بولغانلىقى ، ئۇلار ئۆتۈپ بولغاندىن كىيىن پىرئەۋن قوشۇنلىرىنىڭ ئۇ يولغا كىرسە ھالاك بولغانلىقى ئىنىق زىكىر قىلىنغان.

«قىرى ئەپەندى» ھالسىراپ كىلىپ -
ئۆينى سورايدۇ.
قوناقلىق بىلەن قاچىدۇ بالا،
كۆتەر ئىتىنىزدا ئاتا، قوش، كالا.
خوراز چىللايدۇ،
ئۆتىدۇ يىللار
ئاۋاتلاشقانچە ھاشارنىڭ يولى.

* * *

گۈزەل ئۈرۈمچى خورازسىز شەھەر،
مۈزدەك باغرىڭغا
ھېسسىياتسىز چۇقانلار بىلەن -
غالجىرلارچە كىرەر باستۇرۇپ
تۈتەك باسقان خورازسىز سەھەر.
ئوخشايمىز شۇ چاغ
ئۆزىمىزگە، بىر-بىرىمىزگە؛
ئارقا كوچاڭ قەلبىمىزدۇر دەل،
چىرايىمىز پار-پۇر بىنايىڭ،
نىرۋىمىزدۇر نەغمە-نەۋايىڭ.
جاھالەتنىڭ شىرىن كەيپىدە -
ناخشا توۋلاپ تۇرۇپ چىقارغان
تىنىقىمىز تۈتەك ھاۋايىڭ...
روھىمىزغا ئوخشايدۇ ئەجەب،
بايلار كىرمەس، مۇساپىرتولا
بەكمۇ رەڭدار غېرىب مەسچىتىڭ...

* * *

سورىساڭ گەرمىنى، مەن پەقەت -
قوينۇڭدىكى بىر گۆدەك بالا.
قاراپ باق ماڭا:
ئارمان قاچىلاپ خۇرجۇنلىرىمغا،
كۆزۈمدەك خۇنۇك جەنۇبتىن كەلدىم.
ئەشۇ جەنۇبتىن ئۇزاتتى دادام
سىيلاپ بېشىمنى -
تارىخىمىزدەك قاداق قولىدا.
ئۇزاتتى ئانام،
سۇ ۋە دۇئا، سۇتتە يۇغۇرۇپ،
مېھرىدەكلا ئاتەش تونۇردا -
تاۋلاپ توقاچنى.
مۇزرەڭ شەنبە، مۇزرەڭ ياتاقتا
بۇ قۇياشسىز جۇل ئۈرۈمچىدە -
ساندۇق ئۇپۇقۇم، شۇ توقاش - قۇياش.

* * *

قالدى قەشقەردە
مەغرۇر ھېيتگاھ،
لاي ئاققان تۈمەن،
تەمكىن «ئوردا ئالدى»،
ياسانچۇق سەمەن.
ھېيتگاھ ئالدىدا قالدى تىزىلىپ
مىسكىن مەدىكار، ئۆكتەم تىلەمچى،
نوچى تۇماقچى،
چىبەرقۇت يۇزلۇك كۇلالچى بوۋاي،
ئوغلى ھوقۇقدار قىرىماس موماي.

* * *

خىلۋەت يېزامدا
ئۇماق پاقىلىنىم ئۇينايتتى تاقلاپ،
كەپىسىز ئوغلاقلارقىچىپ نايناقلاپ،
قەلبىمدەك سۈزۈك ئىقىن بويىدا.
مىسكىن كەپەمدە بوۋامدىن قالغان -
قىرى خورىزىم چىللايتتى تاڭدا.

* * *

يەرشارىنىڭ قۇرغاق لېۋىگە
قىستۇرۇلغان شىپون موخوركا -
بەدبۇي سانائەت،
ئاتىلىقنى ئايرىپ ئاتىدىن،
ئاتىسىزنى يوق قىلدى تامام.

دۈمچەك بولۇپ يۆتەلگەچ شەھەر،
ئىپلاس راكتىن بەرگەندەك خەۋەر،
ئۈرۈمچىدىن كەتتى يىراقلاپ،
خوراز لەرزان چىللىغان سەھەر.

* * *

گۈللۈك قەپەس كۆندۈرگەن يولۋاس،
ئۇخلاپ ياتار بىر كۈن كەچكىچە.
مىجەزىنى يوقاتمىغان شىر -
خىرىلدايدۇ ئادەم كەتكۈچە.
گۆش چوقۇلاپ ئاۋارە بۈركۈت،
بۆرە سۆڭەك غاجاريانپاشلاپ.
تىپىرلايدۇ مىسكىن توشقانلار،
قەپەسلەرنى يۇمشاق تاتىلاپ.
ھەشىمەتلىك قان رەڭ قەپەستە،
مەرۋايىت دان چېچىلغان پەستە؛
توك چۆجىسى - ئاتىسىز خورازلار
چىللىيالماي تۇرار شۈمشىيىپ،
توڭ قاغىدەك قىلىشىپ غاق-غاق.
چىللاپ كەتتى باشقىلار قانداق؟!
ھەم ئاتا ھەم ئانىسىز جانىۋار -
چىللىيالماي، دان يەپ، غاقىلداپ
ناچىنىسقا ئايلىنار شۇنداق.

* * *

نۇرلۇق ئېرانىڭ بوسۇغىسىدا،
بىر-بىرىگە قاراپ شۈمشىيىپ،
قېتىپ قېلىشقان
شەھەرسىز خوراز، خورازسىز شەھەر.

تەلۋە، مىسكىن بۇ گۈزەل شەھەر،
تەبىئەتتىن يىراق بىر جايدا،
بىر بوۋاينىڭ تەمكىن چۈشىدە:
تاش يۈز، تاش قول ھەم تاش يۈرەكلىك،
تاش كۆزىدە شىبغىل يىغىلغان،
نادانلىقنىڭ قاتلاملىرىدا -
ئۇخلاپ يېتىپ تاشقا ئايلانغان
تاش بەدەنلىك، تاش ھېسسىياتلىق -
دېمەككى - تاش ئادەملەر تولغان -
تاش شەھەرگە كەتتى ئايلىنىپ.

1999-يىل ئاپرېل - ماي، ئۈرۈمچى
يۇلەيشۈن فوتوسى

ئاپتور: شىنجاڭ ئىسلام دىنى ئىنستىتۇتىنىڭ تالىبى(M1)

شائىرلىق ئەركىنلىكى قەيەرگىچە

ئاسىمجان ئوبۇلقاسىم

تەڭرى ۋە شېئىر

شېئىر - يوشۇرۇن، تىل - ئاشكارىدۇر.

تىل ئۆز مۇمكىنچىلىكىدە ھېچقانداق چەكلىمىگە ئۇچرىمىغان ھالدا شېئىردىن ئىبارەت مۇقەددەس ناخشىسىنى تۇرلۇك ئاۋازدا ئېيتىپ كەلمەكتە.

تىل - كۆيۈۋاتقان قېقنۇس! بىز ئۇنىڭ ئاتەش ئۇنىدىن مىڭ تۇرلۇك مۇزىكا، مىڭ تۇرلۇك ناخشا تىڭشايمىز. ئۇ، رەڭدار قاناتلىرىنى يېيىپ ۋۇجۇد باياۋىنىمىزنى كېزىپ يۇرىدۇ.

شېئىر ئېزگۇلۇكتىن تۇغۇلىدۇ. تىنىقلىرىدا تەڭرىنىڭ تاتلىق پىچىرلاشلىرى بار، بارماقلىرىدا ۋاپا ئەھلىنىڭ ئارامبەخش نۇرلىرى چاقنايدۇ، چاناقلىرىدىن ئەسەبىيلىك تېشىپ تۇرىدۇ.

شېئىر ئەلەم ۋە يالغۇزلۇقتىن چىقىدۇ. شائىر ھامان ئەلەمگە مەھكۇم. بۇ قىسمەت ئۇنىڭ رېئاللىققا بولغان ھېسابسىز سوئاللىرىدىن كەلگەن.

مەھرۇملۇق شائىرنى يەتكىلى بولمايدىغان ئارمانغا بۆلەيدۇ. مەھرۇملۇق شائىرنىڭ تەڭرى بىلەن بولغان ئارىلىقىنى ئاخىرقى مۇمكىنچىلىككىچە يېقىنلاشتۇرۇپ، تەبىئەت بىلەن بولغان ئالاقىسىنى قويۇقلاشتۇرىدۇ. چىدىغۇسىز تەنھالىق ئۇنى يوقلۇق يىپلىرىدا بۈيۈك روھقا چېگىپ تۇرىدۇ.

تىل تىنىماي سوئال قويىدۇ، شېئىر: «سۈكۈت!» دەپ جاۋاب بېرىدۇ.

تىل ئەبەدىي مەۋجۇد بولغان مەجھۇل تۈيغۇلارنى رەڭدار ياساندۇرىدۇ.

شېئىر - تەڭرى تىلىدۇر. تىل شېئىرنى بىباھا

قىممەتكە ئىگە قىلىدۇ.

«شائىر گويا ئىنسانىيەتنىڭ ھەممە تەنھالىقى، ھەممە ئازابلىرىنى ئۆزىگە يۈكلىگەن ھالدا ئەبەدىي ئىچكى سەرسانچىلىق ئىچىدە شېئىر يازىدۇ»① ئۇنىڭ دەپتىرىدە: «ھەر بىر شېئىر - بىر قەلبنىڭ، بىر مىللەتنىڭ پسىخىك تارىخى»② بولۇپ پۈتۈلىدۇ.

ئۇنداقتا، تۇنجى شېئىرنى كىم يازدى؟

يېڭى سۆزلەر گويا كونا جاۋابلارنى تەكرارلايدۇ:

تەڭرى - بارچە گۈزەللىك، سەلتەنەتنىڭ سۇلتانىدۇر. ھەممە ئۇنىڭغا مۇجەسسەم. ئۇ ئۆز ۋەسلىدىن زوقلانغۇچى. ئۇنىڭ ئۇچۇن ئالقىشلار ئەبەدىي ئۈزۈلمەيدۇ.

ئىنسان - تەڭرىنىڭ سايىسىدۇر. شۇڭا پۈتكۈل ئىدېئولوگىيە ئىنساننى مەركەز قىلىدۇ.

تەڭرى پەرىشتىلەرنى ئىنسانغا سەجدە قىلىشقا بۇيرىدى... بەدىيۈز شەيتان ئېزگۈلۈككە دۈشمەن بولدى. تەڭرى مۆجىزىسى ئىنساندا شۇنداق بىر كارامەت يېتىلدۈرگەندىكى، ئۇنىڭسىز ئادەمنىڭ نەپسى بېسىقمىدى، جەننەتتىكى بارچە راھەتلەر يېتەرسىز بولدى. ئۇ غىدىقلانسىلا ھەۋەس پەيدا بولاتتى، تۈرلۈك قىلىق چىقىرىپ، بوش چېكىلگەن ئىشكىلەرنى داغدام ئاچاتتى.

غەلىيان كۆتۈرگەن ھەۋەس ئوتلىرى ئەخلاقنىڭ چاھارباغلىرىنى كۆيدۈرۈپ، تۈتۈنىنى كۆككە سورۇيتتى.

ئەنە شۇ ھالەتتە ئادەم ھەۋۋانىڭ تۆرىلىشىنى تەقەززا قىلدى.

«قاچانكى ئادەمنىڭ كۆزى ھەۋۋانىڭ كۆكرىكىدىكى (ئالما) غا چۈشتى، ھەۋۋانىڭ كۆزى ئادەم تېنىدىكى (يىلان) نى كۆردى» ③ مۇھەببەت بېسىلىپ قالغان ئىستەكلەرنى قوزغاتتى.

ھەيھات! ھەۋۋا كۆكرىكىدىكى چەكلەنگەن «مېۋە» گە ئادەمنى تەشنا قىلدى.

«بۇ ئالما ئەجەب شېرىن... ئەجەب شېرىن! ئادەم، قوللىرىڭنى ئۇزاتقىن، سەنمۇ تېتىپ باققىن...»

ئادەمنىڭ ئۇياتلىق قوللىرى توسۇپ تۇرغان «يىلان» قىمىرلاپ، قوزغىلىپ، بېسىلىپ قالغان ئىستەكلەرنى ئويغاتتى.

ۋۇجۇدلاردا شۇنداق چوقۇنۇش بەرپا بولدىكى، قىنىغا پاتمىغان ھەۋەس قۇشلىرى ئەدەبنىڭ قەپەسلىرىنى جان-جەھلى بىلەن چۇۋۇپ چىقتى.

ئۇلاردىن ئىنسانىيەت ئاپىرىدە بولدى. دەل مۇشۇ ھاياجان، دەل مۇشۇ ئۇرۇنۇشتىن مەدەنىيەت ھاسىل بولدى. ئۇ، ھاياتلىق ۋە ھەممە نەرسىنىڭ باشلىنىشى ئىدى. ئۇ، شېئىرنىڭ ئۆكسۈمەس بۇلىقى ئىدى.

تەڭرى ھەۋۋا بىلەن ئادەمگە شەيتاننى ھەمراھ قىلغان ھالدا زېمىنغا چۈشۈردى. شۇنىڭدىن بۇيان ئېزگۈلۈك بىلەن ناكەسلىكنىڭ كۈرىشى باشلاندى. چوڭقۇر جىنسىي مەخپىيەت، ئادەم بىلەن ھەۋۋانىڭ نەپس بارماقلىرى، راھەتلىك كۆزلىرى ئېزگۈلۈكنىڭ كۆركەم شېئىرلىرىنى يازدى.

شۇنىڭدىن بۇيان تەڭرى بىلەن ئىنساننىڭ، ئىنسان بىلەن شەيتاننىڭ، ئادەم بىلەن ئادەمنىڭ، ئادەم بىلەن ھەۋۋانىڭ تىنىقىدىن ھاسىل بولغان ھاياجان ئەبەدىي ئۆلمەس مېلودىيە ھاسىل قىلدى. نەپس قۇرلاردىكى قول گويا يەتكىلى بولمايدىغان مەڭگۈلۈك ئارماننىڭ قولى ئىدى.

ئۇلار قويۇق ئورمانلارنى تىڭشىدى. ياپراقلارنىڭ ئۈزۈلمەس مۇناجاتلىرىنى ئوقىدى. ئۇلار دەريالارغا قۇلاق سالدى، ۋۇجۇدلىرىغا ئەڭ ئۇزۇن مېلودىيە ئېقىپ كىردى. تاغلارغا قاراپ يۈگۈردى. تۇغۇمنىڭ ئەسەبىي ئاۋازلىرى ئاڭلاندى...

سىرلىق تەبىئەت ئۆكسۈمەي شېئىر ئوقۇيالايتتى. تەڭرى بارماقلىرىدىن نەپس مىسرالار توختىماي تۆكۈلۈپ تۇراتتى.

تەڭرى ئۇلارنى نۇرغۇن سىرلاردىن مۇستەسنا قالدۇردى. ئەقىل ئىنساننى «ئەركىنلىك!» دەپ قوزتراتتى.

تەڭرى ئۇلارغا ئەڭ ئېسىل ئاغىي - خەزىنىلەردىن بىشارەت بەردى. ئەمما ئىنسان: «نېمە ئۇچۇن؟» دەپ سوئال قوياتتى.

تەڭرى ھېكمەتلىرى ئاشكارا ھەم يوشۇرۇن ئىدى.

ناھايەت ئىنسان ئالدىغا تاشلىناتتى.

يوللار يوشۇرۇن ئىدى، قەدەملەر ئاچاتتى.

كۆڭۈللەر يوشۇرۇن ئىدى، ئەقىل ئاچاتتى.

ھەقىقەت يوشۇرۇن ئىدى، سەپسەتىلەر ئازدۇراتتى.

ئىنسان ئازغۇچى ئىدى. كۆزى ئېچىلغانىدى، توختىماي ئادىشاتتى.

كۆڭۈللەر ئېچىلدى. ئەقىل ئۇنىڭغا تۈرلۈك يوللارنى كۆرسەتتى.

يوللار كۆپەيدى، قەدەملەر ئازدى!

تەڭرى يۈتتى، روھ يوقالدى، تۈرلۈك دىنلار پەيدا بولدى...

تەڭرى ئاشكارا تىلغا ئېلىندى. جەننەت ھەققىدە ھېسابسىز ھېكايىلەر پەيدا بولدى. ھەممە ئادەم كۆرگەندەك، بىلگەندەك سۆزلەشكە باشلىدى.

ئاڭ ئادەمنى مەركەز قىلدى.

ئادەم كىيىمسىز ئىدى، كىيىم كىيدۈرۈلدى، كېيىن سالدۇرۇلدى.

ناھايەت دۇنيانى ئەخلاق تۇتۇپ تۇراتتى. ئەمما ئۇ ئىنسان تەبىئىيتىنى تاپالمىدى.

ئادەملەر توختىماي سۆزلەيتتى. ئۇلارنىڭ تاش-تۇپراق ئېغىزى روھىنى ئېزىپ، تېنىنى قول قىلىپ مىندى. ھازازۇل گەدەنگە چاپلاشتى! تەڭرىنىڭ مۇقەددەس چۆچىكى، سېھىرلىك ئاۋازى سۈكۈتكە ئايلاندى. زامان ھەممە نەرسىنى ھەيران قالغۇچىلىكى يوق نەرسىگە ئايلاندۇرۇپ قويدى.

... كىيىك پەرىزاتنى ئۇچراتقان شاھزادە

ھېلىقى تاغ قاپتىلىغا يەنە كەلدى. ھىراق بۇ قېتىم گۈزەل مەلىكىنى ئۇچرىتالمىدى. ئورمانلارنىڭ مۇقەددەس مۇناجاتلىرى، دەريالارنىڭ ئۇزۇلمەس مېلودىيىسى يوقالغانىدى. . .

شۇنداق، ھەيران قالغۇچىلىكى يوق دۇنيا؛ گويا ئالدى ئېچىۋېتىلگەن قىزدەك شۇ پېتى قېرىپ كەتتى! . . .

توغرىلىق ئىزدىگەن ۋاپا ئەھلى دۇنيانىڭ ھەقىقەتكە ھامىي بولالمايدىغانلىقىنى تونۇدى. ئۇنىڭ قەلبى بۈيۈكلۈككە - سىرلىق ئالەمگە يۈزلەندى. مۇناجات ئاستا-ئاستا ياڭرىدى. . .

شېئىرنىڭ نازۇك بارماقلىرى گويا ئۇلارنىڭ تاتارغان يۈزلىرىنى سىلىغاندەك ھاياجانلاندى.

شۇنداق، شېئىر بىزنى چاقىرىۋاتاتتى. شۇنداق، گۈزەلدىن تەڭرىنى ئىزدەپ بۈيۈك پەللىگە ئىنتىلگەن بۇ مىللەت شائىرلىرىغا تەنھالىقنىڭ تەڭرى جىمجىتلىقى ۋە سۈكۈتنىڭ چوڭقۇر ساداسى قالغانىدى.

تاڭ تەڭرى كەلدى،
تاڭ تەڭرى ئۆزى كەلدى.
تاڭ تەڭرى كەلدى،
تاڭ تەڭرى ئۆزى كەلدى.

تۇرۇڭلار قاماق[1] بەگلەر قاداشلار[2]
تاڭ تەڭرىسىنى مەدھىيىلەيلى!

ئايان بولغان تاڭ تەڭرىسى ،
سىز بىزنى قوغداڭ.
بالقىپ چىققان ئاي تەڭرىسى،
سىز بىزنى قۇتقۇزۇڭ!④.

ئۇلار ئۇچۇن يۈكسەك پەللە تەڭرى ئىدى.

شۈبھىسىز ئۇلار ئۆزىنى ئۇلۇغلايتتى، ئالقىشلانغان بۈيۈك ماقامغا قويياتتى. «مەن تەڭرىنىڭ ئوغلى» دەپ سۆزلەيتتى. تەڭرىقۇت باشقىلارنى ئۆزىگە سەجدە قىلغۇزاتتى. توگەل ئىنسانى كامالەتتە ئويلايتتى. ھەربىر مىسرا بالقىپ تۇرغان ھاياجان لەھزىدە ئىدى.

شېئىر تەڭرى پىنھانلىقى بىلەن يېنىك تىناتتى. ئىنسان ئاشىقلىقى بىلەن سەرگەردان ۋە ھاياجاندا ئىدى. پاك-تازا شائىرلار ياخشىلىقتىن تۇغۇلغاچ، شېئىر تەڭرى بىلەن ئىنساننىڭ، كۆيگۈچى بىلەن كۆيدۈرگۈچى (ئاشىق بىلەن مەشۇق) نىڭ ئۇزۇلمەس سۆھبىتى ئىدى.

شېئىر تىنچ ئورمانلاردىن، مول ئېقىنلاردىن، مىننەتسىز ئابىدلاردەك تەنھالىق ۋە ئېزگۈلۈكتىن يارىلاتتى. ئىچىنى تىڭشىغۇچى ئىنسان شېئىرنىڭ ئىچكى يولىدا يۈرگەن تەۋەككۈلچى ئىدى. ئىچىگە چۆككۈچىلەر سۆز ۋە مەنە بوشلۇقىدا سەرسان، گويا تەڭرى بۇ مۇناجاتلارنىڭ ئىشتىراكچىسى ئىدى.

غولىدىن، ياپراق ۋە چېچەكلىرىدىن
. . . تاپقان مېۋىلەردىن

داۋاملىق نۇرلار پارلايدىغانلىقىنى.

ئۇلۇغ ئۇنچە-بېزەكلەر بىلەن
ئوردا - سارايلار ياسىلىدۇ.
تەڭرى باللىرى ئۇ جايدا
ئويۇن-تاماشا بىلەن مەشغۇل بولىدۇ.

ۋۇجۇدلىرىغا ياراشقان
ھەر تۈرلۈك گۆھەر بېزەكلەر بىلەن
يۈزلەرچە يوچان[3] يەرلەرنى يورىتىدۇ،
ھەرخىل نۇرلارنى چاچىدۇ.

ئۇلارنىڭ يۇرتى، شەھىرى ۋە ئەللىرى
ئۇپاقارا[4] ساۋابلىق كىشلىرى
ناھايىتى ئېنىق، بەلگىلىك ھالدا
دائىم كۆرۈنىدۇ، ئەسلەيدۇ⑤.

بۇ ياپراقلار[5] داقانداق كۈچ! ؟ . . . بۇ جايدا دىلنى مەھلىيا قىلغىنى تىل مەسىلىسى. باللارچە تەسەۋۋۇر، تۈرلۈك مەنە ئېھتىماللىقلىرى. . . ئېنىق ئېيتقاندا تىلداجۇلالىنىپ تۇرغان روھ! ئۇ بىزگە يۈك بولۇپ قېلىۋاتقان ئىدېئولوگىيە رامكىلىرىنى پاچاقلاپ، ئەسلىمىزگە قايتۇرىدۇ. بۈيۈك تۇيغۇ تىنچ ئورمانلاردا، سىرلىق دەرەخلەرنىڭ نۇر ھالقىلىرىدا، شوخ ئېقىنلارنىڭ تىنىق كۆزلىرىدە، قەدىمىي قەلئەلەرنىڭ چېلىنىش ئالدىدىكى مۇزىكا تىمتاسلىقىدا. . . ھەرقانداق يۈكتىن خالاس ھالدا پەقەت خورىمايدىغان جىمجىت ھاياجاندا پەرۋاز قىلدۇرىدۇ.

ئۇ بىزنى شېئىرنىڭ سىرلىق يولىدا مېڭىشقا ، ئۈزۈلمەيدىغان ھاياجاندا تۇرۇشقا، شېئىردىن يۈكسەك بولمىغان نەرسىگە ھېسسىيات خوراتماسلىققا تەشەببۇس قىلىدۇ. خۇددى ئەخمەتجان ئوسمان ئېيتقاندەك: «ئەنئەنىنىڭ ھەرىكەتلىنىۋاتقان مەجھۇلىغا ۋارىسلىق قىلىش» نى تەلەپ قىلىدۇ.

شائىر ئىنسانىيەت ۋە مەڭگۈلۈككە بولغان ساپ مۇھەببەتكە بېغىشلانسۇن.

ئەي «تەڭرى باللىرى» ، پۈتكۈل ئالەمگە ئەقىلدارلىق ۋە سالقىن نەزەر بىلەن ئەمەس، مۇھەببەت ۋە ھەيرانلىق بىلەن قاراڭلار.

تىنىپ كەتكەن ھاياجان چاك-چېكىدىن ئېتىلغاندا، سۆزلەر تۇزغاقتەك چېچىلىپ روھ تىلغا كىرسۇن.

---

[1] قاماق - بارلىق، ھەممە.
[2] قاداشلار- قېرىنداشلار.
[3] يوچان - سانسكرىتچە ئۆلچەم بىرلىكى.
[4] ئۇپاقارا - سانسكرىتچە پايدىسى كۆپ مەنىسىدە.
[5] ياپراق - قەدىمكى ئۇيغۇر يادىكارلىقلىرىدا ۋاراق، بۆلەك، مىسرا مەنىلىرىنى ئىپادىلەيدۇ.

ئەي، مەڭگۈلۈككە ئىنتىلگەن - يېڭىلىگۈچى[1] ئىنسان! تىل دېگەن بۇ ئەپسانە سېنى ئەس بىھوشلۇقىدا ئۆز چوڭقۇرلۇقۇڭغا، رېئاللىقتىن ھالقىغان ئۆزلۈكىڭگە، پارلاق لەھزە ھالىتىڭگە يەتكۈزسۇن.

ئەي، مەڭگۈلۈككە يۈز تۇتقان دېڭىزچى! تىلىڭنى يارات! ئۈيلىرىڭ دېڭىزدىن چوڭقۇر، ساھىللاردىن يىراق بولسۇن. تەسەۋۋۇرۇڭ بوغۇلمايدىغان ئاشۇ بىپايان بوشلۇقنى كەز.

دۇنيانىڭ ئەبەدىيلىكى بىلەن بولغان سىرلىق ئالاقەڭ ئىلگىرى-كېيىن ئۈزۈلمىسۇن دېسەڭ، سەپىرىڭدىكى بارلىق مۇتتەھەم رامكىلارنى چاق!

مۇقەددەس سادا دىلنى ئارامسىزلاندۇرىدۇ. شائىرلىق تەبىئەتكە مەنسۇپ! تەبىئەت زېمىنغا قوغلانغان ھەممە يېتىملارنىڭ ئانىسى.

تەبىئەت ئەنە شۇ مۇقەددەس سادالار لەھزىدە!

بۈيۈك سادا قەلەمنىڭ سىياسىنى قۇرۇتتى. دىلىم يەنىلا مۇقەددەس تۇيغۇ ئىسكەنجىسىدە.

ئىنتايىن قىسقا ئارىلىقتىكى ئاجايىپ ئىختىيارسىزلىق. دەل مۇشۇ دەقىقىنىڭ مەڭگۈلۈكىدە ئۆزلۈك يوقىلىپ، چەكسىز بىر ئالەم بىلەن ئۇچرىشىۋاتقان، ۋۇجۇد بۈيۈك ئالاقىسىگە مەشغۇل بولغان ھالەت، لەززەت ۋە تىت-تىتلىق ئىچىدە ئىنسانلىقنىڭ پەللىسىگە ئىنتىلىش - ماڭا شېئىرنىڭ سىرلىقلىقىنى كۆرسەتتى.

خىيال ۋە تۇنجۇققان ئىستەك، يېتىپ بولمايدىغان ئارزۇ. . . شېئىرغا مۇراجىئەت قىلدى.

. . ئۇ مېنى شېئىرغا مەھكۇم قىلدى.

شېئىرنىڭ رەھىمسىز بارماقلىرى ماڭا ئەبەدىي ۋاپادارلىقنى يەتكۈزدى.

شېئىر مېنىڭ مەۋجۇدلۇقۇم بىلەن بولغان مەڭگۈلۈك ئالاقەم. شۇنداق تەكرارلاشقا ھەقلىقمەن: « شېئىرنى مەندىن ئايرىۋېتىش ياكى مەندىن شېئىرنى رەت قىلىشنى تەلەپ قىلىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس»⑥.

شائىر كامالەت ئىشكىدە

ئالەمگە ئىنسان بولۇپ يارىلىپتۇق، ساداسىز ئۆتمەسلىك كېرەك، ھەممە ئۆزىنىڭ تىرىكلىكىنى ئايان قىلسۇن. ھاياتتا كىشىگە ياخشىلىقمۇ - يامانلىقمۇ تەگمىگەن، دوستىمۇ، دۈشمىنىمۇ بولمىغان ئىنسانغا تەڭرى گۇناھ يېزىشى كېرەك!

تەڭرىنىڭ ياراتقىنى مۆجىزە، ئىنسان تەڭرىنىڭ ئەڭ ئېسىل سەنئىتى. چۈنكى ئۇ تەڭرى ياراتقان مۆجىزىلەرنى بايقاش كامالىتىگە ئىگە بولدى. چىن شائىرغا ئىلاھىي نۇر مۇجەسسەم. ئۇ، دەرەخلەرنىڭ سەھەردىكى لەرزان يەلپۈنۈشىدە، چېكەتكى چۈشىنىڭ كامالەتلىك ئاپتىپىدا، شەپەق سۈيىنىڭ راھەتلىك چايقىلىشلىرىدا شۇنداق ھاياجانلىق چاقنايدۇ.

يورۇق قەلب ھېلىغىچە تەبىئەتنىڭ مۆجىزىلىرى بىلەن ياشىماقتا. تەبىئەتنىڭ پۈتكۈل تىلسىمىدىن نازۇك سىرلىرىغىچە ھەممىسى گويا ئىنسان بىلەن قاندافتۇر مۇناسىۋەتتە كېتىۋاتقاندەك، سىرلىق ئويلارغا سالىدۇ، ئۆزىگە ئەسىر قىلىدۇ. ئۇ، گويا بىر روھىيەت ئالىمى بولۇپ، بىز ئۇنىڭ بىلەن بۈيۈك بىر ئالەمگە ئۇلىشالايمىز.

تەبىئەتنىڭ دوستى يوقمۇ؟ بار. تەبىئەتنىڭ مۇشۇ يوشۇرۇنلۇقىغا باغلانغان ۋۇجۇد ئۇنىڭ دوستى.

دۈشمىنىچۇ؟

ئۇنىڭ مۆجىزىلىرىگە، مۇشۇنداق ھالەتلىرىگە بۇزغۇنچىلىق قىلغانلار دۈشمەندۇر. دېمەك مەن مۇشۇ سىرلىق دۇنيا ئارقىلىق ئۆز ئالىمىمنى قوراشتۇرىمەن. بۇ ماڭا ئەزەلدىن كۆڭلۈمنىڭ ئىچكىرىسىدە بېسىپ بولمايدىغان تەنھالىق تۇيغۇسى ئاتا قىلدى.

ناھايەت پىكىر - خىيالىمىز شېئىرنىڭ تەڭرى ۋە تەبىئەت بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئابستراكت رەۋىشىدە كېتىۋاتقان بولسىمۇ، تېماتىك مەسىلە شائىر ئەركىنلىكىنىڭ شائىرانە قەلبتىن ئۆزگە ۋۇجۇد قوبۇل قىلىپ بولالمايدىغان بۈيۈك تەنھالىق ۋە ھېسابسىز مەھرۇملۇق تۇيغۇسىغا مەھكۇملەنگەنلىكى ئېنىق.

ھالا رېئاللىقتا مېنىڭ نۇرغۇن دوستلۇرۇم بولدى. بۇنىڭدىن نۇرغۇن ئادەتتىكى كىشىلەردەك سۆيۈندۈم.

مەن يەنە سۆيۈملۈك قەلبلەرگە يېپىشىپ باغلاندىم. بۇنىڭدىن ئۆزۈمنى ئۈستۈن ئورۇنغا قويدۇم. مەن دۇنياغا نېمىدەپ كەلدىم؟ نېمىشقا سۆزلىمەيدىكەنمەن. شېئىر ھاياتىمغا ئايلانغان تۇرسا.

. . ئۇ مېنى نۇرغۇن يىرگىنچلىك ئىشلاردىن قۇتقۇزدى. گويا مانى مۇخلىسلىرى يورۇق روھلار بىلەن ئۇچراشقاندەك، گويا تازا-پاكىز بۇددالار بۇ دۇنيانىڭ ئازابلىرىنى كۆرۈپ، تەڭرىنىڭ نىرۋانادىكى مەڭگۈلۈك ئالىمىگە سېغىنغاندەك، تەسەۋۋۇپچىلار تەنھالىقتا نەپسىنىڭ ئەسكىلىكلىرىدىن قول ئۈزۈپ تەڭرىلىككە باغلانغاندەك. . . مەنمۇ ھاياتىمغا مۇھەببەت بىلەن مۇئامىلە قىلدىم. شۇڭا مېنى سەۋدا قىلىدىغان نەرسىلەر كۆپ بولدى.

تەڭرى دەرگاھىدا مەندىن سورىغاي: سېنى مۆجىزىلىرىمنى كۆر، دەپ پانىي ئالەمگە ئەۋەتتىم، دەرگاھىمغا يېنىپ كەلدىڭ، قىسمەتلىرىڭ نېمە بولدى؟

يەنە ماڭا سۆزلىگىدەك ئىجازەت بەرگەي:

ئەي تەڭرىم، سۆيۈملۈك نىگار! مەن پانىي ئالەمگە ئىبادەتكە كەتكەن. گويا سېنى ئالقىشلىغاندەك ئاجايىپ مۆجىزىلىرىڭگە مەپتۇن بولدۇم. گويا

---

[1] يېڭىلىگۈچى ئىنبان - بۇ جايدا ئىنسانىڭ قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا يېڭىلىگۈچى دېگەن مەنىدە ياڭلۇق دەپ ئاتىلىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

سېنىڭ تىلىڭدەك نەپىس سۆزلەرنى تۈزگۈم كەلدى. رەنالارغا بەرقارار بولۇپ باغلاندىم... قىلغان-ئەتكەنلىرىم ئۆزۈڭگە زاھىر... ئىبادەتلىرىم شېئىر بولدى... ئەي تەڭرىم، ئالەمدە گوياسېنى ئۇنتۇغاندەك ياشىدىم، بىراق ھەر قاچان سېنى ياد ئېتىپ يۈردۈم. شېئىر مېنى تەنھا قالدۇردى. يالغۇزلۇق، ئاھ، تەڭرىدەك يالغۇزلۇق!

شېئىرلىرىمنى ئاڭلىدىڭ، ئەجەبا تىنىقلىرىمدىن غېرىبلىقىمنى ھېدلىمىدىڭمۇ؟ بۇ غېرىبلىق، چەكسىز غېرىبلىق... ۋۇجۇدۇمدا ساڭا قالغان بوشلۇق... سەن كېلىپ تولدۇرمىغان بولساڭ، مېنىڭ ھەممىنى تەرك ئەتكەن ھالدا ئالدىڭدا بۇ ھالەتتە ھازىر بولۇشۇم مۇمكىنمىدى... ئەي تەڭرىم! جىمغۇر قەلبىمنىڭ ساڭا ئالقىشلىرى سانسىز كۆپ...

شۇنداق: «شائىر يېنىك قاناتلىرى بىلەن پەرۋاز قىلىدىغان مۇقەددەسلىككە ئىگە. ئەگەر ئۇ ئىلاھقا ئىگە بولالمىسا، نورمال ئەقىل-ئىدراكنى يوقىتىدۇ، سەرخۇش ھالەتكە كىرمىسە ئىجاد قىلىش ئىقتىدارىنى تاپالمايدۇ، شېئىر يازالمايدۇ ياكى ئىلاھقا ۋەكالەتەن سۆزلىيەلمەيدۇ»⑦.

سۇخەندانلىقىمدىن بۈيۈك قامەتلەر ئالدىدا ئۆزۈرلۈكمەن. شۇ سەۋەبتىن قالغان سەھىپىلەرنى ئۇلارنىڭ ھوزۇرىغا قالدۇردۇم.

شائىر سەلتەنەت ساھىبى ئىدى...
دۆڭكۆۋرۈكتىكى قايناق بازار.
پۇت-قوللىرى مەجرۇھلار، مۇڭلۇقلار، مەزلۇملار...

ئادەم نەزىرى بىلەن قاراۋاتقانلار... توپا توزىتىپ كېتىۋاتقانلار... ئانىلارچە مېھرىبان ھىممەتلىك قوللار...

شائىر تۇيغۇسى ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدىن كۆركەم مەنزىرىلەرنى كۆرمەكتە. ئۇ، يىرتىق جەندىلەر ئىچىدە پەۋقۇلئاددە تەقدىر ئادىمى بولغان بۇ مىللەتنىڭ شاھانە خىياللىرىنى بىلمەكتە...

بۇ، روھىي غالىبىيەتچىلىكمۇ؟ ئەقلىدىن ئازغانلىقمۇ؟

رەستىلەر قايىنماقتا... كىشىلەر ئايلانماقتا.

..

ياق، لۇشۈن ئەپەندى ياراتقان كىنايىلىك شەخس «AQ» بىزگە مەنسۇپ ئەمەس!

مۇڭلۇقلار... مەزلۇم چىرايلار... كىملەرنىڭدۇر كۆڭلىگە شەك سالدى... ساق-ناكار، قېرى - ياشتىن قەتئىينەزەر ھەممىگە ئورتاق شۇبھىسىز سۆيگۈ، سۇنۇلغان قوللارنى قۇرۇق ياندۇرۇش خىجالىتى... شائىر ۋۇجۇدىنى بۈيۈك تۇيغۇ بىلەن سۇغۇرماقتا...

....

بۇندا كىتابى سۆزلەر تىرىلمەكتە:

«ئەقلىي روھنىڭ بارلىق ساھەلەرگە سىڭىپ كىرىشى ئىنساننىڭ تەبىئىي ماھىيىتىنى مىسلىسىز ياتلاشتۇرۇپ بارماقتا... مەدەنىيەت كىسەللىكلىرى ئىچىدە ئەڭ ئېغىر بولغىنى ھاياتىي كۈچنىڭ تۆۋەنلەپ كېتىشىدىن ئىبارەت»⑧.

رەستىلەردە ئىككى ئۇيغۇرنىڭ جېدىلىنى كۆرگەن شائىر قانداقتۇر غەيرىي مىللەتچىلەردەك ئۇلارنى پۈتكۈل مىللەت بىلەن قوشۇپ قارىماي قارغىماي بەلكى مىللىتىنىڭ يۈكسەك ھاياجان ھالىتىنى ھېس قىلىپ، شۇ ھاياجان لەھزىدە سەكرىگۈسى كەلدى...

دەل مۇشۇ پەيتتە، دەل مۇشۇ رەستىدە شائىر كامالەت ئىشكىدە ئىدى.

«ئىنسانىيەتنى قۇتقۇزغۇچى ئىككىنچى ئېيسا» لاۋرېنس (1888 - 1937) «ئومۇمەن ئۆزىمىز ھەققىدە ھېچنېمە بىلمەيمىز. نەچچە مىڭ يىلدىن بۇيان ئۆگەنگەنلىرىمىز ئاران يۈز - كۆزىمىزنى يۇيۇش ۋە چاچ-ساقىلىمىزنى ياسىتىش... ئەمەلىيەتتە بىز تەربىيە كۆرمىگەن، بىرئازمۇ ئۆمىد كۆتۈشكە بولمايدىغان ئادەملەرمىز... تۇفى!»⑨ دەپ چۇقان سالغاندا شائىر يەنىلا ئىنسانىيەتنى چىڭ قۇچاقلاپ تۇراتتى.

بارلىق ماددىي مۇمكىنچىلىكلەر ئىنسانىيەتكە روھىي كرىزىس ئېلىپ كەلگەن، «ئادەملەرنىڭ مەۋجۇدلۇق ئورنى كىچىكلەپ، ئادەملەرگە ئادەملەردىمۇ ئورۇن قالمىغان...»⑩ ھەتتا مېھىر-مۇھەببەتمۇ قاسراق تاشلاپ ئىنسانىيەتنى ئەبەدىيلىك سەرسانچىلىققا سېلىۋاتقان دەۋردە، شائىر مۇھەببەت ئىشىكىنى خىرىستوستەك ئاچتى. «ئىنسان ئۈچۈن روھ ھاياتلىقتىن بىشارەت!» دەپ ئاگاھلاندۇردى! مەسچىتتەك پاك-پاكىز كۆڭلى بىلەن رېئاللىقنىڭ ھەرقانداق زۇلمىدىن غالىب كېلىدىغانلىقىنى كۆرسەتتى...

ناھايەت، شائىر كىشىلىك دۇنيادا يەنىلا يەككە-يېگانە ياشىماقتا. ئەبەدىيلىك ئىشقى شېئىرغا مەڭگۈلۈك مەھكۇملەنگەن شائىر ۋۇجۇدىنىڭ بىر قىسمىغا ئايلانغان تەبىئەت. ئۇنىڭ يىغىسى، كۈلكىسى بولسۇن، شائىر بىلەن تەڭ نەپەسلىنەتتى.

شائىر دەل مۇشۇ يۈكسەكلىكتە تەبىئەت ئارقىلىق بىھۇش روھلارنى ئويغىتاتتى ھەم تەبىئىي ئەركىن دۇنياسىنى ياراتاتتى.

روھىي تىرەنلىكتىكى شائىر يازمىلىرى ئەتراپىمىزدىكى ھەممە نەرسە بىلەن تەڭ ياشىماقتا. سىز ئۇچراتقان بىر دەرەخ، قىرغاق سۆيۈپ ئېقىۋاتقان شوخ ئېقىن، تىمتاس تاغ... ھەممىگە نەزەر سالسىڭىز شېئىر ئوقۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىسىز.

..

شېئىرنىڭ تەبىئىيلىكتىكى چەكسىزلىكى ئەنە شۇنداق يارىلىدۇ.

شېئىر - تەڭرى تىلىدۇر. ئۇ، شۇڭا يارىتىش كامالىتىگە ئىگە. شائىر ۋۇجۇدىغا ئايلانغان تەبىئەت پۈتمەس-تۈگىمەس ئىلھام بۇلىقى. شائىر ھېسسىياتى سىڭگەن جانلىق، جانسىز ھەر قانداق شەيئىدە ئىنسانىي روھ جۇلالىنىدۇ.

ۋانگوك (1853 ـ 1890) سىزغان «ئاپتاپپەرەس» قاتتىق تىت-تىتلىق ۋە ئىچكى سەرسانچىلىق ئىچىدىكى شائىرانە روھقا يۇغۇرۇلغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ بىزنىڭ «ئاپتاپپەرەس» كە بولغان تۇيغۇمىزدىن ھالقىغان پەللىنى ۋە چەكسىزلىكنى ياراتتى.

لاۋرېنسنىڭ سۆزى بويىچە ئېيتساق: «خام سۇرۇپىتكى كۆرۈش سەزگۈسى ھادىسىسى ئەسلا تېگىگە يەتكىلى بولمايدىغان، تىل ئىپادىلىگۈسىز، ھايات ـ ماماتلىقتىن ھالقىغان تۇيغۇ بەخش ئېتىدۇ»⑪.

ئىنسانىيەت شۇنداق بىر قىسمەتتىن قېچىپ قۇتۇلالمىدى:

دۇنيا ئەزەلدىن مۇھەببەت بىلەن لىق تولغان قەلبنى ئەلەم ۋە مەھرۇملۇق سۈيىدە سۇغۇرۇپ كەلمەكتە.

دۇنيانى يەنىلا ئادىل باھا بەرگۈچى، دېيىشكە توغرا كەلسە، شەخس قەدىر-قىممىتى ھەم ئىجادىيىتىنىڭ ئېتىراپ قىلىنىشى، دەل ئۇنىڭ بەدەل تۆلىگەنلىكىدىندۇر. بۇ ئازاب-ئوقۇبەت (بەدەل) مەھرۇملۇق ۋە تەنھالىققا تۆلىنىدۇ. سەۋەب: «تەنھالىق چىرمىۋالغان قەلبتە چەكسىز ئىنتىزارلىق ۋە كۈچلۈك ئۈمىد يوشۇرۇنغان. ۋولقان پارتلىغاندا يۈز بېرىدىغان مىسلىسىز ئېنېرگىيە نەدىن كېلىدۇ؟ بۇنىڭ سەۋەبى ماگما سۈيۈقلۇقىنىڭ يەر قاتلىمىدا مىليون يىللار بېسىلىپ يېتىلىش جەريانىدا تەدرىجى زورىيىپ، غايەت زور تاغلارنىمۇ لاۋاغا ئايلاندۇرۇپ قويغانلىقىدا»⑫.

غېرىبلىق، تىت-تىتلىق ۋە مۇرەككەپ ئىچكى كەچۈرمىش، تالاي تراگېدىيىلىك مەنزىللەردە جىسمانىي ۋە روھىي جەھەتتىن ئاساسەن ساغلام ياشىيالمىغان سەنئەتكار ئۈچۈن ئاخىرقى ھېسابتا شۇ راستىقا ئايلاندى: تەگرى ۋە تەبىئەتكە باغلانغان شائىرلىق قىسمىتىدە بارچە ئازاب-ئوقۇبەت ئىجادىيەتنىڭ مەنبەسى ياكى رېئاللىقنىڭ ئىجادىيەتتە تۈرلۈك رەڭلەر بىلەن ئىپادىلىنىشى. «جىمى ئازاب، تەنھالىق ۋە ئۆلۈم ھاياتنىڭ ئىنكار قىلىنىشى ئەمەس، بەلكى ھاياتلىقنىڭ مەۋجۇدلۇق شەكلى»⑬.

مانا بۇ مۇھەببەتكە تولغان شائىرنىڭ ئەركىنلىك ئالىمى!

ھەرقانداق سۆيگۈ بۈيۈك پەللىدە شائىر سۆيگۈسىگە ئايلىنىدۇ. بۇ سۆيگۈ بارچە ئىككىلىنىشنى رەت قىلىدىغان ئىلاھىي سۆيگۈگە تەڭ!

ئۇ نېمىنى رەت قىلىدۇ؟ ئۇ رېئاللىق ئالدىدا ھەر قانداق ئىككىلىنىشنى رەت قىلىدۇ. مۇھەببەت سەۋەبىدىن نەپرەت بىلدۈرىدۇ. قۇربان بېرىش ئۈچۈن تەكرارلاشنى رەت قىلىدۇ (بەئەينى ئاكىسى ئىنىسىنىڭ ھاياتى ئۈچۈن ئۆيلىنىپ ئولتۇرمىغاندەك).

ناھايەت ھەرقانداق كۈچۈكلىنىشنى رەت قىلىدىغان بۇ سۆيگۈ ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بىلەن مەمتىلى ئەپەندىدەك، بايرون بىلەن پېتوفىيدەك

قورال بىلەنمۇ شېئىر يازىدۇ.

«1895-يىلى ياۋروپادا (چوقان) ناملىق رەسىم دۇنياغا كەلدى.

قان رەڭلىك قىزغۇچ ئاسمان، غوۋا گىرىمسەن سىزىقلار، كۆۋرۈكنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇيۇقسىز قورققىنىدىن شەكلى ئۆزگىرىپ كەتكەن ئادەم...!

بۇ نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ؟

بۇ رەسىمنىڭ يوشۇرۇن مەنىسىنى ھېچكىم چۈشەنمىدى.

مانا بۇ ھاياتنى ئۆلۈم ۋەھىمىسى ۋە پاجىئە بىلەن ئۆتكۈزگەن نورۋېگىيىلىك مەشھۇر رەسسام، ئىپادىچىلىك ئېقىمىنىڭ سەركەردىسى مىنكنىڭ ئىختىراسى.

رەسىمدىكى ۋەھىمىلىك مەنزىرە ئون نەچچە يىل ئۆتۈپ، ياۋروپادا رېئاللىققا ئايلاندى.

قان-ياشلىق 1-دۇنيا ئۇرۇشى ئاخىرى پارتلىدى»⑭.

سەنئەتكار ئىنسانىيەت تەقدىرى ئۈستىدىن ئالدىن بىشارەت بەرگۈچىمۇ؟

ياق، ئۇ قانداقتۇر بىشارەت بەرگۈچى ئەمەس، بەلكى ئىنسانىيەتنىڭ قىسمىتى! ئۇ، روھلارنى مەھشەرگە چاقىرغۇچى!

رەستىلەر ئايلانماقتا، كىشىلەر قاينىماقتا.

بىر قانچە ئەسىر ئىلگىرى موڭغۇل ئىستىلاچىلىرى تەقدىرىدىن ھۆكۈم چىقىرىپ ئەلگە ئالدىن بىشارەت بەرگەن بۈيۈك ئەللامە جالالىددىن رۇمىيدەك چوڭقۇر خىيالغا پاتقان شائىر جانجان مىللىتىنىڭ قاتمۇقات تراگېدىيىلىك ھالەتلىرى ئۈستىدە ئۆھسىنىپ، زىددىيەتلىك مەسىلىلەر ئىچىدە ئېغىر خورسىندى...

ئادىل تۇنيازنىڭ «قەشقەردىكى يەر شارى» (بۇداستان ژۇرنىلىمىزنىڭ 1995-يىل 5-، 6-(قوشما) سانىدا ئېلان قىلىنغانىدى. ـ مۇھەررىردىن) داستانىدىكى ۋەتەن قىسمىتى ئوقۇغىنىمىزدا شائىر تىلىدىكى ۋەتەنىنىڭ ياپپېشىل تۇپرىقى، مەزلۇم ۋە قەھرىمان پەرزەنتلىرى، پايانسىز ئوتلاقلىرى، شارقىراپ ئاقىدىغان دەريالىرى، مول ئېقىنلىرى، ھەتتا بىر سىقىم تۇپرىقىغىچە ئىنسانىيەتكە ئورتاق ۋە ئۆچمەس مۇھەببەت بىلەن ئۇچرىشىمىز.

شېئىر روھىدىكى بارچە رەڭۋازلىققا يول قويمايدىغان ساپ مۇھەببەتنىڭ بىزگە بەرگەن ئېستېتىك ئۇنۇمى بىلەن، شىكايەت بىرلە جان باقىدىغان، نامى-ئەمالىنى تىلغا ئېلىشقىمۇ كۆڭۈل كۆتۈرمەيدىغان قەلەمكەشلىرىمىزنىڭ دەل ئەكسىچە بەرگەن ئىجتىمائىي ئۇنۇمى ۋە پاراكەندىچىلىكنى سېلىشتۇرۇش مۇمكىن بولسا، مۇھەببەت ھەققىدە قايتا ئويلىنىشقا تېگىشلىك، دەپ قارايمەن.

مەۋلانە جالالىددىن رۇمىي توغرا ئېيتقان: «ئىنسان ـ مەقسەتتۇر».

شائىر ۋە ئەركىنلىك

مىلادى 1711-يىلى بابا رەھىم مەشرەپ مەنىۋى ئىستىبلاچىلار تەرىپىدىن قۇندۇز شەھىرىدە دارغا ئېسىلدى.

ئىككى-ئۈچ ئەسىردىن بۇيان كائىنات ۋۇجۇدىدا ئېقىپ يۈرگەن مەشرەپ روھى 21- ئەسىرنىڭ ئىشىكىنى ئېغىر ھارغىنلىق بىلەن چەكمەكتە.

قەيەردە مەنىۋى ئاچلىق ئېلان قىلىنسا، ئۇ شۇ جايدا ھازىر ئىدى.

دەۋر تەرەققىياتىدىن پەيدا بولغان بىنورماللىق، بارلىق ماددىي مۇمكىنچىلىكلەردىن كىشىلەر ۋۇجۇدىدا يۈز بەرگەن چەكسىز روھىي سەرسانچىلىق، كۈندىن كۈنگە ئاجىزلاپ، يوقىلىۋاتقان خاراكتېر مەسىلىسى ئىنسانىيەتكە ھېسابسىز كىرىزىس ئېلىپ كەلگەن جەمئىيەتتە، ئەركەك روھنىڭ قۇتقۇزغۇچىسى نېتزى: «يوقالسۇن (ئازابلانسۇن) ئاجىزلار!» دەپ توۋلىدى.

«سىلەرگە ئەۋلىيا بولۇش ھەققىدە تەبلىغ قىلغىلى كەلدىم. ئادەم ئۆزىدىن ھالقىش كېرەك. سىلەر ئىنسانلىقتىن ھالقىپ كېتىشكە ئۇرۇنغانمۇ-يوق؟

قېرىنداشلار، قېنى ئېيتىڭلارچۇ، تېنىڭلار روھىڭلارغا قانداق ئىپادىدە بولۇۋاتىدۇ؟ روھىڭلار نامراتلىق، ئىپلاسلىقتىن خالىيمۇ ياكى نادانلارچە قايىلمۇ؟» (15).

سارتىرىي: «ئەركىنلىك!» دەپ چۇقان كۆتۈردى.

بىز سەنئەتتىن ھاياتنىڭ قىممىتىنى تونۇۋالدۇق.

ئاھ... «بۇ شۇنداق ئەركىنلىككى، سەنئەتكار ئەركىن تاللاش ئارقىلىق مۇتلەق ئەركىن بولغان ئىنسانىيەتنى ئۆزلۈك تاللاش، دۇنيانى چۈشىنىش يولى بىلەن دۇنيا ۋە رېئاللىقتىن ھالقىغان بىر خىل شەكىلگە، ئاخىرقى مەقسەت - ئادەمنىڭ بارلىق ئەركىنلىك ھالەتلىرىنى نامايىش قىلىش ماقامىغا يەتكۈزۈشتۇر...» (16).

مانا بۇ سەنئەت!... مانا بۇ ئاداققى - مەقسەتتۇر.

نېتزى ئۆلدى، سارتىرىي ئۆلدى، ئەمما بۈيۈك روھنىڭ ئەلمىساقتىن باشلانغان سەپىرى ئاياغلاشمىدى.

ئاۋات ئاراللار ئەتراپىدا غېرىبانە ئوكياندەك تەگسىز چوڭقۇر ئويغا پاتقان لاتىن ئامېرىكىسى ئۆز مەدەنىيىتى ۋە مەنىۋىيىتىنى قېزىش ئارقىلىق سەنئەتتىن ئىنسان ئېرىشىشكە تېگىشلىك قەدىر-قىممىتىنى تېپىۋالدى، يوقىتىپ قويغان تراگېدىيىلىك ھېسسىياتىنى تېپىۋالدى.

«بىز ياۋروپالىق ۋە ياۋروپالىق ئەمەس. بىز زادى قانداق ئادەم؟...» (ئوكتاۋىئوپاز) ئۆز-ئۆزىگە سوئال قويغان ئەنە شۇنداق پەرىشان كىشىلەرمۇ

ئەنئەنىۋى روھ، ئېتنىك رېتىم بىلەن ياشىدى.

«ئەگەر بىز تارتقان زۇلۇم - ستەملىرىمىزنى مۇۋاپىق ئىپادىلەپ بېرىشكە قادىر بولالمىساق، ئۇنداقتا دۇنيانىڭ يەنە بىر ياقىسىدا ياشاپ، ئۆز مەدەنىيىتىدىن ھوزۇرلىنىپ مەست بولۇپ كەتكەنلەرنىڭ لاتىن ئامېرىكىسىنى چۈشەنمەسلىكىنى توغرا چۈشەنسەك بولىدۇ» (17).

لاتىن ئامېرىكىسىنى ئەسىرلىك تەنھالىق، بىگانىلىقتىن سىلكىپ تۇرغۇزغان گارسىيە ماركۇستىن كېيىنكى نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتى ساھىبى ئوكتاۋىئوپاز (1914 - 1998) لاتىن ئامېرىكىسىنىڭ بۈگۈنىدىن تەنتەنىلىك خۇلاسە چىقاردى:

«يېگانىلىقتا بولغان ئىزدىنىش بىر خىل ئەسلىگە قايتىشتۇر. يېگانىلىق مېنى ئۆزىمنىڭ باشلىنىش نۇقتىسىغا، ئەلمىساقتا ئېلىپ بارىدۇ. ئايىلىنىش يارىتىشقا ئايلىنىپ كەتتى...

تارىخ دەۋم كۆمتۈرۈلگەن خەلق ھەرىكىتىنىڭ سەھنىسى، داۋاملىشىدىغان زامان بولسا، تارىخنىڭ بىدئەت زامانىدۇر...

بىز ئۆزگەرتىشكە ئېتىقاد قىلىمىز! ئۇ، ئىلگىرىلەشنىڭ ھەرىكەتلەندۈرگۈچى كۈچى ھە جەمئىيىتىمىزنىڭ ئۆلگىسى...

يېگانىلىق - تارىخ ھەرىكىتىنىڭ تىغى!

يېگانىلىقنىڭ سىرتىمىزدا ئەمەس، ئىچىمىزدە ئىكەنلىكىنى بايقىدىم. ئۇ بۇرۇن، شۇنداقلا ئەلمىساق، ئۇ ئەتە، شۇنداقلا دۇنيانىڭ باشلىنىشى...» (18).

20-ئەسىرنىڭ يېگانە شائىرى ئوكتاۋىئاپاز مىللەتنىڭ يوشۇرۇن قىياپىتىنى، «يېگانىلىقنىڭ ئۇچىدىكى ئەڭ يېڭى پورەك... بىر ئومۇمىي ھاياجان!» (19) - ھازىرنى تېپىۋالدى.

بىز ئىزدىگەن مەشرەپ روھى ئەنە شۇ - ھازىر، ئەنە شۇ لەھزىدە تۇراتتى. بۇ روھ ۋۇجۇدى ھايات - مامات، ھەر بىر تىنىقى كەلمىش - كەتمىش مۇۋازىنىتىدىكى تراگېدىك ئىنسانغا مەنسۇپ. ئۇ گاھ ھەربىر دەقىقىنىڭ ئەبەدىيلىكىدە ياشايدىغان تەسەۋۋۇپ سەركەردىلىرىگە، گاھ ئۆز مەۋجۇدلۇقىنى مىللەتنىڭ ھايات-ماماتىغا تەئەللۇق، دەپ تونۇيدىغان كامىل ئىنسانلىرىمىزغا ئوخشايدۇ.

ھەيھات! بىزنىڭ بۈيۈك روھىمىز، بىزنىڭ «ھازىرىمىز» قاچانلاردا ئارىمىزدىن غەرىبنىڭ، غەرىبتىن لاتىن ئامېرىكىسىنىڭ نۇتۇقلىرىغا، مەدەنىيىتىگە يەل تاپاندەك كۆچۈپ كەتكەندۇ؟

شۇنداق قىلىپ ئۇلار ئۇچۇن ئويغىنىشنىڭ ئىشىكى قىيا ئېچىلدى.

مەشرەپ چۇقان سالدى! بىز ئۇلار ئېرىشكەن ئەركىنلىكتىن مەھرۇممۇ؟

ياق! ياق! ئەمىسە... مېنىڭ «مەن» لىكىم قېنى؟

قېنى مەنسۇر؟ قېنى مەشرەپ؟

تېنىم ماگما، دىلىم گىرىيان! . . .

دەۋر ھەممىنى تەل قىلدى. ئەمما ھېسابسىز مەھرۇملۇق ۋۇجۇدىمىزنى چىرمىۋالدى.

بىزدە زادى نېمە كەم؟

ئىدىيە. كەم نەرسە بىر گەۋدىگە ئۇلانغان، بۈيۈك روھقا بېغىشلانغان يۈكسەك ئىدىيە.

ئۇنىڭسىز ئۇقۇغان، بىلگەنلىرىمىز ئەخلەت. ئەتراپىمىز لىق ئەخلەت! «كىشىلەر كالللىسىنى ئەمەس، بىر سېۋەت ئەخلەتنى كۆتۈرۈپ يۈرمەكتە» (لاۋرېنس) . بۈيۈك ئىدىيە جەۋھىرىمىز ئىدى. جەۋھىرىنى يوقىتىپ قويغانلار چۈشىنىكسىز ئۇقۇملار قايىنىمىغا غەرق بولدى.

رېئاللىق شائىردىن ئىنسان روھىغا سىڭمەيدىغان بارچە ئادەتلەرگە قارشى چىقىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. پۈتكۈل شېئىرلاردا كەم بولغان بۈيۈك روھتىن، خەلقنىڭ رېئاللىقتىن ھالقىغان رېئاللىقىدىن گۇمانلىنىدىغان بارچە ئادەتلەرگە قارشى چىقىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

بۈگۈن ئىنسانىيەت ئىجتىمائىي ئاڭ ۋە فورمىغا ىگە بولغان كۈن! ئۇ پەقەت تۈرلۈك تىللار بىلەن ،تراپىنى چۈشەندۈرۈشكىلا تىرىشىۋاتىدۇ. ئادەملەر رچە-پارچە بولۇپ كەتتى. كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدا ئەۋج ئالغان «دىنىي مەنىدىكى ئادەم» چىن مەنىسىدىكى ئادەمنى ئۆز مەنىسىدىن سىرتتا قالدۇرغان بولسا، بۈگۈنكى ئەدەبىيات ھامىي بولغان «سىياسىي مەنىدىكى ئادەم» [20] دىن سەنئەت ئۆز روھىنى يوقاتتى.

غەربنىڭ «ئەركىنلىك» ئوغۇلچىقى (بالىياتقۇسى) دا «غايەت زور ئۇقۇشماسلىقتىن تۇغۇلۇپ قالغان، دۇنيانىڭ بىلىپ يەتكىلى بولمايدىغان بىمەنىلىكىدىن» [21] ھاياتقا، رېئاللىققا بولغان بىزارلىق، يىرگىنىش، زەئىپ قارشىلىقتىن باشقىنى يېتىلدۈرمىگەن، ئېتىقاد ۋە مۇھەببەتنىڭ قۇچقۇر تۇيغۇسىنى يېيىشتىن مەھرۇم غەيرىي كىسەلمەنلەر يارالسا، ناھايەت بىزدىمۇ روھىي سۇسىز توغراقتەك قۇرۇپ قالغان، ئەقلى، ئېڭى ئۆلۈك، دەۋرىل قىيامەتكىچە مۇستەقىل ئويدىن يىراق مېخانىك تۈرەلمىلەرمۇ تۆرەلدى.

تۇغۇلۇپ كۆرگىنىمىز ئاختا قىلىنغان سەنئەتتىن باشقا نېمە بولدى؟

ياپپېشىل دەرەخزارلىق، شارقىراپ ئاققان سۇ، باللار ئاۋات قىلغان كوچا. . . باغ ئىچىدىن ئاڭلانغان ناخشا:

بېغىڭغا كىرىپ باقسام،
تەگدىن تولىسى ئامۇت.
ئاكاڭغا كۆيۈپ قالدىم،
قانداق قىلىسەن مامۇت؟ !

ھاياتنىڭ چىن مەنىسىنى تاپقان ئايال، ئېرىنىڭ زۇلمىدىن قورقماي كۆكۈل تۆرىدىن ئورۇن ئالغان سۆيگىنىنى ئىزدەپ چىقتى.

مەشرەپ روھى ئەنە شۇ باغلاردا، پاكار تاملىق ھويلىلاردا، گۈلخان چۆرىدەپ ئولتۇرغان قىرى - ياشلارنىڭ ھال-مۇڭ سورۇنلىرىدا. . . نەزمىلىرى تۆكۈلۈپ تۇرۇدىغان مەدداھلار ئېغىزىدا، نامى ئەۋلىيا ئەزەم دەپ زىكىر قىلىنىشلاردا بەرق ئۇرغان سەنئەتتە ئايان بولماقتا.

سىز تۆلكە بولۇپ قاچقان مەلىكىنىڭ يولىدا يىلان بولۇپ ياتقان شاھزادىنى كۆرگەنمۇ؟ ئەنە شۇ ھېكايىلەردىكى جانانلار سۈرەتلىگەن پاقا - مايمۇنلارنى، ئەر تەبىئەتلىك بۆرە- شۇڭقارلارنى بىلەمسىز؟

بىزنىڭ جەۋھىرىمىز، بىزنىڭ روھىمىز كۆرۈمسىزلىك ئەمەس، ئۇزلۇقتا، ياۋۇزلۇق ئەمەس، باتۇرلۇقتا تولۇپ يېتىپتۇ.

ئەتراپىمىزنى قاتمۇ قات ئوراپ تۇرغان ماددىي مۇمكىنچىلىكلەر ئالىمى يۈكسەك ئىندىۋىدۇئاللىقتا، ئىجادچانلىقتا ئىگە ۋۇجۇدلارنى «ئىجادىي ئىقتىداردىن، گۇمانلىنىش ئىقتىدارىدىن، تەسەۋۋۇر ۋە ئىپداكارلىق روھىدىن مەھرۇم قالدۇرغان» [22] دەۋرىمىز قەھرىمانلىق داستانلىرىمىزدىن، مۇھەببەت كۈيلىرىمىزدىن، 12مۇقامنىڭ ئەبەدىيلىك گارمونىيىسىدىن ئايرىلماي ياشاۋاتىمىز.

تېلېۋىزور، تېلېفون، ئايروپىلان. . . بارچە ئاسانلىقلار تەپەككۇرىمىزنى ھورۇنلاشتۇرۇپ، ئىجادىي كۈچىمىزنى خورىتىۋاتقاندا، يىراق سەھرالىرىمىزدا ساتارنىڭ تارىدىن مۇڭلۇق كۈيلەرنىڭ تارايدىغانلىقىنى، ساما ئۇسسۇلى ئەۋجىگە چىققاندا كىشىلەرنىڭ ئالەم ۋە تەبىئەت بىلەن قوشۇلۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى بىلىمىز.

كىشىلەر20-ئەسىرنى ئىنسانلارنىڭ تەنھالىق ئەسىرى، دەيدۇ. بۇ بەلكىم 20- ئەسىر كىشىلىرىنىڭ كىرىزىس روھى بىلەن باغلىق بولسا كېرەك. بىراق بىز بۈيۈك روھنىڭ تەنھالىق ۋە چوڭقۇر ئازاب ئىچىدە ئىللىق تىنىۋاتقانلىقىنى كۆرۈشتىن مەھرۇم قالمىدۇق.

ئۇ ھېلىمۇ سۇركۈلۈپ كېتىۋاتقان كىشىلەر ئارىسىدا، يېنىك چېلىنىۋاتقان مۇزىكا ساداسىدا، ھەتتا تېز سۈرئەتلىك پويىزدا كېتىۋېتىپمۇ ئۆزىنىڭ چوڭقۇر غېرىبانە مۇناجاتلىرىنى ئوقۇيالايدۇ. ئالقانلىرىنى چىڭ سىقىمداپ تەڭرىگە سېغىنىدۇ. ئۇ، جانلىق تىلغا كىرگەندە كېكەچلەپ قالسىمۇ، بىراق تەڭرى بىلەن ئۈزۈلمەس سۆھبىتى باشلانغاندا كېكەچنى سۆزلىتەلەيدۇ. بىز ئۇنىڭ تېۋىشى ئاڭلانغان يەردىن ئىجتىمائىي چىرىندىلەرنىڭ يوقىلىپ، ئۇنىڭ دەقىقىنىڭ مەڭگۈلۈكىدە كېلىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىمىز. . .

ئۆز مۇھىتىغا مەستتەك چۆككەن شائىر پەرۋاز ھالىتىدە ياشايدۇ. ھالا ئۇ يەنىلا رېئال ئادەم. ئۆز سۈرىتىنى سادىقلىق بىلەن سىزىپ چىققۇچى. ئۇ، كىچىككىنە كۆز قارىچۇقىغا پۈتكۈل مىللەتنىڭ نەزىرىنى مۇجەسسەملەشتۈرىدۇ. كۆلبىسىنىڭ نۇر چۈشۈپ تۇرغان كىچىك رۇجىكىدىن ئالقانچە ئاسمانى

ئەمەس، پۈتكۈل كەڭلىكنى كۆرۈش، دېرىزىنىڭ يوچۇقىدىن كوچىدىكى ھەممە ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىنى كېزىپ چىقىش كامالىتىگە ئىگە.

قوي گۆشى يېگەن ئادەم ئوتلاقلارنى، چاڭقىغان سەييادە دېڭىزنى، گۈلخان ئالدىدىكى ئادەم لاۋۇلداپ تۇرغان يالقۇننى چۈشىگەنگە ئوخشاش شائىرنىڭ روھىي دۇنياسى، يوشۇرۇن ئېڭى، ئۇقۇمسىز پىكرى، مەنتىقىسىز سۆزلىرى، غەيرىي سەزگۈسىدە يەنىلا رېئاللىقنىڭ ، بەئەينى ئۆزىدەك ئىنسانلارنىڭ ئۇرۇلۇپ ـ سوقۇلۇپ ئالغان ھايات تەلقىنلىرى چاقناپ تۇرىدۇ.

ھەرقانداق دەۋر شائىرلىرىغا موھتاج. ئىنسان مەۋجۇدلۇقى سەنئەتكە تەقەززا. ئادەم ئادەمدىن ئۇلۇغ، شائىر ئادەمدىن ئۇلۇغ. پەقەت ۋە پەقەت ئىنساني تەبىئىيتى، گۈزەل قىلىقى ۋە چىن ئادىمىيلىكى بىلەن.

ئۆمەر ھەييام تەڭرىنىڭ بىر كاسا مەي ئىچمەيدىغان قۇلى ئىدى. ئەمما ئۇ قەبرىسىنى مەيخانىلەردىن قوپۇردى.

ئەلىشىر نەۋائىي ئۇنىڭغا ئەگىشىپ:

زاھىد ساڭا ھۆرۇ، ماڭا جانانە كېرەك،
جەننەت ساڭا بولسۇن، ماڭا مەيخانا كېرەك.

دەپ چۇقان سالدى.

ھەتتا ئىبىن نۇسۋان (756 ـ 810) : «بىر ئىتقا ئايلىنىپ، مەككە دەرۋازىسىدىن ئۆتكەن ھەربىر ھەج تەلەپ قىلغۇچىنى چىشلىسەم! . . . »[23] دەپ سەپرالىق قىلسا، مەشرەپ جەھلى بىلەن:

يارسىز ۋە بادەسىز مەككىگە بارماق نە كېرەك،
ئىبراھىمدىن قالغان ئۇل ئەسكى دۇكاننى نە قىلاي؟ !

دەپ داۋراڭ كۆتۈردى.

ئەجىبا، ئادەت قاراشلىرىمىزغا قارشى تۇرۇش باھانىسىدا باشقىلارنىڭ نەزىرىنى تارتىش، زىلزىلە پەيدا قىلىش ھېسابىغا ھېچقانداق قىممىتى يوق چولتا قاراشلار پاجىئەسىگە ئايلانغان شېئىرلارغا نېمە دەيمىز؟ !

تەرسا قىلىپ قويدى بۇ ھايات،
ئىشەنمەيمەن كىرورەنگىمۇ.
تىللىما دوست ئازدى دەپ مېنى،
كىم بىلىدۇ ئۇمۇ ساختىمۇ؟ . . .

رېئاللىقتىن گۇمانلىنىش شائىرنىڭ ئەركىنلىكىدۇر. ئەمما مىللەت ئاۋازى بولغان شائىرنىڭ رېئاللىققا بولغان شەخسىي نارازىلىقى، سەپسەتىلىرى مىللەتنىڭ روھىنى، يۈكسەك سىمۋولىنى تۇتقا قىلسا. . . بۇ سەۋدالارچە تېگىرقاش، گۇمراھلىق ھەم ۋۇجۇدنىڭ ئىزگۈلۈك ئالدىدا چېنىشىدىن باشقا نېمە بولسۇن؟ . . .

روھىمىز ئۆلگەنمۇ؟ ئىشقىلىپ خاتالىقلارغا سوقۇلۇپ، يىقىلىپ يۇرمەكتىمىز.

ناۋادا ۋۇجۇدىمىزدا بۈيۈك روھ بولغان بولسا، ئۇ شۇنداق چۇقان سالغان بولاتتى:

خەلقىمىز نەچچە مىڭ يىللار بۇرۇنلا تۈركىي خەلقلەر ئارىسىدا ئەڭ بالدۇر شەھەر مەدەنىيىتىگە كۆچكەن. بۇ يازمىلاردا ئىپادىلەنگەن.

ناھايەت ئۇيغۇرلار ئۇرۇش، سەلتەنەت ۋە قەھرىمانلىق تارىخىدا تەبىئەت ئانىغا بولغان سېغىنىشنى، ئۇ ئاتا قىلغان قەھرىماننى سۆيۈشنى ئۇنتۇمىغان.

ئۆزلۈك قامۇق كەۋرىدى،
ئەردەم ئەرىغ سەۋرەدى.
يۇنچىغ ياۋۇز تەۋرەدى،
ئەردەم بەگى جىرتىلۇر.

(زامان زەئىپلەشتى، پەزىلەت ئازايدى، يامان ئادەتلەر باش كۆتۈردى. (ئالىپ ئەرتۇڭا) ئۆلگەنلىكى ئۈچۈن ئەنە شۇنداق بولدى) .

مانا بۇ بۈنىڭدىن 2600يىللار ئىلگىرى بىزدە يۈز بەرگەن تراگېدىيە!

ئاھ، زامان زەئىپلىشىپ، جەمئىيەت بۇزۇلۇپ، پاك ۋۇجۇدىمىزدا پەزىلەت تۈگەپ، يامان ئادەتلەر باش كۆتۈردى. ئەل قاياشى، مىللەت روھى ئالىپ ئەرتۇڭا ئۆلگەنلىكى ئۈچۈن ئەنە شۇنداق بولدى.

روشەن پەزىلەت، مۇستەھكەم ئېتىقاد، ئەركەكلىكنى تەقەززا قىلغان قەھرىمانغا سېغىنىش ئېڭى يوقىلىپ، پەيدا بولغىنى ئەر مىللەت روھىغا يات سۇيۇق، غەيرىي تۆرەلمىدۇر.

شائىر بەرگەن ئېستېتىك تۇيغۇنى ھېچكىم بېرەلمەيدۇ. ئۇ، شۈبھىسىزلىك ۋە تۇغ-ئەلەملىك ئىقتىدارىغا ئىگە. ئەدەبىيات ياراتقان بۇنداق ئىقتىدارنى ھېچقانداق كۈچ يارىتالىغان ئەمەس. يىلنامىلەر بىلەن بېزەلگەن تارىختىن گۇمانلىنىدىغان بۇ مىللەت ئۆز ئەپسانە-رىۋايەتلىرىدىن شۈبھىلەنمەسلىكنى ئۆگەنگەن.

ئۇ دەل شۇ مىللەتنىڭ يوشۇرۇن ئاڭ جۇغلانمىسىنىڭ تولۇق مۇجەسسىمى. بىۋاسىتە روھ مەسىلىسى. ئۇ يەنە زامان، ماكان قايتىلانمىلىقىغا ئىگە.

مەشرەپنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرى:

بۇ پەۋقۇلئاددە تەقدىر ئادىمى بولغان مىللەت غايەت ئىچكى تىندۇرما ئىچىدە دەۋر دانىشمەنلىرى بولغان شائىرلاردىن كۈچلۈك ئەستايىدىللىق ۋە نازۇكلۇق بىلەن ئېتىنىڭ رېتىمغا ۋارىسلىق قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. زور دەۋر سەگەكلىككە ئىگە بولۇشنى، ئادەتلەرگە قارىتا ئاجايىپ ئىچكى تەۋەككۈلچى بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ.

شائىر تېگىشلىك ئەركىنلىكتىن تولۇق بەھرىمەن بولۇشى كېرەك. شائىرنىڭ ئەركىنلىكىنى ھەرقانداق نوپۇز، ھەرقانداق ئىجتىمائىي كۈچ توسالمايدۇ. ئۇ، ئەزمە سەپسەتە ـ قائىدىلەرنىڭ مالىيى ئەمەس، شۇنداقلا قانداقتۇر نوپۇزلۇقلارغا قەلەندەرمۇ ئەمەس. ئۇ، «مەڭگۈلۈككە ئېلىپ بارىدىغان ئەنئەنىنىڭ قۇربانى»[24] بولىدۇكى، مۇھەببەتسىز ھاياتنىڭ تىجمەل تەشەببۇسچىسى بولۇشنى رەت قىلىدۇ. ئۇ، مۇمكىنچىلىكنىڭ

چەكسىز ئەركىنلىكتە جىنسىي مەخپىيەت بىلەن دىنىي روھ لەھزىدە يوقىتىپ قويغان بۈيۈك تۈيغۇلىرىمىزغا قايتىشنى توختىماي تەلەپ قىلىدۇ. شائىرلىق ئەركىنلىكى دەل مۇشۇ مەڭگۈلۈككە بولغان ئىنتىلىش.

شېئىرنىڭ تراگېدىيىدە ئويغىنىشى

«دوست خېنىم» ناملىق VCD لېنتىسى جامائەتنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى. بۇ، بىزدىكى تراگېدىيىلىك كەچۈرمىشنىڭ ئېتىبارغا ئېرىشكەنلىكىدىن بولسا كېرەك.

مۇھەببەت داستانلىرى ۋە جەڭنامىلەردىكى مەڭگۈلۈك ئازاب ۋە تۈگىمەس رىيازەتلەر چۆلگە تاشلانغان بۈيۈك ئۈمىد ھەم ئەركىنلىك كۈيى بىزنى تەبىئىي ھالدا خىيالىي ئالەمگە، تراگېدىيىلىك كەيپىياتقا، تراگېدىك شەخسلەر بىلەن يېقىن مۇناسىۋەت ئورنىتىلغان تراگېدىيىلىك مۇھىتقا ئېلىپ كىرىدۇ.

مۇھەببەت داستانلىرى بىلەن قەھرىمانلىق داستانلىرىدىكى ئومۇمىي سيوژىت رىۋايەت ۋە ئەپسانىۋى تۈس ئالغان ۋەقەلەرنى دەۋر قىلىسىمۇ، غايىۋى ۋە ئەپسانىۋى قەھرىمانلارنىڭ پاجىئەسى كۆپىنچە ئادەت كۈچلىرىدىن كېلىپ چىققان تراگېدىيىلىك مەزمۇنلارنى مەركەز قىلىدۇ.

بىز يەنە ئۇلاردىن مىللەتنىڭ مەنىۋى مۇكەممەللىكىنى، بۈگۈنكى مەۋجۇدلۇق ئورنىنى ھازىرلاپ بەرگەن ئەنئەنىۋى روھ ۋە ئىدېئولوگىيە سىستېمىمىزنىمۇ ئۇچرىتىمىز.

«ئالىپ ئەرتۇڭا»، «تۇمارىس»، «شىراق» رىۋايەتلىرى ۋەتەن ۋە مىللەتنىڭ ئار-نومۇسىغا باغلىنىپ ئەڭ گۈزەل، ئەڭ يۈكسەك تراگېدىيىلەرنى ياراتقانىدى. ئەپسۇس بۇ ئەنئەنىۋى روھ ئىسلامىيەت دەۋرىمىزدىكى مەنىۋى كرىزىستە بارغانسېرى تارىيىپ، بەزىدە شۇنچە ئاچچىق كەچۈرمىشلەرمۇ ئىشقىي-مۇھەببەت پاجىئەلىرى بىلەنلا چەكلىنىدىغان ھالغا چۈشۈپ قالدى.

نوزۇگۇم، ماھىمخانلار ۋۇجۇدىدا ۋەتەننىڭ ۋىجدانىنى ئۆزىنىڭ ئىپپىتى ئارقىلىق ساقلايدىغان بۈيۈك روھ بولسىمۇ، ئەدەبىياتىمىزدا كۈچلۈك ئېتىبارغا ئېلىنمىدى.

ناھايەت «تراگېدىيىدىن مەھرۇم بولغان دەۋرلا ھەقىقىي پاجىئەلىك دەۋر ھېسابلىنىدۇ. تراگېدىيە تۈيغۇسىدىن مەھرۇم بولغان مىللەتلا ھەقىقىي بەختسىز مىللەت ھېسابلىنىدۇ» [25].

ھالبۇكى، مىللەتنىڭ يۇمۇرلۇق ھالەتتە ئىپادىلەنگەن تراگېدىيىلىك كەيپىياتىدىن بەزىلەر: «ئازاب ئېگىنى يېتىلدۈرۈش – ئەدەبىياتىمىزنىڭ مۇقەددەس بۇرچى» [26] دەپ تەلتۆكۈس تراگېدىيىلىك ھالەتتە ئازاب ئېگى يېتىلدۈرۈشنى تەلەپ قىلىشقا ئۇلگۇردى.

«شۇ مەلۇمكى، نەسىرىدىن ئەپەندىدىن كېيىن مەيدانغا چىققان قانچىلىغان مەشھۇر لەتىپچى-قىزىقچىلارنىڭ ھەممىسى فېئوداللىق تۈزۈم چېرىكلەشكەن، سىنىپىي زىددىيەتلەر ئۆتكۈرلەشكەن مەزگىللەردە ياشىدى» [27].

بىزگە بۇ يەردە مەمتىمىن ھوشۇرنىڭ: «ئەسەرلىرىمدىكى كىشىلەرنىڭ كۈلكىسى مەنىسىز ھېجىيىش ئەمەس» دېگەن سۆزىنى ئەسلەش كۇپايە.

ئابدۇقادىر جالالىدىدىن: «دونكىخوت ھەم كومېدىيىلىك ھەم تراگېدىيىلىك شەخس، لېكىن ماھىيەتتىن ئېيتقاندا ، تراگېدىيىلىك شەخس» [28] دېگىنىدەك، ئىزدىنىشلىرىمىزدىن: «بىز تۇرمۇشتا نۇرغۇن مەخپىيەتلىكلەر ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىمىز. لېكىن كۆپىنچە ھالدا ئېرىشكەنلىرىمىز مەقسەتتىن غەيرىي بولۇپ چىقىدۇ» [29] دەپ خۇلاسە چىقىرىشقا مەجبۇر بولىمىز.

شۇنداق، سەنئەتنىڭ باغرى كەڭ، بىراق سەنئەتتىن زوقلىنىش سۈپىتىنىڭ تۆۋەنلىكى روھىي ماماتلىقتۇر.

بىز ئەزەلدىن تەبىئەتتىن قانداق ياشاشنى ئۆگەنگەن بولساق، سەنئەتتىن ياشاشنىڭ قىممىتىنى تونۇدۇق.

ناھايەت تەپەككۇر ئەندىزىچىلىكى، تەسەۋۋۇر قاتماللىقىنىڭ ئىستىلاسىدىكى دەۋرىدىمۇ بىزنىڭ ئېسىل شائىرلىرىمىز ياشىدى. «ئىز» ۋە «تۈگىمەس ناخشا» بۇنىڭ مىسالى.

ئۇلار مىللەتنىڭ تارىخ ۋە سەنئەت روھىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىزدەندى. ھەتتا بۇنى ئىپادىلەشنىڭ ئەڭ ئاددىي، ئەڭ تىرەن تەرەپلىرىنى تاللاش سەزگۈرلىكىگىمۇ ئىگە بولدى. بىراق ئۇلار شېئىرنىڭ پارلاق ئىستىقبالى، يېڭى تەپەككۇر دەۋرىنىڭ ئېچىلىشى ئۈچۈن مۇنبەت ئېتىز بولالمىدى.

بولۇپمۇ يېقىنقى يىللاردىن بۇيانقى شېئىر ئارقىلىق دەۋېلىش-قورساق كۆپۈكىنى چىقىرىۋېلىش قىزغىنلىقى خەلقنىڭ سەنئەت روھىنىڭ ئېستېتىك ئېڭىنىڭ كىشى ئېچىنغۇدەك ھالغا چۈشۈپ قېلىشىغا سەۋەب بولدى.

ئاقىۋەتتە شېئىرىيەتتە تراگېدىيىنى چەكلەش ۋە ماھىيەتنى تۇتالماسلىقتەك بىنورماللىق يىرىڭلىق ياردەك يامرىدى.

شۇنداق بىر قىسمەت ئايان بولدىكى، بەلگىلىك سەنئەت قىممىتىگە ئىگە ئەسەرلەرمۇ چۈشكۈن، يىغلاڭغۇ، دەپ دۈشكەلەندى. ھەتتا ھېسسىياتىغا سادىق بولمىغان ھالدا تۇغۇلۇپ قالغان ئەسەرلەر قاتارىدا دەشنام يېدى.

«بىر دەۋرنىڭ ئىجتىمائىي ئېڭى قانچىكى نۇقسانلىق بولسا، ئادىمىيلىكتىن ياتلاشسا شۇنچىكى ئەشەددىيلىشىپ، تەلۋىلىشىپ، قېلىپلاشتۇرۇش، پۇچەكلەشتۈرۈش، ئاھانەت قىلىش، قاتماللاشتۇرۇش نەتىجىسىدە ھاياتىي كۈچىدىن مەھرۇم بولىدۇ» [30].

ئەسەرنىڭ ئۆلۈك ياكى روھلۇق بولۇشى تەبىئىي هالدا ھېسسىياتنىڭ سىڭگەن - سىڭمىگەنلىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. چىن ياكى ساختا تۇيغۇ بېرىشمۇ ئوقۇرمەننىڭ ھېسسىياتىغا سىڭىش-سىڭمەسلىك مەسىلىسىدۇر.

شائىرنىڭ ئىپادىلىگەن شەيئىيسىگە ھېسسىياتىنىڭ سىڭىش-سىڭمەسلىكى ئۇنىڭ ماھىيەتكە قانچىلىك شۇڭغۇغانلىقىنىڭ نەتىجىسى.

«قانداقتۇر ئۈمىدسىزلىك بىر دۆلەتنىڭ، ئۈمىد يەنە بىر دۆلەتنىڭ پۇقراسى ئەمەس. غەم-قايغۇ ياۋروپالىقلارغا، خۇشاللىق بىزگە بەخشەندە قىلىنىۋېتىلگەنمۇ ئەمەس. ھېسسىياتنى باشقىلاردىن ئارىيەت ئالمىساقمۇ ياكى دورىمىساقمۇ بىزمۇ ھېس-تۇيغۇغا ئىگە پۈتۈنسۇرۇك ئادەم... بىزنىڭمۇ ئۆزىمىزگە خاس ھېسسىياتىمىز، غەم-قايغۇمىز بار. بەلكى تېخىمۇ كۆپ ۋە چىرايلىق»[31].

شۇنى ئىزاھلاش ھاجەتكى، قانداقتۇر ئۆلۈكلەرنى گۆردىن سۆرەپ چىقىپ، ئۇگۇت-نەسىھەتلىرىنى شىپى كەلتۈرۈپ، ئەنئەنىچى بولۇۋېلىش يولى بىلەن ھەممىلەنگە تۇرلۇك قالپاقلارنى كىيگۈزۈپ، پىكىر ئېقىملىرىنى دەيدەيگە سېلىش (گويا بىر خىل غەيرىي مىللەتچىلىك قىلىش) نوپۇزلۇقلارنىڭ غاجىلىشىدىن باشقا نەرسە ئەمەس.

ناھايەت، ھېسسىياتنى كەمسىتىش - ئۆز-ئۆزىنى ۋە ئىنساننى كەمسىتىشتۇر. تەبىئىيىتىنى يوشۇرۇش يەنە بىرخىل زەئىپلىكتۇر.

ئىنسانپەرۋەرلىكنى، گۈزەللىكنى قانچىلىك مەدھىيىلەڭ ھېسسىياتىڭىزغا سىڭگەنلا بولسا، شېئىر ئۇنى چەتكە قاقمايدۇ. «يېزىلىش ئالدىدىكى شەيئىي ھېسسىياتىڭىزغا سىڭمىسە، ھاياجان پەيدا قىلالمىسا، ئۇنى مەڭگۇ شېئىرغا ئايلاندۇرالمايسىز» (غېنى سەمەت). شائىرغا تەسىر قىلغان ھەرقانداق نەرسە ئۇنىڭ ئىچىدە تەۋرىنىش، ھېسسىياتىدا داۋالغۇش پەيدا قىلسا، شېئىر ۋۇجۇد قاراڭغۇلۇقىدىن تىل پارلاقلىقىغا چىقىدۇ. بۇ، ئۆز نۆۋىتىدە ئىجتىمائىيلىقنىڭ دۇچ كېلىۋاتقان توسالغۇلىرىدىن ئۆتۈپ، تەبىئىيلىكنىڭ ئەبەدىيلىككە چىقىشى ھېسابلىنىدۇ.

ئىجتىمائىيلىق - ئېچىلمىغان بىنەمدۇر، تاشلار تەكتىدە بايلىق كۆمۈپ ياتقان تاشلاندۇق تۇپراقتۇر. تۇرمۇشتىكى ھەربىر ئۆزگىرىش تەبىئەتنىڭ بۈيۈك قانۇنىيىتى. ئەتراپىمىزدىكى رەڭگارەڭ ھالەتلەر سىزدىن تەۋەككۈلچىلىك تەلەپ قىلىدىغان تۇيغۇڭىزنى سىنايدىغان، غىدىقلايدىغان، نىگاھلارنى غەلەت قىلغۇچى بوشلۇق.

شۇنداق ئىكەن، «يارىتىش ئىستىكىدە ياشاۋاتقان شائىر ھېچنېمىدىن قورقمايدىغان ئىچكى تەۋەككۈلچى بولۇشى كېرەك»[32].

ئىپادىلەش - سەنئەتتۇر.

شائىر بىر دەرەخنى ئامرىقىغا ئوخشىتىپ قوچاقلىدى. ئانام دېدى، سېغىندى. تەگرىم دېدى، چوقۇندى... ھالا قىلغىنى ھەق ئىدى. سەۋەب ئاڭا ھېسسىياتى سىڭىپتۇ. تەۋازۇلۇق ۋە زوق بېرىپتۇ.

ئەجەبا، ئۇنىڭ تۇتقىنى ماھىيەت ئەمەسمۇ؟

چەكسىز تېگىرقاش ۋە تىت-تىتلىق ئىچىدە ئەخمەتجان ئوسمان شېئىرلىرى بىلەن ئۇچراشتۇق.

ئۇ، يىراقلاردىن «سادىرنىڭ يېتىم قالغان بەش بالىسىنى ئىزدەپ» يولغا چىقىپتۇ.

بىز ئوغۇزنى، سادىرنى، نوزۇگۈمنى - تراگېدىك ئىنسان ۋۇجۇدىدىكى بۈيۈك روھنى كۆردۇق. ئىچىمىزگە تراگېدىيىدىن تۇغۇلغان ئالەمشۇمۇل سۆيگۈ ئېقىپ كىردى. بىز پەۋقۇلئاددە شارائىتتا بۇ روھنى كېزىپ چىقتۇق.

1. ئۆلۈم ۋە تراگېدىيە ئېڭى

ئۆلۈم - ئىنسان ھاياتىدا قېچىپ قۇتۇلالمايدىغان مۇتلەق ھەقىقەت ۋە بىردىنبىر تاللاش، شۇنداقلا تراگېدىيە ھاسىل قىلىدىغان زۇرۇر ئامىل.

ئۆلۈم ئىنساننى باتۇرلۇققا، كەسكىنلىككە يېتەكلەيدىغان ئىچكى تىندۇرما ۋە يوشۇرۇن كۈچ. «ئۆلۈم - ئىنسان ھاياتلىقتا ھېس قىلالمىغاز بىردىنبىر خۇشاللىق»[33].

ئۇ ئەزەلدىن سەنئەتكارنىڭ يۇكسەك ئېتىبارىغا ئېرىشتى.

ئىنسان روھىي تاكامۇللۇقىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى مەنزىلى بولغان ئۆلۈم ۋە تراگېدىيە سەنئەتكارنى ئاجايىپ ماھارەتكە ئىگە قىلدى.

ئۆلۈم بولۇش بىلەنلا تراگېدىيە ھاسىل بولمايدۇ، شۇنداقلا ئۆلۈم تراگېدىيىنىڭ يۇكسەك ئەقىل تەلەپ قىلىدىغان ئاڭلىق ھەرىكەت ھاسىلى. كۈچلۈك ئېتىقاد (روھ) - ئۇنىڭ ھەرىكەتلەندۇرگۈچى كۈچى.

«تراگېدىك ئىنسان (ئۆلۈم ئەڭ زور ئېھتىمال-لىقتا ئايلانغان ۋە ھايات ئاشۇ ئېھتىماللىقنىڭ ئۆزىدىنلا ئىبارەت بولۇپ قالغان) بۇنداق لەھزىلەردە ئۆزىگە مەنسۇپ بولماي قالغاندەك، ۋۇجۇدىدا قانداقتۇر بىرەر مۆجىزە يۈز بېرىپ، تەگرى ئۆز بەدىنى ئارقىلىق ئاشكارىلىنىۋاتقاندەك ھېس قىلىدۇ»[34].

مانى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 276 - 216-يىللار) نىڭ پۈت-قوللىرىنىڭ ئۈزۈلۈپ، تېرىسىنىڭ تۇلۇمچىلاپ سويۇلۇشى، تۇمارسىنىڭ كەيخۇسراۋنىڭ قېنىنى ئىچىشى، شىراقنىڭ ئۆز-ئۆزىنى قەتلە قىلىشى، نوزۇگۈمنىڭ چېپىلىشى، سادىرنىڭ سەرگەردان ھاياتى مىللەتكە، ئىنسانىيەتكە ۋە مەڭگۈلۈككە بولغان بۈيۈك روھقا باغلانغان بولۇپ، ئەخمەتجان ئوسمان لىرىكىلىرىدىكى «مەن» نىڭ ئۆز-ئۆزىدىن ھالقىشى، ۋۇجۇدىدا مۆجىزە يۈز بېرىپ تەگرى ئايان بولغاندەك ھالەت خاس ئىزچىللىق ھاسىل قىلغان.

ئۈگدىدىم
كىرپىكلىرىدە ماگمىنىڭ. . .
. . .
ئۆچۈردۈم
بارچە يوللارنى
سىزىپ چىقتىم قايتىدىن.
- «چۈش» دىن

بۇ دۇنيا
تۈرەلدى بىرتال قوۋۇرغامدىن.
- «تەشۋىش» دىن

يىرتاي تېرەمنى
ئۆزۈم ئاڭا قالدى سىغالماي،
كىيىۋالاي ئۈپۈقنى.
- «روبىنزون كروزۇ» دىن

ئىزدەيمەن ھېلىغىچە
بۆشۈك ئۈچۈن
تۇغۇلمىغا سۆز بەرگەن
ئۆلۈمنى.
- «ئۆلۈمنى ئىزدەش» دىن

تراگېدىك تەگپۈگلۈقنىڭ كۈچ مەركىزىدە داۋالغۇپ تۇرغان شائىر گويا يارالمىش سادالىرىدەك ئۆز-ئۆزىدىن چىقىپ چۇقان سالاتتى.

- نە قىلدى تەڭرى؟
نىچۈن ئۇ ئۇلۇغ؟
مەن ياراتتىم مۆجىزىلەرنى
قىلىپ كۇپۇرلۇق.
- «چۇقان» دىن

ئۆلۈم ۋە تراگېدىيىدىن ئىبارەت بۇ ئەنئەنىۋى خاھىش تەڭرىدىن ئىبارەت مەجھۇل ئوبرازدا قارار تېپىپ، ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە ئۈزۈلۈپ قالغان مۇقەددەس تۇيغۇلىرىمىزنى بۈگۈنكى سادالارغا ئۇلىدى.

دەر ھەقىقەت، بىز شۇنداق بىر ئۆلۈم ۋە تراگېدىيە بىلەن ئۇچراشتۇق. بۇنىڭدىن مۇقەددەم ئۆلۈم ۋە تراگېدىيە ئەخمەتجان ئوسمان لىرىكىلىرىدەك بۇنداق شاد، بۇنداق يۈكسەك ۋە بۇنداق مەجازلىق بولمىغان.

(بىزنىڭ نەزەرىمىزدە ئۆلۈم ۋە تراگېدىيە ئېغىر، بۇرۇقتۇرما كەيپىياتتا روي بېرەتتى. . .)

بۇ ھەقتە شۇنچىلىك توختالساق كۇپايە.

بىز تراگېدىيە يۈز بېرىۋاتقان دەل مۇشۇ لەھزىلەردە تراگېدىك ئىنسان ۋۇجۇدىدىكى تەبىئەت ۋە ئىلاھىي گۈزەللىككە بېغىشلانغان مول ھەم يېڭى مەنبەنى يولۇقتۇردۇق.

2. تەبىئەت ئېتىقادچىلىقى ۋە جىنسىي تۇيغۇنىش ئېڭى

مانى ۋە بۇددا دىنى سەنئىتىدە قارار تاپقان جىنسىي تۇيغۇنىش ئېڭى ۋە تەبىئەت ئېتىقادچىلىقى (ئانىمىزم) ئەخمەتجان ئوسمان لىرىكىلىرىدا ئالغا سۈرۈلگەن خاھىش ۋە مىسرالار قۇرۇلمىسىدا ئۆزگىچە جۇلالىنىدۇ.

«سەن نېمىنى دېگەنلىكىڭ بىلەن ئۆزۈڭنى يارىتالمايسەن، پەقەت قانداق دېگەنلىكىڭ بىلەن سەن سەن بولىسەن. . . بۇ مېنى ساڭا قىزىقتۇرىدۇ. ئۇسلۇب -قانداقلىق دېمەكتۇر» ㉟.

مانا بۇ ئەخمەتجان ئوسماننىڭ شائىرلىق ماھارىتىگە قويغان ئۆلچىمى، «مەزمۇن مەركەزچىلىكى» ㊱ دىكى شېئىرىيەت يولىمىزغا بىلدۈرگەن ئېتىرازى.

دەل شۇنىڭ ئۈچۈن ئەخمەتجان ئوسمان لىرىكىلىرىنى مەيلى يىراق ئولىمپس مەدەنىيىتىگە ياكى ئۇزۇن يىللىق جەۋھىرىمىز مانى، بۇددا مەدەنىيىتىگە باغلايلى، «شېئىرى شەكىل مىسالى ئىپار بولسا، مەزمۇن ئۇنىڭدىن ئۆرلىگەن پۇراق» ㊲ بولۇشتىن ئىبارەت «يېڭى مەزمۇننىڭ يېڭى شەكلىنى تەقەززا قىلىشى» ㊳ دەك قاراشتىن شۇنداق ھۆكۈم قىلىمىزكى، كۆزدە تۇتقىنىمىز قانداقتۇر تەبىئەت ئېتىقادچىلىقى ياكى جىنسىي تۇيغۇنىش ئېڭىنىڭ شېئىردا بولۇش مەسىلىسى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ قانداق ئىپادىلەنگەنلىك مەسىلىسىدۇر.

قۇشقاچلار
چاڭگا قىلدى چاچلىرىڭنى.
ھەسەل ھەرىلىرى
ئۇچۇپ كەلدى لەۋلىرىڭگە.
تۇنلەرمۇ
كۆچۈپ كەلدى كۆزلىرىڭگە.
. . .
- «ئۇيغۇر قىزى لىرىكىسى» دىن

بىز قىزلارنىڭ زۇلپى-زۇلپى چاچلىرىنى، قارا كۆزلىرىنى، لالە لەۋلىرىنى تولا ئۇچراتقان، ئەمما ئۇيغۇر قىزىنىڭ لەۋلىرىدىكى تاتلىقلىقنى ھەسەل ھەرىلىرىنىڭ ئەكىلىپ بەرگەنلىكىدەك گۈزەل چۆچەكنىڭ بارلىقىنى قانچە شېرىن كېچىلەردىمۇ ئاڭلىمىغانىكەنمىز.

ئۇنىڭ ئاشىقانە مۇھەببىتى تەبىئەتكە بولغان مۇسبەتلىك تۇيغۇسى بىلەن بىرلىشىپ يۈكسەك ئېستېتىكا ياراتتى.

ئاۋازىڭدا پۇراپ تۇرار
نوزۇكۇمنىڭ كۆيگەن قېنى.
دولقۇنلارنىڭ ھوۋلاشلىرى،
ئاۋازىڭدا. . .

***

سەن كۆز يۇمساڭ
كۆتۈردۇ تۆت پەسىل جىنازاڭنى.
يىغلاپ كېلەر تاۋۇت كەينىدىن
بارچە دەرەخلەر.

---

1 تەبىئەت ئېتىقادچىلىقى - تەبىئەتتىكى ھەممە نەرسىدە روھ بار، دەپ قارايدىغان ئېتىقادىي دىنىي قاراش.

***

ئۇيغۇر قىزى
قەبرەڭ قۇياشتا.

- «ئۇيغۇر قىزى لىرىكىسى» دىن

شائىر لىرىكىلىرىدا ئەكس ئەتكەن ئاياللارغا تۇيۇنۇش ئىگىسى ياكى ۋەتەن ئىگىسى بولسۇن، يېقىندىن بويان تولىمۇ زېرىكىشلىك مېلودىيە بولۇپ قالغان سۆيۈق ئىشقىي مۇھەببەت ياكى ئوبيېكتلىقى كۈچلۈك «ئېستېتىك» يۇرتۋازلىق ۋە خاس تۇپراق سۆيگۈسى مەركەزچىلىكىدىكى باز-باز شېئىرلاردىن غايەت زور خاراكتېرلىنىدۇ.

لورېلىمۇ سەن،
ئېزىقتۇردى ناخشاڭ مېنى.

- «ۋەتەن» دىن

لورېلى كىم؟ - ساھىبجامال ئايال، خەلق رىۋايەتلىرىدىكى بىر ئېزىتقۇ، خالاس.

كىشىلەرنىڭ بىلىدىغىنى: ياۋروپادىكى رېين دەرياسى بويىدا ئەكس سادا چىقىرالايدىغان بىر قىيا تاش بار.

خەلق بۇ قىيا تاش ھەققىدە مۇنداق بىر رىۋايەت توقۇپ چىققان.

بىرقىز سۆيگىنىنىڭ ساداقەتسىزلىكىگە غەزەپلىنىپ، ئۆزىنى دەرياغا تاشلاپ ئۆلۈۋالىدىكەن. كېيىنچە سۇ ئېزىتقۇسىغا ئايلىنىپ قىيا تاش ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ سېھىرلىك ناخشىسى بىلەن كېمىچىلەرنى ئازدۇرۇپ، كېمىنى خادا تاشقا ئۇرغۇزۇپ چۆكتۈرۈۋېتىدىكەن. . .

ھالبۇكى، ئەخمەتجان ئوسمان بۇ ئايالنى ئۆز تەۋەلىكىدىن ھالقىغان يۈكسەك سىمۋولغا ئايلاندۇردى. لورېلىنى ئىنسانىيەتنى بالىياتقۇ چۈشلىرىدىن تا ئۆلۈم گۆلىدىن توقۇلغان كېپەنلەرگىچە ئەبەدىيلىك سەرسانلىقتا سالغان ۋەتەندىنمۇ كەڭ ۋەتەنگە، بۇ ئىشقىي سەۋدادا ساراڭلارچە ئۆزىگە مەھلىيا قىلغان ھەم ھالاك قىلىدىغان تەڭداشسىز ئايالغا ئايلاندۇردى. . .

بىزنىڭ قەدىرلەيدىغىنىمىز ۋەتەن ئىگىسىنىڭ شادلىق ۋە ئازابىمىز، تاپقىنىمىز ۋە يوقاتقىنىمىزنىڭ شېرىكلىرى بولغان ئايال زاتىدا ئەكس ئېتىشى. . . ئۆلۈشنى بىلىپ تۇرۇپ ئۆلۈمگە يۈزلىنىشتەك تراگېدىك كەيپىياتتا، جانسىز - ئۆلۈك ئۇقۇمغا ئەمەس، قەلبىمىز يوقىتىپ قويغان بۈيۈك تۇيغۇلاردا، تىرىك ئايال ۋۇجۇدىدا ئەكس ئېتىشى. . .

ئەمدى نەزەرىمىز ئەخمەتجان ئوسمان لىرىكىلىرىدا تراگېدىك ئۇلۇغۋارلىق ھازىرلىغان ئېستېتىك ئىماگ ۋە تراگېدىيىلىك كەيپىيات بىلەن ئۇچرىشىدۇ.

ئېستېتىك ئىماگ ۋە تراگېدىك كەيپىيات

شائىر لىرىكىلىرىدا ئەكس ئەتكەن جىنسىي تۇيۇنۇش ئىگىسىنىڭ تەبىئەت ئېتىقادچىلىقى بىلەن بولغان چوڭقۇر ئالاقىسى ھەمدە تەبىئەت ئېتىقادچىلىقى (ئانىمىزم) نىڭ روھنى مەركەز قىلىشى، ئىزدىنىشىمىزنى سوبيېكتلىق جەھەتتە ئىدېئال تۇيغۇلار بىلەن تويۇنغان ئەپسانىۋى تىلنىڭ مەجھۇل تەپەككۇر ۋە مەۋھۇم تەسەۋۋۇردا ئەكس ئەتكەن ئېستېتىك پەللىسىگە يېتەكلىسە، ئوبيېكتلىق جەھەتتە رېئاللىقتا قويۇلغان بۈيۈك روھ (تراگېدىك ئىنسان) غا يۈكسەلدۈرىدۇ.

تەنىڭ ئالتۇن چەمبىرىكى ئىچىدە
قورۇنماقتا روھ

. . . .

ئەس ھەۋەسنى قۇچاقلىغاندا.

. . . .

- «يارالمىش بىلنامىلىرى» دىن

دۇنيا بىزگە قورقۇنچلۇق ئامانەت،

. . . .

دۇنيا يەنە ئۇچالماس خاقىز.

. . . .

دەريا شەھۋىتى يۈكسەكلىكىمدە!

. . . .

ئوغۇز ئاقار تۆرەلمىلەرگە،
مەن چاپلاشتىم ئۆلۈمگە جىنەدەك.
ئوغۇز ئۆزۈڭ بىپايان بىلتىز،
ئەمما سەندىن كېچەر يوپۇرماق.

. . . .

مەن ئوغۇزنىڭ زۇلمىتىدە نۇر!

. . . .

شۇنداقتىمۇ:
ئۆلۈكلەر ئارا ياشايمەن يالغۇز. . .

- «ئوغۇز» دىن

بىز شائىر لىرىكىلىرىدىن مانى ۋە بۇددا شېئىرلىرىدا ئايان بولىدىغان تەبىئەت ۋە ئالەم قاراشلىرىنىڭ سۇبيېكتىپ خاھىشى ھەمدە مىسرالار قۇرۇلمىسىدىكى چوڭقۇر ئىپادىسىنى كۆرۈش بىلەن بىللە شېئىرىي مەزمۇنىدا غەرب مودېرنىستىك ئاڭ رەۋىشى ۋە شەرق تەبىئەت ئېتىقادچىلىقىنىڭ مەلۇم يىلتىزداشلىق ھاسىلىنى كۆرىمىز.

بىز يەنە شائىرنىڭ سىرلىق تەسەۋۋۇر، چوڭقۇر ھېكايەت ياتقان شېئىرلىرىنىڭ ئىچكى رېتىمىغا ئەگىشىپ مۇتلەق روھ (تەڭرى) بىلەن ئۇچراشقان تراگېدىك ئىنساننىڭ ۋۇجۇدىدا يۈز بەرگەن تراگېدىك كەيپىياتقا ئېرىشىمىز.

بۇنىڭ يەنە بىر مىسالى «مۆجىزە» لىرىكىسىدىكى تراگېدىك شەخس - ئېيسادۇر (ئەخمەتجان ئوسماننىڭ «روھ پەسلى» ناملىق شېئىرلار توپلىمىغا قاراڭ).

ئەخمەتجان ئوسماننىڭ «ئوغۇز» ناملىق شېئىرىدىكى تۆرلۈك ئېستېتىك ئىماگلار (ھېسسىي ئوبراز) ئىنسان ۋۇجۇدىدا يۈز بەرگەن روھىي پارچىلىنىش ھالەتلىرى بىلەن بۈيۈك روھقا (ئومۇمىي بىرلىككە) مۇراجىئەت قىلىش خاھىشى

ۋۇجۇدىمىزدىكى تراگېدىيىلىك تۇيغۇ بىلەن غايەت ئورتاقلىق ھاسىل قىلغان (ئەخمەتجان ئوسماننىڭ «روھ پەسلى» ناملىق شېئىرلار توپلىمىغا قاراڭ).

شائىر لىرىكىلىرىدا يەنە ئومۇمىيۈزلۈك ئۇچرايدىغان «چۈش»، «كېچە»، «جىن-پەرى-لەر» («يارالمىش يىلنامىلىرى»، «قۇياش ئەقىدە» قاتارلىقلارغا قاراڭ) قاتارلىق ئوبرازلار شائىر نەزەرىدىكى «شېئىر تىلى ـ ئەپساندۇر»[39] دېگەن قارىشى بويىچە ئېيتقاندا، تراگېدىك ئۇلۇغۋارلىق يەنى ئېستېتىك زوقنىڭ يۈكسەك پەللىسىنى ياراتتى.

«سادىر يېتىم بولغان بەش بالىسىنى ئىزدەپ» لىرىكىسى بۇنىڭ يەنە بىر ئۆلگىسى.

1

چېقىلدى زېمىن
ئالقىنىدا تەڭرىنىڭ.
شۇ مۇقەددەس توزان ئىچىدىن
قوپتى سادىر.

2

سەجدە قىل!
يۈكۈندى سادىر،
ماڭلىيىنى ياقتى توزانغا.
ـ سادىرمۇ سەن؟
كەل ئوغلۇم،
بالىلىرىڭنى كۆرسىتەي ساڭا،
بوۋاي يېتىلەپ چىقتى ئۆيدىن
بەش ۋاق نامازنى.

. . . . . .

لىرىكىدا شائىرنىڭ ئەپسانىۋى تەسەۋۋۇرى سادىرنى «تەڭرى»، «ئەزرائىل»، «ناماز»، «مىڭ قوڭغۇراق» (مىڭئۆي) قاتارلىق بەلگىلەر بىلەن بەش ئوغلىنىڭ تۇرلۇك ئەرۋاھلىرىغا («كاۋابدان»، «شەپەرەڭ»، «جۇدۇن»، «قەبرە»، «مەن») ئۇچراشتۇرۇشى شائىرنىڭ ئېستېتىك ئىزدىنىشى جەھەتتىكى «رېئاللىقتىن ھالقىغان رېئاللىقى»[40] نى ئايان قىلىدۇ.

شائىرنىڭ مەجھۇل تەسەۋۋۇرىدىكى ھېسسىيات كۆچى ۋە تەپەككۇرىدىكى ئوبيېكتىپ خاھىش بىزنىڭ بۈگۈنكى «تەپەككۇر سىستېمىمىزنى يېڭىلاپ»[41] تىل ۋە مەنە قۇرۇلمىمىزغا ئۇرۇش ئېلان قىلمىغىچە مەنىسىز مۇنازىرىلەر ئىچىدە شېئىرنىڭ مەسخىرىسىگە قېلىشتەك تاللاشنى ئالدىمىزغا قويىدى.

شائىر مەجھۇللۇق (روھنىڭ ئاڭدىكى مەۋجۇدلۇقى) جەھەتتە ت. س. ئېلىئوت (1888 ـ 1965) نىڭ شەخسسىزلەشتۈرۈش خاھىشىغا يېقىنلاشقان بولۇپ، شېئىر روھىدا ئىچىدىن تېشىغا تېپىش يولى بىلەن تراگېدىيىنىڭ ئەڭ يارقىن ئىپادىسى بولغان ئۆلۈم ئېڭى ۋە ئۆزلۈكتىن ھالقىش خاھىشى ئۈستۈن مەقسەت قىلىنىدۇ.

كۆزۈڭ، قولۇڭ، قوچىقىڭ ئۇنىڭ،
ئەينەك
ئۇندا ئۆلگەن سايە، كۈن،
بەدىنىڭگە لەڭگەر تاشلىغان
يەلكەنلەردىن ئېقىپ چىقار تۈن.
سۆزۈڭ قەسىر كارىۋات ئۈركىشى،
بۇلاقلاردا يوقالغان ئالۋۇن.
مەن ئۆلۈمدىن تىرىلگەن ئۆلۈم،
گويا شەبنەم ئۈستىدە يالقۇن.

ـ «تەن» دىن

شېئىردا ئەكس ئەتكەن جىنسىي تىۋىنىش ئېڭى ئەينەكتىن ئىبارەت يېڭىچە شېئىرىيەتتە ئەڭ كۆپ قوللىنىلغان ھېسسىي ئوبراز (ئىماگ) ئارقىلىق سۇبيېكتىپ كەڭلىك ۋە تەسەۋۋۇر مۇمكىنچىلىكىنى ھازىرلاپ ئىزدىنىشىمىزنىڭ ئۆلگىسىنى ئايان قىلدى.

شائىرنىڭ «ئۇيغۇر قىزى لىرىكىسى» ۋە «روھ پەسلى» توپلاملىرىنى كۆرگەن ئوقۇرمەن گاھ ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرىكى ئۇيغۇر شېئىرلىرىنى ئوقۇۋاتقاندەك، گاھ غەربىنىڭ ئىلغار مودېرنىستىك نامايەندىلىرىنى ئۇچرىتىۋاتقاندەك، سانت جون پىرس (1887 ـ 1975) نىڭ «ئاناباز»[42] نى ئوقۇۋاتقاندەك تۇيغۇ پەيدا قىلىدۇ.

ئەمما بۈگۈنكى ھالەتتە ئەخمەتجان ئوسمان بىز ئۈچۈن يېڭى شەيئىي!

سانت جون پىرسنىڭ سۆزى بويىچە ئېيتقاندا: «شائىر بىز ئۈچۈن ئادەتلەرنى بۇزغۇچىدۇر. . . ئۆزىنىڭ بارلىق شەيئىيلەرگە بولغان ئومۇمىيۈزلۈك جاھىللىقى ئارقىلىق بىزنى مەۋجۇد بولۇپ تۇرغان بىردەكلىك بىلەن مەڭگۈلۈكنىڭ ئالاقىسىگە باغلاپ تۇرۇدىغان رىشتىدۇر. . .»[43].

ئەخمەتجان ئوسمان لىرىكىلىرىنىڭ نەزەرىمىزگە سازاۋەر بولۇشىنىڭ يەنە بىر ئەھمىيىتى شائىرنىڭ بالىياتقۇ ھالەتتە بولۇشى.

بالىياتقۇدىكى شائىر

«بالىلىق ئويلىرى ۋە ئويۇنلىرىدىن ئىنساننىڭ ئېچىگە پاتمايدىغان ھاياجىنىنى كۆرگىلى بولىدۇ. بالىلىق ئويلىرى ۋە ئويۇنلىرىدىن ئىنسان بىلەن تەبىئەتنىڭ ئەڭ ئىپتىدائىي، ئەڭ مۇقەددەس بىرلىكىنى كۆرگىلى بولىدۇ. بالىلىق ئويلىرى ۋە ئويۇنلىرىدىن تەڭرىنىڭ ئىنساندىن كۈتكەن تەلەپلىرىنى كۆرگىلى بولىدۇ» (ئابلىكىم ھەسەن).

بالىلار بىلەن شائىر ئوخشاش. چىن شائىر ئەپسانە تىلدا سۆزلەيدۇ. بالىلارنىڭ تىلىنىمۇ شائىردىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ. دەل شۇنىڭ ئۈچۈن بالىلارنىڭ ئويلىرى ۋە ئويۇنلىرىدىن ماھىيەت ئەمەس، ھالەتنى كۆرگىلى بولىسىمۇ ئۇنى ئىپادىلەش شائىرغا شۇنداق بىر ئېغىر تەلەپ قويىدۇكى، شائىر بالىياتقۇ (ئوغۇلچۇق) ھالىتىدە ياشاش كېرەك.

دەل شۇنىڭ ئۆزى بىزنىڭ تەپەككۇر ۋە ئاڭ سىستېمىمىزغا بۆسۈپ كىردى. بىز ئەخمەتجان ئوسمان لىرىكىلىرىدىكى شائىر سەجدە قىلغان

تەڭرىنىڭ ئاجايىپ لىرىك تۇيغۇلارغا باي تەبىئەتنىڭ گۈزەل ۋە يۇمران ئەركىسى ئىكەنلىكىنى كۆردۇق.

ئويغانسام
پەسىللەرنى قۇچاقلاپ
گۈل بەرگىسى ئۈستىدە
كۆردۈم ئۆزۈمنى.
— «چۈش» دىن

قۇرماقتىمەن خاندانلىقىمنى
گۈلدۈرماما، شاماللاردىن.
— «خاقان» دىن

ناخشا ئېيتار دېرىزە،
شامال چالار تۇمۇرلىرىمنى.
— «جىنايەت» دىن

ئەخمەتجان ئوسمان شېئىرلىرىدا ئاساسەن تەڭرى (پاكى تراگېدىك يۈكسەكلىكتىكى بۈيۈك روھ) دىن ئىبارەت مەجھۇل ئوبراز ئىزچىل مەۋجۇد.

شائىر بۇ بۈيۈك روھ بىلەن ئۆزلۈكسىز ئۇچرىشىش جەريانىدا تەسەۋۋۇر ۋە ئەقلنى لال قىلىدىغان ئاجايىپ ئەپسانىلەرنى توقۇيدۇ. زامان، ماكان... بارچە ئۇقۇملارنى بالىلارچە بىپەرۋالىق بىلەن تىزىپ چىقىدۇ. يەنە بۇزۇپ باقىدۇ...

مەيلى «نۇزۇك»، مەيلى «لۇتۇن»، «مەيلى «ئامانىمسا» ㊹ بولسۇن ئۇلار بىزنىڭ چۈچىكىمىز، شائىر رېئاللىقىدىكى بالىلاردەكلا ياشايدۇ.

بالىلارنىڭ يىغىسى ۋە قايغۇسى قانداق پاك ۋە ئۇلۇغۋار بولسا، شائىرنىڭ يىغىسى ۋە ئازابىمۇ ئىنسانىيەتنىڭ پەرىشانلىقى ئەمەس، شادلىقى ئۇچۇندۇر.

بىركۈن
ئىزدەپ كەلسە سېنى پەرىشتە
كېتەرسەنمۇ ئېمىتكىلى
بالىلىرىنى جەننەتنىڭ؟!
يىغلارمىكىن پەرىزات
ئۇتتۇۋېلىپ قۇياش كەينىگە
رومال قىلسام دەپ
كېپىنىگنى...

***

ئانا
كۆتۈرەلمەس قەبرەڭنى تۇپراق!
— «ئانا لىرىكىسى» دىن

بىز ئاخىرى شائىرنىڭ ئەپسانىۋى تىلىدىن، مەجھۇل تەپەككۇر، مەۋھۇم تەسەۋۋۇر ئالىمىدىن، «رېئاللىقتىن ھالقىغان رېئاللىقىدىن»، پۈتكۈل شېئىرلىرىدا ئايان بولغان ئۈزۈلمەس مېلودىيە — تەڭرىنىڭ تاتلىق چۈشلىرى، كۆڭۈللۈك ئويۇنلىرىدىن، شۇنچە شاد، شۇنچە بۈيۈك، شۇنچە كۆتۈرەڭگۈ تراگېدىك دۇنياسىدىن بىر يېڭى خەۋەرنى، مۇقەددەس سادانى ئاڭلىدۇق: شائىر بالىياتقۇدا ئىكەن!

شۇنچە زىددىيەتلىك پىكىر ئېقىملىرى، كۆپ مۇنازىرىلەرنىڭ ئۆزى ئۈستىدە بولۇۋاتقانلىقىدىن خالاس ھالدا ھېلىمۇ ئۆزىنىڭ بىپايان تەسەۋۋۇر ئالىمىدە ياشاۋاتقان بۇ شائىر ئاساسەن ئىنكار قىلىنىپ كەلدى.

بۇ، ئېچىنىشلىق تېگىشلىك ئىشمىدى؟ رەت قىلىپ بولمايدىغىنى كىشىلەرنىڭ ئېڭىدا تەۋرىنىش بولدى. بىز ئەخمەتجان ئوسمان شېئىرلىرىدىن شېئىرنىڭ تراگېدىيىدە ئويغىنىش دەۋرىنى، يېڭى ئۇيۇقنى كۆرۈۋالدۇق.

ئۇزۇن بۇرۇقتۇرمىچىلىقتىن كېيىن ئادىل تۇنىياز چىقتى. بۇ ئۆزلۈكتىن ھالقىغان ئەنئەنىۋى روھتىن، ئۇنىڭ ئۇمۇچۇك تورىدىن ئەمەس، ئۇمۇچۇك تورىدەك غېرىبلىقىدىن يۈكسەك ئېستېتىك لەززەتكە ئېرىشتۇق.

چىمەنگۈل ئاۋۇت قىزلارغا خاس نازاكەت ۋە بېسىلىپ قالغان ھاياجانلىق ئىستىكى ھەم قالتىس دادىللىقى بىلەن دىققەت مەركىزىگە ئايلاندى...

بولۇپمۇ بالىلار ئەدەبىياتىدا ئەزەلدىن ئەركىن تەپەككۇر مېۋىسىنى كۆرمىگەنىدۇق. تەسەۋۋۇرى قانداقتۇر ماھىيەت، تۈرلۈك ئۇقۇملار ئىچىدە بوغۇلۇپ، بالىلىق ھوزۇرىغا سىڭمىگەن پاكى تۇيۇنمىغان ئەسەرلەر ئىسكەنجىسىدىن چۇقاز كۆتۈرۈپ چىققان ئابلىكىم ھەسەن، زامانىدىن پاكزات، شىرئەلى ماموتلار بالىلارنىڭ ئىستىك بويىچە كىشىلەرنىڭ ئەڭ ئالدىغا تىزىلدى.

شۇنداق بىر ھالەت: ئۇلار بالىلار ئەدەبىياتى كەم بولسا ئورنىنى تولدۇرغىلى بولمايدىغان، ئورنى بويىدىنمۇ ئېگىز ئەھۋال ئايان بولدى.

شۇنداق، بىز بىر يېڭى ئۇيۇقنى — شېئىرنىڭ تراگېدىيىدىكى ئويغىنىش دەۋرىنى كۈتۈۋالدۇق. قاتلاملاشقان مەدەنىيەت قۇرۇلمىسىغا ئىگە، ئاجايىپ تەقدىر ئادىمى بولغان بۇ مىللەت ئۆز ۋۇجۇدىدا يۈز بەرگەن ھەربىر ئۆزگىرىشلەرگە زىيادە سەگەك بولماقتا.

يېگىلىق تراگېدىيە بىلەن بېزەنمەكتە. ناھايەت: «يېگىلىق — بىر خىل شېئىرىي ئېقىم ئەمەس، نەسەب ۋە ئائىلە ئىدى... يېگىلىق سىرتىمىزدا ئەمەس، ئىچىمىزدە يۈز بەردى» ㊺.

ھالا كۆچلۈك بىكىنمىچىلىك ۋە ھاكىممۇتلەق ئىرادىلەر ئىچىدە ھەر بىر ئۆزگىرىشلەرگە ئادەتتىن تاشقىرى يۈرەكئالدى بولۇپ كەتكەن بۇ خەلق تراگېدىك تەڭپۇڭلۇقىغا نۇرغۇن زورۇقۇشلار ئىچىدە قايتماقتا.

شېئىرىيەتتە بوغدا ئابدۇللانىڭ نەزەرگە ئېلىنىشى بىزنى قىزىقتۇرغانلىقتا ئەمەس، سەبىرچانلىقتا ئۇندىدى. شېئىرىيەت ھەرىكىتىنىڭ تىرىلدۈرۈش ۋە يوقىتىش ئەمەس، «بىرخىل قېزىش، يەنى تاشقا ئايلانغان گىياھلارنى ئىزدەش يولىدىكى قېزىش» ㊻ ئىكەنلىكىنى تونۇتتى...

«قايەردە پالەچلىك، چارچاش، رەھىمسىزلىك بولىدىكەن، سەنئەت شۇ يەرگە جىددىي ئېقىم ئېلىپ كېلىدۇ. بۇ جىددىي ئېقىم كىشىنى گاڭگىرىتىپ

قويىدۇ، ئىسەنگىرىتىدۇ. لېكىن قاقاسلىقتا ئايلانغان قىرغاقتا ئۇرۇق سالىدۇ. بۇ بەخت ئۇرۇقى، قايغۇ-ھەسرەت ئۇرۇقى. ئەدەبىياتنىڭ ماھىيىتى مۇكەممەللىك ۋە مەستانىلىقتىن ئىبارەت»㊼.

رولان بارتى (فرانسىيە) ئېيتقاندەك: «ئوقۇرمەننىڭ بارلىققا كېلىشى، يازغۇچىنىڭ زۇرۇر بولغان ئۆلۈمىنى بەدەل قىلىدۇ».

ھالا «يېڭى شېئىرلار» نىڭ ئوقۇرمەنلىرى شۇنچە ئاچچىق تولغاق بەدىلىگە تەۋەللۇت بولدى. ئەجەبا، شېئىر يەنە تولغاق يەۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئالىسىگە قولاق سالىدىغانلار بارمۇ؟!

1999-يىل 10-ئىيۇل، ئۈرۈمچى

ستاتا مەنبەلىرى

①، ②ئادىل تۇنىياز: «شېئىر مېنىڭ ئاۋازىم»، «شىنجاڭ گېزىتى» 1995-يىل 23-نويابىر سانى.

③ يۇسۇپ ھۇسەيىن: «ئەقىل ھەققىدە»، «قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1987-يىل 1-سان.

④ ئۇيغۇر مانى شېئىرلىرىدىن «ئىلاھە»، «بۇلاق» ژۇرنىلى 1983يىل ئومۇمىي 10-سان.

⑤ ئىسمائىل تۆمۈرى: «ئىدىقۇت ئۇيغۇر ئەدەبىياتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1996-يىللىق نەشرى (10-ئەسىردە ئىجاد ئەتكەن ئىدىقۇت ئۇيغۇر شائىرى كى كى نىڭ شېئىرى).

⑥ سانت جون پرس: «نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىنى قوبۇل قىلىش نۇتقى»، «دۇنيا ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى (ئۇيغۇرچە) 1992-يىل 6-سان.

⑦ ئەفلاتۇن: «شېئىرىي ئىلھام ھەققىدە»، «شىنجاڭ كۇتۇپخانىچىلىقى» ژۇرنىلى 1995-يىل 2-،3-، (قوشما) سان.

⑧ ئەسەد سۇلايمان: «ئۆكۈنۈش ئىچىدە تىرىلگەن ئەپسانە»، «شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلى 1993-يىل 7-،سان.

⑨ د. ھ. لاۋرېنس: «پىروزا ۋە ھېسسىيات»، «دۇنيا ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى (ئۇيغۇرچە) 1997-يىل 1-سان.

⑩ ئادىل تۇنىياز: «شېئىرنىڭ بىر قانىتى»، «تەڭرىتاغ» ژۇرنىلى 1996-يىل 6-سان.

⑪ د. ھ. لاۋرېنس: «پىروزا ۋە ئەخلاق»، «دۇنيا ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى (ئۇيغۇرچە) 1995-يىل 1-سان.

⑫، ⑬ ئەسەد سۇلايمان: «مۇقەددەس ۋۇجۇد، ئەبەدىيلىك ھاياتىي كۈچ»، «شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلى 1992-يىل 6-سان.

⑭ئەسەد سۇلايمان: «ئۆلۈم ئىگى ۋە مەدەنىيەت پىسخىكىمىزنىڭ يوشۇرۇن قاتلىمى» (ئۆزلەشتۈرمە جۈملە)، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1996-يىل 1-، 2-(قوشما) سان.

⑮نېتزى: «زاراتۇستر شۇنداق دەيدۇ»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1999-يىللىق ئۇيغۇرچە تۇنجى نەشرى (ئابدۇقادىر جالالىدىن تەرجىمىسى).

⑯«سارتىرنىڭ مەۋجۇدىيەت كۆز قاراشلىرى» (ئۆزلەشتۈرمە جۈملە)، «تەڭرىتاغ» ژۇرنىلى 1989-يىل 3-سان.

⑰گارسىيە ماركۇس: «لاتىن ئامېرىكىسىنىڭ غېرىبلىقى» (گارسىيە ماركۇسنىڭ نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىنى قوبۇل قىلىش نۇتقى)، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1998-يىل 2-، 3-(قوشما) سان.

⑱، ⑲ ئوكتاۋىئوپاز: «ھازىر ھەققىدە ئىزدىنىش» (نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىنى قوبۇل قىلىش نۇتقى)، «دۇنيا ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى (ئۇيغۇرچە) 1991-يىل 3-سان.

⑳قاسىم سىدىق: «مەن ۋە ئۇنىڭ قاتلاملىرى»، «ئىلى دەرياسى» ژۇرنىلى 1993-يىل 4-سان.

㉑«سارتىرنىڭ مەۋجۇدىيەت قاراشلىرى»، «تەڭرىتاغ» ژۇرنىلى 1989-يىل 3-سان.

㉒ قاسىم سىدىق: «ئادەمنىڭ ماشىنىلىشىشى ۋە ماشىنىڭ ئادەملىشىشى»، «ئىلى دەرياسى» ژۇرنىلى 1997-يىل 4-سان.

㉓ئەسەد سۇلايمان: «تۇران بىلەن ئىراننىڭ دىئالوگى» (نەقىلدىن ئېلىندى)، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1998-يىل 1-سان.

㉔ئەنۋەر ئابدۇرېھىم: «شائىرنىڭ مەسئۇلىيىتى - يېنىش، كۆيۈش» (ئەخمەتجان ئوسماننى زىيارەت)، «تەڭرىتاغ» ژۇرنىلى 1992-يىل 6-سان.

㉕، ㉚ۋاڭ شياۋخۇا: «ئاق يىلان رىۋايىتى ۋە مىللەت تراگېدىيىسىدىكى يوشۇرۇن ئاڭ»، «مىراس» ژۇرنىلى (ئۇيغۇرچە) 1992-يىل 3-سان.

㉖ يالقۇن روزىنىڭ شۇ ناملىق ماقالىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

㉗ئەسەد سۇلايمان: «ئۇيغۇر خەلق لەتىپىلىرىدىكى ئېستېتىك تۇيغۇ»، «مىراس» ژۇرنىلى (ئۇيغۇرچە) 1993-يىل 1-سان.

㉘، ㉙ ئابدۇقادىر جالالىدىن: «دونكىخوتنىڭ ئارخىپى»، «دۇنيا ئەدەبىياتى» (ئۇيغۇرچە) 1995-يىل 4-سان.

㉛ئادىل تۇنىياز: «شېئىر مېنىڭ ئاۋازىم»، «شىنجاڭ گېزىتى» 1995-يىل 23-نويابىر سانى

㉜ئابدۇقادىر جالالىدىن: «غالىب تەبەسسۇم ۋە سوغۇق شەپە»، «شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلى 1991-يىل 12-سان.

㉝ئەسەد سۇلايمان: «ئۆلۈم ئىگى ۋە مەدەنىيەت پىسخىكىمىزنىڭ يوشۇرۇن قاتلىمى»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1996-يىل 1-، 2-(قوشما) سان.

㉞ باتۇر روزى: «چىڭقىغا چىققان چاقچاق»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1998-يىل 4-سان.

㉟ئەخمەتجان ئوسمان: «شېئىر مەسىلىلىرى»، «تەڭرىتاغ» ژۇرنىلى 1992-يىل 6-سان.

㊱، ㊲، ㊳ ئەنۋەر ئابدۇرېھىم: «شائىرنىڭ مەسئۇلىيىتى - يېنىش، كۆيۈش»، «تەڭرىتاغ» ژۇرنىلى 1996-يىل6-سانىدىن ئۆزلەشتۈرۈپ ئېلىندى.

㊴، ㊵، ㊶ئەخمەتجان ئوسمان: «شېئىر مەسىلىلىرى»، «تەڭرىتاغ» ژۇرنىلى 1992-يىل 6-سان.

㊷ سانت جون پرسنىڭ «ئانا باز» (ئىچىگە يۈرۈش) ناملىق شېئىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. «تەڭرىتاغ» ژۇرنىلى 1993-يىل 1-سان (ئەخمەتجان ئوسمان تەرجىمىسى).

㊸سانت جون پرس: «نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىنى قوبۇل قىلىش نۇتقى»، «دۇنيا ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى (ئۇيغۇرچە) 1992-يىل 6-سان.

㊹ ئەخمەتجان ئوسماننىڭ «روھ پەسلى» ناملىق توپلىمىدىكى «ئەتە»، «يېڭى چۈچەكلەر»، «بەزىدە» قاتارلىق شېئىرلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

㊺ئوكتاۋىئوپاز: «ھازىر ھەققىدە ئىزدىنىش»، «دۇنيا ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى (ئۇيغۇرچە) 1991-يىل 3-سان.

㊻سىماس ھىينى: «تىلغا سىڭگەن ھېسسىيات»، «تەڭرىتاغ» ژۇرنىلى 1995-يىل 6-سان.

㊼گوتفىرىت باھىن: «ئەدەبىي ئىجادىيەت تۇرمۇشنى ياخشىلاش كېرەكمۇ؟»، «ئىشچىلار ۋاقىت گېزىتى» 1995-يىل 11-ئۆكتەبىر سانى. (M1)

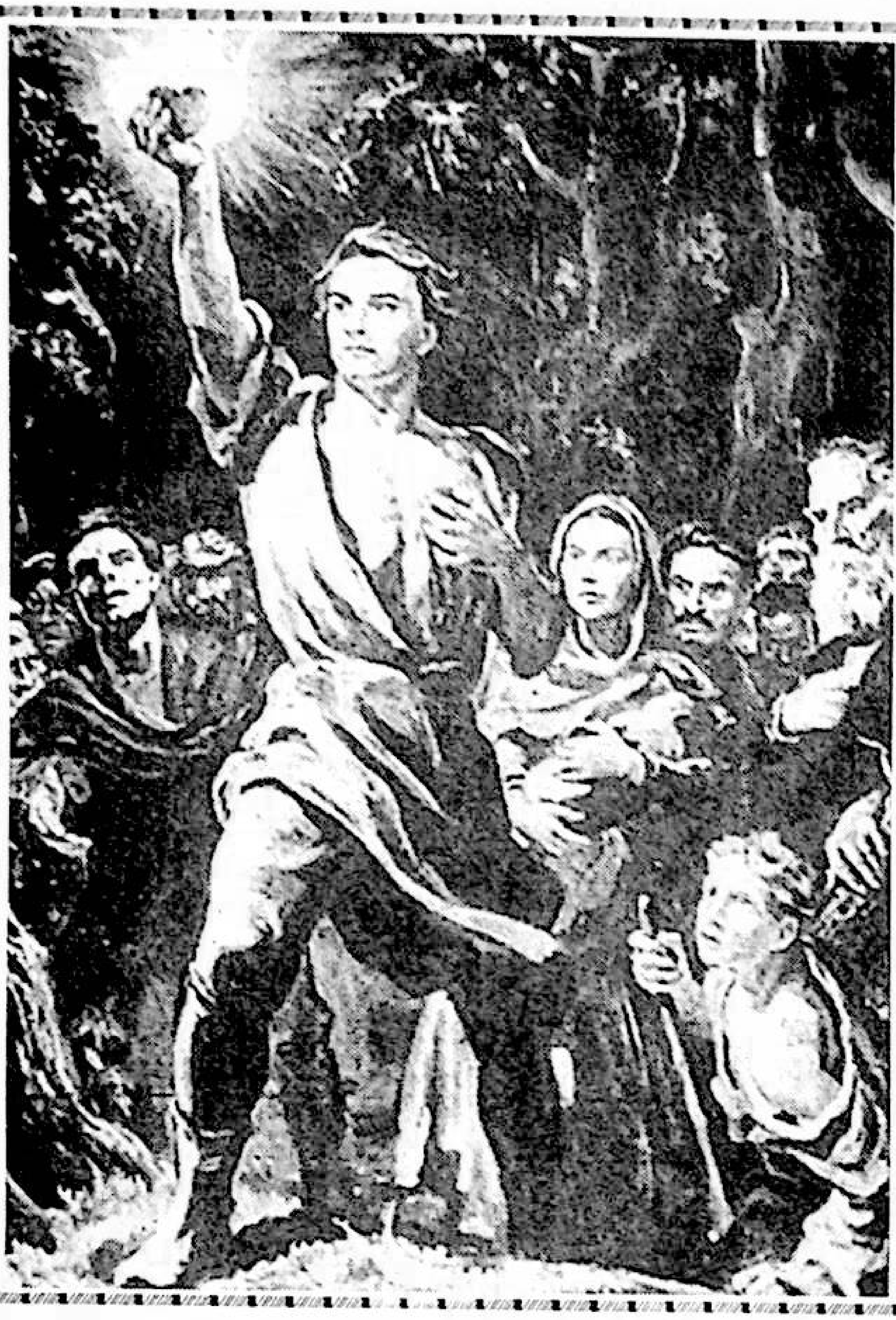

خەلقلا بولىدىكەن

شائىر ياشايدۇ،

شېئىر يوقالمايدۇ

ـ «بوستان» ژۇرنىلى نەشر قىلىنغانلىقىنىڭ 20 يىللىقىنى قۇتلۇقلاش، شائىر ھۆسەن روزى تىرىككە تون كىيدۈرۈش ۋە ئۇنىڭ نامىدىكى «باشئەگمس ئاۋازى نەسرىي ئەسەرلەر مۇكاپاتى»، ئەبساجان مۇھەممەت نامىدىكى «گۆھەر زېمىن خاتىرە ئەدەبىياتى مۇكاپاتى» نى تارقىتىش مۇراسىمىدا سۆزلەنگەن نۇتۇق

روزى سايىت

كەمىنە مۇئەللىپتىن:

قەدىمىي ۋە ياش شەھەر كورلا بوستانلىقىغا قەدەم باسقان كۈنىنىڭ ئۆزىدىلا مەن بۇرۇن ئەسلا كۆرۈپ باقمىغان ناتونۇش بىر توپ دېھقانلارنىڭ مېھر بۆشۈكىدە ، ھۆرمەت باغاشلىرىدا ئەتىۋارلاندىم. ئۇلار ماڭا، ياق، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا بىر دەستە قىزىلگۈل تەڭلەپ كۆڭۈل ئىزھارىنى بىلدۈرۈشتى. خىيالىمنىڭ ئەكسىچە بىرنەرسىنى ھېس قىلدىمكى، بۇ يۇرتنىڭ مەدەنىيەت ھاۋاسى خېلىلا قويۇق ئىكەن، ئاۋامنىڭ قەلبىدە ئۆزلىرىنىڭ مىللىي ئەدەبىياتىغا، قەلەمكەشلىرىگە بولغان ئۈمىدۋارلىقى، تەلپۈنۈشى كۈچلۈككەن. مەن كورلا ئەھلى تەقدىم قىلغان ئاشۇ قىپقىزىل بىردەستە گۈل بەرگىلىرىگە خېلى ئۇزاق تىكىلىپ ئولتۇردۇم، جىق نەرسىلەر ئېغىمدىن كەچتى. «خەلق ئەدەبىياتىمىزغا گۈل تۇتتى. خەلقلا بولىدىكەن شېئىر يوقالمايدۇ، شائىر ئۆلمەيدۇ!» دەپ ھاياجان بىلەن پىچىرلىدىم-دە، قەلەمداشلارغا سۆزلىمەكچى بولۇپ كەلگەن نۇتقۇمنىڭ «شائىر ئۆلمەيدۇ، شېئىر يوقالمايدۇ» دېگەن تېمىسىنى «خەلقلا بولىدىكەن شائىر ياشايدۇ، شېئىر يوقالمايدۇ» دەپ ئۆزگەرتىۋەتتىم.

* * *

ئون نەچچە كۈنلەر ئىلگىرى «بوستان» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى، مۆھتىرەم ئىنىمىز ئۆمەر مۇھەممەتئىمىن بەرگەن تېلېفون ئاخبارىدىن بۇ ئەزىز دىياردا مۇشۇنداق خاسىيەتلىك بىر يىغىلىشنىڭ

بولىدىغانلىقى، تەۋررۈك يازغۇچى - شائىرلىرىمىز، ئەدەبىيات تەتقىقاتچىلىرى، مۇھەررىرلەرنىڭ ئىشتىراك قىلىدىغانلىقىدىن خەۋەر تاپتىم. بۇلتۇر ئاپرېلدا بۇ يەردە چاقىرىلغان ئىلھام زوردۇن نامىدىكى «قۇياش مېھرى ئەدەبىي ئەسەرلەر مۇكاپاتى» ۋە تۇرسۇن ئەبەي نامىدىكى «ئالتۇنتاغ ئەدەبىيات مۇكاپاتى» يىغىنىدىن كېچىكىپ خەۋەرلەنگىنىم سەۋەبلىك ھەرقايسىڭلارغا سالام قايتۇرالمىغانلىقىمدىن تولىمۇ ئەپسۇسلانغانىدىم. شۇڭا بۇ قېتىم ھەرقانداق قىلىپ بولسىمۇ «تاھىر-زۆھرە» يۇرتىنىڭ قەلەم ساھىبلىرى بىلەن ، كونا-يېڭى بۇرادەرلىرىم بىلەن دىدارى مۇلاقەت بولۇشنى نىيەت قىلدىم.

مەن ئۇيغۇر مىللىي ئەدەبىياتىمىزنى ئۆزىگە خاس ئۇسلۇب بىلەن 21-ئەسىرنىڭ زەپەر دەرۋازىسىدىن باشلاپ كىرگەن مول ھوسۇللۇق قەلەمكەشلىرىمىز، پېشقەدەم مۇھەررىر- باغۋەنلىرىمىز، دوست -ئاغىنىلىرىمىز بىلەن بىر سەينادا يانمۇ يان ئولتۇرۇپ ، ئەتىمىزنىڭ - ئەتىكى ئەدەبىياتىمىزنىڭ ۋارىس -ھەغدالىرى بولمىش ياش قەلەم ئىگىلىرىگە سالام بېرەلىگىنىمدىن ، ئۇلار بىلەن يۈزمۇ يۈز پىكىرلىشىش پۇرسىتىگە ئېرىشەلىگىنىمدىن خۇشالمەن! يىغىنىڭلارغا مۇبارەك بولسۇن!

20-ئەسىرنىڭ 80-يىللىرى ئەدەبىياتىمىز ئۈچۈن ئاجايىپ يىللار بولغانىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن كۆلىمى ئىنتايىن چوڭ بولغان 30 يىللىق مىللىي ئەدەبىياتنى باھالاپ مۇكاپاتلاش يىغىنى ئاشۇ 80-يىللارنىڭ تۇنجى ئالتۇن كۈز پەسلىدە ئۈرۈمچىدە ئېچىلغانىدى؛ 1984-يىلى تۇرپان، 1985-يىلى خوتەندە، 1986-يىلى ئىلىدا، ئاندىن كېيىن كۆلىمى يۇقىرىقىلاردىن كىچىكرەك بولسىمۇ قەشقەر ۋە ئاقسۇدا ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئەدەبىيات ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرى ئارقا-ئارقىدىن بولۇپ تۇرغانىدى. ئاشۇ يىغىنلاردا بىز دېمەتلىكلەر (ئەينى چاغنىڭ ياشلىرى) پېشقەدەملىرىمىزنىڭ لەۋزى مۇبارەكلىرىدىن ئاجايىپ ھېكمەتلەرنى ئاڭلىغان، ئەدەبىياتقا، ئىلىم-پەنگە دائىر ئاجايىپ يالقۇنلۇق نۇتۇقلارنى تىڭشىغان، پىكىر ئالماشتۇرغان-ئۆگەنگەندۇق. پېشقەدەم ئەدىب - يازغۇچىلىرىمىزنىڭ ھەر قېتىملىق يىغىنلاردا ، ياتاقلاردىكى ئايرىم سۆھبەتلىشىشلەردە قىلغان سۆزلىرى بىزنىڭ كېيىنكى ئۆسۈپ يېتىلىشىمىز، قانداق يېزىش، نېمىنى يېزىشىمىزدا غايەت زور يېتەكچىلىك رول ئوينىغانىدى. مەن ئاشۇ 80-يىللىرى زۇنۇن قادىرى، تېيىپجان ئېلىيوف، ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن، ئابدۇرېھىم تىلەشوف ئۆتكۈر، ئابلىز نازىرى، ئەلقەم ئەختەم، زوردۇن سابىر ، ئابدۇكېرىم خوجا، تۇردى سامساق، قەييۇم تۇردى. . . لار بىلەن ئۇچراشقان، تونۇشقان، دوستلاشقانىدىم. مەن يەنە مۇھەممەتجان راشىدىن، مۇھەممەتئىلى زۇنۇن، قۇربان بارات، ئوسمانجان ساۋۇت، مەتىمىن ھوشۇر، ئەختەم ئۆمەر، ئەخەت تۇردى، قۇربان مامۇت، تاھىر تالىپ. . . قاتارلىقلار بىلەن گۇرۇپپا يىغىنلىرىدا، مەشرەپ - ئولتۇرۇشلاردا، مۇشائىرە-چاقچاق سورۇنلىرىدا ئىچىشكەن، يايلاق - ئېرەنلىكلەردە ھەمداستىخان بولغانىدىم. . . ئارىدىن 20 يىل ئۆتتى. مۆتىۋەرلىرىمىزنىڭ تولىسى كېتىپ قالدى. قېپقالغانلىرىمىز ئوتتۇرا ياش ۋە ياقېرىلىق دەملىرىگە ئۇلاشتۇق. ئۆتۈپ كەتكەن ئەشۇ يىللاردا نۇرغۇن شەكلەن ئۆزگىرىشلەر، تالاي تەدرىجىي ئالمىشىشلار بولۇپ ئۆتتى. «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلىدا جاپپار ئەمەت مەتقاسىم ئابدۇراخمانغا، «قەشقەر ئەدەبىياتى»دا قۇربان ئىمىن تۇرسۇن نىيازغا، «ئاقسۇ ئەدەبىياتى»دا ئىبرىز ساۋۇت تۇنىياز مەتنىيازغا، «بوستان» ژۇرنىلىدا مۇھەممەدىن سايىت ئۆمەر مۇھەممەتئىمىنگە، «تۇرپان» ژۇرنىلىدا روزى نىيازمۇھەممەت شاھنىيازغا، «قۇمۇل ئەدەبىياتى»دا ئايشەم ئەخمەت بەگمەت يۈسۈپكە، «ئىلى دەرياسى» ژۇرنىلىدا مەمتىمىن ھوشۇر شاكىرجان ئېلاجىغا، «تەڭرىتاغ » ژۇرنىلىدا ئابلىكىم باقى ھەبىبۇللا مۇھەممەتكە، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدا ساتتار توختى قۇربان مامۇتقا، «تارىم» ژۇرنىلىدا ئابلىمىت سادىق مۇھەممەت شاۋۇدۇنغا ئالماشتى (ناتىق بۇ يەردە مەزكۇر ژۇرناللارنىڭ باش مۇھەررىرلىرى ياكى مەسئۇل مۇھەررىرلىرىنى كۆزدە تۇتىدۇ. - مۇھەررىردىن) . ئالمىشىش ، ئۆزگىرىشلەر شۇنچە كۆپ، شۇنچە شىددەتلىك بولدىكى، ئەنئەنە تېپىدىكى بىر خىل پوئېزىيە مودېرنىزمغا، گۇڭگالىشىشقا، قېلىپلاشقان پروزا ئىزلەنمە شەكىلگە، بېشىنى ئوقۇپلا قانداق ئاخىرلىشىشىنى قىياس قىلىشقا بولىدىغان بايانىي كىتابلار «قۇم باسقان شەھەر» ، «قۇرتلاپ كەتكەن كۆل» ، «مەمتىلى ئەپەندى» لەرگە جاي بوشاتتى؛ «قىرلىق ئىستاكان» لار جاراڭ-جۇرۇڭى، «ئالتۇن چىشلىق ئىت» نىڭ ھاۋ-ھاۋلىرى ئەدەبىيات ئالەمىنى پاتىپاراق قىلىۋەتتى؛ ئارىدا «يىراق قىرلاردىن ئانا يەرگە سالام» بېرىدىغان، «خوتەندىن خەت» يازىدىغان، «ئەنئەنە ۋە تارىخ ھەققىدە ئوي» لاپ، «ئۆڭكۈردىن بوشلۇققا قاراپ» پەرۋاز قىلىدىغانلار، «ئەقىل مېۋىسى» نى ئوغرىلايدىغان «شەيتان» لارغا «ئادەمدىكى 3-كۆز» بىلەن چەكچىيىشكە جۈرئەت قىلىدىغانلار پەيدا بولدى؛ « خائىن تاغلار» غا «قېنى مېنىڭ ئەكس سادايىم؟ » دەپ خىتاب قىلالايدىغانلار چىقتى!

نۇرغۇنلىغان شەكلىي، ماددىي ئۆزگىرىشلەر، «پەيدا بولۇشلار» ، ئالمىشىشلار يۈز بەرگەن بولسىمۇ، 1990-يىللارنىڭ بازار قاينىمى ئەدەبىياتىمىزنى تاۋارلاشتۇرۇش، پات-پات ئېچىلىپ تۇرۇدىغان ئىلمىي قىممىتى ئىنتايىن زور ئەدەبىي يىغىنلىرىمىزنى ئازلىتىۋېتىش، يىغىن ئىشتىراكچىلىرىنى مەمۇرىيلاشتۇرۇش، كەسپىي ئۈنۈمىدىن كۆرە شەكىل ياقىغا تارتىپ كېتىش سىياقىغا كەلتۈرۈپ قويالىدى دېسەكمۇ، ئۆتۈپ كەتكەن يىللارنىڭ قولىدىن بىر ئىش، يەنى ئەدەبىيات

قوشۇننىڭ مەنىۋى ساپاسىنى تۆۋەنلىتىۋېتىش، قەدىمىي نىزام، ئەمىر-مەرۇپلارنى غەپلەت ياستۇقى قىلىپ ئويناق، ئىزدەنگۈچى تەپەككۇرنى مۆكىدەك باسقۇزۇش، شۈكرانە ئىلھام، كونا سەنەملەرنىڭ دۇمبىقىغا ئۇسسۇل ئوينىتىش كەلمىدى. دېمەك، تەپەككۇر يېڭىلاندى، قەلەمكەشلەر قوشۇنى ياشلاشتى. كونا ئەسىردىكى ئۈچ توققۇزنىڭ ئاستىغا ئېگىلگەن قۇيرۇقى سۇنۇپ بىر ئىككىگە، قاتارى توققۇزلار نۆلگە جاي بەردى. شۇنداق قىلىپ، بىز 2000دىن ئىبارەت سان ئوقىغا يانداش هالدا ئۇيغۇر مىللىي ئەدەبىياتىمىزنىڭ يېڭىچە ئىلھام تولپارنى چاپتۇرۇپ، 21-ئەسىرنىڭ بوسۇغىسىدىن ئاتلىدۇق.

مەن هۆجەيرە - كېلىتكىلىرى ئەنئەنە تەپەككۇرىدا تامغىلانغان، ئىجاد - ئىلھامى قاپىيە، تۇراق، ۋەزىندە پۇتۇنلەنگەن تۇنۇگۈننىڭ ئادىمى بولۇشۇمغا قارىماي، ئەتىنى - كەلگۈسىنى بەرپا قىلغۇچى، ئۆپرىماس هاياتىي كۈچكە ئىگە يېڭى بىر ئەۋلادنىڭ ئەنجۇمەنگە ئىشتىراك قىلالىغىنىمدىن بەختلىكمەن.

يېقىندا بەزىبىر گېزىت - ژۇرناللار ئەدەبىياتىمىزنىڭ تەقدىرىگە كۆڭۈل بۆلگۈسى كېلىدىغان هەرخىل ژانىر، هەرخىل ئۇسلۇبقا تەۋە ئوخشىمىغان ياشتىكى قەلەم ساهىبلىرىنى زىيارەت قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئوي-خىياللىرىنى ئوقۇرمەنلەر بىلەن ئورتاقلاشتۇردى. «ئەدىبلىرىمىزنىڭ ئەسىر ئاخىرىدا ئېيتقانلىرى» خىلمۇ خىل نۇقتىلاردىن شەرھىيلەنگەن. بۇ خىل شەرھىيلەشلەرنى بۇ يەرگە جەم بولغانلارمۇ كۆرگەن، ئەقىل تارازىسىدا دەڭسەپ باققان بولۇشلىرى مۇمكىن. ئەمما شۇنچە كۆپ پاراڭلار، سوئالغا جاۋابلار ئارىسىدىن «ئەدەبىياتىمىز-نىڭ 20-ئەسىرى قانداق بولدى؟ 21-ئەسىردىكى ئەدەبىياتىمىز قايسى يۆنىلىش بويىچە تەرەققىي قىلار؟» دېگەن نېگىزلىك مەسىلىگە دىققەت ئاغدۇرۇلمىغاندەك تۇرىدۇ.

مېنىڭچە، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئۆتۈپ كەتكەن ئەسىرى، هېچ بولمىغاندا كېيىنكى يېرىم ئەسىرلىك مۇساپىسى جەمئىيىتىمىزنىڭ تولىمۇ ئۆزگىرىشچان سىياسىي قەدىمىگە ماس هالدا تولىمۇ ئالدىراش، بەكمۇ جىددىيلىك ئىچىدە ئۆتتى. 1950-يىللىرىمىز ئەدەبىياتى يەر ئىسلاهاتى ۋە كوممۇناللىشىش ئىنقىلابى، ئوڭچى، يەرلىك مىللەتچىلەرگە قارشى تۇرۇشتىن ئىبارەت ئىدېئولوگىيە كۈرىشى ئۈچۈن دەستۇرخان يايغان بولسا، 1960-يىللىرىمىز ئەدەبىياتى شۇ يىللاردىكى سولچىل سىياسىي، پەلسەپە، تارىخ بىلەن هەمنەپەسلىكتە ئۆزىنىڭ نىسبىي مۇستەقىل هالىتىنى ساقلاپ قېلىشقا چامى يەتمىگەن غېرىبلىقتا بويۇن قىستى؛ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا بولسا، مەدەنىيەتنى دەپسەندە قىلىش، يوقىتىش دەۋرىنىڭ نەيزە-كالتەك، ئوق-بومبىلىرى ئارىسىدا تۇنجۇقتى؛ ئەدىبلىرىمىز بولسا «تىرىكلەر دوزىقى» غا چۈشتى (مۇهەررىردىن) ؛ 1970-يىللاردا بولسا لەنىتى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ فاشىستىك ئەدەبىيات-سەنئەت دىكتاتورىسى ئاستىدا ئۆزىنىڭ بارلىق ئابرويىنى تۆكۈۋېلىشقا مەجبۇر بولدى. ئۇ ماختىمىغان زۇلۇم، قاباهەت... هېچنېمە قالمىدى! 1978-يىللاردىكى ئىدىيە ئازادلىقىدىن كېيىنكى 1980-، 1990-يىللاردا ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئەهۋالى بىر قەدەر ياخشىلاندى. روهلاردا سىلكىنىش، مىللىي خاراكتېرىمىزدا تەۋرەش، تەپەككۇرىمىزدا يېڭىلىنىشلار بولۇپ، سان تېپىدىكى ۋە قىسمەن سۈپەت ئۆزگىرىشىدىكى ئەدەبىي جۇغلانمىلىرىمىز مەيدانغا كەلدى. بۇ يىللاردا مىللىي ئەدەبىياتىمىزدا زور بۆسۈش خاراكتېرىدىكى نەمۇنىلىك ئەسەرلەر ئانچە كۆپ مەيدانغا كەلمىگەن بولسىمۇ، بۇ دەۋردىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئۆزىنىڭ ئۈمىدلىك بېشارىتى بىلەن هەممىمىزنى خۇشال قىلدى! بىز ئۇنىڭ ساناقلار بىلەن قوپۇرۇلغان 100لەپ رومان، مىڭلاپ پوۋېستلار مۇجەسسەملەنگەن گەۋدىسىدىن ئىلگىرىكى هەرقانداق چاغلارغا ئوخشىمايدىغان مول هوسۇل خامىنىنى كۆرگەندەك بولدۇق. ئەدەبىيات بېقىندىلىقتىن ئازاد بولۇپ، ئوبيېكتىپ ئىجتىمائىي تۇرمۇشقا يۈزلەندى. تۇرمۇشنىڭ رېئال هادىسىلىرى ئەدەبىياتىمىزنىڭ يورۇتۇش ئوبيېكتى بولۇپ قالدى. دېمەك، ئىسلاهات دەۋرى ئەدەبىي ئاڭنىمۇ ئىسلاھ قىلدى. ئەدىبلىرىمىزنىڭ تەپەككۇرى چىنلىققا، نەزىرى ئوردا-قەسىرلەردىن ئاۋام خەلق ئارىسىغا، قەلىمى يالغان كۆپتۈرمە، سۈنئىي ماختاشلاردىن رېئال هاياتقا قايتىپ كەلدى... بىز مۇشۇ 50يىللىق مۇساپە بوسۇغىسىدا تۇرۇپ، 21-ئەسىرگە نەزەر ئاغدۇرۇپ «كېلىدىغان ئەسىردە ئۇيغۇر ئەدەبىياتى قانداق ئەدەبىيات بولىدۇ؟» دەپ تەسەۋۋۇر قىلىپ كۆرەيلى. هېچقايسىمىز بېشارەتچى، ئالدىن كېلىدىغان ئىشلارنى بىلگۈچى ئەمەس. ئەمما ئۇ 1960-، 1970-يىللاردەك بولمايدۇ، دەپ كېسىپ ئېيتالايمىز! يېڭى ئەسىر - يەرشارى بارغانسېرى تارىيىۋاتقان، نوپۇس شىددەت بىلەن كۆپىيىۋاتقان، ئەمما هەقىقىي ئادەملەر كۈنسايىن ئازلاۋاتقان ئەهۋال ئاستىدىمۇ ئابدۇقادىر داموللا، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، مەمتىلى ئەپەندى، لۇتپۇللا مۇتەللىپ، زۇنۇن قادىري، ئابدۇشۇكۇر مۇهەممەتئىمىن، ئابدۇرېهىم تىلەشوف ئۆتكۈر، زوردۇن سابىر تەپەككۇرىدىكى قەلەم ساهىبلىرىنى ئاپىرىدە قىلىدۇ؛ مەتتىمىن هوشۇر، ئابدۇقادىر جالالىددىن، يالقۇن روزى، ئەسەد سۇلايمان، ئەختەم ئۆمەرگە ئوخشاش پىكىر يولى ئوچۇق، مۇهەممەتجان راشىددىن، نۇرمۇهەممەت توختىدەك قەلىمى پاكىز، قەلبى ئۆز خەلقىگە يېقىن شائىر-يازغۇچىلار قاتارى بىلەن تولۇقلىنىپ بارىدۇ. بۇنىڭدا شەك يوق!

21-ئەسىر بىزنى ئېچىۋېتىلگەن دۇنياغا باشلاپ كىرىدۇ. ئەدەبىياتىمىز مۇشۇ ئېچىۋېتىلگەن دۇنيادىن يېڭى قاراش، يېڭى ئېقىملارنى قوبۇل قىلىش ئىمكانىيىتىگە تېخىمۇ ئىگە بولىدۇ. بىرخىل تەپەككۇر، بىرخىل ئىپادىلەش ئەندىزىسىدىن قۇتۇلىدۇ. غەرب ۋە شەرقنىڭ هەرخىل ئىجادىيەت

ئىقىملىرى، ئىپادىلەش شەكىللىرى ئۆزىمىزنىڭ ئەنئەنىلىرى بىلەن بىر گەۋدىلىشىدۇ.

بىز ئۆزىمىزنىڭ ناھايىتى ئۇزاق ئەسىرلىك مەدەنىيەت مۇساپىمىزگە دىققىتىمىزنى ئاغدۇرساق، بىزدەك كۆپ يېزىق ئۆزگەرتكەن، بىزدەك كۆپ دىن-ئېتىقاد يەڭگۈشلىگەن، مەدەنىيەت ئالماشتۇرغان مىللەت يوقلۇقىنى كۆرىمىز. بۇنىڭ نۇرغۇن سەۋەبلىرى ئىچىدە يېڭىلىققا ئىنتىلىش، ئۆزىنى تاكامۇللاشتۇرۇش ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، ئەلۋەتتە. ئەمما بىزنىڭ ئاشۇ «ئالماشتۇرۇش»، «يەڭگۈشلەش» كە ئامراق ئەجدادلىرىمىز ھەممە نېمىسىنى بىراقلا ئالماشتۇرۇۋەتمىگەن، ھەممە نەرسىسىنى بىراقلا يەڭگۈشلىمىگەن. ئۇلار ئەسلىدىكى پۇندامېنت ئاساسىدا مەنىۋى قاتلىمىنى مەزمۇتلىغان. ئەمدى يېڭى ئەسىر بىزگە سىناق نەزىرىدە تىكىلىپ قاراپ: «بۇ مىللەتنىڭ ھازىرقى ئەجدادلىرى ئىنتىلىش، تاكامۇللاشتۇرۇش يولىدا يەنە نېمىلەرنى قىلاركىن؟» دېمەكتە.

تەرەققىيات نۇقتىسىدىن ئالغاندا، «باشقا ئەللەر مەدەنىيىتى بىلەن ئۇزاق مۇددەت ئالاقىدا بولمىغان، بېكىنمە ھالەتتە تۇرۇپ ئۆزىنى زامانىۋى يۈكسەكلىكنىڭ چوققىسىغا ئېلىپ چىقالمىغان مىللەت مەدەنىيەت تارىخىنىڭ قانچىلىك ئۇزاق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ۋاقىتنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن يېڭىلىقلارنى ھەزىم قىلىش ئىقتىدارىدىن تامامەن مەھرۇم بولىدۇ». لۇشۈننىڭ تەبىرى بويىچە بولغاندا «قەدىمكى ئاتا-بوۋىلىرىنىڭ شان-شەرىپى ئۈستىگە دۈم چۈشكەنلەر ئۆزىنى ئۆز ئەتراپىدىكى قوشنىلىرىدىن ئۈستۈن قويۇپ، خۇدىنى يوقىتىپ، ئۆزىنىڭ دۆت-جاھىللىقىنى بىلمەي، ئاخىر سېسىق كۆلگە ئايلىنىپ كېتىشى تۇرغان گەپ. تارىخنىڭ دەسلەپكى دەۋرلىرىدە پارلاق نۇر چېچىپ، ئاخىرىغا كەلگەندە يوقىلىپ كەتكەن مىللەتلەر ئېھتىمال مۇشۇنداق سەۋەبلەردىن بولغاندۇر».

شۇنداق ئىكەن، بىز «ئوغۇزنامە» نى بايراق، «تۈركىي تىللار دىۋانى» بىلەن «قۇتادغۇبىلىك» نى ياستۇق قىلىپ، قەدىمىي مىراسلار شۆھرىتىدە ئەللەيلىنىپ يېتىۋەرمەسلىكىمىز، ئەكىلىشىمىز، قوبۇل قىلىشىمىز، ئۆزىمىزنى 21-ئەسىرگە لايىقلاشتۇرۇشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. مەن شۇنداق ئويلايمەن: بىزنىڭ 21- ئەسىردىكى ھەرقانداق لايىقلىشىشىمىز، ئەكىلىش ۋە قوبۇل قىلىشلىرىمىز، ئۆزىمىزدە ئەسلىدىن بار بولغان، ھېلىھەم ئۆرنەكلىك قىممىتىنى ساقلاپ كەلگەن، بىزنى 21-ئەسىرگە ئۇلاشتۇرغان مەنىۋى، ئەدەبىي ئاساسلار مەھكەملىكىنى ئالدىنقى شەرت قىلغان بولۇشى، ئۆزىمىزدە بارنى قارا قويۇق رەت قىلماسلىقى لازىم. بىلىش لازىمكى، ھەرقانداق يېڭى ئۇرۇق سورتى ئەسلى بار تۇپراقتا، ھەرقانچە ئېسىل گۈل قەلەمچىسىمۇ ئەسلى بار نوتىدا بىخلاپ غۇنچە ئاچىدۇ! ئۇنداق بولمايدىكەن، قوبۇل قىلىنغان، ئەكىلىنگەن «قورساق» قا ھەزىم بولۇپ كېتىش خەۋپىدىن قۇتۇلغىلى بولمايدۇ.

ئەگەر ئادەم 20 ياشتا غايىلىك، 30 ياشتا ساغلام، 40 ياشتا ماددىي ئاساس تىكلىگەن بولمىسا، ھەتتا 50 ياشقا ئۇلاشقان تۇرۇقلۇق ھەق يولىنى تاپالمىسا، بۇنداق ئادەم 60 ـ 70 ياشقا كىرسىمۇ ھېچنېمىسى يوق ئادەم بولىدۇ. بىزدە مۇستەھكەم غايە قارىشى، ساغلام ئىجادىيەت ئېتىقادى، بىر تۈركۈم ئۆزىمىزگە خاس مەنىۋى بايلىق جۇغلانمىسى ۋە تەۋرەنمەس ھەقىقەت تونۇشى بولغاندىلا ئاندىن 21-ئەسىر ئەپكېلىدىغان، ئەپكېتىدىغان، ئاپىرىدە قىلىدىغان ياكى يوقىتىدىغان نەرسىلەرگە تەييارلىقىمىز بولغان بولىدۇ.

«دۇنيا بىر مىللەتنى شۇ مىللەتنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلىرى ئارقىلىق تونۇيدۇ. يەنى مەزكۇر مىللەت ئۆز ئەدەبىياتى ئارقىلىق ئىككىنچى بىر مىللەتكە مەدەنىيىتىنى، تارىخىنى، ئۆرپ ـ ئادىتىنى ۋە ئەينى رېئاللىقىنى تونۇتىدۇ. شۇڭا ئەدەبىياتنىڭ رولى تەربىيىلەش ئەمەس، بەلكى مىللەتنى باشقىلارغا تونۇتۇشتىن ئىبارەت». ئەدەبىي تەنقىدچى ھېزىم قاسىمنىڭ بۇ تەبىرىگە يەنە ماۋۇ بىر سۆزنى، يەنى ئەدەبىياتنىڭ رولى مىللەتنى ئۆزىنى ئۆزىگە تونۇتۇش دېگەننى قوشۇپ قويساق ئارتۇق كەتمەيدۇ. بىز «ئۇرۇش ۋە تىنچلىق»، «تىنچ دون» ئارقىلىق رۇسىيىنى، رۇس ـ كازاك مىللەتلىرىنى، «قىزىل ۋە قارا»، «گراف مونتى كرىستو» ئارقىلىق ياۋروپالىقلارنى، «يىلتىز» ئارقىلىق ئامېرىكا نېگىرلىرىنى، قۇللۇق تۈزۈمىنى تونۇدۇق. «سۇ بويىدا»، «قىزىل راۋاقتىكى چۈش»، «ئاQنىڭ تەرجىمىھالى» ئارقىلىق ئۇزاق تۈنۈگۈنكى ۋە يېقىنقى خەنزۇلارنىڭ خاراكتېرىنى چۈشەندۇق. بۇلا ئەمەس، بىزدە يېزىلغان «ئىز»، «چىنىقىش»، «تەڭرىتاغ باغرىدا»، «قۇم باسقان شەھەر»، «سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان»، «مەھمۇد قەشقەرىي» نامىدىكى رومان-پوۋېستلىرىمىز مىللىتىمىزنى باشقىلارغا، باشقىلاردىن كۆرە ئۆزىمىزنى ئۆزىمىزگە خېلى ئوبدان تونۇتتى؛ «خوتەندىن خەت» نامىدىكى ئوچېرك، «دېھقان بولماق تەس» تۈركۈمىدىكى تەنقىدىي رېئالىزم تۈسى قويۇق لېرىكىلار، ئەختەم ئۆمەر، ئابدۇقادىر جالالىدىنلارنىڭ يۈرەك خىتابلىرى «ئۇيغۇر بىز» دەپ مەيدە قاققانلارنىڭ ئالدىغا بىر قاتار سوراق، ئۇندەش مەزەلىرى تىزىلغان ئىجتىمائىيەت دەستۇرخىنى يايدى. ئۇيغۇرنى بۇخىلدىكى «ئۆزىنى ئۆزىگە تونۇتۇش» غەربچە، چەت ئەلچە ھەرقانداق بىر ئەدەبىياتنىڭ، ھەرقانداق بىر چەت ئەل يازغۇچى ـ شائىرىنىڭ قولىدىن كەلمەس ئىدى! نېمىشقا؟ چۈنكى ئەدەبىيات روھقا مۇناسىۋەتلىك بولغاچقا، روھتا بار نەرسە ئەدەبىياتتا ئىپادىلەنمەي قالمايدۇ. چەت ئەل ئەسەرلىرى قۇرۇلما جەھەتتىن ئاجايىپ مۇكەممەللىككە ئىگە بولسىمۇ، تۇرمۇش بىزنىڭ بولمىغانلىقتىن، ئۆز ئەسەرلىرىمىز بەرگەن لەززەتنى بېرەلمەيدۇ. «ئەسەرنىڭ ئۇلۇغلۇقى تىلدىكى داغدۇغىلىقتا ئەمەس، بەلكى چىنلىقتا، مىللىيلىكتە!» ھازىر، بىزدە چىنلىققا ئېتىبار

بېرىش يېتەرلىك بولمىغانلىقى ئۈستىگە، مىللىيلىك دىققەت نەزىرىمىزدىن چەتتە قېلىۋاتىدۇ. بۇ ھالەت خۇددى ئۇيغۇرچە رېستورانلارنىڭ قورۇما تىزىملىكىدىن بىزمۇ ئۇيغۇرچە ئاتالغۇ تېپىلمىغان ۋە شىرەدىكى قورۇمىلاردىن ئۇيغۇرچە تەم-لەززەت سەزگىلى بولمىغانغا ئوخشاش. شۇڭا بۇ يەردە «مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان جايدا، كىشىلەرنىڭ ئۆز ۋەتىنى، خەلقى ۋە تارىخىغا نىسبەتەن قىزغىن مۇھەببىتى قالمايدۇ، شۇنداقلا ئارمىيە، جەڭچىلەردىمۇ باتۇرلۇق ۋە ئۆز-ئۆزىنى قۇربان قىلىشتەك مىللىي روھ ئۆلىدۇ. ئۆزلىرىنىڭ شانلىق تارىخىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويغاندا، پۇقرالار ئۈستىبېشى جۇل-جۇل، ئاچ-يالىڭاچلىقتا قالغان سەرگەردانلارغا ئايلىنىدۇ، مۇنداق كىشىلەردە قورساق تويغۇزۇشتىن باشقا ئىستەك بولمايدۇ»[1] دېگەن مەشھۇر كۆچۈرۈلمىنى دەلىل قىلىپ كۆرسىتىش ئارتۇق كەتمەيدۇ. بىز بۇ ئابزاسنىڭ بېشىدىكى «مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى» دېگەن سۆزنى ئېھتىياجىمىزغا ماسلاشتۇرۇپ «مەنىۋى سىجىللىق، ئەدەبىياتتىكى ئۆتۈشۈشچانلىق» دەپ ئۆزگەرتىپ قوبۇل قىلىدىغان بولساق، «مەنىۋى سىجىللىق، ئىزچىللىق بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان جايدا كىشىلەرنىڭ ئۆز ۋەتىنى ، خەلقى ۋە تارىخىغا نىسبەتەن قىزغىن مۇھەببىتى قالمايدۇ» بولۇپ چىقىدۇ.

ۋەتىنىگە، خەلقىگە، تارىخىغا مۇھەببىتى قالمىغان ئەۋلادتىن يەنە نېمىنى كۈتكىلى بولىدۇ؟ «ئۈستىبېشى جۇل-جۇل، ئاچ-يالىڭاچ، قورساق تويغۇزۇشتىن باشقا ئىستىكى قالمىغان خەلق» نىڭ غېمىدە بولمىغان، ئۇلارغا ئۆز-ئۆزىنى تونۇتۇش رولىنى ئاتقۇرالمىغان ئەدەبىياتنىڭ ئىستىقبالىدىن، ئاشۇ ئەدەبىيات بىلەن شۇغۇللىنىمەن، دەپ پايپېتەك بولۇۋاتقانلارنىڭ تەقدىرىدىن نېمىنى كۈتكۈلۈك؟

بىز ئۆزىمىزنى «ئەدەبىيات مىللىتى» ، «شېئىر مىللىتى» ، يۇرتىمىزنى «ناخشا-ئۇسسۇل ماكانى» دەپ ئاتاپ كېلىۋاتىمىز. توغرا، بىر زامانلار بولغان: مەدداھ ـ ۋەزخانلار كوچىلاردا قىسسە-جەڭنامىلەر تۈسىدىكى ئەدەبىياتتىن ھېكايە سۆزلەيتتى، چايقالغان دېڭىز سىياقىدىكى ئادەملەر توپى ئېڭەك يۆلەپ ئولتۇرۇپ زامان ۋەقەلىرى بايان قىلىنغان ئەدەبىياتتىن زوق ئالاتتى؛ سەيلە-مەشرەپلەرمۇ بولۇپ تۇراتتى. ئادەملەر راۋاب ئاھاڭلىرىغا تەڭكەشلەنگەن مۇھەببەت، مەردلىك تېمىسىدىكى داستان-قوشاقلارنى تىڭشاپ ھوزۇرلىناتتى. كەچلىك ئولتۇرۇشلاردا ناخشىلار ئېيتىلىپ، ئۇسسۇللار ئوينىلىپ تۇراتتى. تونۇر باشلىرىدا كىچىك بالىلار چۆچەك ئېيتىشاتتى، تېپىشماق تېپىشاتتى. ھەزرىتى نىزامىددىن ئەلىشىر نەۋائىينى، ھۇۋەيدانى، خوجاھافىزنى ئەۋلىيا دەرىجىسىدە كۆرەتتى. ئەمدىلىكتىچۇ؟ بىزدە تاماكا، ھاراق خۇمارى، رېستوران قىزغىنلىقى، ياسىنىش ـ تارىنىش مەدەنىيىتى ئەۋجىگە كۆتۈرۈلگىنى بىلەن ، ئەدەبىيات ھەۋىسى، بەدىئىي دىت، كىتاب ھېرىسمەنلىكى ئاجىزلاپ كەتتى. نەۋائىي، مەشرەپنى بىلىدىغانلاردىن كۆرە، رامبونى، راجانى، سۇنۋۇكوڭنى، خاسبىنى، خۇەنجۇ مەلىكىنى بىلىدىغانلار كۆپەيدى. بىلىش ئەڭ ئۇزاق بولغاندا 3-ئەۋلاد، يەنى بوۋىمىزنىڭ نېرىسىغا ئۆتمىدى. . . بىز مۇشۇنچىلىك تۇرغان، ئۆزىمىزنى مۇشۇنچىلىك بىلگەن يەردە، خەق بىز ئۇيغۇرلارنى قانچىلىك بىلىپ كېتەر؟ ئەدەبىياتنىڭ رولى تونۇتۇش، بىلدۈرۈش ئىكەن، بىزنىڭ 21-ئەسىرىمىز باشقىلارنى تونۇش، بىلىش بولۇپلا قالماي، يەنە باشقىلارغا ئۆزىمىزنى تونۇتۇش، بىلدۈرۈش ھەمبولۇش، بۇنىڭ ئۈچۈن ئەڭ مۇھىمى ئۆزىمىزنى تونۇش، ئۆزىمىزگە ئۆزىمىزنى تونۇتۇش بولۇش كېرەك.

ئەدەبىياتنىڭ يېزىش ئوبيېكتى ئادەم دەيمىز. دېمەك، سەككىز مىليوندىن كۆپرەك نوپۇسقا ئىگە ئادەم بىزنىڭ دىققەت نەزىرىمىزدە بولىدۇ. بۇنچە كۆپ ئادەملەرنىڭ ئۆتمۈشى، ھازىرى ۋە كەلگۈسى «ئىنسان روھىنىڭ ئىنژېنېرى » بولغان بىز قەلەمكەشلەرنىڭ تەسۋىرلەش نىشانىنىڭ مەركىزىدە تۇرۇشى كېرەك. ئۇيغۇرلارنىڭ ئاساسىي گەۋدىسىنى دېھقانلار تەشكىل قىلىدۇ. مەلۇم نۇقتىدىن ئالغاندا ، بىز ھەممىمىز دېھقان پۇشتى. بىزنىڭ دېھقانلىرىمىز ئىسلاھاتنىڭ سېخىي ئالقىنىدىن ئانچە-مۇنچە رىسقى -نېمەتكە ئېرىشكەن بولسىمۇ، تېخى «قورسىقى توق، كىيىمى پۈتۈن» تۇرمۇش شارائىتىغا ئېرىشكىنى يوق. پىلانلىق ئىگىلىك، زاكاز-بۇيرۇتما شەكلىدىكى تېرىقچىلىق، يەرلىكتىكى بيۇروكراتلىق، ھەيۋە تۇس قويۇق ھەرخىل ئالۋاڭ-ياساقلارنىڭ قاتمۇقات بويۇنتۇرۇقى تۈپەيلى بارغانسېرى ئەزۋەيلەپ كېتىۋاتقان «ئۈچ قالايمىقان» ھېلىھەم دېھقانلىرىمىزنىڭ شىللىسىدىن بېسىپ تۇرماقتا. ئۇلار دەۋر ئىلتىپاتىغا تەشنا، ئۈمىد-ئارزۇلىرى بېھەد.

بىزنىڭ كۆزىمىز ئەنە شۇلارنى كۆرەلىشى، قەلبىمىز ئۇلارغا تەلپۈنۈشى، قەلىمىمىز ئۇلار بىزار بولغان نەرسىلەرنى رەھىمسىز پاش قىلىپ، ئۇلار تەلپۈنگەن، ئارزۇ-ئارمان قىلغان نەرسىلەرگە ھەمدەم بولۇشى كېرەك. شۇنداق بولغاندا، ئەدەبىيات ئۆزىنىڭ قىممىتىنى ئاشۇرۇپ، ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرالايدۇ. بىز ئەنە شۇ مەسىلىنى ھەل قىلىۋالالىساقلا «ئەنئەنە تېپىدىكى ئەسەرلەر ئانداق، گۈڭگا شەكلىدىكى ئەسەرلەر مۇنداق» دەپ ژانىر جەڭگاھىدا، شەكىل خۇسۇسىدا دەتالاش قىلىپ ئەقىل خورىتىشنىڭ ھاجىتى قالمايدۇ.

ھازىر بىز تىنماي يېزىۋاتىمىز، يازغانلىرىمىزدىن توم-توم دەپتەرلەرنى تۈزۈپ نەشرىياتلارغا يوللاۋاتىمىز. 5000 تىراژ ھەلەكچىلىكىدە يېلىنىش - ئىلتىجا بىلەن شىنخۇا

[1] ئابدۇقادىر جالالىدىن: «داغمۇ ياكى زىناقمۇ؟ » ، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1995-يىل 3-سانىغا قاراڭ.

كىتابخانىلىرىغا تەلمۈرۈۋاتىمىز. ئىككى - ئۈچ مىڭغا يەتمىگەن تىراژ تۈپەيلى، كىتابلىرىمىزنى نەشر قىلدۇرالماي بېشىمىز قېتىۋاتىدۇ. بۇنىڭ نۇرغۇن سەۋەبلىرى بولسىمۇ، ئەڭ مۇھىم سەۋەب، ئەدەبىيات ئۆزىنىڭ تەسۋىرلەش ئوبيېكتىدىن ئايرىلىپ قېلىۋاتقانلىقىدا.

مەن مۇنداق بىر ھېسابنى ئىشلەپ باقتىم: بىر ئائىلىنى تۆت نوپۇس بىرلىكىدە ھېسابلىساق، 8مىليونلۇق نوپۇسى بار ئۇيغۇر قەۋمى 2مىليون تۈتۈن بولغان بولىدۇ. ئەگەر بىز زارىقىپ كۈتۈۋاتقان 5000دانە تىراژ ئۆتكىلىدىن ئوڭۇشلۇق ئۆتۈمىز دېسەك، بىر تىراژ ئۈچۈن 1600ئائىلە (6400نوپۇس) نىڭ دىتىغا ياقىدىغان ئەسەر تەييارلىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. بۇنداق سېلىشتۇرما بىزنى ھەيران-ھەس قىلىدۇ. بىزنىڭ ئادەملىرىمىز كىتابقا شۇنچە ئۆچمۇ؟ ساۋاتسىزمۇ؟ كىتاب سېتىۋالالمىغىدەك دەرىجىدە نامراتمۇ؟ يا بولمىسا يازما ئەدەبىياتنىڭ دەۋرى ئۆتتىمۇ؟ بۇ قىياسلارنىڭ ھېچقايسىسى پۇت دەسسەپ تۇرالمايدۇ. ئابدۇرېھىم تىلەشوف ئۆتكۈرنىڭ «ئىز» رومانى ۋە «ئۆمۈر مەنزىللىرى»ناملىق شېئىرلار توپلىمىنىڭ ئەڭ يۇقىرى تىراژ بىلەن 3-قېتىم نەشر قىلىنىشى، مەتتىمىن ھوشۇرنىڭ «قۇم باستان شەھەر» رومانى، مىرئەھمەت سېيىت، يالقۇن روزىنىڭ «مەمتىلى ئەپەندى»، ئەختەم ئۆمەرنىڭ «يىراق قىرلاردىن ئانا يەرگە سالام» (پۈتكۈل ئۇيغۇر جەمئىيىتىنى زىلزىلىگە سالغان بۇ ئۈچېرك ژۇرنىلىمىزنىڭ 1994-يىل 2-، 3-(قوشما) سانىغا بېسىلغانىدى. - مۇھەررىردىن) ناملىق كىتابلىرىنىڭ شۇنچە تېز سېتىلىپ تۈگىشى، نۇرمۇھەممەت توختىنىڭ «خوتەندىن خەت» ناملىق ئۈچېركى بېسىلغان ژۇرنالنىڭ دېھقانلىرىمىز ئارىسىدا قولدىن قولغا ئۆتۈپ تەكرار-تەكرار ئوقۇلۇشى، كىتابپۇرۇچلارنىڭ بىرسان ژۇرنالنى 50كويدىن سېتىشى... بىزگە، ئەگەر ئوقۇرمەنلەرنىڭ كۆڭلىدىكى گەپ يېزىلسا، يېزىلغان ئەسەر خەلقنىڭ ئۆزىنى ئۆزىگە تونۇتالىسا، ھېچكىم پۇلنىڭ كۆزىگە قاراپ تۇرمايدىغانلىقىنى، ئۇنداق ئەسەرلەرنىڭ خېرىدارى مۆلچەردىكىدىن كۆپ بولىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى.

«ئەدىبلىرىمىزنىڭ ئەسىر ئاخىرىدا ئېيتقانلىرى» تېمىسى بىلەن ئېلان قىلىنغان سوئال-جاۋابلاردا قايسىبىر بېشارەتچىنىڭ «21-ئەسىر پروزا ئەسىرى بولۇپ قالىدۇ» دېگەن ئابزاسىنى كۆرۈپ سەل ئەجەبلەندىم. ئۇنداقتا پوئېزىيە20-ئەسىرنىڭ ئۆتمۈشىگە دەپنە قىلىنامدۇ؟ بۇ بېشارەت بويىچە بولغاندا ئەدەبىياتنىڭ شېئىر ژانىرى 21-ئەسىرگە لايىقلىشالامدۇ؟ شائىرلىرىمىزنىڭ ھالىغا ۋايمۇ؟ سەھنىلىرىمىزدىن يۈرەكنىڭ خۇمارىنى يېشىدىغان ئېسىل ناخشا-لەپەرلەر يوقامدۇ (مۇھەررىردىن)؟ پاشا ئىشان، ئابدۇللا ئابدۇرېھىملىرىمىزغا ئىش قالامدۇ؟ يېڭى ئەسىر ئاخىرىدا پوئېزىيە ژانىرىنى تارىخىي مۇزېيلاردىن ئىزدىگۈلۈكمۇ؟

بېشارەتچى شۇنداق دېگىنىكەن، بىزمۇ شېئىرنىڭ 21-ئەسىردىكى تەقدىرىگە بېشارەتلىك جاۋاب بەرمەي ئامالىمىز يوق. ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر، «شېئىرنىڭ گۈلىنى پەلسەپە تۇپرىقىدا يىلتىزلاتقان، پەلسەپە تۇپرىقىنى شېئىرىيەتنىڭ خۇشبۇي شەبنىمى بىلەن سۇغۇرغان» يېگانە شائىر ھەزرىتى نىزامىددىن ئەلىشىر نەۋائىي لەۋزى بىلەن سۆزلىسەك، شېئىرىي تىل ئاللانىڭ تىلىدۇر ۋە ئاللانىڭ كۆڭلى شائىرلارغا يېقىندۇر. شۇنداق بولمىسا ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم» شېئىرىي لەۋزىدە نازىل بولارمىدى؟ بولا ئەمەس، ئەگەر كىمنىڭ ئېڭىدىن ھېكمەت ۋە بەدىئىي رەڭنىڭ مەڭگۈلۈك تەسىراتى ئورۇن ئالىدىكەن، دۇنيادا ئۆلمەي ياشايدىغان بىردىنبىر نەرسىنىڭ پەقەتلا شېئىر ئىكەنلىكىگە قايىل بولىدۇ. مانا بۇ، ئابدۇقادىر جالالىددىن يەكۈنلىگەن بېشارەت!

21-ئەسىر شېئىرىيىتىدە ۋەز-نەسەھەت ۋە سۈنئىي نازاكەت پەرەنجىسىگە ئورالغان پىزازلار ئەۋج ئېلىپ كەتمىسىلا، رېئالىزىملىق ئىجادىيەت ئۇسۇلى مودېرنىزملىق ئېلېمېنتلارنى قوبۇل قىلىپ، ئۆزىنى تاكامۇللاشتۇرسا، كېسىپ ئېيتالايمىزكى، 21-ئەسىرنىڭ ئەدەبىيات باغچىسىدا يېپيېڭى قىياپەتتىكى شېئىرىيىتىمىز ئۆزىنى نامايان قىلىدۇ.

«بوستان» ژۇرنىلى ئۆزىنىڭ 20 يېشىنى تەبرىكلەۋاتقان، پېشقەدەم شائىر ھۆسەن روزى تىرىككە تون كەيدۇرۇشتەك خاسىيەتلىك مۇراسىم ئۆتكۈزۈلۈۋاتقان ۋە ئىككى ژانىر بويىچە مۇكاپات تارقىتىش پائالىيىتى بولۇۋاتقان مەرىكىدە ئويلىغانلىرىم بويىچە تاغدىن-باغدىن سۆزلەپ ئۆتتۈم. «بوستان» ژۇرنىلى تەھرىراتىدىكى يولداشلار ۋە بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدىكى ئەدەبىيات-سەنئەت يېتەكچىلىرى يېقىنقى يىللاردا تىرىشىپ ئىزدىنىپ، جاپالىق ئىشلەپ، جەمئىيەتتىكى ھەرساھەنىڭ قوللىشىنى قولغا كەلتۈرۈپ، بىر قاتار ئەھمىيەتلىك ئەدەبىي، ئىلمىي خىزمەتلەرنى ئىشلىدى ۋە نادىر ئەسەرلەر ئارقىلىق ژۇرنال سۈپىتىنى ئۆستۈردى، قابىل تەشكىلاتچىلىقى بىلەن قەلەمكەشلەرنى نادىر ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلىشقا رىغبەتلەندۈردى. زېرەك، زامان ئېڭىغا ئىگە باشقۇرغۇچىلىرى بولغان ساھەدە چوقۇم ئۇلۇغ ئىشلار ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. ئۆز كەسپىنى سۆيگەن قەلەم ئىگىلىرى تارىخ يۈكلىگەن، خەلقى ئۈمىد قىلغان ۋەزىپىلەرنى ئۇنتۇپ قالمىسىلا، چوقۇم ئەدەبىياتىمىزنىڭ 21-ئەسىردىكى زەپەر قۇياشى تېخىمۇ پارلايدۇ. پروزا بېغى گۈللەپ ياشنىغىنىدەك، پوئېزىيە گۈلزارىمۇ چېچەك ئاچىدۇ! خەلقلا بولىدىكەن شائىر ياشايدۇ، شېئىر يوقالمايدۇ، شائىرغا تون كەيگۈزۈدىغانلار ۋە تونغا مۇناسىپ شائىرلار بارلىقىغا كېلىدۇ.

(گۈلدۈراس ئالقىشلار)

2000-يىل 28-يانۋار، كورلا (M2)

تۇمارىس

(تارىخىي ھېكايە)

ئابدۇللا ساۋۇت

مىلادىدىن بۇرۇنقى 531-يىل.

تەڭرىتېغىنىڭ غەربىي - جەنۇب ئېتىكىدىكى بۈك-باراقسان ئۆسكەن، بېشى - ئاخىرى كۆرۈنمەيدىغان قوچۇرا[1] ئورمانلىقلىرى بارا-بارا ئارقىدا قالدى. ئاتلار، كالىلار قوشۇلغان ، ئۇزۇن ئوقلۇق چاقلىرى ئېگىز ھارۋىلار سېپى چەكسىز كەتكەن تۈزلەڭلىككە كىرىپ كەلدى. دۇمباق، ناغرا-نەي ئاۋازلىرى ھاۋانى تىترىتەتتى. ھارۋا سەپلىرىنىڭ ئىككى يېنىدا، ئارقىسىدا قوراللانغان چەۋەندازلار، ئەر-ئايال ئاتلىقلار كەلمەكتە ئىدى. قويۇق ئۆسكەن ئوت-چۆپلەر، گۈل-گىياھلار قۇياش نۇرىدا جۇلالاپ ئالتۇن رەڭگە كىرىپ كۆزلەرنى قاماشتۇراتتى. سول تەرەپتىكى يانباغىرلاردا يىلقىلار توپى چېپىشىپ، كىشنىشىپ يۈرۈشەتتى، بىر-بىرىنى تېپىشەتتى، قوغلىشاتتى. توسۇن ئاتلار سەكرىشىپ، ئەركىلەپ ئوينىشاتتى. ئوڭ تەرەپتە - يىراقلارغا سوزۇلغان چۆل-دەشتلەردە لوكىلىرى تىك كۆتۈرۈلگەن تۆگىلەر بوي تارتىپ قالغان بوتىلاقلىرىنىڭ سۆڭگىچىنى پۇراپ، بوۋف! - بوۋف! قىلىپ ئاۋاز چىقىرىپ ئۇيان-بۇيانغا يانتاق ئىزدەپ ماڭاتتى.

يىراقتا مال ئىتتىنى ئەگەشتۈرگەن، چەۋەندازلارچە ياسىنىۋالغان ئاتلىق چوپان ناخشا ئېيتماقتا ئىدى:

ئالىپ ئەرتۇڭا ئۆلدىمۇ،
ئىسسىز ئاژۇن قالدىمۇ،
ئۆزلەك ئۆچىن ئالدىمۇ،
ئەمدى يۈرەك يىرتىلۇر[1]

ئەفراسىياپنىڭ ئۆلۈمىگە بېغىشلانغان، ئۇزۇن ۋاقىتتىن بۇيان ئەل ئارىسىدا تارقىلىپ ئېيتىلىپ كېلىۋاتقان قايغۇلۇق، مەڭگۈ ئۇنتۇلماس داستان ئاھاڭلىرىنى شامال ئۇچۇرۇپ كەلدى. تۇمارىسنىڭ گۈزەل چىرايى غەمكىن تۈس ئالدى، ئۇزۇن، قاپقارا كىرپىكلىرىدە ياش تامچىلىرى يالتىرىدى. قۇم بارخانلىرى تەرەپتىن قولىغا قارچۇغا قوندۇرۇۋالغان ئوۋچى توختاپ جاۋابەن ناخشا ئېيتتى:

---

[1] يەشمىسى:
باتۇر ئەرتۇڭا ئۆلدىمۇ،
ۋاپاسىز دۇنيا قالدىمۇ،
پەلەك ئۆچىنى ئالدىمۇ،
ئەمدى يۈرەك پارە بولۇر.

ياغى ئوتىن ئۆچۈرگەن،
تويدىن ئاتى كۆچۈرگەن،
ئىشلار ئۈزۈپ كەچۈرگەن،
تەگدى ئوقى ئۆلدۈرۈ[1]

ئالىپ ئەرتوڭا دەپ ئاتالغان تۇران پادىشاھىسى ئەفراسىياپ ئىران ئەھمانىيلار سۇلالىسىنىڭ تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشلىرىغا قارشى بىر ئۆمۈر جەڭ قىلغان قەھرىمان ئىدى. بىر قېتىملىق جەڭدە پادىشاھ قوبىينى I نۆدەرنىڭ دادىسى مۇنىچەھرە ئەفراسىياپنىڭ لەشكەرلىرى تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلدى. ئەفراسىياپ، دادىسىنىڭ ئۆچىنى ئېلىش ئۈچۈن جەڭگە ئاتلانغان قوبىينى I نۆدەر بىلەن قاتتىق ئۇرۇشلارنى قىلىپ ئۇنى يەڭدى. بۇنداق ئۇرۇشلار كېيىنكى چاغلاردىمۇ كۆپ قېتىم يۈز بەردى. مىلادىدىن بۇرۇنقى 632-يىلى بىر قېتىملىق جەڭدە ئەفراسىياپ مۆكۈپ ياتقان دۈشمەننىڭ ئاتقان ئوقىدا ھالاك بولدى. تۇران زېمىنىدا ياشاۋاتقان ساك، ئاۋار-ئارىيان، ھۇنگار، تۇرا، تۇرك. . . قەبىلىلىرى ئۇلۇغ پادىشاھ ئەفراسىياپنىڭ ئۆلۈمىگە يىغلاپ قوشاق قېتىشتى. تۇمارىس زامانىسىغا كەلگەندە بۇ قوشاقلار كۆپىيىپ، بىيىپ نەچچە يۈز كۇبلىتلىق مەشھۇر داستانغا ئايلاندى. پادىشاھ - خانلار، ئاقساقال - سەركەردىلەر، باقشىلار② ئۆلسە ئاشۇ داستان ئاھاڭغا سېلىنىپ ئوقۇلاتتى. توي - تۆكۈن، بەزمە - سۇرجەك③ لەردىمۇ ئەۋۋەل ئەفراسىياپ كۈيلەنگەن ئەشۇ قوشاقلار ئوقۇلۇپ ئاندىن باشقا ناخشىلارغا ئۆتەتتى. چوپانلار، ئوۋچىلار، چەۋەنداز - جەڭچىلەر-نىڭ كۆپىنچىسى بۇ قوشاق - داستاننى يادقا بىلەتتى ۋە بالىلىرىغا ئۆگىتەتتى.

ھارۋىلار سېپىنىڭ ئالدىدا كەڭ سايىۋەنلىك، چاقلىرى بىرونزىدا چەمبەرلەنگەن، شوتىسىغا تۆت ئاق ئات قوشۇلغان شاھانە ھارۋا كەلمەكتە ئىدى. ھارۋىدا تۇمارىس ئولتۇراتتى. ھارۋىنىڭ ئىككى يېنىدا ئۇچلۇق تېرە قالپاق، تېرە پەشمەت - شىم، تېرە چورۇق كىيگەن، سىدىرىم④ لىرىغا ئەگنەك⑤ ئاسقان ئالتە چەۋەنداز ۋە تۇمارىسنىڭ قىرناق⑥ لىرىدىن تۆتى ئاتلىق ھالدا كېلەتتى. تۇمارىس ئوغلى سىپارگاپىرىسنىڭ توي مەرىكىسىنى ئۆتكۈزگەن بولۇپ، شۇ تاپتا ئۇ كېلىنى كۆچۈرۈپ كېلىۋاتاتتى. كېلىن - ئىلى ۋادىسىدىكى قوزئوردۇ⑦ ئاقساقىلىنىڭ گۈزەللىكتە تەڭدىشى يوق، ساھىبجامال قىزى - زارىنا ئىدى. قوزئوردۇ - ئەفراسىياپنىڭ قىزى قەزۋىن ئۆز نامىغا بىنا قىلدۇرغان شەھەر ئىدى. زارىنا بولسا قەۋزىننىڭ ئەۋلادلىرىدىن ئىدى. ئۇ، قوينى كەڭ، ساپ ھاۋالىق، باغۇ-بوستانلىق گۈزەل دىيار ئىلىدا ئۆسكەچكىمۇ، ياكى ئالىي نەسەبلىك ئائىلىدە تۇغۇلغاچقىمۇ، ئىشقىلىپ بالقاش كۆلى⑧، دەشتىئاتا⑨، ئىلىۋادىسى، پەرغانە ⑩، تەڭرىتاغ ئەتراپلىرى، ئوردۇكەنت ⑪ ۋە ھىندىقۇش ⑫ تاغلىرىنىڭ ئېتەكلىرىدە ياشايدىغان قەبىلە - قەۋملەر ئارىسىدا گۈزەللىكتە داڭقى بار ئىدى، تېرىدىن نەپىس ئىشلىنىپ تىكىلگەن تويلۇق كىيىملەر ئۇنىڭ زىبا بەستىگە بەكلا ياراشقانىدى. قالپىقى، بوينى، قۇلاقلىرىغا ئېسىلغان جىنجۇ⑬ لار ئۇنىڭ ھۆسنىگە ھۆسن قوشۇپ تۇراتتى.

توي كۆچۈرگۈچىلەر قوزئوردۇدىن ئۆزاپ چىققاندىن بۇيان قارلىق چوققىلىرى پەلەككە تاقاشقان تاغلار ئارىسىدىن ، تىك خەتەرلىك داۋانلاردىن ئۆتتى. سوقماق، ئېگىز-پەس يانباغىرلاردا ئايلىنىپ ماڭدى. قېيىن - قوچۇرا ئورمانلىقلىرى ئارىسىدىن يول تاپتى. كۆزيەتكۈسىز - كەڭ يايلاقلارنى ئارقىدا قالدۇردى. قۇملۇقلار، دەشتلەر، يايلاقلاردا سەپەر توختىماي داۋام قىلدى. كېچە بىلەن كۈندۈز ئالمىشىپ تۇردى. شامتاڭغا ئۇلاندى. ئادەملەر چارچىدى، تالجىقتى. ئات-كالىلار ھالسىرىدى، بىراق سىپارگاپىرىس سەپەر ئازابىنى قىلچە سەزمىدى. ئۇ، ھەممىنى ئۇنۇتقان ھالدا ئۆز قەبىلىسىنىڭ نامىغا مۇناسىپ - ماسساگېتلارچە چىدام ۋە باتۇرلۇق بىلەن ھەرىكەت قىلاتتى. ماسساگېتلار - مەشھۇر ساك قەبىلىلىرى ئىچىدىكى ئەڭ باتۇر، جەڭگىۋار بىر ئۇرۇق بولۇپ، ئۇلۇغ-باتۇر ساكلار دېگەن مەنىنى بىلدۈرەتتى. ئۇلار تۇمارىسنى سۆيۈملۈك، مېھرىبان، دانىشمەن ئانا سۈپىتىدە ياخشى كۆرەتتى، ھۆرمەتلەيتتىۋە ئۇنىڭ ئەمىر-پەرمان، تۇغراق ⑭ لىرىنى ساداقەتمەنلىك ۋە جانپىدالىق بىلەن بىجا كەلتۈرەتتى. ماسساگېتلارئاسىيادىكى باشقا قېرىنداش قەبىلە - ئۇرۇقلارغا ئوخشاشلا كۆچمەن تۇرمۇش كەچۈرەتتى، سۇ، يايلاق قوغلىشىپ چارۋا باقاتتى. سىپارگاپىرىس تۇمارىسنىڭ يالغۇز ئوغلى ئىدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ قەلبىدىكى خۇشاللىق ۋە بەخت تۇيغۇلىرىنى تەسۋىرلەشكە تىل ئاجىز ئىدى. تۇمارىسمۇ توي قىلىش، كېلىن يۆتكەش دەبدەبىسى بىلەن مەستخۇش بولۇپ، قانچىلىك يول باسقانلىقىنى بىلمەيلا قالدى. ھارۋىلار سېپى ياكسارتىس ⑮ دەرياۋادىسىغا يېقىنلاپ بارماقتا ئىدى. ئۇلارغا نۇرغۇن ساك كۆچمەنلىرى ئەگىشىۋالغانىدى. يايلاقلار، ئېدىرلار، سازلىق - جاڭگاللار، قۇملۇقلار بىر-بىرىگە ئۇلىشىپ ئۇپۇقىچە سوزۇلۇپ باراتتى. تۇمارىسنىڭ ئالدىدا - چوقاينىڭ يېنىدا گېدىيىپ ئولتۇرغان قېرى ھارۋىكەش تىلما قامچىسىنى پات-پات ھاۋادا سىلكىپ -تارسىلدىتىپ ئاتلارغا ھەيۋە قىلاتتى. ئاتلار گاھ چاپاتتى، گاھ يورغىلايتتى، گاھ توختايتتى. قىز كۆچۈرگۈچىلەر دەررۇ گۈلخان يېقىشاتتى. كاۋاب ھىدى ئەتراپقا تارايتتى. يۇلتۇزلار جىمىرلايتتى، تاڭ ئاتاتتى. تىلما قامچىنىڭ تارسىلدىغان ئاۋازى ھاۋادا ئەكس سادا پەيدا قىلاتتى. ئاتلار يەنە مېڭىشقا ،

---

[1] يەشمىسى:
دۈشمەن ئوتىنى ئۆچۈرگەن،
ئۆز يېرىگە قوغلىغان،
بېشىدىن جىق ئىش ئۆتكەن،
بىراق ئەجەل ئوقى تەگدى.

چىپىشقا مەجبۇر بولاتتى. ئاتلار ھارۋىنى شامالدەك تېز سۆرەپ ماڭغاندا قېرى ھارۋىكەش:

— ئوغۇر! ئوغۇر! ⑯ — دەپ ۋارقىراپ قوياتتى.

كۈز شامىلىدا دەل-دەرەخلەر، گۈل-گىياھلارنىڭ سارغايغان يوپۇرماقلىرى شىلدىرلاپ لەرزان تۆكۈلمەكتە ئىدى. ھارۋا سەپلىرىگە ئەگىشىپ كېلىۋاتقانلار بىردىن-ئىككىدىن قېپقىلىپ، يەنە باشقىلىرى قوشۇلۇپ كېلەتتى. يول تۈگىمىگەنسېرى تۇمارىسنىڭ مەستخۇشلۇقى يوقۇلۇپ ئۆزىچە خىيالچان بولۇپ قالدى. ئەجداد — بوۋىلىرىنىڭ، ئاتا-ئانىسىنىڭ كەچۈرمىشلىرى، ئۆزى بېسىپ ئۆتكەن ھايات مۇساپىسى كۆز ئالدىدىن بىر-بىرلەپ ئۆتەتتى.

بىر كۈنى، سەل سوغ لېكىن ئوچۇق ھاۋادا بىر توپ كەپتەر ھارۋا سەپلىرىنىڭ — زارىنا ئولتۇرغان ھارۋا ئۈستىدىكى بوشلۇقتا ئايلىنىپ پەرۋاز قىلىشقا باشلىدى. بىر جۈپ موللاقچى كەپتەر نۆۋەتلىشىپ يۇقىرىغا ئۆرلەپ، قاناتلىرىنى پاقىلدىتىپ ئاۋاز چىقىرىپ موللاق ئاتتى-دە يەنە ئۆز توپىغا يېتىشىۋالدى. كەپتەرلەرنىڭ قىزىقارلىق ھەرىكىتى داۋام قىلىۋاتقاندا تۇيۇقسىز بىر لاچىن كۆك قەرىدىن غۇيۇلداپ ئۇچۇپ چۈشتى-دە كەپتەرلەر توپىغا ئۆزىنى ئوقتەك ئۇردى. بىر كەپتەر تۈكلىرىنى توزۇتقان پېتى پەسكە موللاقلاپ چۈشۈشكە باشلىدى. باشقا كەپتەرلەر تەرەپ-تەرەپكە قاڭقىشتى. ھارۋىلاردىكى ئاقساقاللار، سەركەردىلەر، ئاياللار، قىزلار، باقشى-پالچىلار ۋە چەۋەندازلار ئارىسىدىن قىيا-چىيا، چۇقان-سۈرەن كۆتۈرۈلدى. تۇمارىس خىيالدىن چۆچۈپ ئۆزىگە كەلدى. بېشىنى ئېگىپ سايىۋەن گىرۋىكىدىن كۆككە قارىدى. لاچىن ھاۋادا بىر پىرقىراپ - ئايلانغاندىن كېيىن قارا قاناتلىرىنى كەڭ يېيىپ پەسكە شۇڭغىدى ۋە يەرگە چۈشۈپ كېتىشكە ئازلا قالغان ئولجىسىنى ئۆتكۈر تىرناقلىرى ئارىسىغا قىسىپ يەنە ھاۋاغا كۆتۈرۈلدى-دە دەريا تەرەپكە قاراپ ئۇچۇپ كەتتى. ئەشۇ ھادىسىنى دەسلەپ قىزىقىپ كۆرگەن زارىنا كېيىنكى ئېچىنىشلىق كۆرۈنۈشتىن سەسكىنىپ كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇۋالدى، ۋۇجۇدىنى سوغ تىترەك باستى. «كەپتەرلەر نېمە ئۈچۈن دەل مېنىڭ باش ئۈستۈمدە ئۇچۇدۇ؟ لاچىن نېمە ئۈچۈن مېنىڭ باش ئۈستۈمدە بىر كەپتەرنى سوقۇپ ئۆلتۈرىدۇ؟ بۇ بىر شۇملۇقنىڭ ئالامىتىمۇ-قانداق؟ بۇ ھادىسە ھاياتىم بىلەن مۇناسىۋەتلىكمۇ-يوق؟ يۇرتقا بارغان ھامان قېرى باقشىنى چاقىرتىپ پال ئاچقۇزىمەن». تۇمارىسنىڭ يۈرىكىمۇ ۋەژىلداپ ئېچىشتى. ئۇ، لاچىن كەتكەن تەرەپكە مۆلىنىپ قاراپ ئۇلۇغ-كىچىك تىنىدى، چوڭقۇر، كۆككۈش كۆزلىرى ياشقا تولدى، قاڭشارلىق بۇرنى ئۈستىدە تەر تەپچىرىدى. ئېرى تەرىتۋارۇ ھايات بولغان بولسا، ئوغلى سپارگاپىرىسنىڭ بالاغەتكە يېتىپ، ئات مىنىش، قىلىچۋازلىق — نەيزىۋازلىقتا كامالەتكە يېتىپ ئاجايىپ باتۇر، مەرد چەۋەنداز بولۇپ يېتىشكىنىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ قانچىلىك سۆيۈنۈپ كېتەرئىدى-ھە؟ تېخى يەنە ئوغلىنىڭ تويىدا ئۆزى باش بولاتتى. ئۆزجەمەت-تۇغقانلىرى بىلەن قۇدىلاشقىنىغا، گۈزەل زارىنانىڭ ئۆزىگە كېلىن بولغىنىغا قانچىلىك پەخىرلىنىپ كېتەرئىدى-ھە! نەۋرە كۆرگەندە بولسا خۇشاللىقتىن تېرىسىگە سىغماي قالارمىدىكىن؟ ئەپسۇس، ئۇ بۇ ئىشلارنى كۆرەلمىدى، دۇنيادىكى تىنچسىزلىقلار، ئايىغى ئۈزۈلمەي داۋام قىلغان يېغى — جەڭلەر ئۇنىڭ ھاياتىغا، گۈزەل ئارزۇ-ئارمانلىرىغا بەرھەم بەردى.

سپارگاپىرىس تۇغۇلۇپ قىرىقى توشقان كۈنى قوزئوردۇدىن كەلگەن بىر باقشى سپارگاپىرىسنى يۇيۇندۇردى، ئاندىن تەرىتۋارۇ بىلەن تۇمارىسنىڭ ھوزۇرىدا غىزالىنىپ ئولتۇرۇپ: «پال تاشلىرىم شۇنداق بىشارەت بېرىدۇكى، بۇ ئەلگە يېغى كېلىدۇ، كەيخۇسراۋ ئاتلىق ياۋۇز بىر پادىشاھ باسقۇن قىلىپ كېلىدۇ، ھوشيار ۋە ئاگاھ بولۇڭلار!» دېدى. شۇندىن كېيىن تەرىتۋارۇمۇ، تۇمارىسمۇ ھەردائىم سەگەك، ھوشيار بولۇپ يۈردى. ئەمما چېگرا تەرەپ تىنچ، خاتىرجەم ئىدى. ئەشۇ كۈنلەر ئەھمانىيلار سۇلالىسىدە تىنچ ئۆتمىدى. كەيخۇسراۋنىڭ ئانىسى خېلى بۇرۇن بىر كۈنى: «چۈشۈمدە قورسىقىمدىن بىر توپ ئۈزۈم دەرىخى ئۈنۈپ چىقتى، ئۈزۈم دەرىخى ناھايىتى تېز شاخلاپ، بۈك-باراقسان ھالغا كېلىپ ئۆكۈز⑰ دەرياسى بىلەن ياكسارتىس دەرياسىنىڭ ئۈستىنى چۈمكىۋالدى» دېدى. كەيخۇسراۋ ئانىسىنىڭ چۈشىنى ئوردىدىكى ۋەزىر-ئاقساقاللارغا، باقشى — قورئەندازلار⑱غا سۆزلەپ بەردى. ئۇلار ياش پادىشاھنى قوترىتىپ ۋە ئىلھاملاندۇرۇپ، بۇ چۈشكە: «سەن دۇنيانىڭ تەڭرى تەرىپىدىن يارىتىلغان ھۆكۈمرانى بولۇپ، شانۇ - شەۋكەت، سەلتەنەت ئىچىدە دەۋران سۈرىسەن!» دەپ تەبىر ئېيتىشتى ۋە ئۇرۇش قىلىشقا دەۋەت قىلدى. شۇنىڭ بىلەن كەيخۇسراۋ بىرنەچچە ۋاقىت جىددىي ھەربىي تەييارلىق ئېلىپ باردى.

ماسساگېتلارنىڭ باقشىلىرىمۇ ناھايىتى يىراق ئەلدىكى كاتتا بىر ئايالنىڭ كۆرگەن چۈشلىرى توغرىسىدا سۆزلىشەتتى، ئەمما تۇران زېمىنىنىڭ چېگرىلىرىدىن ھېچقانداق شەپە كەلمەيتتى. مۇبادا ئۇرۇش بولۇپ قالسىمۇ ماسساگېتلارقىلىچە قورقۇپ، تەمتىرەپ قالمايتتى، تەرىتۋارۇ جەڭگە ماھىر، زەبەردەس ئەر، داڭلىق سەركەردە — قوماندان ئىدى، تۇمارىسمۇ ئۇنىڭدىن قېلىشمايتتى. ئارىدىن خېلى ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، يەنى سپارگاپىرىس بەش ياشقا كىرگەن يىلى — مىلادىدىن بۇرۇنقى 546-يىلى ئىران ئەھمانىيلار پادىشاھسى كەيخۇسراۋ تۇرانغا تاجاۋۇز قىلدى ۋە ئۆكۈز دەرياسى ۋادىسىغىچە بېسىپ كەلدى. ئەفراسىياپ ۋە ئوغلى ئارجاسىپ، ئەفراسىياپنىڭ ئىنىسى گەرسىۋەز قاتارلىق ئۇلۇغ، باتۇر ئەجدادلىرىنىڭ روھىنى ئۆزىدە مۇجەسسەملىگەن سەركەردە تەرىتۋارۇ بىرونزا

دۇبۇلغا، بىرونزا ساۋۇت، بىرونزا ئۆتۈك كىيىپ، قورال-ياراقلىرىنى ئېسىپ، ماسساگېت - ساك ۋە باشقا بارلىق تۇرانىي قەبىلىلەرنىڭ چەۋەندازلىرىنى باشلاپ جەڭگە ئاتلاندى. ئىرانلىقلار بىلەن تۇرانلىقلار ئوتتۇرىسىدا كەسكىن - شىددەتلىك جەڭلەر باشلاندى، باشلار كېسىلدى، قانلار دەريا بولۇپ ئاقتى، بۇرسلان (19)، سىرتلان (20)، جەغرى (21)، بۇركۇت، توغرۇل (22) لار، قەرىنجەق (23) لەر سان-ساناقسىز جەسەتلەر ئۈستىدە بەزمە قىلىشقا باشلىدى. ھەر ئىككى تەرەپ جىق تالاپەتكە ئۇچرىدى. ئاخىرى كەيخۇسراۋ مەغلۇب بولۇپ چېكىندى. بىراق، چېگرىدا يەنە بىر قېتىم قاتتىق جەڭ بولدى. تەرىتۋارۇ ئۆزلىرىگە تەۋە بىر گەز، بىر غېرىچ زېمىن ئۈچۈنمۇ جان تىكىپ ئېلىشتى. دۈشمەن ئۆز ماكانىغا قاراپ بەدەر قاچتى. لېكىن شۇ ئارىدا ھىيلىگەر، نامەرد دۈشمەننىڭ يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ ئاتقان يا ئوقى تەرىتۋارۇنى ئېغىر ياردار قىلدى. تۇران لەشكەرلىرى ھەم نۇسرەت تۇغىنى، ھەم ياردار تەرىتۋارۇنى كۆتۈرۈپ قايتىپ كېلىشتى. تەرىتۋارۇنىڭ يارىسى بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ ئاخىرى ئۆز قارار گاھىدا جان ئۈزدى.

ئەردى ئاشىن تاتۇرغان،
ياۋلاق ياغىغ قاچۇرغان،
ئوغراق سۇسىن قايتارغان،
باستى ئۆلۈم ئاختارۇ[1]

ماسساگېت - ساكلار ئالىپ ئەرتۇڭانىڭ ئۆلۈمىگە بېغىشلانغان مەرسىيە-داستانىنى ئوقۇش ئارقىلىق تەرىتۋارۇغا ئۆز قايغۇسىنى بىلدۈردى ۋە ئۇنى ئۇزۇن ۋاقىتلارغىچە ئەسلەشتى.

خىيال ۋە ئەسلىمىلەر تەسىرىدە تۇمارىسنىڭ كۆز جىيەكلىرى يەنە ياش بىلەن نەمدەلدى. دادىسىدىن كىچىكلا قالغان سىپارگاپىرىس سۆيۈملۈك، ئەقىللىق ئانىسىنىڭ تەربىيىسىدە ئۆستى. ئەنە ئۇ بىر توپ يىگىتلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ گاھ ھارۋىلار سېپىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە، گاھ سول تەرىپىدە، گاھ يىراقلاردا ئات چاپتۇرۇپ، ئويناپ، ئۇۋۇئۇۋلاپ يۈرمەكتە. كەچلىرى ئەلياتقۇ مەھەلدە ھېچكىمگە تۇيدۇرماستىن رازىنانىڭ ھارۋىسىغا چىقىدۇ. غەمسىز شوخ يىگىت ياشلىق مۇھەببەتنىڭ گۈزەل چىمەنزارلىقىدا خۇشال جەۋلان قىلىپ ۋىسال پەيزىنى سۈرىدۇ.

- ئاھ! - دەپ تولغىدى باقشى ئەتراپىدىكىلەر ئاڭلىغۇدەك ئاۋازدا، - تەس-تەكرىما (24) سىۋالىيۇ (25) تەڭرىم، ساڭا تېۋىنىمىز، بىزگە مەدەت قىلغايسەن، ساڭا تېۋىنىمىز!

پۇتكۇل سەپ تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ قۇياشقا تېۋىندى، يەنە يوللىرىنى داۋام قىلدى. تۇمارىس ياشلىرىنى سۈرتۈپ يىراققا نەزەر سالدى. كەپتەرنىڭ بەختسىز تەقدىرى خىيالىدىن زادىلا چىقمىپ كەتمىدى. قىرى ھارۋىكەش ھەدەپ تىلما قامچىسىنى سىلكىيتتى، ئاتلار شامالدەك تېز چاپماقتا ئىدى. چاقلار سارغايغان كوكاتلارنى، يايلاق گۈللىرىنى چەيلەپ -مىجىپ ئۆتەتتى. كۆكۈم پەردىسى يېپىلماقتا ئىدى. سوغ شامال يۈزلەرنى چاقاتتى. تۇمارىس قىشلىق قارار گاھىغا يېتىپ بېرىش ئۈچۈن يەنە نۇرغۇن يوللارنى بېسىشى كېرەك ئىدى.

قىز كۆچۈرگۈچىلەر ياكسارتىس دەرياسىدىن ئۆتۈپ بىر قونالغۇغا يېقىنلاشقاندا، تۇمارىس يىراقتىن ئۆزىگە قاراپ ئۇچقاندەك ئات چاپتۇرۇپ- چاڭ توزۇتۇپ كېلىۋاتقان ئىككى ئادەمنى كۆرۈپ ھەيران قالدى. ئاز ئۆتمەي ئىككى ئاتلىق خان ھارۋىسىنىڭ روبىروسىغا كېلىپ توختىدى.

- ھە، ساۋچىلار (26) نېمە گەپ؟ - سورىدى تۇمارىس.

- پاكپۇر (27) ئابا (28) - پاكپۇر تۇمارىس، بىزنىڭ ئەلگە ئەلچى كېلىۋېتىپتۇ.

- قايسى ئەلدىن؟ - سورىدى تۇمارىس تېخىچە ھەيرانلىقى بېسىلماي سەل قىمىرلاپ قويۇپ.

- ئەھمانىيلاردىن، - جاۋاب بەردى ساۋچىلارنىڭ يەنە بىرى، - ئايغاقچىلارنىڭ ئېيتىشىچە، توققۇز نەپەر ئەلچى، 90 ھارۋا ئارمىغان (29) ئېلىپ كېلىۋېتىپتۇ.

تۇمارىس خانلىق تاجى قادالغان تېرە قالپىقىنى بېشىدىن ئالدى، قويۇق، قوڭۇر چاچلىرىدىن پۈرقىراپ ھور كۆتۈرۈلدى. چاچلار ئۇنىڭ قۇلاقلىرىنى يېپىپ يەلكىلىرىدە دولقۇنلاندى. بۇغداي ئوڭ، زاڭاقلىرى سەل كۆتۈرۈلگەن، سىيلىق يۈزى ئىككى ياندىن قورشاپ تۇرغان چاچلار ئارىسىدا ئاجايىپ گۈزەل، لەتاپەتلىك كۆرۈنەتتى. ئالمىدەك يۇمۇلاق ئېڭىكى ۋە چىرايلىق ئۇزۇن بويىنى، ئاياللارغا خاس خۇشپىچىم، قۇۋۋەتلىك گەۋدىسى ئۇنىڭغا بىرخىل غورۇر، ئۇلۇغۋارلىق بەخش ئەتكەنىدى. كەڭ، چىرايلىق پىشانىسىدە نۇر شولىسى چاقنايتتى. ئۇ، تەرلىرىنى ئاستا سۈرتتى. تەرىتۋارۇنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن ئۇ كەيخۇسراۋ بىلەن ئىككى قېتىم ئۇرۇش قىلغانىدى. ھاياتىنىڭ بارلىق جاپا-مۇشكۇللىرى، پاجىئەلەر بىلەن نۇسرەت، بەخت گىرەلىشىپ كەتكەن قىسمەتلەر توپەيلى ھەممىشە ئوتتەك چاقناپ تۇرىدىغان سۈرلۈك، كۆكۈش كۆزلىرىگە ئەمدىلىكتە تەگسىز خىياللار سايە تاشلىغانىدى. ئۇ، يىراقلارغا تىكىلىپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

- ئۇلار ئارمىغاننى كۆپ ئېلىپ كەلگەن، لېكىن ياخشى نىيەت بىلەن كەلمىگەن. مەيلى، ئۇلار ئوبدان كۈتۈۋېلىنسۇن، مەن دەررۇ يېتىپ بارىمەن!

ساۋچىلار قانداق تېز كەلگەن بولسا، يەنە شۇنداق تېزلىكتە كەينىگە يېنىپ بىر ئىدىرلىقتىن ئۆتۈپلا كۆزدىن غايىب بولدى. كۈن ئولتۇرۇش

---

[1] يەشمىسى:
كىشىلەرگە ئاش ئېتىقان،
دۈشمەنلەرنى قاچۇرغان،
ئاپەتلەرنى ياندۇرغان،
بىراق ئۇنى ئۆلۈم يىقىتتى.

ئالدىدا باقشىلارنىڭ يېتەكچىلىكىدە ھەممەيلەن كۈن پېتىشقا قاراپ تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ تېۋىنىش مۇراسىمىنى ئادا قىلدى. گۈگۈم مەزگىلىدە تۇمارىس ئۆز ھارۋىسىغا ئاقساقال، سەركەردىلەرنى يىغدى. باشقىلار كەچلىك غىزا ئۈچۈن ئوت يېقىشماقتا ئىدى. يېقىن ئەتراپتىكى كۆچمەنلەر ئۆز پادىشاھىنىڭ بۇيەرگە چۈشكۈن قىلغانلىقىنى ئاڭلاپ كېلىپ، قوي، كالا ۋە ئوۋ غەنىمەتلىرىنى ھەدىيە قىلدى. سىپارگاپىرىس زارىنانىڭ ھارۋىسىدا غىزالىنىشقا ئۇتۇندى. ئاقساقاللار، سەركەردىلەر، ئەھمانىيلار ئەلچىلىرىنىڭ كېلىشى بىز ئۈچۈن ياخشىلىقتىن دېرەك بېرەمدۇ-يوق، دېگەن مەسىلە ئۈستىدە مۇلاھىزىگە چۈشۈشتى. تۇمارىس ئىشنىڭ نەق ئۆزىگە كەلگەندە ئاندىن بىر قارارغا كېلىش كېرەكلىكىنى ئېيتتى.

* * *

مىلادىدىن بۇرۇنقى 530-يىل.

سۇبھى يورۇپ، شەرق ئاسمىنى سۈزۈلگەن چاغدا تۇمارىس بىلەن سىپارگاپىرىس تاڭشۇرۇلۇپ - توقۇلۇپ تەييار قىلىنغان ئاتلىرىغا مىنىشتى-دە، خەزەر دېڭىزى㉚ تەرەپكە قاراپ كېتىشتى. تۇمارىس ئاددىي - ماساگېتلارچە تېرە بەرتۇ㉛، تېرە باشماق ㉜ كىيگەنىدى. بۇزغۇپ تۇرغان بولۇق چاچلىرى ئۈچلۈق تېرە قالپىقى ئاستىدىن بېلىگىچە ساڭگىلاپ چۈشكەن بولۇپ ئىزغىرىن، مۇزدەك سوغۇق تاڭ شامىلىدا توختىماي يەلپۈنەتتى. سىپارگاپىرىس چەۋەندازلار كىيىمى بىلەن ئىدى، دۇبۇلغىسىغا بېكىتىلگەن بەرجەم㉝ ئۇنىڭغا سۈر-ھەيۋە بەخش ئەتكەنىدى. سىپارگاپىرىس ئانىسىنىڭ نەگە باشلاپ ئاپىرىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى. «نەۋرۇز بايرىمى ئۆتكۈزۈلىۋاتسا، - دەپ ئويلايتتى گاراڭ ھالدا، - ئانام مېنى زارىنا بىلەن ئويۇنغىلى قويماي نەگە ئېلىپ بارىدىغاندۇ؟ زارىنا كۆزلىرىگە ياش ئالغان پېتى قالدى. ئاھ، زارىنا، سۆيۈملۈكۈم.» ئاتلار شامالدەك تېز چاپماقتا ئىدى. تاڭنىڭ خىرە-شىرە يورۇقىدا يىراقتىكى قۇم بارخانلىرى كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. سىپارگاپىرىس ئويغا چۆمدى. زارىنا كېلىن بولۇپ كەلگەندىن بۇيان سىپارگاپىرىسنىڭ ھاياتى ئۆزگىچە تۈس ئالدى. زارىنا ئەقىللىق، جەسۇر قىز ئىدى، تۇمارىسقا ئوخشاشلا چاقماقتەك تېز، ئوچۇق، كەسكىن سۆزلەيتتى، ھەربىر ئىشنى ئىدىتلىق، قائىدە-يوسۇنغا توغرىلاپ، ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ ئادا قىلاتتى، كۆچمەن تۇرمۇشنىڭ جاپا-مۇشەققەتلىرىدىن قىلچە ۋايسىمايتتى. ئۇنىڭ گۈلدەك گۈزەل ھۆسنى، بەرنا قامىتى مەغرۇرانە تىكىلىشلىرىدىن ئاجايىپ بىر جەزبە - مەپتۇنكارلىق ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. ئۇ، مۇھەببەت گۈلشىنىدە يايرايتتى، ۋىسال شارابىدىن مەست بولاتتى. ئەفراسىياپنىڭ ئەۋلادى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۇ تۇمارىستىن قالسىلا ماساگېت قىز - ئاياللىرى ئىچىدە ھۆرمەتكە سازاۋەر ئىدى.

ھېلىقى چاغدا، ھارۋىلار ئۈستىدە ئايلىنىۋاتقان كەپتەرلەرنىڭ بىرىنى لاچىن سوقۇۋەتكەن كۆرۈنۈش پات-پات ئېسىگە كېلىۋالاتتى. باقشى ئۇنىڭ ئاشۇ ئىش تۈپەيلى پەيدا بولغان ئەندىشىلىرىنى تۈگىتىش ئۈچۈن: «ئۇ ئىشنىڭ تەقدىرىڭ بىلەن مۇناسىۋىتى يوق» دەپ قويدى، لېكىن ئۆزى شۇئان زارىنانىڭ يېنىدىن چىقىپ خىلۋەت بىر جايغا باردى-دە پال تاشلىرىنى قايتىدىن شاراقلاتتى، بىشارەت ئوخشاش ئىدى. باقشى بىر ھازا جىمىپ كەتكەندىن كېيىن بوتىلاقتەك بوزلاپ يىغلاپ كەتتى، قۇياشقا تېۋىندى، بىلگەنلىرىنى سىر تۇتۇشقا قەسەم قىلدى. زارىنا ھامان خۇشال، بەختلىك ئىدى. سىپارگاپىرىسمۇ ئۆز بەختىدىن مەمنۇن ئىدى، ئوۋغا چىققاندىمۇ، چەۋەندازلىق ماھارەتلىرىنى مەشىق قىلىۋاتقاندىمۇ زارىنانى پەقەت ئېسىدىن چىقارمايتتى. تۇران زېمىنىدا قىش ئەنە شۇنداق ئۆتۈپ كەتتى، بىراق تۇمارىسنىڭ ئەسلىدىكى قىزغىن، ئوچۇق، مەغرۇر كەيپىياتىدىن ئەسەر يوق - كۈندىن كۈنگە جىمغۇرلىشىپ كەتتى. سىپارگاپىرىس ئانىسىنىڭ نېمە ئويلاۋاتقىنىنى بىلىشكە ئانچە قىزىقىپ كەتمەيتتى، ئەمما ھەر ۋاقىت ئانىسىدىن ئەنسىرەپ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانىدەك ئايلىنىپ يۈرەتتى. تۇمارىس ئەھمانىيلار ئەلچىسى بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىنلا داۋاملىق چىرايى تۈتۈلىدىغان، كەمسۆز بولۇپ قالدى. تۇمارىسنىڭ ھوزۇرىدىكى ئاقساقاللار، دانىشمەن - سەركەردىلەر، باقشىلار ئۇنىڭ ئىچكى خاپىلىقىنى چۈشىنەتتى، ئەمما ھېچكىم بۇ ھەقتە بىر-بىرىگە ئېغىز ئاچمايتتى. چۈنكى، ئۇلارمۇ، پۈتكۈل ماساگېت - ساكلارمۇ تۇمارىسنىڭ ئەقلىگە، جاسارىتىگە ئىشىنەتتى. تۇمارىس مەرد، ئالىي پەزىلەتلىك، قەھرىمان، دانا ئايال ئىدى، ھەرقانداق قىيىن -مۈشكۈل مەسىلىلەرگە چوقۇم ئاقىلانە تەدبىر بەلگىلەيدىغان پاراسەت ساھىبى ئىدى.

ئىككى ئات ئۇچقاندەك چاپاتتى. قۇياش كۆتۈرۈلگەن ھامان ئانا-بالا ئاتلىرىدىن چۈشۈپ شەرققە قاراپ تىزلاندى-دە تېۋىنىشتى، ئاندىن يولىنى داۋام قىلدى. قۇياش ئارغامچا بويى ئۆرلىگەن چاغدا ئۇلار بىر ئېدىرلىق ئوتتۇرىسىدىكى ئېگىز دۆڭ يېنىغا كېلىپ توختاشتى. خەزەر دېڭىزى يىراقتىن تۇمانغا پۈركەنگەن ھالدا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. تۇمارىسنىڭ كۆزلىرىدە غايىبانە بىر نۇرلۇق شولا چاقناپ ئۆتتى.

- ئوغلۇم، - دېدى تۇمارىس بىرتۇپ شۈمشە㉞گە قاراپ بىر ئاز سۈكۈتتە تۇرغاندىن كېيىن، - ئەشۇ گىياھنى ئۆستۈرگەن تۇپراقنىڭ ئاستىغا ئاتاڭ تەرىتۋارۇ كۆمۈلگەن، ئۇنىڭ يېنىغا لىقمۇلىق شاراب تولدۇرۇلغان .كومزەك بىللە كۆمۈلگەن㉟، دېمەك، ئاتاڭنىڭ جەستى ئەبەدىي چىرىمەيدۇ، روھى ئەبەدىي ئۆلمەيدۇ، ئۇنىڭ روھى

ئالىقاچان سىنىڭ ۋۇجۇدۇڭدا تىرىلگەن، بۇ گېپىم ھەرقاچان ئېسىڭدە بولسۇن!

سپارگاپىرس تارام-تارام ياش تۆككەن ھالدا ئاتىسىنىڭ ئۆلۈمىگە قايغۇرۇپ، تۇپىراقتا قاراپ تەزىم قىلدى. تۇمارىس سۆزىنى داۋام قىلدى:

— ئەرانلىقلارنىڭ ئەھمان ئاتلىق يېتەكچىسى قوراللىق ئىسيان قىلىپ مېدىيە پادىشاھلىقىدىن ئايرىلىپ چىقىپ مۇستەقىل بولىۋالغانىكەن، شۇندىن بۇيان ئەھمان ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادلىرى بىزنىڭ زېمىنىمىزغا دائىم تاجاۋۇز قىلىپ تۇرغانىكەن، بىزنىڭ بوۋا-ئاتىلىرىمىزمۇ ئۇلارغا قارشى ئۇرۇش قىلغانىكەن. مەسىلەن ئەڭ ئۇلۇغ بوۋىمىز پادىشاھ جەمشىد ئىكەن، ئۇنىڭ ئوغلى ئەفرىدۇن، ئۇنىڭ ئوغلى تۇر ئىكەن. تۇر ئۇزۇن يىل پادىشاھلىق قىلغانلىقتىن بۇ زېمىن تۇران دەپ ئاتالغانىكەن. تۇرئەھمانىينىڭ ئوغلى تىسفىسنىڭ تاجاۋۇزىغا قارشى ئۇرۇش قىپتۇ، تۇرنىڭ ئوغلى يەسۇبەغ(36)تىسفىسنىڭ ئوغلى ئارىيامۇننىڭ تاجاۋۇزىغا قارشى ئۇرۇش قىپتۇ. يەسۇبەغنىڭ ئوغلى ئەفراسىياپ يەنى ئالىپ ئەرتۇڭا دەپ ئاتالغان ئۇلۇغ بوۋىمىز، ئارىيامۇننىڭ ئوغلى قوبىيىنى I نۇدەرنىڭ تاجاۋۇزىغا قارشى ئۇرۇش قىپتۇ. ئۇرۇش ئۇزۇن يىل داۋام قىپتۇ. ئەفراسىياپنىڭ ئوغلى ئارجاسىپ — يەنى مېنىڭ چوڭ دادام ۋە ئەفراسىياپنىڭ ئىنىسى گەرسىۋەزمۇ قوبىيىنى I نۇدەرنىڭ تاجاۋۇزىغا قارشى ئۇرۇش قىلغان. ئەمدىچۇ ئوغلۇم، ئېسىڭدە بولسۇن، تەرتۇۋارۇ بىلەن مەن قوبىيىنى I نۇدەرنىڭ نەۋرىسى، مۇنى چەھرەنىڭ ئوغلى، ئەھمانىيلار سۇلالىسىنىڭ زېمىنىنى كېڭەيتىپ، قۇدرەتلىك ئىمپېرىيە ھالىتىگە كەلتۈرگەن مەشھۇر پادىشاھ، ئاچكۆز كەيخۇسراۋنىڭ تاجاۋۇزىغا قارشى ئۇرۇش قىلدۇق. ئاتاڭغو شۇنداق ئۇرۇشلارنىڭ بىرىدە ئېغىر يارىلىنىپ كېيىن قازا قىلدى. ئۇندىن كېيىنمۇ مەن كەيخۇسراۋ بىلەن ئىككى قېتىم ئۇرۇش قىلدىم. بۇندىن كېيىنمۇ بۇنداق ئۇرۇشلارىيەنە يۈز بېرىشى مۇمكىن. ئەل-يۇرتنى تاجاۋۇزچىلاردىن قوغداش بىزنىڭ بۇرچىمىز، ئېسىڭدە چىڭ تۇت!

سپارگاپىرس ناھايىتى ئۇزۇن، قىزىقارلىق بىر قىسسە — دەرس ئاڭلىغاندەك بولدى. ئۇ، ئېتىغا غەزەپ بىلەن قامچا ئۇردى. قاغجىراپ ياتقان دالا باغرىدا ئوت-چۆپلەر ئەمدىلەتىن بىخ سۈرۈشكە باشلىغانىدى. سپارگاپىرس ئاتىسىنى ئويلايتتى، ئاتىسىنىڭ مەردانە - جەسۇر قىياپىتىنى خىيالەن كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى. يۈرىكى غەزەپ، قىساس يالقۇنلىرىدا لاۋۇلداپ ياناتتى، تۇمارىسمۇ ئۇنىڭ دەل مۇشۇنداق ھېسسىياتتا كېلىشىنى كۆزلەپ ئۆتمۈش توغرىسىدا سۆزلىگەنىدى. ئۇ، ئات ئۈستىدە ئاستا كېلىۋېتىپ خىيالغا چۆمدى. ئەلچىلەر بىلەن دېيىشكەن گەپلەر ئۇنىڭ خىياللىرىنى چۇلغاپ تۇراتتى. ئەشۇنداق روھىي ھالەتلەر ئىچىدە ئۇ غورۇرىنىڭ قاتتىق خورلۇقتا ئۇچرىغانلىقىنى، ۋىجدانىنىڭ ئازابلىنىۋاتقانلىقىنى ئاستا-ئاستا چوڭقۇر ھېس قىلاتتى. ئەشۇ خورلۇق ۋە ئازاب ئۇنىڭ غالىب جەڭچىلەرگە خاس يۈكسەك ئىرادىسىنى تېخىمۇ چىڭ تاۋلايتتى.

كۈزدە، تۇمارىس قىز كۈچۈرگۈچىلەرنى سالامەت ئېلىپ بېرىش ۋەزىپىسىنى ئاقساقاللارغا تاپشۇرۇپ، ئۆزى بىر بۆلەك چەۋەنداز-پاسىبانلىرى بىلەن ئالدىن يولغا چىققانىدى. ئۇ، كېچە-كۈندۈز توختىماي ئات چاپتۇرۇپ قارار گاھىغا كەلگەندە بىر ئاقساقال: «ئەي، ھۆرمەتلىك كاڭ(37)، ئەلچىلەر كەلگىلى ئىككى كۈن بولدى، ئۇبدان مېھمان قىلدۇق، ھازىر ئۇلار سىزنى كۈتۈپلا ئولتۇرىدۇ» دېدى. تۇمارىس ئالدىراپ كەتمىدى. ئۇ، شۇ كېچىسى قانغىچە ئۇخلاپ ھاردۇقىنى چىقارغاندىن كېيىن يۇيۇنۇپ — تارىنىپ ئاندىن سەھەردە ئاستىغا بۇرسلان، ئېيىق، تۈلكە، بۇغا-مارال تېرىلىرى سېلىنىپ، ئۈستى سايىۋەن قىلىنغان ۋاقىتلىق قوبۇل مەيدانىدا ئەلچىلەر بىلەن كۆرۈشتى. ئىككى تەرەپ روبىرو ئولتۇرۇشتى، تېرە دەستىخانلار- ماسساگېتلارنىڭ يېمەك-ئىچمەك ئادىتى بويىچە تۈرلۈك، مول تاماق-غىزالار بىلەن تولدۇرۇلدى، مەي-شارابلارنىڭ ئەڭ ئېسىللىرى قويۇلدى. دەستۇرخان يىغىشتۇرۇلغاندىن كېيىن ئەلچىلەرنىڭ چوڭى كەيخۇسراۋ ئەۋەتكەن 90 ھارۋىلىق سوغا-سالامنى بىر-بىرلەپ ئىسمىنى ئاتاپ تۇمارىسقا ھەدىيە قىلدى. ئۈنچە-مەرۋايىتلار، گۆھەر-جاۋاھىر-لار، ئارپا-بۇغداي، خورما، خورمىدىن ئىشلەنگەن شارابلار شۇنچە جىق ئىدى. تۇمارىس ئادەت-قائىدىگە مۇۋاپىق كەيخۇسراۋنىڭ ھىممىتىگە ۋە ئەلچىلەرگە كۆپتىن كۆپ رەھمەت ئېيتتى ۋە شۇ جايدىلا يېنىدىكى ئاقساقاللاردىن بىرىگە، قوبۇل قىلىنغان سوۋغاتلاردىن ئىككى باراۋەر كۆپ سوۋغا تەييارلاشنى، ئەلچىلەر كېتىدىغان چاغدا كەيخۇسراۋغا ئەۋەتىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئاندىن ھەر ئىككى تەرەپ رەسمىي سۆھبەتكە ئۆتتى. تۇمارىس ئىنتايىن مەغرۇر، ئەدەبلىك، قىزغىن بىر قىياپەتتە ئىدى، كەيخۇسراۋنىڭ قانداق ھىيلىلەرنى ئويلاپ ئەلچى ئەۋەتكەنلىكىنىڭ سەۋەبلىرىنى كۆڭلىدە مۇلاھىزە قىلاتتى.

ئەلچىلەرنىڭ چوڭى ئورنىدىن تۇرۇپ، ئەۋۋەل ئەھمانىيلار سۇلالىسىنىڭ ھەممە پادىشاھ كەيخۇسراۋنىڭ سەلتەنىتى توغرىسىدا ئاجايىپ دەبدەبىلىك، پاساھەتلىك مەدھىيە سۆزلىرىنى ئېيتقاندىن كېيىن مەقسەتكە كۆچتى: «ئۇلۇغ شاھىنشاھىمىز كەيخۇسراۋ ئالىيلىرى ئۇزۇندىن بېرى سىلىنىڭ ھۆسن ئىقلىمىدا يېگانە، لەتاپەت، پاراسەت بابىدا تەڭداشسىز ئىكەنلىكلىرىنى ئاڭلاپ غايىبانە ئاشىق بىقارار بولۇپ يۈرگەنىكەن، بۇ قېتىم سىلىنى نىكاھىغا ئېلىش ئارزۇسى بىلەن بىزنى ئەلچىلىككە ئەۋەتتى». تۇمارىس ئىتتىك ئورنىدىن تۇردى، قەلبىدە پەيدا بولغان غەزەپ چىرايىغا تەپتى. «كەيخۇسراۋ پادىشاھلىق بويتاقمىدى؟» دەپ سورىدى

ئۇ. «ياق، - دېدى ئەلچىلەرنىڭ چوڭى، - كەيخۇسراۋ ئائىلىلىرى سىلىنى نىكاھىغا ئېلىپ، ئەمىردىكى ھەممە خانىشلىرىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ بىرىنچى خانىش قىلماقچى، شۇ ئارقىلىق سىلىگە بولغان ھۆرمەت، مۇھەببىتىنى پۈتكۈل ئالەمگە نامايىش قىلماقچى، شۇنداقلا ئىران بىلەن تۇراننى سىلى بىلەن بىرلىكتە سورىماقچى. شاھىنشاھىمىزنىڭ بۇ ئۇلۇغ مەقسەتلىرى ئەمەلگە ئاشسا تەڭرىمۇ، پۈتكۈل ئالەممۇ خۇشال بولىدۇ، ئەلۋەتتە». تومارىس غەزىپىنى باسالماي تىترەپ تۇرۇپ:

«مەككار! . . . مەن سېنى بىلمەمدىمەن؟!» دېدى، بۇ گەپ ئەلچىلەرگە قارىتىلدىمۇ، كەيخۇسراۋغا قارىتىلدىمۇ، سۆھبەت ئەھلى دەماللىققا ئاڭقىرالماي بىر-بىرىگە تەئەججۇپ ئىلكىدە قاراپ قېلىشتى. تومارىسنىڭ كۆكۈش كۆزلىرى چەكچىيىپ چىرايى قورقۇنچلۇق تۈس ئالدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى ئەمەلدارلەتتىن چۈشەنگەن ئاقساقال، سەركەردىلەر قىلىچلىرىنى قىنىدىن چىقىرىپ بىردىنلا ئەلچىلەرگە يوپۇرۇلدى. تومارىس: «ئەلچىگە ئۆلۈم يوق!» دەپ توۋلىدى-دە شارتتىدە كەينىگە بۇرۇلۇپ قوبۇل مەيدانىدىن چىقىپ كەتتى.

ئەلچىلەر ئائىلاج قايتىشقا جابدۇنغاندا، تومارىس كەيخۇسراۋغا ئەۋەتمەكچى بولغان سوۋغىلارنى ئەمەس، بەلكى، ئۇ ئەۋەتكەن سوۋغىلارنى ئەلچىلەرگە ئۆز پېتى قايتۇرۇپ بېرىشكە پەرمان بەردى. شۇ كۈندىن باشلاپ تومارىسنىڭ ئۇيقۇسى قاچتى، ئىشتىھاسى تۇتۇلدى، ئەقىل نۇرى چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىدە ئاچچىق غەزەپ ئوتى يىلىنجىدى، گۈزەل چىرايىنى تەگسىز خىياللار بۇلۇتى توسۇۋالدى. تومارىس كەيخۇسراۋنىڭ تۇران زېمىنىنى جەڭ بىلەن ئىشغال قىلىشىنىڭ تەسكە چۈشىدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، ئۆز مەقسىتىگە نىكاھ ئەھدىسى ئارقىلىق يەتمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى ئېنىق چۈشىنىپ يەتكەنىدى. كەيخۇسراۋ ھەقىقەتەن ئۇچىغا چىققان ھىيلىگەر، رەزىل ئالدامچى ئىدى.

ئاتلار يورغىسىنى ئاستىلىتىپ ئالدىرىماي بىرخىل رېتىمدا ماڭاتتى. تومارىس شۇ قېتىمقى سۆھبەتنىڭ ئوغلىغا دېيىشكە تېگىشلىك قىسمىنى قىسقىچە سۆزلەپ بەردى. بۇنىڭسىزمۇ سپارگاپىرىسنىڭ قەلبىدىكى قىساس يالقۇنى غايەت زور گۈلخانغا ئايلانماقتا ئىدى.

نەۋرۇز بايرىمى داۋام قىلىۋاتاتتى. ھەممە يەردە ئادەملەر دېڭىزى ئۆركەشلەيتتى. داقا-دۇمباق، نەي-تومرۇك(38) سادالىرى ئەۋجىگە چىققانىدى. ماسساگېتلار قوياشقا قاراپ قوللىرىنى پۇلاڭلىتاتتى، سەكرىشەتتى، ئىلتىجا قىلىشاتتى. سپارگاپىرىس ئاتىسىنىڭ تۇپراق بېشىدىن ئىنتايىن ئېغىرلاشقان ھالدا قايتىپ كەلدى. ئۇ، ئانىسى بىلەن خەيرلىشىپلا زارىنانى ئىزدەپ تاپتى. زارىنا بىر چەتتە - بايرام ئەھلىگە قاراپ مۇڭلىنىپ تۇراتتى، ئۇ، چاچلىرىغا جالا، قوللىرىغا تولغاق(39) سالغان بولسىمۇ، سپارگاپىرىسنىڭ يوقلىقىدىن كۆڭلى يېرىم ئىدى. سپارگاپىرىس ئۇنى قولىدىن تارتقىنىچە خېلى ماڭغاندىن كېيىن ھارۋىنىڭ ئىچىگە ئەكىردى-دە باغرىغا باستى، قەتئىي بىر ئاھاڭدا قوللىقىغا:

- مەن بۈگۈن باشقىچە بىر ئادەم بولۇپ قالدىم، يەنى ھەقىقىي ئادەم بولدۇم، - دېدى پىچىرلاپ.

زارىنا كۈلۈپ كەتتى، ئۇنىڭ نەزىرىدە سپارگاپىرىس ھەقىقىي يىگىت - ئەر، كېلىشكەن، سۆباتلىق، باتۇرچەۋەنداز ئىدى. سپارگاپىرىس زارىنانىڭ يۈزىگە، لەۋلىرىگە سۆيۈپ تۇرۇپ، ئانىسى بىلەن نەگە بارغىنىنى، نېمىلەرنى كۆرگىنىنى، ئانىسىدىن نېمىلەرنى ئاڭلىغىنىنى ۋە ئەمدى ئۆزىنىڭ قانداق قىلماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى تەپسىلىي سۆزلەپ بەردى:

- ئوغۇلۇبالىنى جەڭگە ياراتقان، - دېدى زارىنا ھاياجانلىق بىر ئاۋازدا تېز-تېز سۆزلەپ، - سەن ئاتاڭنىڭ قىساسىنى ئېلىشىڭ كېرەك، بولمىسا سەن بىر ئەرسۇ(40) بولۇپ قالىسەن.

- ئەيلوق! ئەيلوق! (41) - سپارگاپىرىس سەل قىزارغان ھالدا دېدى، - ئابام نېمىدېگەن سۆيۈملۈك مېھرىبان، جاسارەتلىك، مەردانە ئايال - ھە، ئۇ كەيخۇسراۋدەك قۇدرەتلىك بىر پادىشاھتىن قىلچ قورقمايدىكەن.

- سەنمۇ ئاتاڭدەك، ئاباڭدەك قورقماس باتۇر بول!

ئىككىسى ئۇزاققىچە جىمجىت ئولتۇرۇشتى. نەۋرۇز بايرىمى بېدە كۆكى غىزاسىنى يېيىش بىلەن ئاخىرلاشتى. شۇندىن كېيىنكى كۈنلەردە تەبىئەت ئۆز قوينىدا تۇرلۇك-تۈمەن ناباتاتلارنى ئۆستۈردى، بىپايان يايلاقلاردا ھايۋاناتلار، ئۇچارقاناتلار، جان-جانىۋارلار كۆپەيدى. چوپانلار چالغان نەيلەرنىڭ يېقىملىق ئاۋازى يىراق-يىراقلاردىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بىركۈنى سپارگاپىرىس ئۇشتۇمتۇت يوقاپ كەتتى. ساۋچىلار تومارىسقا:

- ئوغلۇڭ ياكسارتىس دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىدا توپ-توپ چەۋەندازلارنى ھەرب(42) قىلدۇرۇۋاتىدۇ، - دېدى.

تومارىسنىڭ ئەندىشىلىرى ئېشىپ خارلىققا ئايلاندى. بىراق، ئاز ئۆتمەي تومارىس تەپ كېسىلى بىلەن ئاغرىپ يېتىپ قالدى. كەيخۇسراۋنىڭ نىكاھ ئەھدىسى توغرىسىدىكى تېتىقسىز، سۇيىقەستلىك تەلەپلىرى ھەر ۋاقىت ئۇنىڭ كاللىسىغا كىرىۋېلىپ ئوغىسىنى قاينىتىپ بىئارام قىلماقتا ئىدى. ياز مەۋسۇمى كەلدى، تومارىسنىڭ بەزى قىياسلىرى توغرا چىقتى. ئۆكۈز دەرياسىنىڭ غەربىدىن ۋە قاراقۇم(43) چۆللىرىدىن ئات چاپتۇرۇپ كەلگەن ساۋچىلار، چاپارمەنلەر كەيخۇسراۋنىڭ لەكمىڭ-لەك-مىڭ لەشكەرنى باشلاپ، نۇرغۇن قەبىلە - ئەللەرنى بېسىۋېلىپ، مۇشۇ تەرەپكە ئىلگىرىلەپ كېلىۋاتقانلىقى ھەققىدە بىر-بىرىدىن جىددىي،

قورقۇنچلۇق خەۋەرلەرنى ئېلىپ كەلدى.

ئاقساقاللار كېڭىشىدە تۇمارىس ئۆزىنى ئاران تۇتۇپ ئولتۇراتتى. كېڭەش ئەھلى جەڭگە پۇختا تەييارلىق قىلىپ، دۈشمەنگە ئومۇمىيۈزلۈك قارشى ئاتلىنىش پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويدى، ھەتتا تۇمارىس كىمنى قوماندانلىققا تەيىنلىسە، شۇ دەرھال ئاتلىنىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى.

- بولمايدۇ، - دېدى ئاقساقاللار كېڭىشىگە تۇنجى قاتنىشىش سالاھىيىتىگە ئېرىشكەن سىپارگاپىرىس، - بۇنداق قىلساق قان تۆكۈلۈش كۆپ بولىدۇ. مەن تازا خىللانغان ئۈچ-تۆت مىڭ چەۋەنداز بىلەن ئاتلىنىپ دۈشمەننى كەلگەن جايىغا قوغلىۋېتىمەن. ئانا، بۇ قېتىم جەڭگە مېنى ئەۋەت!

- مەن بىتاپ㊹، - دېدى تۇمارىس، - ئەسلىدە ئۆزۈم باش بولۇپ جەڭگە بېرىشىم كېرەك ئىدى، ئوغلۇم بارسۇن، جەڭ كۆرسۇن، پىشسۇن.

جەڭ قاراقۇم چۆللىرىدە باشلاندى. كەيخۇسراۋنىڭ لەشكەرلىرى بىر قانچە يولغا بۆلۈنۈپ، ئايرىم-ئايرىم سەپ تۈزۈپ جەڭگە تەييارلاندى. سىپارگاپىرىس چەۋەندازلىرىنى بۆلمەي، پۈتۈن تۈپى بىلەن دۈشمەننىڭ غەربىي شىمال تەرەپتىكى سېپىگە قارشى ئاتلاندۇردى، ھەمدە ئۇلارنىڭ باشقا سەپلىرى بىلەن بولغان ئالاقىسىنى ئۈزۈۋەتتى. ئىككى تەرەپ دەسلەپ ئادەت بويىچە پالۋانلىرىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ يەكمۇيەك ئېلىشتى. سىپارگاپىرىس بىرىنچى بولۇپ مەيدانغا چۈشكەنىدى. ئۇ، شىددەت بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتەتتى، ئەپچىللىك بىلەن نەيزە ئۇراتتى، رەقىبىنى كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە ئېتىدىن قاماللاپ ئېلىپ بېشى ئۈستىدە كۆتۈرگىنىچە چەۋەندازلىرىنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ تاشلايتتى. بەزىدە چېكىنگەن بولۇپ تۇيۇقسىز كەينىگە بۇرۇلۇپ، قوغلاۋاتقان رەقىبىنى شارت قىلىپ چېپىپ تاشلايتتى. ئاخىرىدا ناغرا-دۇمباق چېلىنىپ ئىككى تەرەپ بىر-بىرىگە تاشلاندى. ئىككى تەرەپ ئوخشاشلا بوش كەلمەيتتى. سىپارگاپىرىس كۆپ جەڭلەرگە قاتنىشىپ چېنىققان سەركەردىلەرگە خاس ماھىرلىق ۋە باتۇرلۇق بىلەن قاقشاتقۇچ زەربە بېرەتتى. بوراندەك تېز قوغلاش، ئېلىشىپ تۇرۇپ چېكىنىش، ئالدىدىن، ئوڭ ياكى سول ياندىن ئۈشتۇمتۇت زەربە بېرىش، ئەسىر ئېلىش، جەڭ غەنىمەتلىرىنى يىغىش بىلەن ياز ئايلىرىمۇ ئۆتۈپ كەتتى. ھاۋا سوۋۇشقا باشلىغاندا ھەر ئىككى تەرەپ قايتىدىن جانلىنىپ قالدى، كەيخۇسراۋنىڭ غەربىي جەنۇبتىكى سېپىمۇ ئاخىرى جەسەتلەر دۆۋىسىگە ئايلاندى. قالدۇق لەشكەرلەر يارىدارلىرىنىمۇ تاشلاپ قېچىشتى. تېرە، قېيىشتىن ياسالغان ھەرخىل ئات جابدۇقلىرى، سۇنغان قىلىچ-نەيزىلەر، ئۆتۈك، مىجىلغان دۇبۇلغىلار ماڭدامدا بىر ئۇچراپ تۇراتتى.

سىپارگاپىرىس دۈشمەننىڭ ئۈچىنچى سېپىگە ھۇجۇم قىلىشقا تەييارلىنىۋاتقاندا، كەيخۇسراۋ چېكىنىش بۇيرۇقىنى چۈشۈردى. ئۇ، مەغلۇب بولىدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى ۋە ھەربىي كۈچىنى ساقلاپ قېلىپ، كېيىنكى قەدەمدە تېخىمۇ زور كۆلەملىك ھۇجۇم باشلاش نىيىتىگە كەلدى. سىپارگاپىرىس دۈشمەننى چېگرىدىن ئۆتكۈزۈۋېتىپ قايتتى، ئۇنىڭ ئېتىغا ئۆزى ئۆلتۈرگەن دۈشمەن سانغۇنى㊺نىڭ بېشى سېلىنغان تۇلۇم ئېسىپ قانجۇغىلانغانىدى.

ئۆكۈز دەرياسىنىڭ سۈيى زەڭگەر ئاسماندەك سۈزۈك ھەم ئۇلۇغ ئىدى. سىپارگاپىرىس ئۆز چەۋەندازلىرى بىلەن دەريا بويىدىكى ھاۋالىق، مەنزىرىسى گۈزەل بىر جايدا دەم ئالغاچ غەلىبىسىنى تەبرىكلەۋاتاتتى. دۈشمەن سانغۇنىنىڭ بېشى سويۇلۇپ، مېڭىسى چىقىرىۋېتىلىپ جام ياسالدى. سىپارگاپىرىس ئەشۇ جامدا قەھرىمانلىق كۆرسەتكەن جەڭچىلەرگە شاراب تۇتماقتا ئىدى㊻. ھەممەيلەن غەلىبە شادلىقى ۋە شاراپ تەسىرىدىن غەرق مەست بولغاندا كەيخۇسراۋ كۆرسەتكەن ھىيلە بويىچە ئۇنىڭ ماسساگېت چەۋەندازلىرىچە ياسانغان بىر توپ لەشكەرلىرى تۇيۇقسىز باستۇرۇپ كېلىپ سىپارگاپىرىس ۋە ئۇنىڭ ئون نەچچە سەركەردىسىنى ئەسىر ئېلىپ باغلاپ يوشۇرۇنچە ئېلىپ كەتتى.

* * *

مىلادىدىن بۇرۇنقى 529-يىل.

مۇزلار ئېرىپ، سۇلار ئۇلغىيىپ ياكسارتىس دەرياسى بىلەن ئۆكۈز دەرياسى دەھشەتلىك نەرە تارتىشقا باشلىدى. غەرب تەرەپتىن ئاچكۆز، ياۋۇز، مەككار ھەمدە كۈچلۈك بىر ئەجدىھا تۇران تەرەپكە قاراپ كەلمەكتە ئىدى.

سىپارگاپىرىسنىڭ نۇسرەت تۇغىنى جەۋلان قىلدۇرۇپلا تۇيۇقسىز غايىب بولۇشى پۈتكۈل ماسساگېت-ساكلارنى قاتتىق چۆچۈتۈۋەتتى. تۇمارىس بىلەن زارىنانىڭ غەم-ئەندىشىسى ھەممىدىن ئېغىر ئىدى. ئۆكۈز دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغاقلىرىدىن تەرەپ - تەرەپكە خۇددى يائوقلىرىدەك ئېتىلىپ-تاراپ كەتكەن ساۋچىلار، چاپارمەنلەر، ئايغاقچىلار زىمىستان قىش زەھەردەك ئاچچىق نەشتەرلىرىنى سانجىۋاتقان ئايدالالاردا كۈنۈ-تۈن ئايلىنىپ يۈردى. ئۇلار ئاغىمخاندەك چاققان، بۆرىدەك چەبدەس ئىدى. بەزىلىرى نىقابلىنىپ چېگرىدىن ئۆتۈپ ئەھمانىيلار سۇلالىسىنىڭ پايتەختىگىچە باردى. ھەممەياق جىمجىتلىققا چۆككەنىدى. مەستلىكتىن يېشىلگەن ماسساگېت -ساك چەۋەندازلىرى سىپارگاپىرىسنى ئىزدەش بىلەن بىر قىشنى سەرسانلىقتا ئۆتكۈزدى. ئىشەنچلىك خەۋەر ئاخىرى قىش ئاخىرلىشاي دېگەندە ئاندىن تۇمارىسقا يەتكۈزۈلدى.

ئاقساقاللار كېڭىشىدە تۇمارىس بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمىدى. ئۇ، كېڭەش ئەھلىنىڭ سىپارگاپىرىسنى قۇتقۇزۇۋېلىش ئۇسۇللىرى توغرىلىق ئاقىلانە بىر گەپ قىلىشىنى كۈتەتتى، ئۇلار

بولسا ئەۋۋەل تۇمارىسنىڭ بىرنېمە دېيىشىنى خالايتتى. تۇمارىس قەبرى باقشىغا تىكىلدى. باقشى زارىنانىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بەرگەندىكىدەك يالغاندىن بىرنېمە دەي دېدىيۇ، يەنە تۇتۇلۇپ، بېشىنى ئېگىپ تۇمارىسنىڭ نەزىرىدىن ئۆزىنى قاچۇردى. سۈكۈت بەكمۇ ئېغىر بولۇپ خېلى ئۇزۇن داۋام قىلدى. بۇنىڭدىن سىپارگاپىرىسنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىشنىڭ بىردىنبىر ئاقىلانە ئۇسۇلى يەنىلا جەڭ قىلىش دېگەن مەنا چىقامدىكىن؟ ئېھتىمال، تۇمارىس قان تۆكمەي باشقىچە بىر ئۇسۇل قوللىنىشنى ئويلاۋاتقاندۇ؛ چۈنكى بىر ئوغلىنى دەپ پۈتكۈل ئەلنى قانلىق جەڭگە سۆرەپ كىرىش تۇمارىس ئۈچۈن قەتئىي مۇناسىپ كەلمەيتتى، ئەلۋەتتە. بىراق، ئۇ نېمىلا بولمىسۇن، بىرنېمە دېيىشى كېرەك ئىدى. گەپ قىلاي دەپ لەۋلىرىنى مىدىرلاتسىلا كۆز ياشلىرى تاراملاپ ئېقىپ توختىمايدىغاندەك تۇيۇلۇپ ئۆزىنى قاتتىق تۇتۇۋالغانىدى. زارىنانىڭ كېچە-كۈندۈز قىلغان نالىسى، چەككەن پەريادى ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كەلدى. ئۇنىڭ يىغا-زارىدىن زېمىن تىترەيتتى. بىر قىش ئەنە شۇنداق ۋەسۋەسە، ۋەھىمە، غەم-قايغۇ ئىچىدە ئۆتۈپ كەتتى.

سۈكۈت، يۈرەكنى ئېزىدىغان دەھشەتلىك سۈكۈت داۋام قىلماقتا ئىدى. تۇمارىس كېچەشنىڭ بۇنداق ئۆچايسىز ۋەزىيەتكە چۈشۈپ قالغانلىقىغا تاقەت قىلالماي چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئۇ، يېقىندىن بۇيان خېلىلا ئۆزگىرىپ، كېسەللىك ياخشى بولۇپ قالغانىدى. كېچەش ئەسلى ئۇنىڭ تۇرگۇن قىياپىتىگە قاراپ گاڭگىراپ قېلىشتى. دەل شۇ چاغدا چالڭ كۆتىرىلىپ بىر ساۋچى ئات چاپتۇرۇپ تېزلىكتە يېتىپ كەلدى.

-پاكپۇر ئابا! پاكپۇر ئابا!

-كىلاجۇ؟ ㊼ ـ تۇمارىسنىڭ كۆزلىرى ساۋچىغا مىختەك تىكىلگەنىدى.

-يېغى كېلىۋاتىدۇ! تۇران قانغا پاتتى! ھېلىقى ئەجدىھا يەنە ھۆركىرەپ كېلىۋاتىدۇ!

ساۋچى ئۆزىنىڭ ئاڭلىغان، كۆرگەنلىرىنى ئەمەس، بەلكى ئەڭ باتۇر، ھوشيار ئايغاقچىلارنىڭ ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ، تەكشۈرۈپ ئاندىن يەتكۈزگەن خەۋەرلىرىنى بايان قىلدى.

كەيخۇسراۋ قىشتىن بېرى جىددىي تەييارلىنىپ، تۇران زېمىنىغا غەرب، شىمال، جەنۇب تەرەپتىن تەڭلا تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەنىدى. ئۇلار كۈندۈزلىرى يوشۇرۇنۇپ، كېچىلىرى چاقماق تېزلىكىدە ئىلگىرىلەپ ئاۋارلار، سوغدىلار ۋە ساكلار ياشاۋاتقان زېمىنلارنى قانغا پاتۇرۇپ، ئۆكۈز دەريا ۋادىلىرىغىچە يېتىپ كەلدى. كەيخۇسراۋ دەريا بويىدىكى سىپارگاپىرىس شاراب ئىچكەن، ئەسىرگە چۈشكەن جايغا ئۆز نامىغا ئاتاپ بىر شەھەر بىنا قىلىشقا تۇتۇندى.

تۇمارىسنىڭ چىرايلىق قوشۇملىرى تۈرۈلدى، كۆكۈش كۆزلىرىدە مەمنۇنلۇق ئالامىتى ئەكس ئەتتى. ئەمدىلىكتە ئاقساقاللارنىڭ، سەركەردىلەرنىڭ، دانىشمەن-باقشىلارنىڭ تەدبىر بەلگىلىشىگىمۇ، بىشارەت بېرىشىگىمۇ ھاجەت قالمىغانىدى. نامەرد، مەككار دۈشمەن بىلەن پەقەت جەڭ قىلىش ۋە ئانا تۇپراقنى، ئەلنى قوغداپ قېلىشلا بىردىنبىر، باش تارتىپ بولمايدىغان چارە ئىدى.

تۇمارىس ھەش-پەش دېگىچە خانلىق تاجى قادالغان بىرونزا دۇبۇلغىسىنى، بىرونزا ساۋۇتىنى، بىرونزا زەنجىرلىك شىم-پايپىقىنى، بىرونزا ئۆتۈكىنى كىيگەن، گۇرگەن㊽نىڭ مەشھۇر ئۇستىلىرى ھەدىيە قىلغان ئۆتكۈر قىلىچىنى بىرونزا كەمىرىگە ئاسقان، ئۆزىنىڭ مەخسۇس تۇلپارىغا مىنگەن ھالدا توپ ئالدىدا پەيدا بولدى. ھەممەيلەنگە ئۇنىڭ نېمە قىلماقچى ئىكەنلىكى بەشقولدەك ئېنىق ئىدى. باھار قۇياشىنىڭ ئىللىق نۇرىدا تۇمارىسنىڭ تۇرقى گىگانت ئالتۇن ھەيكەلدەك جۇلالىنىپ غايىۋىي، ھەيۋەتلىك تۈس ئالغانىدى. ئۇ، قىلىچىنى قىنىدىن سۇغۇرۇپ ئېگىز كۆتۈردى ۋە:

ـ ماسساگېتلار-ساكلار، پۈتكۈل تۇرانىي قەبىلىلەر جەڭگە! -دەپ ۋارقىرىدى.

ـ تۇران ئۈچۈن جېنىمىز پىدا!

ـ قانغاقان!

ـ جانغاجان!

دېيىشىپ، چۇقان سېلىپ ھەممەيلەن قىلىچلىرىنى قىنىدىن سۇغۇرۇپ ھاۋادا پۇلاڭلاتتى شۇ ھامان ساۋچىلار، چاپارمەنلەر، ئاقساقاللار، سەركەردىلەر بەلگىلەپ بەرگەن مەنزىللەرگە قاراپ ئات سېلىشتى. جاكارچىلار ھەربىر كۆچمەننىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۇرۇش بولىدىغانلىقىنى خەۋەر قىلدى.

تۇمارىسنىڭ پەرمانى پەرغانە ئويمانلىقىدا، پامىر تاغلىرى ئەتراپىدا ياشايدىغان ساك ھاۋماۋەرگە - مۇقەددەس دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرىغا چوقۇنىدىغان ساكلارغا يېتىپ باردى. ئالاي ㊾، بالقاش كۆلى، ئىسسىقكۆل ㊿ ۋە تەڭرىتاغلىرىنىڭ شىمالى ۋە جەنۇبىدا ياشايدىغان ساك تىگىراخۇدا - قىرلىق جەزقالپاقلىق ساكلارغا، ھەم ئۆكۈز دەرياسى ۋادىسىدا، خەزەر دېڭىزى، كاسپى دېڭىزى بويلىرىدا ياشايدىغان ساك قايتارا دىيارا - دەريانىڭ ئۇ تەرىپىدىكى ساكلارغا يېتىپ باردى، ھەم شۇ زېمىندا ساكلار بىلەن قېرىنداش بولۇپ ياشاۋاتقان ئاۋار-ئارىيان، ھۇنگار، تۇرا، تۈرك، توخرى... لارغىمۇ يېتىپ باردى. بۇ زېمىندا ياشايدىغان قەبىلە-قەۋملەر ئەجدادلىرىدىن تارتىپ ھەم كۆچمەن، ھەم چوپان، ھەم ئوۋچى، ھەم چەۋەنداز جەڭچى ئىدى. كىچىكىدىن تارتىپ ئات مىنىشنى، قىلىچ-نەيزە ئىشلىتىشنى، ئوقيا ئېتىشنى ئۆگىنىپ ماھىر چەۋەنداز بولۇپ يېتىشەتتى. جەڭ-ئۇرۇش توغرىسىدا پەرمان كەلگەن ھامان ئۆزلىكىدىن قوزغىلىپ، سەپ تۈزەتتى، جەڭ ئاتلىرىنى ۋە ئۇنىڭ جابدۇقلىرىنى، جەڭ قوراللىرىنى، يېمەك-ئىچمەكنى ئۆزلىرى ئەمەلىيىتى. چەۋەنداز بولمىغان ، جەڭ كۆرمىگەن

يىگىتلەرنىڭ ئۆز قەبىلىسى ئارىسىدا قىلچە يۈز-ئابرويى، ھۆرمەت-ئىناۋىتى بولمايتتى، قىزلارمۇ ئۇنداقلارنى پەس كۆرۈپ ياراتمايتتى، تەگمەيتتى.

تۇرانلىقلار تۇمارىسنىڭ قارارگاھىغا شامالدەك تېز يېتىپ كېلىشتى. ئەرەنلەرچە ياسىنىۋالغان جۇۋان-قىز چەۋەندازلارمۇ ناھايىتى نۇرغۇن ئىدى. زارىنا ئۇلارغا باش بولۇپ سەپ تۈزۈۋاتاتتى. ئارسلان تېرىسىدە ياسالغان ئۈچ بۇرجەكلىك جەڭ تۇغى ھەربىر سەپنىڭ ئالدىدىكى تۇغچىنىڭ قولىدا لەپىلدەيتتى.

تۇمارىس ئۆكۈز دەريا ۋادىسىغا يېتىپ كېلىپ بارگاھ تىكتى. ياپيېشىللىققا چۆمگەن تۇران تۈزلەڭلىكى باھار قۇچىقىدا ئەللەيلىنەتتى. ھايۋاناتلار، ئۇچارقاناتلار، جان-جانىۋارلارغىمۇ تىرىكچىلىك قىلماقتا ئىدى، پەقەت ئادەملەرلا جېددىيلىشىپ، ، ھاياجانلىنىپ جەڭنىڭ قاچان بولىدىغانلىقى توغرىلىق ئويلىماقتا ئىدى. تۇمارىسنىڭ ئالدىغا ساقچىلار، چاپارمەنلەر، ئايغاقچىلار كېلىپ-كېتىپ تۇراتتى. بۇلار:- ئەي پاكپۇر ئابا، كەيخۇسراۋ سەن كېلىشتىن ئىككى ھەپتە بۇرۇن دەريانىڭ غەربىي جەنۇب قىرغىقىغا كېلىپ بولغان، ئەمما ئۇ بارگاھ تىكمىدى.

- ئەي ئۇلۇغ ئابا، كەيخۇسراۋ بىر ياخشى جايغا قورغان بىنا قىلىۋاتىدۇ، دېيىشەتتى.

بارگاھ تىكمىگەنلىك، كەيخۇسراۋنىڭ دەريادىن ئۆتۈپ، داۋاملىق ئىچكىرىلەپ ئۇرۇش قىلىپ تۇران زېمىنىنى پۈتۈنلەي ئىستېلا قىلىشىدىن دېرەك بېرەتتى، بىنا قىلىۋاتقان قورغىنى بولسا، ئۇنىڭ قالدۇرماقچى بولغان نام-نىشانى ئىدى. بىر ساقچى قاراڭغۇ چۈشكەندە يېتىپ كەلدى.

- كەيخۇسراۋ دەريا لېۋىگە چۇلۇك[51]ياغىچىدىن 70گەز ئېگىزلىكتە بىر مۇنار ياساتقۇزۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىدە سىپارگاپىرىسنى ئۆرەتۇرغۇزۇپ قويۇپتۇ، ئۇنىڭ ئىككى قولىنى ئايرىم - ئايرىم ئىككى ئۇنۇق[52]تا باغلاپتۇ، ئۇنۇقلارنىڭ ئۇچلىرىنى پەستە ئىككى لەشكەر چىڭ تارتىپ تۇرىدۇ.

تۇمارىسنىڭ تاپىنىدىن بىر پاتمان ئوت كىرىپ مېڭىسىدىن چىقىپ كەتتى، چىرايى بىر قارىداپ يەنە ئەسلىگە كەلدى. ئۇ، كېچىچە ئۇخلىماي لەشكەرلەرنىڭ چېدىرلىرىنى ئارىلاپ چىقتى، ھېچكىم ئۇخلىمىغانىدى. تاڭ ئاتقاندا كەيخۇسراۋنىڭ ئەلچىلىرى دەريادىن ئۆتتى. تۇمارىس كەيخۇسراۋ بىلەن سۆزلىشىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئۇلارنى قايتۇرۇۋەتتى، ئاندىن بارگاھتىن چىقىپ دەريا بويىغا ئاتلىق يېتىپ كەلدى. دەريا سۈيى لايقىپ، قىنىغا پاتماي، تاشقىنلاپ-ئۆركەشلەپ ئاقاتتى. تۇمارىس مۇنار ئۈستىدە ئوغلىنى كۆردى. كەيخۇسراۋ مۇنارنىڭ يېنىغا قۇرۇلغان ۋاقىتلىق تەختىدە كېدىيىپ ئولتۇراتتى. ئۇمۇ ئاتقا مىنگەن بىر ئايالنى كۆردى-دە دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ھىجايغاندەك قىلدى. تۇمارىس ئۇنىڭغا قىلچە پەرۋا قىلماستىن پەقەت ئوغلىغىلا قارايتتى. سىپارگاپىرىسمۇ بېشىنى تىك تۇتۇپ بۇ تەرەپكە نەزەر سېلىپ - تەلمۈرۈپ تۇراتتى. كەيخۇسراۋ بىرنېمىلەرنى دېگەندەك قىلدى. دەريا سۈيى توختىماي شاۋقۇن سېلىپ، گۈركىرەپ تۇرغاچقا تۇمارىس رەقىبى بىلەن سۆزلەششىمۇ ھەر ئىككى تەرەپ بىر-بىرىنىڭ گېپىنى ئاڭلىيالمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ شۇئان بارگاھىغا قايتىپ كەلدى ۋە كەيخۇسراۋغا ماڭدۇرۇدىغان ئەلچىلەرگە مۇنداق دېدى:

- تۇمارىس دەيدۇ: ئەي ئەشەق[53]، ئۆترۈك[54]، قانخور زالىم كەيخۇسراۋ!... قىلغان ئىشىڭ بىلەن ماختانمايلا قوي، سەن ئوغلۇمنى يۈزمۇيۈز جەڭ قىلىپ يەڭگىنىڭ يوق، ئۇ سېنى يېڭىپ غەلىبىسىنى تەبرىكلەپ بەزمە قىلىۋاتقاندا ھىيلە-مىكىر ئىشلىتىپ تۇيۇقسىز تۇتقۇن قىلدىڭ. ئەمدى مېنىڭ مەسلىھەتىمگە كىر، ئۆز ماكانىڭغا زىيان-زەخمەتسىز كېتەي دېسەڭ، ئوغلۇمنى ئۆزۈمگە قايتۇرۇپ بەر! چۈنكى، مەن قان تۆكۈشنى خالىمايمەن! ئەگەر ئۇنىمساڭ، ماسساگېت - ساكلارنىڭ تەڭرىسى سۇۋالىيۇ بىلەن قەسەمياتكى، مەن سەندەك ئاچكۆز يۇھانى قان بىلەن سۇغۇرىمەن!...

ئەلچىلەر قايتىپ كېلىشكە كەيخۇسراۋنىڭ ئەلچىلىرى كەلدى، ئۇلارمۇ كەيخۇسراۋنىڭ سۆزلىرىنى تۇمارىسقا يەتكۈزدى:

- مەن ماسساگېتلارنىڭ خانى، گۈزەل-چىرايلىق تۇمارىسقا ئاشىق بىقارار. ئۇ مېنىڭ نىكاھىمغا ئۆتۈپ، خانىشىم بولۇپ، ئىران بىلەن تۇرانغا بىرلىكتە ھۆكۈمران بولۇشقا قوشۇلسىلا ئوغلىنى ئازاد قىلىمەن، ھەم ئۇ تۇمارىس بىلەن ئىككىمىزنىڭ تەخت ۋارىسىمىز بولىدۇ. تۇمارىس بۇنىڭغا قوشۇلمىسا ئوغلىنى تاپشۇرۇپ بېرىش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئۆكۈز دەرياسىدىن ئۆتۈمەن، تۇران زېمىنىنى زەبت قىلىپ، پۈتكۈل ئادەملىرىنى ئۆزۈمگە قۇل قىلىمەن!

ئەلچىلەر كەتتى، ئەمدى سەبر قىلىشقا بولمايتتى. تۇمارىس ئوغلىنىڭ ھاياتىنى، بەختىنى دەپ كەيخۇسراۋدەك ئەشەددىي دۈشمىنىنىڭ نىكاھىغا ئۆتكەندىن، شۇ ئارقىلىق ئۆز ئېلىنى ھىيلىگەر دۈشمەنىنىڭ قولىدا خار-زەبۇنلۇققا قويغاندىن كۆرە ئۆزىگە ئۆلۈمنى ئەلا كۆرەتتى. ئۇ، ئاقساقال-سەركەردىلىرىنى ، چەۋەنداز-جەڭچىلىرىنى باشلاپ دەريا بويىغا كەلدى. سىپارگاپىرىس ھېلىھەم مۇنار ئۈستىدە تۇراتتى، تۇمارىسنىڭ كۆزلىرى لىققىدە ياشقا تولدى. ئەتراپىدىكىلەر ئالا-چۇقان كۆتۈردى، زارىنا بىرلا چىرقىراپ ئاتتىن ئۈچۈپ چۈشتى. ئۇ، ھۇشىدىن كەتكەنىدى. تۇمارىس ئات ئۈستىدە تۇرۇپ قىلىچىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ھاۋادا ئىككى ياققا ئۈچ قېتىم شىلتىدى، بۇ، دۈشمەن بىلەن مۇرەسسەلەشمەيدىغانلىقىنىڭ بەلگىسى ئىدى. سىپارگاپىرىس پەقەت شۇ دەقىقىدىلا، شاراب ئىچىپ دۇچار بولغان ئاقىۋىتىنىڭ ئۆزىنى ئۆلۈمگە ئېلىپ

باردىغانلىقىنى ئويلاپ قاتتىق پۇشايمان قىلدى، يىگىتلىك ۋىجدانى، ئار-نومۇسى ھەممىدىن غالىب كەلدى ۋە ئۆزىنى مۇناردىن كۆۋەجەپ ئېقىۋاتقان سۇغا ئاتتى. ماساگېتلار شۇئان ئالا-چۇقان، داد-پەرياد كۆتۈرۈشۈپ دۈشمەن تەرەپكە يالىرىدىن ئوق ئۈزۈشتى. قارشى تەرەپتىنمۇ ئوقلار ئۇچۇپ كەلدى. سىپارگاپىرىس ئارغامچىلارنىڭ ئۇچلىرىنى چىڭ تۇتۇپ تارتىۋاتقان ئىككى لەشكەرنى سۇ تەرەپكە تارتتى، ئىككى لەشكەر ھەرقانچە تىركىشىپمۇ سىپارگاپىرىسنى سۇدىن تارتىپ چىقىرىش تۇگۇل ئۆزلىرى سۇ تەرەپكە سىلجىپ باراتتى. كەيخۇسراۋنىڭ پەرمانى بىلەن يەنە تۆتتىن سەككىز لەشكەر ئارغامچىلارنىڭ ئۇچلىرىغا ئېسىلدى. كەيخۇسراۋ سىپارگاپىرىسنىڭ سۇغا چۆكۈپ ئۆلۈشىنى خالىمايتتى، ئۇ، ئۇنى ئانىسىغا كۆرسىتىپ تۇرۇپ ئۆز قولى بىلەن ئۆلتۈرۈشنى ئويلايتتى. سىپارگاپىرىس بىرلا ئوخچۇپ-موللاق ئېتىپ سۇ يۈزىگە چىقتى، ئارغامچىلارنى بار كۈچى بىلەن تارتىپ ئون نەپەر دۈشمەننى دەرياغا سۆرەپ ئەكىرىپ كەتتى. دۈشمەنلەر سۇغا غەرق قىلىنىۋېتىلدى، سىپارگاپىرىس ئۆزىمۇ قاتتىق كۈچىگەنلىكتىن ھالسىراپ بولالماي قالدى. شىددەتلىك دولقۇن زەربىسىدە تەتۈر قاينامغا چۈشۈپ قېلىپ چۆرگىلەپ - پىرقىراپ سۇ تەكتىگە كىرىپ كېتىپ غايىب بولدى. قاراپ تۇرغان كەيخۇسراۋ:

- بەكلا ياش ئىكەنسەنۇ، لېكىن ئاجايىپ باتۇر، ئار-نومۇسلۇق ئوغلان ئىكەنسەن، شۇڭا مېنىڭ قولۇمدا ئۆلۈشتىن، ئۆزۈڭنى ئۆلتۈرۈۋېلىشنى شەرەپ بىلدىڭ، مۇبادا شۇنداق قىلمىغان بولساڭ، مەنمۇ سېنى ھامان ئۆلتۈرۈۋېتەتتىم، ئۆلتۈرمەي ھايات قالدۇرغان بولسام، كەلگۈسىدە مەشھۇر سەركەردە، غالىب قوماندان بولاتتىڭ، ئېست! - دېدى.

ئىككى تەرەپنىڭ مەرگەنلىرى بىر-بىرىگە جان-جەھلى بىلەن ئوق ئېتىشاتتى، ئوقلارنىڭ كۆپىنچىسى دەريا ئۈستىدىكى بوشلۇقتا بىر-بىرىگە سوقۇلۇپ سۇغا چۈشۈپ كېتەتتى. ئېتىشىش تازا ئەۋجىگە چىققاندا كەيخۇسراۋنىڭ مەرگەنلىرى تۇيۇقسىز ئېتىشىشتىن توختىدى، كەيخۇسراۋ چېكىنىشكە پەرمان بەرگەنىدى.

تۈن كىچە. تۇمارىسنىڭ بارگاھى ئەتراپىدايىغا بىلەن قوشۇلۇپ ئېيتىلغان ئالىپ ئەرتۇڭا داستانى تاڭ ئاتقىچە توختىمىدى:

ئۆلىشىپ ئېرەن بورلەيۇ،
يىرتىپ ياقا ئورلايۇ،
سىقرىپ ئۈنى يۇرلايۇ،
سىلتاپ كۆزى ئۆرتۇلۇر[1]

ناخشا ئاۋازى دەريا دولقۇنلىرىنىڭ گۈركىرىگەن ئاۋازىغا ئوخشايتتى. ماساگېت جەڭچىلىرى ئەشۇ مەرسىيىلىك ناخشا ئارقىلىق ئۆزلىرى ياخشى كۆرۈدىغان قەھرىمانى سىپارگاپىرىسنىڭ ئۆلۈمىگە بولغان قايغۇسىنى ئىپادىلەيتتى، زارىنا ياقا يىرتىپ پەرياد ئۇراتتى، تۇمارىس ماتەم سۈكۈتىگە چۆمگەنىدى. بۇ ھال پۈتكۈل تۇران چەۋەندازلىرىنىڭ قېنىنى قايناتتى. ئارىدىن ئۈچ كۈن ئۆتۈپ كەتتى. ساۋچىلار كەيخۇسراۋ لەشكەرلىرىنىڭ گاھ دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىنىدا، گاھ تۆۋەن ئېقىنىدا پەيدا بولۇۋاتقانلىقىنى، گاھ غايىب بولۇپ كېتىدىغانلىقىنى خەۋەر قىلدى. ماساگېت - ساكلار گويا پەرۋانىغا ئوخشاش قەيەردە ئوت كۆرسە شۇئان ئۆزىنى ئۇرىدىغان ھالەتكە يەتكەنىدى. تۇمارىس كەيخۇسراۋنىڭ ھىيلە-مىكىر ئىشلىتىۋاتقىنىنى ھوشيارلىق بىلەن سېزىۋالدى ۋە ئەلچىلەرنى تەيىنلەپ مۇنداق دېدى:

- تۇمارىس دەيدۇ: ئەي تەكەببۇر، مەككار پادشاھ! بىز بىلىمىزكى، سەن تىنچلىقنى خالىمايسەن، شۇ سەۋەبتىن ئۈستىمىزگە ئات سېلىپ كەلدىڭ. ھازىر بىزنى پەقەت دەريالا ئايرىپ تۇرۇپتۇ، ئۇرۇشماقچى بولساڭ، گاھ پەيدا بولۇپ، گاھ غايىب بولۇپ بىزنى ئاۋارە قىلما، ھىيلە-مىكىر ئىشلەتمە، مەردلەرچە مەيدانغا چىق! دەرياغا كۆۋرۈك سالىمەن دەپ ۋاقتىنى ئۆتكۈزمە. بىزگە ئېيتساڭ، بىز ساڭا دەخلى يەتكۈزمەي، مۇشۇ تۇرغان جايىمىزدىن ئۈچ كۈنلۈك يىراق جايغا يۆتكىلىپ كېتىمىز، بىمالال دەريادىن ئۆتسەڭ، ئۇندىن كېيىن يۈزمۇ-يۈز تۇرۇپ ئۇرۇش قىلىمىز. ئەگەر بىز بىلەن دەريانىڭ سەن تۇرغان تەرىپىدە ئۇرۇشماقچى بولساڭ، ئۇنىمۇ بىزگە ئېيت، بۇنىڭغىمۇ بىز رازى بولىمىز، لېكىن نامەردلىك قىلما!

كەسكىن ۋە قەتئىي تەلەپ كەيخۇسراۋنى ئىزتىراپقا سېلىپ، تەمتىرىتىپ قويدى، بۇنىڭلىق بىلەن ئۇ تاجاۋۇزچىلىق نىيىتىدىن ھەرگىز يانمايتتى، بىراق، بىرلا بۇيرۇق بىلەن لەشكەرلىرىنى جەڭگە ئاتلاندۇرۇشقىمۇ جۈرئەت قىلالمايتتى. تەرىنتۋارۇ بىلەن، تۇمارىس بىلەن، ئاخىرىدا سىپارگاپىرىس بىلەن ئۇرۇشقاندىكى قانلىق ساۋاقلار ھېلىھەم ئېسىدە ئىدى. ئادىتى بويىچە ئۇ كېڭەش چاقىرىپ سەركەردىلىرىدىن بىرەر ھىيلە-مىكىر بىلەن ماساگېتلارنى يېڭىشنىڭ چارىلىرىنى تېپىشنى تەلەپ قىلدى، بۇ ئارقىلىق ۋاقىتنى كەينىگە سۈرۈپ قارشى تەرەپنى بىخوتلاشتۇرۇشنىمۇ مۇمكىن ئىدى.

تۇمارىس يەنە خېلى ۋاقىت كۈتكەندىن كېيىن دۈشمەننىڭ نىيىتىنى بىلىپ قالدى-دە كېچىدە دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىنىدىن ئۆتتى ۋە دۈشمەننىڭ يان تەرىپىدە تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ سەپ تۈزدى، بۇ، كەيخۇسراۋنى يۈزمۇيۈز جەڭ قىلىشقا مەجبۇرلاش ئىدى. كەيخۇسراۋمۇ نائىلاج دەرھال سەپ تۈزدى. تۇمارىس بىرىنچى بولۇپ مەيدانغا چۈشتى. كەيخۇسراۋ

---

[1] بۇ شېئىرنىڭ يەشمىسى:
ھەممىيلەن بۆرىدەك ھۇۋلاشتى،
ياقىلىرىنى يىرتىپ ۋارقىراشتى،
ئۈشتەك ئاۋازىدەك ئىڭراشتى،
يىغلاپ كۆزى ئۆرتەندى.

ئېتىنى دېۋىتىپ سەل ئالدىغا چىقتى:

— مەن پادىشاھ كەيخۇسراۋ، مەن بىلەن ئېلىشىشقا پادىشاھىڭ چىقسۇن! — دەپ ۋارقىرىدى:

— مەن شۇ! — تۇمارىس بەرجەم قادالغان دۇبۇلغىسىنى بېشىدىن ئالدى، بۇلۇتتەك تۇزغۇپ تۇرغان قويۇق، قوڭۇر چاچلىرى چۇۋۇلۇپ يەلكىسى بىلەن دۈمبىسىنى ياپتى، — سەن ئاشىق بولغان تۇمارىس ئالدىڭدا تۇرۇپتۇ؛ سەنمۇ ئاڭلىغان، بۈگۈن شۇ قەسىمىمنى ئەمەلگە ئاشۇرىمەن!

— ئاھ، تەڭرىم! — كەيخۇسراۋ تۇمارىسنىڭ گۈزەل ھۆسنى، بەرنا قەددى-قامىتىنى ئوچۇق كۆرۈپ تۈۋلىۋەتتى ۋە مەڭدەپ قالدى.

تۇمارىس چاچلىرىنى بېشىغا تۈرتەكلەپ دۇبۇلغىسىنى كىيدى. ئىككى پادىشاھ قىلىچىنى يالىڭاچلاپ بىر-بىرىگە قاراپ ئات سېلىشتى. ئاتلار چاپچىدى، ئۆرىدى، قىلىچلار جاراڭلىدى، ئوت-چۆپلەر چەيلەندى، توپا-توزان كۆتۈرۈلدى. ھەر ئىككىسى ئۆز ماھارىتىنى نامايىش قىلدى. كەيخۇسراۋ ھاياتىدا بۇنداق باتۇر ئايال چەۋەندازنى كۆرمىگەنىدى. بۇرۇنقى جەڭلەردە ئۇمۇ، تۇمارىسمۇ بىۋاستە ئۇتۇشمىغانىدى. كەيخۇسراۋنىڭ قىلىچ تۇتقان قوللىرى بىلىنەر-بىلىنمەس تىترەيتتى. تۇمارىس ئۇنىڭ ھەرخىل ئۇسۇللار بىلەن قىلغان ھۇجۇملىرىنى ئىنتايىن چەبدەسلىك، ئۇستىلىق بىلەن توسايتتى ۋە ئۆزىمۇ شىددەت بىلەن ھۇجۇم قىلاتتى. كەيخۇسراۋنىڭ قىلىچ ئۇرۇشىغا زادىلا ئىمكان بەرمەيتتى. تەكرار-تەكرار ئېلىشىشلاردىن كېيىن تۇمارىس ئاخىرى بىرلا ئېتىلدى-دە كەيخۇسراۋنىڭ بېشىنى نىشانلاپ قىلىچ ئۇردى، قىلىچ ئۇنىڭ بويىنىغا تەگدى. ئۇ، ۋاي دېيىشكىمۇ ئۈلگۈرمەي ئاتتىن غولاپ چۈشتى، شۇئان ئىككى تەرەپ خۇددى مۇشۇك چاشقانغا ئېتىلغاندەك بىر-بىرىگە ئېتىلىشتى، چاڭ-توزانلار قۇياشنى توستى، قىر-چاپ سادالىرى، داد-پەريادلار پەلەككە يەتتى. جەڭ بىر كۈندۈز بىر كېچە، يەنە بىر كۈندۈز داۋاملاشتى، ئىران لەشكەرلىرى سەركىسىدىن ئايرىلغان قوي پادىلىرىدەك چېچىلىپ-قىرىلىپ بىتچىت بولدى، جەڭ تۇمارىسنىڭ غەلىبىسى بىلەن ئاياغلاشتى. زارىنامۇ خېلى كۆپ دۈشمەننى ئۆلتۈردى. ئۇ، دۆۋە-دۆۋە جەسەتلەرنى، سايىنىڭ تېشىدەك يېتىپ كەتكەن باشلارنى ئايرىلاپ يۈرەتتى. ئۇنىڭ ئېتىغا كەيخۇسراۋنىڭ ۋەزىرى كېزىرنىڭ بېشى سېلىنغان تۇلۇم غانجۇغىلاقلىق ئىدى. زارىنا خېلى ئۇزاق ئاۋارە بولۇپ دەسلەپ جەڭ باشلانغان يەرگە كەلدى ۋە كەيخۇسراۋنىڭ جەسىتىنى مىڭ تەستە تاپتى. جەسەتنىڭ گەۋدىسى بىلەن بېشىنى بويىنىدىكى ئازغىنە تېرە ئۇتاشتۇرۇپ تۇراتتى، زارىنا باشنى كېسىۋېلىپ تۇمارىسنىڭ بارگاھىغا كەلدى.

تۇمارىس كەيخۇسراۋنىڭ ۋەزىرى كېزىرنىڭ بېشىنى جام-قەدەھ قىلىشقا قالدۇردى ۋە بىر تۇلۇمغا لىق قان تولدۇرۇشنى بۇيرىدى، ئاندىن كەيخۇسراۋنىڭ بېشىنى ئاشۇ تۇلۇمغا سېلىپ:

— ئەي نامەرد! تاجاۋۇزچىلىقلىرىڭغا قارشى ھالاللىق بىلەن جەڭ قىلىپ سېنى يېڭىپ كېلىۋاتقان مەندەك بىر ئايالنى مەككارلىق بىلەن ئوغلىدىن جۇدا قىلىپ پەرزەنت داغىدا كۆيدۈردۈڭ! سەن ئۆمرۈڭ بويى قانغا تويمىدۇڭ! مەن ئۆز قەسىمىمگە ئەمەل قىلىپ مانا سېنى قان بىلەن سۇغاردىم، ئەمدى توي! باشقىلارنىڭ ئەل-يۇرتىغا زوراۋانلىق بىلەن باستۇرۇپ كىرگەنلەرنىڭ جازاسى ئەنە شۇنداق بولىدۇ!!! — دېدى قەھرلىك ئاھاڭدا.

1999-يىل نويابىر-دېكابىر، ئاقتۇ

سۆزلۈك

① قوچۇرا — قارىغاينىڭ بىرخىلى ② باقشى — ئالىم، ئالدىن بېشارەت بەرگۈچى ③ سۇرجەك — مەشرەپ ④ سىدىرىم — تاسما، كەمەر ⑤ ئەگنەك — قىلىچ ⑥ قىرناق — چۆرە، دېدەك ⑦ قىزئوردۇ — ئىلىدىكى قاش دەرياسى بويىغا بىنا قىلىنغان شەھەر ⑧ بالقاش كۆلى — قازاقىستاندىكى كۆل ⑨ دەشتئاتا — گەنسۇدىكى دۇنخۇاڭ ⑩ پەرغانە — ئۆزبېكىستاننىڭ بىر رايونى ⑪ ئوردۇكەنت — ھازىرقى قەشقەر ⑫ ھىندىقۇش — جۇڭگو، ھىندىستان، پاكىستان، ئافغانىستان چېگرىلىرىدىكى تاغلار ⑬ جىنجۇ — ئۈنچە-مەرۋايىت، گۆھەر ⑭ تۇمراغ — بۆيرۈك ⑮ ياكسارتىس — سىردەرياسى، ئۆزبېكىستاندا ⑯ ئوغۇر — ئوڭۇشلۇق بولسۇن، خەيرلىك بولسۇن ⑰ ئۆكۈز — ئامۇ دەرياسى ⑱ قۇرگەنداز — پال ئاچقۇچى، رەمچى ⑲ بۇرسلان — قاپلان ⑳ سىرتلان — بۆرە ㉑ جەغرى — قارچىغا ㉒ توغرۇل — بىرخىل يىرتقۇچ قۇش ㉓ قەرىنجەق — چۈمۈلە ㉔ تەس-تەكرىما — يۇپيۇمىلاق ㉕ سۇۋالىيۇ — قوياش ㉖ ساۋچى — خەۋەرچى، ئالاقچى ㉗ پاكپۇر — ساكلار ئۆز پادىشاھىنى شۇنداق ئاتايدۇ ㉘ ئابا — ئانا، ئاپا ㉙ ئارمىغان — سوۋغا-سالام، ھەدىيە ㉚ خەزەر — ئارال كۆلى ㉛ بەرتۇ — كەمزۇل، پەشمەت ㉜ باشماق — ئاياغ كىيىم ㉝ بەرجەم — جەڭ كۈنلىرى قالپاق، دۇبۇلغىغا قادىۋالىدىغان جەڭ بەلگىسى، قوتاز قۇيرۇقى ياكى رەخت ㉞ شۇمشە — ئادەملەر يەيدىغان بىرخىل گىياھ ㉟ ساكلار ئۆلگەنلەرنىڭ يېنىغا بىر كومزەك شاراب قويۇپ بىللە كۆمەتتى ㊱ يەسۇبەغ — تارىخىي مەنبەلەردە ھۇشەڭ دەپمۇ ئاتالغان ㊲ كاڭ — پادىشاھ — ساكلار تىلى ㊳ تۇمرۇك — داپ ㊴ تۇلغاغ — ھالقا، سىرغا، سۆكە ㊵ ئەرسۇ — پەس، قەدىرسىز نەرسە ㊶ ئەيلۈق — شۇنداق، ھەئە ㊷ ھەرب — مەشق، تاكتىكا، ماھارەت ㊸ قاراقۇم — تۈركمەنىستاندىكى چۆل، قۇملۇق ㊹ بىتاپ — بىمار، ئاغرىق ㊺ سانغۇن — گېنېرال، قوماندان، سەركەردە ㊻ ساڭ — ماساگېت قەبىلىلىرى جەڭدىن كېيىن شۇ ئۇسۇل بىلەن غەلىبىنى تەبرىكلەيتتى ㊼ كېلاجۇ — سۆزلە، دە ㊽ گۇرگەن — ھازىرقى ئۈرگەنچ شەھىرى ㊾ ئالاي — قىرغىزىستاننىڭ بىر رايونى ㊿ ئىسسىقكۆل — قىرغىزىستاندىكى كۆل (51) چۇلۇڭ — چىنارنىڭ بىرخىلى (52) ئۇنۇق — ئارغامچا (53) ئەشەق — تۆۋەن، پەس (54) ئۆترۈك — ھىيلىگەر، ئالدامچى، يالغانچى.

ئاپتور: ئاقتۇ ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى

(M2)

ئاسمي

(ھېكايە)

جالالىددىن بەھرام

. . . بالىلىق خاتىرىلىرىمدىن زادىلا كەتمەيدۇ: بىر يىللىرى ئاكام چاپچالدا بىر باي دېھقاننىڭ تاۋۇزلۇقىنى باقتى. مەن ئۇ چاغلاردا ئالتە ياشلاردا بولسام كېرەك. . . بىر كۈنى دەريا تەرەپتىن بىر توپ ياۋا تۇڭگۇز خارتىلدىشىپ مەھەللىگە كىرىپ كېلىشتى. مەن قورقىنىمدىن بىر شورا تامغا يامىشىپ چىقىۋالدىم. ھالرەڭ يىلىنلىرى يەرگە ساڭگىلاپ، ئىككى قاتار ئەمچەك توپچىلىرى لاي بىلەن بۇلغانغان بىر مىكىجىن ئەتراپتىكى ھەممە نەرسىنى يالماپ كەلگىنىچە، چويۇندەك قېتىپ كەتكەن سېغىز يەرنى پۇراپ، تۇمشۇقىدا تۇرتۇپ كولىغىلى تۇردى. ئۇ، جاھىللىق بىلەن پىرقىراپ يۇرۇپ بىر غېرىچتەك چوڭقۇر كولىغاندىن كېيىن بىرماي قۇتىسىنىڭ داتلىشىپ كەتكەن قەلەي ئېغىزىنى تۇرتۇپ چىقاردى ۋە تۇمشۇقىنى لىپىلدىتىپ پۇرىغاندىن كېيىن كېتىپ قالدى. مەن ئۇنىڭ پۇراش سېزىمىنىڭ نەقەدەر ئۆتكۈرلۈكىنى ئۇزۇن يىللارغىچە ئۇنتالمىدىم. . . لېكىن ھازىر ئويلىسام، بەزى ئادەملەرنىڭ پۇراش سېزىمى ئاشۇ تۇڭگۇزدىنمۇ نەچچە ھەسسە ئارتۇق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىمەن. . . چۈنكى تۇڭگۇز بارنەرسىنى ھىدلاپ تاپالىغان بولسا، ئۇ ئادەملەر يوق نەرسىلەرنىمۇ پۇراپ تاپالايدىكەن.

- ئاپتور

* * *

ئابدۇمۇسا ئاتىسا ئېتى، تۇتسا سېپى بار ئىدارىلاردا كاتىپ، گېزىت - ژۇرناللاردا مۇخبىر، نەشر-مەتبەئە ئورۇنلىرىدا مۇھەررىر دېگەندەك خىزمەتلەرنى ئىشلەش جەريانىدا پىشىپ يېتىلگەن بىر زىيالىي. ھەتتا ئۇ تۇز- تەمى تېتىپ كەلمىسىمۇ، شېئىرىيەتنىڭ ھەرخىل نەۋئىيلىرىگە قەلەم تەۋرىتىپ، خېلى كۆپ نەرسىلەرنى يازدى. كېيىنچە شائىرلىقا كۆزى يەتمەي يازغۇچى بولغىسى كەلدىمۇ، ئىشقىلىپ، پروزا ساھەسىگىمۇ كۆچتى. كىچىك بولسىمۇ بىر نەچچە شېئىر ۋە ھېكايە توپلىمى چىقىرىۋالدى. ھەقەمسايىلىرى ئۇنىڭغا: «ئۆزۈڭ قازان بېشىدا، چۆمۈچ قولۇڭدا بولغاچقا قاپاقنىڭ لېشىدەك لاۋزا بىر نەرسىلىرىڭنى چىقىرىۋاپسەن. . » دەپ چاقچاق قىلسا، ئۇ ئىچىدە «ھۇ كۆرەلمەس، ئىچى قوتۇر ناكەسلەر» دەپ تىللايتتى. . . دېمىسىمۇ، ئۇنىڭ شۇنچە يىللاردىن بېرى يازغان شېئىر ۋە نەسرىي ئەسەرلىرىگە ھېچكىم بىرەر بەتلىك تەسىرات ماقالىسى-ياكى ئوبزور يېزىپ باقماپتۇ، ياكى سورۇنلاردا بىرەرسى ماختاش ئەمەس، ئېغىز ئىچىمۇ ئالماپتۇ. شۇڭا ئۇ بىر نەچچە قەلەمكەش يېقىنىغا: «سەن بولۇپ، بىز بولۇپ. . . » دەپ باققانىدى، ئۇلاردىن بىرى ھېچ ئايانمايلا:

-قىزىقكەنسەن، ئۆتكەندە بىر ئاغىنەمنىڭ يالۋۇرۇشىغا چىدىماي يېزىپ ساپتىكەنمەن، ئەمدىلىكتە ئېتىم «ھەرە كېپىكى» بولۇپ قالدى. . . -دېدى.

-ئۇ نېمە دېگىنىكەن؟

-شۇنىمۇ بىلمىدىڭما؟ «ھەرە كېپىكى» چاينىغاندەك سەسكەندۇرۇۋېتىدىغان نەرسىنىمۇ ماختاپسەن، دېگىنى ئەمەسمۇ. . .

يېغىرىنى ئاچىدىغان بۇنداق سۆزلەر ئابدۇمۇسانىڭ ئوغىسىنى قاينىتىپ، ھېرىس قاچىسىنى زەھەر بىلەن تولدۇراتتى. باشقىلار كىملەرنىڭدۇر ئەسەرلىرىنى ماختاپ، مەدھىيە سۆزلىرىنى ياغدۇرسا، ئۇ، ساغرىسىغا ئوغرى تىكەن سانچىلغاندەك ئولتۇرالمايلا قالاتتى ۋە ئۇ ئەسەرنىڭ سىيوژىتى، پېرسوناژلىرى، تىلى ھەققىدە قانداقتۇر چەك باسمايدىغان ئەيىبلەشلەرنى ياغدۇرۇۋېتەتتى. ھېرىپ ھەر تىنىقىدا: «شۇنداق ئەمەسمۇ!» دېيىش

ئارقىلىق «دوست تارتىپ» بېرىدىغانلارنى ئىزدەيتتى. . . ناۋادا بىنەم ئۇنىدەك ئۆزلۈشۈپ كېتىدىغان سىرداشلىرى بىلەن ھەمسۆھبەتتە بولۇپ قالسا، ئۇنىڭ چېيى چېچەكلەپ، ئېشىكى تۆت چىشلىق بولاتتى-دە، مەتبۇئاتلاردا چىقىۋاتقان ئەسەرلەرنىڭ مېزىنى تىتىپ، ئۆزىچە پۇچۇق تېپىنغىمۇ ئەرزىمەيدىغان قىلىۋېتەتتى. بولۇپمۇ بىرەر يىرىك ئەسەر دۇنياغا كۆز ئېچىپ، ئۇنىڭغا گېزىت-ژۇرناللاردا ئوبزور - ماقالىلەر ئېلان قىلىنىپ قالسا، ئۇنىڭ ئىچى تارتىلىپ، گېلىدىن ھەپتە - ئايلاپ تاماق ئۆتمەيتتى. ھەر تەرەپتىن كېلىۋاتقان مەدھىيە، ئالقىش، ماختاشلارنى ئاڭلىغانسېرى غەزەپتىن يېرىلىپ كەتكىدەك بولۇپ كېتەتتى. بۇنداق چاغلاردا توي- تۆكۈن، نەزىر-چىراغ، مەرىكىلەر ئۇنىڭ ئۇچۇن تېپىلماس پۇرسەت ئىدى. ئۇ: «سەھرادىن كەلگەن بىر تۇغقىنىمىز بۇ ئەسەردىن مۇنداق تەسىرات ئاپتۇ. . .» دېيىش ئارقىلىق ئادەمنىڭ تېنىنى سۇر باسقىدەك تىكەنلىك-تىكەنسىز ئىلمەك گەپلەرنى قىلاتتى. . . ئولتۇرغانلار ئۆتكۈر نەزەرلىرىنى تىككىنىدە، «لېكىن، مەن ئۇنداق ئەمەستۇ. . . دەپ قويدۇم» دېيىش ئارقىلىق ئۆزىنى قاچۇراتتى.

ئابدۇمۇسانىڭ بىر نەچچە كىتاب ئۇستىدە باش ناتۇرۇپ توقۇپ چىققان ئىغۋالىرى ئاقمىغاندىن كېيىن، «مېنىڭ تەسىراتىم»، «بۇ كىتاب ئۇستىدىكى قاراشلىرىم» دېگەندەك توقۇمدا بىر ماتېرىيال يېزىپ، چاقماقچى بولغان كىتابنىڭ ئىچىگە قىستۇرۇپ يۇقىرىغا تاپشۇرۇدىغان ئىشقا ئۆتكەندى. شۇنداق قىلىپ، ئۇ بەزى كىتابلارنى يوقىتىش مەقسىتىگە يەتكەن بولسىمۇ، كۆپلىرىدە بۇرنىغا يېدى. ھەتتا ئابدۇمۇسا گېزىت-ژۇرنال، رادىئو-تېلېۋىزورلاردىن نەشر قىلىنىش ئالدىدا تۇرغان كىتابلارنىڭ ئېلانىنى ئاڭلىغان ھامان مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا بېرىپ: «بۇ كىتابنىڭ ئىسمىدىنلا چاتاقلىقى چىقىپ تۇرمامدۇ. . .» دەيتتى. شۇڭا باشقىلار ئۇنى: «بىر كاتەكتە ئۆسكەن ھەمراھلىرىغا ئېغىز سالالايدىغان تەدبىرلىك ئىت» دېيىشەتتى.

بىر كۈنى ئاغزى-بۇرنىنى ماسكابىلەن يۆگەپ، پەلتۇسىنىڭ ياقىسىنى ئېگىز كۆتۈرۈۋەتكەن ئابدۇمۇسا تۆت ئەتراپىغا غىل-پال قارىغىنىچە كوچىنىڭ چەت ياقىلىرىدىن، دەرەخ دالدىلىرىدىن مېڭىپ باشلىقنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ كەلدى. چۇنكى ئۇ ئىككى ھەپتە ئالدىدا يېڭىدىن نەشر قىلىنغان بىر كىتابنى «خاتىرجەملىكنى بۇزغۇچى ئايەت» تېمىلىق پاش قىلىش ماتېرىيالى بىلەن بىرگە ئەكىلىپ بەرگەنىدى. ئىشخانىدا باشلىق بىلەن ئۇنىڭ ياش كاتىبى بار ئىدى. باشلىق ئۇنى كۆرۈپلا خۇددى چىشى ئاغرىپ قالغان ئادەمدەك تەرىنى تۇردى ۋە خۇشياقمىغان ھالدا ئورۇندۇققا تەكلىپ قىلدى.

-سىز ھېلىقى ئىش توغرىلىق كەلدىڭىز، -دېدى باشلىق ئاق ئارىلىغان شالاڭ چاچلىرىنى بارماقلىرىدا تاراپ قويۇپ، -بىز مۇتەخەسسىسلەردىن بىر قانچىنى يىغىپ كىتاب توغرىلىق ئۇلارنىڭ پىكىر، كۆز قاراشلىرىنى ئاڭلىدۇق. لېكىن سىز يازغاندىكىدەك مەزمۇن يوقكەن، شۇڭا. . .

-ۋاھ، بۇ قانداق گەپ بولدى-ھە؟ -ئابدۇمۇسانىڭ كۆزلىرى چۈمچۈكلاپ كەتتى، -جەمئىيەتتە بولۇۋاتقان قالايمىقانچىلىق، ئوغۇغۇچىلارنىڭ قۇتراپ قېلىشى نەق مۇشۇ كىتاب سەۋەبىدىن ئەمەسمۇ. سىلەر بىر نەچچە كۇڭگا زىيالىينىڭ بىر تىللىق بولۇۋېلىپ چىقارغان يەكۈنلىرىگە ئاسانلا ئىشىنىپ، مۇنداقلا بولدى قىلساڭلار قانداق بولىدۇ؟ مېنىڭچە بۇ مەيدان مەسىلىگە بېرىپ. . .

-توختاڭئاكا، -كاتىپ گەپ قىستۇردى، -«كۇڭگا زىيالىي» دېگەن قانداق گەپ ئۇ؟ بىز چاقىرتقان كىشىلەر ئالىي ئۇنىۋانلىق، مەملىكەت ئىچى ۋە چەتئەللەردە تەسىرى بار، ھۆرمەت ۋە ئىپتىخارغا سازاۋەر ئالىملار. ئاغزىم بار دەپ جۆيلۈۋېرىدىكەنسىز. . .

ئابدۇمۇسا كاتىبنىڭ مىژىدە تۇرۇلگەنقېلىن قاراقاشلىرىغا، ئاچچىق ئىستېھزا يېنىپ تۇرغان كۆزلىرىگە تەلۋىلىك بىلەن قارىدى. ھەتتا ئۇ كاتىبنىڭ بېغىررەڭ پارقىراپ تۇرغان بەتىنكىسىگە بىرنى تۈكۈرگۈسى كەلدى. . .

-سىلەر. . . مېنىڭ. . . -ئابدۇمۇسا ئاچچىقىدا دۇدۇقلاپ كەتتى، -جەمئىيەتنىڭ ئامانلىقى، خەلقنىڭ خاتىرجەملىكى ئۇچۇن جان كۆيدۈرۈپ قىلغان پىداكارلىقىمغا مۇ. . . مۇشۇنداق جاۋاب قايتۇرامسىلەر؟ . . .

-سىز تولا ھاياجانلانماڭ، -دېدى باشلىق قولىنى كۆتۈرۈپ، -ئەدەبىيات-سەنئەتتە «بارچە گۇللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بەس-بەستە سايراش» دېگەن فاڭجېن بار. بىر ئەسەرنىڭ ياخشى-يامانلىقىنى ئوبزورچىلار باھالايدۇ، ئاخىرقى ھېسابتا خەلق ئايرىيدۇ، شۇنداق ئەمەسمۇ؟ . . .

-قاراڭ «ئاكا»، -ئۆزىنى ئاران تۇتۇپ تۇرغان كاتىبنىڭ غەزىپى تېشىغا تەپتى، -ئۇ كىتابتا بۇنىڭدىن نەچچە يۈز يىل ئىلگىرىكى تارىخىي ۋەقەلەر تېما قىلىنغان تۇرسا، قورسىقىڭىزدا جىن بولمىسا نېمىدەپ. قەستەن ئۇنى ھازىرقى دەۋرىمىزگە باغلىۋالىسىز؟ . . .

-بۇ. . . بۇ. . . سىلەردىكى نېمىدېگەن غاپىللىق. ھۇشيارلىقىمىزنى ئۇستۇرمەي بولامدۇ؟ ! . . . -ئابدۇمۇسا قوينىدىكى كىتابنى چىقاردى، - بۇ. . . بۇ. . . كىتابتا خاقان-بەگلەرنىڭ سۆزلىرى ئارقىلىق بىزگە دارىتمىلاپ ھۇجۇم قىلغان. . . مانا. . . ، مانا. . .

ئابدۇمۇسا ئاچچىقىدا، تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن كىتابنىڭ قاتلانغان يەرلىرىنى ئاچتى-دە، ئاستىغا سىزىلغان ئابزاست - قۇرلارنى كۆرسىتىشكە باشلىدى.

- بىز ھەممىنى تەرجىمە قىلدۇرۇپ كۆرگەن، - دېدى باشلىق زەردە بىلەن، - سىز، بىزگە تاپشۇرغان كىتابتا بۇنىڭدىنمۇ كۆپ يەرلەرگە قىزىل رەڭدە بەلگە قويۇلغان. . . بىراق سىز دېگەندەك مەزمۇنلار ھەرگىز تېپىلمىدى. . .

-بىراق، شۇنچە ئەكسىيەتچى گەپ-سۆزلەر...

-نېمانداق غەرەز ئۇقمايدىغان بۇدۇشقاق ئادەمسىز، - سەبىر قاچىسى تاشقان كاتىپ گەپنىڭ بېلىگە تەپتى.-خاقان-بەگلەر ۋە شۇ دەۋر كىشىلىرىنىڭ سۆز-ھەرىكەتلىرى، تۇرمۇش ئادەتلىرى، تۈزۈم-نىزاملىرى ئەينەن ئىپادىلەنمىسە، قانداق قىلىپ شۇ ماكان، زاماننى چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرگىلى بولىدۇ؟ شۇڭا بىز ئۇنى تارىخىي رومان دەيمىز.

-يا...ق!...

- ئەمىسە شۇنداق بولسۇن، - باشلىق بىر غولاچ سوزۇلغان «ياق» نىڭ بېلىگە تەپتى،-يىغىنىمىز بارىدى.

«ئەمىسە شۇنداق بولسۇن»، بۇ سۆز سىيلىق ئېيتىلغىنى بىلەن، «كەشىڭنى تۇغرىلا» دېگەن مەزمۇننى بىلدۈرەتتى. ئابدۇمۇسا تېلىقىپقىنا ئىشىك تەرەپكە ماڭدى ۋە نېمىنىدۇر دېمەكچى بولۇپ بوسۇغىدا بىردەم تېڭىرقاپ تۇرغاندىن كېيىن چىقىپ كەتتى. بىراق ئۇنىڭ سەزگۈر قۇلاقلىرى كاتىپنىڭ: «قانداق ئۇنتۇۋېرۇقى نېمە ئۇ...» دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ قالدى.

ئابدۇمۇسا يولنىڭ ئوي-چوڭقۇرىنى پەرق ئەتمەي كېتىۋاتاتتى. قارا، ئۇنىڭ شۇنچە جانپىدالىق بىلەن قىلغان ئەجرى ئاۋۇ ئاقباش قىرى بىلەن ھېلىقى سويمەكنىڭ بىر پەنجىسىگە يارىمىدا؟!...خەپ، سەنلەرنىڭمۇ ئۈستۈڭدە ئادەم باردۇ؟!... جاھان ئۆزۈن تېخى، ئابدۇمۇسانى كۆرۈپ قالىسەن... مايمۇندەك چىرقىرىتىۋەتمەيدىغان بولسام، ئېتىمنى يۆتكىۋېتەرمىنا... ھەي... ھېلىقى بىر زامانلار ئەجەب جەڭگىۋار ئۆتكەنىدى...

ئابدۇمۇسانىڭ كۆڭلىدىن «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» كەچكەنىدى. بىر ئېغىز گەپ بىلەن بايىقىدەك ئاقباشلار «كاپىتالىزىم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدار» بولۇپ، كورەش، دومبا-تېپىكنىڭ ئوبيېكتى بولۇپ قالاتتى. كۆزۈڭنى بىرلا قىسىۋەتسەڭ، ھېلىقى كاتىپتەك سويمەكلەر «شيۇجېڭجۇيى (رىۋىزىئونىزم) نىڭ مايىسى» دېگەن قالپاقنى كىيىپ، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىشكە ماڭاتتى. ئۇ چاغلاردا ئابدۇمۇسا «ئۆزمەي زەربە بېرىش» جەڭگىۋار ئەترىتىنىڭ باشلىقى بولۇپ نى-نى تۆھپىكار، ئىختىراچىلارنىڭ بېشىدا قازان قاينىتىپ، ئۆزىنى چۈللەردە سۈيىنى كۆللەردە قىلىۋەتكەنىدى. ھەي خۇدايىم، شۇ كۈنلەردە ئۇلۇك كۆزۈڭدە قاراپ: «ئالە قولۇم» دەپ ماڭىمۇ مەنسەپ بېرىۋەتكەن بولساڭ، سېنىڭدىن نېمە كېتەتتى... بەرگەندىمۇ ئاشۇ ئاقباش بىلەن ھېلىقى سويمەك كاتىپنىڭ ساغرىسىغا تەپكىدەك، ئاياغلىرى ئاستىدا ئۆمۈلەتكۈدەك چوڭنى بەرسە... ئابدۇمۇسامۇ ئۇ گويلارنى نېمە قىلىۋېتەرىدى-ھە!...

تەمە، ھىرىس تورلىرىغا چىرمىلىپ قالغان ئابدۇمۇسا كاتتا مەنسەپنىڭ لەززىتىنى غايىبانە سۈرۈۋېرىپ، بىر كۈنى تاڭ سەھەردە چۈش كۆردى. ئۇ، قاپقارا پارقىراپ تۇرغان «كادىلاك» ماركىلىق پىكاپتا كېتىۋاتقۇدەك، يېنىدا ئىككى مېيىقىدىن كۈلۈمسىرەش كەتمەي، خۇشامەت قىلىپ ئولتۇرغان شوپۇر ھېلىقى ئاقباش باشلىقمىش... بىر قارىسا ياش كاتىپ بولۇپ قالارمىش... تۇيۇقسىزلا ئابدۇمۇسانىڭ يېنىدىكى يان تېلېفون سىگنال بېرىپ چىرقىرىدى. ئۇ، يان تېلېفوننى قولىقىغا تۇتۇشى بىلەن ئەمىرانە ئاۋاز ئاڭلاندى:

- يېشىڭىز توشقانلىقى ئۈچۈن يۇقىرىدىن پېنسىيىگە چىقىرىش ھەققىدىكى تەستىق چۈشتى...

-نېمە...نېمە؟مې...مېنىڭ تېخى بىر يىل بىر ئاي بىر كۈن ۋاقتىم بار ئىدىغۇ...

-دەرھال كېلىپ رەسمىيەتلەرنى ئۆتەڭ...

تېلېفون ئۈزۈلدى. چىرايى تاتىرىپ، كالپۇكلىرى مىتىلداپ، قوللىرى تىترەپ تۇرغان ئابدۇمۇسا يېنىدىكى شوپۇرنىڭ مەسخىرىلىك كۈلكە يىغىپ تۇرغان چىرايىغا ئۈمىسۈزۈن قارىدى. بىراق ياش كاتىپ ئۇنى توگولۇپ تورۇپ شۇنداق تەپتىكى، ئۇ، كادىلاكنىڭ ئىشىكىدىن توپتەك دومىلاپ، بىر گوداڭغا چۈشۈپ كەتكىنىنى ئۆزى سەزمەي قالدى.

..

-ۋايجان!...

-ۋاي خۇدايىم، ئابدۇمۇسا نېمە بولدىڭىز؟..

. ئەجەب قورقۇتتىڭىز...

مۇزدەك تەرلىگەن ئابدۇمۇسا كۆزلىرىنى يىرتىپ ئېچىپ، ئۆزىگە قاراپ تۇرغان يېرىم يالىڭاچ ئورۇق خوتۇننى كۆردى. ئۇنىڭ چاي خالتىسىدەك ساڭگىلاپ تۇرغان كۆكسىگە كۆزى چۈشكەن ئابدۇمۇسا زەردە بىلەن: «ئۇخلا» دېدى-دە، يەنە كۆزىنى يۇمدى. بىراق كۆز ئالدىدىن ياش كاتىپنىڭ غەزەپلىك چىرايى زادى كەتمىدى.

خۇددى «تېرىق پاتمىغان گېلىمغا ئات كاللىسى غولدۇر-غوپ» دېگەندەك، ھېلىقى تارىخىي روماننى تۈنجۇقتۇرالماي تۇرغىنىدا، نەشردىن چىقىش بىلەن ئالقىشقا ئېرىشىپ، بىردىنلا شۆھرەت قازىنىپ كەتكەن «تۈگىمەس ئارزۇلار» دېگەن كىتاب تارقىلىشى ھامان ئابدۇمۇسانىڭ كۆتىگە ھوننىاق چىققاندەك ئولتۇرالمايلا قالدى. يەنە كېلىپ، بۇ كىتابنىڭ ئاپتورىنى كىم دېمەمسىز؟ ئابدۇمۇسانى «ئۇنتۇۋېرۇقى» دەپ تىللىغان، چۈشىدە بىر تېپىك بىلەن كادىلاكتىن چۈشۈرۈۋەتكەن ھېلىقى ياش كاتىپ ئىدى! توي - مەرىكە، نەزىر سورۇنلىرىدا كىتابتىكى پېرسوناژلار، تەسۋىرلەر ھەم تىلى ھەققىدە بەس - بەس بىلەن ئېيتىلىۋاتقان مەدھىيىلەر... بولۇپمۇ تولۇق ئوتتۇرا ۋە ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ دولقۇن كۆتۈرۈپ ئوقۇشى ئابدۇمۇسانى يىڭنە يەپ، ئوغا يۇتقاندەك قىلىۋەتتى... ئۇ، بىر قانچىلىغان ئەپلىك پۇرسەتلەرنى تېپىپ: «پالانى دېھقان مۇنداق تەسىرات ئاپتۇ»، «پوكۇنى ئىشچى ئۇنداق چۈشىنىپتۇ...» دەپ گەپ ئۇيۇنتىپ باققانىدى، شۇ ھامان بۇرنىغا يېدى... شۇنداقتىمۇ تەرەپ - تەرەپلەردە قاتراپ يۈردى، بىراق داۋىسىنى يېدى. بىركۈنى ئۇ يوندىغا چىلاشقان خامدەك بوشىشىپ

قايتىپ كەلدى ـدە، بالدۇرلاياتتى . ئەمما ئۇنىڭ خوتۇنى بىر گېزىتنى كۆتۈرۈپ كېلىپ ئۇنىڭغا كۆرسەتتى:

ـ قارىڭا، سىز ئەكسىيەتچى ،دەپ سۆزلەپ بەرگەن كىتابنى باختاپ ماقالە بېسىلىپتۇ. . .

ـ نېمە؟ ! ـ ئابدۇمۇساسەكرەپ تۇردى ـ دە، ماقالىنى خۇددى خوتۇنى يازغاندەك گېزىتنى سىلكىپئىلىپ ئۇنىڭغا گۆلەيدى، ـۋۇ نىجىسلار. . .

ئابدۇمۇسا«ئەدەبىيات ئاسمىنىدا چاقنىغان يېڭى يۇلتۇز» سەرلەۋھىلىك ئوبزورنى ۋە تەھرىر بۆلۈمىنىڭ ئوقۇرمەنلەردىن كەلگەن خەت ھەم تېلېفونلارغا جاۋاپ بېرىش يۈزىسىدىن قوشۇپ باسقان تەھرىر ئىلاۋىسىنى كۆرۈپ، خۇددى ئون يىل كېسەل تارتقان ئادەمدەك سارغىيىپ، پېشانىلىرى ئۇششاق تەرلەپ كەتتى. پۈتۈن بەتكە بېسىلغان ئوبزوردا «تۆگمەس ئارزۇلار» باشتىن ئاخىر مەدھىيىلىنىپ، ئاپتورغا يۇقىرى باھا بېرىلگەنىدى. ئابدۇمۇسا كۆزلىرىنى يۇمغىنىچەياستۇققائۆزىنى تاشلىدى ـدە، خۇددى جان سەكراتىدا دۇنياغا كۆز قىيالماي تۇرغان ئادەمدەك نەم دىدارى قالمىغان تاماقلىرىنى تامشىدى. يوغان ئېچىلغان ئاغزى تورۇسقا قاراپ تۇراتتى. ئۇ شۇ تۇرقىدا راستىنلا ھارام ئۆلۈدىغاندەك ھالغا چۈشۈپ قالغانىدى.

* * *

پىتنىخورلانىڭ كۆڭلىدەك قاراڭغۇ كېچە ئىدى. ئېگىز بىنالار ئاستىدىكى تار كوچىلاردا ئاچچىق شامال ئۇشقۇتاتتى. پەلتوسىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى پېتىللىرىگىچە تۈگمىلەنگەن ، يەڭلىرىگە قوللىرىنى قاپلاپ تىققان ئابدۇمۇسا تىك كۆتۈرۈلگەن ياقىسىغا بېشىنى يوشۇرۇپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ، چېقىمغا ماڭغاندا شۇنداق نىقابلىنىۋالاتتى. ئەگەر كۈندۈزى بولغان بولسا چىرايىنىڭ خۇددى ئاغزىغا تارتقان ماسكىسىدەك ئاقىرىپ كەتكەنلىكىنى بىلمەك ئانچە تەس ئەمەس ئىدى. كۆزلىرىنىڭ خۇنى قېچىپ، قارىچۇقلىرىمۇ بىسەرەمجان پىلدىرلايتتى. يانچۇقىغا سېلىۋالغان گېزىت ئېسىگە كېلىش بىلەن تەڭ، دەممۇدەم چىشلىرى غۇچۇرلاپ ئېڭەك گۆشلىرى لىپىلدايتتى . . .

ئابدۇمۇسا زور ئۈمىد ۋە ئېشەنچ بىلەن شاكىر ئەپەندىنىڭ ئۆيىگە كېتىۋاتاتتى. شاكىر ئەپەندى ئەل ئارىسىدا ھۆرمەتكە سازاۋەر، تىلى ئۆتكۈر شائىر، يازغۇچى ھەم جامائەت ئەربابى ئىدى. ئۇنىڭ يېقىندا 70 ياشقا تولغانلىق خاتىرە تويى ئۆتكۈزۈلۈپ، تون كىيگۈزۈلدى . . . ياشلار بۇ مۆتىۋەرنى «ئاقساقال» دەپ ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئالاتتى. دېمىسىمۇ ئۇنىڭ ئاپئاق مەشۇتتەك چېچى بىلەن كەكە ساقىلى شۇنداق يارىشىپ كەتكەنىدىكى، پاكىز چىرايى خۇددى ئاپئاق چېچەكلەر ئېچىلىدىكى قىزىل مەرۋايىتتەك نۇرانە ئىدى. ئەگەر بۇ پېشىۋانى ئىنىدەككە كەلتۈرۈپ، ئىككى ئېغىز سۆزلىتەلىسە ئابدۇمۇسانىڭ ئوشۇقى ئالچۇ چۈشۈپ، ئۇنىڭ نامىنى ھەممىلا يەردە سېتىپ يەپ، دېۋانە غايىب خەزىنىگەئېرىشكەندەك بولاتتى.

شاكىر ئەپەندى ئابدۇمۇسانى چاقىقانغىنىنە، ئەمما تۆت ئەتراپىنى خورمىرەك كىتاب جاھازلىرى ئىگىلىگەن كۇتۇپخانىسىدا كۇتۇۋالدى ۋە ھېقىقەتەك پارقىراق پىيالىلەرگە چاي قۇيۇپ، ئۇنى چايغا تەكلىپ قىلدى.

ـ ھە، ئابدۇمۇسا ئىنى، چاي ئىچىڭ. . . تاتلىق ـ تۇرۇملەرگە بېقىڭ، ـ دېدى شاكىر ئەپەندىم ئۇنىڭ سۇرتۇلمىگەن ئەينەكتەك دۇتلىشىپ تۇرغان چىرايىغا سەپسېلىپ، ـ ئەجەپ ـ ھە، بۇ يېرىم كېچىدە مېنى ياد ئېتىپ قاپسىز؟ . . .

ئابدۇمۇسا گەپنى نەدىن باشلاشنى بىلمەي بىر ھازا بېشىنى سىلىپ ئولتۇرۇپ كەتتى. ئۇ، بىرقىسىم رەھبەرلەرنىڭ ئەدەبىياتتىكى «ئوڭ» ۋە «سول» ئېغىشلارنى توسماي، مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلىۋاتقانلىقىنى دادلاپ، ھېلىقى ئاقباش باشلىق بىلەن ياش كاتىبنى سۆكسۇنمۇ ياكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا ھېسابسىزقان ـ تەر سىڭدۈرگەن پىشقەدەملەر نەزەردىن ساقىت قىلىنىۋېتىلىپ، نەدىكى سويمەكلەرنىڭ مەدھىيىلىنىۋاتقانلىقىنى سۆزلەش ئارقىلىق شاكىر ئەپەندىنىڭ ئاغزىنى تاتىلىسۇنمۇ؟ !

. . . ئەڭ ئەپلىك چارە كېيىنكىسى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغان ئابدۇمۇسا يانچۇقىدىكى گېزىتنى چىقىرىپ شاكىر ئەپەندىگە سۇندى.

ـ بۇ ئوبزورنى ئوقۇدىڭىزمۇ؟ . . .

ـ ئوقۇدۇم، ـ شاكىر ئەپەندى قىزىل بويىلىپ كەتكەن قۇرلارغا قاراپ كۈلۈپ قويدى، ـ ئوبزورنى ئاتاقلىق ئەدەبىيات تەتقىقاتچىسى مالىك پەيزۇللا يېزىپتىغۇ.

ـ بۇ جاھان زادى نېمە بولۇپ كېتىۋاتىدۇ ـ ھە؟ !ـ ئابدۇمۇساقوللىرىنى شىلتىپ بىردىنلا قايناپ كەتتى، ـ تۈنۈگۈن ئېغى يوق ئىشتان كىيىپ يۈرگەن ماڭقىلار كۆككە كۆتۈرۈلۈپ ماختالسا، ھەرقايسىلىرىدەك پىشۋالىرىمىزنى كۆز قىرىغا ئېلىپمۇ قويمىسا ... بۇ. . . بۇ بىر قارا يۈزلۈك ... سىزگە ئوخشاش بىر ئۆمۈر ئىجادىي مېھنەت شۇغۇللانغان ئۇلۇغلىرىمىز، ئاتاقلىق پىشقەدەملىرىمىزگە نىسبەتەن ھاقارەت! . . .

ـ سىز كۆڭزى تەلىماتى بويىچە «ئاتا ـ ئاتا بولسۇن، بالا ـ بالا بولسۇن» دېمەكچىمۇ؟ ـ شاكىر بوۋاينىڭ پاكىزچېھرىدە ئىنچىكە كۈلۈمسىرەش پەيدا بولدى، ـھە، قېنى، سۆزلەڭ، قۇلىقىم سىزدە!

ـھەببەللى، ئەلۋەتتە ھەممە ئىشنىڭ ئۆز قائىدە ـ يولى بولۇشى كېرەكتە. . . قائىدە بۇزۇلسا ئىشلار قالايمىقانلىشىپ كەتمەمدۇ؟ ـ ئابدۇمۇسا ئەينەك شىرەگە پاقىلدىتىپ ئۇردى، ـ قاراڭ، مالىك پەيزۇللا ھېلىقى سويمەك كاتىبنى بولۇشىغا ماختاپ، ئوبزورىنى «مۆجىزە ياراتتى» ، «قۇدرەتلىك بەدىئىي تىندۇرمىغا ئىگە» ، «قالتىس بىر بەدىئىي ھادىسە. . .» ، «قىيامىغا يەتكۈزۈپ يورۇتۇپ بەردى. . .» دېگەندەك مەدھىيە، مۇبالىغە بىلەن تولدۇرۇۋەتكەن. . . تېخى ئادەمنىڭ ئوغىسىنى قايناتىپ: «ھازىرغىچە بىرەر ئاپتورنىڭ ئىجادىيىتىدە يورۇتۇلمىغان يېڭى تېما. . .» دەپتۇ.

- ئەمما مالىك پەيزۇللا بۇ سۆزىنى، - دېدى شاكىر ئەپەندىم گېزىتنى كۆرسىتىپ، - «بۇ تېمىدا خېلى كۆپ ئەسەرلەر يېزىلدى، لېكىن ئۇ ئەسەرلەر تۇرمۇش ئاساسى، بەدىئىيلىكى، خاراكتېرلار خاسلىقى، بەدىئىي تۇسىنىڭ ئاجىزلىقلىرى بىلەن ئوقۇرمەنلەردە چوڭقۇر تەسىر قالدۇرالمىدى» دەپ شەرھىيلەپ ئۆتۈپتىغۇ؟

- شۇنداق دېگىنىڭىز بىلەن، - گەپتە تۇتۇلۇپ قالغان ئابدۇمۇسا كەسلەنچۈكنىڭ قۇيرۇقىدەك ئۇزۇن تىلىنى بولۇشىغا قويۇۋەتتى، - بۇ هاراقكەش ئوغرى جاھانسازلىقتا ئۇستا. ئۇ، ئۆزىگە ئوخشاش ئۆلپەتلىرىنى...

- هاي، هاي ئابدۇمۇسا، - شاكىر ئەپەندىم تاقەت قىلالمىدى، - ئورۇنسىز ئادەم تىللاش - ئاجىزلىقنىڭ ئالامىتى. سىز «هاراقكەش» دېيىش ئارقىلىق مېنىمۇ هاقارەتلەۋاتىسىز. مەنمۇ قانلىرىمنى ئۇرغۇتۇش ئۈچۈن هەركۈنى ئارا رۇمكىدا ئىككىكىنى كۆتۈرۈۋالىمەن.

- ئەمدى... ئەمدى، - ئۇ، گەدىنىنى قاشلىدى، - ئۇ باشقا گەپتە...

-توغرا، مالىك پەيزۇللا بۇ ئىشتىن خالىي ئەمەس... بىراق نەۋائىي، مەشرەپ، ئۆمەر هەييام قاتارلىق نۇرغۇن شائىر - پەيلاسوپلىرىمىز مەي - شاراب هەققىدە ئاجايىپ ئۆلمەس نەزمىلەرنى پۈتكەن، - شاكىر ئەپەندىم يەنە هازىرقى زامان شائىرلىرىدىن بىرمۇنچىسىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ چىقتى، - مانا بۇلارمۇ خۇدا هېچكىمگە ئاتا قىلمىغان ئەسەبىي هېس-تۇيغۇ مەجنۇنلىقىدا ئېچىپ قويۇشىدۇ. لېكىن ئۇلارنىڭ تىلىدىن تامغان شەربەتلەر، قەلبىدىن تۆكۈلگەن دۇر - گۆھەرلەرنىڭ ئوندىن بىرسىمۇ تېخى سىز بىلەن مېنىڭ قەلىمىمىزدىن تۆكۈلگىنى يوق.

-ئۇنداقتا، شاكىر ئەپەندىم، سىز مالىك پەيزۇللاغا چوقۇنىدىكەنسىز-دە؟

-سىز قانداق چۈشەنسىڭىز مەيلى، ئەمما بۇ هەقىقىي بىلىمگە بولغان هۆرمەت، - شاكىر ئەپەندىم نازۇك بارماقلىرىدا ئاپئاق ساقاللىرىنى تارىدى، - مالىك پەيزۇللا مەملىكەت ئىچىدىلا ئەمەس، بەلكى ئوتتۇرا ئاسىيادىمۇ تونۇلغان تالانتلىق ئوبزورچى، ئىزدەنگۈچى. ئەقىل بىلەن ئويلىنىپ كۆرسىڭىز، ئوبزورچىلار «مەدھىيە ۋە قامچا» ئارقىلىق ئەسەر هەم يازغۇچىنى تەربىيىلىگۈچى ۋە تونۇتقۇچىلاردۇر. بېلىنىسكىي «ئۆلۈك جانلار» رومانىنى قامچىلاش ئارقىلىق گوگولنى قان قۇستۇرۇۋەتتى، ئەمما ئۇنى پۈتكۈل دۇنياغا تونۇتتى...

-مەن «مەدھىيە» ۋە «قامچىلاش» نى ئىنكار قىلىۋاتقىنىم يوق، - دېدى ئابدۇمۇسا جۇدۇنى ئۆرلەپ، - ئۇ جايىدا بولسۇن-دە... بۇرۇن تونۇلمىغان نەدىكى بىر سويمەكنىڭ كىتابىنى شۇنچە ماختاپ كەتسە، كېيىن ئۇنىڭدىنمۇ ياخشى ئەسەر مەيدانغا كەلسە ئۇنى ماختايدىغانغا گەپ تېپىلماي قالار؟!

- چۈشىنىۋاتىمەن، سىز نامى يوللۇقلارنى مەدھىيلەش، تېخى ئاتانمىغانلارنى «قامچىلاش» ياكى تىلغا ئالماسلىقنى كۆزدە تۇتۇۋاتىسىز، - شاكىر ئەپەندىنىڭ كۆزلىرىدە ئاچچىق ئىستىهزا ئۇچقۇنلىرى ياندى، - ئەدەبىياتتىكى يېزىقچىلىق قىيىنچىلىق يىللاردىكى كۆكتات، گۆش-نانغا تىزىلغانلارنىڭ باشتىكىسى باشتا ئالىدىغان ئۆچرەتكە ئوخشىمايدۇ. بوشۇش خاراكتېرلىك ئەسەرلەر مەيدانغا كەلگەنىكەن، ئۇنى يازغان ئادەمنىڭ ياش - قېرى، تونۇلغان - تونۇلمىغانلىقىغا قارىماستىن، بەلكى ئەسەرنىڭ ئۈنۈمىگە قاراش كېرەك. مانا بۇ، رېئاللىقنىڭ يېمىرىلمەس قانۇنىيىتى...

شاكىر ئەپەندىنىڭ سۆزلىرى بىرسى مىخ، بىرسى زىخ بولۇپ داۋاملىشىۋاتاتتى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ: «بەزىلەر باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ تىترات دەپتىرىدەك بىرنەچچە توپلىمىنى چىقىرىۋېلىپ نوپۇز كالتىكىنى ئوينىتىۋاتىدۇ» دېگەن سۆزلىرى ئابدۇمۇسانىڭ ئىچىنى تىرنا سالغاندەك تىلغىۋەتكەن بولسا، «ياخشى ئەسەرلەر چىقسا، ئەپكار ئامما ئالدىدا سېپسىتىپ، هۆكۈمەتكە چاقىدۇ» دېگەن دوقلىرى ئۇنى يەتتە قات ئاسماندىن تاشلىۋەتكەندەك بولدى. شۇڭا ئابدۇمۇسا ئىچىدە: «خەپ، ئالجىغان قېرى، بىر پۇرسىتى كەلسۇن، سېنىڭمۇ كۆتىڭنىكۆك توپىدا قويمىسام» دەپ تىللىماقتا ئىدى.

- سىز بىرنەرسىگە دىققەت قىلدىڭىزمۇ؟ - دېدى شاكىر ئەپەندى ساقاللىرىنى سىيپاپ قويۇپ، - هازىر رادىئو-تېلېۋىزورلاردا تەشۋىق قىلىنىۋاتقىنى ساپ بىز پېشقەدەملەر. سىزنىمۇ مۇخبىرلار زىيارەت قىلغىنىنى تېلېۋىزوردا كۆردۈم. سىز بىلەن بىزنىڭ ئەۋلادلارغا قالدۇرغان قانچىلىك چوڭ دەستۇر، ئەسەرلىرىمىز بار؟!... نېمە ئۈچۈن خەلق بولۇپمۇ ياشلار بىزنىڭ شۇنچە تۆسبە-ئېتىبارىمىزنى قىلىپ، باشلىرىدا كۆتۈرۈشىدۇ؟ چۈنكى بىزنى هازىرقى زامان ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئۇلىنى قۇرغۇچىلار، يولىنى ئاچقۇچىلار، ياشلارنىڭ يولىغا شولا چاچقۇچىلار، دەپ ئۇلۇغلايدۇ. بۇنىڭدىن ئارتۇق يەنە قانداق مەرھەمەت ۋە خاسىيەت بولسۇن؟!

پۇتىغا هۆل خىش قويۇپ، شاكىر ئەپەندىنىڭ بىرنەچچە ئېغىز هېسداشلىق سۆزىگە ئېرىشەرمەن، ئۇنى پۈۋدەپ سەمرىتىپ «دەسمىي قىلارمەن» دەپ خام تەمەدە بولغان ئابدۇمۇسا پالتا - كەكىسىنى قاقتۇرۇپ ئورنىدىن تۇردى. خۇددى «هەسەتخور ئادەم چايان، ئۇنىڭ نەشتىرى ئاخىر ئۆزىگە سانچىلىدۇ» دېگەندەك، يۈرىكىدىكى ئاچچىق زەهەر پۈتۈن ۋۇجۇدىغا تارقىلىپ، لاسىدە بولۇپ قالدى... چۈنكى شاكىر ئەپەندىم ئۇنىڭ ئۆپكىسىنى ئىچىدىن قېقىۋەتكەنىدى.

- سىز «تۈگىمەس ئارزۇلار» دېگەن كىتابنى ئوقۇپ كۆردىڭىزمۇ؟ - سورىدى شاكىر ئەپەندىم ئۇنى ئۇزىتىپ چىقىۋېتىپ.

- ياق.

- ئۇنداقتا بىر ئوقۇپ چىقىڭ، شۇندىلا ئوبزورغا توغرا باها بېرەلەيسىز. خوش ئەمىسە.

- هۇ يۈزسىز قېرى، - ئابدۇمۇسا قاراڭغۇ كوچىغا چىقىش بىلەن ئۈنلۈك تىللىدى، - يەتمىش

ياشقا كىرگەنلىك يوبلىسىنى ئۆتكۈزۈپ ئالا توندىن بىرنى كىيگۈزۈپ قويۇۋىدى، قىپكەتكەن تەشۋىقلىرىنى كۆرەيمۇ. . . «تىترات دەپتەردەك توپلاملىرىڭ» دەپ نەشتىرىنى سانجىيدا تېخى. . .

ئابدۇمۇسا كۆڭلىگە چېگىلگەن نىيىتىدىن ئاسانلا يالتىيىدىغان ئادەم ئەمەس ئىدى. شۇڭا ئەتىسىلا ئۇ ھېلىقى كىتابتىن بىرنى سېتىۋېلىپ ئەستايىدىل «پۇراپ» چىقماقچى بولدى. ئەڭ بولمىسا، ئۇنىڭدا خەلق ماقال- تەمسىللىرى باردۇ. ماقال - تەمسىل دېگەن قەيەرگە بۇرساڭ شۇياققا كېتىۋېرىدىغان بۇرغۇلۇق تۆگىدەك نېمە. . . ئەدناسى كىتابنىڭ ئىسمىدىنلا غەلىتە پۇراقلار كېلىۋاتامدۇ. . . سەگەكلەشكەن ئابدۇمۇسا ھازىرلا ئىش باشلايدىغاندەك قەدىمىنى تېزلەتتى. ياق! . . . تېز بولمىسا بولمايدۇ. . . قانچە تېز بولسا شۇنچە ياخشى. ئاشۇ بىر يىلىمۇ ئابدۇمۇسا بىر كىتابنى چېقىش ئۈچۈن ھەپتە باش قاتۇرۇپ، چېقىم ماتېرىيالى يېزىپ ئاپارغاندا، باشقىلار ئۇنىڭدىن چاققان كەلگەن ئەمەسمىدى. مانا ئەمدى ئابدۇمۇسا ئاغزىدىكى ناننى تارتىۋالىدىغان ناكەسلەردىن ھېچبىرى بولمىسا بولامدۇ؟ ! . . .

* * *

ئابدۇمۇسا ئەتىسى «تۇگىمەس ئارزۇلار» دىن بىرنى سېتىۋېلىپ «تەتقىقات» قا كىرىشىپ كەتتى. ئۇ، ئۇيقۇسىز، بەزىدە ناشتىسىز، ھەتتا دەم ئالماي ھەر بىر باب، بۆلۈم، ئابزاست، قۇرلارغىچە ئىنچىكىلىك بىلەن پۇراپ ئون كۈن بولغاندا 51 بەتلىك، «تۈگىمەيدىغان ئارزۇنىڭ ئەسلى ماھىيىتى» دېگەن قورقۇنچلۇق «باھا» نى تۈزۈپ چىقتى. ئۇ، «باھا» نى : «ئۆلكە ئازاد بولۇپ، خەلقىمىز ئارزۇلىرىغا يەتتى، ئەمما ئاپتورنىڭ تۈگىمەيدىغان، يېتەلمەيۋاتقان يەنە قانداق ئارزۇلىرى بار؟ » دېگەن سوئال ئارقىلىق كىتابنىڭ نەق ماۋزۇسىنى ئوپېراتسىيە قىلىشتىن باشلىغانىدى.

«ياخشى ئويلانغان پىكىر پەملىۋانلىقتىن ياخشى» دەپ ئۆزىگە تەمەننا قويغان ئابدۇمۇسا «باھا» نى تەشۋىقات بۆلۈمىگە ياكى نەشرىياتچىلىق ئىدارىسىنىڭ كىتاب تەكشۈرۈش ئىشخانىسىغا ئاپارماي، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ مۇناسىۋەتلىك بۆلۈمىگە تاپشۇرۇشنى كۆڭلىگە پۈكتى. ئۇ، مېھمانلىق كاستيۇم - بۇرۇلكىسىنى كىيىپ، گالستۇكىنى باغلاپ، قاچاندۇر تۆت كىتابنى تەھرىرلىگەندە ئالغان ئىزنىكىنى تۇيۇگدەپ پارقىراتقاندىن كېيىن، كۆزگە كۆرۈنگىدەك يەرگە تاقىدى-دە، ئەينەككە قارىدى. دەرۋەقە، سىرتىدىن قارىغاندا، خېلى سالاپەتلىك ئىلىم ئەھلىگە ئوخشاپ قالغانىدى. . . ئەلۋەتتە ئۇنىڭ بارىدىغان يېرى كىتاب ئەمەس، بەلكى ئادەمنىڭمۇ تەقدىرىنى ھەل قىلىدىغان قانۇن ئورنى-دە! . . . شۇڭا ئالىيجاناب، ئېسىل سۆپەت تەسىربېرىشى كېرەك. ئەتتىگىنەي، . . . بۇرۇنلا شاكىر بوۋايدەك «زىيالىيلار ساقىلى» قويۇۋالغان بولسىچۇ كاشكى. تېخىمۇ سالاپەتلىك، مۆتىۋەر كۆرۈنەمتى!

ئابدۇمۇسا قىزىل قەلەمدە قۇرمۇ قۇر سىزىلغانىنىڭ ئۈستىگە ۋاراقلىرى قاتلىنىپ تومپىيىپ كەتكەن بۇ كىتابقا «باھا» سىنى قوشۇپ ئاپىرىپ بەردى ۋە ئۆزىنى تۇتۇۋالغان قىياپەتتە بىر مۇنچە ئىزاھلارنى بېرىپ قايتىپ كەلدى. ئۇ، كۈنلەر ئۆتكەنسېرى جىددىيلەشمەكتە ئىدى. ھەر كۈنى كىتابخانىلارغا چاپاتتى. «تۈگىمەس ئارزۇلار» نىڭ چەكلەنگەن - چەكلەنمىگەنلىكىنى تىڭ-تىڭلايتتى. ھەتتا ئۇ نۇرغۇن سورۇنلاردا، يولدا ئۇچرىغانلارغا: «تۈگىمەس ئارزۇلار» دىكتاتورا ئورۇنلىرى تەرىپىدىن چەكلىنىپتۇ. . . دېگەن ئىغۋانى ئالدىنئالا تارقىتىۋەتتى. ئابدۇمۇسا بۇلۇڭ-پۇشقاقلار، قاراڭغۇ پىنھانلاردا پىتراپ قانچە رىيازەت چەككەنسېرى كىتابنىڭ تەسىرى تېخىمۇ چوڭقۇرلىشىپ، ئوقۇرمەنلەر بەس-بەستە سېتىۋېلىشماقتا ئىدى. سەبر قاچىسى تولغان ئابدۇمۇسا بىر ئاي بولغاندا ئۆزى باردى. لېكىن بۆلۈم باشلىقى ئۇنىڭغا خۇددى ھايۋاناتلار باغچىسىدىكى غەلىتە مەخلۇققا قاراۋاتقاندەك ئۇزۇنغىچە تىكىلىپ قالدى.

- مەزكۇر كىتاب ھەققىدە بىزگە يازغان ماتېرىيالىڭىزنى تەپسىلىي ئوقۇغاندىن كېيىن كىتابنى ئەستايىدىل كۆرۈپ چىقتۇق، - دېدى بۆلۈم باشلىقى كەسكىن تەلەپپۇزدا، - لېكىن سىز تەھلىل قىلغاندەك مەزمۇنلارنى تاپالمىدۇق. ئەگەر بۇنىڭغا قايىل بولمىسىڭىز، يازغۇچى ۋە نەزەرىيە تەتقىقاتچىلىرىنى، شۇنداقلا ئاپتورنى چاقىرىپ مۇھاكىمە يىغىنى ئاچىمىز. بۇنىڭغا سىزمۇ قاتنىشىسىز. ئىلمىي مۇنازىرە ئارقىلىق ھەق-ناھەقنى ئايرىيمىز. . .

ئابدۇمۇسانىڭ كالپۇكلىرى بىردىنلا كۆكىرىپ تىترەشكە، كۆزلىرى چۆمچۈكلەپ، تىزلىرى پۇكۇلۇشكە باشلىدى. يۈرىكىنىڭ قانداقتۇر نازۇك بىر تومۇرى ئۈزۈلۈپ كەتكەندەك ئەلەڭلەپلا قالدى.

. . ئۇ، « دىكتاتورا ئورۇنلىرى كىتابنى كەسكىن ھالدا تارقىتىلىشتىن توختىتىپ، ئاپتورنى دەرھال بىر تەرەپ قىلىدۇ» دەپ چۈچۈرىنى خام سانىغانىدى. لېكىن كىم بىلىپتۇ، ئۇلارنىڭ بۇنداق ئىنچىكە تەكشۈرۈپ - تەتقىق قىلىشىنى. . . ئەگەر مۇھاكىمە يىغىنىغا قاتنىشىدىغان بولسا، يىرگىنچلىك نىجاسەتكە، چىرىگەن تاپقا ئايلىنىپ قالامدۇ؟ ! . . .

ئۇ، «باھا» ماتېرىيالى بىلەن كىتابنى قولتۇقلاپ ئەلەڭ-سەلەڭ سەنتۈرۈلۈپ چىقىپ كەتتى.

ئابدۇمۇسا كېچىسى زادىلا ئۇخلىيالمىدى. ئىچىدە بىر ئوت كۆيۈۋاتقاندەك، قانداقتۇر ئوغرى مۈشۈكلەر ئۆتكۈر تىرناقلىرى بىلەن ئىچ-باغرىنى تاتىلاۋاتقاندەك ھەرتەرەپكە ئۆزىنى تاشلايتتى. . . دەم-دەم ئۇخلايتتىيۇ يەنە قانداقتۇر قاباھەتلىك چۈشلەر ئىلكىدە ۋارقىراپ ئويغىنىپ كېتەتتى. «تۈگىمەس ئارزۇلار» نى مەدھىيىلەپ گېزىت-ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنىۋاتقان ئوبزور-ماقالىلار، رادىئو-تېلېۋىزورلاردا تونۇشتۇرۇلۇۋاتقان بۇ ئەسەر ۋە ئاپتور ھەققىدىكى باھا، سۆھبەت يىغىنلىرى

ئىسىگە كېلىش بىلەنلا يەنە ئەسەبىيلىكى تۇتۇپ، باشقىدىنلا غالىلداپ تىترەپ كېتەتتى. ئاخىرى تاڭغا يېقىن ئۇنىڭ جاغى ساڭگىلاپ، كۆزلىرىنىڭ قارىچۇقى تارتىلىپ، يۈرىكىدىكى ھەرىسنىڭ ۋەسۋەسىگە سېلىشى تۈپەيلىدىن، تۇرماي-ھېقىق تۇتقىلى تۇردى. كېيىن كۆزى ئۇيقۇغا كەتكەندەك جىمىپ قالدى.

دانالار: «كىشىگە ھەرقانداق بالا يەتسە، ھەرىس ۋە تەمە سەۋەبىدىن يېتىدۇ... ھەرىس قاچىسى گۆر توپىسىدىن باشقا نەرسە بىلەن تولمايدۇ» دەپ توغرا تەبىر بەرگەنىكەن. شۇنداق قىلىپ ئابدۇمۇسا ئۆلۈپ قالدى. ئۇنى جامائەت قەبرىستانلىققا ئېلىپ چىقىشتى ۋە كۆمۈپ قويۇشتى. ئاخۇنۇم: «قالۇئىننا لىللاھى ۋە ئىننا ئەلەيھى راجىئۇن»[1] دېگەن ئايەتنى تولىمۇ مۇڭلۇق قىرائەت قىلغاندىن كېيىن، مەرھۇمنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى ئىلىم - بىرىم ھەققىياتلىرى ھەققىدە جامائەتنىڭ كەچۈرۈشلىرىنى ئۆتۈندى. بىزدە ئۆلگەندىن كېيىن «رەھمەتلىك» بولىدىغان گەپ بار. ئۇنىڭ ئۈستىگە تولىمۇ ئەپۇچان خەلق بولغانلىقىمىز ئۈچۈن، پۈتكۈل جامائەت نىرى-بېرىسىنى ئويلىماي: «بىز رازى... مەرھۇمنىڭ جايى جەننەتتە بولسۇن...» دەپ ۋارقىراشتى.

خۇدايىم شۇنچە نۇرغۇن بەندىلىرىنىڭ «جايى جەننەتتە بولسۇن» دېگەن ئىلتىجالىرىدىن تەڭلىكتە قالدىمۇ، ئەيتاۋۇر، ئابدۇمۇسانىڭ گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىپ، «ۋاي بوپتىلا» دېگەن چېغى، ئۇنى جەننەتكە كىرگۈزۈۋەتتى.

ئوھو، ماۋۇ ئىشنى كۆرۈڭ. ئابدۇمۇسا جەننەتكە كىرگەندىن كېيىن يايراپلا كەتتى. ئادەمئاتام بىلەن ھەۋۋائانامغا بۇغداينى يېگۈزۈپ شەرمىسار قىلغان شەيتاننىڭ ئەۋلادلىرى بىلەن دوستلاشتى. لېكىن ئۇ «ئۆگەنگەن خۇي ئۆلگىچە» دېگەن ئەقلىيە دۇردانىسىغا رىئايە قىلمىدى. «ھەرقانداق خۇي ئۆلگىچە بولارمىش، مەن بولسام ھازىر جەننەتتە» دېگەننى ئويلاپمۇ قويمىدى. ئۇ، «يەتتە جەننەت ئۈچۈرلىرى»، «دوزاختىكى قىيىن سىناقلار» دېگەن رىسالىلەرنى كۆرۈپ كونا كېسىلى يەنە قوزغالدى:

- ۋاھ، - دېدى ئابدۇمۇسا «يەتتە جەننەت ئۈچۈرلىرى»نى ئوقۇغاندىن كېيىن، -بىز تۇرغاندا نەدىكى ھۆرۈ - غىلمان، پەرىشتىلەرنى ماختامدىكەن. مانا مەن ئۇياقتىن ئۆلۈپ بولغىچە، بۇ ياقتىن جەننەتكە كىرىپ بولغانمەن. قانداق بىمەنىلىك بۇ، نەدىكى بىر نېمىلەرنى ماختاپ...

- شۇنداقمۇ ئىش بولامدۇ؟ - دېدى ئابدۇمۇسا «دوزاقتىكى قىيىن سىناقلار»نى ئوقۇۋېتىپ، - دوزاق مۇلازىملىرى نېماندىق لاتا نېمىلەر. قىيىن-قىستاق، ئازاب، ئوتلۇق زەنجىر، يىلان-چايانلار بىلەن قىيناقنى كۈچەيتىپ، ھەيۋىسىنى كۆرسەتسە بولمامدۇ.

ئابدۇمۇسا شۇنىڭدىن باشلاپ، نەدھىيىلەنگەن ھۆرۈ - غىلمان، پەرىشتىلەرنى غاجاپ، دوزاق مۇلازىملىرىنى چېقىپ ئەرز-دادىنى قىلىۋەردى. ئەسلىدىمۇ خۇدايىم بەندىلىرىنىڭ ئىلتىجاسى بىلەن ئابدۇمۇسانى جەننەتكە كىرگۈزۈپ قويغانىدى. مانا ئەمدى بۇ پاسىق بەندىسى بالانىڭ قېپىنى يېرىپ، جەننەتنىڭ خاتىرجەملىكىنى بۇزۇپ تەپرىقچىلىق، گىنە - گۇدرەت، تېنىقسىز غوۋغا، بەدنۇي ئارازلىق ئۇرۇقلىرىنى چاچماقتا ئىدى. بىر كۈنى خۇدايىمنىڭ بىر ۋەھيىسى بىلەن پەرىشتىلەر ئابدۇمۇسانى جەننەتتىن قوغلاپ چىقاردى.

- بوپتۇ، - دېدى ئابدۇمۇسا جەننەتنىڭ نۇر تاملىرىغا قاراپ، - سىلەر مېنى قوغلىۋەتتىڭلار، مېنىڭ يەنە ئامالىم بار.

ئابدۇمۇسا ئىيسا، بۈبى مەريەم، ساكيامۇنىلار-نىڭ تائىپىلىرىنى ئىزدەپ تاپتى. ئۇ، ئاسمانپەلەك شەپەق سېپىلىنىڭ قۇۋۇقىدا ئايپالتا، گۇرزى، ئۇمۇت، نەيزىلەرنى تۇتۇپ تىك تۇرغان ئىككى رەت مۇلازىملاردىن تېنى ئەيمىنىپ توختاپ قېلىشىغا، ئۇلاردىن بىرسى تۇيۇقسىزلا ۋارقىرىۋەتتى:

- مۇھەممەدنىڭ ئۇممەتلىرىدىن بىرسى پەيدا بولۇپ قالدى!...

- ۋۇي بۇ، جەننەتتىن قوغلاندى قىلىنغان ھېلىقى ئاسىي بەندىغۇ.

- شۇنداق، ئۇز تائىپىسىنى غاجاپ گۇناھقا پاتقان مۇناپىقنىڭ ئۆزى شۇ!...

ئابدۇمۇسا ئىچىدە: «توۋا، باقىيدا خەۋە ئەجەب تېز تارقايدىكەنا» دەپ ئويلاپ ئۈلگۈرمەيلا بىرنەچچە مۇلازىم ئۇنىڭ قوللىرىنى قايرىپ باغلاپ بولدى. قورققىنىدىن كېپەنلىكى ئۈچىسىدىن سىيرىلىپ چۈشكەن ئابدۇمۇسا ۋارىردە يىغلاپ يالۋۇرۇشقا باشلىدى:

- مەن... مەن... سىلەرنىڭ ئايىغىڭلار ئاستىدا ئىتتەك ئۆمۈلەپ، خىزمىتىڭلارنى قىلاي... ھەرقانداق يېڭى كىتاب چىقسا، سىلەرگە مەلۇم قىلاي... مەن يەنە...

- ئۆز تائىپىسىگە ۋاپا قىلمىغان سەندەك پاسىق، بىزگە ۋاپا قىلارمىدىڭ؟ كاللىسىنى تېنىدىن جۇدا قىلىپ ۋەيلۇن دوزاققا تاشلاڭلار، بۇنداق قەبىھ ئاسىي پۈتكۈل ئادىمىزاتقا ئاپەت!

كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقىچە ئابدۇمۇسا كەڭ سۇپىدىكى كۆتەككە ياتقۇزۇلدى ۋە زەرب بىلەن ئۇرۇلغان ئايپالتا ئۇنىڭ كاللىسىنى قاياققىدۇر ئۇچۇرۇۋەتتى...

- ۋايجان بېشىم!

كارىۋاتتىن سەكرەپ تۇرۇپ كەتكەن ئابدۇمۇسا خوتۇنىنىڭ قۇچاقلىۋېلىشىدىن يۇلقۇنۇپ، ئۆي ئىچىدە يۈگۈرگىنىچە تامغا ئۈستى-دە، يەرگە قاڭقىپ چۈشتى. بىراق ئۇ شۇ ھالىتىدىمۇ ئىككى قولىدا بېشىنى چىڭ تۇتۇۋالغانىدى.

1999-يىل 18-فېۋرال، ئۈرۈمچى

ئاپتور: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىنىڭ كاندىدات ئالىي مۇھەررىرى
(M2)

---

[1] بىز ئاللانىڭ ئىلكىدىمىز، يەنە ئاللانىڭ دەرگاھىغا قايتىمىز.

ئىبرەتلىك پاراڭلار

غوپۇر قادىر تەرجىمىسى

راست گەپ قىلىدىغان بالا

ۋاڭ روگۇ

دانىيىلىك بالىلار چۆچەكى يازغۇچىسى ئاندېرسېننىڭ مەشھۇر چۆچەكى «پادىشاھنىڭ يېڭى كىيىمى» دە «تووۋا، ئۇ ھېچنېمە كىيمەپتىغۇ!» دېگەن راست گەپنى قىلغان چوڭ كىشى بولماستىن، بەلكى بىر كىچىك بالا. ئەسلىدە چوڭلار تېخىمۇ كۆپ نەرسىنى بىلىشى، ھېلىقى ساختىپەزنىڭ پادىشاھنى ئالدىغان ئالدامچىلىقى ۋە ھىيلە-نەيرىڭىنى تېخىمۇ ئوچۇق پاش قىلىشى كېرەك ئىدى. ئەمما، چوڭلار بەك جىق نەرسىلەرنى، راست گەپ قىلىشنىڭ تەسلىكىنى، ھەتتا خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى بىلگەچكە، زۇۋان سۈرمەي تۇرۇۋالغان. شۇنىڭ بىلەن راست گەپ قىلىش ۋەزىپىسى جاھاننىڭ ئىشلىرىنى بىلىپ كەتمەيدىغان كىچىك بالىنىڭ زىممىسىگە چۈشۈپ قالغان. ئەمما، بۇ بالىنىڭ راست گەپنى دەپ تاشلىغاندىن كېيىنكى تەقدىرى قانداق بولغان؟ ئاندېرسېن بۇنى يازمىغان. لېكىن تەسەۋۋۇر قىلىپ كۆرىدىغان بولساق، بۇنىڭ نەتىجىسى مۇنداق ئۈچ خىلدىن نېرىغا ئۆتمەيدۇ:

پادىشاھ خاتالىقىنى تونۇيدۇ، بالىنى مۇكاپاتلاپ، ئالدامچىنى قولغا ئالىدۇ؛

پادىشاھ بۇ ئىشنى ئاڭلىمىغانغا سېلىۋېلىپ، ئالدامچىنىڭ داۋاملىق ئالدامچىلىق قىلىشىغا يول قويىدۇ؛

پادىشاھ غەزەپلىنىدۇ، ئالدامچىغا مەنسەپ ۋە ئىنئام بېرىپ، بالىنى تۇتۇپ جازالايدۇ.

مېنىڭچە، بۇ ئۈچ خىل ئاقىۋەتتىن ئۈچىنچى خىلىنىڭ ئېھتىماللىقى تېخىمۇ چوڭدەك قىلىدۇ. بولۇپمۇ مەن روسىيە يازغۇچىسى سولژېنىتسىننىڭ بۈيۈك ئەسىرى «گۇلاگ تاقىم ئاراللىرى» نى ئوقۇغاندىن كېيىن شۇنداق خىيالغا كېلىپ قالدىم.

سولژېنىتسىننىڭ «گۇلاگ تاقىم ئاراللىرى» ئۇنى دۇنياۋى شۆھرەتكە ۋە نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشتۈردى. كىتابتا بىرلا ئوقۇسا ئەستىن چىقمايدىغان بىر ۋەقەلىك بار، بۇمۇ راست گەپ قىلىدىغان بالا ھەققىدىكى ھېكايە.

20-ئەسىرنىڭ 20-يىللىرى ئەنگلىيىگە قېچىپ كەتكەن بىر روسىيىلىك يازغۇچى سولوۋېتس ئاراللىرىدىكى دوزاق كەبي تۇرمۇش تەسۋىرلەنگەن بىر كىتاب يازغان. ئاڭلىشىمچە، بۇ، يازغۇچىنىڭ بىۋاستە كەچۈرمىشلىرى بىلەن كۆرگەن-بىلگەن-لىرىنىڭ ئەمەلىي خاتىرىسى ئىكەن. سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئالاقىدار تەرەپلەر بۇ كىتابتىكى «پەسكەشلىك بىلەن ئويدۇرۇپ چىقىلغان تۆھمەت» لەرگە رەددىيە بېرىش ئۈچۈن ئەدەبىيات پېشۋاسى گوركىينى مۇشۇ ئارالنى بىۋاستە كۆزدىن كەچۈرۈشكە تەكلىپ قىلىش، ئۇستازنىڭ ئىسپاتلىقتىن ئۆتۈشى بىلەن بۇ كىتابتىكى بۆھتانلارغا رەددىيە بېرىشنى قارار قىلغان.

سولوۋېتس ئارىلىدىكى جىنايەتچىلەر ئۇستازنىڭ كېلىدىغانلىقىنى ئۇققاندىن كېيىن، ئىنقىلاب بوران-چاپقۇنىنىڭ بۇ كۆيچىسىنىڭ ئۆز ئازاب-ئوقۇبەتلىرىنى چۈشىنىشىنى ۋە ئۇلارنى قۇتۇلدۇرۇشىنى ئارزۇ قىلغان. ئارالدىكىلەر دەررۇ سەپەرۋەرلىككە كېلىپ، هويلا-ئارامىلارنى سۈپۈرۈپ زىننەتلىگەن؛ يىلتىزسىز شەمشادلارنى يول بويىغا تىكلەپ «دەرەخلىك يول» ياساپ چىققان. گوركىينىڭ كېلىشىگە بۇ يەردىكى تەييارلىقلارنىڭ هەممىسى پۈتۈپ، ئۇستازنىڭ كۆزدىن كەچۈرۈشىلا قالغان. ئەمما، «تېزىنى باسسا مېزى» دېگەندەك، باشلىقلار توساتتىنلا بىر ئىشنى بايقىغان: ئۇستىبېشىنى يارا بېسىپ جۇدەپ بىر تېرە-بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان، تاغار پارچىلىرىنى يېپىنىۋېلىپلا ئىشلەۋاتقان جىنايەتچىلەرنى قانداق قىلغۇلۇق؟ بۇ تاقىر ئارالدا يا ئۇلارنى يوشۇرۇپ قويغىدەك بىرەر جاي بولمىسا؟ سۇغا تاشلىۋەتكۈلۈك-مۇ ياكى يەرگە كۆمۈۋەتكۈلۈكمۇ؟ بىراق ئۇنداق قىلىشقا بولمايدىكەن. چۈنكى ئۇلارنى يەنە ئىشلىتىدىغان گەپ-تە! ۋاقىت ئىنتايىن قىس، ئەمدى ئۈلگۈرگىلى بولمايدىكەن. جىددىي پەيتتە نازارەتچى ئەقىل تېپىپ، جىنايەتچىلەرگە: «ئىشنى توختىتىپ هەممىڭلار بىر يەرگە يىغىلىڭلار، سىغدىلىپراق تۇرۇڭلار، يەرگە ئولتۇرۇۋېلىپ قىمىرلىماڭلار، كىم قىمىرلىسا شۇنىڭ جېنىنى ئالىمەن!» دەپ بۇيرۇق چۈشۈرگەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ بېشىغا يوغان بىر كاناپنى يېپىپ قويغان.

گوركىي ئارالغا كەلگەن، يەنە كېمىگە چىقىپ گۈزەل مەنزىرىلىك جايلاردىن بىر سائەتتىن ئارتۇق هوزۇرلانغان، ھەقىقىي ئەھۋالنى بايقىمىغان. ئارقىدىن خۇرۇم چاپان، خۇرۇم ئىشتان كىيىۋالغان، دۆلەتلىك سىياسىي قوغداش ئىدارىسىدا ئالاهىدە خىزمەتچىلىك قىلىدىغان كېلىنىنىڭ هەمراهلىقىدا بالىلار تەربىيە يۇرتىغا بېرىپ ئېكىسكۇرسىيە قىلغان. هەممە نەرسە شۇنداق مەدەنىي، رەتلىك، بالىلارمۇ ناهايىتى بەختلىكتەك تۇيۇلغان. توساتتىن 14 ياشلىق بىر ئوغۇل بالا پوسۇقىدە ئەينەن ئەھۋالنى دەپ تاشلىغان، ئۇ، گوركىينى: «كۆرگەنلىرىڭىزنىڭ هەممىسى يالغان!» دەپ ئاگاهلاندۇرغان. بىر سائەتتىن كېيىن ئۇستاز ئىش لاپىسىدىن يۇم-يۇم يىغلىغىنىچە يېنىپ چىققان، بىر ئات هارۋىسى ئۇنى لاگېر ئەمەلدارىنىڭكىگە تاماققا ئېلىپ كەتكەن. گوركىي كەتكەندىن كېيىن بالىلار هېلىقى ئوغۇل بالىنى چۆرىدىۋېلىپ: «پاشىنىڭ ئىشىنى دېدىڭمۇ؟» دەپ سورىغان:

— «دېدىم!»

— «بىزنى ئات، ئۇرۇندۇق قىلىپ مىنگىنىنى دېدىڭمۇ؟»

— «دېدىم!»

— «پەلەمپەيدىن ئىتتىرىپ چۈشۈرۈۋەتكىنىنىچۇ، قارلىقتا تۈنگىنىمىزنىچۇ؟»

راست گەپ قىلىدىغان بالا بۇلارنىڭ هەممىسىنى دېگەن. ئەمما، دېگىنى بىلەن قانداق بولغان؟ ئۇستازنىڭ كېيىنكى ئارالدىن ئايرىلىشى بىلەنلا هېلىقى ئوغۇل بالىنى سۆرەپ چىقىپ ئېتىۋەتكەن!

ئۇستاز كېلىنى بىلەن قايتىپ كەتكەندىن كېيىن، كېلىنى ماقالە يېزىپ: «سولوۋېتس ئارىلى تىپتىنچ ۋە هەيران قالغۇدەك گۈزەل ئىكەن. كەچتە مۇزىكا كېچىلىكىگە قاتناشتۇق، بىزنى شۇ جايدا چىقىدىغان قۇلۇلىخور بېلىق بىلەن كۈتۈۋالدى، مۇنداق بېلىق يۇمشاق ۋە مەززىلىك بولىدىكەن، ئاغزىڭىزغا سالسىڭىز ئېرىپ كېتىۋاتقاندەكلا تۇيۇلىدىكەن» دېگەن. گوركىيمۇ ماقالە يېزىپ سولوۋېتس ئارىلىدىكى تۇرمۇش جەننەتتىكىدەكلا گۈزەل ئىكەن، دەپ ماختاپ ئۇچۇرغان - ئۆزىنىڭ راست گەپ قىلىدىغان بالىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ھەسرەتلىنىپ يىغلاپ كەتكەنلىكىنى ۋىجدانىغا خىلاپ هالدا پاك-پاكىز ئۇنتۇپ كەتكەن كىشى بولۇۋالغان.

سولژېنىتسىن مۇشۇ سەۋەبتىن ئۇستازنىڭ «رەھىمسىزلىكى ۋە خامۇشلىقى» نى غەزەپ بىلەن ئەيىبلەپ: «هەي، ئىنسان قەلبىنى ئىپادىلەشنىڭ ئۇستىسى! ئىنسانشۇناسلىقنى پىششىق بىلىدىغان مۇتەخەسسىس! نېمىشقا هېلىقى بالىنى ئېلىپ كەتمىگەن بولغىيتتىڭىز؟» دېگەن.

ئەمما گوركىي راست گەپ قىلىدىغان بالىنى ئېلىپ كېتىپ قوغداپ قالغان تەقدىردىمۇ، بۇنىڭ نەتىجىسى يەنە قانداق بولاتتى؟ ئۇ، بارلىق بالىلارنى قوغداپ قالالامتى؟ ئەمەلىيەتتە، ئۇستاز شۇ چاغدا راست گەپ قىلغان بولسا، ئۇمۇ ئاشۇ بالىدىن ئانچە پەرقلەنمەيدىغان هالغا چۈشۈپ قالغان بولاتتى.

جۇڭگودىكى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا گومورومۇ ئۆزىنىڭ كاتتا مەرتىۋىسى ۋە ئىززەت-هۆرمىتى بىلەن، راست گەپ قىلغان هېلىقى بالىسى گوشيىڭنىڭ هاياتىنى قۇتقۇزۇپ قالالمىدىغۇ؟ جاڭ جىرشىن راست گەپ قىلغانلىقتىن ئۆلۈم جازاسىغا تارتىلىش ئالدىدا يەنە شەپقەتسىزلىك بىلەن كېكىردىكىنى كېسىپ تاشلاش قىسمىتىگە گىرىپتار بولدىغۇ؟ لىن جاۋنىڭ ئانىسى، راست گەپ قىلغانلىقتىن زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان قىزىدىن شۇنچە يىراقتا تۇرسىمۇ، ج خ ئىدارىسى يەنىلا ئۇنىڭدىن ئوق پۇلىنى ئالدىغۇ؟

ئاندېرسېننىڭ چۆچىكىدە پادىشاھ ئالدانغۇچى، ئالدامچى ئىككى سەيپۇڭ. ئەمما جۇڭگونىڭ قەدىمكى كىتابلىرىدا خاتىرىلىنىشىچە، «بۇندا بۇلبۇل ناخشا ئېيتسا، قارلىغاچ ئۇينار ئۇسسۇل» دېگەندەك ئالدامچىلىقلارنى پەيدا قىلغانلار هەمىشە پادىشاهلار بولۇپ چىققان. مەسىلەن «ئەلنى ئىدارە قىلىشقا پايدىلىق ئومۇمىي ئۆرنەكلەر» دە يېزىلىشىچە، سۈي سۇلالىسىنىڭ خانى ياڭدى لوياڭدىكى چەتئەللىكلەرگە ئۆز قۇدرىتىنى كۆز-كۆز قىلىش ئۈچۈن هەر يىلى 1-ئايدا لوياڭ كوچىلىرىغا 100 نەچچە مەيدان ئويۇن ئورۇنلاشتۇرغان، ئويۇن قويۇشقا قاتناشقان ناخشىچى قىزلار 30 مىڭدىن ئېشىپ كەتكەن. چەت

ئەللىكلەر لو ياڭنىڭ فېڭدۇ شەھىرىگە سودا قىلغىلى كەلگەندە، ئۇ، هاراق-شاراب، يېمەك-ئىچمەك دۇكانلىرىغا چەت ئەللىكلەرنى تويغىچە يېگۈزۈپ، قانغىچە ئىچكۈزۈپ، بىر يارىماقمۇ پۇل ئالماسلىق توغرىسىدا پەرمان چۈشۈرگەن، تېخى: «جۇڭگو دېگەن باي، تاماق يەپ هاراق ئىچكەنگە ئەزەلدىن پۇل ئېلىپ باقمىغان» دېگەن. ئۇ يەنە پەرمان چۈشۈرۈپ كوچىدىكى دەل-دەرەخلەرنى تاۋار-دۇردۇنلار بىلەن ئوراپ زىننەتلەتكەن. ئەمما چەت ئەللىكلەر بۇ ئالدامچىلىقنى ئېچىپ تاشلاپ: «جۇڭگودىمۇ چاپىنى تېزىدىن ئاشمايدىغان نامراتلار بار ئىكەن، بۇ نەرسىلەرنى شۇلارغا بەرمەي نېمىشقا دەرەخنى ئوراپ قويىدۇڭلار؟» دەپ سورىغان. راست گەپ قىلىش چوڭلارغىمۇ، باللارغىمۇ ئوخشاشلا خەتەرلىككەن، قارىغاندا يەنىلا چەت ئەللىكلەرنىڭ سۆزلىگىنى بىخەتەررەككەن. ئۇنداق ئەمەسمۇ-يا؟

گۇاڭجۇدا چىقىدىغان «جەنۇب كۆزنىكى»《南风窗》ژۇرنىلىنىڭ 1999-يىل 6-سانىدىن

پارىخور ئەمەلدارنىڭ مەستلىكىدە دەپ تاشلىغانلىرى

جاڭ خۇگيەن

هىم، سىلەردەك بىر نەچچە چۈپرەندىنىڭ مېنى ئەرز قىلىپ ئاغدۇرۇۋەتمەكچى بولغىنىڭلار ھەقىقەتەنمۇ چۈمۈلىنىڭ دەرەخنى لىڭشىتماقچى، ياچيۇەكنىڭ هارۋىنى توسماقچى بولغىنىدەك بىر ئىش. سىلەر پاش قىلىش خېتىڭلارنى مەركەزگە، گوۋۇيۈەنگە ۋە تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ «دىققەت مەركىزى» پروگراممىسىغا ئەۋەتىپ بېرىپسىلەر، راستتىنى دەپ قوياي، بۇ، بىكار، خەت-چەكلەرنىڭ ھەممىسى نەدىن كەلگەن بولسا شۇ يەرگە قايتۇرۇش پرىنسىپى بويىچە شۇ پېتىچىلا تەپتىش مەھكىمىسىگە چۈشۈرۈپ بېرىلىدىكەن، بۇنى تەپتىش مەھكىمىسىدىكىلەر ماڭا تولۇق دېدى. ئۆتكەن قېتىم تەپتىش مەھكىمىسىدىكىلەر بېسىمنىڭ زورىدىن تەكشۈرۈشكە ئادەم ئەۋەتتى. ئەمما ھەقىقىي تۇردە تەكشۈردىمۇ؟ ياق. چۈشتە ئۇلارنى «ۋۇلياڭيې» بىلەن بىر هازا سىناپ، كەچتە ھەر بىرىگە بىردىن «قىزىل بولاق» بېرىپ قويۇۋېدىم، كەتكىچە دولامغا شاپىلاقداپلا قويىدى. تاپە قېنى، ئۇلار نېمە دېگەندۇ؟ ساڭا مەن دەپ بېرەي، ئۇلار: «جۇرۇڭجىنىڭ ئۆزى كېلىپ سېنى تەكشۈرۈشى مۇمكىن ئەمەس، كەچتە خوتۇنىڭنى قۇچاقلاپ خاتىرجەم ئۇخلاۋەر» دېدى. ئۇلار قايتىپ بارغاندىن كېيىن ئۆزلىرىنىڭ رەھبەرلىرىگە، ھېچقانداق چوڭ ئىش تاپالمىدۇق، دەپ دوكلات قىلىدۇ. سىلەر «دىققەت مەركىزى»گە ئەۋەتىپ بەرگەن خېتىڭلارنى كۆرۈشكە «دىققەت مەركىزى» دىكىلەرنىڭ چولىسى تەگمەيدۇ، مېنىڭ بۇ كىچىككىنە ئىشىمغا ئۇلارنى تەكلىپ قىلىپ ئەپكەلگىلى بولاتتىمۇ؟ ساڭا دەپ قوياي، ئۇلار دېگەن ئاخبارات ئورنى، قانۇننى ئىجرا قىلىدىغان ئورۇن ئەمەس. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئاخبارات ۋاستىلىرى «پاش قىلىش» بىلەن ھەپىلىشۋەرسىمۇ بولمايدۇ، «پاش قىلىش» كۆپ بولۇپ كەتسە، بىزنىڭ بۇ جەمئىيىتىمىزگە ئوبدان بولامدۇ؟ بۇ جەھەتتە تىزگىنلەپرەك تۇرمىسا بولمايدۇ. قاتتىق تىزگىنلەنسە ماڭا تازا چوڭ ياردەم بەرگەنلىك بولىدۇ. خۇداغا مىڭ قەتلە شۈكرى! شۇڭا سىلەر يۇقىرىغا نەچچە ئون قېتىم ئەرز قىلىش تۈگۈل، ئون مىڭ قېتىم ئەرز قىلساڭلارمۇ، ساقلىنىڭلارغا ئاق كىرگىچە ئەرز قىلساڭلارمۇ، ئايىغىڭلارنىڭ چەمى تېشىلىپ كەتكىچە ئەرزقىلساڭلارمۇ بەرىبىر ئاقمايدۇ! مېنى ئەرز قىلىپ ئاغدۇرۇۋېتەلەيدىغانلار، خوتۇنىڭلارنىڭ يۈندىسىنى ئىچەي.

راستىنى ئېيتسام، سىلەردىن يوشۇرۇپمۇ ئولتۇرمايمەن، خىيانەت قىلغىنىم راست، بەك بولسا بىرەر مىليوندىن ئاشار. ئەمما بۇ بىرەر مىليوننى ھېساباتتىن تاپقىلى بولمايدۇ. مەن باشقىلار تەكشۈرسۇن دەپ ھېساباتقا يېزىپ قويىدىغان سارائىمىدىم؟ ھېسابات مېنىڭ كۆڭلۈمدە، سەن تەكشۈرۈپمۇ تاپالمايسەن، ھېچقانداق دەلىل-ئىسپاتىڭ بولمىسا، ماڭا قانداق جىنايەت ئارتالايسەن؟ ساڭا شۇنىمۇ دەپ قوياي، مەن بۇ پۇلنىڭ ئۈچتىن بىرىنى ئىشلىتىپ يۇقىرىدا هازىرلىق كۆرۈپ قويىدۇم، مەن ئوتتۇرىغا چىقىپ قالسام يۇقىرىدىكىلەرنىمۇ نەس باسامدۇ؟ نېمىشقا سىلەر يۇقىرىغا ئەرز قىلساڭلار، يۇقىرىدىكىلەر سىلەرنى خەلقئارادا قېلىپلىشىپ قالغان قۇرۇق گەپلەر بىلەن ئەپلەپ-سەپلەپ يولغا سالىدۇ؟ چۈنكى بىز ئالىلقاچان بىر ئاكوپتىكى سەپداشلار، بىر ئوغرى كېمىسىدىكى كىشىلەردىن بولۇپ قالغان. سەن ئۆز پۇلۇڭنى خەجلەپ ئەرز قىلىۋەر، مەن كومپارتىيىنىڭ پۇلى بىلەن يول ئاچاي، قېنى كىمنى يېڭىدىكىن. يۇقىرىدا بىرەر شەپە بولغان تەقدىردىمۇ، باشلىقىم ئېيتىشىپ يۈرۈپ مېنى ئۆتكەلدىن ئۆتكۈزۈپ قويىدۇ. مېنىڭ ئۇلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىم ئادەتتىكى مۇناسىۋەت ئەمەس. پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى پاش قىلغۇچىلارنىڭ مەخپىيەتلىكىنى ساقلاشنى قايتا-قايتا تەكىتلەپ كەلدى، ئەمما مەن سىلەرنىڭ پاش قىلىش خېتىڭلارنى بىرنى قالدۇرماي كۆرۈپ تۇردۇم. سىلەر بىرەر ھەرىكەت قىلساڭلارلا، ئۇلار مەن بىلەن تېلېفوندا ئالاقىلاشتى. قانداق، ئۇلار ئاغىنىدارچىلىققا يارامدىكەن؟

مېنى نىيىتى ئەگرى دېسەڭلارمۇ، هاراقنى كۆپ ئىچىۋالدى دېسەڭلارمۇ مەيلى، ئىشقىلىپ مەن مۇشۇنداق ئويلايمەن. هازىر ھوقۇقى بولسا كىم

خىيانەت قىلمايدۇ؟ بۇ يەردىكى مەسىلە خىيانەتنىڭ ئاز-كۆپلىكىلا، خالاس. سەن خىيانەت قىلمىساڭمۇ، خەق سېنى خىيانەت قىلدى دەيدۇ. بۇ، ئۇن ئادەمنىڭ ئىچىدە توققۇزى ئوغرى بولسا، يەنە بىر ياخشى ئادەم توققۇز ئوغرىنىڭ ئىچىدىكى يامان ئادەم بولۇپ قالغاندەك بىر ئىش. ھازىر مېنىڭ ئۆيۈممۇ، پىكاپىممۇ، پۇلۇممۇ، ئاشنامىمۇ بار، يەنە كېلىپ بۇندىن كېيىنكى يولۇمنى ناھايىتى كەڭ راسلىۋالدىم. سىلەر مېنى ئاغدۇرۇۋېتەلمەيلا قالماستىن، مەن يەنە ھەر يىلى «ئىلغار» بولۇپ سايلىنىۋاتىمەن. باشقىلارنىڭ كۆڭلىنىمۇ ئۆز كۆڭلىڭلەردەك چۈشىنىپ بېقىڭلار، ئەگەر سىلەرگە مەنسەپ بەرسە، ھوقۇق تۇتقۇزسا، سىلەر خىيانەتچىلىك قىلمايمىز دېيەلەمسىلەر؟ سىلەرنىڭ مېنى پاش قىلغىنىڭلار «بويى يەتمىگەن ئۈزۈم ئاچچىق» دېگەندەك ئىش بولماي نېمە؟

مەن سىلەرنى جىلە قىلماقچى ئەمەس، سىلەرگە پو ئاتماقچىمۇ ئەمەس، مېنى ئەرز قىلغىنىڭلار بىكار، چېرىكلەشكەن مەنلا ئەمەس، ھەممىلا كىشى چېرىكلىشىۋاتىدۇ، جامائەتكە جىنايەت ئارتقىلى بولمايدۇ. مەن يەنىلا سىلەرنى قايتىپ بېرىپ ئۇيقۇڭلارنى ئۇخلاشقا، كۈچ-قۇۋۋىتىڭلارنى تېجەپ ئاز-تولا ياخشى ئىش قىلىشقا نەسىھەت قىلىمەن. نەسىھىتىمگە قۇلاق سالمىساڭلار، ئىسمىلىكىڭلار قولۇمدا تۇرۇپتۇ، مەنسىپىم ئۆسكەن چاغدا ئەدىپىڭلارنى بېرىپ قالسام ياخشى ئاقىۋەتكە قالمايسىلەر!

چاڭچۈندە چىقىدىغان «تاغدىن-باغدىن»《东西南北》 ژۇرنىلىنىڭ 1999-يىل 10-سانىدىن (M1)

نەسرلەر ۋە ئەدەبىي پارچىلار

جېلىل ئاۋۇت

ئىككى پونكىت ھەققىدە قىسسە

ئەلقىسسە، يېزا تاشيولىنىڭ شىمال تەرىپىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان ساقچى پونكىتى بۇ يېزىدىكى بىردىنبىر ئىككى قەۋەتلىك قورۇ ئىدى. ئۇنىڭ تۆمۈر دەرۋازىسىدىن ھەيۋەتلىك ۋە سۈرلۈك فورما كىيگەن سېمىز ساقچىلار ئاپتوموبىل ھەم ئۈچ چاقلىق موتسىكىلىتقا ئولتۇرۇپ ۋەھىملىك سىگنال بېرىپ، كىرىپ-چىقىپ تۇراتتى...

ئۇنىڭ قارشى تەرىپىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئەبجەقى چىقىپ كەتكەن ياغاچ دەرۋازىسىنىڭ يېنىدىن ئورۇن ئالغان پاكارغىنە كونا ئۆي بولسا مۇشۇ يېزىدىكى بىردىنبىر ئىسمى بار، جىسمى يوق پونكىت - يېزىلىق مەدەنىيەت پونكىتى ئىدى. ئۇنى مۇشۇ مەكتەپتىن دەم ئېلىشقا چىققان بىر ئاغرىقچان بوۋاي يالغۇز ۋە ھەقسىز باشقۇراتتى. بۇ پونكىتقا ئاددىي كىيىنگەن، ئېغىر روھىي بېسىم ۋە ئىقتىسادىي بېسىمدىن چىرايلىرىدىن توپا ئۆرلەپ كەتكەن ئوقۇتقۇچىلار كۆپرەك كىرىپ-چىقاتتى...

ياتلىشىش

ئىدىيە ئەركىنلىكى بولمىغان جەمئىيەتتە يالغان سۆز ۋە ساختا ئېتىقاد بازار تاپىدۇ.

ئۈچ پۇتلۇق داڭقان

مەكتەپ، مەسچىت ۋە قانۇن ئورگانلىرى جەمئىيەت تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلاپ تۇرىدىغان ئۈچ پۇتلۇق داڭقان.

شەرەپلىك ئائىلە

مەن «ئۈچتە ياخشى پېئونېر»، دادام «مۇنەۋۋەر كومپارتىيە ئەزاسى»، بوۋام «بەشتە ياخشى ئىمام»، ئۇلۇغ بوۋام...

ئوغرى ۋە غەپلەت ئۇيقۇسى

مەن ئوغرىدىن ئېھتىيات قىلمايمەن، غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئېھتىيات قىلىمەن. ئوغرى پەقەت پۇل ۋە مال-مۈلۈكلەرنى ئوغرىلىشى مۇمكىن. لېكىن، غەپلەت ئۇيقۇسى ئەركىنلىك، ئىمان - ئېتىقاد ۋە باشقا ھەممە، ھەممە بەخت-سائادەتلىرىمنى ئوغرىلاپ كەلدى.

دەھشەت

ئەرلەر ئىمان - ئېتىقادىنى سېتىپ ياشايدىغان ئەلدە ئاياللارنىڭ ئىپپەت-نومۇسىنى سېتىپ ياشىشى ئەجەبلەنگۈدەك ئىش ئەمەس.

ئاپتور: باي ناھىيە توقسۇن يېزا جىغلاڭ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى (M1)

مەدەنىيەت - سەنئەت ئۇچۇرلىرى

چوڭ تىپتىكى ناخشا-ئۇسسۇل «بىزنىڭ شىنجاڭ ياخشى جاي» ئاۋمىندا مۇۋەپپەقىيەتلىك ئوينىلىپ داڭق چىقاردى

شىنخۇا ئاگېنتلىقى ئاۋمېن شۆبىسىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى ئەۋەتكەن چوڭ تىپتىكى ناخشا-ئۇسسۇل «بىزنىڭ شىنجاڭ ياخشى جاي» نى ئورۇنداش ئۆمىكى ئاۋمېندا ئويۇن قويۇپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى.

بۇ قېتىم شىنجاڭ ناخشا-ئۇسسۇل ئۆمىكى شىنخۇا ئاگېنتلىقى ئاۋمېن شۆبىسى تەكلىپ قىلغان بىردىنبىر ئۆلكە دەرىجىلىك ئۆمەك سالاھىيىتى بىلەن ئاۋمېنغا بېرىپ ئويۇن قويدى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ سابىق باشلىقى لى كاڭنىڭ ئۆمەك باشلىقلىقىدىكى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى دۇەن تۇڭخۇا، ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى ئابلىجان ھېيت مۇئاۋىن ئۆمەك باشلىقلىقىدىكى بۇ ئۆمەك 1999-يىلى 19-دېكابىردا ئاۋمېندىكى ھەرقايسى ساھە، كوللېكتىپلارنىڭ ئاۋمېننىڭ ۋەتەن قوينىغا قايتىپ كەلگەنلىكىنى تەبرىكلەش پائالىيىتىگە قاتناشتى. ئۇلار بارغانلىكى يەردە قىزغىن قارشى ئېلىندى. ئاۋمېن جۇڭخۇا مائارىپ جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرى ۋۇباۋياۋ مۇنداق دېدى: شىنجاڭ ناخشا-ئۇسسۇللىرىنىڭ رىتىمى تېز، ئارتىسلارنىڭ كىيىملىرى يارىشىملىق بولغاچقا بۈگۈن كەچتىكى كەيپىياتنى ئېخىمۇ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈردى. داڭلىق ناخشا چولپىنى شى شۇلەن شىنجاڭلىق سەنئەتكارلار بىلەن بىللە ئويۇن قويدى. ئۇ، ئاپتونوم رايونىمىزدىن بارغان ناخشىچى جاڭ لىنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى: سىلەر بىلەن بۇ يەردە ئۇچرىشىپ قېلىشىمنى ئويلاپمۇ باقماپتىكەنمەن، سىلەرنىڭ ئويۇنلىرىڭلار قالتىس

مەدەنىيەت - سەنئەت گۈلزارى

ئىكەن. سىلەرنىڭ بۇ يەرگە كېلىپ ئويۇن قويۇشۇڭلار ئاۋمېننىڭ ۋەتەن قوينىغا قايتۇرۇپ كېلىنىشىنى پۈتكۈل مەملىكەت تەڭ تەبرىكلىگەنلىكىنىڭ ئەڭ ياخشى ئىسپاتى.

شىنجاڭ ناخشا-ئۇسسۇل ئۆمىكىدىكى بارلىق ئارتىسلار 20-دېكابىر ئاۋمېن يېڭى پورتىنىڭ «دوستلۇق» يولىدا قىزغىن مەشرەپكە چۈشۈپ، ئاۋمېندا تۇرىدىغان قوشۇنىمىزنىڭ ئاۋمېنغا كىرىشىنى قارشى ئالدى. مۇراسىم ئاياغلاشقاندىن كېيىن شىنجاڭ ناخشا-ئۇسسۇل ئۆمىكى يەنە «گۈزەل ئەتىگە قەدەم تاشلاش» ناملىق چوڭ تىپتىكى تەبرىك سەيلىسىگە قاتناشتى. ئۇلار ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناپ يول بويىدىكى نەچچە ئون مىڭ ئاۋمېنلىقنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى.

«پۈتكۈل مەملىكەت تەڭ تەبرىكلىمەكتە» دېگەن ئارقا كۆرۈنۈش سۈرىتى ھاسىل قىلىنغاندا، شىنجاڭ ناخشا-ئۇسسۇل ئۆمىكىدىكى ئارتىسلار يېقىملىق دۇمباق رېتىمىغا ئەگىشىپ مەيدانغا كىردى. داڭلىق ئۇسسۇلچى تۇرسۇنئاي ئىبراھىمجان، دىلنار ئابدۇللا باشچىلىقىدىكى چوڭ تىپتىكى ئۇسسۇل «تەبرىكلەش» بىر قانچە مىڭ ئاممىنىڭ ئالدىدا ئوينالغاندا، پۈتكۈل مەيداندا ئالقىش ساداسى ياڭرىدى.

23-دېكابىر كەچتە ئۆمەكتىكىلەر ئاۋمېن - گۇاڭشى بىرلەشمە دوستلۇق باش جەمئىيىتى ۋە ئاۋمېن - جيانىڭ مەسلىھەت بېرىش ھەسسىدارلىق شىركىتىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن «يۇڭلې» تىياتىرخانىسىدا مەخسۇس ئويۇن قويدى.

چېن يەن

«جۇڭگو خەلق ناخشا-مۇزىكىلىرى قامۇسى شىنجاڭ تومى» نەشر قىلىندى

ئۆز خەۋىرىمىز: 2000-يىلنى كۈتۈۋېلىش مۇناسىۋىتى بىلەن نەشر قىلىنغان «جۇڭگو خەلق ناخشا - مۇزىكىلىرى قامۇسى شىنجاڭ تومى» نى تارقىتىش مۇراسىمى 1999-يىلى 29-دېكابىر چۈشتىن كېيىن ئۈرۈمچىدە ئۆتكۈزۈلدى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى مىجىت ناسىر، ئاپتونوم رايوننىڭ مۇئاۋىن رەئىسى مەتتىمىن زاكىر، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى پاشا ئىشان قاتارلىقلار مۇراسىمغا قاتناشتى.

3 مىليون خەتلىك نادىر ئەسەر «جۇڭگو خەلق ناخشا-مۇزىكىلىرى قامۇسى شىنجاڭ تومى» جامائەتچىلىكنى شىنجاڭدىكى ھەرمىللەت خەلقىنىڭ ناخشا-مۇزىكىسى، مىللىي ئۆرپ-ئادەتلىرى قاتارلىق جەھەتلەردە ئىشەنچلىك ئاساس بىلەن تەمىنلەيدۇ. «شىنجاڭ تومى» دا شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، موڭغۇل قاتارلىق 13 مىللەتنىڭ 1898 خەلق ناخشىسى ئومۇميۈزلۈك، سىستېمىلىق تونۇشتۇرۇلغان. باشقا ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلار ئىشلىگەن مۇشۇ خىلدىكى توپلاملارغا سېلىشتۇرغاندا «شىنجاڭ تومى» نىڭ كۆلىمى زور، بەت سانى كۆپ بولۇپ، ناخشا تېكىستى، نوتا، سۈرەتلەر كىرىشتۈرۈلگەن.

بۇ تومدىكى ماتېرىياللارنى يىغىش، تەكشۈرۈش، رەتلەش خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالغان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەنئەت تەتقىقات ئورنىدىكى خادىملار ئون نەچچە يىل ئىچىدە شىنجاڭنىڭ تاغ-دەريالىرى، يېزا-قىشلاقلىرىنى ئارىلاپ، 10 مىليون خەتلىكتىن ئارتۇق ماقالە يېزىپ، شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مۇزىكا مىراسلىرىنى قېزىشقا ئۆچمەس تۆھپە قوشتى.

ئىگىلىنىشىچە، مەملىكەت بويىچە 300 توملۇق مىللىي خەلق ئەدەبىيات- سەنئەت توپلىمى 2001-يىلى ئومۇميۈزلۈك ئىشلىنىپ بولىدىكەن. نازارىتىمىزغا قاراشلىق بۇ سەنئەت تەتقىقات ئورنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان يەتتە تەزكىرىنىڭ بەشى ھازىر ئىشلىنىپ بولغان.

مەتتىمىن زاكىر مۇراسىمدا سۆز قىلىپ مۇنداق دېدى: بۇ كىتابنىڭ نەشردىن چىقىشى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مەدەنىيەت ساھەسىدىكى يەنە بىر كاتتا ئىش بولۇپ، ئۇ، ھەرمىللەت خەلقىنىڭ كۈندىن كۈنگە ئۆسۈپ بېرىۋاتقان مەنىۋى ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ۋە سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

«تەڭرىتاغدا ئەجدىھا» ناملىق سەنئەت كېچىلىكى شىنجاڭنىڭ گۈزەل ئەتىسىنى نامايان قىلدى

ئۆز خەۋىرىمىز: 2000-يىللىق چاغان ھارپىسىدا قەلبى خۇشاللىققا تولغان شىنجاڭ ھەر مىللەت سەنئەتچىلىرى 23-يانۋاردا «خۇالىڭ» سودا شەھەرچىسى سەھنىسىدە بۇ يىل چاغانلىق كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكى «تەڭرىتاغدا ئەجدىھا» نى ئورۇندىدى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىز رەھبەرلىرىدىن جۇشىڭتاۋ، چېن دېمىن، ، ۋۇدۇنفۇ، جاڭ چىلى، مىجىت ناسىر، ماجيەنگو، مەتتىمىن زاكىر، پاشا ئىشان ۋە شىنجاڭ ھەربىي رايونى، ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ ئۈرۈمچىدىكى رەھبەرلىرىدىن يۈبىڭلى، دىڭ شىكاڭ ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى، سىياسىي كېڭەش يىغىنىدىن ئىبارەت «ئىككى يىغىن» ۋەكىللىرىدىن بولۇپ 3000 غا يېقىن تاماشىبىن شىنجاڭنىڭ 2000-يىللىق چاغانلىق سەنئەت كېچىلىكىگە قاتناشتى.

پۈتكۈل كېچىلىك قويۇق مىللىي پۇراققا ئىگە شىنجاڭ ناخشا-ئۇسسۇللىرى بىلەن تولغان بولۇپ،

«تەڭرىتاغ شادلىقى»، «قىزلار باھارى»، «ئالىمخان»، «گۈل نېمىشقا مۇنچىۋالا قىزىل»، «سۆيۈملۈك ئەتىرگۈل» قاتارلىق ناخشا-ئۇسسۇللار تاماشىبىنلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، قويۇق دەۋر پۇرىقىغا ئىگە ناخشا-ئۇسسۇل «ياخشى كۈنلەر» قاتارلىق نومۇرلار ۋە شياڭگاڭ، بېيجىڭ ناخشىچىلىرى، ئورۇندىغان ناخشىلار، خەلق تۇرمۇشى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن «شەھەر رايونىدىن بىر كۆرۈنۈش» قاتارلىق قىزىقارلىق ئېتوتلار تاماشىبىنلارنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى.

كېچىلىك چوڭ تىپتىكى ناخشا-ئۇسسۇل «يېڭى دەۋرگە يۈزلىنىش» بىلەن يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلدى. شىنجاڭ ناخشا-ئۇسسۇل ئۆمىكى، سېرك ئۆمىكى، ئوپېرا ئۆمىكى، سەنئەت ئىنستىتۇتى، ھەربىي رايون سەنئەت ئۆمىكى، بىڭتۇەن ناخشا-ئۇسسۇل ئۆمىكى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك سەنئەت ئۆمىكى، «ئاق تېرەك كۆچىتى» بالىلار سەنئەت ئۆمىكى قاتارلىق ئورۇنلار ئويۇن قويۇشقا قاتناشتى.

مەملىكەت بويىچە مەدەنىيەت خىزمىتىدىكى «قوش ئىلغار»لار تەقدىرلەندى
شىنجاڭدىن بەش ئورۇن، بەش شەخس تەقدىرلەندى

ئۆز خەۋىرىمىز: 2000-يىلى 16-فېۋرالدىن 17-فېۋرالغىچە ئېچىلغان «مەملىكەت بويىچە مەدەنىيەت خىزمىتىدىكى ئىلغار ناھىيە، مەدەنىيەت خىزمىتىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ ۋە مەدەنىيەت سىستېمىسىدىكى ئىلغار خىزمەتچىلەرگە نام بېرىش، تەقدىرلەش يىغىنى»دا، شىنجاڭدىن قەشقەر شەھىرى، ماناس ناھىيىسى «مەملىكەت بويىچە مەدەنىيەت خىزمىتىدىكى ئىلغار ناھىيە» قاتارىدىن ئورۇن ئالدى؛ شىنجاڭ ناخشا-ئۇسسۇل ئۆمىكى، قاراماي شەھەرلىك كۇتۇپخانا ۋە دۆربىلجىن ناھىيىسى مەدەنىيەت بازارلىرىنى تەكشۈرۈش چوڭ ئەترىتى «مەملىكەت بويىچە مەدەنىيەت خىزمىتىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دېگەن نامغا؛ قەشقەر ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش ئورنىدىن ئادىل مۇھەممەت، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئاممىۋى سەنئەت يۇرتىدىن قۇربان بىبى، ئالتاي شەھەر سارخۇسۇن يېزىلىق مەدەنىيەت پونكىتىدىن رەھمىتۇللا، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىدىن يۈيۈرېن ۋە ئىلى ئوبلاستلىق كىنو شىركىتىدىن جۇيىسىنلار «مەملىكەت بويىچە مەدەنىيەت سىستېمىسىدىكى ئىلغار خىزمەتچى» دېگەن نامغا ئېرىشتى.

«2000-يىللىق شياڭگاڭ خەلقئارا سەنئەت بايرىمى»دا شىنجاڭ مۇقام ئانسامبلى
ئۇيغۇر 12مۇقامنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇندىدى

شياڭگاڭ ئالاھىدە مەمۇرىي رايونىنىڭ باش مەمۇرى دۇڭ جيەنخۇا ئەپەندىنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىن ياردەم بېرىشى ۋە ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن «2000-يىللىق شياڭگاڭ خەلقئارا سەنئەت بايرىمى»دا، شىنجاڭ مۇقام ئانسامبلى ئۇيغۇر 12مۇقامنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇنداپ، 23-فېۋرال ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلدى.

بۇ قېتىمقى سەنئەت بايرىمىغا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى مەتتىمىن زاكىر، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ نازىرى زۇنۇن قۇتلۇق ۋە شىنجاڭ مۇقام ئانسامبلىنىڭ باشلىقى ئابدۇكېرىم باقى باشچىلىقىدا، ناخشىچى، سازەندە، ئۇسسۇلچىلاردىن بولۇپ 37كىشى قاتناشتى. بۇ ئانسامبىل 11-فېۋرال ئۈرۈمچىدىن يولغا چىقىپ 12-فېۋرالدىن باشلاپ «تۇنمىن مەدەنىيەت مەركىزى»، «شياڭگاڭ مەدەنىيەت مەركىزى» ۋە «چۈەنۋەن مەدەنىيەت مەركىزى» كۆڭۈل ئېچىش زالىدا ئۇيغۇر 12مۇقامنى جەمئىي سەككىز مەيدان ئورۇندىدى. 12مۇقامنىڭ ئەنئەنىۋىلىكىنى ئاممىغا تېخىمۇ كەڭ تونۇشتۇرۇش ئۈچۈن، مۇقام تېكىستلىرى كومپيۇتېر ئارقىلىق خەنزۇچە، ئىنگلىزچە تەرجىمە قىلىنىپ، تاماشىبىنلارغا كۆرسىتىلدى. بۇنىڭ بىلەن تاماشىبىنلار ئارتىسلار ئورۇندىغان نومۇرلارنىڭ مەزمۇنىدىن تولۇق خەۋەردار بولدى. ھەر نۆۋەتلىك ئويۇن ئاخىرلاشقاندا تاماشىبىنلار زالدىن چىقىپ كەتمەي قايتا-قايتا چاۋاك چېلىپ تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالغاچقا، ئارتىسلار «تاغ سۇلىرى»، «ئاتۇش پەدىسى» قاتارلىق ئۇسسۇللۇق ناخشىلارغا ئۇسسۇل ئويناپ تاماشىبىنلار ئارىسىغا بېرىپ ئۇلارنى ئۇسسۇلغا تارتىپ بىللە ئۇسسۇل ئوينىدى. بۇ قېتىمقى ئويۇننىڭ مۇۋەپپەقىيىتى شۇ بولدىكى، باشقا دۆلەتلەردىن كەلگەن مەدەنىيەت ساھەسىدىكى ئەربابلار شىنجاڭ مۇقام ئانسامبلىنى ئۆز دۆلەتلىرىگە بېرىپ ئويۇن قويۇشقا تەكلىپ قىلدى.

16-فېۋرالدىكى سەنئەت بايرىمىنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىدا، مۇراسىمغا تەكلىپ بىلەن قاتناشقان مەتتىمىن زاكىر، زۇنۇن قۇتلۇقلار دۇڭ جيەنخۇا ئەپەندىگە دوپپا، تون كىيگۈزدى.

— مېھرىنسا مەتنىياز (M2)

جۇرئەت ئوبۇلقاسىمغا شان - شەرەپ

جۇرئەت ئوبۇلقاسىم 2000-يىلدىكى تۇنجى دۇنيا گىنىس رېكورتىنى ياراتتى

ئەنۋەر ئەزىزى

جۇرئەت ئوبۇلقاسىم 1998-يىلى 22-ئۆكتەبىردىن 2000-يىلى سائەت نۆلدىن نۆل مىنۇت ئۆتكىچە بولغان 436 كۈندە موتسىكلىت بىلەن 73 مىڭ كىلومېتىر يول بېسىپ مەملىكىتىمىزدىكى 31 ئۆلكە، ئاپتونوم رايون، بىۋاسىتە قاراشلىق شەھەر ۋە 312 ناھىيە (شەھەر) نى ئايلىنىپ چىقتى. بۇ، جۇڭگو شاڭخەي دۇنيا گىنىس رېكورتى باش شتابى تەرىپىدىن 2000-يىلدىكى دۇنيا گىنىس رېكورتى، دەپ ئېتىراپ قىلىندى. 2000-يىلى 18-يانۋار شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى مىجىت ناسىر ۋە ئاخبارات - تەشۋىقات ساھەسىدىكىلەر-دىن 100 دىن ئارتۇق كىشى ئۈرۈمچى خەلقئارا ئايرودرومىغا چىقىپ، زەپەر قۇچۇپ قايتىپ كەلگەن جۇرئەت ئوبۇلقاسىمنى قارشى ئالدى. مىجىت ناسىر ئەپەندى ئۇنىڭ جاپا-مۇشەققەتتىن قورقماي، قەيسەرلىك بىلەن ئىلىشىپ، 2000-يىلدىكى تۇنجى دۇنيا گىنىس رېكورتىنى يارىتىپ، خەلقىمىزگە شان-شەرەپ كەلتۈرگەن ۋەتەنپەرۋەرلىك، باتۇرلۇق روھىغا يۇقىرى باھا بەردى.

جۇرئەت ئوبۇلقاسىم ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرى بىلەن بىللە ئۆيىگە قايتىش يولىدا، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئوقۇغۇچىلىرى مەكتەپ ئالدىدا ئۇنى يەنە بىر قېتىم قىزغىن قارشى ئالدى.

يېڭى ئەسىرگە سوۋغا

يېڭى ئەسىر سوۋغىسى

ـ جۇرئەت ئوبۇلقاسىمنىڭ موتسىكلىت بىلەن جۇڭگونى ئايلىنىپ چىقىپ 2000 ـ يىلدىكى تۇنجى دۇنيا جىنىس رېكورتى ياراتقانلىقى توغرىسىدا

ئىلھام ئىمىن

مۇقەددىمە

بىر تىجارەتچىنىڭ ئۆزىيېنىدىن 100نەچچە مىڭ يۈەن پۇل چىقىرىپ، موتسىكلىت بىلەن جۇڭگونى ئايلىنىپ چىقىپ، يېڭى ئەسىردىكى تۇنجى دۇنيا جىنىس رېكورتىنى ياراتقانلىقى يېڭى 1000يىلغائەمدىلا قەدەم قويغان دەۋرىمىز ياشلىرىغا مەنزىلگە يېتىش ئۈچۈن توختاۋسىز ئىلگىرىلەش كېرەكلىكىدىن ئىبارەت بۇ ھەقىقەتنى چۈشەندۈرۈپ بەردى. جۇرئەت ئوبۇلقاسىم قەيسەر ئىرادىسى، ۋەتەنگە شان-شەرەپ كەلتۈرۈش ئىستىكىنىڭ تۈرتكىسىدە، كىشىلەر تەسەۋۋۇر قىلالمايدىغان نى-نى قىيىنچىلىقلارنى بىر-بىرلەپ يېڭىپ، خەلقىمىزگە ئەسىر سوۋغىسى سۇندى. ئۇ ياراتقان دۇنيا جىنىس رېكورتى باشقا كۆڭۈل ئېچىش خاراكتېرىدىكى دۇنيا جىنىس رېكورتلىرىدىن روشەن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. چۈنكى ئۇ، جىنىنى ئالقىنىغا ئېلىپ قويۇپ، تەبىئەتكە جەڭ ئېلان قىلىش ئارقىلىق بۇ ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقاردى. مەملىكىتىمىزدىكى 31ئۆلكە، ئاپتونوم رايون، بىۋاسىتە قاراشلىق شەھەر، 312ناھىيە (شەھەر) دە ئۇنىڭ ئاياغ ئىزى قالدى. جۇرئەت ئوبۇلقاسىمنىڭ ۋەتەن ـ خەلققە شان-شەرەپ كەلتۈرۈش روھى دەۋرىمىز ياشلىرىنىڭ ئۆگىنىشىگە ئەرزىيدۇ.

يېڭى 1000يىلدىكى تۇنجى دۇنيا جىنىس رېكورتىنى يارىتىمەن

1971 ـ يىلى ئۈرۈمچىدە تۇغۇلغان جۇرئەت كىچىكىدىنلا قەيسەر ئىرادىلىك، تەۋەككۈلچى بالا ئىدى. ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئۇ، تىجارەت يولىغا مېڭىپ، شىنجاڭ بىلەن ئىچكىرى ئۆلكىلەر ئارىسىدا قاتراپ يۈردى. 1997 ـ يىلى 22 ـ ئىيۇندا خەلقىمىزنىڭ پەخىرلىك ئوغلانى ئادىل ھوشۇر چاڭجياڭ دەرياسىنىڭ سەنشيا بوغۇزىغا تارتىلغان سۇ يۈزىدىن 402مېتىر ئېگىزلىكتىكى، 640.7 مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى پولات ئارغامچىدىن 13مىنۇت48سېكۇنتتا ئۆتۈپ، ئامېرىكا تەۋەلىكىدىكى كانادالىق كوچرەين 1995 ـ يىلى 28 ـ ئۆكتەبىردە بۇ يەردە ياراتقان 53 مىنۇت ئون سېكۇنتتا ئۆتۈشتەك دۇنيا جىنىس رېكورتىنى بىراقلا 39مىنۇت63سېكۇنت ئالدىغا سۈرۈش ئارقىلىق دۇنيا يېڭى جىنىس رېكورتى ياراتقاندىن كېيىن، ئۇنىڭدا «پەلەك شاھى» ئادىل ھوشۇرغا نىسبەتەن چەكسىز ھۆرمەت تۇيغۇسى قوزغالدى ۋە كۆڭلەرنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ، ئۇنىڭدىمۇ مەلۇم بىر تۈردە دۇنيا جىنىس رېكورتى يارىتىپ، ۋەتەن-خەلققە شەرەپ كەلتۈرۈش ئىستىكى قوزغالدى. ئۇ موتسىكلىت مىنىشكە ھەۋەس قىلغاچقا، موتسىكلىت مىنىشنىڭ مەلۇم ھالقىسىدا جىنىس رېكورتى ياراتماقچى بولۇپ، شاڭخەي دۇنيا جىنىس رېكورتى باش شىتابىدىكى خادىملاردىن مەسلىھەت سورىدى. ئۇ يەردىكى خادىملار: مۇشۇنچىلىك غەيرەتكە كەلگىنىڭىزگە قايىل بولدۇق. موتسىكلىت بىلەن جۇڭگونى بىر يولىلا ئايلىنىپ چىقسىڭىز، سىزگە دۇنيا جىنىس رېكورتىنى ياراتقانلىق گۇۋاھنامىسى بېرىمىز، دېدى. جۇرئەت ئوبۇلقاسىم بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، قەتئىي نىيەتكە كېلىپ، موتسىكلىت بىلەن جۇڭگونى بىر ئايلىنىپ چىقىشقا بەل باغلىدى ۋە تۈرلۈك تەييارلىق خىزمەتلىرىگە كىرىشىپ كەتتى. ئۇ ئالدى بىلەن جۇڭگونىڭ ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلىرىنىڭ يەرشەكلى خەرىتىسىنى سېتىۋېلىپ، جۇڭگونىڭ يەرشەكلى بىلەن بىر قۇر تونۇشۇپ چىقتى. ئۇ، بىرنەچچە يىل تىجارەت قىلىش جەريانىدا ئازراق پۇلمۇ تاپقانىدى. ئۇ بۇ پىلانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، تاپقان-تەرگىنىنى مۇشۇ ئىشقا ئاجرىتىش قارارىغا كەلدى.

يول ئازابى گۆر ئازابى

جۇرئەت ئوبۇلقاسىم كۆپ تەرەپلىمە تەييارلىق كۆرۈش ئارقىلىق 1998 ـ يىلى 23 ـ ئۆكتەبىردە ئالاھىدە ياسالغان شىنداجۇ (يېڭى قىتئە) ماركىلىق موتسىكلىتنى مىنىپ، خەينەن ئۆلكىسىنىڭ خەيكۇ شەھىرىدىن يولغا چىقتى. ئېھتىمال سىز موتسىكلىت بىلەن جۇڭگونى ئايلىنىش نېمە دېگەن ياخشى ئىش، ساياھەت قىلغاچ جۇڭگونىڭ ھەممە جايلىرىنى تاماشا قىلغىلى بولىدىكەن، دەپ قارىشىڭىز مۇمكىن. ئەمەلىيەتتە، نەدىمۇ ئۇنداق ئاسان ئىش بولسۇن. سىز جۇرئەت ئوبۇلقاسىم يولۇققان قىيىنچىلىق ئىچىدىن تۆۋەندىكى ئۈچ ئىشنى ئاڭلىسىڭىزلا جۇڭگونى ئايلىنىش سەپىرىنىڭ سىز ئويلىغاندەك ئاسان ئىش

ئەمەسلىكىنى ھېس قىلالايسىز.

1999-يىلى ئاپرېل. شەرقىي شىمالغا كېلىپ قالغان جۇرئەت خاربىندىن يولغا چىقىپ، چىچىخار ئارقىلىق خېيلوڭجياڭ ئۆلكىسىنىڭ شىمالىدىكى رۇسىيە بىلەن چېگرىلىنىدىغان شەھىرى خېيخېغا قاراپ ماڭدى. 4-ئاي كىرىپ قالغان بولسىمۇ، ھاۋاسى سوغۇق شەرقىي شىمالدا قار-مۇزلار تولۇق ئېرىپ بولالمىغانىدى. خېيخې شەھىرىگە ئاز قالغانسېرى ھاۋا تېخىمۇ سوۋۇپ كەتتى. ئارىلىقتىكى ناھىيە، يېزىلارمۇ شالاڭلاشقا باشلىدى. بەش ئايدىن ئارتۇق يول يۈرگەن جۇرئەتنىڭ بەدىنى خېلىلا ئاجىزلاپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە يەيدىغان تۈزۈك نەرسە بولمىغاچقا، ئۇ، خېيخې شەھىرىگە تۆت كۈن قالغىچە بىرۋاقمۇ تاماق يېيەلمەي، كۈندە ئازراق مېۋە ۋە قۇرۇق تەييار چۆپ بىلەن قورسىقىنى گوللاپ ماڭدى. خېيخې شەھىرىگە ئۈچ سائەتچە قالغاندا ئۇنىڭ كۆزىگە ھەممە نەرسە ئىككى كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئۇ، موتسىكلىتنى توختىتىپ، ئازراق ئارام ئېلىۋالغاندىن كېيىن، يەنە يولغا چىقتى. ئۇ شۇ ماڭغىنىچە مىڭ تەسلىكتە خېيخې شەھىرىگە يېتىپ كەلدى. بۇ ۋاقىتتا كېچە سائەت 12 بولۇپ قالغانىدى. ئۇ، موتسىكلىتنى بىر مېھمانخانىنىڭ ئالدىغا توختىتىپ بىلەت كەستۈرۈپ ياتاققا كىردى. ئۇ، كارىۋات يېنىغا كېلىشىگىلا بېشى ئايلىنىپ، كارىۋات ئۈستىگە گۈپپىدە يىقىلدى. ئۇنىڭغا يەر-جاھان پىرقىراۋاتقاندەك بىلىنىپ كەتتى. ئاتا-ئانىسى، ئايالى، ئوماق قىزى كۆز ئالدىدىن كىنو لېنتىسىدەك ئۆتۈشكە باشلىدى. ئۇ، بۇلارنىڭ ئۆگى ياكى چۈشى ئىكەنلىكىنى پەرق ئېتەلمىدى. ھەددىدىن زىيادە چارچاش، ئاچ قېلىش ئۇنى ئېغىر دەرىجىدە ماغدۇرسىزلاندۇرۇۋەتكەنىدى. ئۇ: مۇشۇ يەردە ئۆلۈپ كېتەرمەنمۇ، دېگەن يامان خىياللارنى قىلغىلى تۇردى. ئۇنىڭ يېنىدا يان تېلېفون بارئىدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ ئۆيىگە تېلېفون بەرگۈسى كەلدىيۇ، ئۆيدىكىلەر ئەنسىرەپ قالمىسۇن، دەپ بۇ خىيالىدىن ۋاز كەچتى. بىر ھازادىن كېيىن، ئۇ سەل ئېسىگە كەلگەندەك بولدى. بۇ چاغدا سەھەر سائەت ئۈچ بولغانىدى. ئۇ، مىڭ تەستە ئورنىدىن تۇردى. سىرتقا چىقىپ بىرەر بوتكىدىن پېچىنە ئېلىپ بولسىمۇ قورساقنىڭ ئاچلىقىنى باساي، دەپ ئويلاپ، تامنى ياقىلاپ مېڭىپ، ئاران دېگەندە سىرتقا چىقتى. ئۇنىڭ كۆزىگە مېھمانخانىنىڭ ئۇدۇلىدىكى بىر كىچىك بوتكا چېلىقتى. بوتكا تاقاق بولغاچقا، ئۇ، جانسىز قوللىرى بىلەن بوتكىنى قاقتى. بىر ھازادىن كېيىن بىر ياش بوتكا ئىشىكىنى ئېچىپ، پۈتلىرى تىترەپ ئاران ئۆرە تۇرغان بىر جاننى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى. ئاڭغىچە جۇرئەت قورسىقىنىڭ بەك ئېچىپ كەتكەنلىكىنى، ئۇنىڭ پىرەنىك سېتىپ بېرىشىنى ئېيتتى. بوتكا ئىگىسى دەرھال ئۇنى بوتكا ئىچىگە باشلاپ كىرىپ، ئورۇندۇقتا ئولتۇرغۇزۇپ، پېچىنە ۋە ئىچىملىك ئېلىپ بەردى. ئېچىرقاپ كەتكەن جۇرئەت پېچىنە بىلەن قورسىقىنى بىرئاز تويغۇزغاندىن كېيىن، بوتكائىگىسىگە رەھمەت ئېيتىپ، ياتاققا قايتىپ كەتتى. ئەتىسىدىن باشلاپ ئۇ بىر تۇتقان ئاشخانىسىدا ئىككى كۈنگىچە ئوبدان غىزالىنىپ، بىرئاز ماغدۇرلىنىۋالدى. 3-كۈنى ئۇ يەنە موتسىكلىتىنى مىنىپ، ئېچكى موڭغۇل ئارقىلىق شىنجاڭغا يول ئالدى.

1999-يىلى ئاۋغۇستنىڭ ئاخىرلىرى. قاغىلىقتىن شىزاڭغا بارىدىغان يولنى كەلكۈن ئېلىپ كەتكەچكە، چاقىلىق ئارقىلىق چىڭخەيگە كىرگەن جۇرئەتنىڭ يولىنى بىرمۇنچە كىچىك دەريا-ئېقىنلار توسۇۋالدى. بۇنداق چاغلاردا ئۇ ئەۋۋەل ئۆزى سۇغا چۈشۈپ سۇنىڭ چوڭقۇرلۇقىنى، قايسى ئورۇندىكى سۇ ئاستىنىڭ بىر ئاز تۈزلىكىنى تەكشۈرۈپ باقاتتى، ئاندىن موتسىكلىتنى سۇغا سېلىپ، 1-خوتتا ھەيدەپ ئۆتۈپ كېتەتتى. بۈگۈن ئۇنىڭغا ئۇچرىغىنى ئېقىنى تېز، سۈيى كۆپرەك دەريا ئىدى. ئۇ، ئادەت بويىچە سۇغا چۈشتى. سۇ چوڭقۇر، سوغۇق بولۇپ، ئاستىدا يوغان تاشلار بار ئىدى. ئۇنىڭ موتسىكلىت بىلەن سۇدىن ئۆتۈشكە كۆزى يەتمەي، شۇ جايدا قونۇپ قالماقچى بولدى. ئەتراپىدا ئوت قالىغۇدەك ئوتۇنمۇ يوق ئىدى. ئۇ، سومكىسىدىن ئۈچ كىيىملىرىنى ۋە بىر ئىشتان-چاپاننى ئالدى-دە، ئۇنىڭغا بېنزىن تۆكۈپ ئوت تۇتاشتۇردى. ئۇ، گۈلخان ئەتراپىدا كىيىملىرى-نى قۇرۇتقاچ ئوت سۈنۈپ ئولتۇرۇپ ئۇيقۇغا كەتتى. ئەتىسى ئەتىگەندە ئۇ موتسىكلىتنى چۇۋۇپ، تۆت-بەش سولياۋ خالتىغا قاچىلىنىدىغان ئۇلارنى بىر-بىرلەپ سۇدىن ئۆتكۈزدى، ئاندىن ئۇنى يەنە قوراشتۇرۇپ، سەپىرىنى داۋام قىلدى. شۇ ماڭغانچە كەچكىرگىچە مېڭىپمۇ ئادەمىزات بار جاينى ئۇچرىتالمىدى. قاراڭغۇ چۈشكەندە ئۇ موتسىكلىتنى توختىتىپ، خەرىتىنى ئېلىپ قولچىراغنى ياندۇرۇپ مېڭىش يولىنى ئىزدىدى. بىر چاغدا ئارقا تەرەپتىكى يانتۇلۇقتىن ئۇششاق تاشلارنىڭ سىيرىلىپ چۈشۈۋاتقىنى ئاڭلاندى. ئىنس - جىن يوق بۇ جايدا نېمە ئاۋازدۇر بۇ؟ جۇرئەت ئارقىغا ئۆرۈلۈپ قول چىرىغىنى ئاۋاز چىققان تەرەپكە قارىتىۋىدى، ئۇنەچچە جۈپ پارقىراپ تۇرغان كۆز كۆرۈندى. بۇ يەردە قوي نېمىشقىلىدىغاندۇ؟ جۇرئەت دەسلەپ شۇنداق ئويلىدى. كېيىن سەپسېلىپ قارىسا ئۇلارنىڭ قوي ئەمەس، ئېچىرقاپ كەتكەن بىر توپ بۆرە ئىكەنلىكىنى بايقىدى. جۇرئەتنىڭ تېنى شۈركەندى. بۇ چۆلدە بۆرە بارلىقىنى كىممۇ ئويلىغان، ئادەمىزات يوق مۇشۇ يەردە بۆرىلەرنىڭ كەچلىك تامىقى بولۇپ كېتەرمەنمۇ؟ جۇرئەتنىڭ كالىسىغا ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە مۇشۇ خىياللار كەلدى. ھايات قېلىش ياكى بۆرىلەرگە يەم بولۇش قاش بىلەن كىرپىك ئارىلىقىدا قالغانىدى. بۆرىلەرنىڭ ئەلپازىدىن ھازىرلا ئېتىلىپ كېلىدىغاندەك قىلاتتى. ئېتىماق ئاستا،

قىلماق تېزدىگەندەك شۇ ئەسنادا جۇرئەت قولچىرىغىنى تاشلىدى-دە، چاقماق تېزلىكىدە موتسىكلىتقا مىندى. كەچلىك غىزاسىنىڭ قولدىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەن بۆرىلەر چىشلىرىنى غۇچۇرلاتقىنىچە ئېتىلىپ كەلدى. ئاڭغىچە جۇرئەت موتسىكلىتنى ئوت ئالدۇرۇپ، قويۇندەك يۇرۇپ كەتتى. ئۇ، بىر سىكۇنتلا كېچىككەن بولسا، بۆرىلەر ئۇنى موتسىكلىتتىن سۆرەپ چۈشۈپ، تىتما كاتاڭ قىلىۋەتكەن بولاتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇلار كۆز ئالدىدىكى بۇ ئولجىنى قولدىن چىقىرىپ قويۇشنى خالىماي، موتسىكلىتنىڭ ئارقىسىدىن جېنىنىڭ بارىچە ئېتىلدى. جۇرئەت ماينى كۆچەپ بېرىپ، ئوقتەك كېتىۋاتاتتى. ئارقىدىن بولسا بىر توپ بۆرە ئىزىبىسىپ قوغلاۋاتاتتى. جۇرئەت قانچىلىك ماڭغىنىنى بىلەلمىدى. ئىشقىلىپ بىر مەھەل ئۆتكەندىن كېيىن، قوغلاپ كېلىۋاتقان بۆرىلەر كۆرۈنمىدى. ئۇ، ئۆزىنى سەل بېسىۋېلىپ، موتسىكلىتنى ئالدى تەرەپتىكى دۆڭلۈككە قاراپ ھەيدىدى. ئۇ، دۆڭ ئۇستىگە چىققاندىن كېيىن كۆز يېتىم جايدا يېقىلغان بىر قانچە گۇلخاننى كۆردى. . .

1999-يىلى نويابىر. يۇنەن ئۆلكىسىنىڭ شىشۇاڭبەننا دەيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستىدىن يولغا چىققان جۇرئەتنىڭ يېنىدا 10نەچچە يۈەنلا پۇل قالدى. ئۇ، گۇاڭشىغا بارغىچە پۇلنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن، يول بويى تەييار چۆپ ۋە ئانچە-مۇنچە مېۋە-چېۋە ئېلىپ يېدى. شۇ كۈنى قاتتىق يامغۇر يېغىپ كەتتى. ئۇنىڭ ياتاقتا ياتقۇدەك پۇلى بولمىغاچقا، تاغ باغرىدىكى يوغان بىر قورام تاشنىڭ ئاستىدا ئولتۇرۇپ بىر كېچىنى ئۆتكۈزدى. ئەتىسى يەنە ئۇ ئاچ قورساق يولنى داۋاملاشتۇردى. يول پاتقاق بولغاچقا، بىرنەچچە يەردە موتسىكلىتتىن چۈشۈپ ئىتتىرىپ مېڭىشقا توغرا كەلدى. ھېرىپ ھالىدىن كەتكەن، نەچچە كۈن تۈزۈككرەك تاماق يېمىگەن جۇرئەتكە موتسىكلىتنى پاتقاقتا ئىتتىرىپ ماڭماق ناھايىتى تەسكە توختىدى. شۇ كۈنى يەنىلا گۇاڭشىغا يېتىپ بارالمىدى. شۇ ئاخشىمى دالىدا يەنە بىر كۈن قوندى. ئەتىسى چۈشتىن كېيىن ئۇ ئاران دېگەندە گۇاڭشىغا يېتىپ بارالىدى. ئۇنىڭ يېنىدا پۇل بولمىغاچقا، موتسىكلىتنى گۆرۈگە قويۇش ھېسابىغا مەلۇم بىر مېھمانخانىغا ئورۇنلاشتى ۋە ئۆيىگە تېلېفون بېرىپ، دەرھال پۇل ئەۋەتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. ئۇ، پۇل كەلگىچە شۇ مېھمانخانىدا تۆت كۈن تۇرۇپ قالدى. كۈندە بىر ۋاق تەييار چۆپ يېگەندىن باشقا قالغان ۋاقىتلاردا ئاسمانغا قاراپ ياتماقتىن باشقا ئامال تاپالمىدى. ئۆيىدىن 3000 يۈەن پۇل كەلگەندىن كېيىنلا ئۇ گۇاڭدۇڭغا قاراپ سەپىرىنى داۋاملاشتۇردى . . .

2000 -يىلى سائەت نۆلدە جۇرئەت ئوبۇلقاسىم سەپىرىنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى بولغان خېنەن ئۆلكىسىنىڭ خېيكۇ شەھىرىگە غەلىبىلىك يېتىپ بېرىپ ، شاڭخەي دۇنيا جىننىس رېكورتى باش شتابىدىن كەلگەن ۋاڭ يىجۇ ئەپەندىنىڭ قولىدىن دۇنيا جىننىس رېكورتى ياراتقانلىق گۇۋاھنامىسىنى تاپشۇرۇۋالدى. بۇنىڭ بىلەن دۇنيا جىننىس رېكورتى قامۇسىغا «پەلەك شاھى» ئادىل ھوشۇردىن كېيىن يەنە بىر تەڭرىتاغ ئوغلانىنىڭ نامى پۈتۈلدى .

خاتىمە

جۇرئەت ئوبۇلقاسىم جۇڭگونى ئايلىنىش سەپىرىنى غەلىبىلىك تاماملىدى . لېكىن، ئۇنىڭ تارتقان جاپاسىنى كىممۇ ئويلاپ يېتەلىسۇن ؟ جۇرئەت سەپەرگە چىقىش ئالدىدا بويى1.80 مېتىر، ئېغىرلىقى76كېلوگرام كېلىدىغان، قەددى قامىتى كېلىشكەن، زەبەردەست يىگىت ئىدى، ھازىر ئورۇقلاپ54كېلوگرامغا چۈشۈپ قالدى، ياپياش تۇرۇپلا سەل مۈكچىيىپ قالدى. ئۇ، سەپەرگە چىقىپ ھازىرغىچە ياتاق، تاماق، ماي، موتسىكلىت رېمونتى، زاپچاس، يول ھەققى، كۆۋرۈك ھەققى، تەشۋىقات ھەققى (تەشۋىقات ۋەرەقىسى باستۇرۇش ھەققى) قاتارلىقلار ئۈچۈن260مىڭ يۈەنگە يېقىن پۇل سەرپ قىلدى، بۇنىڭ 100مىڭ يۈەنىنى ئۇ ئۆزى چىقاردى، 80مىڭ يۈەندىن ئارتۇق پۇلنى جەمئىيەتتىكى ئاق كۆڭۈل كىشىلەر ياردەم قىلدى، 70مىڭ يۈەندەك پۇلنى باشقىلاردىن قەرز ئالدى. دىلشات، ئابلىمىت خالىس ھاجىم قاتارلىق بىر قىسىم مەرىپەتپەرۋەر تىجارەتچىلەر 5000يۈەندىن 10مىڭ يۈەنگىچە ياردەم قىلدى .

جۇرئەت ئوبۇلقاسىم ئادەتتىكى كىشىلەر تەساۋۋۇر قىلالمايدىغان نى - نى مۇشكۇلاتلارنى باشتىن كەچۈرگەن، بەدىنى ئاجىزلاپ، نەچچە 10 مىڭ يۈەن قەرزگە بوغۇلۇپ قالغان بولسىمۇ، مۇشۇ ئىش بىلەنلا توختاپ قېلىشنى خالىمىدى. ئۇ، ۋەتەن، مىللەتكە شەرەپ كەلتۈرۈشنى ھەر ۋاقىت قەلبىگە پۈكۈپ كەلدى. ئۇنىڭ كېيىنكى پىلانى، بۇ يىل ئۆكتەبىردە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 45 يىللىقىنى تەبرىكلەش مۇناسىۋىتى بىلەن تەكلىماكان چۆللۈكىنى موتسىكلىت بىلەن شەرقتىن غەربكە قاپ بېلىدىن كېسىپ ئۆتۈش. ئەلۋەتتە، بۇنىڭغىمۇ نۇرغۇن ئىقتىساد لازىم بولىدۇ. تەڭرىتاغدىن كۆتۈرۈلۈپ چىققان بۇ باتۇر ئوغلانىنىڭ بۈيۈك ئىشلىرى سىز-بىزنىڭ، جەمئىيەتتىكى ھەرقايسى ساھەلەرنىڭ، ھەممىمىزنىڭ قوللىشىغا موھتاج.

2000 - يىل 20 - يانۋاردا ئۆتكۈزۈلگەن جۈرئەت ئوبۇلقاسىمنى مۇبارەكلەش كېچىلىكىدە ئوقۇلغان تەبرىكنامىلەردىن تاللانما

2000 - يىلدىكى تۇنجى دۇنيا گىنىس رېكورتىنى ياراتقان تەڭرىتاغ ئوغلانى جۈرئەت ئوبۇلقاسىمغا بارىكاللا

مىجىت ناسىر

بىز يېقىنقى يىللاردىن بېرى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدىن چىققان بىر تۈركۈم خەلقئارالىق چولپان تەنھەرىكەتچىلەرنى ئارقا - ئارقىدىن تەنتەنە بىلەن قارشى ئالغان بولساق، بۈگۈن 2000 - يىلنىڭ تۇنجى دەقىقىسىدىلا دۇنيا گىنىس رېكورتىنى ياراتقان تەڭرىتاغ ئوغلانى جۈرئەت ئوبۇلقاسىمنى ئۇرۇق - تۇغقان، يارۇ - بۇرادەرلەر چەكسىز ئىپتىخار ئىلكىدە قۇتلۇقلاۋاتىمىز.

شىر يۈرەك ئوغلان جۈرئەت ئوبۇلقاسىم يۈكسەك غايە بىلەن كۆڭلىگە پۈككەن خاسىيەتلىك 1999 - يىلدا جۇمھۇرىيەتنىڭ 50 يىللىق مەرىكىسىنى، ئاۋمېننىڭ ۋەتەن قوينىغا قايتىپ كېلىشىدەك تارىخىي نەتىجىنى، شۇنداقلا يېڭى ئەسىرنى شىنجاڭلىقلارغا ۋەكالىتەن زور تۆھپە بىلەن كۈتۈۋېلىش ئارزۇ - ئىستىكىنى رېئاللىققا ئايلاندۇرۇپ 2000 - يىلدىكى تۇنجى دۇنيا گىنىس رېكورتىنى ياراتتى.

ئۇ، بۇ ئۇلۇغۋار غايىسىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن قەتئىي ئىرادە تىكلەپ، ئىسمى جىسمىغا لايىق جۈرئەتتە ھېچقانداق ياردەمچى ھەمراھ ئالماي، خەۋپ-خەتەرگە قارىماي تەنھا موتسىكلىتقا مىنىپ، يۈك-تاقىنى ئۆزى يۈدۈپ 436 كۈندە ئىنسان تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز جاپا - مۇشەققەتلەرنى چېكىپ 73 مىڭ كىلومېتىر يول يۈرۈپ، مەملىكىتىمىزدىكى 31 ئۆلكە، ئاپتونوم رايون، بىۋاستە قاراشلىق شەھەرلەر، 312 ناھىيە (شەھەر) نى ئايلىنىپ چىقىش ئارقىلىق تەڭرىتاغ پەرزەنتلىرىنىڭ يېڭىلمەس روھى، قەيسەرلىكى، ئەقىل-پاراسىتى، جاسارىتىنى نامايىش قىلىپ تارىخ سەھىپىسىدە، گىنىس رېكورتى خاتىرە بەتلىرىدە مەڭگۈ ساقلىنىدىغان بۇ ئۆزۈن تارىخىي سەپەرنى غەلىبىلىك ئاياغلاشتۇرۇپ ئۆچمەس تۆھپە ياراتتى.

ئۇ، ۋەتىنىمىزنىڭ كۆپ مىللەتلىك ئىناق چوڭ ئائىلىسىدە ۋە ئىلگىرى ئاياغ باسمىغان ياقا يۇرتلاردىمۇ ھەقىقىي ئادىمىيلىكنى ھېس قىلىپ ۋە ئىنسانلار ئارا روھىي كۈچ ھەم ماددىي ياردەمگە ئېرىشىپ، بۇ مۇشكۇل سەپەردە قاتمۇ قات قىيىنچىلىق، توسالغۇ، بېسىملارنى، تەبىئەتنىڭ دەھشەتلىك جۇدۇن - چاپقۇنلىرىنى يېڭىپ، قۇترىغان ئاچ بۆرىلەرنىڭ ياۋۇزلارچە تاشلىنىشىدىن ئامان - ئېسەن قۇتۇلۇپ، يوقسۇزلۇق، ئاچلىق، كېسەللىك - نىڭ دەھشەتلىك سىناقلىرىدىن ئوغۇلبالىغا خاس قەيسەرلىك بىلەن ئۆتۈپ ئاخىرى كۆزلىگەن مەقسىتىگە يەتتى ۋە ۋەتىنىمىز، خەلقىمىز، يۇرتىمىزغا تەڭرىتاغ پەرزەنتلىرى نامىدىن دۇنياۋىي يېڭى ئەسىر سوۋغىسى ئاتا قىلدى. بىز بۇ باھادىر - غەيۇر ئوغلاندىن ۋە ئۇ ياراتقان كاتتا شان - شەرەپتىن پەخىرلىنىمىز، چەكسىز ئىپتىخارلىنىمىز، ئۇنىڭغا يېڭى شان - شەرەپ، قۇت - زەپەر تىلەيمىز.

پەخىرلىك ئوغلانىمىز، يېڭى ئەسىر قەھرىمانى جۈرئەت ئوبۇلقاسىمنىڭ يېڭى ئەسىر دۇنيا گىنىس رېكورتىنى يارىتىش سەپىرىدە ۋەتەن چوڭ ئائىلىسىنىڭ ئىللىقلىقىنى ھەقىقىي ھېس قىلدۇرۇپ، مەنىۋى، ماددىي جەھەتتە ئىنسانپەرۋەرلىك ياردىمىنى ئايىمىغان، قىزغىن قوللىغان يولداشلارچە ھەمدەمدە بولغان خەيىەن ئۆلكىسى ۋە قېرىنداش ئۆلكە - شەھەر، ئاپتونوم رايونلاردىكى مۇناسىۋەتلىك تارماقلار ۋە ھەرمىللەت قېرىنداشلارغا شىنجاڭ خەلقى نامىدىن مىننەتدارلىقىمىزنى بىلدۈرىمىز.

ئىلگىرى، خۇددى مۇشۇنداق قۇتلۇق كۈنلەرنى كۆڭلىگە پۈككەندەك، ئىسمى ھەم ئاسماندىن چۈشكەندەك، يېڭى ئەسىرگە ئۇلگۈرتۈپ جۈرئەتلىك جۈرئەتنى - بۇ پەخىرلىك تەڭرىتاغ ئوغلانىنى خەلقىمىزگە تەقدىم قىلغان ئېسىل ئاتا، پروفېسسور ئوبۇلقاسىم ئەپەندىگە، مېھرىبان ئانا پاتىگۈل خانىمغا، جۈرئەتنىڭ ۋاپادار ئۆمۈر يولدىشى گۈلبەھرەمگە، جۈرئەتنى يېقىندىن قوللىغان، بۇ تەبرىك سورۇنىنى ئويۇشتۇرغان قېرىنداشلىرى ئارزۇگۈل، ئاينۇرلارغا ھەم ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغا، بۇ پەخىرلىك - باتۇر ئوغلانىمىزنىڭ تەكلىماكان سەپىرى ئۈچۈن مەردانىلىك بىلەن پۇل ئىئانە قىلغان سېخىي - مەرد، ساخاۋەتلىك قەدىردانلىرىمىزغا ئەڭ ياخشى تىلەكلىرىمىز ۋە كامالىي ئېھتىرامىمىز بىلەن رەھمەت ئېيتىمىز. جۈرئەت ئوبۇلقاسىمنىڭ سۆيۈملۈك پەرزەنتى گۈلنىگار ۋە بارلىق ياشلارنىڭ جۈرئەتتەك جۈرئەتلىك بولۇپ يېڭى ئەسىر تۆھپىكارلىرىدىن بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

(گۈلدۈراس ئالقىشلار)

ياشاڭ ياشلار

ئىمىن تۇرسۇن

بولسا كىم ئىرادىسىز رەپتاردا بولماس،
يانا، ھىممەت بولمىسا رەتتە تۇرالماس.

زامانىنىڭ تەقەززاسى چوڭ ـ چوڭ ئاتلىماق،
ئازراقىنە خۇش قىلغۇر تارىخ يادلىماق.

دەستۇرخىنى كەڭ، ئوچۇق قول ـ بىر
خىسلىتىمىز ،
ئۇيۇم نامغا تاقابىل بار ئىللىتىمىز.

توڭغۇرنى يۇيسا كىتەر، ئىللەتمۇ يىتتەر،
ئىلگىرلىسە مىللەتمۇ ئۆزگىگە يېتەر.

يارىش ـ تارىم تۇزىدە ئۈيىنتىپ كەتمەن ،
ئەھيا قىلغان بوستانغا بولدى كۆپ زوقمەن .

جۇغىمىزغا جۇغلانغاچ بىلىك ـ ماھارەت ،
ياراتقان كارىزۇ بۆز ، كاشىن ئىمارەت .

شۇڭا نامىم بوز ئوغلان ھېكايەتلەردە ،
بوۋامغا خاس ئۆتمۇشۇم رىۋايەتلەردە .

ئىسلاھاتتا ياتمىدۇق ئەسلەپ قەدىمنى ،
رەتتە بولدۇق رەپتاردا تاشلاپ قەدەمنى .

بىقىپ يېڭى زامانغا كۆزلەپ نىشاننى ،
كونا باغنى تۈزەتتۇق ئېچىپ گۈلشەننى .

بۆسۈپ بىلىم بەھرىنى ئۇزمەكتە ئالىم ـ
دوكتور ئاشتى ، ھۇنەرۋەن بولدى ئىقبالىم .

پەنجە ئۇرۇپ پەرەڭنىڭ پەنجىگە ئوغلان .
سەكرىدى داۋان ـ داۋان يۈرىكى قاپلان .

ئادىل[1] ئاتلىدى چەبدەس ئەزىم دەريانى ،
ھەيران قىلىپ ھەرمىللەت ئەھلى دۇنيانى .

شۇ ئوغلاندىن كۆردۇقكىم جۈرئەت ئەليارنى،
سەپەر ئەيلەپ موتوردا كەزدى دىيارنى .

ئوتتۇز ئىككى ئىقلىمنى يۈرۈپ چاغلىدى ،
يەر شارىنىڭ بېلىدىن قاتلاپ باغلىدى .

ياڭراپ مۇقام بىر ئالدى ئالەم يۈزىنى ،
شۈكۈر[2] رەھمان[3] كۆكەرتتى بوكسيۇر كۆزىنى.

ئىرپان ئۈچۈن چاچماقتا زەردار مالىنى ،
ئوڭشىماقتا قەۋمىنىڭ تۇرمۇش ھالىنى.

غەربكە يۈرۈش باشلاندى زور ئۇران بىلەن،
شۇ ئۇرانغا قوشۇلدۇق بىز سۈرەن بىلەن.

يورۇتتى ھاۋانانى بىزدىن بىرجۈپ ئاي[4] ،
دېدى قانچە سەنئەتكار تاڭ قېلىپ هاي-هاي.

چىققۇر بىزدىن ئۈزۈلمەي نۇرغۇن نەۋاتور،
بىلىك ـ ھۈنەر ئىگىلەپ بولغۇسى باتۇر.

ياشاپ ـ ياشناڭ ياشلىرىم ئۆزگىدەك ياشاڭ،
بۇ زاماندا ياشالماس ھۇرۇن ھەم قاشاڭ.

سېپىڭىزدە ئۈلگىڭىز جۈرئەتلىك بولۇڭ ،
ئۈلگىدىن ئۈلگە ئېلىپ سۈرئەتلىك بولۇڭ .

مۆجىزىنى بىر كۈيلەپ يازدىم مەسنىۋىي،
يازماقتا مانا قانچە ئەدىب ـ مەۋلىۋىي.

(گۈلدۇراس ئالقىشلار)
ئابدۇرېھىم توختى فوتوسى (M2)

---

1. ئادىل ـ «پەلەك شاھى» ئادىل ھوشۇر
2. شۈكۈر ـ جۇڭگو بوكس شاھى ئابدۇشۈكۈر مىجىت
3. رەھمان ـ ئاسىيا بوكس چېمپيونى ئابدۇراخمان ئابلىكىم
4. بىرجۈپ ئاي ـ 1997-يىلى كۇبا پايتەختى ھاۋانادا ئۆتكۈزۈلگەن 14-نۆۋەتلىك خەلقئارا ياشلار-ئوقۇغۇچىلار سەنئەت فېستىۋالىدا «كۆزگە كۆرۈنگەن سەنئەتكارلار ئالىي مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن تۇرسۇنئاي ئىبراھىمجان بىلەن ئايتۇرسۇن نىياز كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئەدەب بوستانى

ۋە

ئەخلاق گۈلىستانى

ـ ئەرەب، پارس، تۈرك، تاتار ۋە ئەزەربەيجان تىللىرىدىن ئۆزبېكچىگە **مەھمۇد ھەسەنىي** تەرجىمىسى

تەقرىز

ئۆزبېكىستانلىق شەرقشۇناس ئالىم ۋە شائىر مەھمۇد ھەسەنىي 40تىن ئارتۇق ئىلمىي، تەرجىمە ۋە ئۆزگەرتىپ ئىشلىگەن ئەسەرلەرنىڭ مۇئەللىپىدۇر. ئۇنىڭ قولىمىزدىكى ئۇشبۇ كىتابى ئەدەب-ئەخلاق مەسىلىلىرىنى ئۆزئىچىگە ئالغان ھېكمەت، ھېكايەت ۋە مەسەللەردىن تەشكىل تاپقان. تەرجىماننىڭ بۇ كىتابى ئۇنىڭ كۆپ يىللىق ئەمگىكىنىڭ يېمىشى بولۇپ، تېخى ھېچ يەردە نەشر قىلىنمىغان نۇرغۇنلىغان قوليازمىلاردىن تاللاپ تەرجىمە قىلىنغان ۋە مەخسۇس ماۋزۇ ـ بابلارغا بۆلۈپ بېرىلگەن. 1994-يىلى ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتى پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ «پەن» نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

ژۇرنىلىمىزنىڭ سەھىپە ئېھتىياجىدىن مەزكۇر كىتابنى سەل-پەل قىسقارتىپ ئوقۇرمەنلە-رىمىزنىڭ ھوزۇرى ئېتىبارلىرىغا سۇندۇق.

ـ مۇھەررىردىن

مۇقەددىمە

ئەدەب-ئەخلاق توغرىسىدىكى ھېكمەتلەر خەلقىمىزنىڭ قەدىمدىن بېرى سۆيۈپ ۋە ئەمەل قىلىپ كېلىۋاتقان مەنىۋى ئوزۇقلىرىدىن سانىلىدۇ. «قۇرئان كەرىم» نىڭ ئۆزى ۋەز-نەسىھەتلەردىن ئىكەنلىكى ھېچكىمگە سىر ئەمەس. دىن ئادەملەرنى پاكلىققا ۋە كامىللىققا يېتەكلەيدۇ. ئەسلىدە، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇئەلەيھى ۋەسەللەم: «دىن ـ نەسىھەتتۇر» دېگەنىدى. ئەسىرلەردىن بېرى كىشىلەرنى دولقۇنلاندۇرۇپ كېلىۋاتقان ۋە ئەدەب-ئەخلاقنىڭ گۈلتاجىلىرى سانالمىش ھەدىسلەردە: «ھېكمەت ـ بۇ مۇئمىن كىشىنىڭ يوقاتقان نەرسىسىدۇر» دېيىلىدۇ. ئۆز-ئۆزىدىن مەلۇمكى، كىشى بىر نەرسىنى يوقىتىپ قويسا، ئۇنى تولختىماستىن ئىزدەيدۇ، ئۇنى تاپمىغۇنچە كۆڭلى تىنچىمايدۇ.

ئەخلاق باغچىسىدىن گۈلدەستە

دېمەك، ھەر بىر مۆئمىن كىشى ھېكمەت ئۆگىنىشكە ئىنتىلىشى، بىر ھېكمەتنى ئۆگەنسە، يوقاتقان نەرسىسىنى تېپىۋالغاندەك قۇۋىنىشى زۆرۈر. خۇددى شائىر ئېيتقاندەك:

گۈزەللىك دۇنياسى ھېكمەت ئىچىدە،
لەززەتنىڭ ئاساسى ھېكمەت ئىچىدە.
بۇزۇلغان پېئىل ئىلە ئايىنىغان خۇلقۇڭ،
ئەڭ ئۆتكۈر داۋاسى ھېكمەت ئىچىدە.

ھېكمەتلەردە: «ئەدەب بۈيۈك تاجدۇر، ئۇنى كىيگىنىدە خالىغان يېرىڭگە بارىۋەر» دېيىلىدۇ. ھەقىقەتەنمۇ ئەدەب تاجىنى كىيگەن كىشى ھېچيەردە خار بولماس، قايەرگىلا بارسا، ئادەملەر ئۇنى ھۆرمەت بىلەن كۈتۈۋالغاي، ئەدەبسىز بولسا، ھەممە يەردە خاردۇر.

ھېكمەتنىڭ مېغىزىنى چاقمىغان نادان،
ئادىشىش ئىچىدە دائىم باغرى قان.
دانالار پەندىگە ئەمەل قىلغان ئەر،
غەم-ئەندۇھ تورىدىن ھەمىشە ئامان.

ئۆتمۈشتە ياشىغان ماشايىخلار، ئۆلىمالار، شائىرلار، دانا-پازىل كىشىلەر ئادەملەرنىڭ يۈكسەك ئەخلاقلىق ۋە مەنىۋى پاكلىق ئىگىلىرى بولۇشلىرىنى ئارزۇ قىلىشقان. شۇ تۈپەيلى بۇ ساھەگە بېغىشلانغان يۈزلەپ كىتابلار پۈتۈلگەن. ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى ئەرەب، پارس تىللىرىدا بولۇپ، بۇنىڭ ئۈستىگە ئەرەب ئېلىپبەسىدە يېزىلغان ۋە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن ئىلگىرى نەشر قىلىنغان ياكى قولىيازما ھالىدا دەۋرىمىزگە يېتىپ كەلگەن. شۇ سەۋەبلىك، خەلقىمىز ئۇلاردىن تا شۇكۈنگىچە پايدىلىنالماي كەلمەكتە.

مەن ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتى پەنلەر ئاكادېمىيىسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىدا كۆپ يىللاردىن بېرى ئىشلەپ كېلىش جەريانىدا، قولۇمغا چۈشكەن ئەنە شۇنداق نادىر كىتابلاردىن ئۆزۈمگە ياققانلىرىنى تاللاپ ئېلىپ، تەرجىمە قىلىپ يۈرەر ئىدىم. كېيىنكى يىللاردا ئۇلارنى تەرتىپلىدىم ۋە باب-ماۋزۇلارغا ئاجرىتىپ كىتاب شەكلىگە كەلتۈردۈم ھەمدە سىز ئەزىز ئوقۇرمەنلەر ھۆكمىگە ھاۋالە قىلىشقا تۇغۇچ قىلدىم. ئۇ، ئۇنلاپ كىتابلاردىن يىغىپ ئېلىنغان ئەدەب-ئەخلاققا ئائىت ھېكايە، ھېكمەت ۋە مەسەللەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغانلىقتىن، «ئەدەب بوستانى ۋە ئەخلاق گۈلىستانى» دەپ ناملاندى.

ئىنسان ئەزىزلىكى ئەدەب تۈپەيلى،
ئەلدە لەزىزلىكى ئەدەب تۈپەيلى.
چوڭۇ كىچىك ئۈچۈن يېقىملىقلىكى،
شىرىن، تەمىزلىكى ئەدەب تۈپەيلى.

مەزكۇر ھېكمەت ۋە ھېكايەتلەر ئۆزبېك تىلىغا بىرىنچى قېتىم تەرجىمە قىلىنماقتا. بۇنىڭغا ئۆزبېك شائىرلىرى ۋە مۇتەپەككۇرلىرىنىڭ ئەسەرلىرىدىن نەمۇنىلەر كىرگۈزۈلمىدى. چۈنكى بۇ نەمۇنىلەر بىزنىڭ دەۋرىمىزدە بېسىلىپ چىققان بولۇپ، خەلقىمىز ئۇلاردىن پايدىلىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگىدۇر.

بىزنىڭ ئەرەب، پارس، تۈرك، ئەزەربەيجان ۋە تاتار تىللىرىدىكى ئەسەرلەردىن يىغىپ ئېلىپ، تەرجىمە قىلىنغان بۇ كىتابىمىز كۆڭۈللىرىڭىزگە شادلىق بېغىشلىسا، ھېكمەتلەر مەززىسى بىلەن تىلىڭىزنى شىرىن قىلالىسا، ئۆزىمىزنى مەقسەتكە يەتتۇق، دەپ ھېسابلايمىز.

ئەل ئۈچۈن تەر تۆكسە ئەگەر ئادەمزات،
بىر ئۆمۈر ئەل ئىچرە نامى بولۇر ياد.
قۇياشقا بىر قارا، دائىم خىزمەتتە،
شۇنىڭچۈن چوڭۇ كىچىك ئۇندىن شاد.

زەكى تەبىئەتلىك ئەزىز ئوقۇرمەنلەر بۇ گۈلشەن گۈللىرىدىن ھىدلىغىنىدا، ئۇندىن ئالغان زەۋقۇ ساپاسى توغرىسىدا ياكى بۇ باغنىڭ بەزى يەرلىرىدە ئورۇنسىز ئۆسۈپ قالغان تىكەنلىرى ھەققىدە ئۆز پىكىرلىرىنى يېزىپ ئەۋەتكىنىدە ئىدى، چەكسىز مەمنۇن بولار ئىدۇق.

تەنقىد ۋە تەنبىھ دىلنى غەش قىلۇر،
قىزارتار، بوزارتار، كۆڭۈل ئېچىشۇر.
-ياق، ياق، ئۇنداق دېمە، ئانارغا قارا،
باشتا خام ئىدى ئۇ، قىزىرىپ پىشۇر.

سۆزنى قىسقا ۋە ئىخچام قىلىپ، نەزەرىڭىزنى تۈپ مەقسەتسىرى باشلىغۇچى كەمتەرىن قۇلىڭىز **مەھمۇد ھەسەنىي.**

ئۇيقۇغا باش قويدۇم، يېنىمدا كىتاب،
كىتابتىن ناگاھان كەلدى بىر خىتاب:
- ئەي ئىنسان، غەپلەتنىڭ بەندىسى بولما،
ئۆمۈر ئاز، ئۆتىدۇ سۇ كەبى شىتاب.

- مەھمۇد ھەسەنىي

* * *

ئەدەب، تەلىم-تەربىيە، ئىستىبداد؛ ئەدەبسىزلىكتىن كېلىدىغان زەرەرلەر، قابىلىيەتسىز كىشىلەرنى تەربىيەلەش توغرىسىدا

بىر كۈنى بۇقراتتىن سورىدى:
-ئەدەبلىك ئادەم بىلەن ئەدەبسىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا پەرق قانداق؟
- سۆزلەيدىغان ھايۋان بىلەن سۆزلىمەيدىغان ھايۋان ئارىسىدىكى پەرققە ئوخشاش، - دەپ جاۋاب بەردى بۇقرات.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

ئاتا-ئانىسى ئۆلگەن ئادەمنى ئەمەس، ئەدەب-ئەخلاقى بولمىغان ئادەمنى يېتىم دە.

\- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن ھېكايەت.

ئەدەب خەزىنىسىنى كۆڭلىگە جايلاشتۇرغان بىر يىگىت بار ئىدى. ئۇ، ئۆز بەختىنى تاپالماي بىر مەزگىل سەرسان-سەرگەردان بولۇپ يۈردى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ نۇشىرۋاننىڭ خادىملىرىدىن بىرىنىڭ خىزمىتىگە كىردى. ئۇ يەردىكى قىيىنچىلىق ۋە ھىيلە-مىكىرلەرنىڭ ئازابىغا ھەرقانچە چىدىسىمۇ بىرەر پايدا كۆرمىدى. قاراڭغۇ تۈنلەرنى بولسا ئېغىر خىياللار بىلەن ئۆتكۈزدى. بېيىت:

كۈننىڭ جامالىنى كۆرەي دېگەندە،
تۈندە سەبرقىلماق پەقەت چارەسى.
گۆھەر ئىزدىرغۇچى جاپادىن قورقسا،
قولىغا چىقمىغاي دۇرنىڭ سەرەسى.

بىر كۈنى نۇشىرۋان مەجلىس قۇردى. سوڭ ئۆز مۇلازىملىرىدىن : «ئەڭ يۇمشاق نەرسە نېمە؟» دەپ سورىدى. بىرسى: «شايى» دەپ جاۋاپ بەردى. يەنە بىرسى: «توزنىڭ پەرلىرى» دېدى. يەنە بىرەيلەن بولسا: «شايىدىنمۇ يۇمشاق نەرسە بولۇشى مۇمكىنمۇ! » دېدى . شۇ چاغدا ھېلىقى يىگىت ساراي تۆپىسىدە تۇرغانىدى. ئۇ، مۇلازىملارنىڭ جاۋابلىرىدىن نۇشىرۋاننىڭ قانائەتلەنمەيۋاتقانلىقىنى سېزىپ، سۆزلەشكە ئىجازەت سورىدى ۋە ئىجازەت بېرىلگەچ ، دېدى: «ئەڭ يۇمشاق نەرسە تىنچلىقتۇر! » نۇشىرۋان ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئېيتتى ۋە يەنە سورىدى: «ئەڭ ياخشى غىزا قانداق غىزا؟» يىگىت: «شەھۋانىي قۇۋۋەتنى ئاشۇرمايدىغان ۋە تەندە ئىللەت پەيدا قىلمايدىغان غىزا-ئەڭ ياخشى غىزادۇر» دېدى. يەنە سورىدى: «ئەڭ ياخشى شاراب قانداق شاراب؟» يىگىت: «ئەقىلنى زايە قىلمايدىغان ۋە كېسەللىك پەيدا قىلمايدىغان شاراب» دەپ جاۋاب بەردى. يەنە سورىدى: «گۈللەرنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ خۇش پۇراقلىقى قايسى؟» يىگىت جاۋاب بەردى: «ئاتا-ئانا تىرىكلىكىدە ئۇلارنى خۇرسەن قىلىدىغان، ئۇلار ئۆلگەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ نامىنى ئەبەدىيلەشتۇرىدىغان ھايات گۈلى بولمىش پەرزەنت! »

نۇشىرۋان يىگىتنى تەقدىرلىدى ۋە ئۆز ھەكىملىرى قاتارىغا ئالدى. بېيىت:

دانا ناچارلىقتا قالسىمۇ بىركۈن،
ئۈمىدى ھوسۇلدىن كۆرسىتۇر نىشان.
مۇشكنى كۆر لىباسقا يوشۇرۇلسىمۇ،
ھىد چېچىپ ئۆزىنى قىلۇر نامايان!

\- مۇئىنىددىن جۇۋەينىي

ئەدەب - ئۇلۇغلۇق ۋە يۈكسەكلىك قەسرىنىڭ شوتىسىدۇركى، بۇ شوتا ئارقىلىق ھەممە مەقسەت مەنزىلىگە يېتىش مۇمكىن. شەرم گۈلزارىدىن بولسا بارچە مۇددىئا گۈللىرىنى دەستىلەش مۇمكىن. لەتىپ سىرلار ھەقىقىتىنى چۈشەنگۈچىلەر ۋە ھەر قانداق رەمزمەنىسىنى تەتقىقلىغۇچىلار ئېيتىدۇرلەركى، ئادىمىلىك رىسالىسىنىڭ دەرسلىرىنى ئوقۇشقا باشلاپ، بەختىيارلىق كوچىسىغا قەدەم قويغۇچى ھەر بىر ئىنسانغا ئالدى بىلەن شەرم-ئەدەب قائىدىسىنى ياد ئالماق شەرتتۇر. تاكى بەخت مۇئەللىمىنىڭ يوللانمىسى بىلەن ھايات قانۇنى ئىلمىنى ئىدراك قىلىشتا بىلىملىك ۋە ئۇستا بولالىسۇنكى، ھەقىقەتەنمۇ ئەدەب ئىنسانىيەت ئۈچۈن ئاجايىپ تاج ۋە ئادىمىيلىك بېزىكى ئۈچۈن قىممەتباھاگۆھەردۇر.

\- بەرخۇردارئىبىن مەھمۇد

بىر كۈنى خەلىپە مەئمۇن ئەدەب بىلەن سۆزلەۋاتقان بىر بالىدىن: «كىمنىڭ ئوغلىسەن ؟» دەپ سورىدى. بالا: «ئەدەبنىڭ ئوغلىمەن» دەپ جاۋاب بەردى. خەلىپە مەئمۇن بۇ جاۋابنى ئاڭلاپ: «ئەجەبمۇ ئېسىل ئاتاڭ بارئىكەن-ھە! » دەپ ئۇنىڭغا تەھسىن ئوقۇدى.

\- مۇھەممەد زېھنىي

ئۆزۈڭدىن كېيىنكىلەرگە ئۈلگە بولاي دېسەڭ، ئۆزۈڭدىن ئىلگىرىكىلەردىن ئۈلگە ئال.

\- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

چىن ئىنسان ھەمىشە ئىلىم ۋە ھۈنەر ئېلىشقا ئىنتىلىدۇ. ئىلىم بىر دەرەخ بولسا، ئەدەب ئۇنىڭ مېۋىسىدۇر. ئەدەبسىز ئالىم - مېۋىسىز دەرەخكە ئوخشايدۇ.

\- مۇھەممەد زېھنىي

ھېكمەت ئەرباپلىرىنىڭ ئېيتىشلىرىچە ، كىشىنىڭ ۋۇجۇد گۈلى ئەدەب رەڭگى ۋە ھىدىدىن خالىي بولسا، ئۇ كىشى ئادەملەر نەزەرىدە تىكەندەك خار ۋە بىئېتىبار بولۇر، خەلق كۆڭلى ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتلىشىشتىن قالۇر ھەمدە خاھ ياتلار بولسۇن ياكى ئاغىنىلىرى بولسۇن ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈر. ئۇنىڭ ئەھۋالى بەتلىرىگە نەپرەت قەلىمى بىلەن يىرگىنچلىك ۋە ياتلىق بەلگىلىرىنى قويۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن شەرم-ھاياسىز ۋە ئەدەبسىز كىشىلەر دەۋرانىنىڭ دەككىسى ۋە تەنبىھىدىن ئۆزلىرىنىڭ ئازادلىق قاناتلىرىنى سىنغان ھالدا كۆرگەي ۋە ئۇلارغا ھېچكىم ھېچقاچان مېھر-مۇھەببەت كۆرسەتمىگەي.

\- بەرخۇردار ئىبىن مەھمۇد

تەربىيە تەسىر قىلىدىغان كىشىلەر ئۈچ تائىپىگە بۆلۈنىدۇ:

بىرىنچىسى، ئاق بىلەن قارىنى زادىلا تونۇمىغان باللار. ئۇلارنىڭ تەبىئىيىتى يامانلىق چاڭ-توزانلىرى بىلەن تېخى كىرلەنمىگەن، كۆڭلى بولسا يامان ئىشلار زۇلمىتى بىلەن قارىلانمىغان بولۇپ ، بۇنداق باللارغا نەسىھەت تېز تەسىر قىلىدۇ. بۇنداق باللارنى توغرا يولغا ئاسان ئۆگەتكىلى بولىدۇ.

ئىككىنچىسى، ئاق بىلەن قارىنى ئاجرىتالايدىغان بولۇپ قالغان باللار. ئۇلاردىن بەزىلىرى ئۆز نەپسىنىڭ ئۈستۈنلۈكى بىلەن ياخشىلىقسېرى بۇرۇلالمايۋاتقان بولىدۇ. بۇنداقلار قىلىۋاتقان ئىشنىڭ يامانلىقىنى بىلىدۇ، نۇقسانلىرىنى بولسا تەن ئالىدۇ. بۇنداقلارنى تەربىيەلەش بىرىنچى

خىلدىكىلەرگە قارىغاندا قىيىنراق، ئەمما ئۇلارغا دائىملىق تەربىيە بېرىلىپ، ھەرخىل نەسىھەت ۋە تەنبىھلەر قىلىپ تۇرۇلسا، ئەلۋەتتە ياخشى يولغا كىرىدۇ.

ئۈچىنچىسى، ئائىلىدە بولمىغۇر ئۆي ۋە بۇزۇق پىكىرلەر بىلەن ئۆسۈپ ئۈلگىيغان كىشىلەر. ئۇلار ئۆمۈر بويى ناھەق ئىشلارنى ھەق، دەپ بىلىپ كەلگەن ۋە شۇنىڭغا ئەستايىدىل ئېتىقاد قىلغان بولىدۇ. يامانلىق قىلغان بولسىمۇ، ئۇنى ئۆزلىرىچە ياخشىلىق، دەپ ئويلايدۇ. بۇنداق كىشىلەرنى تەربىيىلەش ناھايىتى قىيىن. ئۇلارنى تەربىيىلىمەك خۇددى يىگنە بىلەن قۇدۇق قازغانغا ياكى تېخى قىزىپ چوغقا ئايلانمىغان تۆمۈرنى بولقىلىغانغا ئوخشاشتۇر.

دانالار ياخشى ياكى يامان خۇلقلۇق بولۇشنى ئائىلىگە باغلايدۇ. ئۇلارنىڭ ئېيتىشلىرىچە ، بۇزۇق خوتۇندىن تۇغۇلغان ۋە رەزىل ئاتا قولىدا تەربىيىلەنگەن بالىدىن ياخشىلىق كۈتۈش قىيىن. چىرايلىق خۇلق قۇياشقا ئوخشايدۇكى، قۇياش مۇزنى ئېرىتىۋەتكەنگە ياكى سۇ تۇزنى ئېرىتىۋەتكەنگە ئوخشاش چىرايلىق خۇلقمۇ ھەممە يامانلىقلارنى ئېرىتىپ تاشلايدۇ.

- ئەبۇلبەرەكات قادىرى

مۇرەببىيسى بولمىغان ئادەمنى ھاياتنىڭ ئۆزى تەربىيىلەيدۇ.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ئىستېبدات ئىگىلىرىنى تەربىيىلەش شۇنداق بىر كىمياۋىدۇركى، ئۇ قارا تۇپراقنى ساپ ئالتۇنغا، ناقىس تاشنى بولسا ئەيىبسىز گۆھەرگە ئايلاندۇرىدۇ. مىسالى ئېيتىدۇرلەركى:

تەربىيىدىن تۇپراق گۆھەر بولىدۇ،
ناق ئىچرە مۇشكى ئەنبەر بولىدۇ.
قىممەتسىز بىر قارا تۆمۈرنى ئىكسىر،
تەربىيە ئەيلىگەچ ساپ زەر بولىدۇ!

- خوجا سەمەندەر تېرمىزى

ئەزىزىم، ھۈنەر ئەھلىنىڭ تەربىيىسى يولىدا تىرىشقىن. ھۈنەرسىز كىشىلەرگە ئاتىسىنىڭ خەزىنەتلىرى تۆپەيلى ئېتىبار قىلما! ئادەملەرنى ئاتىسىنىڭ تۆھپىلىرى تۆپەيلىدىن ئەمەس، ئۆزلىرىدە بولغان قابىلىيەت سەۋەبىدىن تەربىيىلىمەك لازىم!
بېيىت:

ئۇلۇكتۇر ھاياتتا ھۈنەرسىز كىشى،
ھۈنەرسىز بولغاندىن ئۆلگىنى ياخشى!

- خوجا سەمەندەر تېرمىزى

ئەدەبسىزلىك شۇنداق سەلكى، ئۇ ئابروي ۋە بۈيۈكلۈك قەسرىنى گۇم قىلىپ ، ئىدراك بويىنىنى ھەر خىل ئارقانلار بىلەن باغلاپ تاشلايدۇ. ئاقىللارنىڭ ئېيتىشلىرىچە ، ئەدەب رىئايىسى شۇنداق سۈرمىكى، ئۇنىڭ توزۇندىسىنى ھەرقانداق كىشىگە سۈرتسە ، ئېتىبار كۆزىنىڭ روشەنلىكى ھېچقانداق سەۋەب بىلەن زەئىپلىك ۋە ئىللەتكە يولۇقمايدۇ.

زامانىنىڭ ئۇلۇغ-ئۇششاقلىرى ئۇنىڭ ھوزۇرىنى مېھر-مۇھەببەت بەزمىسىنىڭ چىرىغى، دەپ بىلگەيلەر. بۇنداق كىشىلەر ئىقبالىنىڭ يۇلتۇزى كۆڭدىن كۆڭگە يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈلۈۋېرىدۇ. خۇددى مۇنۇ ھېكايەتتىكى بالىغا ئوخشاش ئۇلارنىڭ سائادەت ۋە ئىززەت سەھىپىلىرى شاھانە ئىلتىپاتنىڭ يورۇق چىرىغىدىن يېزىلىۋېرىدۇ.

ھېكايەت. ھوشيارلىقنىڭ كىميا تەبىئەتلىك سەررافلىرى بۇ ھېكايەتنىڭ بىباھا ئالتۇنىنى شۇنداق پۇل قىلىپ چېكىدۇرلەركى، بىر كۈنى باغداد ۋىلايىتىدە بىرنەچچە بالا كوچىدا ئويناۋاتاتتى، شۇ شەھەرنىڭ ھاكىمى دەم ئېلىش نىيىتىدە ئاتقا مىنىپ، شۇ كوچىدىن ئۆتۈپ قالدى. ھاكىمنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن بىر بالا ئەقلىنىڭ مۇئەللىمى ياردىمىدە بۇ ھالنى سېزىپ ئورنىدىن تۇردى ۋە ئەدەب يۈزىسىدىن چەتكە چىقىپ، تام تۈۋىدە تۇردى. باشقا بالىلار بولسا ھېچنەرسە سەزمىگەندەك ئويۇننى ئويناۋەردى. بۇنى كۆزىتىپ تۇرغان پادىشاھقا ھېلىقى بالىنىڭ ھەرىكىتى ياقتى. ئۇ ئېتىنى بالا تەرەپكە ئازراق ماڭدۇرۇپ، ئۇنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە قاراتتى. ئۇنى سىناپ بېقىش مەقسىتىدە قولىدىن ئۈزۈكنى چىقىرىپ بالىلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئاتتى ۋە دېدى: «كىمكى ئۈزۈكنى بىرىنچى بولۇپ تېپىپ كەلسە ، شۇ شاھانە تارتۇق ئالىدۇ». بالىلار بىرىنچى بولۇپ ئۈزۈكنى تېپىۋېلىشقا ھەرىكەت قىلىشتى. كۈتۈلمىگەندە ئۈزۈكنى بىر بالا تېپىپ، پادىشاھقا ئېلىپ كەلدى. ھېلىقى بالا بولسا ئۆز ئايىغىنى ئەدەب چېگرىسىدىن چىقارماي، جايىدا قىمىرلىماي تۇردى.

فەرد:

ھەركىم ئەدەب سۇرمىسىنى تارتسا ھايا كۆزىگە،
مەقسەت كېلىنىنى قىلۇر شەكسىز ئۇ رام ئۆزىگە.

پادىشاھ كۆز قىرى بىلەن ئۇ بالىنىڭ ھالىتىنى كۆزىتىپ تۇرار ئىدى. شۇڭا، بۇ قېتىم ئۈزۈكنى ئۇنىڭ ئالدىغا تاشلىدى. بالا بولسا يەردىن ئېلىپ توپىسىنى ئېرىتتى-دە ، بىر سۆيۈپ، ئەدەب ۋە ھايا بىلەن ئاستا-ئاستا مېڭىپ كېلىپ، ئىككى قوللاپ پادىشاھقا ئۇزاتتى. پادىشاھقا ئۇنىڭ ئەدەب ۋە ھاياسىنىڭ چىرايلىقلىقى يېقىپ، دېدى:

ئەدەب ئۆز ئىگىسىن يەتكۈزۇر بىر كۈن،
ئىززەتۇ ئابرويغا ۋە سائادەتكە.
ئەدەبنىڭ بېغىدىن تېرسە ھەركىم گۈل،
ھاياتى تولغۇسى خۇش تاراۋەتكە.
ئەدەبلىك كىشىلەر تاپار ياخشىلىق،
ئەدەبسىزلىك نىشاندۇر، بىل، مالامەتكە.

گەپنىڭ قىسقىسى، پادىشاھ بالىلارنىڭ ھەممىسىنى تارتۇقلىدى ۋە سوڭ خادىملىرىدىن بىرىگە دېدى: «مانا بۇ بالىنىڭ ئاتا-ئانىسىنى تېپىپ، رازى قىل، بالىسىنى بىزگە بەرسۇن، تەربىيىلەشكە ئەرزىيدىغان بالا ئىكەن».

قىتئە:

پاكىزە ، ئەقىللىق، ھۇشيار ھەر بالا،
ھەيپتۇر كۆرمىسە ئەگەر تەربىيەت.
ئىلىمنىڭ شولىسى نۇرىنى چاچمىغاي،
كىشىدە بولمىسا ئەگەر مەرىپەت.
ياقۇتنىڭ يۈزىگە بەرمىسە پەرداز،
ھېچقاچان بولالماس تاجى سەلتەنەت!

— بەرخۇردار ئىبنى مەھمۇد

ئالىم، ئىلىم، كىتاب، قەلەم، ئۇستاز، كەسىپ-ھۈنەر، ياخشى پەزىلەتلەر، ئوبدان خىسلەتلەر ۋە سالاملىشىش توغرىسىدا

لوقمان ھەكىم ئېيتۇر:

— ئالىملار بىلەن بىللە بول، ئۇلارنىڭ سۆھبىتىدىن بەھرىئال، قاغجىرىغان يەرلەر ئاسمان سۈيى بىلەن كۆكەرگىنىگە ئوخشاش ئۆلگەن قەلبلەر ھېكمەت نۇرى بىلەن تىرىلۇر.

— مۇھەممەد زىبھنىي

ئەفلاتۇن ھەكىم ئېيتۇر:

— ئۈچ خىل كىشىلەرگە ئىچىم ئاغرىيدۇ: باي تۇرۇقلۇق كەمبەغەلگە ئايلانغان كىشىلەرگە، ئۇلۇغ بولۇپ تۇرۇقلۇق خارغا ئايلانغان كىشىلەرگە ۋە ئالىم بولۇپ تۇرۇقلۇق نادانلار سۆھبىتىگە قاتناشقان كىشىلەرگە!

— «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

ئەگەر ئىنسان ئىلىم نۇرى بىلەن ئۆز يولىنى يورۇتمىسا ، نادانلىق ۋە زۇلمەت كوچىسىدا قالىدۇ. كىشى قەلبىنىڭ نۇرى ئىلىم ۋە مەرىپەت بىلەن قۇۋۋەتلىنۇر. ئىنسانىيەتنىڭ قەدرى ئىلىم بىلەن ھاسىل بولۇر. ئىلىمدىن ھازىرغىچە ھېچكىم زىيان كۆرگەن ئەمەس. ئىلىمنى ئىگىلەشنىڭ ئۆزى بىر سەنئەتتۇر. دۇنيادا قانداق ياۋۇزلۇقلار يۈز بەرگەن بولسا، ئۇلارنىڭ ھەممىسى نادانلىق تۈپەيلى كېلىپ چىققان. ئەڭ زور ھالاكەت نادانلىق ، ئىنسانىيلىقنى يوق قىلغۇچىمۇ نادانلىقتۇر. ياخشى تەھسىل كۆرگەن ۋە ئىلىم نۇرى بىلەن خۇلقىنى ياخشىلىغان ئايال ھەر يەردە ئىززەت تاپقاي. ئىلىم-ئايال ئۈچۈن زىننەت. ئەقلىنى نادانلىقتىن قۇتۇلدۇرغان ھەر بىر ئايال نومۇس، ئىززەت، ئاياللىق قەدرىنى چۈشىنىپ يەتكەي. بۇنداق ئايال ھېچ بىر ئىشتا ئاداشمىغۇسى. ئىلىمسىز ئايال بولسا بالا تەربىيىسىدە تۇرلۇك كەمچىلىكلەرگە يول قويىدۇ. ئادەم ئۈچۈن ئەڭ زۆرۈر نەرسىلەر-نومۇس، ئىززەت، ھايا قاتارلىق پەزىلەتلەر ئىلىم-مەرىپەت ئارقىلىق كەسىپ قىلىنۇر.

بەختىنىڭمۇ، راھەتىنىڭمۇ، بايلىقىنىڭمۇ تۈپ نېگىزى ئىلىمدۇر. ئالىم ۋە كامىل كىشىلەرنىڭ مەرتىۋىسى شۇ سەۋەبلىك يۇقىرى بولۇر.

— فەخرۇلبەنات سۇلايمانىيە

ئەگەر بىر كىشىنىڭ ئۈچ پەرزەنتى بولسا، ھەر ئۈچىلىسىگىمۇ ئىلىم ئۆگەتكىنى ياخشى. مۇبادا بۇنداق ئىمكانىيەتكە ئىگە بولمىسا ، بىرىگە ئىلىم ئۆگەتسۇن، بىرىگە ھۈنەر، يەنە بىرىگە دېھقانچىلىق ياكى تىجارەت ئۆگەتسۇن. ئومۇمەن ئۇلارنى بىرەر پايدىلىق ئىش بىلەن مەشغۇل قىلىپ، بىكارچى ۋە قەبىھ كىشىلەر بىلەن ئۇلپەت ۋە ھەمسۆھبەت بولۇپ قېلىشىدىن ساقلاش كېرەك.

— مۇھەممەد ئىبنى مۇھەممەد ئەل-جامىي

ئىلىم ۋە ئەدەب — ئىنساننى دۇنيادا ئەزىز ۋە مۇكەررەم قىلغۇچى، ئاچكۆزلۈك، پەسكەشلىك ۋە جاھىللىقتىن قۇتقۇزغۇچى، مەرىپەت نۇرىغا ۋە سائادەت گۈلشىنىگە يېتەكلىگۈچىدۇر.

— ئەبدىبەك شىرازىي

ئىبنى ئابباستىن سوراشتى:

— سەن قانداق قىلىپ شۇنچە كۆپ ئىلىمگە ئېرىشتىڭ؟

ئۇ شۇنداق دەپ جاۋاب بەردى:

— سوئال بەرگۈچى تىل، بىلگۈچى قەلب ۋە چىدامىلىق ئوقۇتقۇچى بىلەن.

— «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

شەئبىي ئېيتىدۇ:

— ئىلىم بابىدا نېمىنى ئىشتكەن بولساڭ يېزىۋال، قەغەز بولمىسا تامغا بولسىمۇ يېزىپ قوي، چۈنكى يادلىۋېلىنغان نەرسە ئۇنتۇلىدۇ، يېزىلغان نەرسە مەڭگۇ قالىدۇ.

— «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

تۆت نەرسە ئۆلۈك دىلنى تىرىلدۇرىدۇ: ئۇستاز، ياخشى دوست، مۇۋاپىق يار ۋە دۆلەت-ئىقبال سەۋەبچىسى بولىدىغان دانا ئەقىل.

— مۇئىنىددىن جۇۋەينىي

بىر كۈنى ئىسكەندەردىن سورىدى:

— سەن ئۇستازىڭنى ئاتاڭدىنمۇ كۆپرەك ھۆرمەت قىلار ئىمىشسەن، شۇ راستمۇ؟

— ھەئە، -دەپ جاۋاب بەردى ئىسكەندەر، — ئاتام مېنى يوقلۇق ئاسمىنىدىن ئېلىپ چۈشتى، ئۇستازىم بولسا، مېنى يەردىن كۆككە كۆتۈردى!

— «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

بۇزۇرگمېھردىن:

— نېمە ئۈچۈن ئۇستازىڭنى ئاتاڭدىنمۇ ئۈستۈن دەرىجىدە ھۆرمەت قىلىسەن؟ - دەپ سورىدى.

— چۈنكى ئاتام مېنى ئۆتكۈنچى ھاياتقا ئېلىپ كەلدى، ئۇستازىم بولسا ماڭا باقىي ھايات بېغىشلىدى، -دەپ جاۋاب بەردى.

ھەقىقەتەنمۇ ئۇستاز ئىلىم بېرىش بىلەن كىشىنىڭ نامىنى ئۇلۇغلاپ ئەۋلادلار ئاغزىدا قالدۇرىدۇ ۋە ئىككىنچى ھايات بېغىشلايدۇ.

— «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

كىشىلەرگە ئۇلاردىن ئاۋۋالراق سالام بېرىشكە

ئالدىرا. چۈنكى بۇ ئۇلۇغ كىشىلەرنىڭ پەزىلەتلىرىدىن بولۇپ، كەمتەرلىك نىشانلىرىدىن بىرىدۇر.

- مۇھەممەد ھۇسەيىن

قەلەم ئالەمنى ئىدارە قىلىدۇ.
قەلەمنىڭ كۈچى قىلىچتىن ئۈتكۈر.
قىلىچنىڭ كۈچى-قەلەمنىڭ ئۈچى.

- «ئاتىلارسۆزلىرى» دىن

سەھل ئىبىن هارۇن ئېيتىدۇ:

- قەلەم كۆڭۈلنىڭ بۇرنىدۇر، ئۇ قاچان قانىسا سىرلارنى دەپتەر يۈزىگە چاچىدۇ ۋە ئەسەرلەرنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ. قەلەم قەغەز يۈزىگە گۆھەر تىزغۇچى ئەسۋابتۇر. كىتاب بىر باغكى، يېزىقلىرى ئۇنىڭ گۈللىرىدۇر.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

كىتاب -. ئالىملار پىكرىنىڭ پاناھگاھى، دانا كىشىلەر بوستانىنىڭ چەمەنى، ئاددىي كىشىلەرنىڭ تاماشاگاھىدۇر. ئۇ - ھېچكىمى يوق كىشىلەرگە كۆڭۈل ئاچىدىغان باغ، غەمكىن كىشىلەرگە رەھنەمادۇر. ئۇ ھەممە يەردە ھەممە بىلەن ئاشنا، دەردلىك كىشىلەر دىلىغا داۋادۇر.

ئارىفىي كىتابنى ماختاپ تۆۋەندىكىچە كۈيلەيدۇ:

بىر دوستكى، ھېچكىمگە بەرمىگەي ئازاب،
ئۇزاق سىناپ كۆردۈم، بىلسەڭ ئۇ كىتاب.
سىرنى يوشۇرماس ئوقۇغۇچىسىدىن
خەۋەر بېرۇر ساڭا يازغۇچىسىدىن.
خىلۋەتتە سەن بىلەن بولۇپ ئۇ ئۈلپەت،
جىمغىنا قۇرىدۇ يېقىملىق سۆھبەت.
ھېچكىمدىن قىلىشماس بىلىملىك ئەھباب،
ئۇنىڭدىن سورىمىساڭ بەرمىگەي جاۋاب.

- مۇھەممەد جەبەلرۇدىي

كىمكى كىتابنى كۆپ كۆرسە، كىتاب ئۇنىڭ زېھنىنى ئاچىدۇ، زوقىنى ئاشۇرىدۇ، سۆزگە چېچەن قىلىدۇ.

كىتاب - يالغۇزلۇقتىكى ئەڭ يېقىن سىرداشتۇر.

كىتاب - ھەم ئۆتمۈشتىن، ھەم كېلەچەكتىن خەۋەر بەرگۈچىدۇر.

كىتاب - ئىنساندىن ھېچ نەرسە تىلىمەيدۇ، ئەمما ئۇنى كامىللىققا يەتكۈزىدۇ.

كىتاب - ئەدەب-ئەخلاقنىڭ كانى، بىلىمنىڭ بۇلىقى.

- «ئاتىلارسۆزلىرى» دىن

ئەي ئەزىز! كىشى ئۈچۈن كىتابتىن ئەزىز ۋە يېقىملىق سۆھبەتداش يوقتۇر. كىتاب - پاساھەت، بالاغەت، لاتاپەتتە تەڭداشسىز ۋە مۇناپىقلىقتىن خالىي ھەمراھتۇر؛ يالغۇزلۇقتا ۋە غەملىك كۈنلەردە سىرداش ئۈلپەتتۇر. ئۇنىڭدا ئىككىيۈزلىمىلىك ۋە كىنە يوقتۇر. ئۇ شۇنداق ھەمدەمكى، سۆزلىرىدە يالغان ۋە خاتا بولماس، سۆھبىتىدىن كىشىگە مالاللىق يەتمەس. ئۇ ئۆز دوستىنىڭ دىلىنى ئاغرىتمايدۇ.

ئۇنىڭ سۆھبىتىدىن ساڭا شۇنداق ئېسىل پايدىلار يېتىدۇكى، بۇنداق پايدىنى كىشىلەردىن تاپالمايسەن. ئەكسىچە، كۆپلىگەن ئادەملەر سۆھبىتىدىن كىشىگە زىيان يېتىدۇ. كىتابتىن ئىبارەت بۇ دوست ئىچىدە بارچە ئىلىم-ھۇنەر مۇجەسسەمدۇركى، ئۇ، كىشىلەرنى ئۆتمۈشتىن ۋە كېلەچەكتىن خەۋەردار قىلىپ تۇرىدۇ. شۇڭلاشقا، «كىتاب-ئەقىل قەلئەسىدۇر» دېيىلۇر.

- مۇھەممەد جەبەلرۇدىي

ئەبۇ بەكر ئەلخارەزمىي ئۆلۈم تۆشىكىدە ئىدى. ئۇنىڭدىن سوراشتى:

- كۆڭۈللىرى نېمىنى خالايدۇ، ئىشتىھالىرى نېمىگە تارتىدۇ؟

ئۇ دېدى:

- كىتاب يۈزىگە بىر قارىۋالسام!

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

ھۇنەر ۋە سەنئەت شۇنداق نەرسىكى، ئۇ كېرەكسىز قالمايدۇ، ئىشلەتمىسەڭ يوقالمايدۇ، كېرەك چاغدا بولسا ساڭا ياردەمچى بولىدۇ. ئەر كىشىگە 40تۈرلۈك ھۇنەرمۇ ئاز. ئەركەك بولۇپ تۇرۇپ «مەن بۇنى بىلمەيمەن» دېيىش ئۇياتتۇر.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

ھېكمەت. ھەركىمنىڭ ئالتۇنى بولمىسىمۇ، ھۇنىرى بولسا، دۇنيادا ھېچبىر خەۋپ-خەتىرى بولمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن كىشى ھۇنەر زىننىتى بىلەن بېزەنمىكى لازىم. ھۇنەرسىز كىشى قۇرۇق سۆلەتتۇر. قۇرۇق سۆلەت كىشى قېتىپ تۇرغان سۈرەتكە ئوخشايدۇ. سۈرەتكە قارىغىنكى، ئۇ ئادەمگە ئوخشىسىمۇ، جېنى يوقتۇر. دەرەخ شېخى يېمىشسىز بولسا، ئۇنىڭ ھايۋاننىڭ مۈڭگۈزىدىن نېمە پەرقى بولسۇن؟! قەلەم گەرچە چۆپ بولسىمۇ، ئىلمۇھۇنەرنى ئاشكارا قىلغانلىقى ئۈچۈن ئەزىزدۇر. كۆزگۈگۈزەللەر يۈزى تۈپەيلى قولدىن چۈشمەيدۇ.

- مۇھەممەد جەۋھەر زەمىندار

ھەقىقەتەنمۇ، ھۇنەر-مېھرىبان دوست، شەپقەتلىك يار ۋە ھالاۋەتكە يەتكۈزگۈچى بىر چاپقۇر ئاتتۇركى، ئۆز چەۋەندازىنى راھەت ۋە ئېتىبار مەنزىلىگە تېزلا يەتكۈزىدۇ ۋە ئۇ شۇنداق ھىمايىچىدۇركى، ئۆز ئىگىسىنى تەمە ئوتىدىن قۇتقۇزۇپ، ئامان ساقلايدۇ.

- بەرخۇردار ئىبىن مەھمۇد

ئەي ئوغۇل! بۇ نەسىھەتلەرگە قۇلاق سال، كەسىپ-ھۇنەر ئۆگىنىشتىن ئۇيالما، ئەمگەك قىلىشنى ئۆگەن! يۇرت ۋە ئەلنىڭ راۋاجلىنىشىمۇ ھۇنەرگە باغلىق. ئەڭ ھالال ۋە ئەڭ تاتلىق يېمىلىك، يارىشىملىق كىيىم-كېچەك ھۇنەردىن ھاسىل بولۇر. ھۇنەر-يوشۇرۇن خەزىنە! كۈنلەرنىڭ بىرىدە دۇنيا تاسادىپلىرى تۈپەيلى مال-مۈلكۈڭدىن ئايرىلساڭمۇ، ھۇنىرىڭدىن ھېچقاچان ئايرىلمىغايسەن! ھۇنەر سېنىڭ دائىملىق ھەمراھىڭ، مەدەتكارىڭدۇر.

- مۇھەممەد جەۋھەر زەمىندار

ئىنساننىڭ ھۈنىرى - ئۇنىڭ بايلىقى.
پۇل تۈگەيدۇ، ھۈنەر تۈگىمەيدۇ.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ھۈنەر سەھىپىسىگە رەقەم چەككۈچىلەر قۇتلۇق قەدەملىرى ئارقىلىق ھەر بىر يۇرت ۋە مەملىكەتنىڭ قىزىل تىللا كەبى مۆتىۋەرلىرىنىڭ، شېرىن سۆزلۈك ئۇلۇغ-ئۇششاقلىرىنىڭ رەھمىتىگە مۇيەسسەر بولىدۇ. ئەگەر كىشىنىڭ ئىلكىدە قابىلىيەتنىڭ تازا ئالتۇنىدىن بىردىرھەم بولسا، ئېغىر كۈنلەردىمۇ ئۇنىڭ كۆزى تەمە چاڭلىرى بىلەن بۇلغانمايدۇ ۋە ئائىلە خەزىنىسى بايلىقنىڭ ئالتۇن-كۈمۈشىدىن خالىي بولمايدۇ.

- بەرخۇردار ئىبنى مەھمۇد

ئادەمنىڭ بەرىكەتلىك ۋە بەدۆلەت بولۇشى ئۈچۈن ھۈنەر - كەسىپتىنمۇ قىممەتلىك ماتا يوق ھەمدە ئۇلۇغلۇق ۋە سائادەت ئاسمىنى ئۈچۈن بولساقابىلىيەت-تىن يارقىنراق يۇلتۇز يوق. ھۈنەر سۈيى بىلەن سۇغۇرۇلمىغان كىشى خۇددى يېمىشى ۋە سايىسى يوق قۇرۇق دەرەخكە ياكى ھىدى ۋە رەڭگى بولمىغان گۈلگە ئوخشايدۇ. دەرھەقىقەت، بۇ جەننەت كەبى گۈلشەننىڭ رەيھانلىرى ھىدىدىن دىمىقىنى خۇش بۇي قىلغان كىشى خىلمۇ خىل، تېپىلغۇسىز لەززەتلىك نېمەتلەردىن بەھرىمەن بولىدۇ. بۇ نېمەتنىڭ يېقىملىق شارابىدىن بىر يۇتۇم تېتىمىغان كىشى دائىما بەختسىزلىك ۋە ئاجىزلىق بىلەن بېشى ئاغرىپ، خۇمار بىلەن يۈرىدۇ ھەمدە كۆپ ئازاب-ئوقۇبەتلەر يۈكىنى يەلكىسىدە كۆتۈرۈپ يۈرۈشكە مەجبۇر بولىدۇ. بىلىم ۋە ھەقىقەت بېغىنىڭ باغۋەنلىرى كەسىپ-ھۈنەرسىز كىشىلەرنى جەمئىيەتنىڭ رەزىل ۋە پەسكەش كىشىلىرى، دەپ ھېسابلايدۇ. كەسىپۇ كامالسىز كىشى ھېچكىمنىڭ مۇھەببىتىگە ئېرىشەلمەيدۇ ۋە ھېچكىم كەسىپ-ھۈنەرسىز كىشىگە ياردەم قولىنى سوزمايدۇ. مۇئەللىپ ئېيتىدۇ:

ھۈنەر بىلەن ھاياتنىڭ يولىنى ئىگىلىگەنلەر،
بەخت خەزىنىسىنىڭ كېلىتىگە مۇيەسسەر.

- بەرخۇردار ئىبنى مەھمۇد

ئائىلە، ئاتا-ئانا، ئاكا-ئۇكا، قېرىنداش ۋە قوشنىلار توغرىسىدا

بەختىيار بولۇشنى ئىستىسەڭ مۇنۇ خىسلەتلەرنى مۇجەسسەم قىل: ئەۋۋەلا ئاتا-ئاناڭنىڭ ھەققىنى ئادا قىل، ئاتا-ئانا خۇرسەنلىكى كىشى ئۈچۈن بۇ دۇنيادا چوڭ دۆلەتتۇر.

- مۇھەممەد ھۇسەيىن

«ئىھيا» ۋە «كىميا» كىتابلىرىدا پەرزەنت توغرىسىدا تۆۋەندىكى سۆزلەر ئېيتىلىدۇ: «پەرزەنت ئاتا-ئانا قولىدىكى ئامانەتتۇر، ئۇنىڭ دىلى بولسا نەپىس گۆھەرگە ئوخشايدۇ. گۆھەرگە ھەر خىل نەقىشلەر قويۇش مۇمكىن بولغىنىغا ئوخشاش بالا دىلىغىمۇ تۈرلۈك پىكىرلەر نەقىشىنى سېلىشقا بولىدۇ. بالا قەلبى تازا يەرگە ئوخشاشكى، ئۇنىڭغا قانداق ئۇرۇق سەپسەڭ، شۇ ئۇرۇق ئۈنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاتا-ئانىلار بىلەن ئوقۇتقۇچىلار بۇ ئىشتا ئۆز ئارا ھەمكارلىشىپ، پەرزەنتلەر دىلىغا ياخشىلىق ئۇرۇقىنى سەپمەكلىرى لازىم».

ھېكايەت. «رەۋزەئى خۇلد» ئەسىرىنىڭ مۇئەللىپى مەۋلانا مەجدىددىننىڭ يېزىشىچە، ئۇ بىر كۈنى يەزد شەھىرىدە ۋەز ئېيتىۋاتقانىكەن. سۆز ئاتا-ئانا ئۈستىدە بولۇۋاتقان چاغدا، بىر بوۋاي ئورنىدىن تۇرۇپ يىغلىغىنىچە: «ئەي مەۋلانا، ئاتىسىنىڭ ساقىلىدىن تۇتۇپ بېشىغا كالتەك بىلەن ئۇرغان پەرزەنت توغرىسىدا نېمە دەيدۇلا؟» دەپ سورىدى. مەن ئۇنىڭدىن: «ئاتىسى ئۇنى نېمە ئىشقا ئۆگەتكەنىدى؟» دەپ سورىدۇم. ئۇ: «ئېشەكنى ئىجارىگە بېرىشكە» دەپ جاۋاب بەردى. «ئەيىب ئۇنىڭ ئاتىسىدا، -دېدىم ئۇنىڭغا، - بالىنى كىچىكىدىنلا ئىلىم ئۆگىنىشكە جەلپ قىلغىنىدا ۋە ياخشى كىشىلەر سۆھبىتىگە ئەۋەتكىنىدە ئىدى، بۇنداق ئىش يۈز بەرمەس ئىدى. ئاتا بۇنداق قىلىش ئورنىغا بالىنى ئېشەكنى ئىجارىگە بېرىشكە ئۆگىتىپتۇ. نەتىجىدە بالا ئېشەكنى نوختىسىدىن تارتىپ، بېشىغا تاياق بىلەن ئۇرۇشقا ئۆگىنىپ قالغان. ئۆز ئاتىسىنىڭ ساقىلىنى ئېشەكنىڭ نوختىسى، دەپ ئويلاپ تارتقان، بېشىنى ئېشەكنىڭ بېشى، دەپ ياغاچ بىلەن ئۇرغان».

دېمەك، پەرزەنتنى نادانلىق زىممىستانىدىن ئېلىپ ئىلىم ئاپتابىستانىغا يېتەكلىگىنىكى، ئىلىم-ئىنسان پەخرى، نادانلىق بولسا غەپلەتتۇر.

- مۇھەممەد ئىبنى مۇھەممەد ئەل-جامى

ئاتىلىرىمىز ئائىلىنىڭ يىرىقىنى يېقىن، يوقىنى بار قىلىش ئۈچۈن دائىم ھەرىكەت قىلىدۇ. ئۇلار بىزلەرنىڭ تۇرۇشىمىز ئۈچۈن ئۆي-جاي ھازىرلايدۇ، كىيىندۈرۈش ئۈچۈن كىيىم-كېچەك تاپىدۇ، ئىچىشىمىز ۋە يېيىشىمىز ئۈچۈن ئاش-نان تېپىش كويىدا بولىدۇ. قىسقىسى، ھەر بىر ئائىلىنىڭ گۈللەپ-ياشنىشى ئۈچۈن بىرىنچى بولۇپ ھەرىكەت قىلغۇچى كىشى-ئاتىدۇر.

بالىلار! ئاتا-بوۋىلىرىمىز بىز ئۈچۈن تەر تۆكۈپ ھەرىكەت قىلىدىغانلىقىنى، قولىدىن كېلىدىغان ھەممە ياخشىلىقلىرىنى بىزلەرگە تەييارلاش يولىدا بار ۋۇجۇدى بىلەن ئەمگەك قىلىۋاتقانلىقىنى بىلىشىمىز لازىم ۋە بۇنىڭ شۈكرانىسى ئۈچۈن ئۇلارغا ئىتائەت قىلىشىمىز ، ئاتىلىرىمىز چارچىغاندا ھەم ياردەم كېرەك بولغاندا، شۇ زامان ياردەملىشىشكە ئالدىرىشىمىز، پەرزەنتلىك بۇرچىنى ئادا قىلىشقا ھەمىشە تەييار تۇرۇشىمىز كېرەك.

ھەر بىر پەرزەنتنىڭ ئاتا-ئانىنى ھۆرمەت ۋە ئىھتىرام قىلىشى ھەمدە ئۇلارغا نىسبەتەن شەپقەت ۋە

مەرھەمەتلىرىنى كۆرسىتىشى مۇھىم ۋەزىپىلىرىدىن بىرىدۇر. ئۆز ئاتا-ئانىسىنى رازى قىلمايدىغان، ئۇلارنى رەنجىتىدىغان پەرزەنتنىڭ ئىشلىرى ھېچقاچان ئىلگىرى كەلمەيدۇ ۋە ئۇنىڭ ئەل ئالدىدا ئابرويى بولمايدۇ.

— مۇستەفا ھامىيپاشىشا

ھېكايەت. ئېيتىشلىرىچە، بىر باي كىشىنىڭ بىرلا ئوغلى بار بولۇپ، ئۇ ناھايىتى ئىسراپچى ۋە ئورۇنسىز پۇل سەرپلىگۈچى ئىدى. بېيت:

دۆلەت ھەرگىز ئەمەس ئويۇن ئۇچۇن جاھاندا،
بەلكى ئۆزنى ساقلاش ئۇچۇن دائىم ئاماندا.

ئاتا ئۆز ئوغلىنىڭ يارامسىزلىقىنى بىلگەنلىكى ئۇچۇن ئالدىنئالا چارە كۆرۈپ، بۇ جاھاندىن كۆز يۇمار چېغىدا ئۇنىڭغا ئۇگۇت-نەسىھەت قىلىپ دېدى:

— ئەي ئوغلۇم، مەن ئۆلگىنىمدىن كېيىن بايلىقىمنىڭ بەرى ساڭا قالىدۇ. ئىشەنچىم كامىلكى، سەن ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئورۇنسىز خەجلەپ تۈگىتىسەن. قولۇڭدا ھېچنەرسە قالماي، ئاچلىق ۋە خارلىق دەستىدىن ئاخىرى ئۆلۈمگە رازى بولىسەن. مەن نېرىقى ئۆينىڭ شىپىغا بىر ئارقان باغلاپ قويدۇم. جېنىڭدىن تويغان چېغىڭدا ئۆزۈڭنى ئەنە شۇ ئارقانغا ئاسۇرسەن!

ئاتا شۇ سۆزلەرنى دەپ بولۇپ جان بەردى. يارامسىز ئوغۇل كۆپ ئۆتمەي ھەممە پۇل-پۇچەكلىرىنى سەرپلەپ تۈگەتتى. ئاخىرى تىلەمچىلىك قىلىشنى ئار بىلىپ، ئېسىلىپ ئۆلۈۋالماقچى بولدى. ئاتىسى تەيىنلەپ قويغان ئۆيگە كىرىپ سىرتماققا بويىنىنى سېلىپ ئۆزىنى تاشلىدى. لىم ياغاچ ئۇنى كۆتۈرەلمەي سىنىپ كەتتى ۋە شۇ ھامان ئاتىسى بالىسى ئۈچۈن سۇقۇپ قويغان بايلىقلارمۇ توپا ئارىلاش يەرگە چۈشتى. بايلىقنىڭ ئەمگەك ئارقىلىقلا تېپىلىدىغانلىقىنى چۈشىنىپ يەتكەن ئوغۇل ئەمدى پۇلنى ئويلاپ ئىشلىتىدىغان، خەيرلىك ئىشلارغا سەرپلەيدىغان بولدى. ئاتىسىنىڭ ھەققى — ھۆرمىتى ئۈچۈن خەلقنى خۇشھال قىلىشقا ۋە ساخاۋەت نۇرىدىن بەھرىمەن قىلىشقا كىرىشتى.

— «مەخزەنۇل ئۇلۇم» دىن

باللار! ئانىلىرىمىز بىزلەرنى قاتارغا قوشۇش ئۈچۈن مېھرۇ مۇھەببىتىنى ئىشقا سېلىپ، ئارامىدىن كېچىپ، كېچىلىرى كۆز يۇمماي، ئاق سۈت بېرىپ، تەربىيىمىزگە مەشغۇل بولغان. خاپا بولۇپ قالساق ياكى كۆڭلىمىز بىرئاز رەنجىپ قالسا ئەتراپىمىزدا پەرۋانە بولغان، تاۋىمىز قېچىپ قالسا، ھوزۇر-ھالاۋىتىنى يوقاتقان ھەم ئانا. مەلۇمكى، باغۋەنسىز بىرەر دەرەخنىڭ يېمىشى ياخشى بولماس. ئانا بولسا بىزلەرنىڭ باغۋەنىمىزدۇر. ئۇ ھەر دائىم بىزلەرنى پەرۋىشلەش كويىدا يۈرىدۇ. بۇنى چۈشەنگەن ھەرقانداق بالا ئۆز ئانىسىنى ھەممە نەرسىدىن ئۈستۈن قويغۇسى ۋە ھەمىشە ھۆرمەتلىگۈسى.

ئەقىللىق پەرزەنت ھېچقاچان ئانا مېھرىنى ئەستىن چىقارماس، كىچىككىنە بىر ئىشقا كىرىشكەندىمۇ ئانىسىنى بۇنىڭدىن ۋاقىپلاندۇرۇپ، ئۇنىڭ رازىلىقىنى ئالۇر. ئانىسىنىڭ ئېيتقان سۆزلىرىگە قۇلاق سېلىپ مەسلىھىتىگە ئەمەل قىلۇر. ھەر ۋاقىت ئانىسىنى مىننەتدار قىلىشقا ئۇرۇنۇر.

ۋايىغا يەتكەن باللار ياخشى تەربىيە ئېلىپ، بىرەر كەسىپ ئىگىلەپ ئالغاندىن سوڭ، ھەر قېتىم ئانىلىرىنىڭ ئالدىغا كەلگىنىدە ، ئۆزىنىڭ شۇ ئانىسىنىڭ ئاق سۈتىنى ئېمىپ چوڭ بولغانلىقىنى ، ئۇنىڭ ئىسسىق باغرىدا پەرۋىش تاپقانلىقىنى ئويلاپ، ئانىسىغا ھەرگىزمۇ قاتتىق-يىرىك سۆزلىمەس، يۇمشاق سۆزلەر بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئالۇر. ئانىنىڭ ئۆزلىرى ئۈچۈن چەككەن جاپالىرىنى كۆز ئوڭىغا كەلتۈرۈپ، شۇ چەككەن جاپا-مۇشەققەتلىرىنى ئۇنتۇلدۇرۇشقا ئۇرۇنۇر ۋە ئۇلارنىڭ كۆڭۈل رىزالىقىنى ئېلىپ، بىر ئۆمۈر شادىمان قىلۇر.

— مۇستەفا ھامىيپاشىشا

ئاتا-ئانىنىڭ خىزمىتىنى قىلىش ھەر بىر پەرزەنتنىڭ بۇرچىدۇر. ئەمما بۇ بۇرچ ئاتا-ئانا قاچانكى پەرزەنتنىڭ خىزمىتىگە موھتاج بولۇپ قالغاندا ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ.

پەرزەنتنىڭ ئاتا-ئانا ئالدىدىكى ئەدەب-ئەخلاقى شۇنداقكى، پەرزەنت ئاتا-ئانا نېمە دېسە دىققەت بىلەن قۇلاق سالىدۇ، ئۇلارنىڭ گەپلىرىگە قوشۇق سالمايدۇ، نېمىنى بۇيرۇغان بولسا بۇيرۇغان نەرسىلىرىدە خىيانەت ياكى گۇناھ ئىش بولمىسىلا جان-دىل بىلەن بېجىرىدۇ. ئۇلار ئولتۇرغان جايلىرىدىن تۇرسا پەرزەنتمۇ ئىرغىپ ئورنىدىن تۇرىدۇ، چاقىرسا، «لەببەي» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ھەمىشە ئۇلارنى خۇرسەن قىلىش كويىدا يۈرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئالدىدا تەزىم بىلەن تۇرىدۇ. قىلغان ئىشلىرىنى مىننەت قىلمايدۇ. ئاتا-ئانىنىڭ قىلغان ئىشلىرىغا ئاچچىقلىنىپ، ئۇلارغا ھومايمايدۇ. ئۇلارنىڭ رۇخسىتىسىز سەپەرگە چىقمايدۇ.

يەنە باشقا ھوقۇقلىرىدىن بەزىلىرى شۇكى، ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئەدەب بىلەن ئولتۇرىدۇ، يېشىنىپ ئولتۇرمايدۇ. بىرەر يېرى ئاغرىۋاتقان بولسا ئاتا-ئانىنى تەشۋىشكە سالماسلىق ئۈچۈن ئىمكانى بارىچە ئۇلاردىن يوشۇرۇشقا ھەرىكەت قىلىدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە ئەدەب قائىدىلىرىنى جاي-جايىغا قويىدۇ.

— مۇھەممەد ئىبنى مۇھەممەد ئەل-جامىي

سائادەتمەن ئەقىل ئىگىلىرى پەرزەنتلىرىنى خۇددى ئادەم بەدىنى ئەزاسىغا ئوخشىتىدۇ. ھەر بىر ئەزا ئۆز ئىگىسىگە قانچىلىك كۆپ ئىش قىلىپ بەرسە، شۇ ئەزانى باشقىلىرىغا قارىغاندا كۆپرەك ئەزىزلەيدۇ. پەرزەنت قانچىلىك ئەزىز ۋە مۆكەررەم بولسۇن، ئەگەر ئۇ ئەدەب زىننىتىدىن نېسىۋىسىز بولسا، بەئەينى كۆرۈش قۇۋۋىتىدىن ئايرىلغان كۆزگە ئوخشايدۇ.

پەرزەنت بولسا ئەگەر نا ئەھل بەدكار،
يېمىشسىز دەرەختۇر بىسەمەر، بىنار!

— بەرخوردار ئىبىن مەھمۇد

كىتابلاردا بايان قىلىنىشىچە، ئاتا-ئانىنىڭ پەرزەنتتە سەكسەن تۈرلۈك ھەققى بار. ئۇلارنىڭ قىرىقى ئاتا-ئانا تىرىكلىكىدە، قالغان قىرىق تۈرلۈكى ئۆلگەندىن كېيىن ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ. تىرىكلىك چاغدىكى قىرىق ھەققىنىڭ ئونى تەنگە، ئونى تىلغا، ئونى دىلغا ۋە ئونى مالغا تەئەللۇقتۇر.

تەنگە تەئەللۇق بولغان ئون ھەق ئاتا-ئانىغا چىن دىلىدىن خىزمەت قىلىشتۇر. بۇ شۇنداقكى، ئاتا-ئانىغا ھەممە ۋاقىت ھۆرمەت كۆزى بىلەن قارىلىشى، قىلما، دەپ بۇيرۇغان ئىشلار قىلىنماسلىقى، ئۇلارنىڭ مەسلىھىتى ۋە رازىلىقىسىز ھېچبىر ئىشقا قول ئۇرۇلماسلىقى لازىم. يەنە ئۇلار سەن ئولتۇرغان جايدا ھازىر بولسا ، دەرھال ئورنىڭدىن تۇرۇپ ئۇلارنى كۈتۈۋېلىشىڭ، ئۇلار ئولتۇرغان بولسا، سەن ئۆزۈڭ ئۆرە تۇرۇشۇڭ، ئۇلار ئولتۇرىدىغان جايغا سەن ئولتۇرماسلىقىڭ، يولدا بىرگە كېتىۋاتقان بولساڭ ئالدىغا ئۆتۈۋالماسلىقىڭ كېرەك. ئەگەر توپىلاڭ، پاتقاق، سۇلۇق ياكى ئومۇمەن خەۋپلىك جايلارغا كەلگەندىلا ئۇلارنىڭ ئالدىغا ئۆتۈۋالساڭ بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئوچۇق چىراي بىلەن ئولتۇر. قاپىقىڭنى سالما، ھومىيىپ قارىما، چاقىرغىنىدا يۈگرۈپ بار.

دىلغا تەئەللۇق ئون نەرسە شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، بىرىنچى، ئۇلارغا رەھىم شەپقەت بىلەن قارا؛ ئىككىنچى، ئۇلارغا ھەر دائىم قولۇڭدىن كەلگىنىچە ياخشىلىق قىل؛ ئۈچىنچى، سېنىڭ شادلىقىڭ ئۇلارنىڭ خۇرسەنلىكى بىلەن بولسۇن؛ تۆتىنچى، ئۇلار غەم چەكسە، سەنمۇ قايغۇر ۋە ئۇلارنىڭ دەردىگە مەلھەم بولۇش يولىنى ئىزدە؛ بەشىنچى، ئۇلار ئوشۇقچە سۆزلىسىمۇ مالال كۆرمە؛ ئالتىنچى، ئۇلار تەنبىھ بەرسە خاپا بولماستىن خۇرسەن بول؛ يەتتىنچى، ئۇلارغا ھەرقانچە ياخشىلىق قىلساڭمۇ ۋە ھەقلىرىنى ھەرقانچە ئادا ئەتسەڭمۇ، ئۇلارنىڭ دىللىرىنىڭ زەررىچە ئازار يەپ قېلىشىنى ئۆزۈڭ ئۈچۈن ئار دەپ بىل؛ سەككىزىنچى، ئۇلارنىڭ قانداق نىيەتلىرى بولسا، شۇ نىيەتلىرىگە يېتىشلىرى ئۈچۈن ھەرىكەت قىل؛ توققۇزىنچى، ئۇلار قانچىلىك ئۆزۈن ئۆمۈر كۆرسە، شۇنچىلىك خۇشال بول؛ ئونىنچى، قانچىلىك دەردلىك بولسا، كۆڭۈللىرىنى ئېلىشقا شۇنچىلىك تىرىشقىن.

تىلغا تېگىشلىك بولغان ئون ھەق شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، بىرىنچى، ئاتا-ئاناڭغا مۇلايىم مۇئامىلە قىل ۋە دائىم تەۋازۇدا بول؛ ئىككىنچى، ئۇلارغا يۇقىرى ئاۋازدا سۆزلىمە؛ ئۈچىنچى، ئۇلارغا كۆپ سۆزلىمە ۋە قوپاللىق قىلما؛ تۆتىنچى، ئۇلارنىڭ ئېتىنى ئاتاپ چاقىرما؛ بەشىنچى، ئۇلار سۆزلەۋاتقاندا سۆزىنى بۆلمە؛ ئالتىنچى، ئۇلارنىڭ ئېيتقانلىرىنى رەت قىلما؛ يەتتىنچى، ئۇلار سېنى ئىشقا بۇيرىسا، ياق، دېمە؛ سەككىزىنچى، ئۇلار قاتتىق ئاۋازدا گەپ قىلسىمۇ، سەن پەس ئاۋازدا سۆزلە؛ توققۇزىنچى، ئۇلارنىڭ سۆزلىرىگە ئاھ-ئۇھ دەپ كەتمە. . .

مالغا تەئەللۇق بولغان ئون ئىش تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت: بىرىنچى، ئۆزۈڭگە كىيىم-كېچەك قىلىشتىن ئىلگىرى ئاتا-ئاناڭغا قىلىپ بەر؛ ئىككىنچى، ئۇلارغا ئۆزۈڭ يەيدىغان تائاملاردىنمۇ ئېسىلراق تائام قىلىپ بەر؛ ئۈچىنچى، بىر دەستۇرخاندا غىزالىنىۋاتقىنىڭدا يېمەكلىكلەرنىڭ ياخشىلىرىنى ئۇلارنىڭ ئالدىغا سۈرۈپ قوي. ھېكايە قىلىنىشىچە، ھەننان ئىبىن ئەتىيە ئۆز ئانىسى بىلەن بىر دەستۇرخاندا تاماق يېيىشتىن قورقىدىكەن. ئۇ دائىم: «ئانامنىڭ كۆزى چۈشۈپ، ئەمدى يەي ، دەپ تۇرغان مېۋىسىنى بىلمەستىن يەپ قويسام، بۇنىڭدىن ئانامنىڭ كۆڭلى رەنجىسە ، مەن گۇناھكار بولۇپ قالسام، ئۇچاغدا ھالىم نېمە بولماقچىدى، مەن شۇنىڭدىن قورقىمەن» دەر ئىكەن؛ تۆتىنچى، قانداق نەرسىنى سېتىۋېلىش ئىستەكلىرى بولسا، شۇ نەرسىسىنى سېتىۋېلىپ بەر، چۈنكى سەن ياش چېغىڭدا نېمىنى خالىساڭ، ئۇلار شۇ نەرسىنى سېتىۋېلىپ بەرگەن؛ بەشىنچى، ئۆيلىرىنى ياخشىلا ۋە ئۇنى جاھازلاپ بەر؛ ئالتىنچى، سورىمىسىمۇ پۇل بېرىپ تۇر، چۈنكى بۇنى ئۇلار ئاشكارە ئېيتالماسلىقلىرى مۇمكىن؛ يەتتىنچى، ئۇلارغا: «تاپقان-تۈككىنىمنىڭ ھەممىسى سىزلەر ئۈچۈن، نېمىنى خالىسىڭىزلار شۇنى بىمالال ئېلىۋېرىڭىزلار ھەممىسىنى ئۆزىڭىزلەرنىڭكىدەك كۆرۈڭىزلەر» دېگەندەك سۆزلەر بىلەن ئارىدىكى ئويلىش ۋە تارتىنىشلارنى كۆتۈرۈۋەت؛ سەككىزىنچى، ئەگەر ئاتا-ئاناڭدىن يىراق يەردە ئولتۇرساڭ، گاھ-گاھ مېھمانغا چاقىرىپ، ئۇلارنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتىنى قىل؛ توققۇزىنچى، ئاتا-ئاناڭنىڭ دوستلىرىنىمۇ ھۆرمەت قىل، بۇ ئىشىڭ بىلەن سېنىڭ ئاتا-ئاناڭ ئۆز دوست-ئاغىنىلىرى ئالدىدا يۈز تاپىدۇ. . .

مەلۇمىڭىز بولغايكى، ئاتا-ئانا ئۆلگەندىن كېيىن قىلىنىشى كېرەك بولغان قىرىق تۈرلۈك ھەق-ھوقۇقتا تۆۋەندىكىلەر كىرىدۇ: بىرىنچى، ئۆلۈكنى تېزلىك بىلەن دەپىن قىلىش چارىلىرىنى كۆر، چۈنكى ئۆلۈكنىڭ ئىززىتى ئۇنى تېزلىك بىلەن ئۆزىتىشتا. يەرلىكىدە قويۇشتىن ئىلگىرى جەسەتنى يۇيۇپ-تاراشنى ۋە كېپەنلەشنى ئۇنتۇما. ئۆزۈڭ داد-پەرياد قىلىپ يىغلىما ۋە ئۆزگىلەرنىڭمۇ شۇنداق قىلىشىغا يول قويما.

ئاتا-ئانا يەرلىكىگە قويۇلغاندىن كېيىن ، ئۇلارنىڭ تۇپراق بېشىغا پات-پات بېرىپ تۇر. ئەگەر ھەپتىدە بىر قېتىم زىيارەت قىلىشنى ئادەت قىلساڭ، ئۇلۇغ كىشىلەر يولىنى تۇتقان بولىسەن. باشقىلارنىڭ ئۆلگەن ئاتا-ئانىلىرى توغرىسىدا يامان سۆزلەر قىلمىغىنكى، ئۇلارمۇ سېنىڭ ئاتا-ئاناڭنى شۇنداق

يامان سۆزلەر بىلەن يادلىمىسۇن. ھېكمەت كىتابلىرىدا ئېيتىلىشىچە، كىمكى ئۆز ئاتا-ئانىسى ئۆلگەندىن سوڭ ئۇلار توغرىسىدا يامان سۆزلەر قىلسا، ئۇ مەلئۇن كىشىدۇر.

ئاتا-ئاناڭ ۋاپات بولغاندىن سوڭ، ئۇلارنىڭ يارۇ دوستلىرىنى ئۆيۈڭگە تەكلىپ قىلىپ، ئۇلار بىلەن بىرگە ئاتا-ئاناڭ خاتىرىسىنى ياد ئەت، ئاتا-ئاناڭ ياخشى كۆرگەن يېمەكلىكلەرنى تەييارلاپ، بۇرادەرلىرىنى ئېغىزلاندۇر!

ـ مۇھەممەد ئىبنى مۇھەممەد ئەل-جامىي

پەرزەنتلەر ئاتا-ئانىسىغا ئىتائەت قىلىپ، ھەر ۋاقىت ئۇلارنىڭ رازىلىقىنى ئىلىشلىرى كېرەك. ھەربىر سائادەتلىك ۋە ئەزىز پەرزەنت ھەربىر ئىشتا ئاتا-ئانىسىنى رازى قىلىپ، ئۇلارنى خۇشھال قىلىدۇ. ئاتا-ئانا خۇرسەنلىكىنى ئۆزىگە كېلىدىغان ياخشىلىقنىڭ باشلامچىسى، دەپ بىلىدۇ. نىجات ئىشىكىنىڭ كېلىتى ۋە سائادەت گۈلزارىنىڭ نەسىمى ئاتا-ئانا رازىلىقى تۈپەيلى ھاسىل بولىدۇ. پەرزەنت تەربىيىلەشتىن مەقسەت شۇلكى، ئۇلار ئىمكانىيىتىنىڭ بارىچە ئاتا-ئانا خىزمىتىنى قىلسۇن ۋە ھەرگىز ئۇلارغا ئۇيات ۋە شەرمەندىچىلىك كەلتۈرمىسۇن. چۈنكى ئۇيات ۋە شەرمەندىچىلىك ئاتا-ئانىنىڭ پەرزەنتكە بولغان كۆزگۈسىنى خىرەلەشتۈرىدۇ ھەم بۇنداق يامان پەرزەنتتىن ياتلارنى ياخشىراق، دەپ بىلىدۇ.

ـ بەرخۇردار ئىبنى مەھمۇد

بالا يەتتە ياشقا كىرگەندە ئۇ ئىلىم ئېلىشقا ئۆگىتىلگەي ۋە نادانلىق پاتقىقىدىن قۇتۇلدۇرۇشقا تىرىشىلغاي. ئەگەر ئۇنىڭغا ئىلىم ئۆگىتىشنىڭ ئىلاجى بولمىسا، بىرەر ياخشى ھۈنەرگە ئۆگىتىلگەي.

ئەگەر سېنىڭ بايلىقىڭ قانچە كۆپ بولسا، ئۇلارنى پەرزەنتىڭنىڭ ئىلىم ۋە ھۈنەر ئىگىلىشى يولىدا سەرپلە. چۈنكى مال-بايلىققا ئىشەنگىلى بولمايدۇ، ئىلىم-ھۈنەر بولسا ھېچقاچان ئۆلمەيدۇ. ئىلىم ۋە ھۈنەر ئۆگەنمەيدىغان كىشىلەر توغرىسىدا ئالىملار ئۈچ تۈرلۈك سەۋەب بارلىقىنى ئېيتىشىدۇ. بۇنداق كىشىلەر يا زاھىد، يا ھورۇن، ياكى تەكەببۇر كىشىلەردۇر. ئەگەر ئۇ زاھىد بولسا، پات ئارىدا تەنە بالاسىغا گىرىپتار بولىدۇ. ئەگەر ھورۇن بولسا، گادايلىق كوچىسىغا كىرىدۇ. ئەگەر تەكەببۇر بولسا، ئىلاجىسىزلىقتىن ئاخىرى ئوغرىلىق يولىغا كىرىدۇ. كىمكى كەسپۇكارغا ئىگە بولسا، بۇنداق ئىللەتلەردىن يىراقتا بولىدۇ.

ـ مۇھەممەد ئىبنى مۇھەممەد ئەل-جامىي

ئاتا-ئاناڭغا قانداق مۇئامىلىدە بولغان بولساڭ، پەرزەنتلىرىڭدىنمۇ خۇددى شۇنداق مۇئامىلىنى كۈت.

ـ «مەخزەنۇل ئۇلۇم» دىن

ھېكايەت. قىز يىگىتنىڭ سوئالىغا جاۋابەن دېدى:

ـ كىشىنىڭ قەلبىدە تۆۋەندىكىدەك بوستانلار بولىدۇ:

بىرىنچى، ئىلىم بوستانى؛ ئىككىنچىسى، مۇلايىملىق بوستانى؛ ئۈچىنچى، ئىخلاس بوستانى؛ تۆتىنچى، كەمتەرلىك بوستانى؛ بەشىنچى، ساخاۋەت بوستانى؛ ئالتىنچى، رىزا بوستانى؛ يەتتىنچى، ئۈمىد بوستانى.

ـ بۇ بوستانلاردا نېمىلەر بولىدۇ!ـ دەپ سورىدى يىگىت.

قىز دېدى:

ـ كىشىكى روناق تاپاي دېسە، ئەۋۋىلەم ئىلىم بوستانىغا كىرىدۇ ۋە ئۇ يەردىكى نادانلىق، جاھىللىق خەس-خەشەكلىرىنى يۇلۇپ، ئۇزاققا تاشلايدۇ. سوڭ مۇلايىملىق بوستانىغا كىرىدۇ ۋە بۇ بوستاندا ھەسەت تىكەنلىرى ئۈنگەن بولسا، ئۇلارنى يۇلۇپ تاشلايدۇ. كېيىن ئىخلاس بوستانىغا كىرىدۇ ۋە بۇ يەردە رىيا ۋە بەد گۇمانلىق ئوتلىرى بولسا، ئۇلارنى يۇلۇپ بوستاننى تازىلايدۇ. ئاندىن كەمتەرلىك بوستانىغا كىرىدۇ ۋە بۇ بوستاندا تەكەببۇرلۇق ھەم مەغرۇرلۇق خەشەكلىرى بولسا، ئۇلارنى يۇلۇپ تازىلايدۇ. ئۇندىن سوڭ رىزا بوستانىغا كىرىدۇ ۋە بۇ بوستاندا مەنمەنلىك، جاھىللىق تىكەنلىرى بولسا، بوستاننى ئۇلاردىن خالىي قىلىدۇ. سوڭ ئۈمىد بوستانىغا كىرىدۇ ۋە بۇ بوستاندا ئۈمىدسىزلىك، چۈشكۈنلۈك تىكەنلىرى بولسا، ئۇلارنى يۇلۇۋېتىدۇ.

يىگىت قىزنىڭ ئەقلىگە تېخىمۇ قايىل بولدى ۋە شۇنچە ياشقا كىرىپمۇ بۇنداق ئاقىلە قىزنى كۆرمىگىنىنى ھېس قىلدى. سوڭ قىزدىن سورىدى:

ـ ئەي قىز، تېخى ياشلا تۇرۇپ شۇنچە ئىلمۇ ھېكمەتنى كىمدىن ئۆگەندىڭىز؟

ـ ئاتا-ئانامدىن!ـ دەپ جاۋاب بەردى قىز.

ـ مۇھەممەد جەبەلرۇدىي

بالىلارنىڭ يامان، بىلىمسىز كىشىلەر بىلەن دائىملىق سۆھبەت-پاراڭدا بولۇشلىرىغا يول قويماسلىق كېرەك. چۈنكى ئۇلار نېمىنى كۆرسە ۋە كىمگە ئەگەشسە، شۇلارغا تېزدىن كۆنۈكۈپ قېلىشىدۇ. ئەگەر شۇنداق ئەھۋال كۆرۈلسە، ئۇ چاغدا لوقمان ھەكىم ۋە ئەفلاتۇننىڭ مىڭلاپ ئۆگۈت-نەسىھەتلىرى بىلەنمۇ ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىن ئادەتلىنىپ قالغان ئىشلىرىنى چىقىرىۋەتكىلى بولمايدۇ.

ـ بەرخۇردار ئىبنى مەھمۇد

سورىدى: ئوغۇلدىنمۇ تاتلىق نەرسە نېمە؟

ئېيتتى:

ـ نەۋرە

ئوغۇل قوۋانسا، ئاتا-ئانا يايرايدۇ.

ياخشى ئوغۇل ئاتىسىنى بېشىدا كۆتۈرىدۇ.

بالا بالىدىن تاتلىق.

ـ «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ھەقىقىي پەرزەنت ھەر بىر ئىشتا ئۆز ئاتىسىنىڭ ھۆكمىگە بويسۇنىدۇ.

ـ بەرخۇردار ئىبنى مەھمۇد

ئاتا-ئانىغا ئىتائەت قىلىش بىلەن بىرگە ئۇلارغا چىن دىلدىن ئىشىنىش ۋە ھەر بىر ئىشتا ئۇلارنى سىرداش، دەپ بىلىش لازىم. چۈنكى باللارغا قارىغاندا ئاتا-ئانىلار كۆپنى كۆرگەن، ئەقىل ۋە تەجرىبە ھاسىل قىلغان ھەم ياخشى-ياماننى بىلگەن بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاتا-ئانىلار باللارغا توغرا يول كۆرسىتىپ، نەسىھەت ۋە مەسلىھەتلەر بېرىشى، باللار بولسا ئۇلارغا ئەمەل قىلىشى كېرەك.

ئاتا-ئانىنىڭ سۆزلىرىگە ئىشەنمىگەن، ئۆزىنى ئۇلاردىن ئەقىللىق ۋە ئىشبىلەرمەن، دەپ سانىغان باللار كۆپلىگەن قىيىنچىلىقلار ۋە ھەرخىل ئاپەتلەرگە دۇچار بولۇر. چۈنكى ئىشەنچسىزلىك ئادەمدە ئالدامچىلىق ۋە يالغانچىلىقنى تۇغدۇرغۇسى، يالغانچىلىق بولسا ھەممە قەبىھلىكلەرنى يۈزەگە چىقىرۇر. بىراۋغا يالغان سۆزلەش ئەڭ چوڭ ئەيىب بولۇپ، ئاتا-ئانىنى ئالداش تېخىمۇ ئېغىر يارىماس ئادەتتۇر. ئاتا-ئانىنى غەپلەتتە قالدۇرۇش، ئىش ئەھۋاللارنىڭ ھەقىقىتىدىن خەۋەرسىز قالدۇرۇش ئاتا-ئانا ئۈچۈن زور ئۇقۇبەت ۋە ھاقارەتتۇر. باللار قىيىن ئەھۋال ۋە ئېغىر كۈلپەتكە دۇچار بولغىنىدا ئۆز ئاتا-ئانىلىرىنى بۇنىڭدىن ۋاقىپلاندۇرسا، ئاتا-ئانىلار ئۆزلىرىنىڭ ئەقلى، تەجرىبىلىرى بىلەن بۇ قىيىن ھالەتتىن قۇتۇلۇش يولىنى كۆرسىتىپ بەرگۈسى.

ھاياتتا خاھ كىچىك، خاھ چوڭ ئىش بولسۇن، بىرەر بالىغا: «بۇنى ئاتا-ئاناڭدىن يوشۇر، ئۇلارغا ئېيتما» دېسە، ئۇ كىشى دوست ئەمەس، بەلكى دۈشمەندۇر. بۇنداق ئادەمنى كۆرگەن بالا ئۇنى دۈشمەن دەپ بىلىپ، ئۇنىڭدىن قېچىشى كېرەك. سۆزنىڭ قىسقىسى شۇكى، ھەر بىر پەرزەنت ئۆزىنىڭ ئاتا-ئانىسىنى ئۆز ئەھۋالىدىن، قىلىۋاتقان ئىشىدىن ۋاقىپلاندۇرۇپ تۇرۇش بىلەن بىرگە، ئۇلارنىڭ ئۈگۈت-نەسىھەتلىرىگە قۇلاق سېلىشى ۋە ئەمەل قىلىشى لازىم. ئۇلارنىڭ ياخشى ئىشلىرىدىن ئۆلگە ئالمىقى، تەجرىبىلىرىدىن پايدىلانمىقى كېرەك.

ھەربىر بالا بىرەر تاسادىپ تۈپەيلى بىرەر خاتاغا يول قويسا، بۇ خاتانى تۈزىتىشكە دەرھال كىرىشىشى، پۈتۈن كۈچ-قۇۋۋىتىنى ئىشقا سېلىپ ئۆزىنى ئاقلىشى، ئىككىنچىلەپ بۇنداق ئىشنى قىلماسلىق ئۈچۈن جان-جەھدى بىلەن كۈرىشىشى كېرەك.

— مۇستەفا ھامىپاشا

باللار ھاياتتا ئۆسۈپ ئۇلغايغانلىرىدا ئۇلارنىڭ تەلەي-تەقدىرى مۇنۇ ئىككى نەرسىدىن بىرى بولىدۇ: يا بەخت-سائادەتلىك بولىدۇ، ياكى گۇمراھلىق يولىغا مېڭىپ، بەختسىز بولىدۇ.

باللار قانداق قىلىپ بەختلىك بولۇشلىرى مۇمكىن؟ ئەگەر بالا ئاتا-ئانىسىنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سالسا، ئۇلارنىڭ كۆرسەتكەن يولىدىن چىقمىسا، بەرگەن مەسلىھەتلىرىنى جان دەپ قوبۇل قىلسا، ئۇلارغا ئانچىكىم قۇلاق سېلىپلا قالماي، پۈتۈن كۈچى بىلەن ئەمەل قىلىشقا تىرىشسا ۋە دائىم يادىدا تۇتسا، بۇنداق بالا چوڭ بولغاندا ئەلۋەتتە بەختلىك بولىدۇ.

باللار قانداق قىلىپ بەختسىز بولۇپ قالىدۇ؟ ئەگەر بالا ئۆز ئاتا-ئانىسىنىڭ غەرەزسىز، چىن كۆڭلىدىن مېھرىبانلىق قىلىپ ئېيتقان سۆزلىرىگە قۇلاق سالمىسا، بەرگەن مەسلىھەتلىرىنى قۇلاققا ئالمىسا، باشقىلارنىڭ ئۈگۈت-نەسىھەتلىرىنى ئاڭلىمىسا، بارغانسېرى يولدىن ئادىشىدۇ، بۇنىڭ ئاقىۋىتىدە بەختسىز بولۇپ قالىدۇ. بەختسىز باللار چوڭ بولغىنىدا ئۆزلىرىنىڭ بەختسىزلىكىگە ئۆزلىرىنى ئەيىبدار دەپ ھېسابلىماي، ئاتا-ئانىلىرىغا تۆھمەت تاشلىرىنى ئاتىدۇ ۋە بەختسىزلىكلىرىنىڭ سەۋەبچىسى قىلىپ ئۇلارنى كۆرسىتىشىدۇ.

ئەي باللار! سىزلەر كىشىلىك ھاياتتا كۆرۈپ تۇرغىنىڭىزلاردەك، ئىلىملىك ۋە مەرىپەتلىك كىشىلەر ھەمىشە ئىززەت ۋە ئىكرامدا بولىدۇ، پۇلى كۆپ، مەنمەن دېگەن بەدۆلەت كىشىلەر بولسا، ئابرۇي جەھەتتىن ئۇلاردىن پەس تۇرىدۇ. بۇنىڭدىن كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، ئىلىم كىشىنى ئەل ئالدىدا ئەزىز ۋە مۆكەررەم قىلىدۇ.

— مۇستەفا ھامىپاشا

ئاتاڭ ياكى بوۋاڭنىڭ نەسلى نەسەبى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئۆز ئەمگىكىڭ ۋە ھۈنىرىڭ بىلەن كېرىل!

ئاتا-ئانا، ئۇرۇق-تۇغقانلارنى ئىززەت-ئىكرام قىلماق پەقەت ياشلىق كۈنلىرىمىزدىلا ياكى باي-بەدۆلەت ئۆتكەن چاغلىرىمىزدىلا بولماي، ئۆمرىمىز ئاخىرىغىچە ۋە كۈچىمىزدىن قالغانغا بولۇشى كېرەك. چوڭلارنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋەت-ئالاقىلىرى باشقىلارغا زور تەسىر كۆرسىتىدۇ ۋە ياشلار بۇ مۇناسىۋەتلەردىن ئۆلگە ئالىدۇ.

بىز ئاتا-ئانىمىز بىلەن بىللە ياشاۋاتقىنىمىزدا ئۇلارنى دائىم خۇشال قىلىشىمىز، ئۇلارغا كۆرسىتىلىدىغان ئىززەت-ئىكرام قائىدىلىرىگە نۇقسان يەتكۈزمەسلىكىمىز، ھەر دائىم ھال-ئەھۋالىنى سوراپ تۇرۇشىمىز لازىم. ئۆيلۈك بولۇپ باشقا يەرگە قورۇ-جاي قىلىپ كۆچۈپ چىقىپ كەتكىنىمىزدىن كېيىن بولسا، ئۇلارنىڭ يېنىغا تېز-تېز بېرىپ تۇرۇشىمىز، قوللىرىنى ئۆپۈپ دۇئاسىنى ئېلىشىمىز، بۇنداق ئىمكانىيەت بولمىغىنىدا خەت ئارقىلىق ئەھۋاللىرىدىن خەۋەردار بولۇپ تۇرۇشىمىز كېرەك. ئەگەر بىزنىڭ ئىلمىمىز ۋە كەسپىمىز ئاتا-ئانىمىزنىڭكىدىن يۇقىرى بولسا، بۇنىڭغا ئەسلا مەغرۇرلانماسلىقىمىز كېرەك، بۇ، ئىنسانىي پەزىلەتلەردىن سانىلۇر. ئاتا-ئانا ئالدىدا ئەمەل ۋە كەسىپ بىلەن ماختىنىپ كېرىلىشتىن كۆرە، نادان ۋە ئىلىمسىز بولغان ئەۋزەلدۇر.

ئاتا-ئانا تىرىكلىكىدە ئۇلارنى خۇش قىلىش، ۋاپاتىدىن كېيىن بولسا ئۇلارنىڭ تىرىكلىكىدە ئېيتقان نەسىھەتلىرى ۋە مەسلىھەتلىرىگە ئەمەل قىلىش،

ئۇلارنى ياخشى خىسلەتلىرى بىلەن ئەسلەپ تۇرۇش - سادىق ۋە ۋاپادار پەرزەنتلەرنىڭ ئەڭ ياخشى ئادەتلىرىدىندۇر. شۇنىسىمۇ مەخپىي قالمىغايكى، ئاتا-ئانىدىن باشقا يەنە ئۆزىگە ئالىي ھىممەتلىك قىلغان ۋە ياخشىلىق قوللىرىنى سوزغان كىشىلەرنىڭ ئىززەت-ئىكرامىنى بىجا كەلتۈرۈشتىمۇ ھېچبىر نۇقسانغا يول قويماسلىق كېرەك.

- مۇستەفا ھامىپاشا

ئىسمى «ئاكا» بولسىلا، ئاكا بولۇۋېرمەيدۇ.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ئۇرۇق - تۇغقانلىرىڭنى ئۆزۈڭدىن يىراقلاشتۇرما، ئۇلارغا مەرھەمەت كۆزى بىلەن باق. ئۇلارنىڭ كېيىنگە قۇلاق سال ۋە ھەمىشە ياخشىلىقىڭنى ئايىما! رەھىم-شەپقەت ئۇزاق ياشاشنىڭ ۋاستىسىدۇر ۋە ئۇ كىشىنىڭ تىنچ، پاراۋان ياشىشىنىڭ سەۋەبچىسىدۇر.

بېيت:

كىمەرسىدىن رازى بولسا گەر قېرىنداش،
ئېشىپ ئابرويى، بولغاي ھەممىگە باش.

- مۇھەممەد ھۈسەيىن

ھېكمەت. قوشنىلارنىڭ كەم ۋە قايسى مىللەت كىشىسى بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلارنى ھۆرمەتلىمەك ۋە قوشنا ھەق-ھوقۇقىنى ئادا قىلماق ئادىمىيلىك خۇسۇسىيەتلىرىدىن بىرىدۇر. قوشنىلارنىڭ ئىتتىغا سەۋەبسىز تاش ئېتىش، مۈشۈكىنى پىش، دېيىش ئۇلارنى ھاقارەتلىگەنگە ئوخشاشتۇر.

بىر كىشى دوستىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۆيىدە چاشقان كۆپىيىپ كەتكەنلىكىدىن شىكايەت قىلدى. دوستى ئۇنىڭغا مۈشۈك بېقىشنى مەسلىھەت قىلدى. ئۇ بۇنىڭغا قوشۇلماي: «مۈشۈك باقسام ئۆيۈمدىكى چاشقانلار قوشنامنىڭكىگە قېچىپ چىقارمىكىن، دەپ ئەنسىرەيمەن» دېدى. دېمەك، ئۆزۈڭگە نالايىق ھېسابلىغان نەرسىنى ئۆزگىلەرگىمۇ راۋا كۆرمە!

- مۇھەممەد جەۋھەر زەمىندار

قوشنا يامان بولسا ياخشى قوشنىنىڭمۇ ئابرويى چۈشۈپ كېتىدۇ، دوستى يامان بولسا ياخشى كىشىنىڭمۇ ھۆرمىتى كېمىيىدۇ.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

قوشنىنىڭ ھەق-ھوقۇقلىرىدىن بىرىنى ئېيتسام، بۇ شۇكى، قوشنىغا ھېچ ۋاقىت ئازار بەرمەسلىك ۋە ئۇنى خاپا قىلماسلىقتۇر. قوشنا كېسەل بولۇپ قالسا، ئۇنىڭدىن ھال سوراش، بېشىغا مۇسىبەت چۈشسە ياردەم قىلىش، خۇشاللىق ۋە قايغۇلۇق كۈنلىرىدە بىللە بولۇش، ئۇنىڭدىن خاتالىق ئۆتسە كەچۈرۈش، خوتۇن-قىزلىرىغا يامان كۆز بىلەن قارىماسلىق، بىرەر ياققا كەتسە ئۆيىدىن خەۋەر ئېلىپ قويۇش - مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى قوشنىنىڭ ھەق-ھوقۇقلىرى ھېسابلىنىدۇ. بۇلاردىن تاشقىرى قوشنا قەرز سورىسا قەرز بېرىلىشى، مېۋە-چېۋە تېرىلغان بولسا، مېۋە بىلەن يوقلىنىشى كېرەك.

بىر كىشى بىر دانا ئالدىغا بېرىپ، ئۇنىڭدىن سورىدى:

- ئېيتىپ كۆرسىلىچۇ، مەن ياخشىمۇ ياكى يامان، بۇنى قانداق بىلگىلى بولىدۇ؟

- قوشنىلىرىڭىزدىن سوراڭ، ئەگەر ئۇلار سىزنى ياخشى دېسە، دېمەك سىز ياخشىسىز! - دەپ جاۋاب بەردى دانا.

- مۇھەممەد جەۋھەر زەمىندار

سۆھبەت - يىغىلىش، سۆھبەتداش، سۆھبەت ۋە سۆھبەتداشنىڭ ياخشى ۋە يامان تەسىرلىرى توغرىسىدا

ياخشىلار سۆھبىتىنى ئىزدەپ، پەسقۇپۇجۇر ئەھلىدىن قاچ. سەبىر قىل، ئالدىراڭغۇلۇقنى ئادەت قىلما، سىرىڭنى ھەركىمگىلا ئېيتىۋەرمە، پۇل-مېلىڭنى يولى بىلەن خەجلە.

- «مەخزەنۇل ئۇلۇم»دىن

ھېكمەت. سېخىي ۋە ئالىيجاناب كىشىلەر بىلەن سۆھبەتداش بولماق كىشىنى يېقىملىق پېئىل ۋە چىرايلىق خىسلەتلەرگە رىغبەتلەندۈرىدۇ. پېئىلى يامان ۋە تەبىئىتى بۇزۇق كىشىلەر بىلەن بولغان سۆھبەت بولسا، ئادەمنى يېقىمسىز سۈپەت ۋە قەبىھ ئىللەتلەرگە يېتەكلەيدۇ. ياخشىلار بىلەن يامانلار سۆھبىتى ئارىسىدىكى پەرق ۋە ئۇلار بىلەن قىلىنغان سۆھبەتنىڭ تەسىرى خۇددى شامالغا ئوخشاشتۇر. شامال پاسكىنا جايدىن ئۆتۈپ قالسا، بەدبۇي پۇراقلارنى ئېلىپ كېلىدۇ، ئەگەر شېرىن ھىدلىق جايلاردىن ئۆتسە، خۇش بۇي ئىسلەرنى كەلتۈرىدۇ.

بېيت:

ھەركىمنىڭ بارئىكەن تەندە جانى،
كىم بىلەن سۆزلەشسە تەسىرى ئۇرار.
يامانلىق بولمىسا كىمنىڭ ئېپىلى،
دائىم ياخشى بىلەن خۇش سۆھبەت قۇرار.

- مەجدىددىن خەۋافىي

ئەي ئەزىزىم، جاھىل ۋە نائەھلى كىشىلەر سۆھبىتىدىن قاچقىل، ئاقىل ۋە كامىل كىشىلەر سۆھبىتىگە ئىنتىلگىنكى، پەسقۇپۇجۇر ئەھلىنىڭ سۆھبىتى خۇددى كۆڭلەرنىڭ بېرىدە ساڭا زىيان كەلتۈرگۈچى يىلان سۆھبىتىگە ئوخشايدۇ. ئەقىللىق كىشىلەرنىڭ خىزمىتىنى قىلىش بەئەينى پايدىدىن خالىي بولمايدىغان ئەتتارلىق دۇكىنىغا ئوخشايدۇكى، ئەتتارنىڭ دۇكىنى كىشىلەرنىڭ دىمىقىنى ھەمىشە ئۆزىنىڭ يېقىملىق ھىدلىرى بىلەن بەھرىمەن قىلىدۇ. بېيت:

ئەتتار كەبى بولغىن، چۈنكى ئۇ ئەتتار
ئۆزگىلەر لىباسىن قىلۇرمۇئەتتەر.

- خوجا سەمەندەر تېرمىزىي

ھېكمەت. بىر ھەكىم ئۆز ئوغلىغا نەسىھەت

قىلىپ دېدى: «بىرەر كىشى بىلەن سۆھبەتتە بولساڭ، ئۇنىڭغا دەرھال دوستلۇق سۆزلىرىنى ئىزھار ئەيلىمە. سىنالمىغان كىشىگە ئىشەنگىلى بولماس. ئارىدىن بىر مەزگىل ئۆتۈپ، ئېتىبارىڭغا لاياقەتلىك بولسا، دوستلۇققا ئەرزىسە، ئۇنىڭغا يېقىنلاش ۋە ھەممە ئىشتا ئۇنىڭغا ياردەم قولۇڭنى سوز!» بېيت:

بىراۋ دوستمەن دېسە ئىشەنمە ئەسلا،
ئۇنىڭ يۈرىكىنى قىلماي ئىمتىھان.
ئەگەر ئۇ دوستلۇققا بولسا سازاۋەر،
سۆھبىتىگە پىدا ئەيلە ھەتتا جان.
پەقىرلىكتە قالسا دوستلىرىڭ ئەگەر،
بىساتىڭدا بارىنى ئەيلىگىن ئېھسان!

— مۇئىنىددىن جۇۋەينىي

بىر كىشى مالىك ئىبنى دىنارنىڭ سۆھبىتىگە بارغانىدى. قارىسا، مالىك ئىبنى دىنارنىڭ يېنىدا بىر ئىت بار بولۇپ، ئىت ئۇنىڭ تىزىغا بېشىنى قويۇپ ياتقانىكەن. ھېلىقى كىشى ئىتنى ھەيدىۋەتمەكچى بولدى. شۇچاغدا مالىك ئۇنىڭغا قاراپ:

— ئەي بۇرادەر! ئىتقا چېقىلما، ئۇنىڭدىن ماڭا يا زەرەر، يا ئازار تەگمەس، يامانلار سۆھبىتىدىن كۆرە، ئىت بىلەن ئولتۇرغىنىم ياخشى، -دېدى.

— مۇھەممەد زىھنىي

دوست، دوستلۇق قائىدىلىرى،دوستلۇقنىڭ پايدىلىرى ۋە دوستلۇققا لايىق كىشىلەر توغرىسىدا

ھېكمەت. بىر ھەكىمدىن سورىدى:

— غېرىب كىم؟

— دوستى يوق كىشى، — دەپ جاۋاب بەردى ئۇ.

— مۇئىنىددىن جۇۋەينىي

«نادان دوستتىن زىرەك دۈشمەن ياخشى» دەپ بىكار ئېيتىشمىغان. ئەگەر سەن بىركىم بىلەن دوست تۇتۇنماقچى بولساڭ، شۇ كىشىنىڭ ۋۇجۇدىدا ئۈچ خىسلەت بولمىسا ، ئۇ، دوستلۇققا يارىمايدۇ. ئۇلار مۇنۇ نەزمىدىكىلەردۇر:

ھەردوستكى، دىلىدا ئۈچ خىسلەت بولماس،
كەچ ئۇندىن، دوستلۇققا ئەسلا ئەرزىمەس.
بىرى ۋاپادارلىق، بىرى سىر ساقلاش،
بىرى بايلىقىن سەندىن ئايىماس، بەس!

— مۇھەممەد جەبەلرۇدىي

ھەر نەرسىنىڭ يېڭىسى ياخشى، ئەمما دوستلۇقنىڭ كونىسى.

— «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ھەكىملەرنىڭ ئېيتىشلىرىچە، ھەركىمكى بەدۆلەت چېغىدا دوستلىرىغا ياردەم قولىنى سوزمىسا، كەمبەغەللىشىپ قالغان چېغىدا ھېچكىممۇ ئۇنىڭغا ياردەم قولىنى سوزمايدۇ.

سورىدىلەركى: «دوست كىم؟». جاۋاب بەردىلەر: «ئېغىر كۈنلەردە ياردەم قولىنى سوزغان كىشى!»

— «مەخزەنۇل ئۇلۇم»دىن

ئەي ئەزىز، بىلگىنكى، دوست دوستىنىڭ يېنىدا بولسۇن ياكى يىراق يەردە بولسۇن، ئۇلار بىر-بىرلىرىگە نىسبەتەن زادىلا ئۆزگەرمەيدۇ، بىر-بىرىنىڭ شادلىقىغا ھەمدەم بولىدۇ، بېشىغا غەم چۈشسە تەڭ قايغۇرۇشىدۇ، دوستىغا ياخشىلىق قىلسا ئۇنى ئۇنتۇيدۇ، دوستى ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلسا ھېچقاچان ئۇنتۇمايدۇ. ئەگەر دوستىدا خاتالىق يۈز بەرسە كەچۈرىدۇ، دوستىغا ياخشىلىق قىلسا، ئۇ قاچان قايتۇرىدىكىن، دەپ تەمە كۆزىنى تىكمەيدۇ. پەقەت مالپەرەس كىشىلەر، ھەممە نەرسىنى بايلىق بىلەن ئۆلچەيدىغان كىشىلەرلا شۇنداق خىيالدا يۈرۈشى مۇمكىن.

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

بىرھەكىم بۇيرۇيدۇ: «دوستۇڭ ساڭا نەسىھەت قىلىشتىن ئېرىنسە، توغرا يول كۆرسىتىشكە ئۇرۇنمىسا، ئەيىبىڭنى بىلىپ تۇرۇپ سېنى ئاگاھلاندۇرمىسا، ئۇنداق دوستتىن كەچكىنكى، ئۇنىڭدىن كېچەيمۇ-كەچمەيمۇ ياكى يىراقلىشايمۇ-يىراقلاشمايمۇ، دەپ ئويلاپ ئولتۇرۇشىڭنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق».

كىمەرسكى ئەيبىڭنى ئېيتسا ئەگەر يۈزۈڭدە،
شاد بولۇپ ئۆپسەڭ ھەمكى ئاز ئېرۇر، كۆزلىرىگە.

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

مىڭ ئادەمنى ئۆزۈڭگە دوست قىلىمەن، دەپ بىر ئادەمنى ھەم دۈشمەنگە ئايلاندۇرما. چۈنكى دوست مىڭ بولسىمۇ ئاز، دۈشمەن بىر بولسىمۇ كۆپتۇر.

— «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

دانالاردىن بىرى ئېيتىدۇ:

— يامان كىشىلەر بىلەن ئۈلپەت بولۇشتىن قاچقىن. چۈنكى ئادەمنىڭ تەبىئىتى ئوغرىدۇر. ئۇ، ياخشى كىشىلەر بىلەن سۆھبەتداش بولغىنىدا ياخشى خىسلەتلەردىن بەھرىمەن بولغىنىغا ئوخشاش، يامانلار بىلەن ئۈلپەت بولغىنىدا ئۇلاردىن ئازغىنە بولسىمۇ يامان ئادەت ئوغرىلاپ ئالىدۇ.

— مۇھەممەد جەبەلرۇدىي

بىرەركىمسە بىلەن دوستلىشىش ۋە سۆھبەتداش بولۇشتا سەككىز تۈرلۈك ھەق بار بولۇپ، ئۇلارغا تولۇق ئەمەل قىلىش زۆرۈر.

بىرىنچىسى، مال ھەققى بولۇپ، ئۇنىڭدا ئۈچ دەرىجە بار: بىرىنچى دەرىجە شۇنداقكى، سىز ئۆز ئايالىڭىز ۋە بالىلىرىڭىزنى قانداق مۇھاپىزەت قىلىپ، ئۇلارنىڭ ھېچبىر قىينالماي ياشىشىنى بويىنىڭىزغا ئالغان بولسىڭىز، دوستلىرىڭىزغا نىسبەتەنمۇ شۇنداق يول تۇتۇشىڭىز كېرەك؛ ئىككىنچى ۋە ئوتتۇرىچە دەرىجە شۇنداقكى، سىز دوستلىرىڭىزنىمۇ ئۆزىڭىزدەك تەسەۋۋۇر قىلىشىڭىز لازىم، مەسىلەن، سىز ئۆز مال-مۈلكىڭىزگە قانداق

ئىگىلىك قىلىسىڭىز، ئۇلارنى ئىشلىتىشتە قانچىلىك ئەركىن بولسىڭىز، دوستلىرىڭىزنىڭمۇ شۇنداق يول تۇتۇشىغا ئىمكان بېرىڭ؛ ئۈچىنچى ۋە ئالىي دەرىجە شۇنداقكى، دوستلىرىڭىزنىڭ ئىشىنى ۋە ئۇلارنىڭ مەنپەئەتىنى ئۆز مەنپەئەتىڭىزدىن يۇقىرى قويۇشىڭىز كېرەك؛

ئىككىنچى، نەپس ھەققىدۇر. بۇ شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، دوستلىرىڭىزنىڭ بېشىغا كۈن چۈشۈپ، سىزدىن بىرەر نەرسە ياكى ياردەم سوراپ كېلىشتىن ئىلگىرى، سىز ئۇلارنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلىشقا ئالدىرىشىڭىز كېرەك؛

ئۈچىنچى، تىل ھەققىدۇر. تىل دېيىشتىن مۇراد نۇتۇقدۇر، يەنى دوستلىرىڭىزغا قاتتىق سۆزلىمەڭ، ئۇلارنىڭ ئەيىبلىرىنى يۈزىگە سالماڭ، كەمچىلىكلىرىنى كىشىلەردىن يوشۇرۇڭ، ياخشىلىقلىرىنى ماختاڭ، ئۇلارغا يالغان مۇئامىلىدە بولماڭ، ئۇلارنى شادلاندۇرىدىغان ۋە قۇۋاندۇرىدىغان ھەق سۆزلەرنى سۆزلەڭ؛

تۆتىنچى ھەق ئەزالار ھەققىدۇر، يەنى دوستلارنىڭ تەن ئەزالىرىدا بىرەر يامانلىق ياكى نۇقسان كۆرۈلسە، ئۇلار كەچۈرۈلىدۇ. بىرەر ئىشتا ئۆزرىسىنى ئېيتسا، كەچۈرۈلىدۇ؛

بەشىنچى، ۋاپا ھەققىدۇر. ۋاپانىڭ مەنىسى شۇلكى، دوستلۇق بابىدىكى سۇبات ۋە ئۇنىڭغا ئۆلگۈچە ئەمەل قىلىشتۇر. ئۆلگەندىن كېيىن بولسا، بۇ ھەقنى دوستلارنىڭ بالىلىرىغا ياكى دوستلىرىغا نىسبەتەن داۋاملاشتۇرۇشتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن دانالار: «تىرىكلىكىدە كۆرسىتىلگەن كۆپ ۋاپادىن ئۆلگەندىن كېيىن كۆرسىتىلگەن ئازغىنا ۋاپا ئەۋزەلدۇر» دەيمىشلەر. چۈنكى دوستلارغا ئۇلار ئۆلگەندىن كېيىنمۇ داۋاملاشقان ۋاپا ئۇلارنىڭ تىرىكلىكىدە قىلىنغان ۋاپاغا قارىغاندا ساپ ۋە تازا ھەم رىيادىن خالىي بولىدۇ؛

ئالتىنچى، ئىخلاس ھەققىدۇر. بۇ شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، دوست ئۆزىدىن يىراقتا ياكى يېنىدا بولغان پەيتلىرىدە ئۇنىڭغا بىرخىل مۇئامىلە قىلىنغاي، ئۆزگەرمىگەي، ئىككى ئوتتۇرىدا بولغان مۇھەببەت ۋە ساداقەتكە رىئايە قىلىشتا زەررىچە نۇقسانغا يول قويۇلمىغاي؛

يەتتىنچى، يوقلاش ھەققىدۇر. بۇ شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، دوستلار تىرىكلىكىدە ۋە ئۆلگەندىن كېيىنمۇ ئۇلارنىڭ ئۆزى ۋە ئەۋلادىمۇ ياخشى سۆزلەر بىلەن تىلغا ئېلىنىدۇ، ئۇلارغا ھەمىشە ئامەت تىلىنىدۇ، ئۆزىگە قانداقلىكى ياخشى نەرسە تىلىسە، ئۇلارغىمۇ قوشۇپ تىلەيدۇ.

سەككىزىنچى، ئۆزىنى تېيىشنى بىلىش ھەققىدۇر. بۇ شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، تەكەللۇپ ئومۇمەن تەرك ئېتىلىدۇ، ھەرقانداق ئورۇنسىز تەكەللۇپلارغا يول قويۇلمايدۇ، چۈنكى تەكەللۇپچىلىق نالايىق ئىش بولۇپ، تەكەللۇپ قىلغۇچىنىمۇ، دوستلارنىمۇ قىينايدۇ ۋە قولايسىز ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويىدۇ.

— مەھمۇد ئىبنى مۇھەممەد

ھېكمەت. بىر ھەكىمدىن سوراشتى: «قانداق سەپەر ئەڭ ئۇزاق سەپەر؟». ھەكىم جاۋاب بەردى: «سادىق دوستنى ئىزدەش سەپىرى». بېيىت:

ئىزدىگەن نەرسىنى تېپىش مۇمكىندۇر،
بىراق سادىق دوستنى تېپىش قىيىندۇر!

— مۇئىنىددىن جۇۋەينى

دانالارنىڭ ئېيتىشلىرىچە، ئۈچ گۇرۇھ كىشىلەر بىلەن دوستلۇق يولىنى تۇتۇش مەقسەتكە مۇۋاپىقتۇر.

بىرىنچىسى، ئىلىم ئەھلى بولۇپ، ئۇلار ئۆز ئۆمۈرلىرىنى ئىلمۇ ئەدەب بىلەن ئۆتكۈزگەن ۋە ھاياتنىڭ ھەممە ئاچچىق-چۈچۈكلىرىنى تېتىغان بولىدۇ؛

ئىككىنچىسى، خۇشھال تەبىئەتلىك سائادەتمەن كىشىلەر بولۇپ، ئۇلا ئۆز دوستلىرىنىڭ ئەيىبلىرىنى باشقىلاردىن يوشۇرىدۇ ۋە ھېچقاچان ئاشكارىلىمايدۇ. دوستلىرىدىن سادىر بولغان خاتالارنى خىلۋەت جاي تېپىپ ئۆزلىرىگە ئېيتىدۇ ۋە ئۇلاردىن ئۈگۈت-نەسىھەتنى ئايىمايدۇ؛

ئۈچىنچىسى، غەرەزسىز ۋە تەمەسىز كىشىلەر بولۇپ، ئۇلارنىڭ دوستلۇقى ھەقىقىي بولىدۇ، بىرەر پايدىنى كۆزلەپ دوستلاشقان بولمايدۇ.

— ئەبۇلبەرەكات قادىرى

ھېكايەت. بىر ھەكىمدىن سوراشتى: «دوستلىرىڭىزنىڭ قايسىسى سىزگە كۆپرەك ياقىدۇ، قايسىسى ئاكىلىق دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلدى، ئۇلاردىن قايسى بىرىگە مۇھەببىتىڭىز ئارتۇق؟» ھەكىم شۇنداق جاۋاب بەردى: «ئورۇشۇپ قالسام يارىشىدىغىنى ۋە ئۆزرە سورىسام كەچۈرىدىغىنى».

— مۇئىنىددىن جۇۋەينى

بۇقرات ھەكىم ئېيتىدۇ: «ئىككى ئاقىلنىڭ دوستلۇقى ئەقىل تەقەززاسىغا مۇۋاپىق بولۇپ، بۇ دوستلۇقنىڭ ئۆمرى مەڭگۈلۈك بولىدۇ. ئەمما ئىككى نادانىنىڭ دوستلۇقى بولسا تۇراقسىزبولىدۇ، چۈنكى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مەنپەئەتلىرىنى دەپ ئاسانلا ئورۇشۇپ قالىدۇ. ئىككى جاھىلنىڭ دوستلۇقى ھېچقاچان باقىي بولمايدۇ، ئۇلار بىرەر ئىش توغرىسىدا بىر قارارغا كېلەلمەيدۇ، نەتىجىسى بولسا زىيان بىلەن تۈگەيدۇ».

— ئەبۇلبەرەكات قادىرى

دانالارنىڭ ئېيتىشلىرىچە ، دوست ئۈچ خىل بولىدۇ: بىرىنچىسى «جان دوست» بولۇپ، بۇنداق دوست ھەقىقىي دوست ھېسابلىنىدۇ ۋە دوستى ئۈچۈن جېنىنىمۇ ئايىمايدۇ؛ ئىككىنچى خىلى «تىل دوست» بولۇپ، ئۇ رەسمىيەت يۈزىسىدىن تىلىنىڭ ئۇچىدا دوستلۇق ئىزھار قىلىدۇ، ئەمما دوستىنىڭ بېشىغا بىرەر كۈلپەت چۈشسە، ئۆزى تۇرماق قارىسىنىمۇ

كۆرسەتمەيدۇ؛ ئۈچىنچى خىلى «مال دوست» بولۇپ، بۇنداق دوست يەپ-ئىچىش ئۈچۈنلا دوست بولىدۇ، پۇلۇڭ تۈگىگەندە بولسا، سايىسىنىمۇ كۆرسەتمەيدۇ.

- ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ھېكايەت. دوست ئۈچ خىل بولىدۇ: بىرىنچى خىلى، تاماقتا ئوخشاش بولۇپ، ئۇلاردىن ھېچقاچان ئايرىلىش مۇمكىن ئەمەس؛ ئىككىنچى خىلى، دورىغا ئوخشاش بولۇپ، ئۇلارغا ئارىلاپ-ئارىلاپ ئېھتىياج چۈشىدۇ؛ ئۈچىنچى خىلى، دەردكە ئوخشاش بولۇپ، ئۇلاردىن ھېچقانداق ياخشىلىق كەلمەيدۇ. بېيت:

تەلەيلىك يار بىلۇر دوستلۇق قەدرىنى،
مۇھەببەت مېھرىنى تاقاپ قەلبىگە!

- مۇئىنىددىن جۇۋەينىي

دانالارنىڭ ئېيتىشلىرىچە ، دوست ئىككى خىل بولىدۇ: بىرىنچى خىلدىكى دوستلار ھەقىقىي دوستلار بولۇپ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىچكى ئالىمى، جىنسىيىتى ۋە پېئىل - ئەتۋارىنىڭ مۇۋاپىقلىقى بىلەن دوستلىشىدۇ؛ ئىككىنچى خىل دوستلار بولسا، ۋاقتىنچە بىرەر ئىشنى ئادا قىلىۋېلىش ئۈچۈن، بىر-بىرلىرىگە زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن مەجبۇر بولۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن دوستلۇق يىپىنى باغلايدۇ. بىرىنچى خىلدىكى دوستلارنىڭ دوستلۇقى مەڭگۈلۈك، ئىككىنچى خىلدىكىلىرىنىڭ دوستلۇقى بولسا ئاسانلا بۇزۇلۇپ كېتىدۇ.

- ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

بەزى ھەكىملەرنىڭ ئېيتىشىچە ، بىر دوست ئىككىنچى بىر دوستىنىڭ بىرەر ئەيىبىنى بىلىپ قالسا، ئۇنى ھەرگىز باشقىلارغا ئېيتمايدۇ. ئەمما دوستىنىڭ بىرياخشى خىسلىتى ۋە ھۈنىرى بارلىقىنى بىلسە، ئۇنى باشقىلارغا ئۈن قىلىپ كۆرسىتىدۇ. شېئىر:

بىر ھۈنىرىڭ بولسايۇ، يەتمىش ئەيىبىڭ،
دوست ئەيىبىڭنى كۆرمەس، كۆرەر ھۈنىرىڭ!

- ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ھېكمەت. دوست ئۈچ گۇرۇھتۇر: دوست، دوستۇڭنىڭ دوستى، دۈشمىنىڭنىڭ دۈشمىنى. دۈشمەنمۇ ئۈچ تائىپىدۇر: دۈشمەن، دوستۇڭنىڭ دۈشمىنى، دۈشمىنىڭنىڭ دوستى. بېيت:

دۈشمىنىڭگە دۈشمەن بولىدۇ دوستۇڭ،
دۈشمىنىڭگە ئۇل ھەم بولىدۇئەغيار.
دۈشمىنىڭگە دوستلۇق ئەيلىسە دوستۇڭ،
دۈشمەندۇر ئۇ ئاكاڭ بولسا ھەم زىنھار.

- مۇئىنىددىن جۇۋەينىي

ئەزىزىم، ئاچچىقى يامان كىشىلەر بىلەن دوست ۋە ھەمسۆھبەت بولمىغىنكى، ئۇلارنىڭ ئەھدى بوش، ۋاپا بىناسى زەئىپ بولىدۇ. ئۇلار مۇرۇۋۋەت يۈزىنى جاپا تىرنىقى بىلەن تىرنايدۇ، مەردانىلىك بۇلىقىنى نامەردلىك تۇپرىقى بىلەن لايلايدۇ. ئۇلارنىڭ نەزەرىدە دوستلۇقنىڭ ھۆرمىتى، كونا ئۇلپەتچىلىكنىڭ قەدىر-قىممىتى بولمايدۇ. بېيت:

قىلما خىزمەت قەدرىن بىلمەس كىمسىلەرنىڭ خىزمىتىن،
قىلماس ئۇلار ئەسلا سېنىڭ نەھۆرمەتۇ ئىززىتىڭ.

- خوجا سەمەندەر تېرمىزىي

ئەي پەرزەنت ، دۇنيادا ئەڭ يامان ئىللەت - دوستلارغا ھىيلە-مىكىر قىلىشتۇر.

- مۇھەممەد جەبەلرۇدىي

ھېكمەت. ھېساب ۋە خىراجەت-مۇئامىلە ئۈچۈن، ياردەم، ئىخلاس ۋە ئۆزرىخاھلىق - دوسلۇق-مۇھەببەت ئۈچۈندۇر. بېيت:

ھەركىمگە تەنە تېشىنى ئاتما،
گەرچە ئۇ بولسىمۇ جاھىل ياكى شۇم.
ئەيىبسىز دوستلارنى تاپماق مۇئەمما،
ئېيتقىنا، خاتادىن كىم پاكۇ مەسۇم.
كىمكى دوستلىرىغا خۇش پېئىل بولمىسا،
دوستلۇق ئىززىتىدىن بولىدۇ مەھرۇم.

- مۇئىنىددىن جۇۋەينىي

بىر كەمبەغەل ئادەم بىلەن بىر باي كىشى دائىملىق ھەمسۆھبەت ئىدى. ئۇلار كۆپ ۋاقىتلىرىنى بىرگە ئۆتكۈزەرئىدى. بىر ھەكىم كېتىۋېتىپ ئۇلارنى كۆرۈپ قالدى ۋە ئۇلاردىن: «سىزلەر دوستمۇ؟» دەپ سورىدى. «ھە، شۇنداق!» دەپ جاۋاب بېرىشتى ئۇلار. ھەكىم: «يالغان ئېيتىۋاتىسىزلەر، ئەگەر سىزلەر دوست بولسىڭىزلار، نېمىشقا بىرىڭىزلا بايۇ، بىرىڭىزلار كەمبەغەل؟» دېدى.

كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، دوستلار بىر-بىرىدە ھېچنەرسىسىنى ئايىماسلىقلىرى، دوستى كەمبەغەر -پەقىر بولسا، ئىلكىدە نېمىسى بولسا ئۇنىڭغا بېرىشى ۋە ياردەم قولىنى سوزۇشى كېرەك.

- ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

سۇقرات ھەكىم نەسىھەتلىرىدىن.

ئۇنىڭدىن سوراشتى:

- ئەڭ ياخشى بايلىق نېمە؟

ئېيتتى:

- خالىس دوست!

- «جاۋىدانى خىرەد»تىن

دوستىنىڭ جامالى دەردنى ئېرىتىدۇ.

دوستىنىڭ يامىنى شۇنداقكى، دوستىنىڭ قىلغان ياخشىلىقىنى ئۇنتۇيدۇ، يامانلىقىنى ئېسىدىن چىقارمايدۇ.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ھېكمەت. ئۈچ نەرسە ئۈچ خىل كىشىدە بولمايدۇ: دوستلۇق لەۋزادا، شەپقەت ئاچچىقى ياماندا، ھالاللىق ئاچكۆزدە! بېيت:

غەزەپنى ئۆچۈرمەك، گەپنى ئاز قىلماق-
ياخشى كىشىلەرنىڭ ئېزگۇ خىسلىتى.
نەپسىڭدىن ھەزەر قىل ئىمكان بارىچە،
ئاچكۆزنىڭ دىلىدا بولماس ھىممىتى.

- مۇئىنىددىن جۇۋەينىي

ھېكمەت. دوست شۇنداقكى، سۆھبىتىڭنى مالال كۆرمەيدۇ، يىراقتا يۈرسەڭ ئۇنتۇمايدۇ، بايلىقىڭدا ۋە كەمبەغەللىكىڭدە ئۆزگەرمەيدۇ، ھاجىتىڭ چۈشسە جان-جەھدى بىلەن ئورۇنداشقا كىرىشىدۇ، قىلغان ياخشىلىقىنى مىننەت قىلمايدۇ، بىرەر ھاجىتى بولسا سېنىڭدىن يوشۇرمايدۇ، ھال-ئەھۋالىنى سىر تۇتمايدۇ، ساڭا قانچە كۆپ ياخشىلىق قىلسا، ئۇنى شۇنچە ئاز، دەپ ھېسابلايدۇ، سېنىڭدىن ئازراق ياخشىلىق كۆرسە، ئۇنى كۆپ دەپ بىلىدۇ، ئۆزىنى ھەممە ئىشتا سېنىڭ بىلەن ھەمنەپەس ھېسابلايدۇ. بېيىت:

سودىگەر دىلىدىن مېھىر ئىزدىمە،
ھەر كىم بىلەن قىلۇر ئالاقە ھەر ئان.
خۇش ئاۋاز قۇشنى كۆر ھەربىر لەھزىدە،
ئۆزگە گۈل ئالدىدا كۈيلەر بىئارمان.
مەرد بىلەن دوستلۇقنىڭ يىپىنى باغلا،
نامەرد بىلەن دوستلۇق قىلما ھېچقاچان!

- مۇئىنىددىن جۇۋەينى

ھېكمەت. ئۈچ تائىپە ئادەملەر باركى، ئۇلار بىلەن دوستلىشىشتىن ئېھتىيات قىلماق كېرەك. بىرىنچى خىلى پىسقۇ پاساتچى ئادەملەر بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھىممىتى بۇزۇق نەپسىنىڭ ئاستىدا پۈكۈلگەن بولىدۇ؛ ئىككىنچى خىلى، ئەخمەق كىشىلەر بولۇپ، باشقا چۈشكەن زەرەرنى قايتۇرۇشتا ھەم، بىرەر پايدىغا ئېرىشىشتە ھەم ئۇلارغا ئىشەنمەسلىك لازىم. كۆپ ھاللاردا ئۇلارنىڭ كەلتۈرگەن نەپى زەرەر، خەيرلىك ئىشى بولسا ياۋۇزلۇقتىن بەتتەر بولۇپ چىقىدۇ؛ ئۈچىنچى خىلى، يالغانچىلار بولۇپ، ئۇلار بىلەن بولغان سۆھبەت جانغا ئازاب، ئۇلپەتچىلىكى بولسا دىل ئۆيىنى خاراب قىلىدۇ. ئۇلارياتلارغا سېنىڭ توغراڭدا يامان گەپلەرنى تارقىتىشىدۇ، باشقىلار ئۇلار ھەققىدە ساڭا دەھشەتلىك خەۋەرلەرنى يەتكۈزۈشىدۇ.

دۈشمەن ۋە ئۇلارنىڭ ھىيلىسى ھەم زىيانلىرىدىن ۋاقىپ بولۇش توغرىسىدا

ھېكمەت. مۇھەببەت ۋە دوستلۇق دەۋاسىنى قىلغان تەقدىردىمۇ دۈشمەنگە ئىشەنمەك خاتادۇر، جانجانلىق توغرىسىدا لاپ ئۇرسىمۇ سۆزلىرىگە ئالدانماق بالادۇر. سۇ گەرچە ئوتقا يېقىنلىشىپ سوۋۇقلۇقىنى تاشلىسىمۇ، ئىمكانىنى تاپسا ئوتنى پۈتۈنلەي ئۆچۈرىدۇ.

- مۇئىنىددىن جۇۋەينى

بىلگىكى، دۈشمەن نەسىھىتىگە قاراپ ئىش تۇتماق خاتا، ئەمما نېمە دېمەكچى ئىكەنلىكىنى بىلىپ قويماق راۋا. ئۇنىڭ ئېيتقىنىغا قارشى ئىش تۇتساڭ توغرا قىلغان بولىسەن. بىر دانا ئېيتۇركى، ئەگەر بىركىمنىڭ دوست ياكى دۈشمەنلىكىنى بىلمەكچى

بولساڭ، ئۇنىڭغا مەسلىھەت سال، بەرگەن مەسلىھىتىنىڭ توغرا ياكى ناتوغرىلىقىغا قارا، شۇنىڭدىن خۇلاسە چىقىرىۋالىسەن.

- ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

دۈشمەندىن ئېھتىيات قىلغۇچى ئاجىز كىشى ئۆز كۈچىگە مەغرۇرلانغان كۈچلۈك كىشىگە نىسبەتەن خاتىرجەملىككە يېقىندۇر.

- مۇھەممەد زېھنىي

ئەقىللىق دۈشمەن نادان دوستتىن ياخشى.
سىناقتىن كىشى يا قەدىر تاپىدۇ، يا قەھىر.
•كىشىنىڭ تېيىشى ئايغىنى قانىتىدۇ، تىلنىڭ تېيىشى بارچە نېمەتلەردىن مەھرۇم ئېتىدۇ.

دۈشمەنىنىڭ سۆزىگە ئىشىنىپ ئىش قىلغۇچىنىڭ ھالىغا ۋاي! دۈشمەن ھېچقاچان ياخشىلىقنى راۋا كۆرمەيدۇ.

- مۇھەممەد زېھنىي

ئەزىزىم، دۈشمەنىنىڭ يالغان سۆزىگە ۋە بىمەنە گەپلىرىگە ئىشەنمە، ساڭا قىلغان ئازراق ئىلتىپاتىنى كۆرۈپلا ئۇنى سادىق دوست دەپ ئويلىما! دۈشمەن مىڭبىر خىل نەقىش بىلەن تاۋلانسىمۇ، بەرىبىر ئۇنىڭ دىلىدا ئاداۋەت ئۇچقۇنلىرى قالىدۇ. شۇڭا ئېيتىدۇرلەر:

دۈشمەن ئەگەر دوستلۇق لاپىنى ئۇرسا،
ئەقىل ساھىبلىرى سانىماس ھېچ دوست.
يىلان يىلانلىقىچە قالۇر ھامانەم،
تېرىسىنى ئۆزگەرتىپ، تاشلىسىمۇ پوست.

- خوجا سەمەندەر تېرمىزىي

ئەزىزىم، سەن دۈشمەنىنىڭ سۆزلىرىگە ئاسانلا ئىشىنىپ كەتمە، ئۇنىڭ سۆزلىرى ھىيلە ۋە ئالدامدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇ ئۆز مەقسىتىگە ئېرىشمەك ئۈچۈن ئۆزىنى ناھايىتى مۇلايىم قىلىپ كۆرسىتىدۇ. ئىچكى دۇنياسىنى تاشقى دۇنياسى بىلەن بوياپ كۆرسىتىدۇ. سېنىڭ غەپلەتتە قالغانلىقىڭنى بىلگەندە، تەدبىر ئوقىنى مەقسەت نىشانىسىغا ئاتىدۇ. ئۇ چاغدا ساڭا چارە-تەدبىر كۆرۈش پۇرسىتى كەتكەن بولۇپ، ھەسرەت ۋە نادامەت ياردەم بەرمەيدۇ. خۇددى بېيىتتا ئېيتقىنىدەك:

دۈشمەن ئىشى ئەۋۋەل ھىيلەيۇ نەيرەڭ،
سوڭ ھۇجۇم باشلايدۇ، قىلىدۇ كاراڭ.
بۇ سەلنىڭ يوللىرى توسۇلمىسا گەر،
يۈزلىنەر ھېسابسىز پىتنەيۇ زەرەر.
پىتنە يولىن بۈگۈن توسمىساڭ مەھكەم،
ئەتىگە كۈچىيەر بولۇپ مۇستەھكەم.

- خوجا سەمەندەر تېرمىزىي

ئاتاڭنىڭ دۈشمىنى ھېچقاچان ساڭا دوست بولمايدۇ.

دۈشمىنى كۆپنىڭ راھىتى كەم بولىدۇ.

دۈشمەندىن كېيىن بىر كۈن بولسىمۇ ياشىماق مەقسەتكە يەتكەن بىلەن تەڭ.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ھەكىملەر ئېيتىدۇ: «سىنالمىغان دوستقا ۋە سىنالمىغان دۈشمەنگە ئىشەنمەك زور خاتالىقتۇر».

- خوجا سەمەندەر تېرمىزىي

ھەكىملەردىن بىرى ئېيتىدۇ: «دۈشمەنلەر بىلەن شۇنداق مۇئامىلە قىلكى، ئەگەر ئۇلارنىڭ دۈشمەنلىكى دوستلۇققا ئايلىنىپ قالسا، ئۇلارغا ئېيتقان سۆزلىرىڭدىن ئۇيىلىپ قالما. دوستلار بىلەن شۇنداق مۇئامىلە قىلكى، مۇبادا ئۇلار دۈشمەنگە ئايلىنىپ قالسا، سىرلىرىڭ ئاشكارا بولمىسۇن».

- ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

كىمنىڭ دوست ۋە كىمنىڭ دۈشمەنلىكى ئېغىر كۈنلەردە بىلىنىدۇ.

دۈشمەن يۈزىگە كۈلۈپ باق.

دۈشمەنگە بويۇن ئېگىش - ئۆلۈم دېمەكتۇر.

دۈشمەنگە قارشى ھىيلە ئىشلەتمىسەڭ، دۈشمەن ھىيلىسىدىن ئۆلىسەن.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ئەقىل، ئەقىلنىڭ پەزىلەتلىرى، ئەقىل بىلەن ئىش كۆرۈشنىڭ پايدىلىرى، دانالىق ۋە نادانلىق، ئەخمەقلىقنىڭ زىيانلىرى توغرىسىدا

كىشىدىكى ئەقىل شۇنداق بىر يوشۇرۇن بايلىقكى، ئۇنى كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدۇ ۋە ئادەمنىڭ چىرايىغا قاراپ ئۇنىڭ ئەقىل دائىرىسىنى سېزىش مۇمكىن ئەمەس. ئەقىل شۇنداق بىر كۆزگۈدۇركى، ئەگەر ئۇ نەپسى بۇزۇقلۇق، ھەسەت ھەمدە بېخىللىق چاڭلىرى بىلەن بۇلغانمىسا، ھەممە نەرسىنى كۆزنىتەلەيدۇ.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا»دىن

ئېيتىشلىرىچە، ھەرقانداق نەرسە ئەقىلگە موھتاج، ئەقىل بولسا تەجرىبىگە موھتاجدۇر. ئەقىل بىلەن تەجرىبىنىڭ مۇناسىۋىتى سۇ بىلەن يەرنىڭ مۇناسىۋىتىگە ئوخشايدۇ. سۇ بىلەن يەر بىرلەشمىسە يەردە بىرەر نەرسىنىڭ ئۈنۈشى ئېھتىمالدىن يىراق.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا»دىن

بەزى ھەكىملەرنىڭ پىكرىچە، ئادەمنىڭ ئەقىللىق ئىكەنلىكىنىڭ بەلگىسى ئۇنىڭ ھەممەيلەن بىلەن مۇرەسسەلىشىشنى بىلىشىدە، كىشىلەر بىلەن ئورتاق تىل تېپىشالىشىدا ۋە ئۇلارنى توغرىلىقسېرى باشلىيالىشىدادۇر. ماقالدا: «خەلق بىلەن تىل تېپىشمىغان كىشى - ئەقىل نېمىتىدىن مەھرۇم كىشى» دېيىلىدۇ. خەلق بىلەن مۇرەسسە-مادارا قىلىشىش دېگەندە شۇنداق نەرسىنى چۈشىنىش كېرەككى، ئۇنىڭدا يالغانچىلىق بولمايدۇ، ھېچكىمنى ئالدىمايدۇ، تىلى بىلەن دىلى بىر-بىرىگە ئۇيغۇن بولىدۇ، چوڭ-كىچىك بىلەن بىردەك مۇئامىلە قىلىدۇ، ھەممە كىشىنى ياخشى ئىشلارسېرى ئۈندەيدۇ، ھېچكىمگە زىيىنى تەگمەيدۇ.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا»دىن

ئۆتكەن ئىشقا قايغۇرۇپ ئورۇنسىز پىغان چەكمەك ۋە ئۆز-ئۆزىگە ئازار بەرمەك ئەقىللىق كىشىلەر ئادىتىدىن ئەمەس. ئەقىللىق كىشى بارچە ئېغىر ئىشلار ئالدىدا تەمتىرىمەيدۇ، ئۆزىنى چىڭ تۇتىدۇ، چىدام ۋە ئىرادە شاراپىتى بىلەن غەلىبىگە ئېرىشىدۇ.

- ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ئېيتۇرلەر:

ئەقىللىق ئادەم يەتتە خىل كىشى بىلەن ئۆزئارا كېڭەشمەيدۇ. ئۇلار: نادان، دۈشمەن، ھەسەتچى، يالغانچى، قورقۇنچاق، بېخىل، نەپسىگە بېرىلگەن كىشىلەردۇر.

- مۇھەممەد زېھنىي

بىر ھەكىمنىڭ ئېيتىشىچە: ياخشى خۇلقنىڭ ئون بەلگىسى بار. ئۇلار تۆۋەندىكىلەر: ئەقىل، ئىنساب، ئىلىم، ھىلىم، ئالىيجانابلىق، كۆركەم پېئىل، ئېھسان، سەبر، شۈكۈر ۋە مۇلايىملىق.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا»دىن

ئەقىلنىڭ ئالامىتى كەمتەرلىك، ئەخمەقلىقنىڭ بەلگىسى بولسا تەكەببۇرلۇقتۇر.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا»دى

ئەقىللىق ئادەمنىڭ ئۆزىنى ماختىشىدىنمۇ يامانراق ئەيىبى بولماس. ئەگەر ئۇنىڭ سۆزى راست بولسا ماختانغان بولىدۇ، يالغان بولسا قەدرى كېتىدۇ.

ئەقىللىق كىشى ئۆز نۇقسانلىرى ئۈچۈن ئۆزرە سورايدۇ.

ئەقلى كەم ئادەمنىڭ گېپى تولا بولۇر.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

بىر ھەكىمدىن: «سىلى كىشىلەرنىڭ ئەقلىنى قانداق قىلىپ بىلۇرلا؟» دەپ سوراشتى. ھەكىم ئۇلارغا: «ئەگەر مېنىڭدە مۇنداق ئىستەك تۇغۇلسا، ئەۋۋەلا شۇ كىشى بىلەن سۆھبەت قۇرىمەن، بەزى نەرسىلەر توغرىسىدا بەھسلىشىمەن. ئەگەر سۆزلىرى راست ۋە خاتاسى كەم بولسا، دېمەك ئۇ كىشىدە ئەقىل بار ئىكەن، دەپ تەسەۋۋۇر قىلىمەن» دەپ جاۋاب بەردى. ئۇنىڭدىن يەنە سوراشتى: «ئەگەر ئۇ كىشى بىلەن بىۋاستە سۆزلىشەلمىسىلە، يەنى ئۇ كىشى سىلىدىن يىراقتا بولسا، ئۇنداقتا قانداق قىلىپ ئېنىقلايدىلا؟». ھەكىم دېدى: «ئۇ چاغدا شۇ كىشى ئەۋەتكەن دوستى بىلەن پاراڭلىشىمەن، ئۇنىڭ دوستى ئارقىلىق ئەۋەتكەن گېپى ياكى خېتىدىكى پىكىرلىرىدىن شۇ كىشىنىڭ ئەقىل دائىرىسىنى تەكشۈرىمەن».

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

بۇزۇرگمېھردىن سورىدى: «ئادەم ئۈچۈن ئەڭ باھالىق نەرسە نېمە؟» ئۇ ئېيتتى: «ئەقىل!» يەنە سورىدى: «ئۇبولمىسىچۇ؟» دېدى: «ئەدەب-ئەخلاق!» سورىدى: «ئۇمۇ بولمىسىچۇ؟» ئېيتتى: «كۆركەم

خۇلق» . سورىدى: «ئۇ ھەم بولمىسىچۇ؟» ئېيتتى: «بايلىق، چۈنكى بايلىق ئارقىلىق ياخشىلىق قىلىپ، تۈرلۈك تەبىقىلەر ئارىسىدا تىنچ ياشىغىلى بولىدۇ» . يەنە سورىدى: «ئۇمۇ بولمىسىچۇ؟» ئېيتتى: «جىملىقنى ئادەت قىلماق، چۈنكى كىشى جىم تۇرۇش بىلەن ئەيىبلىرى ئاشكارىلانمايدۇ ۋە ئۆزگىلەرنىڭ تەنىسى ۋە مالامىتىنى ئىشتمەيدۇ» . سورىدى: «ئۇ ھەم بولمىسىچۇ؟» جاۋاب بەردى: «چاقماق-يېشىن ياخشى، چۈنكى يۇقىرىدىكى شۇنچە كۆپ خىسلەتلەرنىڭ بىرەرسىمۇ بولمىغان كىشىنىڭ چاقماق سوقۇپ ئۆلگىنى تۈزۈك» .

- ئەبۇلبەرەكات قادىرى

ئەقىل ئەگەر كۆزگە كۆرۈنىدىغان جىسىم بولغىنىدا ئىدى، دۇنيانى قاراڭغۇلۇق باسماس ئىدى.

ئەقىللىق كىشىنىڭ ئالامىتى يالغان سۆزلىمەسلىكتۇر.

ئەقىل بىلەن ئەدەب - جىسىم بىلەن جان.

ئەقىل ئادەمنى ياشنىتىدۇ، نادانلىق بولسا قاقشىتىدۇ.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

دانالارنىڭ ئېيتىشىچە، ئەقىللىق كىشىلەر بەش ئىشنى يوشۇرۇشلىرى لازىمدۇر. بىرىنچى، مال-بايلىقىغا نۇقسان يەتسە، ئۇنى باشقىلار ئالدىدا سۆزلەپ يۈرمەسلىكى كېرەككى، ئۇنى ئېيتقان بىلەن بايلىقى قايتىپ كەلمەيدۇ، باشقىلار ئۇنى ئاچكۆزلۈكتە ۋە پەمسىزلىكتە ئەيىبلەيدۇ، ھۆرمىتى بولسا تۆكۈلىدۇ. ئىككىنچى، ئەقىللىق سانالغان كىشىلەر ئۆزگىلەر ئالدىدا غەم-ئەندىشىلىرى توغرىسىدا نالىسا، ئۇنىڭ تۇتامسىزلىقى ۋە كۆلپەتلەرگە چىدىماسلىقى مەلۇم بولىدۇ، ئۇنىڭ ئىزتىراپلىنىشىنى كۆرگەن كىشىلەر ئۇ ئادەمنىڭ تەدبىر ئەھلى ئەمەسلىكىنى بىلىدۇ. ئۈچىنچى، ئەقىللىق كىشىنىڭ ئۆزىدىن ياكى قەۋم-قېرىنداشلىرىدىن بىرەر ياخشى ياكى يامان ئىش سادىر بولسا، بۇنىڭ تۆپەيلىدىن ماختانسا ياكى نالىسا بۇمۇ ئەقىللىقلىقنىڭ سۈپىتى ئەمەس. بۇنداق چاغدا ئەقىللىق كىشىگە جىم تۇرۇش يارىشىدۇ. ئەقىللىق كىشى بىر كىمگە ياخشىلىق قىلسا ياكى ياردەم قولىنى سوزۇپ كۆلپەتتىن قۇتۇلدۇرسا، بۇ چاغدىمۇ جىم تۇرمىقى ۋە بۇ قىلغان ياخشىلىقىنى ھەممىگە ئېيتىپ يۈرمەي، پىنھان تۇتمىقى كېرەك.

- ئەبۇلبەرەكات قادىرى

ئەقىللىق ئادەم ئەۋۋەل مەسلىھەتلىشىپ، سوڭ ئىشقا كىرىشىدۇ. ئەخمەق بولسا ئەۋۋەل ئىشقا كىرىشىپ، كېيىن مەسلىھەتلىشىدۇ.

ئەقىللىق ئادەم ئۆز دەردىنى چۈشىنىدىغان ۋە ئۇنىڭغا يولىيورۇق كۆرسىتەلەيدىغان كىشىگە ئېيتىدۇ.

ئەقىللىق ئادەم ئاچ قالماس.

بېتىگە باقما، تېنىگە باقما، ئىچىدىكى جېنىغا باق.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

بىرەر كىشى سېنىڭ بىلەن بىللە ئولتۇرغاندا قىمىرلاپ، ئۇياق-بۇياققا قاراۋەرسە، بىلگىنكى، ئۇ ساڭا نېمىدۇر بىر نېمە دېمەكچى بولىدۇ. بەزى كىشىلەر بىراۋغا بىر نەرسە دېمەكچى بولسا ئەۋۋەل لەۋلىرىنى مىدىرلىتىدۇ. ئەگەر بىرسىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۇزاق ئولتۇرۇپ قالساڭ، ئۇ كىشى ئورنىدىن تۇرسا ياكى كىيىمىنى تۈزۈپ قويسا، ئۇ ئادەم سېنىڭ ئۇزۇن ئولتۇرغىنىڭدىن زېرىككىنىنى بىلدۈرىدۇ.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

ئادەمنىڭ ئەقلى سۆزىدىن بىلىنۇر.

ئەقىللىق، ئاڭلىق بولسا ھەر كىشى،
پەقەت كېرەكلىك سۆزنى سۆزلەشتۇر ئىشى.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

كىشى پاراسەت ياردىمىدە يان-ئەتراپقا، مۇھىتقا، ئادەملەرنىڭ قىلمىش-ئەتمىشىگە قاراپ ۋەزىيەتنى ئېنىقلىيالىشى، كىشىلەرنىڭ كەسپكارى ۋە پېئىلىنى بىلىۋېلىشى مۇمكىن.

بايان قىلىنىشلىرىچە، بىرەر قاچىغا ماي قۇيۇپ قويۇلغان بولسا، ئۇنىڭدا ماي بارلىقىنى ئۇنىڭ سىرتىغا قاراپ بىلىۋالغىلى بولىدۇ. خۇددى شۇنىڭدەك ئادەمنىڭمۇ يۈز-كۆزلىرى، تىلى ۋە كۆرۈنۈشىگە قاراپ، ئۇنىڭ كۆڭلىدە نېمە بارلىقىنى سېزىۋالغىلى بولىدۇ.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

ئەقىللىق كىشى ئادەمنى مىسال ۋە دەلىللەر ئارقىلىق ئىشەندۈرىدۇ، ئەخمەق قەسەم بىلەن.

ئەقىل - بەختكە يېتىش ۋاستىسى.

نادانىنىڭ پايدىسىغا سۆزلىسەڭ ئاچچىقى كېلىدۇ.

ئەقىل ئادەمگە ھەمىشە ھەمدەم ۋە دوست، مال-دۇنيا بولسا تاشلاپ كەتكۈچى ۋاپاسىز مېھمان.

پۇلنى ئىشلەتسەڭ ئازىيىدۇ، ئەقىلنى ئىشلەتكەنسىرى تاكامۇللىشىپ، كۆپىيىدۇ.

ئەقىللىقلىق ئىككى نەرسىدىن: غەزەب كەلگەندە ئۆزىنى بېسىۋېلىشتىن ۋە بىراۋدىن كۆچلۈك بولغاندا ئۇنى كەچۈرۈشتىن ئىبارەت.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

نادانلىق كۆڭۈلدىكى كۆندۈرۈلمىگەن ھايۋانغا ئوخشايدۇ، كىمكى ئۇنىڭغا مىنسە خار قىلىدۇ ۋە كىمكى ئۇنىڭغا يېقىنلاشسا توغرا يولدىن ئازدۇرىدۇ.

- مۇھەممەد زىھنىي

ئارىستوتېل ئېيتىدۇ: «نادان ئۆزىگە ئۆزى دۈشمەندۇر، شۇنداق ئىكەن، ئۇ ئۆزگىلەرگە قانداقمۇ دوست بولالىسۇن؟!»

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

پەمى يوقنىڭ غېمى كۆپ بولىدۇ.

نادانىنىڭ دوستى، ھەسەتچىنىڭ راھىتى، يالغانچىنىڭ مۇرۇۋۋىتى بولمايدۇ.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ھېكمەت. كورلۇق نادانلىقتىن ياخشىراقتۇر، چۈنكى كورلۇق ئۆز ئىگىسىنى ئورىغا غۇلاتسا، بىرەر ئەزاسىنى سۇندۇرىدۇ شۇ، نادانلىق بولسا ئۆز ئىگىسىنى ھالاكەتكە مەھكۇم قىلىدۇ. بېيت:

نادانىنىڭ كۆزى بار، كۆرمەيدۇ ئەمما،
كورلار بار، كۆرمەيدۇ، لېكىن كۆپ دانا.

- مۇئىنىددىن جۇۋەينى

ئەخمەققە سالام بەرسەڭ مېنىڭدىن قورقۇۋاتىدۇ، دەپ ئويلار.

ئەخمەقنىڭ يۈرىكى ئاغزىدا، ئەقىللىق ئادەمنىڭ تىلى يۈرىكىدە بولۇر.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ئەخمەقلىق - تەربىيىسىزلىك تۈپەيلى كىشىنىڭ تەبىئىتىگە ئورنىشىۋالغان ئىللەتلەردىن بىرىدۇر. ئۇ مۇستەھكەملىنىۋالغاندىن كېيىن ، ئۇنى ھېچبىر ھىيلە ياكى داۋا بىلەن يوقاتقىلى بولماس. بېيت:

بارچە ئىللەت ئۈچۈن داۋا مۇھەييا،
ئەخمەقلىق ئىللىتى ئەمما بىداۋا.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا»دىن

ئەخمەق كىشى ئەمەلدىن تېز غۇلايدۇ.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ھەكىملەر ئادەملەرنىڭ ئەخمەقلىقىنى سىرتتىن كۆزىتىپ بىلىۋالىدۇ. ئەخمەق كىشى كۆڭلىگە نېمە كەلسە ، ئاقىۋىتىنى ئويلىماي دەۋېرىدۇ، تەجرىبىلىك ۋە ئەقىللىق ئادەملەرنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سالمايدۇ، ئەقىلسىز ئادەملەر نېمە دېسە ئۇلارغا رازى بولىدۇ، ئۆزىگە تەمەننا قويىدۇ، كىم ئۇنى ماختىسا شۇ كىشىنى ياخشى كۆرىدۇ، سورالغان سوئاللارغا ئويلىماي جاۋاب بېرىۋېرىدۇ، ھەر قانداق ئىشتا ئالدىراڭغۇلۇق قىلىدۇ، ئىلىمدىن خالىي، خاتانىڭ كانى بولىدۇ، بېيىپ قالسا ياكى بىراۋغا ھاجىتى چۈشمەيدىغان بولۇپ قالسا ھېچكىمنى مەنسىتمەيدۇ، مەغرۇرلىنىپ كېتىدۇ، باشقىلارنى سۆكىدۇ، بىراۋ سوئال سورىسا جاۋاب بەرگۈسى كەلمەيدۇ، سوئالغا قوپاللىق بىلەن جاۋاب بېرىدۇ، ئۆزى سورىماق بولسا يېلىنىپ سورايدۇ، كۈلسە قەھ-قەھ ئۇرۇپ كۈلىدۇ، يىغلىسا ئۈنىڭدىنمۇ ئاشۇرۇۋېتىدۇ.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا»دىن

ئەخمەق غەزەپلەنسە، شەيتان ئۇنىڭغا ئاكىلىق قىلىدۇ.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

خەلق، سەپەر، ساياھەت توغرىسىدا

ئەزىزلىك بايرىقىنى كۆتۈرگۈچىلەر ۋە بۈيۈكلۈك ناغرىسىنى چالغۇچىلار شۇنداق كىشىلەركى، ئۇلار خەلقنىڭ تىنچلىقىنى ئويلايدۇ، كېچە-كۈندۈز شۇ توغرىدا پىكىرلەيدۇ، ھەممە كىشىنى ئۆز ئاكا-ئۇكىلىرىدەك كۆرىدۇ، بىراۋنىڭ دىل شىشىسىنى غەزەپ تېشى بىلەن سۇندۇرمايدۇ، ئاداۋەت ۋە جاپا تىكىنىنى بىچارىلىك سەھراسىدا يۈرگەن يالىڭاياقلار ئايىغى ئاستىغا تاشلىمايدۇ.

- بەرخۇردار ئىبىن مەھمۇد

ئەي ئەزىز، خەلقىڭگە دائىم ياخشىلىق قىل، قىلغان ياخشىلىقىڭ ئۆزۈڭگە قايتىدۇ. ھېچكىمگە قەستلەپ يامانلىق قىلما، كىمكى يامانلىق قىلسا، قىلغان يامانلىقى شۈبھىسىز ئۆزىگە قايتىدۇ.

- مۇھەممەد جەبەلرۇدى

خەلق كىمدىن قورقسا، دېمەك شۇ كىشى ياماندۇر.

خەلق بىلەن بىللە خاتا قىلىش يەككە -يالغۇز ھالدا خەيرلىك ئىش قىلىشتىن ياخشى.

سەن خەلققە قانچىلىك ئارىلاشساڭ، خەلقمۇ ساڭا شۇنچىلىك يانداشىدۇ.

كىمكى خەلققە قانداق مۇئامىلىدە بولسا، خەلقمۇ ئۇنىڭ بىلەن شۇنداق مۇئامىلىدە بولىدۇ.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ياخشى ۋە ئۇزۇن ياشىماق ئۈچۈن خەلقنىڭ دۇئاسى ۋە شادلىقىدىنمۇ ياخشىراق پاسىبان ۋە قورۇقلىغۇچى يوقتۇر. فەرد:

بىچارىلەر نەپرىتىدىن قىل ئېھتىيات،
بىر لەھزىدە بەرباد قىلۇر ئالەمنى!

- بەرخۇردار ئىبىن مەھمۇد

پىشاي دېسەڭ، سەپەر قىل. سەپەردە بەش پايدا بار: كۆڭۈل ئېچىش، كۈچ توپلاش، بايلىق يىغىش، ئىلىم ۋە ئەدەب ئۆگىنىش، دانالار زىيارىتىدە بولۇش.

ئادەمنىڭ ياخشىسى سەپەردە بىلىنۇر.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ئەزىزىم، سەپەردىن كۆپلەپ تەجرىبىلەر ۋە سانسىز پايدىلار ھاسىل بولۇر. كۆرمىدىڭمۇ، ئاسمان دائىم ئايلىنىپ تۇرغانلىقى سەۋەبلىك ھەممە نەرسىدىن يۇقىرى، يەر بىر يەردە تۇرغانلىقى تۈپەيلى، ھەرقانداق ناكەس ئايىغى ئاستىدا خار.

- خوجا سەمەندەر تېرمىزى

ھېكمەت. ئەزىزىم بىلگەيسەنكى، كىمەرسە ئۇلۇغلۇق تاجىنى بېشىغا كىيىپ، سالامەت بولاي دېسە، ھەرىكەت كەمىرىنى بېلىگە باغلىغاي. كۆرمىدىڭمۇ، پىيادىلەر شاھماتنىڭ كاتەكچىلىرىنى بېسىپ ئۆتكەندىن سوڭ مەردانىلىكلىرى تۈپەيلى پەرزىنلىك دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلىدۇ. كىچىككىنە ئاي 14كۈنلۈك سەيردىن كېيىن ھىلاللىق دەرىجىسىدىن تولۇنئايلىق مەرتىۋىسىگە يېتىشىدۇ.

- خوجا سەمەندەر تېرمىزى

ياشلىق، يىگىتلىك، كۈچ-قۇۋۋەت، غەپلەت، خارلىق توغرىسىدا

ئەگەر بىر يىگىت بار بولۇپ، ھېچكىم ئۇنىڭدىن

ئازراق بولسىمۇ نەپ كۆرمىسە، ئۇنداق يىگىت يىگىت سانالمايدۇ. ئەگەر كىشىدىن دۇنيادا بىرەر يادىكارلىق قالمىسا، ئۇنى ئادەم ھېسابلاش ناراۋادۇر. ئەگەر كىم ئىنساندىن بۇ دۇنيادا بىرەر كىتاب ياكى ئىمارەت قالسا، ئۇ تىرىكلەر قاتارىدا يوقلىنىدۇ ۋە ئۇنداق كىشى ئۆلۈك دېيىلمەيدۇ.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا»دىن

ياشلىق مەستلىكى شاراب مەستلىكىدىن ئارتۇق. يىگىت يىگىتتىن يىقىلۇر، ئەمما تەسلىم بولماس.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ھېكايەت. لوقمان ھەكىمدىن سوراشتى:

- نېمىشقا ھەدېسىلا ئوغۇللىرىغا نەسىھەت قىلىۋېرىلا؟

ئۇ شۇنداق جاۋاب قىلدى:

- ياشانغانلارنىڭ ئۈگۈتلىرى ياشلار ئۈچۈن باغۋەننىڭ كۆچەتنى تەربىيەت قىلغىنىغا ئوخشاشتۇر. باغۋەن كۆچەتتىن ئۆسۈپ چىققان هارام شاخلارنى پۇتاپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا پايدىسىز گىياھلارنىڭ ئۈنۈپ چىقىشىغا يول قويمايدۇ. ئۇنىڭ ياخشى ئۆسۈشى ئۈچۈن پۈتۈن كۈچىنى سەرپلەيدۇ. شۇنداق قىلىنغاندىلا كۆچەت كۈچلۈك بولۇپ ئۆسىدۇ ۋە چوڭ بولغىنىدا شېرىن-شېكەر مېۋە بېرىدۇ. مۇبادا ئارتۇقچە شاخلىرى كېسىپ تۇرۇلمىسا، كۆچەت تېزيېتىلگەن تەقدىردىمۇ ياخشى ھوسۇل بەرمەيدۇ، باغۋەنگە ئۇنىڭدىن پايدا كەم بولىدۇ. دېمەك، بىلىڭكى، بالىمۇ خۇددى كۆچەتنىڭ ئۆزىدۇر. ئەگەر ئۇ تەربىيەت قىلىنمىسا، يامان خۇلقلارغا مۇپتىلا بولىدۇ ۋە پالاكەت خەشەكلىرى ئارىسىدا سولۇپ تۈگەيدۇ.

باغۋەندىن پەرۋەرىش كۆرمىسە نىھال،
ئۆلگىيىپ ئۆسەلمەس، تاپالماس كامال!

- خۇررەمىي

بىلگىنكى، كىشىلەرگە ھەممە ئىشتا دوست - ئاغىنە كېرەك. يالغۇز كىشى ھېچنەرسىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدۇ. بولۇپمۇ نومۇسى قاتتىق، غەيرەتلىك يىگىتلەرگە ئەقىللىق مەسلىھەتچى ۋە توغرا يولنى كۆرسىتىپ تۇرغۇچى ياشانغان كىشى كېرەك.

- خۇررەمىي

ئەي يىگىت، ئۆپچۆرەڭگە باق، مەن-مەن دېگەن زەبەردەست كىشىلەر ئەجەل شەربىتىنى ئىچىشمەكتە. كۈنى كېلىپ بۇ كاسىنى سۇمۇرۇش نۆۋىتى ساڭىمۇ كېلەر. شۇنداق ئىكەن، ئەزىز ئۆمرۈڭنى غەپلەت بىلەن ئۆتكۈزسەڭ، بۇنىڭدىنمۇ ئۆتە شەرمەندىچىلىك ۋە يارىماسلىق بولماس!

- مۇھەممەد جەبەلرۇدىي

ئۆز غېمىنى ئۆزى قىلمىغان ئادەم ئاخىرى خارلىقتا قالۇر.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ئىشقا كىرىشىش ئويلىنىپ ئولتۇرغاندىن ياخشى، غەپلەتتە قېلىش بولسا كۈچلۈك دۈشمەنگە دۈچ كەلگەندىنمۇ يامان.

- مۇھەممەد زىھنىي

كۈچكە ئىگە بولغان چېغىڭدا ئىختىيارىڭنى بۇزۇق نەپسىڭنىڭ قولىغا تۇتقۇزمىغىنىڭكى، ئۇ سېنى هالاكەت ھاڭىغا غۇلاتمىسۇن. غالىب بولغان پەيتىڭدە مۇرۇۋۋەتنىمۇ ئويلاپ قوي. قول ئاستىڭدىكىلەرگە شەپقەت كۆزى بىلەن قارىساڭ، ئۇلارمۇ كۈنى كېلىپ ساڭا شەپقەت كۆزى بىلەن باقىدۇ.

- ئىبنى كەمالپاشا

خارلىق يوقلۇقتىن كېلىدۇ

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

باتۇرلۇق، شىجائەت، جەڭ، غەيرەت، ھۇشيارلىق ۋە ئۇلارنىڭ پايدىلىرى ھەمدە قورقۇنچاقلىق، نامەردلىكنىڭ زىيانلىرى توغرىسىدا

نۇشىرۋان بۇزۇرگمېھردىن سورىدى:

- شىجائەت نېمە؟

بۇزۇرگمېھر ئۇنىڭغا جاۋاب بەردى:

- يۈرەكنىڭ قۇۋۋىتى.

نۇشىرۋان يەنە ئۇنىڭدىن:

- نېمىشقا قولنىڭ قۇۋۋىتى ئەمەس؟ - دەپ سورىدى.

- ئەگەر يۈرەكتە قۇۋۋەت بولمىسا، - دەپ جاۋاب بەردى بۇزۇرگمېھر، - قولدىمۇ قۇۋۋەت بولمايدۇ، قول قۇۋۋىتى يۈرەك قۇۋۋىتىگە باغلىق! شېئىر:

يۈرەكنىڭ كۈچىدىن كۈچ ئالىدۇ قول،
كىمدە يۈرەك كۈچلۈك، كۈچلۈكتۇر ھەم قول!

- ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ماتانەت - ھەر بىر ئىنساننىڭ ئۆز پىكرىدە ۋە ئۆز سۆزىدە چىڭ تۇرۇشى، بىرەر ئىشقا تۇتۇش قىلغاندا ئۇنى ئاخىرىغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن مەھكەم تۇرۇشى ۋە ھەممە ئىشتا سەبر قىلىشىدۇر. ماتانەتسىز كىشى بىر ئىشنى باشلايدۇ، بىراق سەلگىنە قىيىنچىلىققا دۈچ كەلسە، ئۇنى تاشلاپ قويىدۇ. بىرەر كىشى ئۇنى ئازراق ئەيىبلىسە ياكى كەمچىلىكىنى كۆرسىتىپ تەنقىدلىسە، ئىرادىسى دەرھال پۈكۈلىدۇ ۋە ئىشەنچىنى يوقىتىدۇ، شۈبھە ئاستىدا قېلىپ، قىلىۋاتقان ياخشى ئىشىنىمۇ چالا تاشلاپ قويىدۇ.

- خەيالىددىن ئەل-ھەسەنىي

شىجائەتلىك كىشى شۇنداق كىشىكى، ئۇ ئۆزىنى ئۇلۇغ ئىشلارنى بېجىرىشكە چاققاق قىلىدۇ، دىلىنى بولسا ئېغىر ئىشلارغا چىداشقا تەييارلايدۇ.

بىر كۈنى بىر ھەكىمدىن: «باتۇرلۇق ياخشىمۇ ياكى ئەقىل-تەدبىر؟» دەپ سوراشتى. ھەكىم: «باتۇرلۇق تىغ بولسا، ئەقىل-تەدبىر قولدۇر. ئەگەر

ئۇلارغا ئىش تاپشۇرۇلىدىغان بولسا ، قول تىغىسىزمۇ ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرالايدۇ، ئەمما تىغىنىڭ قولسىز بىرەر ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرالىشى مۇمكىنمۇ؟» دەپ جاۋاب بەردى.

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

هوشيار شۇنداق ئادەمكى، قولىدا بارنى دىققەت بىلەن ساقلايدۇ. بۈگۈنكى ئىشنى ئەتىگە قالدۇرمايدۇ.

— يىگىت يىگىتتىن نېمىسى بىلەن ئارتۇق؟
— هوشيارلىقى بىلەن.

— «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ئېيتىشلىرىچە، بىر ئەرەب سەركەردىسى بار ئىدى. قىرىپ قالغىنىغا قارىماي ئۇنىڭ دىلىدا شىجائەتتى زادى يوقالمىغانىدى. بىر كۈنى ئۇ ئاتقا مىنمەك بولدى. ئىككى كىشى كېلىپ ئۇنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ، ئاتقا ئاران مىندۇرۇپ قويىدى. ئۇلاردىن بىرى تەنە قىلىپ: «ئاتقا ئاران مىندۇرۇپ قويغان تۇرساق ، ئۇنىڭ قولىدىن نېمە ئىش كېلەلەيدى؟» دېدى. بۇنى ئىشىتكەن سەركەردە ئۇنىڭغا قاراپ: «هە، راست ئېيتىسەن، ئاتقا ئىككى كىشى مىندۇردى، ئەمما ئۇنى مىڭ كىشىمۇ چۈشۈرەلمەيدۇ!» دېدى.

بۇنى ئاڭلاپ تۇرغان نۇشىرۋان ئۇنىڭغا تەھسىن ئوقۇپ، دېدى: «هە، ئۇ راست ئېيتىدۇ، قول يۈرەك قوزغۇتىشقا تەۋەدۇر، ئۇنىڭ يۈرىكىدە باتۇرلۇق كۈچى بار!»

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ئەزىزىم، ئەقىلسىز كىشى شۇنداق كىشىكى، جەڭ ۋاقتىدا سۇلھ تۈزۈشنى ئىستەيدۇ، تىنچلىق پەيتىدە بولسا جەڭ قىلىشنى خالايدۇ، قەھرىنى چېچىش لازىم بولغان پەيتتە لۇتپۇكەرەم ئىشكىنى ئاچىدۇ. ئۇ، ئاقىللارنىڭ مانا مۇنداق دېگىنىنى بىلمەيدۇ:

بىۋاقىت جەڭ ۋە سۇلھ پايدىسىز - زىيان،
گۈلگە گۈل بولغىنۇ، تىكەنگە تىكەن!

ياكى:

تىنچلىق ئىستىسە تىنچلىقتىن كەچمە،
جەڭگە چاقىرسا يۈز ئۆرۈپ قاچما!

— خوجا سەمەندەر تىرمىزىي

ئەفراسىياپ ئۆز لەشكەرلىرىگە: «جەڭگە هېرىسمەن بولۇڭلار، شۇنىڭدا ئۇزاق ياشايسىلەر، ئۆلۈمگە هازىر بولۇڭلار، شۇ چاغدا بەختۇ ئىقباللىڭلار كۈلىدۇ!» دەر ئىدى

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

نەقىل كەلتۈرۈشلىرىچە، ئىسكەندەر زۇلقەرنەين جەڭگە ئاتلىنىشتىن بۇرۇن ئۇستازى ئارىستوتېلدىن نەسىھەت ۋە مەسلىھەت ئالار ئىكەن. ئۇ بىر كۈنى ئارىستوتېلنى چاقىرىپ، ئۇنىڭغا دېدى: «ئەي هەكىم، مەن يىراق ئەللەرگە بارماقچىمەن ، ئۇيەرلەردە تۈرلۈك -تۈمەن ئادەملەرگە دۇچ كېلىمەن، ئۇلار بىلەن قانداق مۇئامىلە قىلىشىم كېرەك؟». هەكىم ئۇنىڭغا شۇنداق نەسىھەت قىلدى: «ئەي ئىسكەندەر، ئىلاجىنىڭ بارىچە ئادەملەردە ئۆزۈڭگە نىسبەتەن دۈشمەنلىك تۇيغۇسىنى ئويغاتما، دوستلىرىڭنىڭ هەر خىل سۆز ۋە قىلمىشلىرىنىڭ تۈپەيلى خاپا بولۇشلىرىغا يول قويما. بىراۋ ساڭا دۈشمەنلىك قىلسا، ئۇنىڭغا يامان كۆز بىلەن قاراش ئورنىغا، ئۇنى ياخشى سۆز ۋە سوۋغىلار بىلەن خۇرسەن قىل، نەتىجىدە ئۇ دوستقا ئايلىنىدۇ. دوستلىرىڭنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سال، ئۇلارنىڭ ئىززەت-هۆرمىتىنى جايىغا قوي، شۇنىڭدا ئۇلار دۈشمەنگە ئايلانمايدۇ». ئىسكەندەر ئۇنىڭغا: «يەنە داۋاملاشتۇرسىلا» دېدى: «دۈشمىنىڭ بىر-ئىككى بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ نېمە قىلمۇۋاتقانلىقىدىن خەۋەرسىز قالما، يۇمشاقلىق بىلەن قىلىش مۇمكىن بولغان ئىشنى قوپاللىق بىلەن ئەمەلگە ئاشۇرما!»

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

نامەرد كىشى ئۆزرىڭنى قوبۇل قىلمايدۇ، خاتالىقىڭنى بولسا كەچۈرمەيدۇ.

ئاجىز ئادەم ئېھتىياتكارلىقنى قولدىن بەرمىسە، دۈشمەننى يېڭەلەيدۇ.

قورقۇنچاقنىڭ جاڭجىلى ئۇزۇن بولىدۇ.

بىراۋنى قورقۇتمىغان بىراۋدىن قورقمايدۇ.

كۈچلۈك ئادەملەرگە ياراشماس ئىش — كۈچسىزلەردىن قىساس ئېلىش.

ئاجىزلارنىڭ قورالى — شىكايەت.

— «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ئىشق - مۇھەببەت توغرىسىدا

هېكمەت. سورىدى: «ئاشىق ئۈچۈن ئەڭ ئېغىر ئوقۇبەت نېمە؟». جاۋاب بەردى: «ئۇزاق مۇددەتلىك ئۈمىدتىن كېيىنكى ئۈمىدسىزلىك».

بېيت:

ئۈمىدۋار بولسا-يۇ، ئۈمىدسىز قالسا،
بۇنىڭدىن ئارتۇق دەرد يوق ئاشىق-مەشۇققا!

— مەجدىددىن خەۋافىي

مۇھەببەت مەسلىھەتسىز پەيدا بولىدۇ.

بىرەر نەرسىگە ئارتۇقچە مۇھەببەت قويۇش — كۆزنى كور، قۇلاقنى پاڭ قىلىۋېتىدۇ.

سۆيگۈنىڭ كۆزى قارىغۇ.

— «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

خۇش خۇلقلۇق، ئوچۇق يۈزلۈكلۈك، شېرىن سۆزلۈكلۈك، رەھىم - شەپقەت، مۇرۇۋۋەتنىڭ پايدىلىرى توغرىسىدا

بالىلار ئۆز ئاتىلىرىدىن مىراس قىلىپ

ئالىدىغان ئۈچ گۈزەل نەرسە بار: خۇش مۇئامىلىلىك، ئەدەب ۋە ساداقەت.

— مۇھەممەد زىھنىي

بىر ھەكىمنىڭ ئېيتىشىچە، خۇش مۇئامىلىلىكنىڭ ئون بەلگىسى بار. ئۇلار تۆۋەندىكىلەر: ئىنساب، ئەقىل، ئىلىم، مۇلايىملىق، ئالىيجانابلىق، گۈزەل خۇلق، ياخشىلىق، سەبىر، شۈكۈر، يۇۋاشلىق.

— «فەۋاكىھۇل جۇلەسا»دىن

بەزى ھەكىملەرنىڭ پىكرىچە، خۇش خۇلقلۇقنىڭ ئون نىشانىسى بار. ئۇلار مۇنۇلار: بىرىنچى، ياخشى ئىشلاردا ھەممىشە ئادەملەر بىلەن بىرگە بولماق؛ ئىككىنچى، نەپس كويىغا كىرمەسلىك؛ ئۈچىنچى، ئۆزگىلەرنىڭ ئەيىبىنى ئىزدىمەسلىك؛ تۆتىنچى،. بىراۋدىن بىرەر ئەيىب يۈز بەرسە، ئۇنى ياخشىلىققا بۇرىماق؛ بەشىنچى، ئەيىبدار كەچۈرۈم سورىسا، ئەيىبىنى كەچۈرمەك؛ ئالتىنچى، موھتاجلارنى ھاجىتىدىن چىقارماق؛ يەتتىنچى، ئۆزىنىڭلا غېمىنى قىلماي، باشقىلار توغرىسىدىمۇ قايغۇرماق؛ سەككىزىنچى، ئۆز ئەيىبىنى تەن ئالماق؛ توققۇزىنچى، ئوچۇق چىراي بولماق؛ ئونىنچى، خۇش مۇئامىلىلىك بولماق. بېيىت:

جاھاندا قىدىرىپ كىمدىن سورىمىدىم،
ياخشى خۇلقتىن ياخشى نەرسە كۆرمىدىم.

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

شىرىن سۆزلۈكلۈك ۋە مۇلايىملىق بالانى قايتۇرۇشقا قادىر.

— بەرخۇردار ئىبىن مەھمۇد

ئەزىزىم، دىلىڭغا مۇلايىملىق ۋە سۇبات نۇرى بىلەن ئارا بەرگىنكى، مۇلايىم كىشىنىڭ دىلى گۈزەل بولىدۇ. مەنىلەر گۆھىرىنىڭ خەزىنىچىسى مەۋلەۋىي جالالىددىن رۇمىينىڭ تۆۋەندىكى سۆزلىرى بۇ مەنىگە گۇۋاھدۇر:

ھىلىم تىغى پولات تىغدىن ئۆتكۈرراق،
ھەلىم يۈز لەشكەرنى يېڭەر بىياراق!

— خوجا سەمەندەر تېرمىزىي

ئېيتۇرلەر:

— ئەگەر سەن ھاياتىم ياخشى ئۆتسۇن دېسەڭ دوستقا ھەم، دۇشمەنگە ھەم ئوچۇق يۈزلۈك بول، ئۆزۈڭنى چوڭ تۇتۇشقا ئۇرۇنما، ئولتۇرغاندا بارماقلىرىڭنى بىر-بىرىنىڭ ئاراچلىرىغا كىرىشتۈرۈپ ئولتۇرما، ئۆزۈكۈڭنى ئوينىما، تىرنىقىڭ بىلەن چىشلىرىڭنى كولىما، بارمىقىڭ بىلەن بۇرنىڭنى تۇتما، ئادەملەرگە قاراپ كېرىلمە!

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

— ئېرىشمەك قىيىن بولغان نەرسىلەرنىڭگە قانداق قىلىپ ئېرىشتىڭ؟

— دۇشمەنلىرىمگە ئوچۇق چىراي بولۇش، دوستلىرىمغا ياخشىلىق قىلىش بىلەن.

— «جاۋىدانى خىرەد»تىن

ھېكمەت. ئۈچ خىل كىشىنى ئۈچ خىل ھالەتتە بىلگىلى بولىدۇ. مۇلايىم ئادەمنى غەزەپ كەلگەندە، باتۇر ئادەمنى جەڭ مەيدانىدا، ھەقىقىي دوستنى ھاجەت چۈشكەندە.

— مۇئىنىددىن جۇۋەينىي

ھېكمەت. ئەردەشىر بابەك ئۆز يۇرتىنى ئادالەت زىننىتى بىلەن بېزىگەنىدى. بىر كۈنى ئۇ ئۆز ئوغلىنىڭ ناھايىتى قىممەتباھا كىيىملەر كىيىپ ئالغىنىنى كۆردى. ئۇنى ئالدىغا چاقىرىپ: «ئوغلۇم، كىشى شۇنداق لىباس كىيسۇنكى، بۇنداق لىباس ھېچ بىر خەزىنىدە بولمىغاي!» دېدى.

ئوغلى ئۇنىڭدىن: «ئەي ئاتا، ئۇ قانداق لىباس، نېمىدىن تىكىلىدۇ؟» دەپ سورىدى. ئاتىسى ئۇنىڭغا دېدى: «ئۇ شۇنداق لىباسكى، ماتاسى ياخشى خۇلق ۋە ياخشى ئىشتۇر، يىپى بولسا مۇرەسسە ۋە سەبىردىن ئىبارەتتۇر!». بېيىت:

دائىما ياخشىدۇر ئىش بىلەرمەنلىك،
مۇرەسسەمۇ دائىم ياخشىدۇر ئەمما.

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ئۆز ئورنىدا قىلىنمىغان مۇلايىملىق ئەخمەقلىقتۇر.

تىكەن بولۇشنىڭ ھەم ئۆز ئورنى باردۇر،
بىھۇدە مۇلايىم بولغان ھەم خاردۇر.

— «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

بىر ئۇلۇغ كىشى ئېيتقانىدىكى، گۈزەل خۇلقلۇق كىشى تۆۋەندىكىچە بولىدۇ: باشقىلاردىن بىرنېمە ئالسا قايتۇرىدۇ، ياخشىلىقتىن مەھرۇم ئېتىلسە ياخشىلىق قىلىدۇ، زۇلۇمغا ئۇچرىسا مۇرۇۋۋەت قىلىدۇ، شۇنداق قىلغان كىشىدىن ئادەملەر ئۆلگە ئالىدۇ.

بىر كىشى بىر ئۇلۇغ ئالىمنىڭ مۇنۇ سۆزلىرىنى كەلتۈرىدۇ: «يېقىملىق خۇلق كىشىنىڭ ھەممە ئەيىبلىرىنى قۇياش نۇرى قارنى ئېرىتىۋەتكىنىدەك ئېرىتىپ، يوق قىلىۋېتىدۇ».

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

بىر ھەكىمدىن: «خۇش خۇلق كىشى قانداق كىشى؟» دەپ سورىدى. ھەكىم: «ھېچنەرسىدىن رەنجىمەيدىغان كىشى!» دەپ جاۋاب بەردى. يامان خۇلقلۇق كىشى توغرىسىدا سورىغىنىدا: «يامانلىق بىلەن ياخشىلىق ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى بىلمەيدىغان كىشى» دەپ جاۋاب قىلدى ئۇ.

— خۇررەمىي

كىمكى مۇلايىم بولسا سائادەتلىك، كەمسۆز بولسا سالامەت بولۇر.

تىلى شىرىن ئادەمنىڭ دوستى كۆپ بولىدۇ.

— «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ھېكمەت. بىر ئاتا ئۆز پەرزەنتىنى دوستلىرى بىلەن ئۆلپەتلىشىشتىن توسار، ئاغىنىلىرىنىڭ ئىلتىپاتىدىن مەھرۇم قىلىشقا ئۇرۇنار ئىدى. پەرزەنت بولسا ئۇنىڭغا بوي بەرمەس ئىدى. بىر كۈنى

ئۇنىڭغا دېدىم: « ئاتاڭنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتساڭ ياخشى بولامدۇ؟ » . ئۇ دېدى: « يۈزلەپ ئادەملەرنىڭ كۆڭلىنى ئۆكسىتىشتىن كۆرە بىردىلنى ئاغرىتقىنىم تۈزۈك! » .

گۆھەر ئۈچۈن پەيدا بولغاچ خېرىدار،
دۇرنىڭ سەدەپ بىلەن نېمە ئىشى بار.

- خۇررەمي

فەرىدۇندىن سورىدى: « ئادەملەرنى ئۆزۈڭدىن ئۇزاقلاشتۇرماسلىقنىڭ چارىسى نېمە؟ » . ئۇ دېدى: « چىدام ۋە مۇلايىملىق» . ئۇنىڭدىن يەنە سورىدى: « مۇشكۇل ئىشلارنى قانداق ھەل قىلغىلى بولىدۇ؟ » . ئۇ يەنە: « چىدام ۋە مۇلايىملىق بىلەن! » دەپ جاۋاب بەردى. بۇ ھەقتە شائىرلار شۇنداق دېيىشىدۇ:

سۆزلىشىش، مۇرەسسە بىلەن پۈتكۈسى
ھەر مۇشكۇل مەسىلە، ھەربىر قىيىن ئىش.
قالقان ۋە تىغ بىلەن پۈتمىگەن ئىشنى
يۇمشاق سۆزلۈك بىلەن مۇمكىن ھەل قىلىش!

- ئەبۇلبەرەكات قادىري

ھەكىملەرنىڭ ئېيتىشلىرىچە، شىجائەت، ساخاۋەت ۋە خۇش خۇلقلۇق ئەڭ ئەلا پەزىلەتلەردىن بولۇپ، بۇ سۈپەتلەرگە ئىگە بولغان كىشىلەر ھەر دائىم ئۇلۇغلۇق سەرمايىسىدىن بەھرىمەن بولۇر. مەزكۇر سۈپەتلەر ئىچىدە خۇش خۇلقلۇق ئالاھىدە دىققەتكە سازاۋەردۇر. چۈنكى شىجائەتكە ئارىلاپ-ئارىلاپ ئېھتىياج تۇغۇلىدۇ، ساخاۋەت ئالىي پەزىلەتلەر بولسىمۇ ئۇنىڭغا ھەممە كىشى مۇيەسسەر بولۇۋەرمەيدۇ، ئۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش ئۈچۈن كىشىگە ھەرخىل شەرت-شارائىتلار كېرەك. ئەمما خۇش خۇلقلۇق شۇنداق نەرسىكى، ئۇنىڭغا ھەممە ئادەم ئېرىشەلەيدۇ. يېقىملىق خۇلق ئىگىسىدىن چوڭ-كىچىكنىڭ بارچىسى خۇرسەن بولىدۇ. بۇنداق خۇلق ئىگىسى باشقىلارنى خۇرسەن قىلىشتىن تاشقىرى، ئۆزىمۇ دائىم خۇرسەن يۈرىدۇ، باشقىلاردىن بولسا ئۇنىڭغا مۇھەببەت ۋە مۇلايىملىق قايتىدۇ. قىتئە:

كېلىتىدۇر خۇش پېئىللىق مەڭگۈلۈك سائادەتنىڭ،
ئەمما ئاڭا بەزىلەر دائىم مۇيەسسەر ئېرمەس!

- ئەبۇلبەرەكات قادىري

ھېكمەت. ئەركەك ئۈچۈن ئەڭ ياخشى لىباس - شېرىن سۆزلۈك، خوتۇن ئۈچۈن ئەڭ ئېسىل كىيىم - ئۇچۇق چىرايلىق.

- مۇئىنىددىن جۇۋەيني

ھېكمەت. كىشىنىڭ ئىككى نەرسىنى ئۆزىدىن قوغلىۋېتىشى قىيىن: بىرىنچىسى، سايە، ئىككىنچىسى، بەدپېئىللىق.

- خۇررەمي

ئۆزۈڭدىن ئۇلۇغلارنىڭ ساڭا رەھىم قىلىشىنى خالىساڭ، ئۆزۈڭدىن پەسلەرگە رەھىم قىل.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ۋەدە، ۋەدىگە ۋاپا، ئار-نومۇس، شەرم - ھايا توغرىسىدا

ھەكىملەر ئېيتىدۇ:

- ۋەدىگە ۋاپا قىلمايدىغان كىشىنى ياخشى كۆرۈشتىنمۇ خەۋپلىكرەك ۋە قىلغان ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان ئادەمگە ياخشىلىق قىلىشتىنمۇ زىيانلىقراق نەرسە يوق!

- مۇھەممەد زىھنى

بىراۋغا ۋەدە قىلغان بولساڭ، ۋەدەڭگە ۋاپا قىل! ۋەدىگە ۋاپا قىلىش - مەرد كىشىلەرنىڭ ئىشى، ئۇلۇغ كىشىلەرنىڭ بولسا چىرايلىق خىسلەتلىرىدىن بىرىدۇر. بېيىت:

ۋەدىگە ۋاپادىن كۆرە ياخشىراق
نەرسە يوق جاھاندا، دوستۇم ئويلاپ باق!

- مۇھەممەد ھۈسەيىن

كىشىدىن ھايا كەتسە، تېزدىنلا بالا يېتىپ كېلىدۇ.

- مۇھەممەد زىھنى

ھېكمەت. ھايا كىشىلەرنى يامان يولدىن قايتۇرغۇچى ۋە ياخشىلىققا ئۈندىگۈچىدۇر. كىمنىڭ ھاياسى بولمىسا، شۇنىڭ ئۈيىتى بولمايدۇ ۋە بارچە قەبىھ ئىشلارنى قىلىشتىنمۇ يانمايدۇ. كىشىدە ھايا بار بولسا، نەپسى ئۇنىڭ ئۈستىدىن ھاكىم بولالمايدۇ ۋە كەينىگە ئەگەشتۈرەلمەيدۇ.

- مۇھەممەد جەۋھەر زەمىندار

ھەر بىر ئەقىل ئىگىسى شەرم-ھايا يولىدا مۇستەھكەم تۇرۇشنى ئۆز ھاياتى روناقلىقىنىڭ سەۋەبى قىلىپ ئالسا، زامانىنىڭ چوڭ-كىچىكى ئۇنىڭ ھوزۇرىغا ۋە سۆھبىتىگە خېرىدار بولۇر، ئادەملەرنىڭ ئۇنىڭغا بولغان مېھر-مۇھەببىتى كۈنسېرى ئاشۇر، ھۆرمەت كۆچىتى بولسا دوستلۇق باھارىنىڭ تەربىيىسى بىلەن مەقبۇللۇق بېغىدا ھوزۇرپەيزىنى سۈرۈۋېرۇر، ئېھتىرام بېغىنىڭ گۈللىرى ھەمىشە كۆز جۇدۇنىنىڭ زەرىرىدىن تەنەززۇلغا يۈزلەنمىگەي. مۇئەللىپ:

ھايا ساھىبلىرى ئىززەتتە بولغاي دائىما خۇشھال ،
ھاياسىز بولسا ھەركىم كۈنى قالغاي نادامەتتە!

- بەرخۇردار ئىبنى مەھمۇد

ئىسكەندەر سۆزىدىن. «ۋەدە بېرىپ بېجىرمەسلىك نەقەدەر قەبىھ ئىش، سۆزلىمەي تۇرۇپ بېجىرىش نېمىدېگەن چىرايلىق! » . قىتئە:

سۆزلىمەي بېجىرگەن مەرد كىشى بولۇر،
سۆزلەپ بېجىرسە ئۇ يېرىم مەردتۇر.
سۆزلىسەيۇ، بىراق بېجىرمىسە ھېچ،
قالۇر كۈلكىگە، ئۇ پۈتۈن نامەردتۇر!

- ئەبۇلبەرەكات قادىري

ياخشىلىق، يامانلىق، ياخشى ئادەملەر، يامان ئادەملەر،توغرىلىق ۋە ئەگرىلىك توغرىسىدا

ياخشىلىق كۆزلىگۈچى بوينىغا زىنھار -
قىلىچ تارتما، بولسىمۇ ئۇ گۇناھكار!

- نىزامىي گەنجەۋىي

لوقمان ھەكىم ئۆز ئوغلىغا دېدى:

- ئەي ئوغلۇم، ئۆتكۈزگەن خاتالىقلىرىڭنى ئۆمرۈڭنىڭ ئاخىرىغىچە ئېسىڭدىن چىقارما! ئەمما قىلغان ياخشىلىقلىرىڭنى كۆز ئالدىڭدىن نېرى قىل!

- مۇھەممەد زىھنىي

ھېكمەت. قولۇڭدىن ياخشىلىق كەلمىسە، يامانلىق قىلىشتىن بولسىمۇ قاچ! ئەگەر ئاغزىڭدىن ياخشى سۆز چىقمىسا، ھېچبولمىغاندا تىلىڭنى بوھتان ۋە غەيۋەت بىلەن بۇلغاشتىن ساقلا! بېيت:

بىراۋغا ياخشى سۆز قىلالمىساڭ گەر،
ھېچبولمىسا زەھەر قوشما سۆزۈڭگە!

ياخشى ئىشلار دېڭىزنىڭ غەۋۋاسلىرى شۇنداق كىشىلەردۇركى، ياخشى ئىشلار جەۋھىرىنى ھۆسنۇ خۇلق رىشتىسىگە تىزىپ، شېرىن سۆزلۈك شېكىرىنى ئاغىنە-ئاشنىلىرىدىن ئايىماس ۋە خۇددى ئابىھايات كەبىي ھەممە مىجەز-خۇلقلىرىغا تىنچلىق ۋە ھالاۋەت بەخش ئېتەر. قوپاللىق ۋە سوۋۇق تەلەتلىك نەشتىرى بىلەن ھېچكىمنىڭ راھەت سىنەسىنى مەجرۇھ قىلماس. فەرد:

ئەگەر بىر دىلنى ئاغرىتماڭ سېنى ھەم ئاغرىتۇر كىمدۇر،
كى بىر ئېغىز سۆزنىڭ تىغى يۈز شەمشەردىن ئۆتكۈر

ئېرۇر.

- بەرخۇردار ئىبىن مەھمۇد

ھەكىملەر ئېيتۇرلەر: « ياخشىلىقنىڭ ئاساسى ئۈچ نەرسىدە: بىرىنچى، ھەممە كىشىگە رىياسىز كەمتەرلىكتە؛ ئىككىنچى، مىننەتسىز ساخاۋەتتە؛ ئۈچىنچى، ھەق تەلەپ قىلىنمايدىغان خىزمەتتە. ئادەملەر تۆت نەرسىنى ئىزدىمەسلىككە ئامالسىزدۇر: بىرىنچى، ياخشىلىق ۋە يامانلىقنى ئاجرىتىشقا ياردەم بېرىدىغان ئىلىمنى؛ ئىككىنچى، تىرىكچىلىك قىلىشقا لازىم بولىدىغان ئەسۋاب-جابدۇقلارنى؛ ئۈچىنچى، كەيپىياتنى ياخشى تۇتىدىغان ۋاستىلەرنى؛ تۆتىنچى، ئادەملەر بىلەن مۇرەسسەنى.

بۇقرات ھەكىم ئېيتقانىدى: « تولىمۇ تاتلىق بولمىغىنكى، يەۋەتمىسۇن، تولىمۇ ئاچچىق بولمىغىنكى، تۈكۈرۈپ تاشلىمىسۇن» .

- ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

كۆپچىلىك بىرەر كىشى توغرىسىدا ھۆكۈم چىقارمىغۇنچە، ئۇنى ياخشى-يامان دېيىشتىن تىلىڭنى تىي.

ئىنسان ئەگەر قۇلۇپلانغان ساندۇق بولسا، ئۇنى پەقەت تەجرىبە ئەھلىلا ئاچالايدۇ.

مەيىن شامال گۈلزار ئىچىدىن ئۆتسە گۈل ھىدىنى، سېسىق يەردىن ئۆتسە بەدبۇي ھىدنى ئېلىپ كېلىدۇ.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

جالىنۇس ۋاپات قىلغاندا، ئۇنىڭ يانچۇقىدىن بىر پارچە خەت چىقتى. ئۇنىڭدا تۆۋەندىكى سۆزلەر يېزىلغانىكەن :

«ياخشى ئادەم دۇنيانى تەرك ئەتسىمۇ، ئۇ تىرىك سانىلىدۇ، يامان ئادەم تىرىك بولسىمۇ، بەربىر ئۆلۈكلەر قاتارىدا بولىدۇ» .

- مۇھەممەد زىھنىي

تارىخ ياخشىنىمۇ يازىدۇ، يامانىنى ھەم.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ھېكمەت. ئۈچ خىسلەتكە ئىگە بولماق ئالىي دەرىجىگە يەتمەكتۇر: بىرىنچى، ساڭا زۇلۇم قىلغان كىشىنى كەچۈرمەك؛ ئىككىنچى، ساڭا يامانلىق قىلغان كىشىنى يامانلاپ يۈرۈشتىن ساقلانماق؛ ئۈچىنچى، يامانلىق قىلغانغا ياخشىلىق قىلماق. بېيت:

مېھرسىز، گىنەچى دۇشمەن دىلىنى
تولدۇرۇشۇڭ مۇمكىندۇر ئېھتىرامغا.
ئۇۋچىنى كۆرسەڭچۇ، ئىبرەت ئال ئۇندىن،
دان بىلەن قۇشلارنى چۈشۈرەر دامغا!

- مۇئىنىددىن جۇۋەينىي

ياخشىلىقى يوق ئادەم يالغۇزلۇقتا جان بېرۇر.
ياخشىلىق يامانلىقنى كۆيدۈرگۈچى ئوت.
ياخشى بىلەن دوست بولغان يامانلاردىن قۇتۇلۇر.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ھەكىملەردىن بەزىسى شۇنداق دەيدۇ: « كۆپچىلىك سېنى يامان دېسە، دېمەك يامانسەن، ئەگەر ياخشى دېسە، دېمەك ياخشىسەن» .

- مۇھەممەد زىھنىي

بىراۋغا ياخشىلىق قىلغان بولساڭ، ياخشىلىقىڭنى ئېيتىپ، ئۇنى كەمسىتمە، بىركىمگە ئىچۈرگەن -يېدۈرگىنىڭنى مىننەت قىلىپ، زەھەرگە ئايلاندۇرما!

بىر نەرسىنى كۆزلەپ قىلىنغان ياخشىلىق ياخشىلىق ھېسابلانماس، بەلكى ئۇ مۇنداقلا ئالدى-بەردىدىن ئىبارەت، خالاس.

كىشىلەرگە خەير-ئېھسان قىلىش نەقەدەر ئۇلۇغ پەزىلەت، بىراق، بۇ خەير-ئېھسان غەرەزسىز بولسا تېخىمۇ ياخشى!

مۇرۇۋۋەت مەيدانىنىڭ پەھلىۋانى بولاي دېسەڭ، غەرەز بىلەن ئىش قىلىپ، ئورنىغا بىركىمدىن پايدا ئېلىشنى ئويلىما!

- ئەبدىبەك شېرازىي

دۇنيادا ياخشىلىق ۋە يامانلىقتىنمۇ ئۇزاقراق ياشايدىغان نەرسە يوق.

ئىنسان ياخشىلىقنىڭ قۇلى.

ياخشىلىقى كۆپ كىشىنىڭ دوستلىرى كۆپ بولىدۇ.

ئادەملەرنى دۆلەتنىڭ زىيادە ۋە ئىشنىڭ يۈرۈشۈپ تۇرغاندا ئەمەس، بەلكى بېشىڭغا كۈن چۈشكەن ۋە كەمبەغەللىك چېغىڭدا سىنا، شۇنىڭدىلا ئۇلارنىڭ ياخشى ياكى يامان ئىكەنلىكىنى بىلەلەيسەن.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

بىراۋغا قىلغان ياخشىلىقىڭنى يوشۇر، بىراۋنىڭ ساڭا قىلغان ياخشىلىقىنى بولسا ئەل ئارىسىغا ياي!

- ئەبدىبەك شىرازى

سۆز، سۆزلەش قائىدىسى، ئويلاپ سۆزلەش، تىل، تىلنى تىيىش، سۈكۈت، كەمسۆزلۈك ۋە گېپى تولىلىق توغرىسىدا

ئىنسانىيەت ئەدەب-ئەخلاقىنىڭ ۋە ئادىمىلىك ئاساسىنىڭ ئۇلۇغ قەسرى تۈۋرۈكلىرىدىن بىرى-سۆزلەش ۋە نۇتۇقنىڭ قىممەت باھا گۆھىرىنى مۇلايىملىق ۋە ئەدەب ئۈشكىسى بىلەن تەشمەكتۇر. ئەخلاق ئوردىسىنىڭ تۆرىدە ئولتۇرغۇچىلارنىڭ ئېيتىشلىرىچە، ئىنسانىيەتنىڭ كامالىتى ۋە بىلىمىنىڭ ئۈستۈن مەرتىۋىلىرىدىن بىرى چىرايلىق سۆزلەش بولۇپ، بۇ باغنىڭ گۈلى ئەقىل باھارىستانىنىڭ مەيىن شامىلى بىلەن ئېچىلۇر ۋە سائادەتنىڭ يارقىن جاۋاھىر دەستۇرخانىنى ئەقىل سودىگىرىلا ئاچالىغاي. يېقىملىق ۋە قىممەت باھا سۆزلىرى دانالىق ۋە ئىقبال ئەربابىنىڭ تاجى بولغان يۇنان ھەكىملىرىنىڭ ئېيتىشلىرىچە، تىل ھەر بىر ئەقىل ئىگىسى پەزىلىتى خەزىنىسىنىڭ كىلىتىدۇر ۋە ھەركىمسە بىلىمىنىڭ مىقدارى ئۇنىڭ سۆزلىرى ئارقىلىق مەلۇم بولۇر. سەئدىي:

ھەر كىشى بىرەر سۆز دېمىگەن بولسا،
كەمچىلىك، خىسلىتى بولغۇسى پىنھان.

- بەرخۇردار ئىبنى مەھمۇد

ھەكىملەردىن بىرى دەيدۇ:

- قەدىمكى ھېكمەتلەردە ئېيتىلىشىچە، ئىنسان ئۆزىنىڭ تۈزۈلۈشى خاسىيىتى بىلەن ھايۋانلاردىن ئەۋزەل يارىتىلغان. ئۇنىڭغا بىر ئېغىز، ئىككى قۇلاق سوۋغا قىلىنغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ بىر قېتىم سۆزلىمىكى ۋە كۆپ قېتىم ئىشتىمىكى كېرەك.

قانچىكى كۆپ بىلسەڭمۇ ئاز سۆزلە، بىراق -
بىرنى يۈز دېمەي، يۈزنى بىر قىل ئەۋزەلراق!

- ئىبنى كەمالپاشا

بىركۈنى بۇزۇرگمېھردىن: «سۆزلەش ياخشىمۇ ياكى سۈكۈت؟» دەپ سوراشتى. ئۇ: «سۆزلەش!» دەپ جاۋاب بەردى. ئۇنىڭدىن يەنە: «ئۇنداق بولسا، نېمىشقا ئۆتمۈشتىكى ھەكىملەر دائىم بۇنىڭ تەتۈرىسىنى ئېيتىپ كېلىشتى؟» دەپ سوراشتى. بۇزۇرگمېھر مۇنداق دەپ جاۋاب بەردى: «سۆزلەش ياخشى دېگىنىمنىڭ مەنىسى شۇكى، ئەگەر بۇ ۋاستە بولمىغىنىدا ئىدى، سۈكۈتتىكى قىياس قىلغۇسىز خىسلەتلەر ئېچىلماي قالار ئىدى».

- ئەبۇلبەرەكات قادىرى

ھېكمەت. بىر كىشى بىر ھەكىمنىڭ زىيارىتىگە باردى. ئۇ بىھۇدە سۆزلەرنى ھەددىدىن ئارتۇق ۋالاقشىدى. سوڭ سۆز ئارىسىدا: «ئەمدى سۆزلەشنى بەس قىلاي» دېدى. ھەكىم ئۇنىڭغا: «ياق، سەن سۆزلىمىدىڭ!» دېدى. بېيت:

بىھۇدە سۆزلەرنى سۆزدەپ بولمايدۇ،
سۆز ئۇلكى، ئىشتىكەن ئالسۇن بىر پايدا.
سۆزلىسەڭ سۆزۈڭنى بەك ئۇزۇن قىلما،
مالاللىق يېتىدۇ ئۇزارغان جايدا.

يەنە بېيت:

ھەركىم كەم سۆزلىسە ياخشىدۇر سۆزى،
ئۇنداق كىشىلەردە ئىنسان پەزلى بار.
بىھۇدە سۆزلىگەن بىر يارىماستۇر،
كۆپ سۆزدە كۆپ مەنە بولمايدۇ زىنھار.
راست سۆزنى خالساڭ قۇلاق سال ماڭا،
لەۋزىدىن ئاز كىشى ئەۋزەلدۇر مىڭ بار!

- مەجدىددىن خەۋافى

ئەي بۇرادەر، بىلگىنكى، ئويلىماي سۆزلەشتىن كۆڭۈلگە ئازار يېتىدۇ، جىملىق ۋە ئېغىر بېسىقلىقتىن ھېچكىمگە ئازار يەتمەيدۇ.

- مۇھەممەد جەبۇلرۇدى

ھېكمەت. بىر ھەكىمدىن سوراشتى: «ئەقىللىق كىشى كىم؟». ھەكىم دېدى: «سۆزنى لايىقىدا سۆزلىگەن، ھايات قەدرىنى چۈشەنگەن، پۈتكۈل كۈچ-قۇدرىتىنى ئىلىم ۋە كامالەت ھاسىل قىلىشقا سەرپلىگەن كىشىدۇر».

- مەجدىددىن خەۋافى

سۆزلەش يولى ئېغىز - پەس ۋە خەۋپلىك بولۇپ، كۆپ خەتەرلەر ئۇچرايدۇ. ئويلىماي-پىكىرلىمەي تۇرۇپ بىرەر سۆزنى ئىزھارلاشقا لەۋنى ئاچماسلىق كېرەككى، ئويلىماي ئېيتىلغان سۆز كۆپلىگەن باشلارنى ئۆلۈم چەۋگانىنىڭ توپىغا ئايلاندۇرغان، جان خەزىنىسىنى زاۋاللىق ۋە نۇقسان قىمارىغا ئۇتقۇزغان.

سۆزلەشتە بىر نەچچە قائىدە بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە رىئايە قىلماق لازىم. بىرىنچىسى شۇكى، سەۋەبسىزلىك ۋە بىمەھەللىك كېلىپتى بىلەن سۆزلىنىش قۇلۇپىنى ئاچماسلىق كېرەككى، گەرچە سۆز گۆھىرى توغرا ۋە ئېنىق بولسىمۇ، بىۋاقىت ۋە ئورۇنسىز ئېيتىلسا، ئىدراك بازىرىنىڭ گۆھەرشۇناسلىرى ۋە قائىدە بىلگۈچىلىرى نەزەرىدە ئېتىباردىن چەتتە قالىدۇ ۋە ھېچكىم ئۇنى ئاڭلاشقا رىغبەت قىلمايدۇ.

- بەرخۇردار ئىبنى مەھمۇد

شۇنداق تىل باركى، بال كەلتۈرىدۇ، شۇنداق تىل باركى، بالا كەلتۈرىدۇ.

تىل تېزلىكىدىن قەدەم تېزلىكى ياخشى.

سۆزلىگۈچى بەدخۇلق كىشى بولسىمۇ، بەزىدە ئۇنىڭ سۆزلىرىگە دىققەت قىل. گاھىدا يامان ئېغىزدىنمۇ (ياخشى) سۆز چىقىپ قالىدۇ.

سۆزنىڭ ئېيتقۇچىسىغا قارىما، ئېيتقان سۆزىگە قارا.

سۆزىگە باقما، كۆزىگە باق؛ ئۆزىگە باقما، سۆزىگە باق.

ئىككى نەرسە پايدىسىز: ھېكمەتسىز سۆز ۋە تەپەككۇرسىز سۈكۈت.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

بىر ھەكىمنىڭ شۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىغاندىم: « ئېغىز ئىچىدىكى تىل قىن ئىچىگە يوشۇرۇنغان قىلىچتۇر» . شېئىر:

تىل تىغىنى ئۆتكۈر ئەيلىمە ئەسلا،
ئۆز بېشىڭنى كېسىپ بولمىسۇن بالا.
ئۆلتۈرمەككە قاچان خەنجەر قىلىندى،
تىل شەكلىدە ئۇنىڭ شەكلى تىلىندى.

- ئىبنى كەمالپاشا

قولۇڭدىن كەلمىگەن نەرسىنى تىلىڭغا كەلتۈرمە.

تىل تىنچ بولسا، باش سالامەت بولىدۇ.

ھەركىم ئۆز ئاغزىنىڭ قاراۋۇلى بولسا، نەپسى ھېچقاچان بوغۇلماس.

نابۇت بولمىسۇن دەپ تىلىدىن ئىنسان،
ئېغىز بولدى ئىنسان تىلىغا زىندان.

كىمنىڭ تىلى ئۇزۇن بولسا، ھالاكىتى يېقىن بولۇر.

كىشىنىڭ سۆزىگە ئەمەس، ئىشىغا باق.

ئاچچىق سۇ ئاچچىق سۆزدىن ياخشى.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

كىمنىڭ دۇمباقتا ئوخشاش ئىچى بوش بولسا، ئۇنىڭ بىھۇدە ئاۋازى باشقىلارنىڭ مېڭىسىنى يەيدۇ، ئۆزىنىڭ ھەلقۇم دەرۋازىسىنى ۋەيران قىلىدۇ.

ياخشى سۆز بىباھا بايلىق ئاساسى، كەمسۆزلۈك بولسا سالامەتلىك سەرمايىسىدۇر.

- ئىبنى كەمالپاشا

سۆز-ئەقىلنىڭ تارازىسى.

سۆز باركى تاغدەك كۆتۈرىدۇ، سۆز باركى ھاڭغا ئىتتىرىدۇ.

سۆز-ئەقىل ئۆلچىمى.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ئېيتىشلىرىچە، بەھرام گۆر بىر دەرەخنىڭ ئاستىدا ئولتۇرغانىكەن. شۇ چاغدا ئۇشتۇمتۇت شاخلار ئارىسىدىن بىر قۇشنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. بەھرام بىۋاقىت «سۆزلىگۈچى» بۇ قۇشنىڭ ئىشىنى بىر ئوق بىلەن تۈگەتتى. قۇشنىڭ تېنى شۇئان شاخلارغا ئۇرۇلدى ۋە جېنى ئوقيانىڭ ئىسسىق زىقى بىلەن تىلىندى. ئۇ دېدى: « قۇش ھەم، ئىنسان ھەم ئۆز تىلىنى ساقلىسا ئامان بولىدىكەن».

خورازنى كۆرمىدىڭمۇ، ئۇ بىۋاقىت ۋە بىھۇدە قىچقىرغانلىقتىن سويۇش ۋاقتى شامغا ئايلاندى.

بېيت:

خوراز قانات قېقىپ بىۋاقىت قىچقىردى،
مۇرۇۋۋەت ئورنىغا بېشى قىرقىلدى.

- ئىبنى كەمالپاشا

دانىشمەنلەر سۆزنى جاۋاھىرغا، ئادەمنى بولسا كانغا ئوخشىتىدۇ.

- بەرخۇردار ئىبنى مەھمۇد

ئەي ئوغۇل، سەن ھەرۋاقىت سۆزلىمەكچى بولساڭ، ئاۋۋال ياخشىلاپ ئويلا، سوڭ سۆزلە. زۆرۈرىيەت تۇغۇلغاندىلا سۆزلەشكە ئادەتلەن، بولمىسا جىم ئولتۇر! كۆپ ئويلاپ ئاز سۆزلەشتە ھېكمەت زور.

- بەرخۇردار ئىبنى مەھمۇد

قەدىمكى يۇنان ھەكىملىرىنىڭ ئېيتىشلىرىچە، كىمكى ئەقىلسىز ۋە يەڭگىلتەك بولسا، ئويلىماي سۆزلەشتە دادىل بولىدۇ. بۇنداق كىشىلەر سۆزنىڭ شاھانە دۇر ئىكەنلىكىنى ۋە ئۇنى بىھۇدە چېچىش ئادەملەر ئۈچۈن نۇقسان ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ. ئاڭلىشىمچە، سۇنئانىڭ ئىشىكىگە تۆۋەندىكى ئۇگۇت يېزىپ قويۇلغانىكەن: «تىلىڭنى سۈكۈتكە يار قىلساڭ، غەم ئاستىدا خار بولمايسەن! » . شەيخ سەئدىي ئېيتىدۇ:

بىر چالغا يولۇقۇپ يۇنان يۇرتىدا،
دېدىم: ئەي ئاقىلۇ، دانىشمەن، ھوشلۇق.
ئىنسانغا نېمە ئىش ياخشى؟ ئۇ دېدى:
«خاموشلۇق، خاموشلۇق، يەنە خاموشلۇق! »

- ئىبنى كەمالپاشا

كىشىنىڭ بېشىغا نېمە كەلسە، تىلىدىن كېلەر.

بېيت:

تۇتى ساقلىيالسا ئىدى تىلىنى ،
قەپەز خىجىل قىلماس ئىدى دىلىنى.

- بەرخۇردار ئىبنى مەھمۇد

ھايۋان نوختا بىلەن باغلىنىدۇ، ئادەم تىل بىلەن.

ئىنسان سۆزى بىلەن تونۇلىدۇ، ئەخلاقى بىلەن ماختىلىدۇ.

ئەقىللىق ئادەمنىڭ سۆزى جانغا ئوزۇق، ئەقىلسىز ئادەمنىڭ سۆزى جانغا قوزۇق.

كىشىنىڭ پەزىلىتى تىلىدىن بىلىنۇر.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ئەي ئەزىز، بىلگىنكى، كىشى ئۆز تىلىغا ئېھتىيات قىلمىقى، ھەر بىر سۆزنى ئوبدان ئويلاپ، ئاندىن سۆزلىمەكى لازىم. ھەر كىشىكى قەيەردە بولسۇن ۋە قاچان بولسۇن تىلىنى يامان سۆزلەردىن ئاسرىسا، ئويلاپ، مۇلاھىزە بىلەن سۆزلىسە ھەردائىم پايدا تاپقۇسى. ئېيتىلغان سۆز ئېتىلغان ئوق، ئۇنى قايتۇرۇپ بولماس؛ كۆپ سۆزدە كۆپ خاتا بولۇر، دېيىشىدۇ ئاتىلار. كۆپلىگەن كىشىلەر تىلى

كاساپىتىدىن ئۆزلىرىنى ھالا تۇزىقىغا مۇپتىلا قىلۇر. كۆكرەككە قادالغان نەيزىنى چىقىرىۋەتكىلى بولۇر، ئەمما دىلغا قادالغان سۆز زەھىرىنى چىقىرىۋەتكىلى بولماس. سۆزنى ئويلاپ سۆزلىمەك ۋە تىلنى يامان سۆزلەردىن ئاسرىماق توغرىسىدا ھېكايەتلەر كۆپتۇر.

- بەرخۇردار ئىبنى مەھمۇد

ھېكايەت. نۇئمان ئىبنى مۇنزىر ئەرەب خەلىپىلىرىدىن ئىدى. ئۇ بىر كۈنى چارچاپ، ئېرىق بويىغا كېلىپ ئولتۇردى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ لەقۋا خادىملىرىدىن بىرى:

- ئەگەر بىر كىشىنى مۇشۇ ئېرىق بويىغا ئەپكېلىپ سويسا، قېنى قايسى تەرەپكە قاراپ ئاقاركىن؟ - دەپ قالدى.

- بۇنى سېنىڭدىن سىناپ كۆرۈش كېرەك! - دېدى -دە، ئۇنى شۇ ئېرىق بويىدا سويۇشقا بۇيرۇدى خەلىپە.

ئۆز ماقامىدا ۋە ئورنىدا ئېيتىلمىغان سۆز ئادەمنىڭ ئۆزىگە دۈشمەن بولۇر.

كىشىنىڭ ئەقلى كەم بولسا بېشىدا،
سۆزى كۆپ بولىدۇ ئۇنىڭ تىلىدا.

- ئىبنى كەمالپاشا

بىرەر يەرگە بارغاندا ئەزىملىك قىلىپ ئۇزۇن ئولتۇرماسلىق ۋە ئولتۇرۇشتا پەقەت كېرەكلىك سۆزلەرنىلا سۆزلەش ئادەمنىڭ قەدىر-قىممىتىنى ئاشۇرىدۇ.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ھېكايەت. ئېيتىشلىرىچە، بىھۇدە سۆزلەشتىن كۆرە جىم ئولتۇرۇشنىڭ ئەۋزەللىكى توغرىسىدا رۇم قەيسەرى، ھىند راجاسى، چىن فەغفۇرى ئوتتۇرىسىدا مۇنازىرە بولغانىدى. ئۇلار ئۆزئارا بىر پىكىرگە كېلىشتى ۋە بىر مەنىدىكى سۆزلەرنى تۆرلۈك ئىبارەتتە بايان يېزىشقا تىرىشتى.

رۇم قەيسەرى شۇنداق دېدى: «ئېيتقان بەزى سۆزلىرىمدىن قاتتىق نادامەت قىلدىم. ئەمما ئېيتمىغان سۆزلىرىمدىن ھېچ پۇشايمان بولمىدى».

نەزم:

نادامەت يەتمەس ئېيتىلمىغان سۆزدىن،
كۆپ زەرەر يېتۇر ئېيتىلغان سۆزدىن.

ھىند راجاسى ئەقىل دەرياسىدىن تېپىلغۇسىز دۇر ھازىرلاپ، بايان يىپىغا تىزدى-دە، دېدى: «سۆز ئوقى بايان يايىدىن تېخى ئېتىلمىغان چاغدا، ئۇ مېنىڭ قول ئاستىمدىدۇر. ئەمما ئېغىز يايىدىن ئېتىلىپ چىقسا، ئۇ چاغدا ئۇنىڭغا ئىگىلىك قىلالمايمەن». بېيت:

ئېيتىلمىغان سۆزنى ئېيتىپ ئالۇرسەن،
ئېيتىلغاننى قانداق تۇتۇپ ئالۇرسەن؟!

ئۇ داۋاملاشتۇرۇپ دېدى: «ھەر بىر سۆز ئوقى يايدىن ئۇچسا ۋە ھەر بىر كەلىمە سۆز ئېغىز زىندانىدىن كۆچسە، ئۇنى قايتۇرۇپ ئالىمەن، دېيىش خام خىياللىقتۇر!». بېيت:

تىيغىن دائىم ئالدىراقسانلىقتىن ئۆزۈڭنى،
ئىستىگەندە ئېيتالاڭ بولۇر ئېيتار سۆزۈڭنى.

چىن فەغفۇرى سۆز بوستانىدىن گۈلدەستە ھازىرلاپ، سوۋغا تەرىقىسىدە دېدى: «سۆز قۇشى ئېغىز قەپىسىدە چاغدا، ئۇنىڭ ئىختىيارى مېنىڭ ئىزمىمدىدۇر. ئەگەر ئۇ تىل ئۇۋىسىدىن ئۇچۇپ چىقتىمۇ، بەس، ئۇنى ھېچقاچان تۇتۇپ بولماس!» بېيت:

قۇش قەپەستىن ئۇچۇپ كەتكەندە ھەردەم،
تۇتىمەن دەپ ئۇنى تارتمىغىن ئەلەم!

- ئىبنى كەمالپاشا

ئەي ئوغلۇم، دۇنيادا ئامان بولاي دېسەڭ، گېپى توللىق قىلما، زۆرۈرىيەت تۇغۇلسا سۆزلە، بولمىسا جىملىقنى ئىختىيار قىل. ئەڭ يېقىملىق خىسلەت ۋە چىرايلىق سەنئەت تىلنى ساقلاشنى بىلمەكتۇر.

- بەرخۇردار ئىبنى مەھمۇد

تىلىم تىنچ بولسا، دىلىمدا ئۆكۈنچ بولماس.

ئەي تىلىم جىم تۇرغىن، دىلىم تىلغىما،
مېنى ئوتقا يېقىپ، ئۆزۈڭ يىغلىما!

گېپى توللىق ئۆزۈڭنىڭ دۈشمىنىدۇر. چۈنكى ئۇ سېنىڭ ئەيىبلىرىڭنى ئاشكارىلايدۇ، دۈشمىنىڭنى بولسا قۇتراتىدۇ.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ھېكايەت. سۆزلىرى ئەدەب گۆھىرىنىڭ تاجى، ئۆزى ئەرەب ھەكىملىرىنىڭ ئۇستاتى بولغان سابىت ئىبنى قۇررەدىن تۆۋەندىكى ھېكمەتلەر نەقىل قىلىنىدۇ: «تەن راھىتى غىزانىڭ ئازلىقىدا، روھ راھىتى كەم يېيىشتە، تىل راھىتى ئاز سۆزلەشتە». لېكىن سۆز قىلىش لازىم بولغان جايدا جىم ئولتۇرماق زىيانغا يول قويماق ۋە مالامەتكە قالماقتۇر. بېيت:

گەرچە دانالار ئالدىدا جىم ئولتۇرماق ياخشىدۇر،
لېكىن پەيتى مەسلىھەتتە پىكىر ئېيتالاڭ خۇش بولماق.
ئىككى ھالەت ياخشى ئەمەس، دىتسىزلىقتۇر، بىلىپ قوي،
كېرەك پەيتىدە سۆز ئېيتماي، ئورۇنسىز چاغدا دەم ئۇرماق.

يەنى جىم ئولتۇرماق لازىم چېغىدا سۆزلىمەك ئاقىۋىتىنى ئويلاپ ئىش كۆرگۈچىلەرگە نىسبەتەن نالايىق ئىشتۇر. شۇنىڭدەك سۆزلەش لازىم بولغان چېغىدا ئۈندىمەسلىك ئاقىل كىشىلەر پىكرىچە نامۇۋاپىقتۇر.

ئەقىل-تەدبىر بىلەن ئويلاپ قارىدىم،
كوت-كوت بولسا ھەركىم دائىم خار ئىكەن.
ئېيتمىغايمەن: ئېغىز، كۆزنى يۇم دائىم،
ئەمما ھەربىرىنىڭ ئورنى بار ئىكەن.

- ئىبنى كەمالپاشا

بىر ھەكىمدىن: «سىلى يىغىلىشتا كۆپ سۆزلەمدىلا ياكى كۆپ ئاڭلامدىلا؟» دەپ سوراشتى. ئۇ: «مېنىڭ ئىككى قۇلىقىم ۋە بىر ئاغزىم بار. شۇنىڭ ئۈچۈن بىر سۆزلىسەم، ئىككى مەرتە

ئىشتىمەن! » دەپ جاۋاب بەردى. شېئىر:

قولىقىڭ ئىككىدۇر، ئاغزىڭ بولسا بىر،
دېمەك، ئىككى ئىشت، سۆزلىگىن سەن بىر،
— بۇ ئەمەستۇر سىر!

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

جاھاندا «تىل يۈگرۈكى باشقا، قول يۈگرۈكى باشقا» دېگەن ماقال مەشھۇر. نەشتەر جاراھىتىدىن تىل جاراھىتى ياماندۇر. نەيزە زەخمىدىن بەدەن بوستانى كۆپ ئۆتمەي گۈلىستانغا ئايلىنالايدۇ ۋە ئۇنىڭدىن جان ۋە مالغا زاۋال كەمدۇر. بېيت:

تاياق زەربى ئۇزاق تۇرماستىن كېتەر،
تىلدىن يەتكەن زەربە بىر ئۆمۈر يېتەر.

— ئىبنىن كەمالپاشا

ئەي ئوغۇل، ئۆگۈتۈمگە قىلغىل ئىلتىپات،
كەم سۆزلە، شۇندا يېتەر ساڭا نىجات.
غەيۋەتتۇ يالغاندىن ئەلادۇر سۈكۈت،
لەقۋادۇر ئەبلەخ، بۇنى يادىڭدا تۇت!
كۆپ سۆزلەشتىن بەدەندىكى قەلب سولار،
دۇرى ئەدەندەك بولسا سۆزۈڭ، خۇش بولار.
كىمكى سۆزلەشتە پاساھەتلەر قىلۇر،
دىل چېھرىسىنى شادىسان قىلۇر.
تىلنى ئېغىز ئىچرە مەھبۇس ئەيلىگىن،
تۇت بۇ زىنداندا ئىچرە، مەيۇس ئەيلىگىن.
ئۆز ئەيىبىنى كۆرمەككە كىم ئالدىرار،
تېنىدە تەن قۇۋۋىتى دائىما ئاشار!

— فەرىدىددىن ئەتتار

ئېيتۇرلەر: « كىشىنىڭ سۆزى ئۇنىڭ پەزىلىتىنى بايان قىلغۇچى ئەقلىگە تەرجىماندۇر».

بېيت:

بىلۇرسەنمۇ، تىلنىڭ نېچۈن ئېغىزدا
ئەقىل خانىسىگە كېلىپ دائىما!
ئىشىك يېپىق بولسا بىلگىلى بولماس،
خانە ئىچرە دۇشمۇ، پەرىشتىمۇ يا!

— ئىبنىن كەمالپاشا

ھەكىملەر ۋە دانالار تەكىتلەپ ئېيتۇرلەركى، سۆزلەشكە قارىغاندا ئىشتىشتە پايدا كۆپ. چۈنكى ئىشتكۈچى باشقىلارنىڭ سۆزلىرىدىن ئىبرەتلىك سۆز دۇرلىرىنى تېرىۋالىدۇ، بىلمىگىنىنى بىلىۋالىدۇ، ھاياتىنىڭ ياخشى-يامان نەرسىلىرى توغرىسىدا تەجرىبە ھاسىل قىلىدۇ.

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ھېكايەت. بىر ھەكىم ئېيتۇر: « ھېكمەت خەزىنىسى جەم تۇرۇشتا، ئۇنىڭ ئاچقۇچى بولسا كەمسۆزلۈكتۇر». بېيت:

جاھاندا شۇنداق بىر مەسەل باردۇر:
ئېيتىلغان سۆز كۈمۈش، ئېيتىلمىسا زەردۇر!

— ئىبنىن كامالپاشا

ھەر بىر كىشىنىڭ سۆزى ئەقلىگە يارىشا بولۇر.
ئۆز ئورنىدا ئېيتىلمىغان سۆز ھېچكىشى يوق يەردە چېلىنغان كۈيگە ئوخشايدۇ.

ھەر بىر سۆزنىڭ ئۆز ئورنى بار، ھەر بىر ئىشنىڭ ئۆز مۆرتى.

تىل — كەسكۈر قىلىچ، سۆز — قايتۇرۇپ بولماس ئوق.

— «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ئەي ئەزىز، بىلگىنكى، لوقمان ھەكىم كەمسۆزلۈك ۋە سۈكۈت توغرىسىدا تۆۋەندىكىلەرنى بايان قىلغانىدى: « كەمسۆزلۈك ۋە سۈكۈتتە شۇنداق خىسلەتلەر بار: 1. ئۇ زىبۇ-زىننەتسىز گۈزەللىك؛ 2. سەلتەنەتسىز ھەيۋە-قۇدرەت؛ 3. مېھنەتسىز ئىبادەت؛ 4. سېپىلسىز قورغان؛ 5. ئۆزرىدىن قۇتۇلۇش؛ 6. پەرىشتىدەك ئازادلىق؛ 7. ئەيىبلەردىن خالىيلىق».

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ھېكايەت. ئېيتىشلىرىچە، بىر ئالىم كىشى ئۆزئۆمرىنى نەھۋ ئىلمىگە سەرپلىگەنىدى. بىر كۈنى ئۇ مۇساپىرلىق لىباسىنى كىيىپ دەريا سەپىرىگە چىقتى. ئۇ كېمە تاختىسىدا ئولتۇرۇپ، بىر ئاز يۈرۈلگەندىن كېيىن كېمە باشلىقىدىن: «نەھۋ ئىلمىدىن بىر نەرسە ئۆگەنگەنمۇ سەن؟» دەپ سوراپ قالدى. كېمە باشلىقى: «ياق، ئۆگەنمىگەن» دەپ جاۋاب بەردى. ئالىم: «پۈتكۈل ئۆمرۈڭ زايا كېتىپتۇ» دېدى ئۇنىڭغا. بېيت:

بۇگەپ ئاغرىتسىمۇ ئۇنىڭ دىلىنى،
جاۋابىغا باشلىق تېيدى تىلىنى.

بىر چاغدا كېمە تۇيۇقسىز قايىنامغا چۈشۈپ قالدى. كېمە باشلىقى نەھۋىي ئالىمدىن: « سۇ ئۈزۈشنى بىلەمسىز؟ » دەپ سورىدى. نەھۋىي ئالىم: «ياق، بىلمەيمەن» دەپ جاۋاب بەردى. كېمە باشلىقى: « پۈتكۈل ئۆمرىڭىز زايا بولدى! » دېدى ئۇنىڭغا.

— ئىبنىن كەمالپاشا

ئاز سۆزلەش، ئەمما ساز سۆزلەش كىشىنىڭ ئەقىللىقلىقىغا دەلىلدۇر. ئەقلىنىڭ ئاز ياكى كۆپلۈكى بىلەن كىشىلەر بىر-بىرىدىن پەرقلىنۇر. كىشى ئۆزىنى بىلسە، قەدىر-قىممىتىنى تونۇسا، ئۇ ھالدا ئۇنىڭ ئەقىللىق ئىكەنلىكى مەلۇم بولۇر. ئەخمەق كىشى ئۆزىنى تونۇشنى بىلمەس. ئەقىللىقلىقنىڭ ئەڭ مۇھىم بەلگىلىرى ئادەمنىڭ باشقىلار بىلەن ئارىلىشىشنى بىلىشىدە، يۈرۈش-تۇرۇشىدا، ئۆزگىلەرگە ئۈلگە بولالىشىدا، ھەممىگە ياقالايدىغانلىقىدا، بىلىمدانلىقىدا نامايان بولۇر.

ئەي ئەزىز، سەن قىلماقچى بولغان ئىشىڭنى ئەۋۋەلا ئەقلىڭغە ھاۋالە قىل، ئەقلىڭ ئىجازەت بەرسە، ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا كىرىش. ئۆزىنى ئۆزى قاتتىق سۆيگەن، يەنى ئۆزىگە بىنا قويغان كىشىدە ئەقىل بولماس.

— «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

سۆزلەش ئەخلاقى شۇنداقكى، سۆز ئاز سۆزلەنسۇن، چۈنكى ۋات-ۋاتلىق تەنتەكلىكنىڭ بەلگىلىرىدىن بىرىدۇر. بۇزۇرگمېھر: « بىر كىمنىڭ

ناھايىتى كۆپ سۆزلەۋاتقىنىنى كۆردۈڭمۇ، بىلگىنىكى، ئۇ دېۋانىدۇر» دېگەنىدى. كىشى دېمەكچى بولغىنىنى ئەقىل تارازىسىدا ياخشىلاپ تارتمىسا، ئۇنى بايان قىلىمىقى نامەقبۇلدۇر. ھەكىملەر: «كۆپ ئويلا، سوڭ سۆزلە» دېيىشكەن. ئېھتىياج بولمىسا بىر سۆزلەنگەن سۆز تەكرار سۆزلەنمىسۇن. كىشى بىرەر ۋەقەنى بايان قىلماقچى بولسايۇ، ئاڭلىغۇچىنىڭ بۇ ئىشتىن خەۋەردارلىقىنى بىلسە، ئۇ ھالدا ئاغزىنى يۇمسۇن. چۈنكى سۆزلىگۈچى ئىزا تارتىپ قېلىشى مۇمكىن. باشقا كىشىدىن سورالغان سوئالغا جاۋاب بېرىشكە ئۇرۇنۇلمىسۇن. چۈنكى بۇ ئاقساقاللىق سانىلۇر. ئەگەر سوئال كۆپچىلىككە قويۇلسىمۇ، ھەممىدىن ئىلگىرى جاۋاب بېرىشكە ئالدىرالمىسۇن. بىرەر كىشىنىڭ بەرگەن جاۋابى قېنىقارلىق بولمىسا ياكى ئۇنىڭغا قوشۇمچە قىلماقچى بولسا، جاۋابىنى ئاستا-سىلىق ئېيتسۇن. ئولتۇرۇش - يىغىلىشلاردىكى مۇزاكىرە ۋە مۇنازىرىلەرگە ئۆزىنىڭ مۇناسىۋىتى بولمىسا، ئارىلاشمىسۇن. چوڭلارغا دارىتما سۆزلەرنى قىلمىسۇن. چۈشىنىش قىيىن بولغان سۆزلەر مىساللار ۋاسىتىسىدە روشەنلەشتۈرۈلسۇن. مۇنازىرىلەردە چەكتىن چىقىپ كېتىلمىسۇن. ھەر بىر كىشىگە ئۇنىڭ دىتى يەتكۈدەك دەرىجىدە سۆزلەنسۇن. بىر ھەكىمدىن سورىدى: «سىلى نېمىشقا سۆزلەشتىن كۆرە كۆپرەك ئاڭلايدىلا؟». ئۇ دېدى: «چۈنكى ماڭا ئىككى قۇلاق، بىر ئېغىز ھەدىيە قىلىنغان».

— «مەخزەنۇل ئۇلۇم» دىن

گەپنى ئۇزۇن قىلما، ئويلىماي سۆزلىمە، بىر سۆزنى كۆپ تەكرارلىما، باشقىلارنىڭ سۆزىنى بۆلمە، سۆزلەۋاتقاندا ئاۋازىڭنى ئوتتۇرىچە قىل، بىركىم سېنىڭدىن سۆزنى مەخپىي تۇتسا، ئۇنى بىلىشكە زورلۇق قىلما. راست سۆزلە، ھەق سۆزنى يالغانغا چىقارما، ئورۇنسىز سۆزلىمە، سۆزنى ئەقلىغە يارىشا سۆزلە، سۆزلەۋاتقاندا پۇت-قوللىرىڭنىڭ ھەرىكىتىگە دىققەت قىل، پايدىسىز سۆزلەرنى قىلما، چېقىمچىنى ئولتۇرۇشقا چىللىما!

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ئىززەت-ئابروي، ئۇلۇغلۇق، قەدىر-قىممەت، بۈيۈكلۈك، مەنسەپ توغرىسىدا

ھېكمەت. ئارىستوتېل شۇنداق يازىدۇ: «ئىززەت تىلىسەڭ ئىپپەتلىك بول، ئۇلۇغلۇق تىلىسەڭ مۇلايىم بول، زەپەر تىلىسەڭ ئادالەت يولىنى تۇت، قەدىر تىلىسەڭ راستچىل بول، نىجاتلىق تىلىسەڭ سەبىرلىك بول، ئىلىم ئۆگەنمەك بولساڭ تىرىش-تىرماش!». بېيىت:

دۇنيا مېلى گويا بۇلۇت سايىسى،
ئۇياندىن بۇيانغا ئۆتەر ھەر زامان.
شۇنىڭ ئۈچۈن مالنىڭ ئېتىبارى يوق،
بىردەمدە ئۆزگىرىپ قالار ناگاھان.
ھۇشيار كىشى شۇنداق كىشىكى، دائىم -
تاپقىنىنى ئەلگە قىلىدۇ ئېھسان!

— مەجدىددىن خەۋافىي

مەھمۇد خۇدابەندە شۇنداق دېگەنىدى: «ئۇلۇغلۇق شۇنداق كىشىگە يارىشىدۇكى، ئۇ كىشى ئۆزىنىڭ مۇرۇۋۋىتى بىلەن ئازاد كىشىلەرنى رام قىلىدۇ، ئەسىر كىشىلەرنى بولسا ئازاد ئېتىدۇ. رۇستەمى داستان كۈچ-قۇدرىتى بىلەن دۈشمەنلەرنى يەكسان قىلدى، ئاجىزلارنى بولسا ئازادلىققا ئېرىشتۈردى». بىر كىشى ئۇنىڭدىن سورىدى: «شۇنداق ئۇلۇغ مەرتىۋە ۋە ئالىي دەرىجىگە قانداق قىلىپ يېتىشتىڭ؟». ئۇ شۇنداق جاۋاب بەردى: «مەن ھاياتتا ئۆزۈمگە شۇنداق دەپ بۇيرۇر ئىدىم: ‹ئەي جان، مەرد بول، ئەگەر جەڭدە باتۇرلۇق كۆرسىتىپ ئۆلسەڭ ياخشى نامىڭ قالىدۇ، يەڭسەڭ ئەل ھۆرمىتىنى قازىنىسەن، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆلۈمدىن قورقما، ئۆلۈمگە ھېرىس بول!›». شېئىر:

قولۇمدا دورا ۋە زەھىرىم ھەردەم باردۇر،
بىرى دوستقا، بىرى دۈشمىنىمگە تەيياردۇر!

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ئىنساننىڭ ھەقىقىي قىممىتى ئۇنىڭ ئىلمى ۋە شۇ ئىلمىگە قىلغان ئەمەل ئارقىلىق بىلىنۇر. دېمەك، ئىنسان ھەقىقىي قىممەتكە ئىگە بولماق ئۈچۈن ئىلىم ئۆگىنىشى ۋە ئەدەبلىك بولۇشى زۆرۈر.

— مەھمۇد زېھنىي

ھېكمەت. ئابرويپەرەسلىك ۋە شۆھرەتپەرەسلىكتىن قاچساڭ، زارلىق ۋە خارلىقتا قالمايسەن. شېرىنلىكنى كەمرەك يېسەڭ سەپرا يوقاتقۇچى دورىغا موھتاج بولمايسەن. بېيىت:

ھەزىم قىلىش قۇۋۋىتىڭ يەتمەيدىغان تائامنى -
يېمە، جىسمۇ جېنىڭغا يېتەر ئۇندىن كۆپ نۇقسان!
ئويلىماستىن سۆزلىمە غەزەپ كەلگەن پەيتىدە،
سوكرە ئۆزرە سورىماق بولمىغاي ساڭا ئاسان!

— مۇئىنىددىن جۇۋەينىي

ئەي ئادەم! سەن ھېچقاچان چوڭچىلىق كەينىدىن قوغلاشما! چوڭچىلىقنى قوغلىشىش ۋە ھەممىدىن ئۈستۈن بولۇشنى خالاش چىن ئىنسان خىسلىتى ئەمەس. كىيىنىش، ياسىنىش -تۈسىنىش بىلەن ئابروي تېپىشنى ئويلىما. چۈنكى بۇنداق قىلىش ياسىما ئابروي تېپىشقا ئۇرۇنۇشتۇر.

— «جاۋىدانى خىرەد» تىن

ئېيتىشلىرىچە، ئىززەت ۋە ئۇلۇغلۇقنىڭ سەۋەبلىرى بەشتۇر، يەنى مەزكۇر بەش سۈپەت كىمدە بار بولسا، ئۇ ئادەم ئىززەت ۋە ئۇلۇغلۇق ئېتىغا مىنگەي. ئۇلار مۇنۇلار: توغرا سۆزلۈك، سىرنى يوشۇرۇشنى بىلىش، ۋەدىگە ۋاپا قىلىش، نەسىھەتنى قوبۇل قىلىش ۋە ئامانەتكە خىيانەت قىلماسلىق.

— «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

كىشىلەرگە زىننەت بېرىدىغان نەرسە-كەمتەرلىك، ئەڭ ياخشى خىسلەت خۇشپېئىللىقتۇر. ھەركىمنىڭ قەدرى بىلىنگە يارىشا بولۇر.

- «مەخزەنۇل ئۇلۇم» دىن

ھېكمەت. قەيس ئىبنى سەئىدتىن سورالدى: «ئەڭ ياخشى پەزىلەت قايسى؟». ئۇ ئېيتتى: «ئۆز قەدرىنى بىلمەك! ئۆز قەدرىنى بىلمىگەن كىشى ئۆزگىلەر قەدرىنى بىلمەيدۇ!».

- مۇئىنىددىن جۇۋەينى

قايەردە ئادەمنىڭ قەدرى بولمىسا، سۆزلىمەي جىم ئولتۇرغىنى تۈزۈك.

- «مەخزەنۇل ئۇلۇم» دىن

بۇقرات سۆزى: «ئەلدىن ئۇيالمىغان كىشىنىڭ ئەل ئالدىدا قەدرى بولماس».

باتلىمۇس سۆزى: «خۇشبەخت شۇنداق كىشىكى، ئۇ ئۆزگىلەرنىڭ پېئىل - ھەرىكىتىدىن ئۆلگە ئالىدۇ، بەدبەخت شۇنداق كىشىكى، ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن باشقىلار ئىبرەت ئالىدۇ».

- «مەخزەنۇل ئۇلۇم» دىن

ئېغىر تاش يەردىن مىڭبىر ئازاب-ئوقۇبەت بىلەن كۆتۈرۈپ ئېلىنىدۇ. ھالبۇكى، ئۇنى تاشلىۋەتمەك ناھايىتى ئاسان. مەرتىۋە-ئابرويغا ئېرىشىشمۇ خۇددى تاش كۆتۈرۈشكە ئوخشايدۇ. مەرتىۋىدىن چۈشۈش بولسا، خۇددى تاشنى تاشلىۋەتكەندەكلا بىر ئىش.

- يۇسۇفى

مەجلىستە: «بۇ يەردە تۇر!» دېمەسلىكلىرى ئۈچۈن ئورنىڭنى تېپىپ ئولتۇر.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ھېكمەت. ئاي نۇرلۇق بولسىمۇ، كۈندە كۆرۈنۈۋەرگەچكە قەدىرسىزدۇر.

- خۇررەمى

بىر كىشىنى مەنسىپىدىن ئېلىپ تاشلىدى. ئادەملەر ئۇنىڭدىن قېچىشقا باشلىدى، دوستلىرى ئالاقىنى ئۈزۈشتى. بېيت:

ئېغىر بولسا ھەركىمسەنىڭ روزغارى،
ئۇندىن قاچار بالا-چاقا، نىگارى.

كۈندىن كۈن ئۆتۈپ ھېچكىم ئۇنىڭدىن ھال سورىماس، دوستلىرىدىن ھېچبىر خەۋەر بولماس ئىدى. مانا كۆرۈڭكى، ھايات ئۆزىنىڭ قىلمىشىدىن پۇشايمان قىلىپ، ئۇنىڭ ئىختىيارىغا يەنە ۋەزىرلىك لاۋازىمىنى تاپشۇردى. بېيت:

تۇترۇقسىز پەلەكنىڭ ئادىتى شۇلدۇر،
بىركۈن تارتىپ ئېلىپ، بىركۈن بېرىدۇر.

قاچقان دوستلىرى ئۇنى يەنە ئىزدەپ تاپتى، يۈز ئۆرىگەن مەنسەپدارلار باش ئېگىپ سالام بەردى. بىر كۈنى تونۇشلىرىدىن بىرى كېلىپ ئۆزرە سورىدى ۋە ئۆزىنىڭ ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈپ تاشلاپ كەتكەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى ھاياتقا دۆڭگىدى. ئۇلۇغ كىشى دېدى: «مال-بايلىقىڭنى دەپ ناكەس كىشىلەرگە بويسۇنماق ۋە بەختۇ ئىقبالىڭنى دەپ ئەخمەق كىشىلەر بىلەن

مۇئامىلىدە بولماق ئادىتىڭدۇر. ئەپۇ سورىشىڭنىڭ ھاجىتى يوق!».

- مۇئىنىددىن جۇۋەينى

مېھماندارچىلىق، مېزبانلىق، ئۇلاردا ئەمەل قىلىش زۆرۈر بولغان قائىدىلەر ھەمدە زىياپەت ئەخلاقى توغرىسىدا

ئەگەر ئۆيىڭىزگە مېھمان كەلسە، «خۇش كېلىپسىز!» دەپ ئوچۇق چىراي بىلەن كۈتۈۋېلىڭ. مېھماننى ئوچۇق يۈزلۈك بىلەن كۈتۈۋالماق ئۇنى كاتتا زىياپەت قىلغانغا ئوخشاشتۇر.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

مېھماندارچىلىقنىڭ قائىدىلىرىدىن بىرى شۇنداقكى، مېھماننىڭ ئالدىغا كىرگۈزۈلگەندە، چىقىرىلغاندا پاكى تائام يېيىلگەندە ئوچۇق يۈزلۈك، شېرىن سۆزلۈك ۋە خۇشپېئىل بولۇش لازىم. مېھمانلار ئالدىدا ھېچبىر خادىم پاكى مۇلازىمنى خاپا قىلماسلىق، تېرىكمەسلىك، قاتتىق سۆزلىمەسلىك، ئۇلار تەرىپىدىن بىرەر سەۋەنلىك ياكى كەمچىلىك يۈز بەرسە، تەنبىھ ۋە تەنە سۆزلەرنى ئېيتىشتىن ئۆزىنى تىيماق كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن دانالار: «مېھماندارچىلىقتىكى ئالىي ئىززەت- ئوچۇق يۈزلۈك ۋە شېرىن سۆزلۈكتۇر!» دېيىشكەن.

- مەھمۇد ئىبنى مۇھەممەد

ئۆيۈڭگە كەلگەن مېھمانلارنىڭ سانى ئاز بولسا، بىللە ئولتۇر. ئەگەر كۆپ بولسا ئۆزۈڭ تۇرۇپ خىزمىتىنى قىل. ئارىلاپ-ئارىلاپ: «قېنى، مەززىلەردىن ئالغاچ ئولتۇرسىلا» دەپ تەكلىپ قىل، ئەمما ھەدەپ زورلاۋەرمە!

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

مېھماندارچىلىق قائىدىلىرىدىن يەنە بىرى شۇنداقكى، مېزبان مېھمانلار ئالدىدا ئەدەب بىلەن ئۆرە تۇرىدۇ، مېھمانلارنىڭ ھەر بىرىنى چوڭ كۆرىدۇ. ئۇلارغا ھۆرمەت ۋە ئېھتىرام كۆرسىتىشنى بىر دەقىقىمۇ توختاتمايدۇ. مېھمانلارغا ئۆزى خىزمەت قىلىدۇ. مېھمان تاشقىرىغا چىقسا بىللە چىقىدۇ، كىرگەندە بىللە كىرىدۇ.

مېھمانلارنىڭ ئالدىدا ئۆز كىشىلىرىڭ بىلەن ئۇرۇشما، خۇشچىراي ئولتۇر. ئوچۇق يۈزلۈكلۈك كىشى ئۈچۈن چوڭ نېمەتتۇر.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

مېھمان كەلگەندە ئۇنىڭدىن نېمە يەيدىغانلىقىنى، نېمىگە كۆڭلى تارتىدىغانلىقىنى سورىماق لازىم. ئەگەر ئۇنىڭ ئىستەك ۋە خاھىشى بويىچە تائام تەييارلانسا، مېھماننىڭ خۇرسەنچىلىكى زىيادە بولغاي. بىراق مېھماندىن: «بىر نەرسە يەمسىز، بىرەر نەرسە ئېلىپ چىقايمۇ؟» دەپ سورىماق ناھايىتىمۇ يامان ئادەتتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن مېھماندىن

سورىماستىن، ئۆيدە بار نەرسىنى ئېلىپ چىقىپ، مېھمان ئالدىغا قويماق كېرەك.

مېھمانغا خاس بولغان ئەدەبلەردىن بىرى شۇنداقكى، كىمكى مېھمانغا چاقىرسا رەت قىلماي بارغاي. ئولتۇرۇشقا بارغاندا ئۆينىڭ تۆرىگە چىقىشقا ئۇرۇنمىغاي، ئۆي ئىگىسى قەيەرنى كۆرسەتسە شۇ يەردە ئولتۇرغاي. كىرىۋاتقاندا ۋە ئولتۇرۇۋاتقاندا تەزىم-تەۋازۇنى ئۇنتۇمىغاي. ئۆزلىرى خالىماي تۇرغان ئىككى ئادەمنىڭ ئارىسىغا قىستۇرۇلۇپ ئولتۇرماسلىق كېرەككى، بۇ ھال ئۇلارنىڭ پاراڭىغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ.

— مەھمۇد ئىبىن مۇھەممەد

مېھماندارچىلىقتا ئۇلۇغ ئادەملەر ئولتۇرغان بولسا، تائامغا ئۇلاردىن بالدۇر قول ئۇزاتما. تاماق ئېلىپ چىقىلىدىغان تەرەپكە قاراۋەرمە.

— «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

مېھماندارچىلىققا بارساڭ، ئۆي ئىگىسى كۆرسەتكەن جايغا ئولتۇر. نېمە كەلتۈرسە ئۇندىمەي يە. مېزبان تاشقىرىغا چىقسا ئورنۇڭدىن تۇرما. رۇخسەتسىز نەرسە ئىزدىمە. گاھ ئۇنى، گاھ بۇنى تۇتۇۋەرمە، ئەمما كىتابلىرى تۇرغان بولسا كۆرۈشكە بولىدۇ.

— «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

ئەگەر مېھمان يېقىن دوستلاردىن بولۇپ، تەكلىپسىز كەلگەن بولسا، ئۇنىڭغا تەكەللۇپ ۋە ھەشەم قىلىنمىغاي. بىساتتا نېمە بولسا، شۇنى كەلتۈرۈپ قويغاي. بىرەر نەرسە بولمىسا ، مېھمان قىلىش ئۈچۈن قەرز ئېلىشقا بولماس. ئۆيدە نەرسە بار بولسىمۇ، بالا-چاقىلىرىغىلا يەتكۈدەك بولۇپ، ئۇنى مېھمانغا قويسا باللىرى ئاچ قالىدىغان بولسا، ئۇ ھالدا ھەم مېھمانغا قويۇلمىغاي. ئۆيگە مېھمان كەلسە دەرھال تاماق قىلىشقا تۇتۇنۇلغاي، ساقلىتىپ قويۇش ياخشى ئەمەس. چاقىرىلغانلارنىڭ كۆپچىلىكى كەلگەن بولسا، كەلمىگەنلىرى كۈتۈپ تۇرۇلمىغاي.

— مەھمۇد ئىبىن مۇھەممەد

مېھماندارچىلىققا بارغىنىڭدا ئۆي ئىگىسىدىن پەقەت سۇ ياكى تۇز سوراپ ئېلىشىڭغا بولىدۇ. بۇلاردىن باشقا نەرسىلەرنى سوراپ يېيىش ئەدەبسىزلىك سانىلىدۇ.

— «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

مېھمان مېھماندارچىلىقتا خوتۇن-قىزلار چىقىدىغان تەرەپكە قاراپ ئەمەس، باشقا تەرەپكە قاراپ ئولتۇرغىنى ياخشىراق. ئۆي ئىگىسىنىڭ رۇخسىتىسىز ئېيتىلمىغان ياكى ناتونۇش ئادەم باشلاپ كېلىنمىگەي. ئەگەر ئۆي ئىگىسى ئىشەنچلىك ۋە سىنالغان كىشى بولسا، بۇنىڭ يولى باشقا. ئولتۇرۇشقا كىرگەندىن كېيىن يانلىرىدىكى كىشىلەر بىلەن ھال-ئەھۋال سوراشقاي.

— مەھمۇد ئىبىن مۇھەممەد

بىر مېھمان: «مېھمان ئۈچۈن مېزبانىنىڭ توقلۇقىدىنمۇ زىيانلىق نەرسە يوق» دەپ ھەزىللەشكەنىدى. چۈنكى مېھماننىڭ ئالدىغا تائام ئېلىپ چىقىلغان بولۇپ، مېزبان غىزا يەپ تويۇۋالغان بولسا ، مېھمان بىلەن بىللە يېيەلمەيدۇ. بۇ ھالدا مېھمان ئۆيلىنىپ، بەھوزۇر يېيەلمەسلىكى مۇمكىن.

«فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

مېھمانغا تائام تېز كەلتۈرۈلگەي. ھاتەم ئەسەم شۇنداق دېگەنىدى: «بەش ئىشنى بېجىرىشكە ئالدىرىماق كېرەككى، بۇلاردىن باشقا ئىشلاردا ئالدىرىماق يامان ئادەتتۇر. بۇ بەش ئىش تۆۋەندىكىلەر: تائام كەلتۈرمەك، ئۆلۈكنى يەرلىككە قويماق، قىزنى ئەرگە بەرمەك، باشقىلارنىڭ گۇناھىدىن كەچمەك، قەرزنى ئادا قىلماق».

— مەھمۇد ئىبىن مۇھەممەد

چاقىرىلمىغان يەرگە بارغان مېھمان سۆپۈرۈلمىگەن يەردە ئولتۇرۇر.

مېھمان سۆيگەن كىشىنىڭ يېمىشى بال بولىدۇ.

— «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

بىر ئۇلۇغ كىشىنى مېھمانغا چاقىرغاندا: «تەكلىپىڭىنى ئۈچ شەرت بىلەن قوبۇل قىلىمەن. بىرىنچىسى شۇكى، بازاردىن ئەتەيلەپ نەرسە سېتىۋالمايسەن؛ ئىككىنچىسى شۇكى، ئۆيۈڭدە بارنى يوشۇرماستىن ئالدىمغا قويىسەن؛ ئۈچىنچىسى شۇكى، ئائىلەڭ ۋە بالا-چاقىلىرىڭنىڭ ھەققىنى ما يېدۈرمەيسەن!» دەر ئىدى.

— مەھمۇد ئىبىن مۇھەممەد

بىر كىشىنىڭ ئۆيىگە بىر نەچچە مېھمان كەلگەنىدى. ئۆي ئىگىسى ئۇلارنى ياخشىلاپ مېھمان قىلدى. مېھمانلار تاماق يەپ، چاي ئىچىپ بولۇشتى. ئۇلار يەنە ئۇزاق ئولتۇرۇشتى ۋە ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشنى تېخى خىياللىرىغىمۇ كەلتۈرۈشمىدى. ئۆي ئىگىسىنىڭ مېھمانلارغا رۇخسەت بەرگۈسى كېلەر، ئەمما بىكارچى مېھمانلار قوزغالماي دېمەس ئىدى. مېزبانىنىڭ «ئەمدى ھەرقايسىلىرىغا رۇخسەت!» دېيىشكە تىلى بارماس ئىدى. مېھمانلارنى چۈشەنەرمىكىن ، دەپ كىيىملىرىنى يېشىپ، ئاياغلىرىنى سوزۇپ ئولتۇردى. مېھمانلار شۇنىڭدىمۇ كېتىش توغرىسىدا ئېغىز ئېچىشمىدى. شۇ چاغدا ئۇ ئۆي ئىشىكىنى ئاچتى ۋە ئىچكىرى ھويلىغا قاراپ، خوتۇنى بىلەن گەپلىشىۋاتقان قىياپەتتە: «مانا ھازىر، ھازىر! مېھمانلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇۋاتىدۇ!» دېدى.

— «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

بىر كۈنى بىر ئەزىز كىشىنىڭ ئۆيىگە بىر تاغار قوغۇن ئېلىپ كېلىشتى. مېھمانلار قوغۇندىن بىر-ئىككىنى تىلىپ يېيىشتى. ئەزىز كىشى بۇنىڭدىن تاقەتسىزلىنىپ، قالغان قوغۇنلارنى ئىچكىرى ئۆيگە ئەكىرىۋېتىشكە بۇيرۇدى. ئولتۇرغانلارنىڭ ئىچىدە بىر ئەقىللىق كىشى بار بولۇپ، ئۇمۇ ئورنىدىن تۇرۇشقا باشلىدى.

- نەگە بارىسەن؟- دەپ سوراشتى ئۇنىڭدىن.
- ئىچكىرىگە، بالىلار بىلەن قوغۇن يېيىشكە!
- دەپ جاۋاب بەردى ئۇ.

- مەھمۇد ئىبنى مۇھەممەد

بىر كىچىك بالا چوڭلار بىلەن مېھماندارچىلىقتا بىر تاۋاقتىن ئاش يەر ئىدى. ئاش ئىسسىق بولغانلىقتىن بالىنىڭ قولى كۆيۈپ يېيەلمىدى ۋە سوڭ يىغلاشقا باشلىدى.

- نېمىشقا يىغلايسەن ؟- دەپ سوراشتى ئۇنىڭدىن.

- ئاش ئىسسىق ئىكەن، يېيەلمەيۋاتىمەن،- دېدى بالا.

- بولمىسا بىر ئاز سەبىر قىل، سوۋۇيدۇ،- دېيىشتى ئۇنىڭغا.

- سەبىر قىلىشنىغۇ قىلىمەن، ئەمما سىزلەر توختاپ تۇرمايسىزلەر-دە!-دېدى بالا.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

مېھمان رىئايە قىلىشى لازىم بولغان ئەدەبلەردىن بىرى شۇكى، مېھمان مېزبانغا ئىش بۇيرۇمىسۇن. چۈنكى بۇيرۇغان ئىشنى بېجىرىش مېزبانغا ئېغىر كېلىشى مۇمكىن. ئەگەر مېزبان مېھماندىن قانداق تاماققا كۆڭلى تارتىدىغانلىقىنى سورىسا ، يەڭگىل تاماقنى تاللىسۇن. ئۇلۇغ كىشىلەر دائىم شۇنداق قىلىشقان.

مەھمۇد ئىبنى مۇھەممەد

ياخشى ئادەمنىڭ مېھمىنى كۆپ بولۇر.
مېھمانلىق ئۆي - بەرىكىلىك ئۆي.
مېھمانسىز ئۆي - سۈيى قۇرۇغان تۈگمەنگە ئوخشايدۇ.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

سەبىر،چىدام،قانائەت توغرىسىدا

سەبىرنىڭ ئەۋۋىلى ئاچچىق، ئاخىرى تاتلىق.

- مۇھەممەد زېھنىي

بىلگىنكى، سەبىردە خاسىيەت ۋە مەنپەئەت كۆپ. سەبىر شۇنداقكى، مۇسىبەت ۋە بالا -قازا كۈنلىرىدە داد-پەرياد قىلىنمايدۇ، قاپاق سېلىنمايدۇ، چىرايى سولغۇنلاشتۇرۇلمايدۇ. ئۇنىڭ يەنە بىر كۆرۈنۈشى شۇنداقكى، كىشىلەر ئالدىدا بىچارىلىكتىن شىكايەت قىلىنمايدۇ، تاقەت-چىدام يولى تۇتۇلىدۇ.

- مۇھەممەد جەبەلرۇدىي

ئېغىر كۈنلەردە سەبىر قىلىش - ئەڭ ئۇلۇغ نېمەت.

- مۇھەممەد زېھنىي

ئەي ئەزىز، كىشىگە رەنجۇ مېھنەت يۈزلەنگەندە، ئۇنىڭ سەبرۇ قانائەت قىلمىقى ئەڭ ياخشى خىسلەتتۇر. نەزم:

رەنجۇ غەم يۈز بەرسە قىلما كۆپ پەرياد،
ئۇنىڭدىنمۇ بەتتەرى كەلمىسۇن باشقا!

- مۇھەممەد جەبەلرۇدىي

سەبىر دېمەك بارچە مېھنەت ۋە ئېغىرچىلىقلارنى يېڭىش ۋە چىداشتۇر. بىچارە ۋە كەمبەغەل بولسىمۇ، ئۆزىنى بەدۆلەت كىشىدەك تۇتۇش ، ئۇچرىغانلا كىشىگە ئۆز ئەھۋالىدىن شىكايەت قىلماسلىق، غەملىك كۈنلەردىمۇ ئۆزىنى خۇشھال ۋە ئوچۇق چىراي قىلىپ كۆرسىتىشتۇر.

- مۇھەممەد جەبۇلرۇدىي

سەبىرلىك ئادەم ئۇزاق ياشايدۇ.
سەبرى كۆپنىڭ دوستى كۆپ.
يامان كۈندە سەبىر قىلغان كىشى ياخشى كۈنگە تېز يېتىدۇ.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

قانائەت ئەقىللىق كىشىلەرنىڭ پەزىلىتىدۇر. ئەمما قانائەت قىلىش رىزىق ئىزدەش ۋە كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىشتىن ئۆزىنى تىيىش دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى كەسىپ بىلەن تاپقان نەرسىسىگە شۈكۈر قىلىش ۋە ئارتۇقچىسىغا ئىنتىلمەسلىكتۇر. قانائەتلىك ئادەم ھەر دائىم زىياپەت ئىچىدە ۋە زەۋق-ساپا ئارىسىدا يۈرگەن كەبىيدۇر. چۈنكى قانائەت يولىنى تۇتقان كىشى ھەر نەرسىگە قايغۇرۇپ، غەم چېكىۋەرمەيدۇ. «پالانچى ئۇنى ئېپتۇ، پوستانى بۇنى ئېپتۇ، مەنمۇ ئېلىشىم كېرەك، پالانى نەرسە ئۇنىڭدا بولىدۇيۇ، مېنىڭدە نېمىشقا بولمايدۇ؟» دەپ جېنىنى قىيناۋەرمەيدۇ.

- مەھمۇد ھۇسەيىن

قولۇڭنى سىلكىپ، باقما جاھانغا،
قانائەت ئەيلىگىن بىر پارچە نانغا!

- نىزامىي گەنجەۋىي

داناكىشىلەر ئېيتۇرلەر: « قانائەت تۈگىمەس بايلىقتۇر، قانائەتلىك كىشى ھېچقاچان كەمبەغەل بولماس، چۈنكى ئۇنىڭ ھېچكىمگە ھاجىتى چۈشمەيدۇ. قانائەتسىز كىشى گادايغا ئوخشايدۇ، چۈنكى ئۇنىڭ ھەممە نەرسىسى بار بولسىمۇ كۆزى تويماس، يەنىمۇ كۆپرەك تېپىشقىلا ئىنتىلۇر، بىر نەرسە تىلەش ئۈچۈن ئۆزگىلەر ئالدىدا تىزلىنۇر» .

- «مەخزەنۇل ئۇلۇم» دىن

بىراۋنىڭ ئالدىغا بارغاندىن نان دەپ،
ئۆيدە جىم ئولتۇرغان ياخشىدۇر جان دەپ.
ھەر كىم تەمە يولىن تۇتسا ئەگەردە،
ئاقىۋەت بىر كۈنى بولۇر دىۋانە!

- نىزامىي گەنجەۋىي

ھېكمەت. دىل بايلىقى ۋە روھ ئوزۇقى ئۈچ نەرسىدىدۇر: بىرىنچى، ئىلىمدە؛ ئىككىنچى، رازىمەنلىكتە؛ ئۈچىنچى ، قانائەتتە. بېيىت:

دۇنيا نېمىتىنى ئەيلىسەڭ ھەۋەس،
ئىلىم ،قانائەتكە ئىنتىل ھەر قاچان.
باشقىسىغا تەمە قىلماق نادانلىق،
باشقىسىنى ئىزدىگەيكىم بولسا نادان.

- مۆمىنىددىن جۇۋەينى

قانائەتلىك كىشى ئاچ-يالىڭاچ بولسىمۇ بايدۇر، دانا ئەسىر بولسىمۇ ئەمىردۇر.

- «مەخزەنۇل ئۇلۇم»دىن

ئەزىزىم، ھەركىم قانائەت بايلىقىغا ئىگە بولسا، ھېچكىمگە يېلىنمىغاي. كىمكى ھېرىس بالاسىغا مۇپتىلا بولسا، ئۇنىڭ ھاياتى دائىما ئازار ئىچىدىدۇر.

- خوجا سەمەندەر تېرمىزى

ھېكمەت. قانائەت يېمىشى - راھەت، كەمتەرلىك مېۋىسى - مۇھەببەت. بېيت:

قانائەت ئەيلىگىن ئەي ھوشيار كىشى،
قانائەت بېرىدۇ راھەتتىن نىشان!

- مەجدىددىن خەۋافى

قانائەتلىك كىشىنىڭ ھەمىشە قارنى توق.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

قانائەتنىڭ يەنە بىر كۆرۈنۈشى يېيىش - ئىچىشتە بىلىنگەي. ئاز تاماق يېيىشكە قانائەت قىلغان كىشى كەم كېسەل بولۇر. بېيت:

كۆپ يېمە گۆردىكى قۇرتلار مىسالى،
ئاز يېمەككە بەل باغلا چۈمۈلە كەبى.
بىر تېۋىپ بىر كۈنى بىر ئەجەب ھېكمەت -
ئەل ئۈچۈن ئېيتقانمىش قىلىپ مەرھەمەت:
«يېگىن، ئىچكىن دائىم كۆڭۈل تارتقۇنچە،
لېكىن يېمە بوغزۇڭدىن تېشىپ ئارتقۇنچە!»

- «مەخزەنۇل ئۇلۇم» دىن

سوئال: «قانائەت نېمە؟»

جاۋاب: «كىشىلەرنىڭ قولىدىكى نەرسىنى كۆرۈپ مەيۈسلەنمەسلىك، تەمەگەرلىكتىن قېچىش. چۈنكى تەمەگەرلىك تەبىئىيكى، كەمبەغەللىكنى باشلايدۇ!»

- مۇھەممەد زېھنى

كىشى ئۈچۈن دىلنى يورۇتقۇچى ئەڭ پايدىلىق نەرسە قانائەتتۇر، ئەڭ زەرەرلىك ۋە نەپرەتلىك نەرسە ھېرىس ۋە غەزەپتۇر. شادلىق قانائەتتىن كەلسە، غەم ھېرىس ۋە غەزەپتىن كېلىدۇ.

- «جاۋىدانى خىرەد»تىن

ھەركىمسە بارىغا قانائەت قىلسا،
ئەجەبلەنمە، چۈشمەس بىراۋغا ئىشى.
يۈرىكىدە كىمنىڭ تەمە بولمىسا،
ھېچكىمسىدىن بولماس قورقۇش، تەشۋىشى!

- مۆمىنىددىن جۇۋەينى

ھېكايەت. بىر ئۇلۇغ كىشىدىن: «قانائەت ياخشىمۇ ياكى بايلىق؟» دەپ سوراشتى. ئۇ: «قانائەت بايلىقنىڭ ئاساسىدۇر، قانائەتسىز كىشى ھېچقاچان باي بولالمايدۇ!» دەپ جاۋاب بەردى.

- مۇھەممەد جەۋھەر زەمىندار

قانائەتلىك كىشى قىيىنچىلىقتا ئۈچرىمايدۇ، ۋىجدانلىق كىشى بىچارىلىك كويىغا كىرمەيدۇ.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ھەكىملەرنىڭ ئېيتىشىچە، قىيىنچىلىقتا ئۈچرىغاندا داد-پەرياد قىلىشتىن ۋە بۇ ئىشتىن دوست-دۈشمەنلەرنى خەۋەردار قىلىشتىن كۆرە، سەبر ۋە چىدام يولىنى ئىختىيار قىلىپ، قانائەتنى شوئار قىلماق ياخشى. سەۋەب شۇكى، بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان دوستلار كۆڭلىگە خىجالەتلىك چۈشىدۇ، دۈشمەنلەر بولسا خۇرسەن بولىدۇ. شۇڭلاشقا چىدام يولىنى تۇتۇپ، بۇ بالادىن قانداق قۇتۇلۇش يولىنى ئويلىماق كېرەك.

- ئەبۇلبەرەكات قادىرى

قانائەتلىك قول ئازاد، ئازاد تەمەخور بولسا قۇلدۇر.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

مەنمەنلىك، تەكەببۇرلۇق، مەنپەئەتپەرەسلىك، ماختانچاقلىق، غەرەز، رىيا، كەمتەرلىك توغرىسىدا

ئەي ئوغۇل، ھەركىمدە تۆشبۇ تۆت بولۇر،
كۆڭۈلسىز-ناخۇش باشقا تۆت تۇغۇلۇر.
كىمكى مەنمەنچى، ئاخىرى رەسۋا بولۇر،
سىر غەزەپ دائىم پۇشايماندىن ئۆلۈر.
ھەم تەكەببۇرنىڭ كۆپىيۇر دۈشمىنى،
سارغىيۇر خارلىق تۈپەيلى بۇ تېنى.
چۈنكى خارلىق كىمسەدە پەيدا بولۇر،
شۈملۈقىدىن ئەلئارا رەسۋا بولۇر.
يۈتمىسا گەر ئاچچىقىنى ئىچىگە كىشى،
دائىما پۇشايمان يېمەك تەشۋىشى.
كىبىردىن ئېگىز بولسا كىمنىڭ خورىكى،
دۈشمەنگە ئايلىنۇر ھەممە دوستلىرى!

- فەرىدىددىن ئەتتار

تەكەببۇرغا سالام بەرمە، چۈنكى سالامغا جاۋاب قايتۇرۇش ئۇنىڭغا ئېغىر كېلىدۇ، ئۇنىڭ جاۋاب قايتۇرمىغىنى ساڭا ئېغىر كېلىدۇ.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

كۆرۈش قۇۋۋىتى كۆڭلىدە بولغان كىشىگە شادلىقلار بولسۇن!

مەنمەنچى بولما، مەنمەنچى بەسەرسىز بولۇر،
ھۈنەرلىك بول، مەنمەنچى ھۈنەرسىز بولۇر.
دانانىڭ ئاغزىدىن چىققان سۆزدۇر كان،
ئاسمانۇ يەردىن ھەم بۈيۈك بىگۇمان!

- مۇھەممەد زېھنى

مەنمەنلىك ئىنسانغا زاۋاللىق كەلتۈرىدۇ. كىمكى مەنمەنچى بولسا، خەلق نەزەرىدىن چۈشۈپ قالىدۇ. ئەي ئەزىز، ئەگەر سەن ئىنسان بولاي دېسەڭ، مەنمەنچى بولما، ئۇنداق بولمىسا سەن ئۆز جېنىڭنى خەتەرگە تاشلىغان بولىسەن. مۇبادا سەن ئۇلۇغلۇقنى خالىساڭ كەمتەرلىك يولىنى تۇت!

شېئىر:

ئۆزىنى پەس ئالدىيۇ ئۈسۈپ چىقتى دان،

قومۇش باش كۆتۈرۈپ ئېزىلدى گىريان!

- مۇھەممەد جەۋھەر زەمىندار

ئىنسان ئۆزىنى باشقىلاردىن ئۈستۈن دەپ بىلمەسلىكى، ئۆزىنى ئەقىللىق، ئۆزگىلەرنى ئەقىلسىز دەپ خىيال قىلماسلىقى، ھەرقانداق ياخشى ئىشنى ئۆزىگە لايىق ۋە ئۆزگىلەرگە نالايىق دەپ ھېسابلىماسلىقى زۆرۈر. ئەگەر يۇقىرىدا ئېيتىلغانلارغا يول قويۇلسا، دېمەك بۇ مەنمەنچىلىكتۇر. مەنمەنچى ئادەم ئۆزىنىڭ كەمچىلىكلىرىنى كۆرمەيدۇ، كۆرسىمۇ ئۇنى كەمچىلىك، دەپ سانىمايدۇ ياكى تەن ئالغۇسى كەلمەيدۇ. باشقىلارنىڭ بىرەر- يېرىم كەمچىلىكىنى كۆرۈپ قالدىمۇ، شاۋ-شۇۋ كۆتۈرۈشكە ئۇرۇنىدۇ.

- خەيالىددىن ئەل-ھەسەنىي

مەنمەنچى ئادەملەر ئۆزلىرى سەزمىگەن ھالدا باشقىلارنىڭ نەپرىتىگە ئۇچرايدۇ ۋە مەنمەنچىلىكنىڭ ئېغىر زىيانلىرىغا دۇچار بولۇشىدۇ. مەنمەنلىك ۋۇجۇدىغا سىڭىپ كەتكەن كىشىلەرنىڭ تۈزەلمىكى قىيىن. چۈنكى مەنمەنچى ئۆز ئەيىبىنى سەزمەيدۇ، سەزسىمۇ تەن ئالغۇسى كەلمەيدۇ. مەنمەنچى كىشىگە نەسىھەت قىلىنسىمۇ نەسىھەتنى قوبۇل قىلمىسا، مەنمەنچىلىكنى ئۆزگەرتىشكە ھەرىكەت قىلمىسا، دېمەك ئۇنىڭدىن يىراق يۈرۈش ، بەلكى مۇناسىۋەتنى ئۈزۈش ۋە ئۇلپەتچىلىكتىن قېچىش لازىم.

- خەيالىددىن ئەل-ھەسەنىي

ھېكايەت. بىر كۈنى ئوق بىلەن ياي بىللە بولۇپ قېلىشقان چاغدا ئوق يايغا قاراپ دېدى:

- ئەي ياي، مەن تۈز-توغرىلىقىم تۈپەيلى توغرا يولغا يۈرۈپ ئابروي تاپتىم، ھەتتا ئاسماندا ئۇچۇپ كېتىۋاتقان قۇشلارنىمۇ يەرگە چۈشۈرۈشكە كۈچۈم يېتىدۇ. سەن بولساڭ ئەگرىسەن، مەن بىلەن تەڭلىشىمەن دەپ ئويلىما، مېنىڭ ئالدىمدا لاپ ئۇرما! مېنىڭ توغرامدا بىر شائىرنىڭ ئاجايىپ مىسرائېيتقانلىقىنى ئاڭلىمىدىڭمۇ:

ئەگرى بولما خۇددى ياي كەبي،
توغرىلىقنى ئۆگەنگىن ئوقتىن!

ياي دېدى:

- ئەي ئوق، قاشتەك ئەگرىلىكىم بولمىسا، سېنىڭ قەدرىڭ بىر تىيىن ! سەن مېنىڭ ئەگرىلىكىم تۈپەيلى ئابروي تاپتىڭ. بولمىسا بىرتال تاياقسەن، خالاس. مەن بولمىسام سېنى توپىغا تاشلىۋېتەرئىدى. توغرىلىق قامەت تۈپەيلىدىن ئەمەس، دىلنىڭ ساپلىقى ئارقىلىق بولىدۇ. سەن قامىتىڭنى رۇسلاش ئورنىغا دىلىڭنى توغرىلا!

ئوق يايىنىڭ سۆزلىرىدىن قاتتىق ئۇيالدى. شۇ كۈندىن تارتىپ ئۇنىڭ يۈزى مەردلەر مەيدانىدا ھەردائىم قىزىلدۇر. بېيىت:

كىم ئىنتىلسە كاملىلىققا ئۆزىنى پەس تۇتىدۇ،
ئاتلىق ھەم بارا-بارا نائىلاج يەرگە چۈشەر!

- مۇھەممەد جەۋھەر زەمىندار

كىم سېنى ئۆزۈڭدە يوق سۈپەتلەر بىلەن ماختىسا، ئۇنىڭغائىشەنمە، چۈنكى شۇ كىشى سېنىڭدە يوق يامان ئىللەتلەر بىلەن باشقا يەردە سېنى سۆكۈشى مۇمكىن.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

كىمكى بىراۋنى ئۇنىڭدا يوق سۈپەتلەر بىلەن ماختىسا، بۇ ماختاش ئەمەس، بەلكى ھەجۋ، يەنى ئۇنىڭ ئۈستىدىن كۈلگەنلىكتۇر.

- مۇھەممەد ھۈسەيىن

ئۆلگەندىن كېيىنكى ماختىلىش ئىككىنچى ھايات، تىرىكلىكتە يامانلىنىش بولسا ئۆلۈمدۇر.

ئادەمنى ئۇنىڭدا يوق سۈپەتلەر بىلەن ماختاش - ئۇنى قاتتىق سۆكۈش دېمەكتۇر.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

بىر دانا شۇنداق دەيدۇ: «ئىككىيۈزلىمىلىك بىلەن قىلىنغان ياخشىلىقتىن ، ھېچكىمگە بىلدۈرمەي خىلۋەتتە قىلغان گۇناھ ئەۋزەل» . بېيىت:

رىيا بىلەن ئەل كۆزىنى بويىغاندىن ياخشىراق -
خىلۋەت ئىچرە مەي ئىچىپ بۇزلەپ گۇناھ قىلغىنىڭ!

- ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ھېكمەت: ئىككىيۈزلىمىچى دوستتىن قاتىل دۈشمەن ياخشى.

- مۇئىنىددىن جۇۋەينىي

غەرەزچى ۋە ھەسەتچى كىشىلەرنىڭ سۆزىگە ئىشەنمە، ئاددىيسى ئۇلارنى مەرىكە - ئولتۇرۇشلىرىڭغىمۇ يولاتما!

- مۇھەممەد ھۈسەيىن

ھېكمەت. كۆڭلىدە غەرىزى بار دوست دۈشمەندىن بەتتەر!

- مۇئىنىددىن جۇۋەينىي

غەرەزچىگە سالام بەر-دە، قاچ!

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ئۆگۈت-نەسىھەتنى قوبۇل قىلىش توغرىسىدا

ھېكمەت. كىمنىڭ پېئىل -ئەتۋارىدا نۇقسان بولسا، ئۇنىڭ قىلغان نەسىھىتىنى ھېچكىم ئاڭلىمايدۇ. بېيىت:

سۆزلىرىڭنى ئىشتمىسە ھېچ كىشى ،
بىھۇدىگە چەكمە جەبرۇ جاپانى.
ئۆز نەپسىڭگە ئوقۇ ئاۋۋال نەسىھەت،
بۇزماي يۈرسۇن تاكى ئەھدۇ ۋاپانى!

- مەجدىددىن خەۋافىي

بىر ھەكىم زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن بىر ھاكىمنىڭ ئالدىغا بارغانىدى. ھاكىم ئۇنىڭغا: «ماڭا بىر-ئىككى ئېغىز ئۆگۈت-نەسىھەت سۆزلىرىنى ئېيتىسىلا، تاكى ئۇنىڭدىن ئۆزۈمگە خۇلاسىلەر چىقىرىۋالسام» دېدى. ھەكىم ئۇنىڭغا شۇنداق جاۋاب

بەردى: «ئۆگۈت-ھېكمەتنى ئىشتىش ناھايىتى ئاسان، ئەمما ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش قىيىن. ئۆگۈت-ھېكمەت ھەركىمگە ھەرخىل تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئۆگۈت-ھېكمەت نادان ئۈچۈن شور يەرگە ياغقان يامغۇر، ئىچىدە ئەقلى يوق باش ئۈچۈن سۈيى يوق قۇدۇق، مۇرۇۋۋىتى يوقتەن ئۈچۈن گۈلى يوق باغ، پەرھىزكارلىقى يوق ئالىم ئۈچۈن تىزگىنى يوق ئات، ئادالىتى يوق پادىشا ئۈچۈن يامغۇرى يوق بۇلۇت، ئىنسابلىق ھاكىم ئۈچۈن شاد-خۇراملىق ۋە بەخت تولپاردۇر!»

ھاكىم بۇ سۆزلەرنى ئالتۇن ھەل بىلەن يازدۇرۇپ قويدى ۋە ھەر دائىم ئۇنى ئوقۇپ تۇرۇدىغان بولدى.

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

بىر ھەكىم ئېيتىدۇ: «يىغىلىش ۋە ئولتۇرۇشلاردا بەزى كىشىلەرگە نەسىھەت قىلىش توغرا ئەمەس. ئالدى بىلەن ئۇل كىشىنىڭ پېئىل-ئەتۋارىنى ھېسابقا ئالماق زۆرۈر. شۇنداق كىشىلەر باركى، نەسىھەت قىلساڭ ۋە كەمچىلىكىدىن ئاگاھلاندۇرساڭ ئۇنى بىلىۋالىدۇيۇ، لېكىن رەھمەت ئورنىغا ساڭا بىر ئۆمۈر دۈشمەنلىك قىلىدۇ».

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ھېكمەت. قىلىنغان نەسىھەت قوبۇل شەرىپىگە مۇيەسسەر بولالمىسا، بۇنىڭ ئىللىتى كۆپىنچە نەسىھەتگوينىڭ دىتسىزلىكىدىندۇر. چۈنكى ئالىم كامىل بولسا، قىلىۋاتقان ئۆگۈت-نەسىھىتىنىڭ تېگىدە بىرەر غەرىزى بولمىسا، ئىشتكۈچىنىڭ قوبۇلىغا مۇۋەپپەق بولۇر. بېيىت:

نەسىھەتنىڭ تەسىرى بولمىسا ھېچ كىشىگە،
تەئەججۇپمەس، دىلىدا غەرىزى بار كىشىنىڭ.
ياخشى ئوق - ياي بولسايۇ، ئوقياچى بولسا ئۇستا،
ئوقى نىشانغا تەگمەي قالماس زىنھار كىشىنىڭ.

— مەجدىددىن خەۋافىي

كېڭەش سالماقلىق بىلەن، ئىش بولسا سۈرئەت بىلەن بولىدۇ.

— «مەخزەنۇل ئۇلۇم»دىن

ئەزىزىم، مەنە ئالەمى ھۇشيارلىرىنىڭ غەپلەت شارابىدىن مەست بولغان ياشلارغا نەسىھەت ۋە تەنبىھ جازاسىنى بېرىشلىرى مۇناسىپ ھالدۇر. بىلىم مەيدانى بىدارلىرىنىڭ ئەخلاق كوچىسىدىن ئاداشقان بىخەۋەر كىشىلەرگە ئەدەب شاپىلىقىنى ئۇرۇشلىرى لايىق ئىشتۇر. ھەقىقەت يۈزىسىدىن ئېيتىلغان ھەق گەپ گۈزەللەر يۈزىدىن ئۇيات تەرىنى ئاققۇزسىمۇ، بەلكىم ئۇلار شۇ تۈپەيلى ئۆز ئابروي-ئېتىبارلىرى توغرىسىدا مۇلاھىزە قىلىپ، يامان قىلىقلىرىدىن كېچىشى ۋە يامان كىشىلەرنىڭ ئولتۇرۇشلىرىدىن قېچىشى مۇمكىن. بېيىت:

تەرلەر باستى يۈزۈڭنى قىلغان نەسىھىتىمدىن،
مەندىن خاپا بولمىغىل، ئابرويىڭنى ئويلايمەن.
يامان بىلەن ئاز ئولتۇر، دېمەم تەرگە غەرق پاتتىڭ،
كېلەچىكىڭ ئويلاپ مەن ھەق گەپلەرنى سۆزلەيمەن.

— خوجا سەمەندەر تېرمىزىي

ئۆگىنىشنى خالىمىغان كىشىگە نەسىھەت قىلما!

ئەخمەققە نەسىھەت ئەيلىگەن ئىنسان،
شور يەرگە ئۇرۇقنى تاشلىغانىسمان!

— «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

پارس دانىشمەنلىرىدىن بەرزۇۋ ئەل-ھەكىم ئۆگۈتلىرى. ئۇ يازىدۇ: «ھەربىر نەرسىنىڭ پەيدا بولمىقى ئۈچۈن بىرەر سەۋەب بولىدۇ. شۇڭا نېمە پەيدا بولغان بولسا، ئەۋۋىلەم ئۇنىڭ سەۋەبىنى ئىزدىماق لازىم. مەسىلەن، ياخشى ھايات كەچۈرۈش سەۋەبى مۇرەسسە، سىرنىڭ ئاشكارا بولماسلىقىنىڭ سەۋەبى باشقىلارنىڭ مەخپىيەتلىكىنى ئاچماسلىق، ئىپپەت سەۋەبى ئۆزگىلەرگە يامان نىيەت بىلەن قارىماسلىق، كىنە سەۋەبى پېئىلى يامانلىق، دوستلۇق سەۋەبى ئوچۇق يۈزلۈكلۈك، جۇدالىق سەۋەبى ئازاب، ئاداۋەت سەۋەبى خىلاپ، خارلىق سەۋەبى تەمە، ئىززەت سەۋەبى قانائەت، نىجات سەۋەبى راستچىللىق، ئۇلۇغلۇق سەۋەبى تەۋازۇ!»

— «جاۋىدانى خىرەد»دىن

نەسىھەتچىنىڭ كالتىكى يامان ئادەمنىڭ سالىمىدىن ياخشى.

— «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ھەكىملەر ئۆگۈتنامىسى

نەقىل كەلتۈرۈشلىرىچە، ئىسكەندەر زۇلقەرنەين بىر كۈنى ئارىستوتېل، ئەفلاتۇن ۋە بۇقراتلارغا ھېكمەتلىك سۆزلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر «ئۆگۈتنامە» يېزىشنى بۇيرۇدى. «مەن ئۇلاردىن ئوقۇپ، - دېدى ئىسكەندەر، - سوئاللىرىمغا جاۋاب تاپاي، بېشىمغا چۈشكەن قىيىن ئىشلىرىمنى ھەل قىلىۋالاي!»

ئارىستوتېل ئۆگۈتنامىسى

ئەي ئىسكەندەر، دىلىڭنى ئىلىم بىلەن ئاباد قىل، ئىلىمسىز كىشىلەر بىلەن سۆھبەت قۇرما، ئۆمرۈڭنى مەنىسىز ئۆتكۈزمە، ئۆتۈپ كەتكەنلىرىڭدىن مەغرۇرلانما، ھەسەتچىلەرنى بوسۇغاڭغا يولاتما. كۆڭۈل - كۆكسۈڭنى كىنە-كەكتىن خالىي تۇت، بىر كىمگە ئاداۋەت ساقلىما، يامانلىق قىلىشتىن ساقلان. ياخشىلىق قىلىشقا ئالدىرا، ياخشى كىشىلەرنى ياخشى سۆز ۋە ياخشى سوۋغاتلار بىلەن خۇشال قىل. تەربىيە تەسىر قىلمايدىغان كىشىلەر بىلەن يېقىنچىلىق قىلمىغايسەنكى، بۆرە ياكى يىلان ئاندا-ساندا زىيان يەتكۈزسىمۇ، ئەمما زىيىنى ھالاكەتلىك بولۇر.

ئەي ئىسكەندەر، بىركىم بىلەن كېڭەشمەكچى بولساڭ، ئەقىللىق ۋە دانا كىشىلەرنى تېپىپ كېڭەش، ئالىي ھىممەت كىشىلەردىن ياردەم سورا، ھەر بىر مەسىلىنى شۇ مەسىلىنى چۈشىنىدىغان ۋە شۇ مەسىلىگە چېتىشلىقى بار كىشىلەر بىلەن بىللە ھەل قىل، ھىممەتسىز كىشىلەردىن ھېچ ۋاقىت ياخشىلىق كەلمىگەي!

ئەي ئىسكەندەر، قوپال كىشىلەرگە قوپاللىقنى «ھەدىيە» قىل. كۈچ ۋە تەدبىر بىلەن قولغا چۈشۈرگىلى بولمايدىغان دۈشمەننى مۇلايىملىق ۋە شېرىن سۆزلۈك بىلەن ئۆزۈڭگە مايىل قىل. بىرەر يەرگە ئەلچى ئەۋەتمەكچى بولساڭ، ئېيتماقچى بولغان مەسىلەڭنى چوڭقۇر چۈشىنىدىغان ۋە شۇ مەسىلە توغرىسىدا بىلىمگە ئىگە بولغان كىشىنى ئەۋەت، ئۇنداق بولمىسا ئىشلىرىڭ بۇزۇلغاي!

ئەي ئىسكەندەر، ماختاشلارغا ئۇچما، قولى ئوچۇق ۋە ساخاۋەتلىك بول، بىرەر يەرگە بارساڭ ئۇ يەردىكى سىنالمىغان سۇلارنى ئىچمە، بىرەر يەردە ناتونۇش مېۋىگە ئۇچرىساڭ، ئۇنىڭ پايدىلىق ياكى زىيانلىق ئىكەنلىكىنى بىلمەي تۇرۇپ ئېغىز تەگكۈزمە! نەزم:

ھەركىم دانا بولسا يېپىش بابىدا،
بىلمىگەن نەرسىنى يېمەيدۇ زىنھار.
بىرەر يولدا زەرەر كۆپ بولسا ئەگەر،
كۈچى كۆپ بولسا ھەم يۈرمەيدۇ زىنھار.
سىنالمىغان يوللار يېقىن بولسا ھەم،
سىنالغان يىراق يولدىن قالمايدۇ زىنھار!

ئەي ئىسكەندەر، سەپەر ۋە ساياھەتكە چىققاندا شۇنچىلىك يۈك ئالغىنكى، ئۇنى ئۆزۈڭ كۆتۈرۈپ يۈرۈشتىن بىزار بولمىغىن، ئۇنىڭ ئۈستىگە شۇ تۆپىلى كۈچۈڭدىن قالمىغىن. شاراب ئىچىشنى ئادەت قىلمىغىنكى، ئۇ بىھۇشلۇق ۋە غاپىللىققا ئېلىپ بارىدۇ. ئۆزۈڭگە سادىق ۋە ۋاپالىق كىشىلەرنى ھەمىشە ئەزىزلە. قىيىنچىلىق كۈنلىرىدە ئۆزۈڭنى چىڭ تۇت ۋە ئۈمىدسىزلەنمە. كىمكى باشقىلارغا ستەم قىلىۋەرسە ئۆزىمۇ ئۇزاق دەۋر سۈرەلمەيدۇ. بىراۋ ساڭا زۇلۇم قىلغان بولسا ياكى سەن بىرەرسىگە ياخشىلىق قىلغان بولساڭ ھەر ئىككىلىسىنى ئۇنتۇ. تۇندە ئۇيقۇغا بېرىلىپ، غەپلەتتە قالما، تۈن بىدارلىقىنى ئۆزۈڭگە دۆلەت دەپ بىل. مۇرادىڭغا يەتكەن چاغلىرىڭدا قەھ-قەھ ئۇرۇپ كۈلمىگىنكى، ئەتراپىڭدا تۇرغان كىشىلەرگە يېقىمسىز كۆرۈنىسەن. ئەگەر ئىش ئەكسىچە بولسا، غەمكىنلىكىڭنى باشقىلارغا بىلدۈرمە. بىراۋدىن قورقىدىغان ۋە جەڭدە يېڭىلىپ قاچىدىغان كىشىلەر بىلەن ھەمراھلىق قىلما! نەزم:

جەڭدە قېچىپ كەتكەن بولسا ھەر كىشى،
ئۆزگىگە ۋەھىمە سېلىشتۇر ئىشى.
زەپەر يارىم بولسۇن دېسەڭ ھەر نەپەس،
باتۇر كىشىلەرگە بولغىن ھەمنەپەس!

ئەفلاتۇن ئۆگۈتنامىسى

ئەي ئىسكەندەر، دۇنيا ئىشلىرىنى تىغ ۋە تەدبىر بىلەن ھەل قىلىش مۇمكىن. ئەمما تىغ بىلەن تەدبىر ئۆزئارا بىرگە بولسا نۇر ئۈستىگە نۇر بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن سېنىڭ ھەر بىر مەجلىسىڭ ۋە ئولتۇرۇشۇڭ دانا-دانىشمەنلەردىن خالىي بولمىسۇن. دۇنياغا ئىبرەت كۆزى بىلەن قارا. ھوشيار ياشا، غەپلەتكە ئارتۇقچە يەپ ئىچىشكە تولىمۇ بېرىلمە، چۈنكى ئۇلاردىن تۈرلۈك نۇقسانلار يۈز بېرىدۇ. مەسىلەن، كۆپ يېيىشتىن ھەزىم ئەزالىرى ئىشتىن چىقىدۇ. كۆپ سۆزلەشتىن ئادەمنىڭ ئابرويى كېتىدۇ. ئۆلۈم ھەق بولغانلىقى ئۈچۈن ئۆلمەستىن ئىلگىرى قىلىدىغان ياخشى ئىشلىرىڭنى قىلىۋال!

نەچۈن قارىنىنى دەپ ھەريان چەرخ ئۇرماق،
ئاچكۆزلۈك ئىتنى ھەريان چاپتۇرماق!

ھەر بىر ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا ئەقلى تەدبىرنى ئىشقا سېلىش لازىم. ئاچچىقلىنىش ۋە غەزەپ يۈزىدىن ئىش قىلمىغىنكى، ئاخىرى پۇشايمانلىقتۇر. قىيىن ئىشتا غەمكىن بولمىغىنكى، ھەممە ئىشلار ئاستا-ئاستا ھەل بولىدۇ. نەزم:

بارچە مۇشكۇل ئىشنىڭ باردۇر چارىسى،
چىگىشلەر يېشىلمەي قالمايدۇ زىنھار.
ئۈمىد يىپلىرىنى ئۈزمىگىل ھېچ ۋاقىت،
بۇلۇت قارا بولسا ھەمكى بىغۇبار.
يامغۇردىن گۈللەپ ياشنايدۇ ئالەم،
سېنىڭ ھەم بىركۈنى ياشنىمىقىڭ بار!

بۇقرات ئۆگۈتنامىسى

ئەي ئىسكەندەر، دوستلىرىڭ ۋە ئۇلپەتداشلىرىڭ ئەقىللىق ۋە شىر يۈرەك كىشىلەردىن بولغايكى، بۇنداق كىشىلەردىن ئادەمنىڭ ئەقلى ۋە باتۇرلۇقى ئاشۇر. ئىلىمسىز ۋە پېئىلى بۇزۇق كىشىلەر كىشىنى ھەر قەدەمدە ئالدايدۇ ۋە بەدنام قىلىپ قويىدۇ. تائامنى ھېچ ۋاقىت يالغۇز يېمە، ھەر زامان ھەمراھتىن ئايرىلما. يۇرتۇڭدا ھەر كىم ئۆز تاپقىنىنى يېيەلىسە ۋە بىراۋ ئۇلارغا زۇلۇم قىلىپ تارتىۋالمىسا، بۇ دېمەك ئابرويىڭنىڭ ئېشىشىدۇر. ھېرىسكە كۆڭلۈڭدىن ئەسلا جاي بەرمە. مۇقىم بىر ۋاقىتتا تاماقلىنىشنى ئادەت قىلغىن، توختىماي يەپ-ئىچىشتىن كېسەللىك سادىر بولۇر. ئىسسىق-سوغۇق، ھۆل-قۇرۇق نەرسىلەردىن تەڭشەپ يېگىنكى، بۇ ھال مىزاجىڭنى مۆتىدىل قىلۇر. لۇتپ-مېھرىبانلىقنى ئۆزۈڭگە شوئار قىلغىن، بۇ سۈپەتلەر ئىنسانىيەتنىڭ ئەڭ ئالىي سۈپەتلىرىدۇر. مال-بايلىقنىمۇ ئېھتىيات بىلەن ئىشلەتكى، ئۇلارنىڭ ھەم ئۆز ئورۇنلىرى بار. نەزم:

ئۆزۈڭنى يەپ، ئۆزگىنى بېرسەڭ ئەي ئىنسان،
نامۇ ئاتىڭ ئۇلۇغ بولۇر، ۋۇجۇدۇڭ ئامان!

بىر-ئەر مەقسەتكە يەتمەكنى ئويلىسالىڭ، ئەمما ئۇنىڭغا يەتمەك قىيىن بولسا، ھېچ غەم يېمە، سەبرنى چىڭ تۇت. زالىم ۋە ستەمكار كىشىلەرگە ياردەم قىلما! نەزم:

قىلىچنىڭ زەربىسى چۈشمىسۇن باشقا –
دېسەڭ، زۇلۇم قىلما قېرىيۇ ياشقا!
زالىملار زۇلمىنى يوقات جاھاندا،
ئاجىزلار قولىنى تۇتقىن ھەر ئاندا!

غىزا يېيىشتىن ئىلگىرى ئۇنىڭ ھەزمى توغرىسىدا ئويلا، تاماقنىڭ شېرىنلىكى ۋە ھالاۋىتىگە ئۇچۇپ، ئۇنى ھەزم قىلالماي قېيىنىلىپ يۈرمە. سىركە ئىچكىنىڭدىن كېيىن ھەرگىز سۈت ئىچمىگىنىكى، قارنىڭنى ئاغرىتىپ، ھەزم قىلىشقا ئاجىز كېلىسەن. سۆزنى مۇلايىملىق بىلەن قىل، ئاز سۆزلە، كۆپ سۆزلەش گەرچە يېقىملىق بولسىمۇ، ئۇ دىۋانىلىك بەلگىسىدۇر. شېئىر:

جىملىقتىن قىلمىدى ھېچكىم پۇشايمان،
كۆپ گەپتىن زەرەرلەر يۈز بەردى يامان!

بايلىقىڭغا مەغرۇرلانما، ئۇنىڭ ئۇستى چىرايلىق كۆرۈنسىمۇ، ئىچى ناھايىتى ئىپلاس بولۇپ، كىشىنى مىڭ تۈرلۈك بالالارغا دۇچار قىلىدۇ. ھەممە ئىشتا ئالدىراڭغۇلۇق قىلماستىن، ئويلىنىپ ھەرىكەت قىل. سىرىڭنى ھەركىمگە ئېيتىۋەرمە. ئىلىمسىز كىشىلەرنىڭ سۆزلىرىگە ئىشىنىپ ئىش كۆرمە. ئۆتكەن ئىشقا قايغۇرۇپ ئۆمرۈڭنى زايا قىلما! شېئىر:

كۆڭلۈمدە كۆپلىگەن سۆزۈم بار، بىراق،
شېكەرنىڭ كۆپىدىن ئازىدۇر سازراق!
ئاز سۆزدىن كىشى ھېچ قىلماس پۇشايمان،
كۆپ سۆزدىن كىشىگە يېتەر كۆپ زىيان!

– ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ئەفلاتۇننىڭ ئۆز شاگىرتى ئارىستوتېلغا قىلغان ئۈگۈتلىرى

ئۇ تۆۋەندىكىچە بۇيرۇيدۇ:

– ھەمىشە ئىلىم پېيىدە بول. كۆڭلۈڭ ھەم، كۆزۈڭ ھەم دائىم ئويغاق بولسۇن، ئۇيقۇ ۋە ئارامنى ئويلاپ، بۈگۈنكى ئىشنى ئەتىگە قالدۇرما. ئۇيقۇغا باش قويۇشتىن ئەۋۋەل ئۆتكۈزگەن كۈنۈڭ توغرىسىدا ھېساب قىل، شۇ كۈنى سېنىڭدىن قانداق خاتالار سادىر بولدى ياكى ياخشى نەرسىلەردىن نېمىنى ئۆگەندىڭ، شۇلار توغرىسىدا ئويلان.

بەدبەخت شۇنداق كىشىكى، ئىشىنىڭ ئاقىۋىتىنى ئويلىمايدۇ، گۇناھ ئىشلاردىن ئۆزىنى تارتمايدۇ. دۇنيادا بىر-ئەر لەززەت تاپسا بېشى كۆككە يېتىپ شاد بولىدىغان، بىر-ئەر پالاكەتكە يولۇقسا قايغۇرۇپ ھەممىدىن كۆپ پەرياد كۆتۈرىدىغان ئالىمنى ئالىم دەپ ھېسابلىما. ھەممىنى ئوخشاش سۆي. ئاچچىقى يامان بولما، ھەدېسىلا ئاچچىقلىنىۋېرىدىغان بولساڭ بارا-بارا ئۇ سېنىڭ ئادىتىڭگە ئايلىنىپ قالىدۇ. بۈگۈن بىرسى ئالدىڭغا موھتاج بولۇپ كەلسە، ئۇنىڭ ھاجىتىدىن چىقىشنى ئەتىگە قالدۇرما. بىر-ئەر كىشى بىر-ئەر بالاغا ئۇچرىسا، ئۇنىڭغا ياردەم قولۇڭنى سوز. كىشىلەرنىڭ گېپىنىڭ توغرا ياكى ناتوغرىلىقىنى بىلمەي، تەكشۈرمەي تۇرۇپ ھۆكۈم چىقارما. دۇنيادا ھېكمەتتىن پايدىلىنىشقا نەرسە يوق. ھەكىم شۇنداق كىشىكى، ئۇنىڭ سۆزى بىلەن قىلغان ئىشى بىرخىل بولىدۇ. قانداقلا ئىشتا بولسۇن لايىغەزەللىك قىلما. ياخشىلىق قىلىشتا چېكرا بار، دەپ ئويلىما! ھەكىملەر ھېكمەتلىرىنى يادلىۋال. مال-دۇنيا ھېرسىنى كۆڭلۈڭدىن قوغلا. يېقىملىق ئەدەبلەردىن كۆز يۇمما. بارچە ئىشلارنى ئۆز ئەقلىڭگە قۇلاق سېلىپ چامىلاپ، سوڭ ئەمەلگە ئاشۇر. پەسكەش-يارىماس ئىشلارغا قول ئۇرما. كىم بىلەن گەپلەشسەڭمۇ كەمتەرلىكنى قولدىن بەرمە. باشقىلارنى خارلىما، ئۆزۈڭگە ھەمىشە ئادالەتنى شوئار قىل!

ئەفلاتۇننىڭ ئۆز شاگىرتى ئارىستوتېلغا قىلغان ئۈگۈتلىرى شۇلاردىن ئىبارەت.

– ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

نەقىل كەلتۈرۈشلىرىچە، لوقمان ھەكىم ئەسلى ھەبەش مىللىتىدىن ئىكەن. ئۇنىڭ كېلىپ چىقىشى يۈكسەك شان-شەرەپكە ئېرىشكەنلىكى توغرىسىدا تارىخچىلار ۋە تەزكىرىچىلەر تولىمۇ كۆپ نەرسىلەرنى يېزىشقان. بىز بۇ يەردە ئۇنى زىكرى قىلمىز، دېسەك گەپ بەك ئۇزىراپ كېتىدۇ. ئۇ، قالدۇرغان ئۈگۈت-نەسىھەتلىرى بىلەن مەشھۇر بولغان. ئۇنىڭ تەۋەررۈك سۆزلىرىدىن تۆۋەندىكىلەر كەلتۈرۈلىدۇكى، بۇلارنى ئۆز ئوغلىغا نەسىھەت قىلىپ ئېيتقانىدى:

– ئەي ئوغلۇم، سەن دائىم سەبرۇ چىدامنى ئۆزۈڭگە يولداش قىلغىل. نەپسىڭنىڭ كەينىگە كىرمە، ئۇنى قىيناشنى ئەڭ بۈيۈك يول دەپ بىلگىل. تاپقىنىڭغا قانائەت قىل، كېرىكىدىن ئارتۇقچە تېپىشقا ئىنتىلمە. تائامدىن ئاچ، ھېكمەتتىن توق بول. ئادەملەرگە قوپاللىق قىلما، ئاغزىڭغا كەلدى دەپ بىلجىرلاۋەرمە، ئەنە شۇنىڭدىلا سەن تۈرلۈك-تۈمەن بالالاردىن ئامان بولىسەن. ئادەملەر سېنىڭدە يوق سۈپەتلەر بىلەن سېنى ماختىسا ئالدانما!

ئەي ئوغلۇم، نېمىنىلا سۆزلىسەڭ ھېكمەت ۋە نەسىھەتتىن سۆزلە، ئېيتقان سۆزلىرىڭگە ئەۋۋەلا ئۆزۈڭ ئەمەل قىل. ئۆز كەسپىڭ ۋە مەرتىۋەڭگە يارىشا سۆزلە . ئادەملەرنى غەزەپ پەيتىدە سىنا، دوستلارنى بولسا بېشىڭغا كۈلپەت ۋە مۇسىبەت چۈشكەندە سىنا. ھەر دائىم يېقىملىق ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا ئۇرۇن. گەپ قىلساڭ دەلىل ۋە ھۆججەت بىلەن قىل. ياشلىقىڭنى غەنىيمەت بىل. دانا

كىشىلەر بىلەن ھەمسۆھبەت بول. دوستلىرىڭنى ھۆرمەت قىل، كىشىلەرگە ئوچۇق چىراي بىلەن باق!

ئەي ئوغلۇم، ئاتا-ئاناڭنى دائىما ھۆرمەت قىلىپ، خىزمىتىدە بول. ئۇستاز ۋە ئوقۇتقۇچىڭغا جان-دىلىڭدىن ئېھتىرام كۆرسەت، ئۇلارنى ئاتا-ئاناڭنىمۇ ھۆرمەتلىك دەپ بىل. ھەممە ئىشتا ئوتتۇرىچە يول تۇت. كىرىمگە قاراپ چىقىم قىل. سىخىي بول. مېھماننى ئەزىزلە، ئۇنىڭغا ئۆزۈڭ خىزمەت قىل. بىركىمنىڭ ئۆيىگە بارغاندا كۆزۈڭنى ۋە تىلىڭنى ئېھتىيات قىل. دۈشمەندىن بىردەممۇ غاپىل بولما. تەمەخور بولما. بىرەر گەپنى دېيىشتىن ئەۋۋەل ئۇنىڭ جاۋابىنى بىرىشنى ئويلا. بېخىل ۋە تەكەببۇر كىشىلەردىن ئۇزاق بول. قانائەتنى ھەقىقىي بايلىق ، دەپ ھېسابلا!

ئەي ئوغلۇم، دائىما ئىلىم ئىزدىگۈچى بول. جاھىل بولما. ئۆزۈڭنىڭ دېگىنىڭدىلا تۇرۇۋالما، باشقىلارنىڭ گېپىنىمۇ ئېتىبارغا ئال. مۇرەسسە يولىنى تۇت. ھەمىشە ئادەملەر بىلەن بىللە بول، ئۇلاردىن ئايرىلما. ياشانغانلارنى ھۆرمەت قىل. ھەممە كىشىنى ياخشى نام بىلەن تىلغا ئال. كىمنىڭ تۇزىنى يېتىغان بولساڭ شۇنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىشنى ئۇنتۇما!

ئەي ئوغلۇم، ئۇستىبېشىڭنى تازا تۇت. كەم بىلەن سۆزلەشسەڭ شۇنىڭغا لايىق كېلىدىغان گەپنى قىل. كەچقۇرۇنلۇقى كىشىلەر بىلەن سۆھبەت قۇرساڭ سۆزنى يۇمشاق ۋە ئاستا قىل. سۆزلەۋاتقان چېغىڭدا بىرلا كىشىگە قاراپ سۆزلەۋەرمەي ، ھەممىگە ئوخشاش نەزەر سال. كەم يېمەك ۋە كەم ئۇخلىماق سېنىڭ سۆيگەن ئىشىڭ بولسۇن! ئۆزۈڭگە نېمىنى راۋا كۆرسەڭ باشقىلارغىمۇ شۇنى راۋا كۆر. قىلغان ھەربىر ئىشىڭ ئەقلۇھېكمەت يۈزىسىدىن بولسۇن! ئۆزۈڭ ياخشى بىلمىگەن ۋە ئوقۇمىغان ھالدا بىراۋغا ئۆگەتمە ۋە ئۇستازلىق قىلما!

ئەي ئوغلۇم، سىر ساقلىيالمايدىغان كىشىلەرگە، بولۇپمۇ باللارغا سىرىڭنى ئېيتما. ھەممىلا ئادەمنى ياخشىلىق كېلىدۇ، دەپ ئويلىما. بىركىمنىڭ ناكەس ۋە بېخىل ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭدىن ياخشىلىق كېلىدۇ، دەپ خىيال قىلما. بىراۋنىڭ ھاجىتى چۈشۈپ ئالدىڭغا كەلسە نائۈمىد قايتۇرما. ئۆزۈڭدىن چوڭلار بىلەن چاقچاقلاشما. ئۆيدە بار نەرسىلىرىڭنى دۈشمەن كۆزىدىن يوشۇرۇپ ساقلا. ئۆزۈڭنىڭ ئاكا-ئۇكىلىرىڭنى ھۆرمەت قىل!

ئەي ئوغلۇم، سىنىماي تۇرۇپ بىر كۆرۈشتىلا بىرسىگە كۆڭۈل بەرمە. ئۆز قەدرىنى بىلمەيدىغان كىشىلەردىن ياخشىلىق كۈتمە. كۈن چىققۇچە ئۇخلىما. ھەدەپ كۈلۈۋەرمە. بەدنام كىشىلەر بىلەن سۆھبەتداش بولما. ياشانغانلار ۋە ئۇلۇغ كىشىلەر ئالدىغا چۈشۈۋېلىپ، ئۇلاردىن ئىلگىرى يۈرمە. ئادەملەر سۆزلىشىۋاتقاندا ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى بۆلۈپ، گېپىگە قوشۇق سالما. مېھماننىڭ ئالدىدا بىراۋغا ئاچچىقلانما. بېشىڭنى تۆۋەن سېلىپ ئولتۇرما!

- ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

كىمكى كېڭىشىپ ئىش كۆرسە، ھېچقاچان پۇشايماندا قالمايدۇ. كىمكى تېجەمكارلىق بىلەن ئوتتۇرىچە يول تۇتسا، ھېچ ۋاقىت كەمبەغەللىكتە ئۆتمەيدۇ.

- مۇھەممەد زىھنىي

بىر ھەكىم شۇنداق دەيدۇ:

- دوستۇڭ بەرگەن مەسلىھەت بىلەن ئىش كۆرگەن بولۇپ، نەتىجىسى يامان بولۇپ چىقسا، دوستۇڭغا مالامەت قىلما ۋە ئۇنىڭغا : « سېنىڭ دېگىنىڭدەك قىلىمەن دەپ ئىشىم تەتۈرىگە كەتتى، نېمىشقىمۇ ساڭا مەسلىھەت سالغاندىمەن! » دېمىگىن. چۈنكى يەنە بىرەر ئىش بېشىڭغا چۈشۈپ ئامالسىزلىقتىن ئالدىغا بارساڭ، گەرچە مەسلىھەتى توغرا بولسىمۇ، ئاقىۋىتى يامان بولۇپ قالامدىكىن دەپ ئەنسىرەپ، ساڭا ئېيتماسلىقى مۇمكى

- « فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

ئەزىزىم ، قىيىن ئىشلاردا ۋە ئېغىر ھادىسىلەردە مەسلىھەتلىشىشتىن قېچىشقا بولمايدۇ. مەسلىھەت قىلماقچى بولساڭ، مەسلىھەتنى ھېكمەت ئەھلى ۋە تەجرىبە ساھىبلىرى بىلەن قىلغىكى، ئۇلارنىڭ ئەقىللىرى ئۆتكۈر ۋە پىكىرلىرى تېرەن بولىدۇ. خۇددى شېئىردا ئېيتقىنىدەك:

تېرەن پىكىرنى دائىم ياشانغانلاردىن ئىزدە،
باھار سۇلىرى كۈزدە مۇسەپپالىق تاپىدۇ.

تەجرىبىلىك ياشانغانلار شىجائەتلىك ياشلارغا قارىغاندا چارە ۋە تەدبىرگە باي كېلىدۇ. بېيىت:

ياشلار بىلەن جەڭگە جېدەل ئىچرە كىر،
يېڭىش تەدبىرىنى قېرىدىن سورا.
گەربولسىمۇ ياشلار باتۇر ۋە چاققان،
ئەمما چوڭلار دىلى تەدبىرگىدۇر كان!

- خوجا سەمەندەر تېرمىزىي

ھەكىملەر ئېيتۇرلەر: « بىرەر ئىش توغرىسىدا مەسلىھەتلەشمەكچى بولساڭ بىر ئاقىل كىشى بىلەن مەسلىھەتلەش، كۆپچىلىككە ئېيتىلغان مەسلىھەتلىك ئىش نۇقساندىن خالىي بولمايدۇ. بىر ئەرەب ئالىمى: «ئەقىلدىنمۇ زور بايلىق، نادانلىقتىنمۇ چوڭ بەختسىزلىك ۋە مەسلىھەتتىنمۇ كۈچلۈك يۆلەنچۈك يوق! » دېگەنىدى.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

كىمەرسىكى ئۆز پىكرىگە مەغرۇرلىنىپ ئىش كۆرسە يولدىن ئازغىشۇر، كىمكى ئۆز ئەقلىگىلا تايىنىپ، ئۆزگىلەر بىلەن ھېسابلاشمىسا خارلىقتا قالۇر.

- مۇھەممەد زىھنىي

سىنالمىغان كىشىدىن مەسلىھەت سورىما.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ھەكىملەر ئېيتۇرلەركى، ئەقىل ئىگىسى بولغان كىشى يەتتە خىل كىشى بىلەن كېڭەشمەيدۇ. ئۇلار: نادان، دۈشمەن، ھەسەتچى، رىياكار، قورقۇنچاق، دۇنياپەرەس ۋە ھايۋ ھەۋەسكە بېرىلگەن كىشىلەردۇر. چۈنكى نادان كىشى پەمسىزلىكى تۈپەيلى خاتا ۋە يارىماس مەسلىھەت بېرىدۇ. دۈشمەن بولسا، سىبىنىڭ ھالاك بولۇشىڭنى ئويلاپ مەسلىھەت بېرىدۇ. ھەسەتچى قولۇڭدىكى مال-مۈلكۈڭنىڭ سورۇلۇشىنى ئىستەيدۇ. رىياكار كىشى بولسا، سىنى قانداق قىلىپ بولسىمۇ رازى قىلىشنى ئويلايدۇ، پىكرىڭگە قارشى ھېچنەرسە ئېيتمايدۇ، سەن نېمىنى خالاۋاتقان بولساڭ، شۇنى قىلىشۋېرىشكە ئۈندەيدۇ. دۇنياپەرەسنىڭ پىكرى-زىكرى مال-دۇنيا يىغىش بولغانلىقتىن، بەرگەن مەسلىھەتى ئارقىلىق بىرەر نەرسە ئۇندۇرۇۋېلىشقا ئۇرۇنىدۇ. ھايۋ ھەۋەسكە ئىنتىلگەن نەپس بەندىسى بولسا، ئۆزىنىڭ نۇقسانلىق ئەقلى بىلەن كىشىنى توغرا پىكىردىن چەتلىتىدۇ.

ئالىملاردىن ئەھنەف ئېيتىدۇ: «ئاچنىڭ قارنىنى تويدۇرماي، تەشنانىڭ چاڭقىقىنى باسماي، تۇتقۇننى ئازاد قىلماي، كەمبەغەلنى ھاجىتىدىن چىقارماي تۇرۇپ بىرەر ئىش يۈزىسىدىن مەسلىھەت-مەشۋەرەت قىلما!»

— «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

بېخىللىق، سوغ نەپەسلىك، ئاچكۆزلۈك، تەمەخورلۇق، ھەسەت، خەسىسلىك توغرىسىدا

بېخىللىق ئۆز مال-دۇنياسىغا جان-دىلىدىن يېپىشىۋېلىشتۇر. بېخىل ئادەم ئۆزىنىڭ يېيىشى ۋە كىيىنىشى ئۈچۈن پۇل سەرپلەشنىمۇ خالىمايدۇ. مەسىلەن، نان، مېۋە ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ يېڭىسىنى ئېلىشقا كۆچى يەتسىمۇ كونىسىنى سېتىۋالىدۇ. كىيىم-كېچەكلەرنىڭ يېڭىسىنى سېتىۋالماي، كونا ۋە يىرتىقلىرىنى سېتىۋالىدۇ. تازا ۋە پاكىزە يەردە ياشاشنىڭ ئورنىغا قاراڭغۇ، زەي ۋە سالامەتلىككە زىيانلىق جايلاردا ياشايدۇ.

— خەيالىددىن ئەل-ھەسەنىي

ئادەملەرنىڭ ئالىيجانابى كىشىلەردە ئۆزىگە نىسبەتەن مۇھەببەت ئويغىنىشىغا ئۇرۇنغۇچى، ئادەملەرنىڭ بېخىلى بولسا دوستلىرىدا ئۆزىگە نىسبەتەن نەپرەت تۇغدۇرغۇچى كىشىدۇر.

— «مەخزەنۇل ئۇلۇم» دىن

بېخىل كىشى ئۆز مال-مۈلكىنىڭ قاراۋۇلى ۋە ئۆزگىلەرگە قالدۇرۇدىغان مىراسىنىڭ خەزىنىچىسىدۇر.

— مۇھەممەد زىھنىي

بېخىل ئادەمگە ھەممە ئادەم يامان بولۇپ كۆرۈنىدۇ.

ھەرقانداق ئوتنى ئۆچۈرۈش مۇمكىن، ئەمما بېخىللىق ئوتىنى ئۆچۈرۈپ بولماس.

يۈزۈڭ قارا بولسا ئەيىب ئەمەس، ئەمما كۆڭلۈڭ قارا بولمىسۇن.

بېخىلغا مېھمان بولغان كىشى ھېچقاچان قورساق ئاغرىقىغا ئۇچرىماس.

— «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

بىر كىمنىڭ نەپسى ئۇنى ئۆز چېگرىسىدىن چىقىرىۋەتكەن بولسا، دېمەك بۇ ئۇنىڭ ئۆلگىنى شۇ.

— «مەخزەنۇل ئۇلۇم» دىن

كىمكى كاج نەپس كويىغا گىرىپتار بولسا، بارچە بالالار ئاستىدا خار بولۇر. فەرد:

نەپسنى تىيمىسا كىشى بولۇر خار،
نەپس ئۇنى قىلۇرلەر كوچا-كويدا زار.

كىشى ھاياتلا ئىكەن، نەپسى بىلەن كۆرەشتە مەغلۇب بولماسلىقى كېرەك. نەپس شۇنداق دۈشمەنكى، مەنمەنلىك ۋە تەرسالىق ئۇنىڭ شوئارىدۇر. نەپس شۇنداق تەكەببۇركى، كىبىرۇ ھاۋا ئۇنىڭ دائىمىي ھەمراھىدۇر. بېيت:

نەپسىڭنى ئۆلتۈرسەڭ غەمدىن ئازاد سەن،
دۈشمىنىڭ بولمايدۇ دائىما شادسەن!

— مۇھەممەد جەبەلرۇدىي

ھېكمەت. كىمنىڭ نەپسى ئەقلىگە خىزمەت قىلسا، ئۇ كىشىگە بەخت ۋە دۆلەت يۈزلەنگەي كىمنىڭ ئەقلى نەپسىگە خىزمەت قىلسا، بەخت-ئىقبال ئۇنداق كىشىدىن يۈز ئۆرۈگەي. بېيت:

نەپسكى ئەقلىگە بويسۇنسا ئەگەر،
ئىقبال دەرىخىدىن يېمىش يەر كىشى.
ئەقىلدىن زىيادە بولسا گەر نەپس،
كىشىنىڭ كۈندىن-كۈن ئارتار تەشۋىشى.

— مۇئىنىددىن جۇۋەينىي

ھېكمەت. ئۆز نەپسىنى دەپ بايلىق توپلاشتىن قېچىش نەتىجىسى راھەت، كىشىنىڭ مېلىدىن تەمە يىپىنى ئۈزۈش نەتىجىسى مۇھەببەت، ئۆزگىلەرنىڭ سىرىنى بىلىۋېلىپ، ئەيىبىنى ئىزدەشكە ئۇرۇنۇشتىن قول يۇيۇش نەتىجىسى يۈكسەك خۇلقتۇر. بېيت:

ئېغىر مېھنەتلەرگە يولۇقۇر ھەركىم،
تەمە كۆزىن تىكسە دوستۇ دۈشمەنگە.
قىلغان تەمەسىگە يەتمىسە ئەگەر،
گىنە بىلەن ئازار بېرۇر كۆپ تەنگە.
تەمەخورنىڭ ئۆمرى ئۆتۈر غەم بىلەن،
ئاقىۋەت دەر بىر كۈنى: «ئاھ، ئەتتەڭگىنە!»
ھەر كىشى شادلىق ئىلە خەندان ياشىغاي،
بارىغا سەبر قىلسا بارماي «مەن-سەنگە».

— مەجدىددىن خەۋافىي

ھەركىم ئەگەر تۇتسا تەمە يولىنى،
ئاقىۋەت بولۇر دىۋانە بىر كۈنى!

— فەرىدىددىن ئەتتار

تەمەگەرلىك يامان خۇلقلاردىن بىرى

ھېسابلىنىدۇ. تەمەگەر ئادەم ئۆزىنىڭ ئارزۇلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن قەبىھلىكلەردىنمۇ قايتمايدۇ، ھېچقانداق گۇناھتىن قورقمايدۇ، يالغان سۆزلەيدۇ، يالغان سۆزنى ئىسپاتلىماق بولۇپ يالغان ئانت ئىچىدۇ. ئۇ ھەرخىل ھىيلىلەرنى ئويلاپ تاپىدۇ ۋە ھارام يەيدۇ.

- خەيالىددىن ئەل-ھەسەنى

ئەگەر كىشى تەمە يىپىغا ئىلىنسا، بالا ئورىسىغا غۇلايدۇ. قۇشلارنى كۆرمىدىڭمۇ، ئۆزلىرى كۆكتە پەرۋاز قىلسىمۇ، يەردىكى دان تەمەسىدە قىلتاققا ئىلىنىدۇ.

ئەي ئەزىزىم، دۇنيادا ھەر بىر بالا تەمەدىن ۋە ھەر بىر ئاپەت يامانلىقتىن يۈز بېرىدۇ.

- مۇھەممەد جەۋھەر زەمىندار

تەمەخور بولما. كىشىنىڭ بېشىغا تەمەخورلۇقتىن تۈرلۈك بالالار كېلۇر. ئانچىكىم بىر ئىش ئۈچۈن كىشى غەزەپلەنمىگەي، چۈنكى كىشى ئۈچۈن بۇدۇنيادا غەزەپتىن ئېغىر نەرسە يوق. غەزەپ كەلگەن چاغدا كىشى ئۆزىنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى ئۆزى بىلەلمەس. ھەر كىشىكى باشقىلارنى ئۆز پېئىلىغا ماسلاشتۇرۇشقا ئۇرۇنمىغاي، بەلكى ئادەملەر قانداق پېئىلدا بولسا، شۇ پېئىلغا ماسلاشقاي.

- «مەخزەنۇل ئۇلۇم» دىن

ھەركىم ئازاد بولۇپ، شەرمەندىلىكتىن خالىي بولاي دېسە، تەمەدىن يىراق بولسۇن.

- «مەخزەنۇل ئۇلۇم» دىن

تەمەخور ئۆزىگە كېلىۋاتقان ھالاكەتنى بىلمەس.

پەسكەش ئادەم بىرەر كىمنى سۆيسە، ئۇ قورقىنىدىن سۆيىدۇ ياكى تەمەخورلۇقتىن

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ھېكمەت. دۇنيانىڭ ھەممە يامانلىقى قۇلۇپلانغان بىر ئۆيگە يوشۇرۇلغان. ئۇنىڭ كېلىتى بايلىققا بولغان ھېرىستۇر. بېيىت:

بايلىق ئۈچۈن تۇزاق قويغان ھەركىمسە،
غەمدىن بۆلەك نەرسە كۆرمىدى ئەسلا!

- مۇئىنىددىن جوۋەينى

ھېرىسلىك ۋاقتىڭدا ھۆكۈم چىقارما.

تىنچ ياشاي دېسەڭ قولۇڭدا بارىغا قانائەت قىل.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

قانائەتسىزلىكتىن كېلىدىغان ئاپەتلەر ھېسابسىزدۇر. شۇلاردىن بىرى ھەسەتتۇر. ھەسەت - داۋاسى يوق دەرد، كىمكى ھەسەتتىن ئىبارەت بۇ دەردكە ئىلىنىپ قالسا، ئۆلمەستىن قۇتۇلمايدۇ.

- خەيالىددىن ئەل-ھەسەنى

تۆت نەرسە باردۇركى، ئەي ئەۋلادى پاك،
ھەر كىشىنىڭ ئەيلىگەي قەلبىنى چاك.
تۆت نەرسىنىڭ ئەۋۋەلقىسى بۇدۇر ھەسەت،
ئۇندىن قالسا ئۆزۈمچىللىك تائەبەد.
ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتالماسلىق بىرى،
ھەم بېخىللىقتىن كېچەلمەسلىك بىرى.

ئەي ئوغۇل، كەلمە يېقىن بۇ تۆت نەرسىگە،
ئالمىسۇن سېنى بۇ پېئىللار ئورتىغا.

- فەرىدىددىن ئەتتار

ئەزىزىم، بېخىللىق ۋە ھەسەتخورلۇق ئىللىتىگە دىلىڭدىن ئەسلا ئورۇن بەرمىگىلكى، ھەسەتخورلۇق دۆلەتنىڭ ئۆيىنى ۋەيران قىلسا، بېخىللىق ئىززىتىڭ چەمەنىنى پايخان قىلۇر.

كىمكى ھەسەت ئوتىنى ياقسا جاھاندا،
بۇ ئوت ئۇنىڭ ئۆزىنى قويماس ئاماندا!

- خوجا سەمەندەر تېرمىزىي

ئەي پەرزەنت، بىلگىلكى، مۇناپىق ۋە ھەسەتچى كىشىلەرنىڭ تەسىرى ياخشى ئادەملەرنى يولدىن چىقىرىۋېتىدۇ. دانا ۋە ئالىملار سۆھبىتى بولسا كىشىگە مەڭگۈلۈك ئۆمۈر بەخش ئېتىدۇ. بىھۇدە سۆزلەر ئېيتىلىۋاتقان ئولتۇرۇشلارغا كىرىپ قالغۇدەك بولساڭ، بۇنداق يەردىن قاچ!

- مۇھەممەد جەبەلرۇدىي

دۇنيادا ھەسەت ۋە غۇم ساقلاشتىن ئېغىرراق رەنج يوق. چۈنكى ھەسەتچى كىشى باشقىلارنىڭ شادلىقىدىن توگۇمەس غەمگە پاتىدۇ، ئۆزگىلەرنىڭ راھىتىدىن دائىما زەخمەت چېكىدۇ.

- مۇھەممەد ھۇسەيىن

ھەسەتچى كىشى ئادەملەرنىڭ شادلىقى ۋە خۇشاللىقىدىن دائىما غەمگە قالىدۇ ۋە ئەلەم تارتىدۇ. ھە، دۇنيادا ھەسەتچىلىك ۋە بېخىللىقتىنمۇ يامانراق دەرد-ئەلەم يوق! شۇنداق ئىكەن، سەن بۇنداق كىشىلەردىن ئۇزاق تۇر، ئۇلارنىڭ پاراڭلىرىدىن قاچ! نەزم:

دەرمان قوبۇل قىلماس ئىللەت ھەسەتتۇر،
ھەسەتچىنىڭ غېمى كۆپتۇر - بىھەددۇر!

- مۇھەممەد جەبەلرۇدىي

ئەيىبسىز ئادەمنى كۆرگەن ھەسەتچىنىڭ ئاچچىقى كېلىدۇ.

بەدەنىنىڭ سازلىقى ھەسەتنىڭ ئازلىقىدىن كېلۇر.

ھەسەتچىنىڭ مېلى ئۆزىگە نېسىپ بولماس.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ھېكايەت. ئېيتىشلىرىچە، لاھور شەھرىدە بىر ئالىم بار بولۇپ، ئۇ، ئۆتە خەسىس ئىدى. ئۇ تېپىنلاپ پۇل توپلاپ، ھەتتا ئۆز قورسىقىغا تويغۇدەك يېيىشكىمۇ ئاغرىنار ئىدى. ئۇ جان بەرسە بېرەردىيۇ، ئەمما بىركىمگە نان بەرمەس ئىدى. ئۇ، تاپقان ئالتۇنلىرىنى ناھايىتى يوشۇرۇن ساقلار، ھەمىشە ئەنسىزچىلىك ئىچىدە ياشار ئىدى. ئۇنىڭ ھەييارلىقتا قىلنى قىرىق يارىدىغان بىر شاگىرتى بار بولۇپ، ئۆز ئۇستازىنىڭ ئالتۇنلىرىدىن ۋاقىپ ئىدى. ئۇ قانداق قىلىپ بولسۇن شۇ ئالتۇنلارنى قولغا كىرگۈزۈشكە ئۇرۇنار، ئەمما ئاچكۆز خوجايىنىنى ئالداشقا ئاجىزلىق قىلار ئىدى.

ئارىدىن يىللار ئۆتۈپ، خوجايىن كېسەل بولۇپ

قالدى. ئۆلۈمنىڭ مۇقەررەر ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن، ئالتۇنلىرىنى قىيماي خوتۇن ئېلىپ بالا-چاقىلىق بولۇشتىنمۇ كەچكەن خوجايىن نېمە قىلىشنى بىلمەي قالدى.

كېيىن قەتئىي قارارغا كېلىپ ئالتۇنلىرىنى يۇتۇشقا باشلىدى. ھەممىسىنى يۇتۇپ بولغاندىن سوڭ جان بەردى.

ئۇنىڭ ئۆلگىنىنى ئاڭلىغان ئادەملەر يىغىلىشىپ، كۆمۈش تەييارلىقىنى قىلىشتى. ئۆزئارا پۇل يىغىشىپ ھەممە رەسمىيەتلەرنى ئادا قىلىشتى. ئارىدىن بىر نەچچە ۋاقىت ئۆتكەندە، شاگىرتى خوجايىنىنىڭ ئۆي ۋە ھويلىلىرىنى قىدىرىپ ئالتۇنلارنى تاپالمىدى. بېشى قېتىپ ئويغا پاتتى. ئۆزىچە: «خوجام ئالتۇنلىرىنى ھېچ يەرگە ئېلىپ بارمىغان، ئۇنىڭ يا بىرەر قېرىندىشى، يا خوتۇنى يوق. ئالتۇنلىرى جەزمەن ئۆيدە بولۇشى كېرەك ئىدى، ئەمما ئاختۇرۇپ ھەممە ياقنى ئاستىن-ئۈستۈن قىلىۋەتسەممۇ ھېچ يەردىن تېپىلمىدى. ئەمدى نېمە قىلىش كېرەك؟ كاشكى، شۇنچە ھەييارلىقىم بىلەن خوجايىنىمنىڭ خەزىنىسىنى تاپالمىسام-ھە؟!» دېدى. ئۇ شۇنچە ئاختۇرۇپ تاپالمىغاندىن كېيىن، بېشىغا تۇيۇقسىز بىر پىكىر كەلدى-دە، توپتوغرا گۆرىستانغا باردى. خوجايىنىنىڭ قەبرىسىنى ئېچىپ، جەسەتنىڭ قارنىنى ياردى ۋە ئالتۇنلارنىڭ ھەممىسىنى ئېلىۋالدى.

— مۇھەممەد جەبۇلرۇدىي

بىر كىشى ئوغلىغا دېدى:
— نەپسىڭنى شۇنداق كۆندۈركى، تاكى ئۇ ئەمرىڭگە قۇلاق سالىدىغان بولسۇن!
ئوغلى سورىدى:
— مەن قايسى چاغدا ئەقىللىق بولۇشۇم مۇمكىن؟
ئاتا دېدى:
— نەپسىڭگە ھاكىم بولغىنىڭدا!

— «مەخزەنۇل ئۇلۇم»دىن

ساخاۋەت، ھىممەت، ئالىيجانابلىق، سوۋغا توغرىسىدا

ساخاۋەتلىك كىشى شۇنداق كىشىكى، بىرسى سورىماستىن ئالدىن ئۆزى بىلىپ سوۋغا قىلىدۇ.

— ئەبدىبەك شىرازىي

بىر ھەكىمدىن: «كىشىنىڭ بارچە ھۈنەر-پەزىلىتىنى يوققا چىقارغۇچى نەرسە نېمە؟» دەپ سوراشتى. ئۇ: «بېخىللىقتۇر!» دەپ جاۋاب بەردى. ئۇنىڭدىن يەنە سوراشتى: «كىشىنىڭ ھەممە ئەيىبلىرىنى ياپقۇچى نەرسە نېمە؟». ئۇ جاۋاب بەردى: «سېخىيلىقتۇر!».

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ھېكمەت. ئالىي ھىممەت ۋە ساھىب دۆلەت شۇنداق كىشىكى، ياخشى خۇلق ۋە چىرايلىق ئادەت بىلەن چوڭ-كىچىكنى ئۆز مۇھەببىتى دامىغا ئىلىندۇرىدۇ، دوستلۇق ئۇرۇقىنى كۆڭۈل يېرىگە ئېكىدۇ. ئەزىزلەر ۋە ئۇلۇغلار يولىغا ئىبرەت كۆزى بىلەن باقىدۇ. ئۇرۇق-تۇغقانلىرى ھەققىنى ئىمكانى بارىچە ئادا قىلىدۇ. دوستلىرىنى قولىدىن كېلىشىچە ھۆرمەتلەيدۇ. ئۆلۈپ كەتكەن يار-بۇرادەرلىرىنىڭ ئەۋلادلىرىنى ياخشىلىق بىلەن تەقدىرلەپ تۇرىدۇ.

— مۇئىنىددىن جۇۋەينىي

ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىن ئېيتقانىدى: «كىشى ئۆزىنىڭ ئالىي ھىممىتى بىلەن ئەزىزدۇر. مەرد شۇنداق كىشىكى، قىلماق بولغان ئىشنى داۋراڭ سالماي تۇرۇپ بېجىرىدۇ. نامەرد كىشى ئاغزىدا ئۇنداق قىلىمەن — مۇنداق قىلىمەن دېسىمۇ، ئەمەلدە ھېچ ئىش قىلمايدۇ». ئۇنىڭدىن يەنە سوراشتى: «قانداق قىلىپ جاھانغا ئىگە بولدىلا؟». ئۇ دېدى: «ھەكىملەرنىڭ سۆزى ۋە مەسلىھىتىگە ئەمەل قىلدىم، چوڭلارنىڭ ئىشىنى كىچىكلەرگە ۋە كىچىكلەرنىڭ ئىشىنى ئۇلۇغلارغا بۇيرۇمىدىم!»

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

كىشىنىڭ قەدرى ئۇنىڭ ھىممىتىگە يارىشا بولۇر. سوۋغا مۇھەببەتنى ئاشۇرۇر:

دوستلار ئۈچۈن ئەجەب يېقىملىق خىسلەت،
بىر-بىرىنى سوۋغاتلە ئەيلەپ تۇرسا شاد.
ئۆزئارا سوۋغاتلار شۇنداق بىر كۈچكى،
دىلدا مۇھەببەتنى ئەيلىگەي بۇنياد!

بەرگىنىڭنى ئۇنتۇ، بەرگەنىنىڭكىنى ئۇنتۇما.

— «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ئاز يېيىش، كۆپ يېيىش، يېيىش قائىدىلىرى، ئىچكۈلۈك، سالامەتلىك، تېۋىپ ۋە دورا-دەرمان توغرىسىدا

كۆپ يېيىش ئاز يېيىشتىنمۇ مەھرۇم قىلىدۇ.

بەدەننىڭ قۇۋۋىتى تاماق، روھنىڭ قۇۋۋىتى ئىلىمدۇر.

قېرىن يېمەكتىن زورىلىنىدۇ، ئەقىل بولسا ھېكمەتتىن.

نان — ھايات دېمەك.

— «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ھۆرمەتلىك ئۇستازىم ئېيتارىدى: «ئىللەتنىڭ پەيدا بولۇشىغا تۆت نەرسە سەۋەب بولىدۇ: تۇرۇپ قالغان سۇ، ئاچچىق تۈتۈن، بەدبۇي ھىد ھەم ھەزىم بولۇشى قىيىن قاتتىق يېمەكلىك».

ھېكمەت ئەھلىلىرىنىڭ كىتابلىرىدا ئىللەتنى پەيدا قىلغۇچى نەرسە ئالتە دېيىلىدۇ: «تۇندە كەم ئۇخلاش، كۈندۈزى كۆپ ئۇخلاش، پېشاپنى ئۇزاق تۇتۇش، توق قورساققا يەنە تاماق يېيىش، كىچىسى

سوغۇق سۇ ئىچىش ۋە ئارتۇقچە جىنسىي ئالاقە قىلىش».

ئادىمىزات كۆپ يېيىشنى ئەسلا ئادەت قىلماسلىقى كېرەككى، كۆپ يېيىش راستىنى ئېيتقاندا هايۋانلارنىڭ ئادىتىدۇر، هېكمەت قانۇن ـ قائىدىسى بويىچە نامەقبۇلدۇر. دېمەك ، ئىنسان تاماق يېيىش جەريانىدا ناهايىتى ئېهتىيات قىلمىقى لازىم. ئىمكانقەدەر كەم يېيىشى، ئۇدۇل كەلگەن يەردە يەۋەرمەسلىكى، هەقىقىي ئىشتىها كەلگەن چاغدىلا غىزالىنىشى لازىم. ئەنە شۇنداق قىلغان كىشىلا تېۋىپقا ئەسلا موهتاج بولمايدۇ.

- مۇهەممەد ئىبنى مۇهەممەد ئەل-جامىي

ئىككى نەرسە كۆڭۈلنى بۇزۇلۇشقا ئېلىپ بارىدۇ: بىرى ،تولا يېمەك، يەنە بىرى تولا ئۇخلىماق.

- مۇهەممەد سىددىق رۇشدىي

ئەبۇل ئەبباس شۇنداق دەر ئىدى: « ئاچلىقتىن تاقەتسىزلەنمىگۈنىمچە ئەسلا تائام يېمىدىم، شۇنىڭ ئۈچۈن تېۋىپقا زادىلا ئىشىم چۈشمىدى» . فەرد:

تىبابەتتە شۇنداق يازغىنىن كۆردۇم:
ئاچلىق داۋا ئېرۇر بارچە ئىللەتكە!

- مۇهەممەد ئىبنى مۇهەممەد ئەل-جامىي

كۆپ يەيدىغان ئادەمنىڭ ساقلىقى كەم بولۇر.

كىمكى كۆپ يېيىشنى ئەيلىسە ئادەت،
ئىچىپۇ تېشىنى قاپلىغاي ئىللەت!

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

يېيىلىدىغان غىزالار تازا ۋە ساپ بولمىقى كېرەك. مەسىلەن، كېسەل تەگمىگەن تازا بۇغداي ۋە شۇ بۇغداي ئۇنىدىن قىلىنغان يېمەكلىكلەر؛ گۆش ساغلام هايۋان گۆشىدىن بولۇشى ۋە ئۇ ياخشى پىشۇرۇلۇشى ، شەربەتلەر مىزاجىغا ماس بولۇشى، ئۈزۈم ۋە ئەنجۈرگە ئوخشاش مېۋىلەر ئوبدان پىشقان بولۇشى لازىم.

كەمالىددىن ئىسمائىل بۇخارىينىڭ تىببىي كىتابىدا يېزىلىشىچە، كىشىنىڭ قارنى توق تۇرۇقلۇق ئالدىغا باشقا غىزا كەلتۈرۈلسە ، ئۇنى ئەسلا يېمەسلىكى كېرەك. ئۇنىڭدىن باشقا ئېغىر ئەمگەكتىن كېيىن نازۇك غىزالارنى، سۈت ۋە بېلىققا ئوخشاش نەرسىلەرنى يېمەسلىك كېرەك. چۈنكى بۇ چاغدا ئاشقازان ناهايىتى قىزىپ كەتكەن بولىدۇ ۋە ئۇنىڭغا كىرگەن نازۇك غىزالار قىزىپ كېتىپ تېز بۇزۇلىدۇ. ئاشقازىنىدا ئىسسىقلىق ئورناپ قالغان كىشىلەر سوغۇق يېمەكلىكلەرنى ئىستېمال قىلىشى، مەسىلەن، غورا ئۈزۈم ياكى كاۋا يېيىشى كېرەك.

- مۇهەممەد ئىبنى مۇهەممەد ئەل-جامىي

كۆپ يېيىش ئاچ قالغاندىنمۇ زىيانلىق.
سۇ ئاز-ئازدىن ئىچىلسە پايدا قىلۇر.
ئازغا قانائەت قىلمىغان كۆپكە يېتەلمەس.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

يېمەكلىكلەرنى بىر-بىرىگە ئارىلاشتۇرۇپ يەۋېرىشكە بولمايدۇ، مەسىلەن، قېتىقنى غورا ئۈزۈم سۈيى(سىركە) بىلەن بىللە ئىچىشكە بولمايدۇ. هەرقانداق غىزادىن كېيىن ئۆرۈك ۋە شاپتۇل يېيىشكە بولمايدۇ. غورا ئۈزۈم بىلەن بېلىقنى، سىركە بىلەن سامساقنى، يەنە پىياز، سامساق، قىچىنى ئارىلاشتۇرۇپ ئىستېمال قىلىشقا بولمايدۇ. هەممە خىل مېۋىلەردىن كېيىن سوغۇق سۇ ئىچىشكە بولمايدۇ. ئۇلاردىن تاشقىرى هەسەل بىلەن قوغۇننى، توخۇ گۆشى بىلەن بېلىقنى، سامساق، پەدىگەن، ئايران-قېتىقنىمۇ ئارىلاشتۇرۇپ يېيىشكە بولمايدۇ.

- مۇهەممەد ئىبنى مۇهەممەد ئەل-جامىي

گەرچە كىشىنىڭ تاپقان يېمىلىكى هالال ۋە پاكىزە بولسىمۇ، ئۇلاردىن كۆپ يېسە، تۆۋەندىكىچە زەرەرلەر يۈز بېرىدۇ:

بىرىنچى، كۆپ يېيىشتىن ئادەمدە ئېزىلىش، هەتتا ئۆلۈم يۈز بېرىدۇ، كىشىنىڭ پىكرى بۇزۇلىدۇ. هەكىملەرنىڭ ئېيتىشلىرىچە، مەيدە قازانغا ئوخشايدۇ ۋە ئۇ دائىم يۈرەك ئاستىدا جۇش ئۇرۇپ قايناپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭدىن چىققان هارارەت ۋە هور(بۇس) يۈرەككە تەسىر قىلىپ، ئۇنىڭدا بۇزۇلۇش پەيدا قىلىدۇ. باشقىلارنىڭ ئېيتىشىچە، مېڭە گوياكى بىر ئۆي بولۇپ، ئەقىل بولسا ئۇنى يورۇتقۇچى چىراقتۇر. مەيدىدىن هاسىل بولىدىغان هور (بۇس)نىڭ كۆچى مېڭىگە بارغاندىن كېيىن ، ئەقىل چىرىغىنىڭ نۇرىنى سۇسلاشتۇرىدۇ.

ئىككىنچى، ئادەم كۆپ يېيىشكە ئۆگەنگەنسېرى ئۇنىڭدا يېمەكلىككە بولغان هېرىس ئېشىۋېرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇستاز ئەبۇجەئفەر: « ئاشقازان ئاجايىپ بىر ئەزادۇركى، ئاچ قويغانسېرى توقلۇقى ئاشىدۇ، تويدۇرغانسېرى ئاچلىقى ئارتىدۇ» دېگەنىدى.

ئۈچىنچى، كۆپ يېيىشتىن ۋەهىمە ۋە كېسەللىك كۆپىيىپ، كىشىنىڭ پەم-پاراستى ئاجىزلىشىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئالىملار :«كۆپ يېيىش زېرەكلىك ۋە دانالىقنى يوقىتىدۇ» دەيدۇرلەر. باشقا تائىپە تېۋىپلەر بولسا: «كۆپ يېيىش ئەقىلنى يامانلىق تەرەپكە ئۆزگەرتىشتۇر» دېيىشىدۇ.

تۆتىنچى، كۆپ يېيىشتىن تەن ئېغىرلىشىدۇ، بەدەن سۇسلىشىدۇ، بۇنداق هالەتتىن بولسا ئۇيقۇسىز قۇتۇلغىلى بولمايدۇ. شۇڭلاشقا: «كۆپ يېدىڭمۇ، دېمەك ئۆزۈڭنى ئۆلگەن هېسابلا» دېگەنىدى بەزى دانالار.

- ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

بىر نەرسە يېيىشتىن ئىلگىرى قولنى يۇيماق، ئېغىزنى چايقىماق لازىم. مايلىق قول بىلەن كىيىم-كېچەك ۋە دەستۇرخاننى بۇلغىماقتىن ئېهتىيات قىلماق كېرەك. ئۈچ تال بارماقتىن باشقىسىنى غىزاغا تىقماسلىق لازىم. ئېغىزنى يوغان ئېچىپ لوقمىنى چوڭ ئالماسلىق كېرەك. تاماقنى

تېز يۇتۇش ۋە ئېغىزدا ئۇزاق تۇرغۇزۇشمۇ ماقۇل كۆرۈلمەيدۇ. بارماقلارنى تاتامدىن قولنى تارتماستىن ئىلگىرى يالىماسلىق كېرەك. دەستۇرخاندىكى ھەرخىل يېمەكلىكلەرگە قاراۋەرمەسلىك، ئۇلارنى پۇرىماسلىق ۋە چىشلەپ تېتىپ كۆرمەسلىك لازىم.

- بەرخۇردار ئىبنى مەھمۇد

بىلگىنكى، ھەممە غىزالارنىڭ تۇرى يېيىلىش قائىدىسىگە قاراپ پايدا ياكى زەرەردىن خالىي بولمايدۇ. «ئەجايىبۇل مەخلۇقات» كىتابىدا يېزىلىشىچە، ئىللەت پەيدا بولۇشىنىڭ سەۋەبى كىشىلەرنىڭ ئۆز مىزاجىغا ياقمايدىغان يېمەكلىكلەرنى يېگەنلىكىدە، ھەممە دورىلارنىڭ بېشى كىشىنىڭ ئۆز مىزاجىغا ياقىدىغان يېمەكلىكلەرنى يېيىشىدىدۇر. ئاز يېيىش ئارقىلىق داۋالىنىش ھەممە يېمەكلىكلەردىن ئەۋزەلدۇر.

- مۇھەممەد ئىبنى مۇھەممەد ئەل-جامىي

غىزا يېيىلىشتىن ئىلگىرى بىرىنچى بولۇپ ئۆي ئىگىسى قولىنى يۇيىدۇ. غىزادىن كېيىن بولسا ھەممىدىن كېيىن يۇيىدۇ. بۇنداق قىلىشىنىڭ سەۋەبى شۇلكى، كېچىككەن ياكى تاسادىپىي كېلىپ قالغان كىشى بىلەن غىزالىنىشنى داۋاملاشتۇرىدۇ، تاكى يېڭى كەلگەن كىشى ئۇيىلىپ قالمىسۇن. ئەمما قولغا ئۆي ئىگىسىنىڭ ئۆزى سۇ قۇيمىقى ۋە مېھمانلىرىغا ئۆزى خىزمەت قىلمىقى كېرەك.

- مەھمۇد ئىبنى مۇھەممەد

ئەقىل ۋە پەم شىرەسىنىڭ ساھىبلىرى ۋە ئەخلاق دەستۇرخېنىنىڭ لەززەتشۇناسلىرى شۇنداق ئېيتىدۇرلەركى، ئەگەر ئىككى دوست شىرە ياكى دەستۇرخان ئالدىدا ھەمراھ بولۇپ قالسا، ئادىمىيەت ۋە ئىنسانىيەت ئەخلاقىنىڭ تەقەززاسىغا كۆرە، غىزاغا بىر-بىرىدىن ئالدىن قول ئۇزىتىشقا ئالدىرىماي ئۆزئارا تەكلىپ ۋە ئىلتىپات يۈزىسىدىن يول تۇتۇشقاي. خۇددى ئىت ياكى توڭگۇزلارغا ۋە ياكى باشقا ھايۋانلارغا ئوخشاش ئۆزلىرىنى غىزاغا ئېتىشمىغاي. ياش جەھەتتىن كىچىكى يېشى چوڭى غىزاغا قول ئۇزاتمىغۇنچە سەبىر قىلمىقى لازىمكى، بۇ زۆرۈر ئەخلاق قائىدىلىرىدىن سانىلۇر.

- بەرخۇردار ئىبنى مەھمۇد

غىزانى ئاز-ئازدىن ئېلىش، ئېغىزنىڭ ئوڭ تەرىپىدە چايناش، غىزا بىلەن بىللە قولنىمۇ ئېغىزغا تىقماسلىق كېرەك. ئېغىزدىكى غىزانى ياخشىلاپ چايناپ يۇتقاندىن كېيىنلا باشقا لوقما ئۈچۈن قول ئۇزىتىلغاي. غىزا پەقەت ئۆزىنىڭ ئالدىدىكىدىنلا ئېلىنىدۇ. تائام يېيىلىۋاتقان چاغدا كىشى ئۆزىنىڭ ئالدىغا قاراپ ئولتۇرۇشى، باشقىلارنىڭ تاماق يېيىشىگە قارىماسلىقى لازىم، ئەگەر ئۇنداق قىلىنمىسا غىزالىنىۋاتقانلار خىجىل بولۇپ قالىدۇ. غىزانى ئىسسىق پېتى يېمەسلىك ۋە پۈۋلىمەسلىك كېرەك. چۈنكى پۈۋلىگەندە ئېغىزدىن تۈكۈرۈك چاچراپ غىزاغا چۈشۈشى مۇمكىن. تائام يېيىش

ئەسناسىدا ياخشى كىشىلەر ۋە ياخشى ئىشلار توغرىسىدا سۆز بولۇنغاي.

- مەھمۇد ئىبنى مۇھەممەد

قول بىلەن تاماق يېيىلىۋاتقاندا چەپ قول تاماق ئېلىنىۋاتقان ئوڭ قولنىڭ تېگىگە تۇتۇلۇپ، دان ياكى ياغنىڭ يەرگە تۆكۈلۈپ كېتىشىنىڭ ئالدى ئېلىنىشى، كىشىنىڭ كۆڭلىنى ئاينىتىدىغان نەرسە ياكى ئىشلار توغرىسىدا پاراڭ قىلىنماسلىقى لازىم. قاچىدا ئاش ئىچىلىۋاتقاندا شالاپشىغان ئاۋاز چىقىرىلماسلىقى، لېكىن ئاستىغا نان قويۇلماسلىقى شەرت.

- مەھمۇد ئىبنى مۇھەممەد

مېۋىلەرنى يېيىشتىن ئاۋۋال يۇيۇش كېرەك. چۈنكى كۆپلىگەن جانىۋارلار مېۋىلەرنىڭ ئۈستىگە قونغان بولىدۇ. بولۇپمۇ ئۈزۈمنى شۇنداق قىلىش كۆپرەك تەكىتلىنىدۇ. يۇيۇپ يېمەسلىك بەزىدە ئۆلۈمگە ئېلىپ بارىدۇ. غىزالانغاندىن كېيىن قول ۋە ئېغىزنى يۇيۇپ تازىلىماق كېرەك. ئېغىز ۋە قوللار ئۇشنان (سوپۇن دەرىخىنىڭ يىلتىزى) بىلەن يۇيۇلسا، ئۇنى خۇشبۇي ۋە يۇمشاق قىلىدۇ ھەمدە بارماقلاردا قۇۋۋەت پەيدا قىلىدۇ. ئۆي ئىگىسىنىڭ قائىدىسى شۇنداقكى، ئۇ غىزادىن ئاۋۋال ھەممىنىڭ ئالدىدا قولىنى يۇيىدۇ، غىزادىن كېيىن ھەممىنىڭ كەينىدە يۇيىدۇ. ئولتۇرۇش-زىياپەتلەردە قولغا سۇ بېرىشنى كەينىگە سوزۇپ، مېھمانلارنى مۇنتەزىر قىلماسلىق زۆرۈر. سۇدىن قولنى تېز تارتىش كېرەككى، باشقىلارغا نۆۋەت تېزرەك كەلگەي. قولنى كىيىمگە ئېرتىشقا بولمايدۇ، چۈنكى بۇ پاسكىنىلىقنىڭ بەلگىسىدۇر. ئەگەر لۆڭگە بولمىسا، قولنى يۈزگە ياكى ساقالغا سۈرسە بولىدۇ.

- بەرخۇردار ئىبنى مەھمۇد

دەستۇرخاندا ئولتۇرۇشتا ئەۋۋەلا دانا ۋە ئالىم كىشىلەر ئەڭ يۇقىرىغا ئولتۇرغۇزۇلىدۇ. سوڭ يېشى، ئىلمى جەھەتتىن يۇقىرىغا ئولتۇرغۇزۇلغان كىشىلەرگە يېقىنراق كىشىلەر تەكلىپ قىلىنىدۇ. ئەگەر ئوتتۇرا ۋە تۆۋەن دەرىجىدىكى كىشىلەر يۇقىرىغا ئۆتۈپ قالغان بولسا، يېشى ۋە ئىلمى تەرەپتىن ئۆزىدىن ئۈستۈن كىشىلەرنى كۆرگەندە ئورۇن بوشىتىپ، ئۇلارنى يۇقىرىغا چىقىرىش كېرەك.

- مەھمۇد ئىبنى مۇھەممەد

ئەمدى سۇ ئىچىش توغرىسىدا بىر نەچچە ئېغىز سۆز. تېۋىبلەرنىڭ ئېيتىشىچە، چاقچۇق قاچىلاردا سۇ ئىچمەك باشقا خىلدىكى قاچىلاردا سۇ ئىچمەككە قارىغاندا ياخشىراقتۇر. كۆپچىلىك ئارىسىدا قاچىدىكى سۇنى پۈۋلەپ – پۇرقۇماسلىق كېرەك. چۈنكى بۇنداق قىلىش باشقىلارنىڭ كەيپىنى بۇزۇشى مۇمكىن. سۇنى ئىرغىتىپ يېتىپ ئىچمەي، بەلكى قول بىلەن ئوچۇملاپ ئىچىش كېرەك. سۇنى ئاز-ئازدىن ئالدىرىماي ئىچكەن تۈزۈك. سۇنى دەم

ئالماي شۇمۇرۇپ ئىچىش جىگەركېسەللىكىگە سەۋەب بولىدۇ. ياخشى كىشىلەرنىڭ يېقىملىق خۇلقلىرىدىن بىرى شۇكى، كوزا ياكى قاچىدا سۇ ئىچىشتىن ئاۋۋال يۈزىگە قولىنى سۈرتۈۋالىدۇ. بۇنداق قىلغاندا يۈزىدە تەر تامچىسى بولسا، كوزا ياكى قاچىدىكى سۇغا چۈشمەيدۇ. ئەگەر قاچىغا ئېغىزدىن سۇ تامچىسى چۈشسە، ئۆزگىلەرنىڭ كەيپىنى ئۇچۇرۇۋېتىدۇ. ھېكمەتلەردە ئېيتىلىشىچە، سوغۇق سۇ كۆپلىگەن كېسەللىكلەرنى ۋە تەندىكى ئىسسىقلىقنى يوقىتىدۇ. ئەگەر كىشىدە غەزەپ پەيدا بولسا، بىر-ئىككى يۇتۇم سۇ ئىچىۋەتسە غەزىپى ئۆچىدۇ.

- بەرخۇردار ئىبىن مەھمۇد

ئەگەر دەستۇرخاندا ئىبىل تاماق قويۇلغان بولۇپ ئاز بولسا، ئۇنىڭغا ھېرىس بىلەن تاشلانماسلىق كېرەك، ئەكسىچە ئۇنى ئىلتىپات يۈزىسىدىن باشقىلارغا ئۆتۈنمەك لازىم. غىزا يېيىلىۋاتقان چاغدا ھەركىم ئۆزىنىڭ ئالدىدىن يېگەي، شېرىكىنىڭ لوقما ئېلىشىغا قارىمىغاي. بىراق يەل-يېمىش بولسا باشقا جايدىن تاللاپ ئېلىشقا بولۇر.

ئېغىزغا سېلىنغان غىزادا سۆڭەك ياكى بىرەر نامۇناسىپ نەرسە بولسا، ئېغىزدىن ئېلىپ دەستۇرخانغا قويۇلمىسۇن. مەسىلەن، ئېغىزدا سۆڭەك بولسا باشقىلارغا كۆرسەتمەي ئاستاغىنە ئېلىۋالسۇن. دەستۇرخاندا ئۆزگىلەرنىڭ ئىشتىھاسىنى بۇزۇدىغان ۋە نەپرىتىنى كەلتۈرۈدىغان قىلىقلارنى قىلىپ قويۇشتىن ناھايىتى ئېھتىيات قىلىنغاي. ئېغىزدىن قايتۇرۇپ ئېلىنغان نەرسە قايتىدىن قاچا-تاۋاقلارغا سېلىنمىغاي. شۇنداق يول تۇتۇلسۇنكى، ئۆزىدىن ئاشقان تاماقنى تەۋەررۈك سۈپىتىدە يېگۈچى ئۆزگە كىشىلەرنىڭ نەپرىتىنى قوزغاتمىغاي.

كىشى مېھمان بولسا، قولىنى مېزباندىن ئىلگىرى ئېرىتىشقا ھەرىكەت قىلسۇن. كۆپچىلىك غىزادىن قول تارتسا، ئۇ ھەم كۆپچىلىككە ئەگەشسۇن، گەرچە ئۆزى ئاچ بولسىمۇ. ئەگەر ئۆزى مېزبان بولسا، مېھمانلار غىزادىن قول تارتقاندىمۇ ئالدىراپ قول تارتمىغاي، چۈنكى مېھمانلاردىن بىرەرسىدە يېيىشنى داۋاملاشتۇرۇش ئىستىكى بولسا، ئۈزۈلۈپ قالمىسۇن.

تاماق يەۋېتىپ سۇ-چاي ئىچكىنى كەلسە، ئۇنى ئاۋاز چىقارماي ئاستاغىنە ئىچكەي، تاكى باشقىلار ئۇنىڭ سۇ-چاي ئىچكەندىكى ئاۋازىنى ئىشىتمىسۇن. كىشىلەر تاماق يەۋاتقاندا چىشلىرىنى كولىمىغاي. چىشتىن چىققان نەرسە شۇنداق يەرگە تاشلانسۇنكى، ئادەملەرنىڭ ئىچىنى ئېلەشتۈرىدىغان بولمىسۇن. قول يۇيۇشتا قولنى ۋە چىش ئاراچىلىرىنى تازىلاشقا ئالاھىدە دىققەت قىلىنسۇن.

- «خۇلاسەتۇل ھۆكەما»دىن

«خۇلاسە» كىتابىدىن مەلۇم بولۇشىچە، غىزانى ئەسلا ھىدلىماسلىق، غىزائارىسىدا سۇ-چاي ئىچمەسلىك لازىم. ئەگەر ئىچىشكە توغرا كەلسە پىيالە ياكى قاچىنى مايلىق قول بىلەن بۇلغىماسلىققا دىققەت قىلىش كېرەك.

- مەھمۇد ئىبىن مۇھەممەد

ئەخلاق ئىمتىنىڭ لەززىتىدىن بەھرىدار بولغان كىشىلەر ئېيتۇرلەر: چاقىرىلمىغان يەرگە قورساق تويغۇزۇش ئۈچۈن بارماق - بۇ شۇنداق قۇدرەتلىك سەلدۇركى، بۇ سەل ئابروي ۋە ئىززەت ئېگىزىنى ۋە يىلتىزىنى پۈتۈنلەي قومۇرۇپ تاشلىغۇسى ياكى ئۇ شۇنداق يانغىندۇركى، ئۇنىڭ يوق قىلغۇچى چاقمىقى ئىززەت ۋە ھۆرمەت خامىنىنى ياندۇرۇپ تۈگەتكۈسى.

- بەرخۇردار ئىبىن مەھمۇد

تاماق يەپ بولۇپ كەينىدىن شېرىنلىك يېمەك، مەسىلەن، قەنت، بال يېمەك پايدىلىقتۇر.

- مەھمۇد ئىبىن مۇھەممەد

بۈگۈن يەيدىغان نەرسىسى بولمىغان بىر كىشى سېنىڭدىن نېسىگە نان ئالسا، ئۇنىڭغا رەھىم قىل، ئەمما گۆشنى نېسىگە ئالغان ئادەمگە شەپقەت قىلما. ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى راست بىچارە، ئىككىنچىسى بولسا، نەپسى بالا بەندىسىدۇر.

ئۆزىنىڭ كېسىلىنى تېۋىبتىن يوشۇرغان كىشى ئۆزىگە ئۆزى خىيانەت قىلغان بولۇر.

بىمارنىڭ دەردى كېچىسى زورىيىدۇ:

كېچە ئۇزۇن، ئاي پاتماس،
دەردلىكنىڭ تېڭى ئاتماس.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ھېكايەت. بىر تېۋىب بىر ئۇلۇغ كىشىنىڭ ئالدىغا كېلىپ: «مەن سىلىگە ئۈچ نەرسە ئېلىپ كەلدىمكى، ئۇلار سىلىدىن باشقا كىشىگە مۇناسىپ كەلمەيدۇ» دېدى. «ئۇلار نېمىلەر؟» دەپ سورىدى ئۇلۇغ كىشى. تېۋىب بايان قىلىپ دېدى: «بىرىنچىسى، چاچنى بويايدىغان بوياق بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن چاچلىرىنى بىر قېتىم بويىسىلا، ئۆمۈرلىرى ئاخىرىغىچە ئىككىنچىلەپ ئاقارمايدۇ؛ ئىككىنچىسى، ھەزىم دورىسى بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئىستېمال قىلسىلا، ھەرقانداق يىرىك ۋە قاتتىق يېمەكلىكلەرنىمۇ بىردەمدىلا تالقانلىۋېتىدۇ؛ ئۈچىنچىسى، شۇنداق بىر دورىكى، ئۇنىڭدىن ئىستېمال قىلىدىغان بولسىلا، يىگىتلىك دەۋرلىرىگە قايتىدىلا ۋە گۈزەللەر بىلەن خالىغانلىرىچە ئەيش - ئىشرەتتە بولۇشلىرى مۇمكىن!» تېۋىبنىڭ سۆزى تۈگىگەندىن كېيىن، ئۇلۇغ زات ئۇنىڭغا دېدى: «سەن ئېلىپ كەلگەن چاچ بويىقى ئالدام خورۇچى، مەغرۇرلۇق نىشانىسى. قېرىغاندا ياشلارنىڭ قىلىقىنى قىلىش ئادەمگە ياراشمايدۇ، قېرى كىشىگە ئاقارغان چاچمۇ زىننەتتۇر. مەن ئاق چاچلىرىمنى قارا زۇلمەتكە تېگىشمەيمەن. سەن ئېيتقان ھەزىم دورىسىغا كەلسەك، مەن كۆرۈنگەنلا يېمەكلىكنى بولۇشىغا يەۋېرىدىغانلاردىن ئەمەسمەن. مېنىڭ شوئارىم ئاز

يېمەكتۇر. يېگەندىمۇ سەن ئېيتقاندەك كۆرۈنگەنلا نەرسىنى ئىلغىماي يەۋەرمەستىن ، ئاشقازىنىم ھەزمى كۆتۈرەلەيدىغان نەرسىلەرنى يەيمەن. ئۈچىنچى دوراڭغا كەلسەك، بۇنداق دورا ھايۋ ھەۋەسكە بېرىلگەن ئەخمەق ئادەملەرگە كېرەك. ئۆزىنىڭ ساۋابلىق ئىشلىرىنى تاشلاپ قويۇپ ،كۈن بويى خوتۇنلار ئالدىدا خۇشامەتچىلىك قىلىپ ئولتۇرىدىغان كىشى بەختسىز كىشىدۇر».

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

تازىلىقتىن قاچقان كىشى كېسەللىك توزىقىغا ئىلىنىدۇر.

دوراڭغا خۇش بولۇپ زەھەر ئىچمە.

— «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ئالىملاردىن ىىزامىددىن دەيدۇ: «مۇنۇ نەرسىلەر يېقىمسىز، خۇنۇك ۋە ناراۋادۇر: ئۆزگىلەرنى مەسخىرىلەش، كۆپ كۈلۈش، ئاچچىق نەرسىلەرنى كۆپ يېيىش، مېۋىلىرى پىشىپ تۇرغان دەرەخ تېگىدە يېتىش ياكى ئۇنىڭ ئاستىغا ھاجەت قىلىش، چاچ ـساقاللىرىنى باشقا كىشىلەر تارىقى بىلەن تاراش، قازانغا قول تىقىپ غىزا يېيىش، جامائەت ئالدىدا تۈكۈرۈش، چاشقان يېگەن نەرسىنى يېيىش، بازاردا كۆپچىلىكنىڭ كۆزى چۈشۈپ تۇرغان يەردە تاماق يېيىش، گورىستاندا ئولتۇرۇپ غىزالىنىش ۋە ئۇ يەردە قەھ-قەھ ئۇرۇپ كۈلۈش».

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ئۆيلىنىش، ئەر-خوتۇنچىلىق، ياخشى ۋە يامان ئاياللار توغرىسىدا

يىگىتنى بالاغەت يېشىغا يەتكەن زامان ئۆيلەندۈرۈپ قويۇش زۆرۈر. شۇنىڭدا ئۇ زىنا قىلىش پېيىگە چۈشمەيدۇ ۋە كىشىلەرنىڭ نومۇسلۇق قىز-جۇۋانلىرىغا يامان كۆز بىلەن قارىمايدۇ.

— بەرخۇردار ئىبىن مەھمۇد

ھېكمەت. خوتۇنسىز ئۆي ـ جانسىز تەن. قايسى ئۆيدە خوتۇن بولمىسا ،چىرىغى يوق بەزمىگە ئوخشايدۇ. ھەكىملەرنىڭ ئېيتىشلىرىچە، خوتۇنى يوق ئەركەك تۇترۇقسىز يەڭگىل نەرسىگە ئوخشايدۇ. بۇنداق ئەرنىڭ ھېچ يەردە تۇرالغۇسى بولمايدۇ. ھايات گۈلدەستىلىرىنى باغلاپ تۇرغۇچى شىرازە ۋە ھايا چەمەننى ياشنىتىپ تۇرغۇچى گۈل ئايالدۇر.

مەسنەۋىي:

كىشى ئۆيلەنسەيۇ، بولسا بالا-چاقىسى،
مەنەنلىكۇ ـكىبىر كېتەر بارچىسى.
جەننەت مىسال ئاباد بولغۇسى خانە،
خوتۇن ئەركەك ئۈچۈن بولسا ھەمخانە.
بويتاقلىق شەرەپمەس، بەلكى ئەبلەخلىق،
بويتاقنىڭ ھاياتى بىرەر گۇۋاھلىق!

— مۇھەممەد جەۋھەر زەمىندار

شۇنداق ئادەملەرمۇ باركى، ئۇلار مۇھەببەت بوستانىنى ئارىلاپ، ئۆيلىنىشكە قەدەم قويمايدۇ ۋە بۇ پەيز بېغىنىڭ گۈلزارىدىن گۈللەر ئۈزمەيدۇ. ئەكسىچە دائىما غەم ئۆيىدە ئۆزلىرى يالغۇز ـتەنھا ئولتۇرىدۇ. بەزىبىر كەم ئەقىل ۋە بۇرنىنىڭ ئۇچىنىلا كۆرىدىغان كىشىلەر بولسا، پۇلۇم يېتىشمەيدۇ، دەپ ياكى خوتۇن ئالسا ئەپلەپ باقالماسلىقتىن ئەنسىرەپ گۈزەل ۋە بەختىيار ئاياللار ۋىسالىدىن يۈز ئۆرۈيدۇ. ئەمما مەلۇمكى، ئۆيلىنىش يولىدا ۋە ئۇنىڭ سەرپۇ خەرجى يولىدا قانچىلىك نەرسە ئىشلىتىلسۇن، كېيىنچىلىك بۇلار تولدۇرۇۋېلىنىدۇ. ئەمما بۇ يولنى بېسىپ ئۆتۈشتە تۆۋەندىكىلەرگە ئەمەل قىلماق كېرەك: شۇنداق قىزغا ئەلچى كىرگۈزۈلسۇنكى، بۇ قىزنىڭ مېھرى ئىسسىق، يۈزىدىن ئالىيجانابلىق ۋە ئىپپەت نامايان بولسۇن، پاكلىق ۋە پاكىزلىق پەردىسى ئارقىسىدا تەربىيىلەنگەن، چىرايلىق ئىش ۋە ئادەتلەرگە ئۆگىتىلگەن بولسۇن! بۇنداق قىز ئەڭ ياخشى تارتۇق بولۇپ، ياشلىق ۋە ھايات دەستۇرخېنىنىڭ لەززىتىنى مول قىلىدۇ.

— بەرخۇردار ئىبىن مەھمۇد

ھېكمەت. دىلى بۇزۇق، باشقىلارنىڭ پاك ۋە ئىپپەتلىك قىز-جۇۋانلىرىغا يامان كۆز بىلەن قارايدىغان ناپاك كىشىلەر چىندىن رەزىل ۋە ئىپلاس كىشىلەردۇر. ئۇلار ئۆز قىلمىشلىرى بىلەن گۇناھ پاتقىقىغا پاتقۇسى

— مۇھەممەد جەۋھەر زەمىندار

مەخپىي قالمىغايكىم، پەرھىزكارلىق ۋەرەقلىرىنى بىر-بىرىگە چېتىپ تۇرغۇچى شىرازەنىڭ تايانچى ـ بۇ ئۆيلىنىش ۋە پاكىزە ئاياللارغا ئەلچى قويۇشتۇر. پاكىزە ئاياللارغا مۇھەببەت قويۇش ۋە ئۆيلىنىش ئادەمنىڭ كۆڭۈل چىرىغىنىڭ روشەن بولۇشىغا ، كىشىلەرنىڭ ھايات لەززىتىدىن بەھرىلىنىشىگە ۋە تاناسىل ئەزالىرىنىڭ ساغلاملىقىغا سەۋەب بولۇر.

— بەرخۇردار ئىبىن مەھمۇد

تەجرىبىلەردىن مەلۇم بولۇشىچە، چىرايلىق خۇلققا ئىگە ئاياللارنىڭ ئەرلىرىمۇ شۇنداق خۇلققا ئىگە بولۇر ئىكەن. ئەكسىچە يامان خۇلقلۇق ئاياللارنىڭ ئەرلىرىمۇ يامان خۇلققا ئىگە بولۇپ، ئۇلاردا ياۋۇزلۇق ئىللەتلىرى پەيدا بولۇپ، باشقىلار بىلەنمۇ قوپال مۇئامىلىدە بولۇر ئىكەن.

ئائىلىۋى مەسىلىلەردە ئەر-خوتۇن ئوتتۇرىسىدا ئىناقلىق ۋە كېڭىشىپ ئىش كۆرۈش بولمىسا ، بۇنداق ئائىلە ئازاب ۋە مۇشەققەت ئۇۋىسىغا ئايلىنىدۇر. بۇنداق ئائىلىدىن لەززەت كېتەر، راھەت يوقىلۇر، بالىلارنىڭ تىنچلىقى بۇزۇلۇر، ئائىلە ئەزالىرى ئوتتۇرىسىدا بىر-بىرىگە دۈشمەنلىك پەيدا بولۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئائىلىلەردە ئۇرۇش-جاڭجال چىقماسلىقىنىڭ ئالدىنى ئالماق ئاياللىرىمىزنىڭ

ۋەزىپىسىدۇر.

ئەر بىلەن مۇرەسسە ۋە مادارىدا ياشىماق ئۈچۈن ئايالىلىرىمىز تۆۋەندىكى ئىككى ئىشقا ئەمەل قىلىشى زۆرۈر: بىرىنچى، ئەرنىڭ تەبىئىتى، مىزاجى ۋە خۇلقىنى بىلىشى ھەم شۇنىڭغا قاراپ مۇئامىلە قىلىشى، مەسىلەن، ئەر نېمىدىن كۆپرەك خۇرسەن بولسا، شۇ ئىشنى قىلماققا ئۇرۇنىشى، قانداق نەرسە غەشىنى كەلتۈرسە، ئۇنى قىلماسلىقى لازىم. ئەرنىڭ ئادىتىنى بىلمەك ۋە شۇنىڭغا ئاساسلىنىپ ئىش قىلماق ئىناقلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان مۇھىم ئامىللاردىن بىرىدۇر؛ ئىككىنچى، ۋاپادار، ساداقەتلىك ۋە ئىش بىلەرمەن ئايالىلار توغرىسىدىكى ھېكايە، شېئىر ۋە داستانلارنى كۆپ ئوقۇماق، يامان، خۇلقسىز ۋە ھاياسىز ئايالىلارنىڭ قىلمىشلىرى ۋە ئۇنىڭ ئاقىۋىتى توغرىسىدىكى ۋەقەلەردىن ئىبرەت ئالماق ھەم تېگىشلىك خۇلاسىلەر چىقارماقنى بىلىشى كېرەك.

- ئالىمەتۇلبەنات

ئەڭ ياخشى ئايالىلار شۇنداق ئايالىلاركى، ئۇلار كۆپ پەرزەنت تۇغۇپ بېرەر، ئەر بىلەن مۇرەسسە قىلىپ ياشار، ئەرنىڭ كۈچى يەتمەيدىغان نەرسىلەرنى تەلەپ قىلماس، ئەر نېمىنى سۆيۈشنى قىلسا، شۇكۇر چىھرىسىنى ئېچىپ، ئۇنى خۇشھال قىلار. ئۇلار ھەمىشە ئەرنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشقا ئىنتىلۇر. ئەرنىڭ مۇھەببەت قۇشىنى تەبەسسۇم دامى بىلەن ئوۋلار. ئەدەب ۋە ھايا يۈزىسىدىن ئەرنىڭ ھوزۇرى گۈلزارىدا بىھۇدە سەير قىلىۋەرمەس. ئەرنىڭ تاپقىنىنى چاچماسلىققا ۋە سىرلىرىنى ئاچماسلىققا ھەرىكەت قىلۇر. ئەگەر كىشىگە بەخت مەدەتكار بولۇپ، ھەرتەرەپلىمە كامالەتكە يەتكەن شۇنداق خوتۇنغا ئېرىشەلىسە، ئۇ ئادەم ئۇنداق خوتۇننى بېشىدىكى گۆھەر تاج دەپ بىلىپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۆتكۈزۈۋاتقان چەمەنزاردەملىرىنى غەنىيمەت بىلگەي. چۈنكى ھېچقانداق خېرىدار بۇنداق قىممەتباھا نېمەتنى دەۋران بازىرىدىن غەيرەت دەللالىنىڭ ھەرىكىتى بىلەن ھېچقاچان قولغا كىرگۈزەلمەس.

- بەرخۇردار ئىبىن مەھمۇد

ئاقىلە خوتۇن ئۆز ئېرىنىڭ ھەققىي يارەمچىسىدۇر. بۇنداق خوتۇن ئۆز ئېرىنىڭ سۆزلىرىنى ھېچ ۋاقىت يەردە قالدۇرماس ۋە مەنسىتمەيدىغان ئىشلارنى قىلماس. ئۇنى ھەربىر ئىشتا قوللاپ-قۇۋۋەتلەر. ئەمما ئاقىلە خوتۇن ئەرگە ئىتائەت قىلىشى لازىم ئىكەن دەپلا، ئەر باشلىغان ھەر قانداق قەبىھ يوللارغا يۈرۈۋەرمەس. ئەكسىچە ئۆز ئېرىنى يامان ۋە جىنايەتكە ئېلىپ بارىدىغان يوللاردىن قايتۇرۇر.

بەدخۇلق ۋە تېتىقسىز ئەرگە ئۇچرىغان ئايالىنىڭ تۈپكى ۋەزىپىسى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، ئۇ باركۈچىنى ئىشقا سېلىپ، ئېرىگە ئۇنىڭ ناتوغرا يولدىن كېتىۋاتقانلىقىنى چۈشەندۈرۈشى، ئۇنىڭغا ۋەز-نەسىھەت قىلىشى لازىم. ئەگەر ھەممە چارە-تەدبىرلەرنى ئىشقا سالسىمۇ كار قىلماي ئېرىنىڭ تۈزىلىشىگە ئىشەنچى قالمىسا، ئۇ چاغدا ئۇنىڭدىن كۆڭۈل ئۈزۈپ، چىرايلىقچە ئۇتۇلۇش يولىنى ئىزدىگەي.

- ئالىمەتۇلبەنات

بىلگىنكى، بىلىملىك، ھايالىق ۋە ۋىجدانلىق ئائىلىدە تەربىيە تاپقان باكىرە قىزلار ھايا ۋە ئىپپەت، مېھر ۋە مۇھەببەت ئىگىلىرى بولۇپ، ئۇلار بىلەن قۇرۇلغان ئائىلە تاتلىق ۋە تىنچ بولۇر.

- بەرخۇردار ئىبىن مەھمۇد

ئەر بىلەن تىنچ- ئىناق ياشاشنىڭ يەنە بەزى مۇھىم شەرتلىرى تۆۋەندىكىلەر: ئايال كىشى ئەرنى ئۆزىگە رام قىلماق ئۈچۈن ھەمىشە ئۆزىنىڭ بەدىنىنى تازا-ئازادە تۇتۇشى، لىباسلىرىنى دائىم پاكىز تۇتۇشى، چاچلىرىنى تەرتىپكە سېلىپ، چىرايلىق يۈرۈشى لازىم. شۇ يەردە بىر ئەرەب ئايالىنىڭ ئۆز قىزىنى كۈيەۋگە ئۇزىتىۋېتىپ ئېيتقان سۆزلىرىنى كەلتۈرۈپ ئۆتۈش پايدىلىقتۇر. ئۇ، قىزىغا شۇنداق نەسىھەت قىلغانىكەن:

- ئەي قىزىم! سەن ئۆزۈڭ ئۆسۈپ چوڭ بولغان، ئۆگەنگەن ئۆيۈڭدىن كېتىپ، ناتونۇش بىر ئائىلىگە كېتىۋاتىسەن، سەن بولغۇسى كۈيەۋىڭنىڭ خوي-پېئىلىنى بىلمەيسەن. شۇڭا سەن ئۇنىڭ بىلەن شۇنداق مۇئامىلە يولىنى تۇت: سەن يەر بول، ئۇ ئاسمان بولىدۇ. دېمەك، سەن ئۇنىڭ ئالدىدا يەر كەبى كەمتەرىن بولساڭ، ئۇ ئاسمان كەبى ئالىيجاناب بولىدۇ. ئاسمان شىپالىق يامغۇرى بىلەن يەرنى كۆكەرتكىنىگە ئوخشاش، ئۇمۇ ئۆز مېھرۇ شەپقىتى بىلەن سېنى مەمنۇن قىلىدۇ. يەنە سەن ئۇنىڭغا تۆشەك بولساڭ، ئۇ ساڭا ياستۇق بولىدۇ ياكى سەن ئۇنىڭغا كېنىزەك بولساڭ، ئۇ ساڭا قول بولىدۇ.

قىزىم! كۈيەۋىڭدىن ئۇنىڭ كۈچى يەتمەيدىغان ياكى سېتىۋېلىشقا قۇدرىتى يەتمەيدىغان نەرسىلەرنى تەلەپ قىلما. ئەگەر شۇنداق قىلساڭ ئوتتۇرىدىكى ئىناقلىق بۇزۇلۇپ، جېدەل-جاڭجاللار يۈز بېرىدۇ. ئۆزۈڭگە خۇشبۇي نەرسىلەر بىلەن زىننەت بېرىپ، يېقىمسىز ھىدلاردىن ساقلان. پاكىزلىق دائىما يولدىشىڭ بولسۇن. ئاچچىق ۋە ياپتا گەپلەر قىلىشتىن نېرى بول، ئېرىڭ سېنىڭدىن ھەمىشە يۇمشاق ۋە تاتلىق گەپلەرنىلا ئىشىتسۇن. ياراشمىغان، ئەسكى كىيىملەرنى كىيىپ ياكى چاچلىرىڭنى تەرتىپكە سالمىغان ھالدا ئۇنىڭغا كۆرۈنمە!

ئەرەب ئايىلى ئۇشبۇ سۆزلەر بىلەن قىزىنى كۈيەۋگە ئۇزاتقانىكەن.

- ئالىمەتۇلبەنات

ئەڭ ياخشى خوتۇن شۇنداق خوتۇنكى، ئۇ ھايالىق ۋە نومۇسلۇق بولىدۇ. ئەڭ مۇھىمى ئائىلىدە مول-كۆلچىلىك ۋە بەرىكىتنىڭ ھېكمەت.

سەۋەبچىسى بولىدۇ.

— مۇئىنىددىن جوۋەينى

ئەقىللىق ۋە ئەس - ھوشلۇق ئايال ئۆز ئېرىنىڭ غەزەپ ئېتىشغا مىنگىننى كۆرسە سەبر قىلىدۇ، ئۇنىڭ غەزىپىنىڭ تېخىمۇ ئۇلغىيىشىغا يول قويمايدۇ. ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، ئېرى پەسكويغا چۈشكەندىن كېيىن ئۇنىڭ ناتوغرا ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ.

بىر ئەرەب ئالىمى ئۆزىنىڭ خوتۇنىغا خىتابەن تۆۋەندىكىلەرنى يازغانىكەن:

غەزەپ قىلىپ ساڭا، قەھرىمنى چاچسام،
كەچۈرگىن مېنى سەن، سۆيىمەن سېنى.
تۇتالماسمەن ئۆزۈمنى جەھلىم كەلگەندە،
ئەقلىم كېتىپ يامان قىينايدۇ مېنى.

ئەقىللىق ئايال ئېرىنىڭ ئاچچىقىنى ئۆزىنىڭ تەبەسسۇمى ۋە چىرايلىق مۇئامىلىسى بىلەن يۇمشىتىدۇ. ئائىلىدە بولۇنغان ھەر خىل گەپ-سۆزلەرنى ئۇدۇل كەلگەن يەرلەردە سۆزلەپ يۈرمەيدۇ. ئېرى ئۈستىدىن ھېچكىمگە ، ھەتتا ئاتا-ئانىسىغىمۇ شىكايەت قىلمايدۇ. مانا شۇنداق پەزىلەتكە ئىگە بولغان ئايالغا ئۆيلەنگەن ئەركەك ھەقىقىي بەختىيار ئەركەك سانىلۇر. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىر شائىر شۇنداق پەزىلەتلىك ئايال توغرىسىدا تۆۋەندىكىلەرنى يازغانىكەن:

كىشىنىڭ بولسا گەر ياخشى ئايالى،
دېمە خوتۇن، دېگىل ئەرنىڭ كامالى.
ئەگەر ئۇل بىھۇدە سۆزنى دېمىسە،
شېرىن لەۋزى بىرلە ئەرنى شاد ئەتسە.
ئەگەر ئۇن يىل ئۆيىدە بولمىسا گەر ئۇن،
ئۇنى چىقماس ئېيتارغا ئۇنىڭ بىر كۈن.
قولۇڭغا چۈشسە بۇنداق نازىنىن بىر گۈل،
دېگىل: ئۆمرۈم بويى مەن بولاي بىر قۇل!

ھەر بىر ئاتا-ئانا ئۆز قىزلىرىنىڭ كېلەچەكتە بەختىيار بولمىقىنى ئىستىسە، ئۇلارنى كىچىكلىكىدىن تەربىيەت قىلماقلىرى، قىز دىلىنى ئىلىم-مەرىپەت نۇرى بىلەن يورۇتماقلىرى زۆرۈر.

— ئالىمەتۇلبەنات

ئېرىگە تىكىلىپ سۆزلىمىگەن خوتۇن – خوتۇنلارنىڭ ئېسىلىدۇر.

ياخشى خوتۇن ئەرنى ياشارتىدۇ.

— «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

خوتۇنلارغا خاس بولغان ئەڭ گۈزەل ۋە قەدىرلىك بېزەك ئىپپەتتۇر. ئىپپىتى يوق ئايال نۇرسىز، يالىڭاچ بىر گەۋدىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. ئىپپىتىنى ساقلاشقا تىرىشمىغان ئايال ھېچقاچان مۇھەببەت ۋە ئىلتىپاتقا سازاۋەر بولالماس.

ئاچا-سىڭىللىرىم! سىزلەر ئۈچۈن ئەڭ زور بايلىق ۋە ئەڭ ئۇلۇغ مەرتىۋە، ئەڭ بۈيۈك پەزىلەت ئىپپەتلىك بولۇشتۇر. ئىپپەتلىك ئايال گەرچە كەمبەغەل بولسىمۇ، بىراق مەنىۋى جەھەتتىن بەدۆلەت ھېسابلىنىدۇ. ئىپپەتسىز ئاياللار ھەرقانچە بەدۆۋلەت بولسىمۇ، كىشىلەر نەزەرىدە پەقىر ۋە ھۆرمەتسىز سانىلۇر. بويۇنغا تاقالغان مارجانلار، باش ۋە كۆكرەككە قادالغان گۆھەرلەر، ساندۇق تولغان پۇل-پۈچەكلەر بىلەنمۇ ئىپپەتنى سېتىۋالغىلى بولماس. ئىپپەت شۇنداق زور بايلىقكى، ئۇنىڭ ئەسلا باھاسى يوق. خوتۇن-قىزلار گۈزەل ۋە چىرايلىقلىقىغا ، پۇل-ماللىرىغا ئەمەس، بەلكى ئۆزلىرىدىكى ئىپپىتى بىلەن قۇۋانماقلىرى لازىم.

ئىپپەتنىڭ نەقەدەر بۈيۈك پەزىلەت ئىكەنلىكىنى بىلمەك ئۈچۈن، ئۇنىڭ تەركىبىگە كىرىدىغان ۋە ئاجرالماس بىر بۆلۈكى بولغان خىسلەتلەر بىلەن تونۇشماق زۆرۈر. ھەكىملەرنىڭ يېزىشلىرىچە ، ئىپپەتتە ئون بۆلەك بار: ھايا، سەبر، تېمىلىش، پاكلىق، قانائەت، ئېغىر - بېسىقلىق، ئۇچۇق يۈزلۈكلۈك، ئىخلاس، تەرتىپ، ساخاۋەت.

— ئالىمەتۇلبەنات

خوتۇننىڭ ئىپپىتى - ئەرنىڭ ئىززىتى:

ۋاپالىق خوتۇننىڭ باھاسى يوقتۇر،
ۋاپاسىز بولسا گەر كۆزىگە ئوقتۇر!

— «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

سىر ساقلىماق ۋە تىلنى تىيماق توغرىسىدا

ئەفلاتۇن ھەكىم ئېيتۇر:

- دۇنيادا ئەڭ ئاجىز ۋە بىچارە ئادەم ئۆز سىرىنى يوشۇرالمايدىغان كىشىدۇر. ئەگەر كىشى ئۆز سىرىنى يوشۇرالمىسا ، ھەرقانداق دوست ئۇنى ساقلاشقا قادىر ئەمەس!

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ئەزىزىم، ھەرقانداق ئادەمگە ئىشىنىپ سىرىڭنى ئېيتما، ھەرقانداق دۈشمەنگە زۇلمىڭنى چەكتىن ئاشۇرۇۋەتمە. چۈنكى دۈشمىنىڭ دوستقا، دوستۇڭ بولسا دۈشمەنگە ئايلىنىپ قېلىشى مۇمكىن.

— خوجا سەمەندەر تېرمىزىي

ۋىجدانلىق ئادەمنىڭ قەلبى - سىرلار خەزىنىسى:

ئەي مەجلىستە ئولتۇرغان كىشى،
بۇندىكى سۆز ساڭا ئامانەت.
مەجلىس سىرىن ئېغشا ئەيلىسەڭ،
ئامانەتكە بولۇر خىيانەت!

— «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ھەكىم سەنائىي ئېيتۇر:

- كىشى ئۆزىنىڭ سىرىنى بەش خىل كىشىلەرگە ئېيتماسلىقى كېرەك: بۇلارنىڭ بىرىنچىسى، ھىيلە-مېكىرلىك ئايال، ئىككىنچىسى، بالاغەتكە يەتمىگەن بالا، ئۈچىنچىسى، تەنتەك، تۆتىنچىسى، بىراۋغا قارام كىشى، بەشىنچىسى، سىنالمىغان دوست.

يەڭگىلتەك ۋە مېكىر ساھىبەسى بولمىش ئايالغا

سىر ئېيتقان كىشىنىڭ ئىشى گويا ئوتقا پاختا تاشلاپ، ئۇنىڭغا: «كۆيمە!» دەپ بۇيرۇغان كىشىنىڭ ئىشىغا ئوخشايدۇ. باللارغا سىر ئېيتقان كىشىنىڭ ئىشى بولسا سۇغا كوزا تاشلاپ، ئۇنىڭغا: «چۆكمە!» دەپ بۇيرۇغان كىشىنىڭ ئىشىغا ئوخشايدۇ. تەنتەككە سىر ئېيتقان كىشىنىڭ ئىشى خۇددى مۈشۈككە گۆش تاشلاپ بېرىپ، ئۇنىڭغا: «يېمە!» دەپ بۇيرۇغان كىشىنىڭ ئىشىغا ئوخشايدۇ. بىرەر تاسادىپ تۈپەيلى بىركىمگە قارام ۋە بېقىندا بولۇپ قالغان كىشىگە سىر ئېيتقان كىشىنىڭ ئىشى گويا ئىت ئالدىغا سۆڭەك تاشلاپ، ئۇنىڭغا: «غاجىلىما!» دەپ بۇيرۇغان كىشىنىڭ ئىشىغا ئوخشايدۇ. سىنالمىغان دوستقا سىر ئېيتقان كىشىنىڭ ئىشى دەل ئۆزىنى دەرياغا تاشلاپ، دوستىغا خىتاب قىلغان هالدا: «مېنى غەرق بولۇشتىن قۇتقۇزۇڭلار!» دەپ داد سالغان كىشىنىڭ ئىشىغا ئوخشايدۇ.

- ئەبۇلبەرەكات قادىرى

بىر پادىشاھ رىكابدارلىق ۋەزىپىسىنى بېجىرگۈچى مۇلازىمىغا قاراپ: «بىر سىرىم بار، ئەئيانلىرىمدىن ھېچقايسىسىغا ئېيتىشقا كۆڭلۈم تارتمايۋاتىدۇ. ئۇنى پەقەت ساڭىلا ئېيتماقچىمەن!» دېدى. رىكابدار ئۇنىڭغا:

جانىم تەن ئىچرە بار ئىكەن پىنهان،
سىرىڭ جانىم ئىچرە يوشۇرۇن مۇدام، -

دەپ جاۋاب بەردى. پادىشاھ ئۇنىڭغا«ئاكامدىن خەۋپسىرەيمەن، ئۇنىڭ زېمىنى ماڭا يېتىشتىن ئىلگىرى ۋۇجۇدىنىڭ تىكىنىنى مەملىكەت چەمەنىدىن يۇلۇپ تاشلىماقچىمەن!» دېدى.

رىكابدار ئەھۋال سەھىپىسىگە ۋاپاسىزلىق رەقىمىنى چېكىپ، ئۇنىڭ ئاكىسى ئالدىغا باردى ۋە بولغان ۋەقەلەردىن ئۇنى ئاگاھلاندۇردى. پادىشاھنىڭ ئاكىسى ۋاقتىدا چارە - تەدبىر كۆرۈپ قېچىپ قۇتۇلدى.

ئاردىن بىر قانچە مۇددەت ئۆتۈپ پادىشاھ ئۆلدى ۋە ئۇنىڭ ئورنىغا ئاكىسى تەختكە ئولتۇردى. ئۇنىڭ بىرىنچى پەرمانى رىكابدارنى ئۆلتۈرۈش توغرىسىدا بولدى. ئۇ، رىكابدارغا دېدى:

تىلىڭ بولسا ئىدى سىر ئۈچۈن يولداش،
قىلىچتىن ئۈزۈلمەس ئىدى خەستە باش!

شۇنداق قىلىپ، رىكابدار مالامەت ئوقىغا نىشان بولدى ۋە تۈزكورلۇق قۇرئەسى ئۇنىڭ هاياتىغا تامغا بولۇپ بېسىلدى.

- خوجا سەمەندەر تېرمىزى

ساڭا ئۆزگىلەر توغرىسىدا خەۋەر كەلتۈرگەن كىشى باشقىلارغىمۇ سېنىڭ توغراڭدا خەۋەر يەتكۈزىدۇ.

بىراۋنىڭ سىرىنى ساڭا ئاشكارىلىغان كىشى سېنىڭ سىرىڭنىمۇ بىركىملەرگە ئاشكارىلايدۇ.

ئىنسانىنىڭ سىر ساقلىشى بىرسىگە سىر ئېيتىپ پۇشايمان قىلىشتىن ياخشى.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ئەزىزىم، سىر ساقلاشتا ئېهتىيات چارىسىنى جايىغا قوي! بولۇپمۇ ئىشەنچسىز دوستلاردىن ۋە سېنىڭدىن قورقۇنچىدا ياشايدىغان دۈشمەنلەردىن سىرىڭنى قاتتىق يوشۇر. مىسالى ئېيتۇرلەر:

سەندىن ئۈمىدىنى ئۈزگەن دوستلارغا
دىلدىكى سىرىڭنى ئەيلىمە ئىزهار!
سەندىن قورقۇپ يۈرگەن كىمسىلەرگىمۇ
سىر ئېيتماقلىق ئەسلا قىلما ئىختىيار!

كۆپ كىشىلەر باركى، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ سىرلىرىنى ساقلاشنى بىلمەسلىكلىرى تۈپەيلى هالاكەتكە دۇچار بولىدۇ. بېيىت:

سىرلار ئىچكىرىدىن چىقىپ تاشقىرى،
نى-نى باتۇرلارنى قىلار سەرسەرى.
قانداق ياخشى گەپنى ئېيتمىش بىر هۇشيار:
«بېشىڭ كېرەك بولسا سىر ساقلاش دەركار!»

- خوجا سەمەندەرتېرمىزى

سىرىڭ ئىچىڭدە چاغدا ئۇ سېنىڭ ئەسىرىڭ، مەگەر تاشقىرىغا چىقسا، سەن ئۇنىڭ ئەسىرىسەن.

ئىككى كىشى بىلگەن سىربىر پۈتۈن مەھەللىگە يېيىلۇر.

ئوتتۇز ئىككى چىش ئارىسىدىن چىقىشقا مۇۋەپپەق بولغان سىر ئوتتۇز ئىككى مەھەللىگە تارقىلۇر.

- «ئاتىلارسۆزلىرى» دىن

كىمكى ئۆز ھەددىنى بىلسە، تىلىنى ساقلىسا، بىھۇدە سۆزلەشتىن قاچسا، دوستلىرىنى خىجىل قىلمىسا، ئۇنىڭ سالامەتلىكى دائىم ياخشى ۋە پۇشايمانلىقى بولسا كەم بولۇر.

ساقلىقىڭ، ياشلىقىڭ بار ئىكەن بەردەم،
مەقسىتىڭ مۇيەسسەر بولۇرسەن ھەر دەم.
شۇنداق ياشىغىنكى، ئىش قىلساڭ بىرەر
دۈشمەن تەنىسىنى يەپ يۈرمە زىنهار!

- مۇھەممەد زىبهنى

ئىنسانىنىڭ قولى قىسقا بولسا، تىلى ئۇزۇن بولۇر. مۈشۈكنى كۆرمىدىڭمۇ، ئىتتىن ئاجىز كەلگەندە ئۇنىڭ يۈزىگە چاڭ سالۇر.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ئەزىزىم، تىنچلىق تەرەپدارى بولغان تىل بىر ئېغىز سۆز بىلەن يۈزلەپ مۈشكۈل تۈگۈنىنى يېشەلەيدۇ. بىمەھەل ئېيتىلغان پىتنە قوزغايدىغان سۆز بولسا، سۆزلىگۈچىنىڭ بويىنىنى سىرتماققا چۈشۈرىدۇ. مىسالى ئېيتۇرلەر:

ئەقلىڭ بىلەن كۆزەت، باققىن سۆزىڭنىڭ تېگىگە،
سۆز ئۇ بايلىق ئىچى تولا پايدا،زىيانغا

غەيۋەت، تۆھمەت، ئەيىب، ئىغۋا، چېقىمچىلىق توغرىسىدا

غەيۋەت قەبىھ پېئىللارنىڭ بىرىدۇر. غەيۋەت ئاز بولسىمۇ ،كەلتۈرىدىغان زىيىنى دېڭىز كەبىي پايانسىز! بىرەر كىشىنىڭ ئارقىسىدىن سۆزلەش، ئەيىبىنى كوچىلاش، يامانلاش، بالا-چاقىسى، خوتۇنى، خۇلقى، ھايلىقى توغرىسىدا تېتىقسىز گەپلەرنى قىلىشنىڭ ھەممىسى غەيۋەت سانىلىدۇ.

- خەيالىددىن ئەل-ھەسەنىي

ياخشى ئادەمنىڭ غەيۋەتىنى قىلىدىغانلار كۆپ بولۇر:

جاھاندا بىر قىزىق قائىدە يۈرۈر،
ھال تۇتقان قوللارغا ھەرە نىش ئۇرۇر.
يەنە خەزىنىلەر بولماس يىلانسىز،
گۈللەر بولسا ئەسلا بولماس تىكەنسىز!

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ھېكمەت. بىركىشى ئالدىڭغا كېلىپ، بىرسىنىڭ غەيۋەتىنى قىلسا، ئۇنى راست ئېيتىۋاتىدۇ، دەپ ئويلىما، بەلكى ئۇنى بۇ پېئىلدىن قايتۇر. ئۆزۈڭمۇ بۇنداق سۆز ۋە پېئىلدىن ھەزەر قىل!

- مۇئىنىددىن جۇۋەينىي

دانالار ئېيتىدۇ:

- بىرەركىم ئالدىڭغا كېلىپ، بىرەر كىشىنىڭ غەيۋەتىنى قىلسا ،ئۇنداق ئادەمنىڭ گەپلىرىگە ئىشەنمە، چۈنكى ئۇ سېنىمۇ بىر كىمگە يامانلاپ، ئۇستۇڭدىن غەيۋەت قىلىشى مۇمكىن.

- « فەۋاكىھۇل جۇلەسا»دىن

ھېكايەت. ئەبۇ تەيىيب ئەت-تاھىرىي دوستى بەنى سامانىينى توختىماي غەيۋەت قىلار ئىدى. بىر كۈنى نەسرئىبىن ئەھمەد دېگەن كىشى ئۇنىڭغا: «قاچانغىچە ئادەم گۆشى بىلەن نان قوشۇپ يەيسەن!؟» دېدى. ئەبۇ تەيىيب شۇ كۈندىن باشلاپ غەيۋەتنى تاشلىدى.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا»دىن

ھېكمەت. كىمەرسىكى تۆھمەتچىلەر قاتارىدا ئولتۇرسا، باشقىلار ئۇنى تۆھمەتچىلىكتە ئەيىبلىسە، ئۆزىدىن خاپا بولسۇن. كىمكى ئۆز سىرىنى چىڭ ساقلىسا ،نادامەت ۋە پۇشايمانلىق تارتمايدۇ.

- مۇئىنىددىن جۇۋەينىي

ئەڭ چوڭ تۆھمەتكە لايىق ئادەم شۇنداق ئادەمكى، ئۇ ئۆزىنى تونۇيدىغان ئادەملەر ئارىسىدا ئۆزىنى تەرىپلەيدۇ.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

چېقىمچى شۇنداق كىشىكى، بىرەر يەردە ئاڭلىغان گەپنى دەرھال باشقا ئادەمگە بېرىپ ئېيتىدۇ، نەتىجىدە ئىككى ئادەم ئارىسىدا پىتنە تۇغدۇرىدۇ. پاك دىل كىشى بىراۋدىن ئىشىتكەن سۆزنى باشقا بىرسىگە ئېيتمايدۇ ۋە جىملىق، سۈكۈت يولىنى ئىختىيار قىلىدۇ. ئەگەر بىركىم گەپ توشۇپ كەلسە، ئۇنىڭ گېپىگە ئىشەنمەيدۇ، چېقىمچىغا تەنبىھ بېرىدۇ ۋە ئۇنى ئىككىنچىلەپ بۇنداق ئىش قىلماسلىققا ئۈندەيدۇ.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا»دىن

ھەكىملەر ئېيتۇرلەر:

- ئەي ئادەملەر، دوستلۇق ۋە مېھرىبانلىق ئوغرىلىرىدىن ساقلىنىڭلار، بۇنداق ئوغرىلارغا چېقىمچى ۋە ئىغۋاگەرلەر كىرىدۇ، ئوغرىلار پۇل-مال ئوغرىلىسا، بۇنداق كىشىلەر ئادەملەر ئارىسىدىكى دوستلۇقنى ، تىنچلىقنى، مېھرۇ-مۇھەببەتنى ئوغرىلاپ، پىتنە-پاسات قوزغايدۇ.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا»دىن

ھېكمەت. ئەيىبىڭدىن خەۋەر تېپىپ، ئۇنى بىراۋلارغا ئاشكارىلىمايدىغان، ساڭا قىلغان ياخشىلىقنى مىننەت قىلمايدىغان، سېنىڭ قىلغان ياخشىلىقىڭنى ئەسلا ئۇنتۇمايدىغان ئادەم بىلەن دوستلۇق يىپىنى مەھكەم باغلا! بېيت:

كۆپ ھالەتنىڭ بولدۇم شاھىدى،
ئەيىب ئىزدىگەن بولدى ئەيىبدار.
كىمنىڭ بولسا تازا يۈرىكى ،
ئۆزگە ئەيىبىن كولىماس زىنھار.
دوست ئەيىبىنى يوشۇرار دائىم،
پەزىلەتتىن ماختايدۇ تەكرار.
ئۆز ياخشىلىقىن ئۇلۇغ دەپ بىلمەس،
ئۆزۈڭنى ھەم ئەسلا قىلماس خار.
شۇنداق دوستقا دۇچ كەلسەڭ ئەگەر،
قوللىرىڭدىن چىقارما زىنھار!

- مەجدىددىن خەۋافىي

ئەگەر كىشىنىڭ كۆزى كامالەت نۇرى بىلەن مۇنەۋۋەر بولسا، ئۇنىڭ كۆزى كىشىلەر نۇقسانلىرىنى كۆرۈشتىن يىراق بولۇر. بېيت:

ياخشىلارنىڭ كۆزىگە يامان كۆرۈنگەي ياخشى ،
يامانلارنىڭ كۆزىگە ئەگرى كۆرۈنگەي توغرى!

- ئىبىن كەمالپاشا

نۇشىرۋاننىڭ ئوغلى ھورمۇز ئەھۋاز ۋىلايىتىگە بارغان چېغىدا شۇ يەرنىڭ ھاكىمى بىلەن مۇلاقەتتە بولدى ۋە بىركۈنى ئۇنىڭغا دېدى: « سېنىڭدە بىرلا ئەيىبتىن باشقا ھېچقانداق ئەيىب كۆرمىدىم. ئەمما شۇ بىر ئەيىبىڭ، بىلگىنىكى، ئۇن ئەيىبنى ئۆزىنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتۈرۈپ يۈرىدۇ» . ھاكىم: « ئۇ قانداق ئەيىب ئىكەن؟ ئارقىسىدىن ئەگەشتۈرۈپ كېلىدىغانلىرى قايسىلار؟ ئېيتىپ بەرگەن بولسىڭىز» دېدى. ھورمۇز دېدى: « بۇ ئەيىب ھاكاۋۇرلۇق ۋە ئۆزۈڭنى چوڭ تۇتۇشتۇر. بىلگەيسەنكى، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كېلىدىغان ئەيىبلەرنىڭ بىرىنچىسى باشقىلارنى مەنسىتمەسلىك بولۇپ، ئۇنىڭ ئاقىۋىتى خەلق نەپرىتىگە يولۇقۇشتۇر؛ ئىككىنچىسى،

ئادەملەرنىڭ ئىش-ئوقىتىنى تەپتىش ۋە سۈرۈشتە قىلىپ، ئۇلارغا دەشنام بېرىدىغان تۇرۇقلۇق، ئۆزى بىرەرمۇ كەسىپ-ھۈنەر ئىگىللىمەسلىك؛ ئۈچىنچىسى، ئوقۇشتىن ئار قىلىش، بۇنىڭ نەتىجىسىدە ئىلمۇ ئەدەبتىن بىبەھرە قىلىش؛ تۆتىنچىسى، ئولتۇرۇش-سورۇنلاردا ئۆزىنى ھەممىدىن ئۈستۈن ۋە دانا بىلىش، بۇنىڭ نەتىجىسىدە ئۆزىگە دۈشمەن كۆپەيتىۋېلىش ۋە ئابروينى يەرگە تۆكۈش؛ بەشىنچىسى، مەنمەنلىك تۈپەيلى چەكتىن چىقىش، يۇقىرىراق مەنسەپنى تەمە قىلىش، ئاقىۋەتتە خار ۋە زەبۇن بولۇپ، ئۆز مەرتىۋىسىدىنمۇ ئاجراپ قېلىش؛ ئالتىنچىسى، ئادەملەرنىڭ ھەق-ھوقۇقىنى ھۆرمەت قىلماسلىق، كېسەللەردىن ھال سورىماسلىق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلاردىن كۆز يۇمۇش؛ يەتتىنچىسى، ئادەملەرگە خەۋپ سېلىش، ئۇلارنى مەسخىرە قىلىش، نەتىجىدە قەدىرسىزلىنىش؛ سەككىزىنچىسى، مەسلىھەتسىز ئىش قىلىش، نەتىجىدە خىجالەتتە قېلىپ، نادامەت قىلىش؛ توققۇزىنچىسى، ئادەملەر مېنى ئۇلۇغ بىلىدۇ دەپ ئويلاش ۋە شۇ گۇماندا يۈرۈش؛ ئونىنچىسى، پازىل ۋە كامىل كىشىلەرگە قۇلاق سالماي، ھاقارەت كۆزى بىلەن قاراش، نەتىجىدە ئۇلارنىڭ نەزەرىدىن قېلىش».

- «جاۋىدانى خىرەد»دىن

لوقمان ھەكىمدىن: «سىلى ئۆزلىرى كۆرگەن ئىللەتلەر ۋە ئەيىبلەردىن قايسىلىرىغا داۋا تاپالمىدىلا؟» دەپ سوراشتى. لوقمان ھەكىم: «مەن بارچە ئىللەتلەرگە ھېكمەت تۈپەيلى داۋا تاپتىم، ئەمما بەد پېئىللىك ئىللىتىنى داۋالىيالمىدىم!» دەپ جاۋاب بەردى.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا»دىن

بىر ئالىم ئېيتۇر: «ئەڭ ياۋۇز ۋە يارىماس ئادەم شۇنداق ئادەمكى، ئۆزگىلەرنىڭ ئەيىبىنى تېپىشقا ئىنتىلىدۇ، گەپ توشۇپ، دوستلارنى بىر-بىرىدىن جۇدا قىلىدۇ».

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا»دىن

ئادەملەرنىڭ يامىنى ئۆزرىنى قوبۇل قىلمايدۇ، كەمچىلىكلىرىگنى بولسا دائىم كوچىلاپ يۈرىدۇ، يېقىلساڭ يۆلىمەيدۇ.

- مۇھەممەد زىېھنىي

ھەر كىشىگە ئۆچ خىل ئىش ئادەت ئېرۇر،
ئاڭا ھەردەم خۇش سائادەت دوست بولۇر.
ئەۋۋەلا ئەل ئەيىبىنى كۆرگەن زامان،
ئاچمىغىن ئاغزىڭ مالامەتكە شۇئان.
كىم ئەگەر كەتسە ناتوغرا يول بىلەن ،
توغرا يولغا باشلا دەرھال قول بىلەن.
سالما ئەسلا رەنج كىشىنىڭ دەستىگە ،
ئۆز يۈكۈڭ قويما بىراۋنىڭ ئۈستىگە.

- فەرىدىدىن ئەتتار

كېيىنكى دەۋر ئالىملىرىدىن بولغان بىر ھەكىم شۇنداق دېگەنىدى: «ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ قەبىھ ھېسابلانغان تۆت ئەيىب بار: ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى، مەنسەپدارنىڭ ئاچچىقى يامانلىقى؛ ئىككىنچىسى، ئالىمنىڭ يالغانچىلىقى؛ ئۈچىنچىسى، دۆلەتمەننىڭ پىخسىقلىقى؛ تۆتىنچىسى، خوتۇن كىشىنىڭ ياھىشەلىكى!»

- ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

لوقمان ھەكىم : «ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ يامان ئەيىب كىشىنىڭ ئۆز ئەيىب-نۇقسانلىرىنى بىلەلمەسلىكىدۇر» دېگەنىدى.

- ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ئۆزىنىڭ ئەيىبىنى كۆرمىگەن ئۆزگىلەرنىڭ ئەيىبىنى ئىزدەر.

ئىغۋاگەرگە يېقىن يولىما، ئۇنىڭ تەسىرگە چۈشۈپ قالغىنىڭنى ئۆزۈڭمۇ تۇيماي قالىسەن.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ئاشكارا ئېيتىلغان تەنە كۆڭۈلدە يوشۇرغان غۇمدىن ياخشى.

- مۇھەممەد زىېھنىي

ئىنساب، جەبر-زۇلۇم توغرىسىدا

بىر ھەكىمدىن: «قانداق كىشى جازاغالايىق؟» دەپ سورىدى. ئۇ: «ھېچقانداق ئادەم جازاغا لايىق ئەمەس. جازاغا لايىق نەرسىلەر ۋەھشىي ھايۋانلار، ئادەملەرگە زىيان-زەخمەت يەتكۈزىدىغان يىلان-چايانغا ئوخشاش گېزەندىلەردۇر. ئەمما شۇنداق ئادەملەرمۇ باركى، ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدا يىرتقۇچ ھايۋانلار ۋە گېزەندىلەرنىڭ تەبىئىتى بولىدۇ. بۇنداق كىشىلەر قىلغان زىيانلىرىغا بېقىپ جازالىنىدۇ. ئەنە شۇنىڭغا ئوخشاش كىشىلەرنى ھەتتا ئادەم دېيىشمۇ ئارتۇقچىدۇر!» دېدى. شېئىر:

كىشىگە ئازار بەرگەن ھەر زالىم كىشى،
يىلانۇ چاياندىن بەتتەردۇر ئىشى!

- ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ھېكمەت. كىمكى زۇلۇم ۋە جاپا كەمىرىنى باغلىسا ، باشقىلار ئۇنىڭغا قارشى غەزەپ ۋە پىتنە خەنجىرىنى كۆتۈرۈر. بېيت:

ئەل ھەققىدە غاپىل بولمىغىن ئەسلا،
چۈنكى ئەلنىڭ قولىدا ئولتۇرغان ئۆزۈڭ.
سەندىن ئەل نېمىنى كۆرسە بىر كۈنى،
قايتۇرۇپ كۆرىدۇ دەل شۇنى كۆزۈڭ!

- مۇئىنىددىن جۇۋەينىي

جاۋابىنى قايتۇرۇشتىن ئاجىز بولغان كىشىگە مۇشت ئاتما.

ئۆزۈڭدىن ئاجىزلارغا رەھىم بىلەن، تەڭلەرگە ئىنساب بىلەن، ئۆزۈڭدىن ئۈستۈنلەرگە ئەقىل بىلەن باق.

زالىمنىڭ زۇلمى ئۆزىنى يىقىتۇر.

كۆچسىز شامال ئاجىز گىياھلارغا بوران بولۇپ تۇيۇلار.

كىمكى بىراۋنىڭ پېيىنى قىرقىسا، ئۆزىنىڭمۇ قىرقىلۇر.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ئۆتمۈشتە بىر زالىم كىشى بار بولۇپ، زىرائەت ۋە تىجارەت ئەھلىنىڭ بايلىقىغا زۇلۇم چاڭگىلىنى سالغانىدى. خەلق ئۇنى دۇئايىبەد قىلىپ، شەنىگە نەپرەت ئاغزىنى ئاچقانىدى. مەزكۇر زالىم كىشى بىر كۈنى قولىغا بۈركۈت ئېلىپ ئوۋغا چىقتى ۋە ئوۋدىن قايتىپ كېلىپ، تۆۋەندىكى مەزمۇندا خەۋەر تارقاتتى: « ئادەملەرگە زۇلۇم قىلغان ۋە ستەم تىغىنى كۆتۈرگەن قولۇمنى بۈگۈندىن تارتىپ تىيدىم. خەلقپەرۋەرلىك يولىدا ئېغىشماي ماڭىمەن. ئۈمىدىم شۇكى، بۈگۈندىن باشلاپ ھېچقانداق زالىمنىڭ زۇلمى ھېچبىر ئادەمنىڭ بېشىغا يەتمەيدۇ، ھېچقانداق ستەمكارنىڭ قولى ھېچقانداق ئاجىزنىڭ ئىشكىنى ئىزدىمەيدۇ! » بۇ خەۋەردىن خەلققە باشقىدىن جان كىردى ۋە بىچارىلەرنىڭ ئۈمىد چەمەنىدە مۇراد گۈلى بۇ بىشارەتتىن گۈل ئاچتى. بېيىت:

مۇبارەك بۇ خەۋەر يەتكەچ ناگاھان،
يۈرەكلەر قۇۋىنىپقايتا تاپتى جان.

ئاخىرى ئۇنىڭ ئادىللىقى شۇ دەرىجىگە يەتتىكى، قوزىچاق شىر كۆكسىدىن سۈت ئىمىدىغان بولدى، قوي بولسا ئۆز سۈتى بىلەن شىر ئاغزىنى يۇيدى، يۈز بولسا ئۆچكىگە ياخشى كۆز بىلەن باقتى، چۆل قۇشلىرى سۇ قۇشلىرىنىڭ ئىنى يېنىغا ئىن قۇرۇشقا باشلىدى، غازلار بولسا بۈركۈت بىلەن سىرداشلارغا ئايلاندى.

زالىمنىڭ يېقىنلىرىدىن بىرى مۇۋاپىق ۋاقىت تاپقان بىر كۈنى ئۇنىڭ بۇ ئىش-ھەرىكەتلىرىدىن سوئال ئالدى. پېئىل ئۆزگەرگىنىنىڭ سەۋەبىنى سورىدى. زالىم شۇنداق جاۋاب قىلدى: « ئوۋ قىلىپ يۈرگىنىمدە قاياقتىندۇر بىر ئىت كېلىپ تۈلكىنىڭ ئايىغىنى چىشلەپ سۇندۇردى ، يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىر يولۇچى بولسا، تاش بىلەن ئۇرۇپ ئىتنىڭ ئايىغىنى سۇندۇردى. قىلمىشىغا يارىشا يۈز بېرىۋاتقان بۇ ۋەقەلەرنى كۆرۈپ ئۆزۈمگە كەلدىم».

- خوجا سەمەندەر تېرمىزىي

ھاقارەت قىلسا كىم ئاغزىڭنى يۇمساڭ،
يەنە باشقا ھاقارەت ياغماس ئەسلا.
ئېشەكنىڭ يەلكىسىگە تىقساڭ بىگىز،
ئاتار دوڭغالچاق بۇرۇنقىدىن ئەۋلا!

- ھەكىم قائانىي

بايلىق، دۇنياپەرەسلىك توغرىسىدا

ھېكمەت. ئالتۇن-كۈمۈشكە كۆڭۈل بەرگەن ئاچكۆز ھەييار ئەڭ ئېغىر بالالارغا سازاۋەر! دانالار: «زەر ئىزدىگۈچى - ئازار ئىزدىگۈچى! » دېگەن. ئاچكۆزنىڭ كۆزىگە تىكەنمۇ گۈل بولۇپ كۆرۈنۇر.

ئەزىزىم، كىشىنى ئەجەبلەندۈرىدىغىنى شۇ يەردىكى، بۇنداق كىشىلەر ئۆلۈمنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ، ئەمما بىركىمگە ياخشىلىق قىلىشنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمەيدۇ. نېمە تاپسام ئۆزۈمگە بولسا بەس، دەيدۇ. ئۇلارنىڭ دىلى پولاتتىن قىلىنغان غۇنچىگە ئوخشايدۇكى، باھارنىڭ مەيىن شامىلى ئۇنى ھېچقاچان ئېچىلدۇرالمايدۇ. بۇ تىرىك ئۆلۈكلەرنىڭ جېنىغا ھاياتنىڭ لەززەتلىك شەربىتى تەسىر قىلالمايدۇ.

- مۇھەممەد جەۋھەر زەمىندار

بۇزۇرگمېھردىن سورىدى:

- نېمىشقا سىلى قولۇڭلىرىدىن كەتكەن نەرسىگە خاپا بولمايدىلا ۋە قولۇڭلىرىغا كەلگەن نەرسىدىن شادلانمايدىلا؟

ئۇ دېدى:

- قولدىن كەتكەن نەرسىنى خاپا بولۇپ تېپىۋالغىلى بولمايدۇ، ئەزىز ئۆمۈرنى بولسا مال-دۇنيا شادلىقى بىلەن بىھۇدە ئۆتكۈزگىلى بولمايدۇ. شۇنداق ئىكەن، يەنە نېمىشقا پايدىسىز نەرسە ئۈچۈن غەم يەپ ئولتۇراي، ماڭا ئۆمۈر بويى ۋاپا قىلمايدىغان نەرسە بىلەن قۇۋىناي؟!

- مۇھەممەد جەبەلرۇدىي

ئەي ئەزىزىم، قولۇڭدىن كەتكەن نەرسىگە قايغۇرما، چۈنكى ئۇنى قايتۇرۇۋالغىلى بولمايدۇ. مال-دۇنياغا قۇۋانما، چۈنكى ئۇ سېنىڭ بىلەن بىر ئۆمۈر قالمايدۇ. قانداقلىكى بىرئىشنى قىلماق بولساڭ ئۇنىڭ ئاقىۋىتىنى ئويلا. بېشىڭغا ئېغىر كۈنلەر چۈشسە، مۇناسىپ تەدبىر قوللىنىشنى ئۆگىنىۋال!

- مۇھەممەد جەبەلرۇدىي

كېرىكىدىن ئارتۇقىنى ئىزدىگەن ئادەم بارىدىن ھەم ئايرىلۇر.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ھېكايەت. بىر شاگىرت ئۆز ئۇستازىدىن: «يىلان بىلەن خەزىنە ئارىسىدا قانداق باغلىنىش بار، نېمىشقا خەزىنە بار يەردە يىلان بولىدۇ؟» دەپ سورىدى. ئۇستاز ئۇنىڭغا : « يۈزەكى قارالسا ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھېچقانداق باغلىنىش يوقتەك كۆرۈنىدۇ، ئەسلىدە بولسا بۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى ھەم زەھەرلىكتۇر. چۈنكى ئالتۇنى كۆپ كىشىمۇ ھەر تەرەپلىمە زەھەرلەنگەن بولىدۇ» دەپ جاۋاب بەردى.

- مۇھەممەد جەۋھەر زەمىندار

ئېيتىشلىرىچە، ئىسكەندەر زۇلقەرنەين 18يېشىدا مەملىكەتكە ھاكىم بولغانىكەن. ئۇنىڭ ھاكىملىقى 17يىل داۋاملاشقان. ئۇ ئۆمرىنىڭ توققۇز يىلىنى جەڭدە، قالغىنىنى بولسا ئۆز خاھىشى بويىچە ئۆتكۈزگەن. ئۇ كۆپلىگەن ئەللەرنى ئۆزىگە بويسۇندۇرغان ۋە نۇرغۇنلىغان بايلىق يىغقان. ئۆلۈمى

ئالدىدىن ۋەسىيەت قىلىپ، ئۆلگەن چاغدا كېپەندىن قولىنى چىقىرىپ شەھەر ئايلاندۇرۇشنى، جارچىلارنىڭ بولسا: «ھەي خالايىق! شۇنچە كۆپ يەرلەرنىڭ شاھى، شۇنچە جىق بايلىقلارنىڭ ساھىبىنى كۆرۈڭلەر، ئۇ، بۇ دۇنيادىن ھېچنەرسە ئالماي قۇرۇق قول كېتىۋاتىدۇ، ھېچبىر كىشى گۆرگە ئۆزى بىلەن ھېچ نەرسە ئېلىپ كېتەلمەيدۇ، دۇنيادا پەقەت قىلغان ئىشلىرى ۋە ياخشىلىقلىرىلا قالىدۇ!» دەپ جار سېلىشىنى تاپىلىغانىكەن.

- ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

بىر ھەكىم شۇنداق دېگەنىدى: «كىمدە ئالتۇن - كۈمۈش كۆپ بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئەگەر ئۇ ھۈنەرسىز بولسا ھوسۇلسىز دەرەختۇر».

- خۇررەمىي

يەر ئاستىدا قالغان بايلىقتىن، يوشۇرۇلغان ئالتۇندىن ۋە سۇقۇپ قويۇلغان ئىلىمدىن پايدا يوق.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

كىشىگە كۈتۈلمىگەن ئۆلۈم ئىككى نەرسىدىن كېلىدۇ: ئارتۇقچە بايلىققا ئىنتىلىشتىن ۋە تۇترۇقسىز سۆزلەرنى كۆپ قىلىشتىن

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ھېكايەت. بىر پادىشاھ مال-دۇنياسىنىڭ كۆپلۈكىگە مەغرۇرلىنىپ ئىلىم ئەھلىنى مەنسىتمەي قويغان، ئۆز مەيلىچە ئىش قىلىپ، پىسقۇپۇجۇرغا يول قويغانىدى. بىر كۈنى ئۇ بارىغا قانائەت قىلىپ، كەمتەرلىك يولىنى تۇتقان دانا ھەكىمگە ئۇچراپ قالدى ۋە ئۇنىڭغا:

- ئەي ھەكىم، نېمىنى خالىساڭ تىلە، سورىغىنىڭنىڭ ھەممىسىنى بىجا كەلتۈرىمەن! - دېدى.

- شۇنداق قىلىكى، ئەجەل ھېچقاچان بېشىمغا سايە تاشلىمىسۇن! - دېدى ھەكىم.

- بۇ ئىش قولۇمدىن كەلمەيدۇ، - دېدى پادىشاھ.

- بولمىسا، - دېدى ھەكىم، - قىبرىلىق مەۋسۇمى كېتىپ، ياشلىق ئەييامىم قايتىپ كەلسۇن!

- بۇ ئىشمۇ قولۇمدىن كەلمەس، - دېدى پادىشاھ.

- ئۇنداق بولسا، ئارىمىزدا پەرق يوق ئىكەنغۇ، - دېدى ھەكىم، - مەن قىلالمايدىغان ئىشنى سەنمۇ قىلالمايدىكەنسەن، ئەمما سەن بايلىق - دۆلەتنىڭ كۆپ بولغانلىقىدىن كىبىر ئېتىغا مىنىپ، مەنمەنلىككە بېرىلىپسەن. مەن بولسام تاپقىنىمغا قانائەت قىلىپ، ھېچكىمگە يېلىنمايمەن، دېمەك، مەنمۇ ئۆزۈم ئۆزۈمگە پادىشاھمەن!

- مۇھەممەد جەۋھەر زەمىندار

ھەكىملەر ئېيتۇر:

- كۈچۈڭ يەتمىگەن ئىشقا قول ئۇرما، پايدىسىز ئىشلارغا ئۇرۇنما، مال-دۆلىتىڭ ھەرقانچە كۆپ بولسىمۇ، ئۇنىڭغا ئىشىنىپ يول تۇتما!

- مۇھەممەد زېھنىي

دۆلەت گاھىدا كېلىپ، گاھىدا كېتۇر،
بىھەم كىشىلەر خۇدىنى يوقىتۇر.

نىزامىي گەنجەۋىي

مال-دۇنيا ھەسەل ئارىلاشتۇرۇلغان زەھەر ۋە شادلىق ئارىلاشتۇرۇلغان غەمدۇر.

ئەقىللىق ئادەم كەمبەغەل بولماس.

موھتاجلىق ھىيلىلەر ئىشكىنى ئاچار.

ئاچكۆز بايدىن توق ئىت ياخشى.

راھىتى يوق پۇلدار ھېچ نەرسىسى يوق كەمبەغەلگە ئوخشاشتۇر.

- «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

ئويلاپ ئىش قىلىش، ئالدىراڭغۇلۇق، خاتالىق توغرىسىدا

ئەزىزىم، كېچە بولۇۋاتقان ۋاقىت ئەقىل ۋە پەزىلىنىڭ ئىمتىھانى بولۇۋاتقان سائەتتۇر. سەن بۇ سائەتتە سۆز گۆھەرلىرىنى بايان رىشتىسىگە ئالدى بىلەن ياخشىلاپ ئويلاپ تىزىپ، سوڭ ئۇنى باشقىلارنىڭ دىققىتىگە ھاۋالە قىلغىن!

- خوجا سەمەندەر تېرمىزىي

جەمشىدمۇ نۇشىرۋانغا ئوخشاش تۆت ئۈزۈك ياستىپ، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە بىردىن سۆز يازدۇرۇپ قويغانىدى. بىرىنچى ئۈزۈككە: «ئالدىرىماسلىق ۋە چارە» دېگەن سۆزلەر يېزىلغان بولۇپ؛ بۇنىڭ مەنىسى: «ئالدىراڭغۇلۇق يامان ئادەت، بارچە ئىشلارنى ئالدىرىماي، چارە-تەدبىرىنى تېپىپ قىلماق كېرەك» دېگەنلىك ئىدى. ئىككىنچى ئۈزۈكنىڭ كۆزىگە: «ئادىللىق ۋە ئىمارەت» سۆزلىرى يېزىلغانىدى. بۇنىڭ مەزمۇنى: «مەملىكەتتە ئادالەت يولى بىلەنلا ئىتتىپاقلىق ۋە روناقلىق ئىمارىتىنى قۇرۇش مۇمكىن» دېگەنلىك ئىدى. ئۈچىنچى ئۈزۈك كۆزىگە: «راستلىق ۋە ئالدىراشلىق» سۆزلىرى يېزىلغان بولۇپ، بۇنىڭ مەنىسى: «دوستلارغا پەقەت راست سۆزلەش كېرەك» دېگەنلىك ئىدى. تۆتىنچى ئۈزۈك كۆزىگە: «جازا ۋە ئىنساب» سۆزلىرى يېزىلغان بولۇپ، بۇنىڭ مەنىسى: «بىراۋنى جازاغا تارتماقچى بولغاندا ئىنساب يۈزىسىدىن ئىش كۆرمەك كېرەك!» دېگەنلىك ئىدى.

جەمشىد ھەر بىر ئۈزۈكنى شۇ ئۈزۈك كۆزىدىكى سۆزلەر مەزمۇنىغا ئائىت ئىشقا تۇتۇش قىلغاندا تاقاپ ئالۇر ۋە ئۇنىڭغا دائىم قاراپ تۇرۇر ئىدى.

- ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ئالدىراڭغۇلۇق - پۇشايمانلىقنىڭ سىڭلىسى.

سەبىرسىزلىك ئادەت بولسا ئىنسانغا،
ئاتقان ئوقى تەگمەس ئەسلا نىشانغا!

- خەيالىددىن ئەل-ھەسەنىي

ئەزىزىم، ھەرقانداق ئىشتا ئالدىراقسانلىق

قىلمىغىنىكى، ئالدىراقسانلىقنىڭ زىيانلىرى چەكسىز ۋە سەبىر قىلىشنىڭ مەنپەئەتى چېكىراسىزدۇر. خۇددى ئېيتقىنىدەك:

مەقسەت خەزىنىسىنىڭ كىلىتى ــ سەبىر!

«ئەخلاق» كىتابىدا كەلتۈرۈلۈشىچە، كىمەرسىكى ھادىسىلەر يامغۇرى ئاستىدا ئۆزىنى سەبىر قالقىنى بىلەن ھىمايە قىلسا، مەقسەت ئوقى تېزلىك بىلەن مۇراد نىشانىغا بېرىپ تېگەر. چۈنكى سەبىر شادلىق كىلىتىدۇر. بۇ كىلىتسىز ھېچقانداق مەقسەت ئىشىكى ئېچىلماس.

ــ خوجا سەمەندەر تېرمىزى

جاۋابقا ئالدىرىغان كىشى خاتاغا يول قويۇر.

ــ مۇھەممەد زىھنى

غەمنىڭ داۋاسى ــ دوستلار دىدارىنى كۆرۈشتۇر.

ــ «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

غەمكىن بولماي دېسەڭ غۇمچى بولما!

ــ «مەخزەنۇل ئۇلۇم» دىن

«جامىئۇل ھېكايات» كىتابىدا يېزىلىشىچە، ھەرقانداق ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا گۇمان بىلەن ئىش قىلماسلىق، پەسكەش كىشىلەرنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەسلىك، غەرەزلىك ئادەملەرنىڭ سۆزلىرىگە ئېتىبار قىلماسلىق زۆرۈر. كىشى ھەرقانداق ئىشتا ئۆزىگە ئۆزى ھاكىم بولالىشى مۇمكىن. بۇنىڭ ئۈچۈن مەشق قىلىش كېرەك.

ــ ئەبۇلبەرەكات قادىرى

ئەزىزىم، ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى ئويلايدىغان كىشىلەر ئاغزاكى ئىشىتىلگەن سۆزلەرگە ئىشەنمەيدۇ، ئاڭلىغان گەپنىڭ دەلىل ۋە ھۆججەتلىرىنى كۆرمەي تۇرۇپ ئالدىراپ ھۆكۈم چىقارمايدۇ. بېيىت:

غەرەز ئىگىسىگە سالساڭ قۇلاقىڭ،
پۇشايماندىن ئۆچەر نۇرلۇق چىراغىڭ!

ــ خوجا سەمەندەر تېرمىزى

ئەي ئوغۇل، تۆت نەرسىدە باردۇر خاتا،
سال قۇلاقىڭ، يادلاپ ئالغىن بىخاتا!
كۈتمىگىل يامان خوتۇندىن ھېچ ۋاپا،
ساددىلىقتۇر كىم ۋاپا كۈتسە، خاتا.
كىم سىناپ كۆرمەي بىراۋغا سىر ئېيتەر،
ئەي ئوغۇل، بۇندىن كىشىگە كۆپ خەتەر!
پېئىلى يامان خوتۇن ئەسلا سىرداش ئەمەس،
ئېيتما ئاڭا سىرىڭنى، يولداش ئەمەس.

ــ فەرىدىددىن ئەتتار

بۇقرات ھەكىم شۇنداق دېگەنىدى: «بىلمىگەن نەرسەڭنى بىلىدىغاندەك سۆزلىمە، كېرەك بولمىغان نەرسىنى قوغلاشما، بىلمىگەن يولدىن يۈرمە، ياخشى سۆزنى كىم دېيىشىدىن قەتئىينەزەر تىڭشا، ياخشى سۆز بىر گۆھەركى، ئۇ ھېچ ۋاقىت ئۆزگەرمەيدۇ. نېمىنى بىلمىسەڭ، سوراپ ئۆگەن. قىلغان يامان ئىشلىرىڭغا قايغۇركى، بۇنداق ئىشتىن ئەپسۇسلانماسلىق تېخىمۇ بەتتەررەك خاتالىققا ئېلىپ

بارىدۇ». شېئىر:

خاتاسەندىن يۈز بەرسە ئەگەر، ئۇنىڭدىن كۆپ نادامەت قىل،
خاتادىن كىمكى ئىبرەت ئالمىسا، يەنە كۆپلەپ خاتا قىلغاي!

ــ ئەبۇلبەرەكات قادىرى

سەرپ ــ خىراجەت، ئىسراپچىلىق، تېجەمكارلىق توغرىسىدا

تېجەمكار ئادەم ياخشى يەيدۇ، ياخشى ئىچىدۇ، پاكىزە كىيىنىدۇ، خۇش ھاۋالىق ئۆيلەردە ئولتۇرىدۇ، كېرەكسىز نەرسىلەرنى سېتىپ ئالمىۋەرمەيدۇ، ھەقىقىي زۆرۈر نەرسىلەرنى سېتىۋالىدۇ. كىشىلەرگە قولىدىن كەلگىنىچە ياردەم قىلىدۇ، ياخشىلىق يولىدىكى ئىشلارغا پۇل-مېلىنى ئايىمايدۇ، ساخاۋەتلىك بولىدۇ. ۋەتىنى ۋە خەلقى ئۈچۈن مېلىنى ھەم، پۇلىنى ھەم ئايىمايدۇ.

ــ خەيالىددىن ئەل-ھەسەنى

ئىسراپچىلىق ئەقىلگە زىت ئىشتۇر. ئىسراپ دېگەندە كېرەكسىز نەرسىلەرگە بىھۇدە پۇل سەرپلەش، بەدخەجلىك چۈشىنىلىدۇ. ئىسراپخورلۇقنىڭ ئاقىۋىتى ھالاكەت بىلەن تۈگەيدۇ. ئىسراپچى ئادەم ھەرقانچە باي بولسىمۇ، ئاقىۋەتتە بەربىر كەمبەغەللىككە ئايلىنىدۇ. چۈنكى ئىسراپچىنىڭ سەرپ ئىشىكى هامان ئوچۇق بولۇپ، تېجەش دېگەننى بىلمەيدۇ. ئوچۇق ئىشىكتىن ھەرقانداق نەرسە كىرەلىگەنگە ئوخشاش كەمبەغەللىكمۇ كىرەلەيدۇ.

ــ خەيالىددىن ئەل-ھەسەنى

چىرىغىنى كۈندۈزى ياندۇرغان ئادەمنىڭ تۈنى قاراڭغۇ بولىدۇ.

پۇلنى بىھۇدە سەرپلىگەن ئادەم ئېغىر كۈنلەردە خارلىقتا قالىدۇ.

ــ «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ھېكمەت. بىراۋنىڭ دىلىنى خۇش قىلىش ــ كامىل كىشىلەرنىڭ ئىشى، دىلىنى ئاغرىتىش بولسا جاھىل كىشىلەرنىڭ ئىشىدۇر. دىل ئاغرىتقۇچى كىشى ۋاقتى-سائىتى كېلىپ ھەسرەت قېنىنى ئىچىشى مۇقەررەردۇر. بېيىت:

قاچانغىچە ئەي نادان بىراۋنى يىغلىتارسەن،
سېنىڭ ھەم دىل كۆزگۈڭنى سۇندۇرغۇچى تېپىلار!

ــ مۇھەممەد جەۋھەر زەمىندار

ھېكايەت. بىر كىشى بىر ئۇلۇغ كىشىنىڭ ھوزۇرىغا كېلىپ، ئۇنىڭدىن: «ئەي پازىل كىشى، ئادەم دۇنيادا قانداق ياشىمىقى ۋە قانداق يول تۇتمىقى كېرەك؟» دەپ سورىدى. ئۇ كىشى شۇنداق جاۋاب بەردى: «شاد ياشا، دائىم خۇرسەنچىلىك پەيدا بول، ھەممىلا نەرسىگە قايغۇرۇۋەرمە، ياخشىلىق ئۇرۇقىنى تېرىپ، ئامانلىق ھوسۇلىنى يىغىشقا ئىنتىل. دۇنيا شۇنداقكى، ئۇنىڭدا خەتەرلىك يوللار

كۆپتۇر. بەزەن بۇ يوللار ئۈستىگە شاخ-غازاڭلار تاشلاپ قويۇلغان ئورەككە ئوخشايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يولدىن يۈرگەن چاغدا ئەۋۋەلا ياخشىلاپ ئويلىنىش، مۈدۈرۈلۈپ يىقىلىپ كەتمەسلىك چارىسىنى قىلىش كېرەك. دۇنيا شۇنداق بىر ئېكىنزاركى، ئېكىلگەن نەرسىلەرنى لۈتپى كەرەم سۈيى بىلەن سۇغار. ئۇنىڭدىن تاپقان ئابروي - ئېتىبار ھوسۇلىنى ھىرس ۋە تەمە ھۇجۇمىدىن ئاسرا!». شېئىر:

دۇنياغا باق، ئىچى تولا ئاجايىپ،
كۆز ئېچىپ يۇمغۇنچە بولىدۇ غايىب .

— مۇھەممەد جەبەلرۇدىي

غەم-غۇسسە قېرىشنى تېزلەشتۈرىدۇ.

قولدىن كەتكەن نەرسىگە قايغۇرما، چۈنكى ئۆلۈك گۆردىن تىرىلىپ كەلمەيدۇ.

ئارزۇسى كۆپنىڭ غېمىمۇ كۆپ.

غەملىك كۆڭۈلدە ئوغۇل ئەسقاتار.

— «ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

غەزەپ، ئاچچىقلانماق، ئارازلىق، پۇشايمانلىق توغرىسىدا

ئەزىزىم، غەزەپ ئېتىنى كاجلىق يولىدىن چىدام تىزگىنى بىلەن قايتۇر! ھەرقانداق شۈبھە زېمىستانىنى ئەقىل نۇرى بىلەن روشەن قىل! شۇ چاغدا سەن نادامەت ۋە پۇشايمانلىق دامىغا چۈشمەيسەن. مەسنەۋىي:

بىراۋ گۇناھ قىلسا، بولساڭ دەرغەزەپ،
جازا بەرمەي تۇرۇپ ئويلا ياخشىلاپ!
بەدەخشان لەئلىنى سۇندۇرۇش ئاسان،
بىراق ئەسلى كەبى بولمايدۇ ياماپ.
قىلىنمىغان ئىشنى قىلساڭ بولىدۇ،
قىلغاچ نادامەتتىن سۇد يوق، نەئەجەب!

— خوجا سەمەندەر تېرمىزىي

لوقمان ھەكىم شۇنداق بۇيرۇيدۇ:

— بىرەر كىشى بىلەن ئاغىنىدارچىلىق ۋە دوستلۇق يىپىنى باغلىماق بولساڭ، ئۇنى بىرەر قېيىنچىلىق ئۈستىدە سىنا، غەزىپى كېلىپ تۇرغان چاغدا ئىمتىھان قىل. ئەگەر ئۇ ئاچچىقىنى باسالىسا، شۇنىڭدىلا دوستلاش، غەزىپىنى باسالمايدىغان كىشى بىلەن دوستلاشماق قىيىن.

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ھېكايەت. بىر كىشىنىڭ ئۆيىدە چاشقان پەيدا بولۇپ قالدى. ئۇ، ئۆيىنىڭ تام-تورۇسلىرىنى كولاۋېرىپ، ئۆتمە-تۆشۈك قىلىۋەتتى. مۈشۈكمۇ ئۇنى تۇتالمىدى. ئۆي ئىگىسى تورۇسقا قاراپ ئاھ ئۇرۇپ، ئۇنى تۇتۇشنىڭ چارىسىنى تاپالماس ئىدى. بىر كۈنى ئۇ ئاچچىقى بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، چاشقان كىرىپ كەتكەن تۆشۈككە قولىنى تىقتى ۋە ئىككى دانە مەرۋايىت تېپىۋالدى. بۇنىڭدىن ئۇنىڭ كۆڭلى خۇشال بولدى. شۇ چاغدا يېنىپ كەلگەن چاشقان ھېلىقى مەرۋايىتنى ئىزدەپ، ئۇياقتىن - بۇياققا چېپىشقا باشلىدى. تاپالمىغاندىن كېيىن ھالسىزلىنىپ يىقىلدى-دە، جان بەردى.

ئەي ئەزىزىم، سېنىڭ نەپسىڭمۇ ئالتۇن-بايلىق ئوتىدا دائىم سەكرەشتە بولىدۇ. مەرد كىشىلەرلا نەپس تىزگىنىنى تارتىپ، ئۇنى ئۆزىنىڭ ئىختىيارىغا ئالىدۇ.

— مۇھەممەد جەۋھەر زەمىندار

ئەڭ كۈچلۈك كىشى شۇنداق كىشىكى، ئاچچىقى كەلگەندە ئۆزىنى بېسىۋالالايدۇ ۋە ئۆز نەپسىنى توغرا يولغا باشلىيالايدۇ. شېئىر:

كۈچلۈك ھەمدە شىر يۈرەك ئادەمنى سەن مەرد دېمە،
غەزەپ كەلسە غەزىپىن باسالىغان مەرد ئېرۇر.

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ئەزىزىم، غەزەپ شەيتانىي ئوتىنىڭ شولىسىدۇر. ئۇ شۇنداق بىر دەرەخكى، يېمىشى پۇشايمانلىقتىن ئىبارەت. شۇڭا، تەجرىبىلىك كىشىلەر غەز ئوتىنى ئۆچۈرۈشكە ئۇرۇنىدۇ، ئاچچىقلىق لوقمىسىنى بولسا ئىچىگە يۇتۇۋېتىشقا ھەرىكەت قىلىدۇ.

— خوجا سەمەندەر تېرمىزىي

ئەردەشىر ئۆتمۈشنىڭ دانا كىشىلىرىدىن بىرى ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ خادىمىغا ئۈچ پارچە خەت يېزىشنى بۇيرۇدى ۋە ئۇنىڭغا دېدى: «ئەي خادىمىم، ئەگەر چىرايىمدا غەزەپ تۇغيانىنى كۆرسەڭ، بىرەر ئىش ئۈستىدىن قەتئىي ھۆكۈم چىقىرىشىمدىن ئىلگىرى خەتلەرنىڭ بىرىنى ماڭا كۆرسەت، شۇنىڭدىمۇ غەزىپىم بېسىلمىسا، ئىككىنچى خەتنى كۆرسەت، شۇ چاغدىمۇ تەسكىن تاپالمىغىنىمنى كۆرسەڭ، ئۈچىنچىسىنى كۆرسەت!»

ئېيتىشلىرىچە، بىرىنچى خەتنىڭ مەزمۇنى شۇنداق ئىدى: «ئالدىرىما، ئىرادەڭنى غەزەپ قولىغا تۇتقۇن قىلما، ئالدىراڭغۇ كىشى دائىم ئەپسۇسلىنىپ، كېيىنچىلىك پۇشايمان قىلىدۇ!» ئىككىنچى خەتنىڭ مەزمۇنى تۆۋەندىكىدەك ئىدى: «دۆلەت قولۇمدا، دەپ ئۆزۈڭدىن ئاجىزلارغا جازا بېرىۋەرمە، كۈنى كېلىپ، زامانلار ئۆزگەرسە، ئۇلارمۇ سەن قانداق مۇئامىلە قىلغان بولساڭ شۇنداق مۇئامىلە قىلىدۇ!» ئۈچىنچىسىنىڭ مەزمۇنى بولسا مۇنداق ئىدى: «ئەي غەزەپلىنىۋاتقان كىشى، ئالدىراپ ھۆكۈم چىقارما، غەزىپىڭنى بېسىپ، ئىنساب بىلەن ئىش قىل!» شېئىر:

مۇنچە قاتتىق چاپما ئېتىڭنى ئوغلان،
ئېلىپ قاچسا ئۇنى قايتۇرماق گۇمان.
سەندىن چىققان ھۆكۈم ھەق ھۆكۈم بولسۇن،
زالىم غەمدە كۆيسۇن، ئاجىز شاد كۈلسۇن!

— ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ھېكمەت. بىر ھەكىمگە دېدى: «ھەممە خۇلق ۋە ئەدەبنى ئۆز ئىچىگە جەم قىلغان قىسقا بىر

ھېكمەت ئېيتقان بولسىلا، ئۇنى ئەستە تۇتۇش ئاسان بولغاي». ھەكىم دېدى: «غەزەپنى تەرك ئەتمەك!»

-مۇھەممەد جەبەلرۇدىي

غەزەپ شۇنداق بىر ئوتكى، ئۇ ئۆز ئىگىسىنى ياندۇرار.

جاۋابنىڭ يۇمشىقى غەزەپنى ئۆچۈرىدۇ، سۆزنىڭ قاتتىقى ئادەمنى ئۆلتۈرىدۇ.

-«ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

مەئمۇن ئۆز دەۋرىدە مەشھۇر بولغان بىر ئالىمغا ئىلتىماس قىلىپ: «بىر-ئىككى ئېغىز پايدىلىق سۆز ئېيتقان بولسىلا، تاكى ئۇنىڭدىن كۆپچىلىك مەنپەئەتلەنگەي!» دېدى. ئالىم ئۇنىڭغا تۆۋەندىكىلەرنى ئېيتتى: «كىشى ئۈچۈن ئەڭ پايدىلىق خىسلەت - غەزەپ كەلگەندە ئۆزىنى بېسىۋالماق، سۈكۈت قىلىپ جىم تۇرماق، غەزەپ بېسىلغاندىن كېيىنلا ئاندىن پىكىر ۋە مۇلاھىزە بىلەن سۆزلىمەك. ئاچچىقىڭ كەلگەندە ئۆزۈڭنى بېسىۋال، كىشىلەرگە پايدا كەلتۈرمەيدىغان ۋە دىلىنى ئاغرىتىدىغان سۆزلەرنى قىلما. تاپقىنىڭغا قاراپ خەرج قىل، كىرىمدىن ئارتۇق چىقىم قىلساڭ ئۆزگىلەرگە موھتاج بولۇپ قالىسەن. ئۆزۈڭگە نەپ كەلتۈرۈپ باشقىلارغا زىيان سالىدىغان پايدىدىن كەچ. ئىشنى قەھر-غەزەپ بىلەن ئەمەس، چوڭقۇر ئوي ۋە مۇلاھىزە بىلەن قىل. باشقىلار توغرىسىدا گەپ قىلساڭ ئۇلارنىڭ نامىنى يامانلاپ تىلغا ئالما. ئاراڭ بۇزۇلغان كىشىدىن ياخشىلىق كۈتمە. بىرسى ساڭا سىر ئېيتسا، بۇ سىرنى ھەركىمگە سۆزلەپ يۈرمە. ئەيىبىڭنى ئالدىڭدا ئېيتقان ۋە بېشىڭغا كۈن چۈشكەندە ھەمراھ بولغان كىشىنىلا دوستۇم، دەپ بىل!»

-ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ئۆتكەن ئىشقا پۇشايمان قىلماق ئەڭ ئېغىر دەرد.

ئاخىرى پۇشايمانلىق بىلەن تۈگەيدىغان لەززەتتىن پايدا يوق.

پۇشايمانلىق ئۈچ خىل بولىدۇ: بىر كۈنلۈك، بىر يىللىق ۋە بىر ئۆمۈرلۈك. بىر كۈنلۈك پۇشايمانلىق ئەرزىمەس پۇشايمانلىق بولۇپ، ئۇ بىرەر نەرسىنى يېيەلمەي قېلىش، ئەرزىمەس بىرەر نەرسىگە ئىگە بولالماي قېلىش سەۋەبىدىن پەيدا بولىدۇ ۋە تېز ئۇنتۇلىدۇ. بىر يىللىق پۇشايمانلىق بولسا، قولىدىن كەلسىمۇ پەرۋاسىزلىق قىلىپ تەييار يەرگە ئېكىن ئەكمەي ۋاقتىنى ئۆتكۈزىۋېتىش تۈپەيلى كېلىدۇ. ئۆمۈرلۈك پۇشايمانلىق بولسا ئادىشىپ قېلىپ ئۆزىگە مۇناسىپ بولمىغان مۇرەسسەسىز خوتۇنغا ئۆيلىنىش ئارقىسىدا كېلىدۇ.

-«ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

توغرا سۆزلۈك، يالغان سۆزلۈك، يالغان قەسەم ئىچمەك توغرىسىدا

توغرا سۆزلۈك كىشى ھەممىنىڭ ئېتىبارىنى قازىنىدۇ. ئۇنىڭ ياخشى ئىشلىرىدىن يەنىمۇ ئۇلۇغراق مەرتىۋىلەرگە تەۋسىيە ئېتىلىدۇ. قەدىر-قىممىتى ئاشىدۇ، ھەممە يەردە سۆزى مەقبۇل بولىدۇ. يالغانچى بولسا، بۇ پەزىلەتلەرنىڭ بارچىسىدىن مەھرۇم بولۇپ، ئادەملەر ئۇنىڭ ئارقىسىدىن نەپرەت بىلەن قارىشىدۇ. يالغانچى يالغان سۆزلىرى بىلەن باشقىلارنىڭ ئابرۇيىنى تۆكمەكچى، ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلماقچى بولىدۇ، ۋەھالەنكى ئۇنىڭ يالغان سۆزلىرى ئۇنىڭ ئۆزىگە زىيانلىق بولۇپ چىقىدۇ.

- خەيالىددىن ئەل-ھەسەنىي

ئادەملەر بىلەن مۇئامىلە قىلىشۋاتقاندا ئېھتىيات قىلماق، راست بىلەن يالغان سۆزنى پەرقلەندۈرۈشنى بىلمەك كېرەك. خۇشامەتچىلىك پاتقىقىغا پاتقان نەپسىنى تىنىمسىز تەربىيىلەپ تۈزەپ، ئۇنى بۇ دەردتىن قۇتۇلدۇرۇش يولىنى تۇتماق لازىم. بۇ دۇنيادا خۇشامەت سۆزلىرىنى تولا ئېيتىدىغانلار كۆپ بولغىنىنىڭ ئەتۇرىسىچە، راست سۆزلەرنى چىن كۆڭلىدىن ئېيتىدىغانلار كەمدۇر. بۇ جەھەتتە ئىبرەت كۆزىنى ئېچىپ پاراسەت بىلەن ئىش قىلماق كېرەك.

-ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ئالىي نىيەتلىك كىشى شۇنداق بولۇركى، راستلىق ۋە دوستلۇق قائىدىسىنى ھەقىقەتپەرەسلىكنىڭ بىرىنچى بابى، دەپ بىلىپ ئىمكانىنىڭ بارىچە شۇ يولدىن يۈرۈشكە ھەرىكەت قىلۇر ۋە ھەربىر ئىشتا ساداقەت ۋە دوستلۇقنى ھەممە ۋىجداننى سائادەت خەزىنىسىنىڭ كىلىتى، دەب بىلۇر.

-بەرخوردار ئىبنى مەھمۇد

توغرىلىق ئادەمنى بالادىن ساقلايدۇ.

-«ئاتىلار سۆزلىرى»دىن

يالغانچىلىق ۋە بوھتان چاپلاش ئەخلاقىنىڭ بۇزۇلۇشىدىن دېرەك بەرگۈچى پېئىللاردىندۇر. بۇ پېئىللار ئەڭ قەبىھ پېئىللاردىن سانىلىدۇ. بۇنداق پېئىل ئىگىلىرى ئادەملەر توغرىسىدا تۈرلۈك-تۈمەن بىمەنە سۆز-چۆچەكلەرنى سۆزلەپ يۈرۈشىدۇ.

يالغان بىلەن بوھتاننىڭ پەرقى شۇنداقكى، يالغانچى ئۆز ئىشلىرى توغرىسىدا يالغان سۆزلىسە، بوھتانچى باشقىلار ھەققىدە يالغان گەپلەرنى تارقىتىپ يۈرىدۇ. بۇ خىلدىكى ئادەملەر كىشىلەرنىڭ نام-ئابرۇيىغا، كەسپى كارىغا چېتىلىدىغان بىمەنە سۆز-چۆچەكلەرنى تارقىتىش بىلەن ئاقىۋەت-نەتىجىدە كۆپچىلىكنىڭ نەپرىتىگە ئۇچرايدۇ. بوھتانچىنىڭ سىرلىرى ئاشكارىلانغاندا، قىلغان بوھتانلىرى ئۈچۈن ھەتتا جازاغا تارتىلىشى مۇمكىن. دېمەك، ھەربىر كىشى بۇنداق يارىماس پېئىللاردىن ساقلانماقتا قاتتىق

تىرىشىشى ۋە بۇنداق ناچار ئىللەتلەردىن ئۆزىنى ساقلىمايدىغان كىشىلەردىن ئۇزاق يۈرۈشكە ئىنتىلىشى لازىم.

- خەيالىددىن ئەل-ھەسەنىي

ھەر ھەكىم ئېيتىدۇ:

-كىمكى يالغانچىلىقتا ئۆگەنگەن بولسا، ئۇ باشقىلارنىمۇ يالغانچى، دەپ گۇمان قىلىدۇ.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

ئەڭ رەزىل كىشىلەردىن بىرى يالغانچىلاردۇر. بۇنداق كىشىلەر يالغان نەرسىلەرنى نەقىل كەلتۈرۈپ كىشىلەر ئارىسىغا بۇزغۇنچىلىق سالىدۇ. باشقىلار توغرىسىدا بولمىغۇر گەپلەرنى ساڭا، سېنىڭ توغراڭدا بولسا ئۇلارغا ئېيتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن:

كىمكى ئېيتسا بىراۋنىڭ ئەيىبىنى ساڭا قاچان،
سېنىڭ ئەيىبىڭنى بىراۋغا ئېيتقۇسىدۇر بىگۇمان!

-مۇھەممەد جەبەلرۇدىي

يالغان قەسەمنىڭ ئاخىرى خارلىقتا ئېلىپ بارۇر. ئۆلۈم خەۋپى بولغان ھالەتتىمۇ ھەمىشە راست سۆزلىمەك كېرەك. بېيىت:

ئەگرى يۈرمەك بولسا ئادىتىڭ،
دىلىڭدىن ھېچ قايغۇ كەتمەيدۇ.
توغرا بولغىل، ئەگرى ئوق ھەرگىز
نىشانىغا بېرىپ تەگمەيدۇ.

-مۇئىنىددىن جۇۋەينىي

بەرزۇۋۇ ئەل-ھەكىم ئېيتىدۇ:

-ئەگەر سەن يالغانچىلىق بالاسىغا دۇچار بولماي دېسەڭ، ئۆزۈڭگە راستچىللىق خىسلىتىنى شوئار قىل، نېمىنى ئېيتساڭ، ئېيتقان سۆزۈڭگە ۋاپا قىل. مېھنەتكە مۇپتىلا بولماي دېسەڭ، مېھنەت قىلغۇچىلارغا رەھىم كۆزى بىلەن باق! ھەسەت دەردىگە يولۇقماي دېسەڭ، باشقىلار مال-بايلىققا ئېرىشسە خۇرسەن بول! ئاقىل كىشىلەرگە ياقماي قېلىشتىن قورقساڭ، ھايا ئېتىغا مىن!

- «جاۋىدانى خىرەد» دىن

يالغانچىنىڭ ئۆلۈكتىن پەرقى يوق. چۈنكى تىرىك كىشىنىڭ پەزىلىتى ئۇنىڭ نۇتقىدىدۇر. تىرىك كىشى يالغان سۆزلەۋەرگەنلىكتىن، ئۇنىڭ سۆزلىرىگە ھېچكىم قۇلاق سالمايدىغان بولغانلىقى سەۋەبلىك، ئۇنىڭ ئەمدى ئۆلۈكتىن پەرقى يوق.

يالغانچىنىڭ دوستىمۇ يالغانچى.

يالغان ۋەدە بەرمەك بىكارغا دۈشمەن ئارتتۇرماقتۇر.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

يالغانچىلىق ھەممە گۇناھلارنىڭ بېشىدۇر. يالغانچى ئۆز ئارزۇسىغا يەتمەك ئۈچۈن يالغان سۆزلەرنى توقۇيدۇ، ئۇنى راست، دەپ ئىسپاتلاش ئۈچۈن قەسەملەر ئىچىدۇ ۋە قەسەم بىلەن يالغاننى ياپماق بولىدۇ. بىرەر كىشى ئۇنىڭ يالغانچىلىقىنى ئاشكارا قىلسا ئۇنى ئۆزىگە دۈشمەن سانايدۇ. نەتىجىدە ئىككى ئارىدا ئاداۋەت ۋە جەڭگى-جېدەل يۈز بېرىدۇ.

بۇ جەڭ بولسا كۆپ كىشىلەرگە زىيان يەتكۈزىدۇ.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

يالغانچىنىڭ دوستى بولماس.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ئارىستوتېل ئېيتىدۇ:

-راستلىق يولىدا ئۆلۈش - يالغانچى بولۇپ ئۇزاق ياشىغاندىن ئەۋزەل!

ئېيتىشلىرىچە، توغرا سۆز ھەر نەرسىدىن ياخشى. بىراق يالغانچى ۋە چېقىمچىدىن ئىشىتىلگەن توغرا سۆزمۇ يېقىمسىزدۇر. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئېيتقان توغرا سۆزلىرىمۇ ئادەملەر ئارىسىدا خۇددى يالغان سۆزلەرگە ئوخشاش پىسقۇ-پاسات قوزغايدۇ.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

ئەگرى دەرەخنىڭ سايىسىمۇ ئەگرى بولىدۇ.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

گۈزەللىك، ئۆزرە ۋە كەچۈرۈم توغرىسىدا

كىشىدە ئىككى خىل گۈزەللىك بار بولۇپ، ئۇلار ئىچكى ۋە تاشقى گۈزەللىككە بۆلۈنىدۇ. تاشقى گۈزەللىككە كىشىنىڭ ھەممە ئەزالىرى، مەسىلەن، كۆز، قۇلاق، چىش، قاش، يۈز، لەۋ، ئېغىز، قول، ئاياغ، قامىتى كىرىدۇ. ئىچكى گۈزەللىك بولسا كىشىنىڭ يېقىملىق خۇلقلار بىلەن بېزىنىشىدۇر. بۇ خۇلقلار مۇلايىملىق، ساخاۋەت، شىجائەت، ئىلىم، كەمتەرلىك، ئىپپەت-نومۇس ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلاردۇر.

-ئەبۇلبەرەكات قادىرىي

ھېكمەت. ئىككى نەرسە ئىككى كىشى قولىدا ئۇۋال: گۈزەللىككە مەغرۇرلىنىدىغان كىشىگە بېرىلگەن ھۆسن؛ ئىككىنچىسى، گۈزەللىك قەدرىنى بىلمەيدىغان كىشىگە چۈشۈپ قالغان خوتۇن!

- خۇررەمىي

گۈزەللىكمۇ ئۇلۇغ نېمەت بولۇپ، ئۇ ھەممىلا كىشىگە بېرىلىۋەرمەيدۇ.

ئېتى گۈزەلنىڭ ئۆزىمۇ گۈزەل بولۇۋەرمەيدۇ.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ھېكمەت. چىراي گۈزەل يۈزدە ئەمەس، گۈزەل خۇلقتا.

ھېكمەت. كىشىنى گۈزەل قىلىپ كۆرسىتىدىغان ئۇنىڭ چىرايى ئەمەس، بەلكى چىرايلىق خۇلقىدۇر. چىرايلىق خۇلق كۆرۈمسىز كىشىنىمۇ چىرايلىق قىلىپ كۆرسىتىدۇ. گۈزەل خۇلق گۈزەل كىشىلەردە مەۋجۇد بولسا، نۇر ئۈستىگە نۇر ياغقان بولىدۇ.

- خۇررەمىي

ئۆزرە سوراپ كەلسە دۈشمىنىڭ ھەرچاغ،
ئۆيۈڭدىن قوغلىما، ھوشيار بول بىراق!

-نىزامىي گەنجەۋىي

ئەزىزىم، كەچۈرۈم خىسلىتىنى ئۆزۈڭگە شوئار قىل، ئەتراپىڭدىكىلەردىن ئۇلارنىڭ ئەرزىمىگەن گۇناھلىرى سەۋەبلىك يۈز ئۆرىمە! ئۇلارنى ئەپۇ سۈيى ۋە مەرھەمەت نۇرى بىلەن بەھرىمەن قىل! ئۇلارنىڭ ئەھۋالىدىن ھەردائىم خەۋەردار بولۇپ تۇر! مەرھەمەت يۈزىسىدىن شەپقەت لىباسىنى ئىنئام ئەيلە! خۇددى ئېيتۇرلەركى:

ئۆزۈڭ يېتىلدۈرگەن مېۋىلىك شاخنى،
ئۆزۈڭ نابۇت قىلساڭ كۆپ يامان بولۇر.

-خوجا سەمەندەر تېرمىزىي

ھېكمەت. كىمەرسىكى گۇناھكار كىشىنى كەچۈرەلىسە، بۇ ئۇلۇغلۇق نىشانى ۋە ئالىي ھىممەتلىك ئالامىتىدۇر.

-مۇئىنىددىن جۇۋەينىي

ھېكمەت. ھېساب ۋە سەرپ مۇئامىلە ئۈچۈن، ئۆزرە ۋە ئىخلاس دوستلۇق ۋە مۇھەببەت ئۈچۈندۇر.

ھەر كىمسەگە تەنە تېشىنى ئاتما،
گەرچە بولسا ھەمكى جاھىل ياكى شۇم.
نۇقسانسىز دوستلارنى تاپماق مۇئەمما،
ئېيتچۇ خاتالاردىن كىم پاكۇ مەسۇم؟!
كىمكى دوستلىرىغا بولمىسا خۇشپېئىل ،
دوستلۇق ئىززىتىدىن بولغۇسى مەھرۇم!

-مۇئىنىددىن جۇۋەينىي

ھېكمەت. كىچىكلەرنىڭ گۇناھىنى كەچۈرمەك چوڭلار ئۈچۈن چىرايلىق پېئىلدۇر.

بېيت:

گۇناھكار گۇناھىنى كەچمەكتىن ئەۋلا -
مۇكاپات بولمىغاي جاھاندا ئەسلا!

-مۇئىنىددىن جۇۋەينىي

ھالال ئەمگەك، رىزقى روز، ھۇرۇنلۇق، كۆپ يېيىش توغرىسىدا

ھېكمەت. ئىككى نەرسە دۇنيادا ئەڭ ئەزىزدۇر: بىرى، ئۆز قولى بىلەن تېپىلغان بايلىق؛ ئىككىنچىسى، دىلىدا دوستلۇقى مۇستەھكەم بولغان سادىق دوست.

-مۇئىنىددىن جۇۋەينىي

ئەزىزىم، بىلگەيسەن، قاچانكى تەلەپ ئايىغى رەنج - مېھنەت تىكىنى بىلەن مەجرۇھ بولمىغۇنچە ۋىسال قولى مەقسەت گۈلىنىڭ ياقىسىغا يېتەلمەس. كىشىدە كۈچلۈك ئىنتىلىش بولمىغۇنچە مۇرادىنىڭ قۇياشى مەشرىق ئۇمىدى ئۇپۇقىدىن نۇر چېچىپ چىقماس. چۈنكى گۈل ئۈزمەك ئۈچۈن تىكەن زەھرىنى ئىچمەك لازىم. رەنج چەكمەستىن تۇرۇپ گەنج ئىشىكىنى ئاچماق مۇمكىن ئەمەس. دېمەك مەقسەتكە يەتمەك ئۈچۈن ئۈزلۈكسىز تىرىشماق -تىرماشماق لازىم.

- خوجا سەمەندەر تېرمىزىي

ئەزىزىم، كىمكى بىرەر ئىشنىڭ تەلىپىدە قەدەم قويسا، بۇ ئىشنىڭ قىيىنچىلىقلىرىغا چىداشلىق بەرسۇن. مەقسەت كەئبىسىنىڭ يولىغا چىققان ئادەم زەخمەت سەھراسىدىن چۆچۈمەسلىكى لازىم.

-خوجا سەمەندەر تېرمىزىي

زەخمەت چەككەن لەززەتنى ياخشى بىلىدۇ.
ۋەزىپىسى يۇكسەك ئادەمنىڭ زەخمىتىمۇ كۆپ بولىدۇ.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

كىمەرسىكى ئەمگەك قىلسا، پۇشايمانلىقتا قالماس.

- «مەخزەنۇل ئۇلۇم» دىن

بىر ئىش بىلەرمەن ۋە ئەمگەكچان كىشىدىن : «بىچارە ۋە ئاجىز كىشى قانداق بولىدۇ؟» دەپ سوراشتى. ئۇ كىشى شۇنداق دېدى: «بىچارە، ئاجىز، ئىش ياقماس، ھۇرۇن كىشى شۇنداق كىشىكى، ئائىلىنى بېقىشتا، نەرسە تېپىشتا سۇس بولىدۇ. غەيرەتسىز، ھىممەتسىز بولىدۇ، خوتۇنىنىڭ يېنىدىن چىقماي ئۆيدە ئولتۇرۇۋېرىدۇ.»

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دە

ئۆزگىلەردىن تەمە بىلەن نەرسە تىلىمەك كىشىنى ھۇرۇنلۇققا ئېلىپ بارىدۇ، ئىززەت - ئابرۇيىنى تۆكىدۇ، ئاخىرى كىشىنى بەختسىزلىك كوچىسىغا ئېلىپ كىرىدۇ، كىشىنى شەرمەندە قىلىپ، نەزەردىن قالدۇرىدۇ. ھۇرۇن ۋە پەسكەش كىشىلەر بىلەن ئۈلپەت بولۇشنىڭ نەتىجىسى ئەنە شۇنداق بولۇر. دېمەك، سەن قولۇڭغا قۇيۇۋالكى، پەس ھىممەتلىك كىشىلەر ۋە خەسىس تەبىئەتلىك ئادەملەردىن ئۇزاقلىشىش يولىنى ئىزدە، ئۇلار بىلەن يېقىنچىلىق قىلما، ئۇلارنىڭ تەسىرى ساڭا يۇقمىسۇن!

-مۇھەممەد جەبەلرۇدىي

كۆپ يېيىش - كېسەللىك پەيدا قىلۇر.
ئۇيقۇدىكى ئادەمنىڭ ئويغاق ئادەمدىن خەۋىرى يوق.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ھۇرۇنلۇق قىلىپ كەمبەغەللەشكەن كىشىنى ھەممە يامان كۆرىدۇ، دوستلىرىمۇ ئۇنىڭدىن يىراقلىشىدۇ، بالىلىرىمۇ مەنسىتمەيدۇ، كەمبەغەللىك بارچە بالالارنىڭ باشلامچىسىدۇر.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

بېشىڭنى پەقەت ئۆز تىرناقلىرىڭ بىلەنلا قاشلىيالايسەن.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ئېرىنچەكلىك ۋە ھۇرۇنلۇق كىشىنى ياخشى ئىشلار قىلىشتىن قايتۇرىدۇ، كىشىنىڭ غەيرىتىنى يوقىتىدۇ، كەسىپ-ھۈنەر بىلەن شۇغۇللىنىشتىن قالدۇرىدۇ. بەزى ئىش ياقماس كىشىلەر غەيرەت

قىلىش ۋە ھەرىكەتنى كۈچەيتىۋېلىش ئورنىغا ئېغىر كۈنگە چۈشۈپ قالغاندىمۇ يەنىلا قولىنى قوشتۇرۇپ ئەيىبنى تەقدىرگە دۆڭگەيدۇ.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

بىلىقتا كۆڭلى تارتقاننىڭ ئايىغى سوغۇق سۇدا بولىدۇ.

كۆپ ياتقان ئاز ياشايدۇ.

كېچىسى شاراب ئىچىپ، كۈندۈزى ئۇخلىغاننىڭ مال - بىساتى بەرباد بولۇر.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ھەكىملەر تەكىتلەپ ئېيتۇرلەركى، ھۇرۇن كىشىلەر بىلەن ئۈلپەت بولۇشتىن قاچماق زۆرۈر. چۈنكى ئۇلاردىن مەسلىھەت سورالسا، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ھۇرۇنلۇق نۇقتىئىنەزەرلىرىدىن چىقىپ مەسلىھەت بېرىدۇ. ئۇلار بولىدىغان ئىشنىمۇ ئۆزلىرىنىڭ كۈچى ۋە ئىدراكى بويىچە پەملەپ بولمايدىغانغا چىقىرىدۇ، كىشىنى غەيرەت كۈچىسىدىن چەتكە چىقىرىدۇ.

- «فەۋاكىھۇل جۇلەسا» دىن

تىنچلىق، خاتىرجەملىك، ئامانلىق ۋە ياخشى نام توغرىسىدا

تىنچ ياشاشنى ئىستىسەڭ، پەسكەش ئادەملەر بىلەن دۈشمەنلەشمە.

تازىلىق - سالامەتلىكنىڭ بىرىنچى سەۋەبى ۋە كېسەللىك - ئىللەتلەردىن قۇتۇلۇشنىڭ ئۇلۇغ يولىدۇر.

تىنچلىقتىنمۇ بۈيۈك نېمەت يوق.

موھتاجلىقى كەم ئادەمنىڭ ئۆمرى ئۇزۇن بولۇر.

سالامەتلىكتىنمۇ ئارتۇق بايلىق يوق.

دۇمبىسى يارا ئاتنىڭ بېشىغا چۈشكەن ئىش ساغلام ئاتقا ئاسان كۆرۈنىدۇ.

تىنچ بولاي دېسەڭ، نەپسىڭ خاھىشىغا قارشى ئىش كۆر.

سالامەتلىكنىڭ قەدرى كەتكەندىن كېيىن بىلىنۇر.

ئۇيقۇغا كېتىش - جاننى بىر نەپەس خەتەرگە تاپشۇرۇشتۇر. چۈنكى ئۇيقۇ ئۆلۈم ئەلچىسى.

- «ئاتىلار سۆزلىرى» دىن

ھېكمەت. ھەقىقى كۆز ئىگىسى شۇنداق كىشىكى، ئۆزىنىڭ قىلمىش - ئەتمىشى ۋە سۆزىگە تەنبىھ نەزەرى بىلەن قارايدۇ. دانا يۈرەك ئىگىسى شۇنداق كىشىكى، دۇنيا سارىيىدا ياخشى ئىشلار قىلىش ئارقىلىق مالامەتكە قالمايدىغان ياخشى نامغا ئىگە بولۇپ كېتىدۇ.

- مۇئىنىددىن جۇۋەينى

سۆزلۈك

ئا

ئارا - كۆرك، ھۆسن، زەب؛ بېزەك، زىننەت: ئارا بەرمەك - كۆركەملىمەك؛ بېزىمەك، زىننەتلىمەك، پەردازلىماق.

ئاغاز - باشلىماق، (بېجىرىشكە) كىرىشمەك.

ئامي - ① ساۋاتسىز ② بىلىمسىز ③ ھۈنەرسىز ④ ئومۇم، ئاۋام، ئادەتتىكى.

ئاۋازە - تارقالغان گەپ - سۆز، خەۋەر، مىش - مىش.

ئە

ئەئيان - يۇقىرى مەنسەپلىك، ئۈستۈن مەرتىۋىلىك كىشىلەر؛ ئەمەلدارلار.

ئەبەس - پايدىسىز، بىھۇدە، بىمەنە.

ئەتتار - ئەتىر، ئۇپا، ئەڭلىك قاتارلىق پەرداز بويۇملىرى ساتقۇچى.

ئەتۋار («تەۋر» نىڭ كۆپلۈكى) - تۇرق، خۇلق، يۈرۈش - تۇرۇش؛ ھال، ھالەت؛ ئۇسۇل؛ تۇر.

ئەدەن - ئازال نامى: دۇرى ئەدەن - ئەدەندىن چىقىدىغان دۇر.

ئەسغەر - كىچىكرەك.

ئەسفەر - سېرىق، سارغامتۇل.

ئەغيار («غەير» نىڭ كۆپلۈكى) - ① غەيرىيلەر، باشقىلار، ياتلار؛ چەت ئەللىكلەر ② ياۋ، دۈشمەن، ياۋلار، دۈشمەنلەر ③ (شېئىرىيەتتە) رەقىب، قارشى تەرەپ؛ رىقابەتچى.

ئەفلاك («فەلەك» نىڭ كۆپلۈكى) - ئاسمانلار، كۆك.

ئەندۇھ - روھىي ئازاب، خاپىچىلىق؛ قايغۇ، غەم، غۇسسە.

ئەھباب («ھەبىب» نىڭ كۆپلۈكى) - دوست؛ دوستلار، يارانلار، قەدىردانلار.

ئەۋلا - ئۈستۈن، ئارتۇق، ياخشى، ئەۋزەل.

ئەييام («يەۋم» نىڭ كۆپلۈكى) - كۈن؛ كۈنلەر؛ چاغ؛ چاغلار.

ب

بار - قېتىم، مەرتە، كەررە.

باز - يەنە، تېخى.

باكىرە - يۈزى ئېچىلمىغان قىز، تۇرمۇشقا چىقمىغان قىز.

بەدكار - بۇزۇق، ئەخلاقسىز.

بەدنەما - بەدبەشىرە، سەت، تۇرقى سوغۇق؛ يىرگىنچ، خۇنۈك.

بەردەم - كۈچ - قۇۋۋەتكە تولغان، ساغلام - تېتىك.

بەسەر - ① كۆز؛ كۆرۈش قۇۋۋىتى ② بىلمەك، ئىدراك قىلماق.

بەسەرسىز - كۆرمەس، كۆرەلمەس.

بۇنياد - يۈزەگە كەلمەك، بارلىققا كەلمەك: بۇنياد ئەيلىمەك - بارلىققا كەلتۈرمەك، يۈزەگە كەلتۈرمەك، ياراتماق، بەرپا قىلماق.

بىدارلىق - ئويغاقلىق، ئۇيقۇسىزلىق.

بەسەمەر - پېمشسىز، ئۇنۇمسىز؛ نەتىجىسىز، ئاقىۋەتسىز.

پ

پاسات (فەساد) - ① ئورگانىزمنىڭ چىرىشى، بىرىكىلمىشى، يۇقۇملىنىشى ② يىرىڭ ③ (كۆچمە) چۈشكۈنلۈك، بۇزۇقلۇق ④ (قانۇندا) كۈچتىن قالماق.

پايدار - ① بەرقارار، مۇقىم، پۇختا ئاساسقا ئىگە بولغان ② مەڭگۈلۈك، ئەبەدىلىك بەد.

پايخان: پايخانلىماق، پايخان قىلماق - بېسىپ-يانچىماق، ئەزمەك، ئاياغ ئاستى قىلماق.

پەرھىزكار - ئۆزىنى تىيغۇچى، پەرھىزگە ئەمەل قىلغۇچى.

پەزل (فەزل) - پەزىلەت، ئىجابىي پېئىل-خۇي.

پەنا (فەنا) - يوقالماق، تۈگىمەك، ئۆلمەك؛ ①باقاسىزلىق، يوقلۇق ② (سوپىلىقتا) ئۆزىدىن ۋە پۈتۈن بارلىقتىن كېچىپ ئىلاھىيەتكە سىغىنماق.

پەيكەر - گەۋدە، قىياپە: پەرى پەيكەر - پەرى قىياپەت، پەرىگە ئوخشاش ناھايىتى گۈزەل.

پىسقۇ پۇجۇر (فىسق-فۇجۇر) - بۇزۇقلۇق، پاھىشۋازلىق، يامان يولغا ماڭماق؛ ئويدۇرما، ئۆسەك، غەيۋەت-شىكايەت.

پىنھان - يوشۇرۇن، كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان.

پەرزانە - ئەقىللىق، دانىشمەن، دانا، زېرەك؛ كۆپ نەرسىدىن خەۋەردار كىشى.

پەغفۇر - فارسلارنىڭ قەدىمكى جۇڭگو خان-خاقانلىرىنى ئاتىشى.

ت

تاراۋەت (تەراۋەت) - چىراي، ھۆسن، ياشلىق لاتاپىتى؛ تازىلىق.

تەئزىر - بىركىمنىڭ قىلغان خاتاسى ياكى گۇناھى ئۈچۈن بېرىلگەن دەككە، دەشنام؛ تەنبىھ، سۆكۈش، كايىش.

تەرەننۇم - كۈيلىمەك، كۈي.

تەسەررۇپ (تەسەررۇف) - پايدىلىنىش ھوقۇقى، ئىگىدارچىلىق، خوجايىنلىق.

تەمىز - ① تازا، پاكىزە ② تەرتىپلىك، سەرەنجام.

تەنەززۇل - چېكىنمەك، ئارقىغا كەتمەك؛ چۈشكۈنلۈك، ئىنقىراز.

تەھسىن - ماختىماق، مەدھ، ئالقىش؛ مەمنۇنىيەت بىلەن بېرىلگەن يۈكسەك باھا.

توپان (توفان) - ①قارا بوران، شىددەتلىك بوران② سۇ تاشقىنى، توپان بالاسى.

تۇغيان - ① تاشقىن ②(كۆچمە) كۈچلۈك تۇيغۇ-كەچۈرمە؛ توپىلاڭ، غەليان.

چ

چاھ - ① قۇدۇق ② چوڭقۇر، ئورەك. بۇ يەردىكى «قارىغۇ چاھدۇر» ئىبارىسى «... قارىغۇ يىقىلىپ ئورەككە چۈشۈپ كەتسە. ..» مەنىسىنى بېرىدۇ.

چەرخ - ئەسۋاب - ئۈسكۈنىلەرنىڭ ئايلىنىدىغان بۆلۈكى، غىلدىرەك: چەرخ ئۇرماق - ئايلىنىپ يۈرمەك؛ ئاۋارە بولۇپ يۈرمەك.

چەشمە - بۇلاق.

چەندان - قېتىم، مەرتە، كەررە.

چەۋگان - چەۋگان توپ ئويۇنىدا ئات ئۈستىدە تۇرۇپ توپنى تۇتۇپ توختىتىش ۋە ئۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۇچى ئەگرى تاياق.

چۇست - تېز، چاققان.

چۇنان - مىسالى.

خ

خاك - ①تۇپراق ② تۇپراققا ياكى كۈلگە ئايلانغان ئىنسان جەسىتى.

خان - دەستۇرخان، تاماق شىرەسى.

خەم - پەسكە ئېگىلگەن، تۆۋەنگە ساڭگىلىغان.

خۇررەم - شاد، خۇرسەن، خۇشچاقچاق.

خۇرشىد - قۇياش: خۇرشىدى تابان - پارلاق قۇياش.

خۇشنۇد - شاد، خۇرسەن، مەمنۇن؛ كىشىنى خۇرسەن قىلىدىغان؛ شادلاندۇرىدىغان.

د

دانىش - بىلىم، مەلۇمات.

دەركار - كېرەك، لازىم، زۆرۈر.

دەست - قول.

دىباچە - ① كىتابنىڭ رەڭ ۋە ئالتۇن رەڭ بىلەن نەقىشلەپ زىننەتلەنگەن باش بەتلىرى ② كىرىشمە، مۇقەددىمە.

ر

راجا/راجە - ھىندىخانلىرىنىڭ ئاتىلىشى، ھىندىبەگلىرىنىڭ ئۇنۋانى.

رەپىق (رەفىق) - ①يولداش، دوست ② ئۆمۈر يولدىشى، ئەر.

رەمز - ①سىر، مەخپىيلىك ②بىرەر غايە، چۈشەنچە، ھادىسىلەرنى ئىپادىلىگۈچى، ئەسلەتكۈچى شەرتلىك بەلگە ③بەلگە، ئالامەت، ئىشارە.

رەنج - ① كۆڭۈلگە يەتكەن ئازار، ئەلەم ② مۇشەققەت، مېھنەت، ئەمگەك.

روز - كۈن، بىر كۈن: رىزقى روز - كۈندىلىك ھايات ئۈچۈن زۆرۈر يېمەك - ئىچمەكلىكلەر.

روزغار - ① مۇستەقىل ئائىلە، ئىگىلىك ② تۇرمۇش، تىرىكچىلىك ③ ھال، ئەھۋال، قىسمەت ④ ۋاقىت، زامان، دەۋر.

رىزق - ھايات ئۈچۈن زۆرۈر ئوزۇقلۇقلار، يېمەك-ئىچمەكلىكلەر، نەسىبە.

رىكابدار - ① خان ۋە ئەمەلدارلارنى ئاتقا مىندۈرۈپ قويغۇچى خىزمەتكار ② ھارۋىكەش ③ ئوردىدا ھاراق-شاراب باشقۇرغۇچى ئەمەلدار.

رىيا - ئىككىيۈزلىمىلىك، مۇناپىقلىق، ساختىلىق، بىر ئىشنى كىشىلەرگە كۆرسىتىش ئۈچۈن ئىشلىمەك، ئۆزىنى يالغاندىن ياخشى قىلىپ كۆرسەتمەك.

رىياكار - ئىككىيۈزلىمە، مۇناپىق، مۇناپىقلارچە ئىش قىلغۇچى.

ز

زەبۇن - ① ئاجىز، زەئىپ، نىمجان ② ئېغىر، مۈشكۈل: زەبۇن بولماق - ① مۈشكۈل ئەھۋالغا چۈشۈپ قالماق ② زاۋاللىققا يۈزلەنمەك.

زەپەر - ئۇتۇق، غەلىبە، مۇۋەپپەقىيەت.

زەكى - زاكاۋەتلىك، ئۆتكۈر ئەقىل-ئىدراك، زېھىن؛ دانىشمەن.

س

سەرە - ئەڭ ياخشى، ئەلا، سەرخىل، تاللانغان، پارلانغان.

سەرپ (سەرف) - چىقىم، خىراجەت، سەرپلەنگەن نەرسە، پۇل، مەبلەغ.

سەرراپ (سەرراف) - پۇل ئالماشتۇرغۇچى سودىگەر، بانكىچى. سەررافخانا خوجايىنى.

سەرسەرى - سەرسان-سەرگەردان، ساياق؛ ھېچ ئىش قىلماي قاڭقىپ يۈرىدىغان.

سۇبات (سەبات) - ئۆز مەسلىكىدە، سۆزىدە چىڭ تۇرماق، تەۋرەنمەس ئىرادە.

سۇد - پايدا، نەپ.

سۇرۇد - ① قوشاق، ناخشا ② كۈي.

سىتەم - زۇلۇم، ئېزىش، جەبىر-جاپا.

سىتەمكار - زۇلۇم قىلغۇچى، ئەزگۈچى، زالىم.

سىرغەزەب - ئاچچىقى يامان، ئاچچىقى ناھايىتى يامان، ھەدېسىلا ئاچچىقلىنىدىغان.

سىنە - كۆكس، كۆكرەك.

ش

شىرازە - ① كىتاب ۋەرەقلىرىنى تۇپلەش-مۇقاۋىلاشتا ئۇلارنى بىر-بىرىگە چېتىپ تۇرغۇچى يىپەك رەخت، لاتا ياكى يىپ بوغۇچ ② مۇقاۋا، مۇقاۋا نەقىشلىرى.

شىتاب - ئالدىراش، تېز؛ ئالدىراشلىق، تېزلىك.

غ

غارەت - تالان-تاراج، بۇزغۇنلۇق، ۋەيرانلىق.

غەللە - دان، باشاقلىق ئېكىنلەرنىڭ ھوسۇلى.

غەنىم - دۈشمەن، ياۋ.

غۇبار - چاڭ، توزان، توزۇندا، زەررە.

ق

قەيسەر - قەدىمكى رۇم خاقانلىرىنىڭ ئۇنۋانى، «سېزار/كايسار» سۆزىنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلى.

ك

كام - ئىستەك، مەقسەت.

كەرەم - ① مۇرۇۋۋەت، ھىممەت، سېخىيلىك ② ئۇلۇغلۇق، ئالىيجانابلىق ③ رەھىم-شەپقەت، كەڭ، مېھرىبانلىق، شەپقەتلىك.

كىمىيا - ① ئوتتۇرا ئەسىرلەردە ئالتۇن ئاۋلىغۇچى پەيلاسوپلارنىڭ تەسەۋۋۇرىدىكى ئالتۇن ئاۋلاش دورىسى، ئۆلمەسلىك دورىسى ② ئىكسىر ③ خىمىيە.

گ

گەرمەل - (ئۆسۈملۈكلەرگە زىيانلىق) ئىسسىق شامال.

گەنج - خەزىنە، ئامبار؛ بايلىق.

گۇمراھ - يولدىن ئازماق، ئاداشماق، يېڭىلىشماق.

گۈلئۇزار - گۈل يۈزلۈك، گۈل چېھرە.

گىريان - يىغىچى، يىغلىغۇچى، يىغلاۋاتقان.

گىنە - كىن، غۇم، ئاداۋەت، دۈشمەنلىك، يوشۇرۇن زىتلىق.

ل

لەزىز - تەملىك، تاتلىق، شېرىن-لەززەتلىك.

لەھزە - «ھايت-ھۇيت» دېگۈچىلىك قىسقا ۋاقىت، كۆز يۇمۇپ ئاچقۇچە ئۆتكەن چاغ، ئان.

لۇتف - مەرھەمەت، ئىلتىپات؛ ئالىيجانابلىق.

م

ماتانەت (مەتانەت) - ① قاتتىق بەرداشلىق، ئېگىلمەس-سۇنماس، قەتئىيلىك، سەبر-چىدام ② ئېغىر-بېسىقلىق.

مايە - ① ئۆزەك، نېگىز، بىرەر نەرسىنىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلغان ماددا، ئاساس بولغان نەرسە؛ سەۋەب ② سەرمايە، پۇل.

مەرگ - ئۆلۈم، ئەجەل.

مەسۇم (مەئسۇم) - ① پاك، گۇناھسىز، سەھۋەنسىز، خاتالىقسىز ② مۇھاپىزەت قىلىنىدىغان، قوغدىلىدىغان.

مەشاتە - قىز-كېلىنلەرنى ياساندۇرغۇچى ئايال، بېزەندۈرگۈچى، پەردازچى.

مەشۋەرەت - كېڭەش، مەسلىھەت.

مەھەك - ① ئالتۇن-كۈمۈش قاتارلىقلارنىڭ سۈپىتىنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلايدىغان تاش، سىناق تېشى ② (كۆچمە) ئۆلچەم، مىزان.

مۇئەتتەر - يېقىملىق ھىد چاچقۇچى؛ خۇش بوي.

مۇئەمما - ① تېپىشماق، چۈشەنمەك قىيىن نەرسە ② مەسىلە، ھەل قىلىنىشى قىيىن ئىش، نەرسە.

مۇدام - ھەمىشە، ھەردائىم، ھەممەۋاقىت، توختاۋسىز.

مۇرۇۋۋەت - ① ياخشىلىق، سېخىيلىق، ھىممەت ② ئالىيجانابلىق ③ ئادىمىيلىك، ئادىمىگەرچىلىك ④ مەردلىك، جەسۇرلۇق.

مۇسەپپا (مۇسەففا) - پاك، ساپ، تازا، چاڭسىز، غۇبارسىز؛ تازىلانغان، ناچار نەرسىلەردىن ئايرىتىلغان.

مۇشك - ئىپاركىيىكنىڭ مەلۇم تۈرى ئەركىكىنىڭ جىنسىي بېزىدىن ئېلىنىدىغان خۇش بوي قارامتۇل ماددا؛ ئومۇمەن خۇش بوي

ماددىلار، ئەتىر.

مۇلاقات ـ ① ئۇچرىشىش، كۆرۈشۈش ② پاراڭلىشىش، سۆھبەت.

مۇنتەزىر ـ ئىنتىزار، ئىنتىزار بولغۇچى، زارىقىپ كۈتكۈچى، مۇشتاق.

مۇھەييا ـ تەييار، تەپمۇ تەييار؛ بار.

مېزبان ـ مېھمان كۈتكۈچى، زىياپەت، توي ئىگىسى.

ن

نابەكار ـ خۇلق-ئەتۋارى، يۈرۈش-تۇرۇشى، قىلمىش-ئەتمىشى يامان ئادەم، يارىماس.

ناتاۋان (ناتەۋان) ـ ھالسىز، كۈچسىز، ئاجىز، زەئىپ، نىمجان، ئىشقا ياراقسىز.

ناخۇش ـ ① تاۋى خىرە، كەيپىياتى ناچار، بۇزۇق ② يېقىمسىز، خۇش كەلمەيدىغان، كۆڭۈلسىز ③ ساقسىز، كېسەلمەن، بىتاب.

ناساز ـ ① ساز ئەمەس، سازلانمىغان (چالغۇ ئەسۋابلىرى توغرىسىدا) ② ناباپ، لايىق ئەمەس؛ بىرەر مەقسەتكە مۇۋاپىق كەلمەيدىغان.

ناف=نافە ـ كىيىكنىڭ مۇشك بېزى.

ناقىس ـ ① كەمچىلىكى، نوقسانى بار، نۇقسانلىق، كەم-كوتا ② يېتەرسىز، كەم.

ناگاھان (ناگەھان) ـ تۇيۇقسىز، تۇساتتىن، كۈتۈلمىگەندە، ئۇشتۇمتۇت.

نەپسى ئەممارە (نەفسى ئەممارە) ـ بۇزۇق نەپس، ئەقلىدىن ئۈستۈن كەلگۈچى نەپس، ئاچكۆزلۈك؛ يامان نىيەت.

نەزد: نەزدىدە ـ يېنىدا، قېشىدا، ئالدىدا؛ قارىشىچە، نەزەرىدە.

نەسىم ـ يەڭگىل شامال، مەيىن شامال، غۇر-غۇر شامال.

نەھۋ ـ ① سىنتاكسىس ② گراماتىكا ③ ئومۇمەن تىل ئىلمى، تىلشۇناسلىق.

نىئەجەب ـ ئەجەبلەنمەك، ھەيران بولماق.

نىش ـ نەشتەر.

نىگاران ـ تەلمۈرۈپ كۈتكۈچى، ئىنتىزار، زارىقىپ-تېلىقىپ كۈتكۈچى.

نىھال ـ كۆچەت، ياش نوتا.

نىھان ـ كىشى بىلمەيدىغان، سەزمەيدىغان؛ يوشۇرۇن، پىنھان.

بۇ مىسرادا: قانائەتلىك كىشى غەم-كۈلپەتتىن يىراق، غەم-قايغۇ دېگەننى بىلمەيدۇ، مەنىسىدە.

ھ

ھەد ـ چېگرا، چەك، ئاخىرقى نۇقتا.

ھەرىس ـ ① ھېرىسمەن، ھېرىسلىك؛ ئىشقىۋاز ② ئاچكۆز، تەمەخور، خەسىس.

ھەلىم ـ مۇلايىم، كەڭ قورساق، سەبرچان (كىشى).

ھەمئاغۇش: ئاغۇش-قۇچاق، باغىر، قوينى. ھەمئاغۇش ـ بۇ يەردە «ھەمدوست، ھەمدەم» مەنىسىدە.

ھەنزەل ـ ئاچچىق تاۋۇز.

ھەيف ـ ① ئورۇنسىزلىق، بىر كىمگە بېرىلگەن، سەرپلەنگەن نەرسىنى ياكى بىر ئىشنى نامۇناسىپ دەپ بىلمەكلىك؛ ئېچىنىش، ئەپسۇسلىنىش ② ئادالەتسىزلىك.

ھىلال ـ يېڭى چىققان ئاي، ئۈچ كۈنلۈك ئاي.

ھىلىم ـ ①ھەلىملىك، يۇمشاقلىق، مۇلايىملىق ② سەبرچانلىق؛ كەڭ قورساقلىق: ھىلىم ئەھلى ـ مۇلايىم، كەڭ قورساق كىشىلەر.

ئۇ

ئۇزلەت ـ كىشىلەردىن يىراقلىشىپ يالغۇز ياشىماق؛ يالغۇزلۇق.

ئۇممان ـ دېڭىز ـ ئوكيان.

ئى

ئىختىيار ـ ① ئەرك، ئىستەك، خاھىش ②ھەق، ھوقۇق، ۋەزىپە مۇلازىملىق ③ پايدىلىنىش، تەسەررۇپ، باشقۇرۇش ھوقۇقى.

ئىزىم ـ ئىختىيار، ئەرك؛ باشقۇرۇش ياكى پايدىلىنىش ھوقۇقى؛ پەرمان، ئەمر؛ ئىجازەت: ئىزىم بەرمەك ـ رۇخسەت ياكى ئىختىيار بەرمەك.

ئىفشا ـ ئاشكارىلىماق، پاش قىلماق، ئاچماق.

ئىكسىر ـ ① تىبابەتتە: ئالتۇن تاۋلاش دورىسى، قۇۋۋەت دورىسى، ئۈنۈملۈك دورا ② ئوتتۇرا ئەسىر كىمياگەرلىرىنىڭ تەسەۋۋۇرىدىكى ھەرقانداق نەرسىنى ئالتۇنغا ئايلاندۇرالايدىغان پەلسەپىۋى تاش، ئالتۇن تاۋلاش دورىسى.

ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى ۋە سۆزلۈك تۈزگۈچى:

يۇنۇس ئىلياس ئىدىقۇتلۇق(M1)

بايانات
ژۇرنىلىمىزدا ئېلان قىلىنغان ئەسەرلەرنىڭ
نەشر ھوقۇقى ژۇرنىلىمىزغىلا تەۋە

تارىخ تەتقىقاتىدىكى يېڭى مېتود - «تارىخنى ئۆزىنىڭ ئۆز ئۇچۇرى ئارقىلىق بايان قىلىش»

ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن (1933 - 1995.2.27)

تارىخ - كەڭ مەنىدە ئىنسانىيەت پائالىيىتىنىڭ ئۆتمۈشىنى، ھازىرقى رېئاللىقىنى ۋە كەلگۈسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، تار مەنىدە ئۆتمۈشىنى، ئۆتمۈشكە ئايلانغان پائالىيەت ئەسلىمىلىرى، ئابىدىلىرى ۋە خاتىرىلىرىنى كۆرسىتىدۇ. تارىخ - ئىنسانىيەت پائالىيىتىنىڭ راۋان ئېقىمى بولۇپ، تارىخقا ئايلانمايدىغان ھېچقانداق ئىجتىمائىي پائالىيەت ۋە ئىجتىمائىي ھادىسە مەۋجۇد ئەمەس. يالغۇز ئەينى زاماننىڭ ئاچچىق رېئاللىقىلا تارىخقا ئايلىنىپ قالماستىن، يەنە ئەينى زاماننىڭ شېرىن كەلگۈسىمۇ تارىخقا ئايلىنىدۇ.

* * *

ئەمما، ئىنسانىيەت پائالىيىتىنىڭ تارىخقا ئايلىنىشى بەدەلسىز ئەمەس! ئىنسانىيەت مەدەنىيىتى - تارىخنىڭ ئۇلۇغ چوققىسى، تارىخنىڭ ئۇلۇغ خەزىنىسى سۈپىتىدە داۋاملىق جەمغەرلىنىدۇ، داۋاملىق راۋاجلىنىدۇ. ئۇ، ئۆلمەس مەنىۋى بايلىق سۈپىتىدە ئىنسانىيەتنىڭ ئىلگىرىلەش يولىنى يورۇتىدۇ. قەدىمكى مىسىر پىرئەۋنلىرى زامانىدىكى رېئاللىق ۋە ئۇنىڭ پېرسوناژلىرى تارىخنىڭ ئەلئېھراملىرىغا، ۋاقىتنىڭ مومىيالىرىغا غەرق قىلىنغان بولسىمۇ، ئۇ زامانلاردا يارالغان مەدەنىيەت «روھى» بابىلون ۋە گرېتسىيە مەدەنىيەتلىرىگە سىڭىپ كەتتى. بۇنداق سىڭگۈچ مەدەنىيەت «روھى» ھادىسىسى ئومۇمىي ۋە دائىمىي رول ئوينىغۇچى

تارىخ ئەينىكىدە

قانۇنىيەتلىك قىممىتىگە ئىگە.

* * *

تارىخ — بىزنىڭ بارلىقىمىز. پۈتكۈل بىلىملەر تارىخنىڭ پەرزەنتلىرى. بىز تەبىئەت پەنلىرىنىمۇ، جەمئىيەت پەنلىرىنىمۇ، پەلسەپىۋى بىلىشنىمۇ تارىخىي نەرسە دەپ چۈشىنىمىز. تارىخنى بىلمەي تۇرۇپ، پەلسەپىنى بىلمەي تۇرۇپ، بىلىش ئوبيېكتىدىكى ھادىسە ۋە ماھىيەتلەرنى بىلىش مۇمكىن ئەمەس.

ئەمما، تارىخنى قانداق بىلىش مۇمكىن؟ تارىخنى بىلىشنىڭ ھەقىقىي ئىلمىي ئۇسۇلى قانداق بولۇشى لازىم؟

* * *

ھەقىقەتنى بىلىش ئۈچۈن ھەقىقەتنى كەشپ قىلالايدىغان تەتقىقات ئۇسۇلى تەلەپ قىلىنىدۇ.

تارىخنى بىلىش ئۈچۈن تارىخنى ماتېرىيالىزملىق كۆز قاراش يېتەكچىلىكىدە ، تارىخنى تارىخنىڭ ئۆز قىياپىتى ۋە ئۆز ئەھۋالى بويىچە تەتقىق قىلىدىغان تارىخىي ئۇسۇل كېرەك. ف. ئېنگېلس: ماتېرىيالىزم دېگەنلىك شەيئىينى ھېچقانداق غەيرىي قوشۇمچىسىز ھالدا شەيئىينىڭ ئۆز ئەھۋالى بويىچە ئىزاھلاشتۇر، دېگەنىدى. بۇنداق «غەيرىي قوشۇمچىسىز» ئۆز پېتى ئىزاھلاشنىڭ تارىخ تەتقىقاتىدىكى گەۋدىلىنىشى — تارىخنى ھېچقانداق يات قوشۇمچىسىز ئۇنىڭ ئۆز ئەينىچە ئىزاھلاش، باشقىچە ئېيتقاندا «تارىخىي ماتېرىيالىزم» بولىدۇ.

* * *

بىز ھېرودوتۇس بىلەن سىماچيەننى تارىخشۇناسلىقتىكى ئىككى ئۇلۇغ پىر ئۇستاز دەپ ھېسابلايمىز. ئۇلار يېزىقتا خاتىرىلەنگەن تارىخنىڭ ئەڭ قەدىمكى تەڭداشسىز ئىككى ۋەكىلى. شۇندىن بېرى تاكى ھازىرغىچە سان-ساناقسىز تارىخنامە، يىلنامە، سالنامىلەر يېزىلدى. كىشىلەردە يېزىق ئارقىلىق ئاپتور تىلىدا بايان قىلىشنى تارىخ دەپ قارايدىغان يېگانە ۋە مۇتلەق چۈشەنچە شەكىللەنگەن.

بىز ھېرودوتۇس بىلەن سىماچيەندىن بېرى يېزىق ئارقىلىق ئاپتور تىلىدا بايان قىلىش شەكلىدە ھەرخىل تارىخ كىتابلىرى يازغان تارىخشۇناسلارنىڭ ئۇلۇغ ئەمگەكلىرىگە ھۆرمەت بىلەن نەزەر سالىمىز. ئۇلار تارىخنى ئۇنتۇلۇش خەۋپىدىن قۇتقۇزۇۋېلىشتى.

* * *

ئەمما، بۇنداق يېزىق ئارقىلىق تارىخ تەتقىق قىلىشنىڭ بىرقاتار نۇقسانلىرى روشەنلەشتى. ئۇنىڭ مۇھىملىرى تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

بىرىنچى، تارىخ بايان قىلغۇچى بۇتارىخنى ئۆزى باشتىن كەچۈرمىگەن ياكى ئۆزىنىڭ قىسمەن ھايات چەمبىرى بىلەن چەكلەنگەن. تارىخ ھەققىدىكى تەپسىلات خۇددى بىر كېسەلنىڭ دوختۇرغا ئۆز ئەھۋالىنى سۆزلەپ بېرىشىگە ئەمەس ، بەلكى، باشقا ئادەمنىڭ، ھەتتائۇ كېسەلنى كۆرمىگەن ئادەمنىڭ ئۇنىڭ كېسىلى توغرىسىدا سۆزلەپ بەرگىنىگە ئوخشاپ قالغان. دوختۇرنىڭ كېسەلنىڭ شىكايىتىنى ئاڭلاپ بولۇپ، يەنە ئۇنىڭ جىسمانىي ھالىتىنى — قان، سۈيدۈك، يۈرەك، ئۆپكە. . . ۋەباشقىلار ئۈستىدىن لابوراتورىيىلىك مەلۇمات ئېلىپ، ئاندىن دىئاگنوز قويغانلىقى ھەققىدە تېخىمۇ سۆز ئاچقىلى بولمايدۇ.

* * *

ئىككىنچى، نەتىجىدە خۇددى «مەدرىسە پەيلاسوپلىرى» دەك بىر بۆلۈك تارىخچىلار پەيدا بولغان. ئۇلار تارىخنى ھېكايىدەك سۆزلەيدۇ، ئەمما شۇ تارىخىي دەۋردىكى چۆكمە ئۇچۇر — ئارخېئولوگىيىلىك بۇيۇملارنى پەرق ئېتەلمەيدۇ. بۇ خۇددى سالام خەت ئارقىلىق مۇھەببەتلەشكەنلەرنىڭ كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر-بىرىنى تونۇماي قالغىنىغا ئوخشاش كۈلكىلىككە ئېلىپ بارىدىغان ئەھۋال. شۇنى تەكىتلەش ھاجەتكى، ئۇلار پەرق ئېتەلمەيۋاتقان بۇيۇملار ئىچىگە ھەقىقىي، ئەمەلىي تارىخ يوشۇرۇنغان.

* * *

ئۈچىنچى، تارىخنى يېزىق ئارقىلىق بايان قىلغاندا، بۇ يېزىق ئوخشىمىغان مۇئەللىپلەرنىڭ قەلىمىگە مەنسۇپ بولغاندا، يەنە مۇنداق ئۈچ مەسىلىگە كاۋاك قالدۇرۇلىدۇ. ئۇنىڭ بىرى، ھەربىر مۇئەللىپنىڭ ۋە ھەربىر ئوقۇرمەننىڭ چۈشەنچىسى ئوخشىمايدۇ. بۇ، تارىخنى ھەرخىل چۈشىنىپ قېلىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئۇنىڭ ئىككىنچىسى، تارىخ كىتابلىرىدا بىر-بىرىگە زىت بايانلار كۆپىيىدۇ. بىز «24تارىخ» دا مۇنداق زىت بايانلارنى ۋە ئۇنىڭ ئەينەن كۆپلەپ تەكرارلىنىشىنى كۆرىمىز. ئۈچىنچىسى، تارىختىن ھەركىم خالىغانچە پايدىلىنىش يوچۇقلىرى ۋە ھەرىكەتلىرى كېلىپ چىقىدۇ.

* * *

ئېيتىش كېرەككى، يېزىق ئابستراكت مۇھاكىمە خاراكتېرلىق تەپەككۇرنى، ئابستراكت بەلگۇ خاراكتېرلىق ھەرپلەر بىلەن ، ئابستراكت چاتما خاراكتېرلىق گىراماتىكىلىق جۈملە تۈزۈلمىسى ئارقىلىق ئىككىنچى كىشىگە يەتكۈزۈدىغان ئالاقە ۋاستىسىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ «ئۈچ ئابستراكت»

لىقنىڭ ھەممىسىدە لېنىن ئېيتقاندەك «ئىدېئالىزمنىڭ بىلىش جەھەتتىكى يىلتىزى» ئۈچۈن مۇمكىنلىك ساقلانغان بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ئالاقە ۋاستىسى «بىۋاستە» بولمىغان، «ۋاستىلىق» ئالاقە ۋاستىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

* * *

تارىخ بۈگۈنكى كۈندە ئۈچ ئۈچۈر دەۋرىگە يۈزلەنمەكتە. بۈگۈنكى كۈندە ھەرقانداق بىلىش ئوبيېكتىنىڭ ئۈچۈر ئالامەتلىرى ، بىلىش مۇمكىنلىكى ۋە بىلىش يوللىرى ئۈچۈر قىممىتى بولىدۇ، دېگەن قاراش ئۈچۈر دەۋرىگە خاس بىلىش نەزەرىيىسى قائىدىسى ھېسابلانماقتا. ھەقىقەتەن شۇنداق: ئۈچۈر ـ دۇنيانى بىلىش ۋە ئۆزگەرتىشنىڭ تۈپ ھالقىسى.

ھەربىر تارىخي دەۋرنىڭ ئۆزىگە خاس بىلىش، تەتقىق قىلىش مېتودى بولغىنىدەك، مېنىڭچە، ئۈچۈر دەۋرىدىكى تارىخ تەتقىقاتىنىڭ ئاساسلىق مېتودى ـ تارىخنى تارىخنىڭ ئۆز ئۈچۈرى بىلەن تەتقىق قىلىش ۋە بايان قىلىش بولۇشى لازىم.

* * *

مەلۇمكى، تارىخ ـ چۆكمە ھالەتتىكى ئۈچۈردىن ئىبارەت. تارىخ ـ ئۆز ئىزنالىرى، تامغا ـ بەلگۈلىرى، سىگنال، سىمۋول، ئوبراز، يالداما ۋە يادىكارلىقلىرىنى ۋاقىت دەرياسىغا چۆكتۈرگەن ئۆتمۈش بولۇپ، تارىخنىڭ بۇ يادىكارلىقلىرى تارىخنىڭ ماددىلاشقان ئۈچۈر مۇزېيىدۇر.

بىز تارىخقا ھۆرمەت قىلىش دېگەندە، ئالدى بىلەن بۇ خىل تارىخنىڭ ماددىلاشقان ئۈچۈر بۇيۇملىرىغا ھۆرمەت قىلىشنى نەزەردە تۇتۇشىمىز لازىم.

بىز تارىخنى ماتېرىيالىزملىق پرىنسىپتا تەتقىق قىلىش دېگەندە، ئالدى بىلەن تارىخنىڭ ماددىلاشقان ئۈچۈر پاكىتلىرىنى ئەينەن تەتقىق قىلىشنى نەزەردە تۇتۇشىمىز لازىم.

* * *

تارىخنى، تارىخي تېمىلارنى ئىمكانقەدەر ئەڭ كۆپ ئەينى زامان بۇيۇم، بەلگۈ، كۆرۈنۈش كۆرستىلگەن رەسىملەر ئارقىلىق تەتقىق قىلىش، رەسىملەر ئارقىلىق بايان قىلىش ھىرودوتۇس ۋە سىماچيەن باشلاپ بەرگەن ئاپتورنىڭ تىل ـ يېزىقى بىلەن بايان قىلىش ئىپراسىگە خاتىمە بېرىدۇ. ئىككى مىڭ يىلدىن ئارتۇق ياشىغان بۇخىل مېتودنىڭ رەسىمگە ئېلىنغان ئۈچۈر قىممىتىدىكى بۇيۇملار ئارقىلىق تارىخنى بايان قىلىش مېتودىغا يول بېرىشى بىلىشنىڭ چوڭقۇرلىشىشى، ھەقىقەتلىشىشى يولىدىكى مۇقەررەر ھادىسە بولۇشى تەبىئىي. تارىخنى تارىخقا چۆكمە بولۇپ كىرگەن بۇيۇملار رەسىملىرى ئارقىلىق بايان قىلىش، گەرچە يېزىق بىلەن بايان قىلىشتىن ئايرىلمىسىمۇ، ئەمما، بۇ يەردە يېزىق ئارقىلىق بايان قىلىش ـ تارىخنىڭ ئۆز ئۈچۈرلىرى ئارقىلىق ئۆز-ئۆزىنى ئىزاھلىشىغا مۇلازىمەت قىلىدۇ، ئۇنى تولۇقلايدۇ.

* * *

تارىخ ـ ئەسلىدىكى تارىخ بىر قانچە بولماستىن پەقەت بىردۇر. ئۇنىڭ ماددىلاشقان چۆكمىلىرىنىڭ ئۈچۈر قىممىتى تارىخنىڭ بىرلىكى ھەققىدىكى بىردىنبىر نوپۇزلۇق سالاھىيەتكە ئىگە. بۇ سالاھىيەتلىك، بىۋاستە، بىرىنچى مەنبە ئۈچۈر ئارقىلىق تارىخ بايان قىلىش ـ ماھىيەتتە« تارىخنىڭ ئۆزى ئۆزىنى» بايان قىلغانلىقى بولۇپ، بۇ، تارىخ تەتقىقاتىدىكى غايەت زور يېڭى ھادىسە.

بۇ، نوقۇل ۋاستىلىك نەقىللەرنى، ئۈزۈندە سۆزلەرنى كاتالوگ قىلىشتىن، تارىخي رەسىملەر توپلاشقا ئۆتۈشنى تەلەپ قىلىدىغان قايتا بىناكارلىق.

بۇ، ئادەتلەنگەن بىر قاتار قاراش، ھۆكۈملەر-نىڭ ناتوغرىلىقىنى ، ھەتتا ساختا ئىلىملىقىنى كۆرستىپ بېرىدىغان بىردىنبىر توغرا ـ خاتا كۆرسەتكۈچ ـ ستربلكا. ئۇنى رەت قىلىش ئۈچۈن گەپ ـ سۆز ئەمەس، بىر سىستېما تەشكىل قىلغان تارىخ يادىكارلىقلىرىنىڭ رەسىملىرى بولۇشى تەلەپ قىلىنىدۇ.

* * *

تارىخ تەتقىقاتچىلىرى، تارىخ تەتقىقات ئورۇنلىرى، نەشرىيات خادىملىرى، باسما زاۋۇت تېخنىكلىرى، ئىلمىي مەسىلىلەر ئەنزارچىلىرى ، تارىخ ئوقۇتۇش ئورۇنلىرى بىلەن تارىخ ئوقۇرمەنلىرى «تارىخنى تارىخنىڭ ئۆز ئۈچۈرى ئارقىلىق تەتقىق قىلىش ۋە بايان قىلىش» ئۇسۇلىنىڭ يېڭىلىق خاراكتېرى، ئىلمىي قىممىتىنى چۈشەنگەن ھالدا، بۇ جەھەتتىكى خىزمەتلەرنى قوللىشى، ئۇنى ئادەتكە ئايلاندۇرۇشنى ئۈمىد قىلىمىز.

كۆز ئالدىمىزدا «تارىخنى تارىخنىڭ ئۆز ئۈچۈرى ئارقىلىق تەتقىق قىلىش، بايان قىلىش » بىلەن تارىخنى ئاپتورنىڭ تىل - يېزىقى بىلەن بايان قىلىش بىرلەشكەن، ئالدىنقىسى ئاساس، كېيىنكىسى قوشۇمچە قىلىنغان يېڭى تەتقىقات مەنزىرىسى شەكىللەنمەكتە. روشەنكى، بۇ، بىلىش تارىخىدىكى مۇھىم بىر سەكرەشتۇر.

1992ـيىل 15ـماي(M1)

سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى توغرىسىدا مۇلاھىزىلەر

تەقرىز

بىر مىللەت، بىر دۆلەت، بىر رايون، بىر جەمئىيەت ئۈچۈن ئېيتقاندا، دۇچ كەلگەن كرىزىس ۋە پۇرسەت ھامان كۆپ قۇتۇپلۇق، كۆپ تەرەپلىمە بولىدۇ. تۇرمۇشتا كىشىلەر دائىم شۇنى ھېس قىلىدۇكى، دىتى بار ئادەم ھامان ھەممە جەھەتتىن پەملىك، ناباب ئادەم ھەممە ئىشتا يارىماس كۆرۈنىدۇ. يەنە شۇنداق مۆجىزە خاراكتېرلىك ئىشلارمۇ باركى، كىشىلەر ئانچە كۆزگە ئىلىپ كەتمەيدىغان بەزى ئادەملەر مەلۇم مەزگىللىك جاپالىق تىرىشچانلىقتىن كېيىن ۋۇجۇدقا چىقارغان ئىشى بىلەن ئەل-جامائەتنى ھەيرەتتە قالدۇرىدۇ. بىر مىللەت، بىر دۆلەت ئۈچۈن ئېيتقاندىمۇ شۇنداق. يېقىنقى 30 يىل مابەينىدىكى شياڭگاڭ، سىنگاپور، كورېيىنى ئالساق، ئۇلار ھەقىقەتەن كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان تەرەققىيات جەريانىنى باشتىن كەچۈردى. بۇ تەرەققىيات ئاسماندىن چۈشكىنى يوق، بەلكى شۇ دۆلەت، شۇ رايون خەلقىنىڭ بوشاشماي تىرىشچانلىق كۆرسەتكەنلىكىنىڭ، ئەستايىدىل پىكىر يۈرگۈزگەنلىكىنىڭ، ئۆز ۋۇجۇدىدىكى كرىزىس ۋە نۇقسانلار ئۈستىدە سوغۇققان ئويلانغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۆزىگە پۇرسەت ياراتقانلىقىنىڭ نەتىجىسى. جۇڭگولۇقلارنىڭ ئۆزى دۇچ كېلىۋاتقان كرىزىسقا قارىتا تەپەككۇر قىلىش ئىقتىدارى قانچىلىك؟ نۆۋەتتە جۇڭگو دۇچ كەلگەن كرىزىسنى ئىقتىساد، نوپۇس، مائارىپ، ئېكولوگىيىلىك مۇھىت قاتارلىق جەھەتلەردىن كۆرۈۋېلىش مۇمكىن. بۇ كرىزىسلارنىڭ يىلتىزىنى

ئويلىنىش ۋە ئىزدىنىش

تۇزۇلمە، مەدەنىيەت، ئەخلاق، روھ ۋە ئېتىقاد قاتارلىق ساھەلەردىن ئىزدەش مۇمكىن. مانا مۇشۇ زوْرۇرىيەت تۈپەيلى، مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەرگە داڭلىق بولغان 37 نەپەر ئالىم-مۇتەخەسسىس جۇڭگو دۇچ كەلگەن كرىزىس ۋە ئۇنى ھەل قىلىش ئۇسۇللىرى توغرىسىدا يازغان ماقالىلەردىن تۈزۈلگەن، لى مىڭ باش تەھرىرلىكىدىكى «جۇڭگودىكى كرىزىس» ناملىق ئىككى توملۇق كىتاب 1998-يىلى 1- دېكابىردا «ئىسلاھات» نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغانىدى. بۇنىڭدىن «سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىدىن سىياسىي تۈزۈلمىدىكى بۆسۈشكە نەزەر» ناملىق ماقالىنى تاللاپ ۋە ئۇنىڭغا ئۇلاپ خۇاڭ جىڭمىڭ باش مۇھەررىرلىكىدىكى «نەنجىڭ گېزىتى»، «ھەپتە ئاخىرى» مەخسۇس بېتىنىڭ 2000-يىل 18-فېۋرال سانىغا بېسىلغان «دېموكراتىيە - سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ نىشانى ۋە مېغىزى» ناملىق ماقالىنى ژۇرنىلىمىزنىڭ «ئويلىنىش ۋە ئىزدىنىش» سەھىپىسىدە باستۇق.

ئېلىمىز «ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش» نىڭ باش لايىھىلىگۈچىسى يولداش دېڭ شياۋپىڭ: «ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىپ سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئېلىپ بارمىغاندا، ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىمۇ ئېلىپ بارغىلى بولمايدۇ. چۈنكى بىز ئالدى بىلەن ئادەمدىن ئىبارەت توسالغۇغا دۇچ كېلىمىز. ھەرقانداق ئىش ئادەم بىلەن بولىدۇ. سەن ھوقۇقنى تۆۋەنگە چۈشۈرسەڭ، ئۇ يەردە بىرسى ھوقۇقدار بولىۋالىدۇ، بۇنداق بولغاندا، سەندە نېمە ئامال بولسۇن؟ بۇ نۇقتىدىن ئېيتقاندا، ئىسلاھاتىمىزنىڭ غەلىبە قىلىش - قىلالماسلىقى يەنىلا سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ» دېگەنىدى دانالىق بىلەن. بىزچە بۇ ئىككى پارچە ماقالە ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنى تونۇشىدا مەلۇم پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە، دەپ قارايمىز.

- مۇھەررىردىن

سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىدىن سىياسىي تۈزۈلمىدىكى بۆسۈشكە نەزەر

ليۇجۇننىڭ جياڭ تېيگاڭ

ھۆكۈمەت ئورگان ئىسلاھاتى ۋە كارخانا ئىشچى-خىزمەتچىلىرىنى ئىش ئورنىدىن قالدۇرۇشنى ئۆزىگە بەلگە قىلغان ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى نۆۋەتتە ئەڭ قىيىن باسقۇچقا قەدەم قويىدى. شۇنىڭغا ماس ھالدا سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىغا ئائىت سادالارمۇ تەدرىجىي كۆپىيىپ قالدى. ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىغا سېلىشتۇرغاندا سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىش، شەكسىزكى تېخىمۇ مۇرەككەپ، سەزگۈر، شۇنداقلا ئىلمىي نەزەرىيە جەھەتتىكى قوللاشنى تەلەپ قىلىدىغان ئىش. شۇڭا مىللەتنى روناق تاپقۇزۇش ۋە دۆلەتنى زامانىۋىلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت ئورتاق نىيەتنى كۆڭلىمىزگە پۈكۈپ، سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىدىن ئىبارەت ئىسلاھاتنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇش -بولماسلىقىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان ھالقىلىق مەسىلە ئۈستىدە كەڭ كۇشادە مۇھاكىمە يۈرگۈزۈپ، مەلۇم ئورتاقلىق ھاسىل قىلىشنى زۆرۈر، دەپ قارايمىز. ئىسلاھات مەزگىلىدە بۇ بىزنىڭ قولىمىزدىن كېلىدىغان ھەم قىلىشقا تېگىشلىك ئىشىمىز.

جياڭ تېيگاڭ: بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 100 يىللىقىنى خاتىرىلىگەن چاغدىكى بىر قىممەتلىك نۇتقىڭىزدا سىز: بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەنئەنىسى لىبېرالىزمچە ئەنئەنە، دېگەن گەپنى قىلغانىدىڭىز. بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئەنئەنىسىگە زادى قانداق قاراش كېرەك؟ بۇ مەسىلىدە ئوخشىمىغان پىكىرلەر بار. بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئەنئەنىسى بىلەن لىبېرالىزم مەسىلىسىدە كىشىلەرنىڭ ئەڭ كۆڭۈل بۆلىدىغىنى يەنىلا لىبېرالىزمنىڭ ھازىرقى جۇڭگودىكى رېئال ئەھمىيىتى مەسىلىسى. مۇشۇ توغرىدىكى قارىشىڭىزنى سۆزلەپ بەرسىڭىز؟

ليۇجۇننىڭ: لىبېرالىزم ھەرگىزمۇ بەزى كىشىلەرنىڭ چۈشەنچىسىدىكى پرىنسىپسىز، تەشكىلسىز، ئىنتىزامسىز تۇرمۇش پوزىتسىيىسى ۋە خىزمەت ئۇسلۇبى ئەمەس، بەلكى ئەركىنلىككە ئىنتىلىش ۋە ئۇنى قوغداشنى ئاساسىي مەقسەت قىلغان سىياسىي پىكىر ئېقىمى ۋە ئىجتىمائىي تۈزۈم. لىبېرالىزم جۇڭگودا كونىراپ قالغان يېڭى تېما. ئۇنىڭ جۇڭگوغا تارالغىنىغا بىرەر يۈز يىل بولدى. لىبېرالىزم گەرچە جۇڭگو تۇپرىقىدا بارلىققا كەلمىگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ ماھىيىتى شەخسنىڭ خاراكتېر جەھەتتىكى ئورتاقلىقىدا. مەيلى جۇڭگولۇق ياكى غەربلىك بولسۇن، ئوخشاشلا ئەركىنلىككە ئىنتىلىدۇ، ئۆزىنىڭ كىشىلىك ھوقۇقىنى قوغدايدۇ، مال-مۈلۈك ۋە سۆز ئەركىنلىكىنى قەدىرلەيدۇ. بولۇپمۇ بازار ئىگىلىكى مۇقەررەر تاللاشقا ئايلانغان بۈگۈنكى كۈندە لىبېرالىزمنىڭ قايتا باش كۆتۈرۈشى چوڭ ۋەزىيەتنىڭ تەقەززاسى. ئەلۋەتتە شۇنىمۇ ئېتىراپ قىلىش كېرەككى، ئۆتمۈشتىكى نەچچە مىڭ يىلنى جۇڭگو ئەركىنلىك بولمىغان ھالەتتە ئۆتكۈزدى. لىبېرالىزم ئەزەلدىن جۇڭگودا تەرەققىي قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالمىدى. جۇڭگو جەمئىيىتىنىڭ ئىچكى قىسمىغا بولساتېخىمۇ ئىچكىرىلەپ كىرەلمىدى. پەقەت ئوقۇمۇشلۇق ئاز ساندىكى زاتلار ئارىسىدىلا ئاز-تولا تەسىرگە ئىگە بولالىدى.

لىبېرالىزم ماھىيەتتە «ئەمەلىيەت» توغرىدىكى مەسلەك. دەل جۇڭگولۇقلار ئۆتمۈشتىكى ھەرقانداق مەزگىلگە قارىغاندا ئەركىنلىك ۋە ھوقۇققا تېخىمۇ موھتاج بولغانلىقى، لىبېرالىزمنى يېڭى تارىخىي شارائىتتا قايتىدىن تەرەققىي قىلدۇرۇش زۆرۈرىيىتى ۋەجىدىن بۈگۈن بىز ئۇنىڭغا قايتىدىن نەزەرىمىزنى سېلىپ تۇرۇۋاتىمىز.

جياڭ تېيگاڭ: لىبېرالىزم بىلەن سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئوتتۇرىسىدا قانداق مۇناسىۋەت بار؟

ليۇجۈننىڭ: ئەگەر بىز لىبېرالىزمنى سىياسىي مەسىلىلەر بىلەن چېتىشلىقى بار دېسەك، بىز چوقۇم سىياسىي تۈزۈلمە جەھەتتە ئىسلاھات ۋە بۆسۈشنى ئىشقا ئاشۇرۇپلا قالماي، يەنە سىياسىي روھ جەھەتتە ئىسلاھات ئېلىپ بېرىشىمىز لازىم. نۆۋەتتە جۇڭگو يالغۇز سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى جەھەتتىلا سۆزلىسە كەملىك قىلىدۇ. سەۋەبى، سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى 1980-يىللارغا تەۋە گەپ بولۇپ، شۇ چاغدا ئۇ تۈزۈلمىنىڭ ئىچكى قىسمىغا تەۋە ئىزدىنىش ئىدى. 1990-يىللارغا قەدەم قويغاندىن كېيىن ، بىز پىلانلىق ئىگىلىك بىلەن مۇلۇكچىلىك تۈزۈمىدىن ئىبارەت ئىككى جەھەتتە ، ئەنئەنىۋى ئىگىلىك تۈزۈلمىسىنى بۇزۇپ تاشلىدۇق. شۇنىڭ بىلەن نۆۋەتتە دۇچ كەلگىنىمىز 1980-يىللار مەنىسىدىكى سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى بولماي، بەلكى سىياسىي تۈزۈلمىدە بۆسۈش ھاسىل قىلىش بولدى. ئىقتىسادىي تۈزۈلمىدىكى بۆسۈشكە ئەگىشىپ، سىياسىي تۈزۈلمىنىڭ دەرۋازىسىنى تاقىۋېلىش مۇمكىن بولماي قالدى. ئۆزگەرمەس ئىقتىسادىي تۈزۈلمىنى بۇزۇپ تاشلاش مۇقەررەركى، ئۆزگەرمەس سىياسىي تۈزۈلمىنى بۇزۇپ تاشلاشقا ئېلىپ بارىدۇ. بازار ئىگىلىكى ئەگەر مۇناسىپ بولغان يېڭىچە سىياسىي تۈزۈلمىگە تايانمىسا، ئۇ ھەرۋاقىت ئۆرۈلۈپ چۈشۈش ئېھتىمالى بولغان ھەم ئاپەت خاراكتېرلىك ئاقىۋەت ئېلىپ كېلىدىغان مۇئەللەقتىكى راۋاققا ئوخشاپ قالىدۇ. سىياسىي تۈزۈلمىنىڭ ئارقىغا چېكىنىشى - مۇقەررەر ئىقتىسادىي مۇھىتنىڭ ناچارلىشىشىدىن ئىبارەت ئاقىۋەتنى ئېلىپ كېلىدۇ (مەسىلەن، چىرىكلىك، ناتوغرا رىقابەت، مونوپولىيە، ئالدامچىلىق ۋە سىياسىي ئامىللار كەلتۈرۈپ چىقارغان تەقسىماتتىكى ئادالەتسىزلىك قاتارلىقلار) . ھازىر بۇنداق ھادىسىلەر ئاشكارىلىنىشقا باشلىدى. بۇ، بىر قىسىملارنىڭ بازار ئىگىلىكى ئىسلاھاتىغا بولغان گۇمانىنى قوزغاشقا سەۋەب بولماقتا.

ئۇنىڭدىن باشقا ، بىز ئادەتتە دەپ كېلىۋاتقان سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى پەقەت سىياسىي ئىسلاھاتنىڭ ئىچىدىكى پروگراممىا خاراكتېرلىك قىسمى، مەسىلەن، ئورگان ئىسلاھاتى، دۆلەت خىزمەتچىلىرى تۈزۈمىنى يولغا قويۇش، پارتىيە بىلەن ھۆكۈمەتنى ئايرىش، رەھبەرلىك ۋەزىپىسىدىكى باقىۋەندىلىك تۈزۈمىنى بىكار قىلىش قاتارلىقلار.

بۇنداق تۆت بۈرجەكلىك مەزمۇنلار گەرچە زۆرۈر بولسىمۇ، ئەمما ئۇ سىياسىي ئىسلاھاتنىڭ ئومۇمىي قىياپىتىگە ۋەكىللىك قىلالمايدۇ. نۆۋەتتە جۇڭگودا بىر قەدەر تەخىرسىز بولىۋاتقىنى يالغۇز سىياسىي تۈزۈلمە جەھەتتىكى ئىسلاھات ۋە بۆسۈش بولۇپلا قالماي، بەلكى سىياسىي روھ جەھەتتىكى ئىسلاھات، بىرخىل سىياسىي قىممەت قاراش جەھەتتىكى ئىسلاھات ۋە بۇرۇلۇش. ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، جۇڭگو سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى توغرىسىدا غۇلغۇلا قىلىنىۋاتقىلى 20يىل بولغان بولسىمۇ، سىياسىي روھنى يېڭىلاش مەسىلىسى يېتەرلىك ئېتىبارغا ئېلىنمىدى. بىز بۇنداق ئىككى خىل روھنى ئاددىي ھالدا سېلىشتۇرۇپ كۆرەيلى: بىرخىلى، چەتكە قېقىش خاراكتېرىدىكى سىياسىي روھ. يەنى سىياسىي سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بىر قىسىم ئادەملەرنى سىياسىي تۈزۈلمىنىڭ سىرتىغا سىقىپ چىقىرىۋېتىپ، ئۇلارغا قانۇنلۇق مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇش ۋە پىكىر بايان قىلىش پۇرسىتى بەرمەسلىك. بۇنىڭدا ئەڭ ۋەكىللىك خاراكتېرغا ئىگە بولغىنى سىنىپىي كۈرەش نەزەرىيىسى. بۇ نەزەرىيە بويىچە بولغاندا ، بىر قىسىم ئادەملەر دۈشمەن، يەنەبىر قىسىم ئادەملەر بولسا يولداش ۋە دوست. بۇ خىل سىياسىي روھنىڭ ئىدارە قىلىشىدا جەمئىيەتتىكى ھەر بىر ئائىلە، ھەربىر قاتلام، ھەرقايسى مىللەتلەر ئارا تەبىئىي ھالدا توقۇنۇش يۈز بېرىدۇ. كىشىلەر ئارا يۈز بېرىشكە تېگىشلىك بولمىغان كۆڭۈلسىزلىكلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ يولىغا بولسا ، مۇقىمسىزلىقنىڭ ئامىللىرىنى كۆمىدۇ. يەنە بىرى، كەڭ قورساق سىياسىي روھ، يەنى ئوخشىمىغان سىياسىي مەيداندىكىلەر بىر جەمئىيەتتە تىنچ بىللە تۇرالايدۇ، ئۆزلىرىنىڭ مەيدانى ۋە كۆز قاراشلىرىنى ئىپادىلەش پۇرسىتىگە ئېرىشەلەيدۇ. بۇ خىل سىياسىي روھ جەمئىيەتنىڭ مۇقىم ئىتتىپاقلىقى ۋە دۆلەتنىڭ ئۇزاققىچە ئەمىن تېپىشىنى ئىشقا ئاشۇرالايدۇ. ئەگەر جەمئىيىتىمىزنى تەرەققىي قىلدۇرىمىز، دېموكراتىيىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرىمىز ، دېسەك، چوقۇم كونا سىياسىي روھنى ئۆزۈل-كېسىل تازىلىشىمىز لازىم. سىياسىي روھ جەھەتتىكى ئۈتۈقلۇق ئىسلاھات بولمىسا ، سىياسىي تۈزۈلمە جەھەتتىكى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئىسلاھاتنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس.

جياڭ تېيگاڭ: سىز يۇقىرىدا دەپ ئۆتكەن سىياسىي تۈزۈلمىدىكى ئىسلاھات ۋە بۆسۈش، سىياسىي روھتىكى بۇرۇلۇشلار تەبىئىيكى سىياسىي لىبېرالىزمنى ئۆزىگە يۆلەنچۈك قىلىدۇ. سىياسىي لىبېرالىزمغا نىسبەتەن ئېيتقاندا ، ئىقتىسادىي لىبېرالىزم قانداق ئورۇندا تۇرىدۇ؟

ليۇجۈننىڭ: ئىقتىسادىي ئەركىنلىك باشقا بارلىق ئەركىنلىكلەرنىڭ ئاساسى ۋە كاپالىتى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇ يەنە باشقا ئەركىنلىكلەرنىڭ راۋاج تېپىشىنى ئەڭ ئۈنۈملۈك، ئەڭ ئىشەنچلىك

يوللار بىلەن تەمىن ئېتىدۇ. ئومۇمەن ئىقتىسادىي ئەركىنلىككە زىيان سالغانلىقى نەرسە باشقا جەھەتتىكى ئەركىنلىككە مۇقەررەر ھالدا زىيان سالىدۇ. غەرب لىبېرالىزمچىلىرى دەسلەپتىلا ئىقتىسادىي نۇقتىدىن (مال-مۈلۈك ھوقۇقى ۋە ئىقتىسادىي ئەركىنلىك) لىبېرالىزمغا ئۆتتەن. جۇڭگونىڭ دەسلەپكى مەزگىلدىكى لىبېرالىزمى دەل ئىقتىسادىي ئەركىنلىكنىڭ ئىچكى يادروسى ۋە ئەركىن بازار ئىگىلىكىدىن ئىبارەت ئىجتىمائىي ئاساسنى يوقاتقانلىقى ئۈچۈن يېرىم يولدا كېرەكتىن چىققان . شۇنىڭدىن قارىغاندا ، جۇڭگونىڭ ھازىرقى زاماندىكى لىبېرالىزمچىلىرى ئاتا-بوۋىلىرىمىز ئۇنتۇپ قالغان كلاسسىك لىبېرالىزمنى، بولۇپمۇ ئىقتىساد جەھەتتە ئەركىنلەشتۈرۈش دەرسىنى تولۇقلىشى كېرەكتەك قىلىدۇ. بۇ جەھەتتە بىز ئىشلەشكە تېگىشلىك خىزمەتلەر ناھايىتى كۆپ. مەسىلەن، «ئاساسىي قانۇن» دىكى مال-مۈلۈك ھوقۇقىغا بولغان كاپالەت يېتەرلىك ئەمەس. «ئاساسىي قانۇن» نىڭ 13-ماددىسىدا: « دۆلەت پۇقرالارنىڭ قانۇنلۇق كىرىمى، پۇل ئامانىتى، ئولتۇراق ئۆيى ۋە باشقا قانۇنلۇق مال-مۈلۈكلىرىنىڭ ئىگىدارچىلىق ھوقۇقىنى قوغدايدۇ» دەپ بەلگىلىگەن. بۇ ماددىدا مال-مۈلۈك ھوقۇقى پۇقرالارنىڭ تۇغۇلۇشى بىلەنلا بەھرىمەن بولۇشقا تېگىشلىك ھوقۇقى، دەپ ئېنىق بەلگىلىنىشى كېرەك ئىدى. ئەكسىچە ئالدى بىلەن پۇقرالارنىڭ تۇرمۇش ۋاستىلىرى قوغدالغان، ئاخىرىدا ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى قوغدالغان. بۇ خىل ھالەت ئاللىبۇرۇن ئۆزگەرتىلىشى كېرەك ئىدى. ئەلۋەتتە، ئىقتىسادىي ئەركىنلىك ۋە مال-مۈلۈك ھوقۇقىنىڭ چوڭىيىشى تەبىئىيكى ھۆكۈمەتنىڭ ھوقۇقى، ھەرىكەت ئۇسۇلى ۋە كۆلىمىگە قارىتا چەك قويۇشنى تەلەپ قىلىشتىن دېرەك بېرىدۇ. ھۆكۈمەت پۇقرا بىلەن نەپ تالاشسا بولمايدۇ. پارتىيە بىلەن ھۆكۈمەت ئايرىلمىسا، ئارمىيەبىلەن سودا ئايرىلمىسا، كارخانا بىلەن مەمۇرىيەت، ھۆكۈمەت بىلەن سودا، سىياسىي بىلەن قانۇن ئايرىلمىسا ، پارتىيە بىلەن ھۆكۈمەت بىر ئورگان سۈپىتىدە مەۋجۇد بولۇپ تۇرسا ، ئورگانلار كېلەڭسىزلىشىپ كېتىدۇ، رەھبەرلىك ئاپپاراتى ئۈستى-ئۈستىگە قاتلىنىپ قالىدۇ.

جياڭ تېيگاڭ: سىزچە بۇ، چەكسىز ھۆكۈمەتچىلىكتىن چەكلىك ھۆكۈمەتچىلىككە ئۆتۈش لازىم، دېگەنلىكتىن دېرەك بېرەمدۇ؟

ليۇجۇنىڭ: چەكلىك ھۆكۈمەتچىلىك بازار ئىگىلىكى بەرپا قىلىشتا كەم بولسا بولمايدۇ. بۇ، نۆۋەتتە جۇڭگو دۇچ كەلگەن ئەڭ چوڭ خىرىس. تارىخىي نۇقتىدىن قارىغاندا ، چەكسىز ھۆكۈمەتچىلىك بىلەن مالىمانچىلىقنى ئوخشاش دەۋرىيلىكى زىچ مۇناسىۋەتتە بولۇپ كەلگەن. جۇڭگو تارىخىدىكى ھەر قانداق بىر سۇلالىنىڭ تەختتىن چۈشۈشى ئاخىرقى ھېسابتا ھۆكۈمەتنىڭ ھەددىدىن زىيادە زورىيىپ كېتىشى، ئومۇميۈزلۈك چىرىكلىك ۋە ئېغىر مالىيە كرىزىسى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتتە بولۇپ كەلگەن. بۇرۇنقى ھەر قانداق سۇلالە ھۆكۈمەتلىرى خۇددى يەل توپتەك ئۆزلۈكسىز يوغىناپ ئاخىرى يېرىلىپ سىياسىي ھاياتىنى ئاخىرلاشتۇرغان. يەل توپنىڭ ھەر قېتىملىق يېرىلىشى غايەت زور ئىجتىمائىي قالايمىقانچىلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئاتالمىش « مالىمانچىلىق» دېگەن ئەنەشۇ. قايتىدىن قۇرۇلغان يېڭى ھۆكۈمەت كۆلىمىنىڭ كىچىكلىكى، جەمئىيەتكە كەلتۈرگەن بېسىمى ۋە يۈكىنىڭ يەڭگىللىكى سەۋەبىدىن جەمئىيەتنى تەرەققىي قىلىش پۇرسىتى بىلەن تەمىن ئەتكەن. بۇ، ئاتالمىش «ئوخشاش» دۆر. بەزى سۇلالىلەرنىڭ ھۆكۈمدارلىرى بىر قەدەر ئاقىلانىلىق بىلەن ھۆكۈمىتى چوڭىيىپ مەلۇم كۆلەمگە يەتكەندە ئىشنىڭ چاتاقلىقىنى ھېس قىلىپ، سەزگۈرلۈك بىلەن ئىسلاھات ئېلىپ بېرىپ، ھۆكۈمەتنىڭ چوڭىيىپ كېتىشىدىن ئىبارەت ۋەزىيەتنى ئاكتىپلىق بىلەن توسىماقچى ياكى قىسمەن ئوڭشىماقچى بولغان. بۇ، «ئوتتۇرا مەزگىللىك گۈللىنىش» دەپ ئاتالغان. بىراق ئاخىرقى ھېسابتا باشقا سۇلالىلەرگە ئوخشاش ئاقىۋەتتىن خالىي بولالمىغان. شۇڭا، بىر دۆلەت، بىر مىللەت چەكسىز ھۆكۈمەتچىلىكتىن خالىي بولغان ئۇنۇملۇك ۋە مەڭگۈلۈك تۈزۈمنى تېپىپ چىقالمىسا، ئۇ ھالدا ئۇ «ئوخشاش» ۋە «قالايمىقانچىلىق» تىن ئىبارەت يامان سۈپەتلىك دەۋرىيلىشىشتىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. نۆۋەتتە جۇڭگودا بازار ئىگىلىكىنىڭ مەيدانغا كېلىشى بىزنى چەكسىز ھۆكۈمەتچىلىكتىن چەكلىك ھۆكۈمەتچىلىككە ئۆتۈشتىن ئىبارەت ياخشى پۇرسەت بىلەن تەمىنلىدى. ئەگەر بىز بازار ئىگىلىكىنىڭ بۇ ياخشى پۇرسىتىنى تۇتالىساق ۋە ھۆكۈمەتنىڭ چەكسىز زورىيىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئالالىساق، ئۇ ھالدا جۇڭگو بۇرۇنقىلار باشتىن كەچۈرگەن ئاپەت خاراكتېرلىك دەۋرىيلىشىشتىن ئامان قالىدۇ. شۇڭا بىز بۈگۈنكى كۈندە نەچچە مىڭ يىللىق چەكسىز ھۆكۈمەتچىلىك ۋە ئۇنىڭ خەلق تۇرمۇشىغا سالغان زىيانلىرىنى نەزەرگە ئالغىنىمىزدا ، چەكلىك ھۆكۈمەتچىلىك توغرىلىق قانچىلىك تەكىتلىسەكمۇ ئاشۇرۇۋەتكەن بولمايمىز. چەكلىك ھۆكۈمەتچىلىك بولمىسا ، ئۇنۇملۇك ھۆكۈمەت بولمايدۇ(چەكلىمىگە ئۇچرايدىغان ھۆكۈمەت بولمىسا، ئۇنۇمدارلىققا ئىگە ھۆكۈمەت بولمايدۇ) .

جياڭ تېيگاڭ: ھۆكۈمەتنى چەكلەيدىغان بۇ خىل تۈزۈم قايسى مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئېلىشى كېرەك؟

ليۇجۇنىڭ: بىز ئىقتىساد، قانۇن، سىياسىي، مەدەنىيەت، سىياسىي تۈزۈم قاتارلىق كۆپ تەرەپلەردىن ھۆكۈمەتنىڭ ھوقۇقىنى كىچىكلەتسەك ۋە ئۇنىڭ كېلەڭسىزلىشىپ كېتىشىنى توسساق بولىدۇ. بۇ نۇقتىنى مەن بۇرۇنقى ئەسەرلىرىمدە تەپسىلىي بايان قىلغانىدىم.

جياڭتېيگاڭ: ئاخىرىدا يەنە بىر ئىشنى

سوراپ باقاي: نۆۋەتتە جەمئىيىتىمىزدە ئاساسىي قاتلام دېموكراتىيىسى توغرىسىدىكى چاقىرىقلار ناھايىتى كۈچلۈك بولىۋاتىدۇ. دۆلەت كەنت ئاھالىلەر كومىتېتىنىڭ تەشكىلىي قانۇنىنى قايتىدىن قاراپ چىقتى ۋە تۈزىتىش كىرگۈزدى. سىزنىڭچە، ئېلىمىزنىڭ ھازىرقى ھوقۇق تۈزۈلمىسىدە ئاساسىي قاتلام دېموكراتىيىسىنىڭ زادى قانچىلىك ئەھمىيىتى بار؟ ئاساسىي قاتلام دېموكراتىيىسىنىڭ دۆلەت سىياسىي تۇرمۇشىدىكى رولىغا قانداق قارايسىز؟

ليۇجۈننىڭ: نۆۋەتتە ئاساسىي قاتلام دېموكراتىيىسىدە كۆپتۈرۈۋېتىلگەن بىر تەرەپ بار. جەمئىيەتنىڭ ھازىرقى ھالىتىدىن قارىغاندا، كەنت ئاپتونومىيىسى ئەڭ تىپىك ئاساسىي قاتلام دېموكراتىيىسىدىن ئىبارەت. ئەمما گەپنى قاتتىقراق ئېيتقاندا، ئاساسىي قاتلام دېموكراتىيىسى سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ بىر قىسمى ئەمەس. چۈنكى كەنت بىر دەرىجىلىك ھاكىمىيەت ئورگىنى ئەمەس. شۇڭا، كەنت ئاپتونومىيىسى ھاكىمىيەت سىرتىدىكى ئىسلاھات، ھەرگىزمۇ ھاكىمىيەت ئىچىدىكى ئىسلاھات ئەمەس. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، كەنت ئاپتونومىيىسىنى ھاكىمىيەت ئىچىدىكى ئىسلاھات دېگەن تەقدىردىمۇ ئۇ ھەقىقىي ئاپتونومىيىدىن بەكمۇ يىراق. مېنىڭچە، ھەقىقىي كەنت ئاپتونومىيىسىنىڭ مۇنداق ئىككى بەلگىسى بار: بىرى، كەنتنىڭ بىرىنچى باشلىقىنى كەنت ئاھالىلىرى سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن بولۇشى كېرەك. يەنە بىرى، كەنت كۈندىلىك ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلغاندا، يېزىلىق ھۆكۈمەت ۋە باشقا ھەردەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەرنىڭ خالىغانچە ئارىلىشىۋېلىشىدىن خالىي ھالدا مۇستەقىل ئۆز-ئۆزىگە خوجا بولۇش ھوقۇقىغا ئېرىشىشى كېرەك. بىراق، نۆۋەتتە بىۋاسىتە سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلگەن كەنت مۇدىرى ئىككىنچى ئورۇندىكى رەھبەر، پارتىيە ياچېيكا سېكرېتارى بولسا بىرىنچى ئورۇندىكى رەھبەر. سېكرېتار كەنت مۇدىرىدىن ئۈستۈن ئورۇندا تۇرىدۇ. سېكرېتارنى ئومۇمىي خەلق سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرمەيدۇ. شۇ مەنىدىن ئالغاندا، خەلق سايلاپ چىققان كەنت مۇدىرى ھالقىلىق شەخس ئەمەس. ئۇنىڭدىن باشقا، نۆۋەتتە كەنت ئاھالىلەر كومىتېتىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسىم زېھنىي كۈچى يېزىلىق پارتكوم ۋە ھۆكۈمەتنىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى ئورۇنداشقا كېتىپ، يۇقىرى بەلگىلىگەن ئىجرا قىلغۇچى ئورۇنغا ئايلىنىپ قېلىۋاتىدۇ. مەن ھەرگىزمۇ كەنت ئاپتونومىيىسىنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى يوق دېمەكچى ئەمەسمەن. ئەگەر كەنتلەردە ئاپتونومىيىنى يولغا قويۇش بىلەن يولغا قويماسلىق ئوتتۇرىسىدا تاللاش توغرا كەلسە، مەن يەنىلا كەنت ئاپتونومىيىسىنى تاللايمەن ھەمدە شەخسنىڭ ئەركىنلىك ھوقۇقىغا تولۇق ھۆرمەت قىلىش ئاساسىدا قۇرۇلغان ھەقىقىي كەنت ئاپتونومىيىسىنى قۇرۇشنى ئۈمىد قىلىمەن.

جياڭتېيگاڭ: بەزىلەر ھەقىقىي مەنىدىكى سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئون يىلدىن كېيىنكى ئىش، ئۇ چاغدا ئېلىمىزنىڭ ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى تاماملانغان بولىدۇ، دەپ قارايدىكەن. سىز بۇ قاراشقا قوشۇلامسىز؟

ليۇجۈننىڭ: سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ ۋاقىت ئورۇنلاشتۇرۇلۇشىغا بىرنېمە دېمەك تەس. بىزنىڭ ۋەزىپىمىز ئۈستەڭنى چېپىپ پۈتتۈرۈش. سۇنىڭ قاچان كېلىدىغانلىقىنى بەلگىلەپ بېرەلمەيمىز. ئەمما شۇنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە بولىدۇكى، سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى بىرلەشمە كۈچلەرنىڭ تۈرتكىسى ۋە جەمئىيەتتىكى ھەرخىل كۈچلەرنىڭ ئورتاق رول ئوينىغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. بىز ھەرگىزمۇ ئۈمىدىمىزنى يالغۇز بىرلا خىل كۈچكە باغلاپ قويمايمىز، بەلكى سىياسىي ئىسلاھاتنى قوللايدىغان بارلىق كۈچلەرنى سەپەرۋەر قىلىمىز.

《中国的危机》—（改革出版社出版 ）دىن

ئىبراھىم ئەمەت تەرجىمىسى

دېموكراتىيە — سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ نىشانى ۋە مېغىزى

جاۋلېگىن ۋاڭ شىنيا جۇچېڭيىن

يېقىندا، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى «ئىجتىمائىي ۋەزىيەت ئانالىزى ۋە مۆلچەرى» تېما گۇرۇپپىسى بىلەن شىنخۇا ئاگېنتلىقى «يېرىم ئايلىق سۆھبەت» ژۇرنىلىنىڭ ئىچكى نەشرى تەھرىر بۆلۈمى بىرلىشىپ تەكشۈرۈش يۈزىسىدىن سوئال چىقىرىپ، مۇتەخەسسىسلەرگە جاۋاب يازدۇرغانىدى. تەكشۈرۈشتە نۇرغۇن مۇتەخەسسىسلەر: سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى «بىر تال چاچنى تارتسا، پۈتۈن گەۋدە قوزغىلىدۇ» غانلىقىدەك تۈپكى مەناغا ئىگە، دەپ كۆرسەتتى.

سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىدا ئىلگىرى سۈرۈش رېتىمىنى قانداق ئىگىلەش كېرەك

جۇڭگو خەلق ئۇنىۋېرسىتېتى خەلقئارا سىياسەت فاكۇلتېتىنىڭ پروفېسسورى، جۇڭگو سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ سابىق باشلىقى گاۋفاڭ: چەتلەپ ئۆتۈپ كەتكىلى بولمايدىغان

ئەڭ مۇھىم بىر مەسىلىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىشىمىز لازىم. ئۇ، بىزنىڭ سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىشتىكى ئاخىرقى نىشانىمىز زادى نېمە؟ دېگەن مەسىلە، دەپ قارىدى ۋە بۇنىڭغا سوتسىيالىستىك دېموكراتىيە سىياسىيسىنى تىكلەش، دەپ جاۋاب بەردى. جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى سىياسەت تەتقىقات ئىنىستىتۇتىنىڭ تەتقىقاتچىسى بەي گاڭ: «دېموكراتىك سىياسەت دېموكراتىيىسى» نى ئىشقا ئاشۇرۇش، دەپ جاۋاب بەردى. ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى پارتىيە مەكتىپىنىڭ پروفېسسورى ۋاڭ گۈيشيۇ: ھوقۇق شەخسكە يۈكسەك دەرىجىدە مەركەزلەشتۈرۈۋېتىلگەن ئادەم ئارقىلىق باشقۇرۇش شەكلىدىكى تۈزۈلمىنى دېموكراتىك قانۇن ئارقىلىق باشقۇرۇش شەكلىدىكى تۈزۈلمىگە ئايلاندۇرۇش، دەپ يەكۈن چىقاردى.

مۇتەخەسسىسلەرنىڭ بايانلىرى پۈتۈنلەي ئوخشىشىپ كەتمىسىمۇ، لېكىن ھەممىسى دېموكراتىيىنى سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ نىشانى ۋە مېغىزى، دەپ قارىدى.

پروفېسسور گاۋفاڭ: «يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيانقى ئەللىك يىلدا جۇڭگو خەلقىگە نىسبەتەن دېموكراتىيە تولا ئاڭلاپ تونۇشلۇق بولۇپ كەتكەن سۆز بولسىمۇ، لېكىن ئەمەلىي سىياسىي تۇرمۇشتا ئۇ كۆپىنچە ھاللاردا چالاپېتى تاشلاپ قويۇلدى، سوتسىيالىستىك دېموكراتىيە تولۇق جارى قىلىنمىدى» دەپ قارىدى. شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ ئالىي مۇخبىرى ياڭ جىشىڭ: «ئېلىمىزنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىكى بازارلىشىشى خېلى يۇقىرى سەۋىيىگە يەتتى، لېكىن سىياسىي جەھەتتە دېموكراتىيىلىشىش سەۋىيىسى تېخى ئانچە يۇقىرى ئەمەس» دەپ تەكىتلىدى.

«دۇنيا سودا تەشكىلاتىغا كىرىش ـ مۇقەررەر ھالدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش سەۋىيىسىگە نىسبەتەن مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدىكى جەڭ ئېلان قىلىش ۋە سىناق بولۇپ قالىدۇ. ئىقتىسادنىڭ يەرشارىلىشىشى قايتۇرغىلى بولمايدىغان ۋەزىيەتكە ئايلىنىۋاتقان ئەھۋالدا نۇرغۇنلىغان ئەنئەنىۋى ئادەتلەرنىڭ ئانچە ئۇنۇم بەرمەي قېلىشى ئېھتىمالغا بەك يېقىن»، «ھازىرقى زامان جۇڭگو تەتقىقاتى» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى، تەتقىقاتچى لىيۇگوشىن مەخسۇس زىيارەتنى قوبۇل قىلغان چېغىدا مانا شۇ پىكىرنى بايان قىلدى.

يەنە بىر قىسىم ئالىملار ئوخشىمىغان قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ھازىر يۈرگۈزۈلۈۋاتقان سىياسىي تۈزۈلمىنى ھازىرنىڭ ئۆزىدە غاچ-غۇچلا ئىسلاھ قىلىۋېتىشنى ئانچە تەشەببۇس قىلىپ كەتمىدى.

گوۋۋيۈەن تەرەققىيات تەتقىقات مەركىزى سانائەت ئىگىلىكى تەتقىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى لىيۇشىجىن: نۆۋەتتە ئېلىمىز تېخى بازار ئىگىلىكىگە ماس كېلىدىغان مۇقىم جەمئىيەت مېخانىزمىنى ياكى ئىجتىمائىي قۇرۇلمىنى قۇرۇپ چىقالىغىنى يوق، بىزنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك ئەڭ مۇھىم ئىشىمىز ئىجتىمائىي كاپالەت تۈزۈلمىسىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش، دەپ قارىدى. ئۇ، سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنى بىرىنچى ئورۇندىكى مەسىلە دەپ قارايدىغان نۇقتىئىنەزەرگە ئانچە قوشۇلۇپ كەتمىدى. ئۇ: ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلىۋاتقىنىغا ، ئىشىكنىڭ ئېچىۋېتىلگىنىگە شۇنچە يىللار بولدى. سىياسىي تۈزۈلمە جەھەتتە زور ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى. لېكىن، ناۋادا سىياسىي تۈزۈلمىدىكى مەلۇم ئۆزگىرىش ئىجتىمائىي تەڭپۇڭلۇقنى يوقاتسا، ئىقتىسادىي تەرەققىياتنىڭ ئىلگىرىلىشىنى ئۈزۈپ تاشلىسا، ئۇنىڭ قانداق بايراق كۆتۈرۈۋالغانلىقىدىن، نېمىدەپ نام قويۇۋالغانلىقىدىن قەتئىينەزەر، شۈبھىسىزكى مەغلۇب بولىدۇ، دەپ قارىدى. ئۇ: نۆۋەتتە كىشىلەرنىڭ ئىسلاھ قىلىش ئارزۇسى شۇ قەدەر كۈچلۈك بولۇۋاتقان بولسىمۇ، سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنى يەنىلا ئاكتىپ پۇختىلىق بىلەن ئىلگىرىلىتىشنى، جەمئىيەتنىڭ مۇقىملىقىنى كاپالەتلەندۈرۈشنى، سەبرچان بولۇشنى تەشەببۇس قىلدى.

خەلق دېموكراتىيىسىنى يۈكسەلدۈرۈپ تۈپ نېگىزنى قۇرۇپ چىقىش لازىم

نۇرغۇن مۇتەخەسسىس-ئالىم: جۇڭگو يېڭى ئەسىردە سوتسىيالىستىك دېموكراتىيىنى يۈكسەلدۈرۈشتە، ئىشنى خەلق دېموكراتىيىسى، پارتىيە ئىچىدىكى دېموكراتىيە، پارتىيىلەر ئوتتۇرىسىدىكى دېموكراتىيىدىن ئىبارەت مۇشۇ ئۈچ جەھەتتىن باشلاش كېرەك. بۇلارنىڭ ئىچىدە خەلق دېموكراتىيىسى تۈپ نېگىز، دەپ ھېسابلىدى.

پروفېسسور گاۋفاڭ: سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ بىرىنچى مەزمۇنى پارتىيە بىلەن ھۆكۈمەتنى ئايرىۋېتىش، ئۇ شۇنداقلا خەلق دېموكراتىيىسىنى يۈكسەلدۈرۈشنىڭ ئاچقۇچى، دەپ تەكىتلىدى ۋە پارتىيە بىلەن ھۆكۈمەتنى ئايرىماسلىق، پارتىيىنى ھۆكۈمەتنىڭ ئورنىغا قويۇشتەك ئەنئەنىۋى تۈزۈلمە ـ ئىنقىلابىي ئۇرۇش يىللىرىدىكى يەر ئاستى كۈرەش بىلەن بازىلاردىكى ئىنقىلابىي كۈرەشنىڭ ئالاھىدە تەلىپى ئىدى، مانا شۇنداق ئەھۋالدىمۇ ماۋزېدۇڭ، دېڭ شياۋپىڭلار 1928-، 1941-يىللاردا: بىز گومىنداڭنىڭ پارتىيە دۆلەتنى باشقۇرىدىغان قەبىھ ئۇسۇلىنى ئۆگەنمەسلىكىمىز لازىم، دەپ كۆرسەتكەنىدى، جۇمھۇرىيەت قۇرۇلغاندىن بۇيان پارتىيىنىڭ ھوقۇقى ھەددىدىن زىيادە مەركەزلەشتۈرۈلۈپ، خەلقنىڭ ھوقۇقىغا ناھايىتى زور چەك قويۇلدى، كۆپىنچە ناھايىتى زور دەرىجىدە پارتىيە ئۆزىلا ئىگە بولدى، خەلققە ۋەكالىتەن ئىگە بولدى، خەلقنى ئىگە قىلىش، خەلق ئۆزى ئىگە بولۇشنى ئىشقا ئاشۇرغىلى بولمىدى، دەپ قارىدى.

بەي گاڭ مۇنداق دەپ قارىدى: ئاساسىي قانۇن تۇرغۇزۇش ھەممىنىڭ ئالدىدا تۇرۇشى كېرەك، بۇنىڭ سەۋەبى، ئېلىمىزنىڭ ھازىرقى يۈرگۈزۈلۈۋاتقان ئاساسىي قانۇنى ئۈچ قېتىم تۈزىتىلگەن بولسىمۇ، يەنىلا مۇكەممەل ئەمەس، بولۇپمۇ كىرىش سۆزدە بىر-بىرىگە ئېنىقلا زىت كېلىدىغان جايلار ناھايىتى نۇرغۇن، ئۇنىڭ ئۈستىگە

بىزنىڭ ئاساسىي قانۇنىمىزدا كونكرېت ئىقتىسادىي تۈزۈلمىگە قارىتا ھەددىدىن زىيادە نۇرغۇن بەلگىلىمە بەلگىلەنگەن، بايانلار بېرىلگەن. بۇنىڭ بىلەن ئاساسىي قانۇن مۇقىملىققا ئېرىشەلمىگەن، ئۇنىڭدىن يولغا قويغاچ تۈزىتىش پۈرىقى كېلىپ تۇرىدۇ. قانۇن ئارقىلىق دۆلەت باشقۇرۇش ـ ئەڭ ئاساسلىقى ئاساسىي قانۇن ئارقىلىق دۆلەت باشقۇرۇش، دېموكراتىك سىياسىينى يولغا قويۇش دېمەكتۇر. پەقەت ھازىر يۈرگۈزۈلۈۋاتقان ئاساسىي قانۇن ئېنىق تۈزىتىلگەندىن كېيىن، بىزنىڭ قانۇن ئارقىلىق باشقۇرۇلىدىغان دۆلەت قۇرۇش نىشانىمىز تېخىمۇ مەشغۇلاتچانلىققا ئېرىشەلەيدۇ. ئاندىن تۈزىتىلگەن ئاساسىي قانۇن بويىچە ھازىر يۈرگۈزۈلۈۋاتقان سىياسىي تۈزۈلمىنىڭ مۇكەممەل بولمىغان جايلىرىنى ئىسلاھ قىلالايمىز.

تەتقىقاتچى ليۇگوشىن: خەلق دېموكراتىيىسىنى يۈكسەلدۈرۈشتە، سايلام تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىشمۇ ئىنتايىن مۇھىم ھالقا، دەپ كۆرسەتتى. بەي گاڭ سىياسىيشۇناسلىق نۇقتىسىدىن مۇنداق قارىدى: . . . ھازىر يۈرگۈزۈلۈۋاتقان سايلام تۈزۈمى ۋەزىيەتكە ماسلىشالمايدۇ، نامزاتلارنىڭ بارلىققا كېلىشىدىن تارتىپ تاكى سايلام تەرتىپىگىچە مەسىلىلەر مەۋجۇد. بىزنىڭ ھازىر يۈرگۈزۈۋاتقان قانۇنىمىزدا سايلام تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىشقا يېتەرلىك ئىجادىي بوشلۇق قالدۇرۇلمىغان. ھەتتا خەلق ئاممىسىنىڭ ئىجادىي پائالىيىتىگە يەڭگىلتەكلىك بىلەن قانۇن بويىچە ئىش قىلماسلىق، دەپ قالپاق كەيدۈرۈلگەن.

مۇتەخەسسىسلەر يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا مۇنداق دەپ قارىدى: تۈزۈلمە ئاخىرقى ھېسابتا ئادەم ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. كادىرلارنى ئۆستۈرۈش تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىش ـ سىياسىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ ئىنتايىن مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمى بولۇشى كېرەك. ھازىرقى كادىرلارنى ئۆستۈرۈش تۈزۈمىدە ئىگىلىك ھوقۇقى خەلقتە بولۇش پرىنسىپى ئەكس ئەتتۈرۈلمىگەن. پارتىيە كادىرلارنى باشقۇرۇش پرىنسىپى توغرا، لېكىن ئۇ خەلقنىڭ ھوقۇق بېرىش دەرىجىسىگە بويسۇنۇشى، ھوقۇقنىڭ قانۇنىي كېلىش مەنبەسىنى ئىلمىي ئۇسۇلدا ئىپادىلىشى كېرەك. ئەمەلىي كادىر ئۆستۈرۈش جەھەتتە، پۇقرا زادى قانچىلىك سۆز قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە؟

مۇتەخەسسىسلەر ئاساسىي قاتلامدا دېموكراتىيىنى زور كۈچ بىلەن يۈكسەلدۈرۈشنى، پۇقرانىڭ رەھبەر تاللاش ھوقۇقىنى تولۇق جارى قىلىش ۋە يولغا قويۇشنى، كادىرلارنى ۋەزىپىگە قويۇشتا ئالدى بىلەن پۇقرانىڭ رازىلىقىنى ئېلىشنى بىر قەدەر ئالقىشلىدى.

بەي گاڭ خەلقنىڭ بىۋاسىتە سايلاش دائىرىسىنى يەنىمۇ كېڭەيتىشنى ئوتتۇرىغا قويدى: «نۆۋەتتە، ئېلىمىزدە ناھىيىدىن تۆۋەنكى خەلق ۋەكىللىرى بىۋاسىتە سايلام ئارقىلىق بارلىققا كېلىدۇ. ناھىيە دەرىجىلىك، يېزا-بازار دەرىجىلىك ھۆكۈمەت خادىملىرى بولسا، ۋاسىتىلىق سايلام ئارقىلىق بارلىققا كېلىدۇ. يېزا-بازار باشلىقلىرى بىۋاسىتە سايلام ئارقىلىق بارلىققا كەلتۈرۈلسە نېمىشقا بولمىغىدەك؟»

پارتىيە ئىچىدىكى دېموكراتىيىنى يۈكسەلدۈرۈپ، ئائىلە باشلىقلىقى تۈزۈمىنى بىكار قىلىش لازىم

پروفېسسور ۋاڭ گۇيشيۇ خەلق دېموكراتىيىسىنى يۈكسەلدۈرۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا، پارتىيە ئىچىدىكى دېموكراتىيىنىمۇ تېزدىن كۈچەيتىش لازىم. پارتىيە ئىچىدىكى دېموكراتىيىنى يۈكسەلدۈرۈش ئارقىلىق خەلق دېموكراتىيىسىنى يېتەكلەش لازىم، دەپ ھېسابلىدى.

پروفېسسور گاۋفاڭ، ۋاڭ گۇيشيۇلار مۇنداق دەپ قارىدى، پارتىيە ئىچىدىكى دېموكراتىيىسىزلىك ئىللەتلىرىنى يولداش دېڭ شياۋپىڭ 1980-يىلى «پارتىيە ۋە دۆلەت رەھبەرلىكى تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىش» دېگەن مەشھۇر نۇتقىدا ئاللىبۇرۇنلا مۇپەسسەل يىغىنچاقلاپ ئۆتكەنىدى: «بارلىق ھوقۇق نامۇۋاپىق ھالدا ،تەھلىلمۇ قىلىنماستىن پارتكومغا، پارتكومنىڭ ھوقۇقى يەنە كۆپىنچە بىرنەچچە سېكرېتارغا ، بولۇپمۇ بىرىنچى سېكرېتارغا مەركەزلەشتۈرۈپ قويۇلدى. ھەرقانداق ئىشتا بىرىنچى سېكرېتار باشلامچىلىق قىلىدىغان، بېكىتىدىغان بولدى، پارتىيىنىڭ بىر تۇتاش رەھبەرلىكى كۆپىنچە ھاللاردا مانا شۇ ۋەجىدىن شەخسنىڭ رەھبەرلىكىگە ئايلىنىپ قالدى».

پروفېسسور ۋاڭ گۇيشيۇ مۇنۇلارنى ئالاھىدە تەكىتلىدى: دېموكراتىيە ـ مەركەزلەشتۈرۈش ـ بىرخىل مۇۋاپىق، ئىلمىي، ئەۋزەل تەشكىلىي پرىنسىپ ۋە تەشكىلىي تۈزۈم. پارتىيىمىز ئىزچىل شۇنىڭدا چىڭ تۇرۇپ كەلدى ۋە ئۇنى تەكىتلەپ كەلدى. لېكىن ئۇنىڭ ئەمەلىي ئۈنۈمى قانداق بولدى؟ شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، دېموكراتىيە ـ مەركەزلەشتۈرۈش تۈزۈمى رېئاللىقتا كۆپىنچە ھاللاردا ياخشى ئىزچىللاشتۇرۇلمىدى. پرىنسىپنىڭ تەلىپى بىلەن ئەمەلىي يولغا قويۇش ئوتتۇرىسىدا، دېيىلگىنى بىلەن قىلىنغىنىڭ ئوتتۇرىسىدا كىشىنى ھەيران قالدۇرغىدەك ئەكسىي پەرق ساقلىنىپ كەلدى.

ئۇ يەنە مۇنداق ھېسابلىدى: پارتىيە ئىچىدىكى دېموكراتىيىنى مۇكەممەل تۈزۈم ئارقىلىق كاپالەتلەندۈرۈش ۋەزىپىسىنى ئورۇنداش ئۈچۈن مۇنداق تۆت جەھەتنى تېزدىن ئىسلاھ قىلىش لازىم: ئائىلە باشلىقلىقى تۈزۈمىنى ياكى شەكلى ئۆزگەرگەن ئائىلە باشلىقلىقى تۈزۈمىنى بىكار قىلىش؛ سايلام تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىش ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈش؛ باشلىقنىڭ ئىرادىسى يېتەكچى ئورۇنغا ئۆتۈۋالىدىغان شەكلەن سايلامنى ، ۋەزىپىگە قويۇش تۈزۈمىنى تۈپتىن ئۆزگەرتىش، ھەمدە ئەيىبلەش، پاش قىلىش، ئەرز قىلىش، ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلۇش تۈزۈمىنى تەدرىجىي تىكلەش؛ رەھبىرىي كادىرلار ئۆمۈر بويى ۋەزىپە ئۆتەش تۈزۈمىنى ئۈزۈلكېسىل بىكار قىلىش؛ ئۆز ئىزباسارىنى ئۆزى كۆرسىتىش تۈزۈمىنى ئۈزۈلكېسىل بىكار قىلىش لازىم.

(南京日报社主办) — 《周末》 دىن

مۇساجان ئەزىزى تەرجىمىسى (M1)

نەسىرلەر

ئەخمەت ئىمىن

بوسۇغا

بوسۇغىنى نېمىشقا شۇنچە ئۇلۇغلايدىغان بولغىيتتىڭ موما؟ بىر چاغلاردا سىڭلىمنىمۇ بوسۇغىدا چېچىنى پالتا بىلەن كەستۇرگەنىدىڭ، كېيىن نەۋرە قىزىڭنىمۇ بوسۇغىدا شۇنداق قىلغۇزدۇڭ. ئىككىلا قېتىم ئاسماندا ھەسەن-ھۈسەن شۇنداق چىرايلىق كۆرۈنگەن چاغ ئىدى. مەن: «بۇنداق قىلسا نېمە بولىدۇ؟» دەپ سورىدىم، سەن: «چاچ ئۆسىدۇ» دەپ جاۋاب بەردىڭ. ھەسەن-ھۈسەنىڭ خاسىيىتىدىن شۇنداق بولامدۇ، پالتىنىڭ ياكى بوسۇغىنىڭ؟ قايسى بىرىنى سوراشنى بىلەلمىدىم، بەلكىم ئەقىدەڭگە تېگىپ قويۇشتىن قورققانىدىمەن، سورىمىدىم. كېيىن قارىسام، سەن بوسۇغىغا بەك ئىخلاس قىلىدىكەنسەن. ھەر كۈنى ئەتىگەندە بوسۇغىنى يۇيىسەن، بوسۇغىدا ھېچكىمنى ئولتۇرغۇزمايسەن، ھەتتا ئۇنى ھېچكىمگە دەسسەتكۈڭمۇ كەلمەيدۇ.

ئېسىمدە، مەكتەپكە تۇنجى ماڭغان كۈنۈم سەن مېنى ئىشىكتە توسۇۋېلىپ: «بوسۇغىدىن ئوڭ پۇتۇڭ بىلەن ئاتلا» دېدىڭ، مەن ھېچنېمە چۈشەنمىسەممۇ، شۇنداق قىلدىم. شۇنىڭدىن كېيىن بوسۇغىدىن ئوڭ پۇتنى ئېلىپ مېڭىش ماڭا ئۆدۈم بولۇپ قالدى. ئوڭ پۇتۇنى بوسۇغىدىن ئېلىپ مېڭىشقۇ ئىشنى ئوڭغا تارتسۇن دېگەندىن دېرەك بېرەر، لېكىن بوسۇغىچۇ؟

يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بوسۇغا ھەققىدە ماڭا ئۇچرىغان ئىشلار كۆپەيدى. يىگىت بولۇپ توي قىلغان كۈنۈم بۇ ھەقتىكى ئويلىرىم ئەڭ يۇقىرى پەللىگە چىققان كۈن ئىدى. بوسۇغىنىڭ ئالدىغا گۈلخان يېقىلغانىكەن، پاياندازنى دەسسەپ ئوتتىن ئاتلىدۇق. مەن دەسلەپتە بۇ ئوتنى يۈرىكىمىزدىكى ئوتنى تېخىمۇ ئۇلغايتىش ئۈچۈن يېقىلغان، دەپ ئويلاپتىكەنمەن. لېكىن ئۇ ئوتنىڭ مېنىڭ ئەمدى رەسمىي ئوتنىڭ ئىچىگە كىرگەنلىكىمدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى كېيىن بىلدىم.

قىزىق، كېيىنكى چاغلاردا بوسۇغىدىن ئوڭ پۇتۇمنى ئېلىپ چىققان بولساممۇ، لېكىن تالادا ئىشلىرىم ئانچە ئوڭغا تارتىپ كەتمىدى. سىڭلىلىرىمنىڭ چاچلىرى بوسۇغىدا كېسىلگەندىن كېيىن ئۆسكەن، بوسۇغا يۇيۇپ پاكلانغاندىن كېيىن ئائىلىمىزمۇ ئۆزىنىڭ غۇبارسىز - پاكلىقىنى ساقلىغان، ئەمدى ماڭا كەلگەندە بوسۇغا ئۆزىنىڭ كارامىتىنى كۆرسىتەلمىدىغۇ؟

سەن ئۇ دۇنياغا كەتكەندىن كېيىن بۇ سوئالنى ئەمدى ئۆزۈمدىن سورايدىغان بولدۇم، موما.

بوسۇغىنى ئۇلۇغلاش سېنىڭ ساددا ئەقىدەڭ بولغىيتتى، لېكىن ئۇ ئەقىدەڭ پاك ۋە مۇقەددەس ئىدى. مەن ئۆز ۋاقتىدا بۇ ھادىسىدىكى ساددىلىقنى قاراپ، كۆڭلۈمدە ئۆزۈمچە سېنى كەمسىندۈرۈپتىكەنمەن، ئۇنىڭدىكى ماھىيەتكە، چوڭقۇر مەنىگە نەزەر ئاغدۇرماپتىكەنمەن.

مانا بۈگۈن ئەللىك ياشقا كىرگەن كۈنۈمدە شۇ بوسۇغا ھەققىدە قايتا ئويلىنىپ قالدىم.

ئەللىك يىللىق ئۆمرۈمنىڭ ئاي-كۈنلىرىنىڭ

سائىنى ئېنىق دەپ بېرەلىسەممۇ، لېكىن شۇ ئۆيۈمنىڭ بوسۇغىسىدىن زادى قانچىلىك ئاتلاپ ئۆتكىنىمنىڭ سانىنى ھەرگىز دەپ بېرەلمەيمەن.

لېكىن شۇ نەرسە ناھايىتى ئېنىق: شۇ بوسۇغىدىن كۆپ ۋاقىتلاردا ئويلانمايلا ئۆتتۇم. بوسۇغىغا كېلىپ ئويلىنىپ تۇرۇپ قالغان ۋاقىتلىرىم تولىمۇ ئاز بولدى. بۇنداق تۇرۇپ قېلىش خىلمۇ خىل سەۋەبلەر تۈپەيلى بولىدىكەن: بەزىدە قانداق بولار، دەپ ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قالىدىكەنسەن؛ بەزىدە بىر ئىشنى قانداق قىلىشنى ئويلىنىپ تۇرۇپ قالىدىكەنسەن؛ بەزىدە مەلۇم بىر روھىي يۈكتىن پۈكۈلۈپ ۋە بەزىدە خۇشاللىقتىن ئەس-ھوشۇڭنى يوقىتىپ، قەدىمىڭنى يۆتكەشكىمۇ ئامالسىز قېلىپ تۇرۇپ قالىدىكەنسەن. . .

ھاياتىمدا ماڭا چوڭقۇر ئىزناسىنى قالدۇرۇپ قويغان ئاشۇنداق بوسۇغىدا تۇرۇپ قېلىشلارنىڭ ئىچىدە پەقەت بىرىلا مېنى كۆپ ھاللاردا مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتۈردى. ئۇ بولسىمۇ بوسۇغىدىن چىقىش ئالدىدا پۈختىراق ئويلىنىۋېلىش، مەقسەت قىلىنغان تۇرۇپ قىلىش.

مەن ھازىر شۇنداق بىر ئويغا كېلىپ قالدىم، موما. بوسۇغىنىڭ رولى پەقەت ئىشىك كېشىكىنى مۇستەھكەم تۇتۇپ تۇرۇش، ئىشىك قانىتىنىڭ ئېچىلىپ - يېپىلىشىنى راۋانلاشتۇرۇش ۋە ئىشىك ئاستى يوچۇقىنى مۇۋاپىقلاشتۇرۇش ئۈچۈنلا ئەمەس ئوخشايدۇ. بوسۇغا ياغىچىسىزمۇ يۇقىرىقى مەقسەتلەرگە يەتكىلى بولىدىكەن (ياغاچچىلىق قىلغان چاغلىرىمدا ئۇنىمۇ سىناپ باقتىم). بوسۇغا - قېلىن ياغاچتىن ئېگىزرەك قىلىپ توغرىسىغا ياسىلىدىغان شۇ بالداق ياغاچ تۆپتۈز يولغا نىسبەتەن بىر كىچىك توساق ئىكەن. ئۇنىڭغا ئېنىق قىلىپ «دىققەت» دېگەن سۆز يېزىپ قويۇلمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئالدىغا كەلگەن ھەرقانداق ئادەمنىڭ دىققىتىنى قوزغىلىشى كېرەك ئىكەن. تۈز دەسسىلىۋاتقان قەدەم بوسۇغىدا چوقۇم بىر ئاتلىشى كېرەك. بۇ بىرخىل دەسسىلىۋاتقان قەدەمدىكى بىر كىچىك جىددىي ئۆزگىرىش، خۇددى مەيىن ئېقىۋاتقان سۇدا كۆتۈرۈلگەن بىر دولقۇنغا ئوخشاش! شۇنداقمۇ، موما؟

سۇرىتىڭگە قاراپ ئولتۇرۇپ، بالىلىقىمدا سەندىن سورىغان سوئالىم يەنە ئېسىمگە كېلىۋاتىدۇ:

«بوسۇغا نېمە ئۈچۈن ئۇلۇغ؟»

سۇرىتىڭدە ماڭا مەستلىكىڭ كېلىپ ئولتۇرىسەن، كۆزلىرىڭدىن شۇنداق تاتلىق خۇشپەسەنلىك چىقىپ تۇرىدۇ، خۇددى «قېنى، ئۆزۈڭ دەپ باقە؟» دېگەندەك.

مەن دەپ باقايمۇ، موما؟ . . .

بوسۇغا تالا بىلەن ئۆينىڭ چېگرىسى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلۇغمىكىن!؟ . . .

ئۆي - ئۆي، تالا - جەمئىيەت. . .

ئۆي - جەمئىيەتنىڭ ھۈجەيرىسى؛ تالا جەمئىيەتنىڭ پۈتۈن گەۋدىسى. . .

بوسۇغا - پاسىل، كىشىگە ئويلىنىش پۇرسىتى بېرىدىغان پاسىل، ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇقى دەل مۇشۇ يەردە!

شۇنداقمۇ، موما؟ . . .

دارۋازىنىڭ رەھمىتى

مەن بوشلۇققا قەدەم قويىۋاتىمەن، ئېگىز بوشلۇققا!

ئاستىمدا دەريا، سۇربەتلىك تاشلار؛ بېشىمدا ساما، ئاپئاق بۇلۇتلار؛ ئەتراپىم بوشلۇق، چەكسىز بىر بوشلۇق، ھەيراندۇر ماڭا ئۇچار قاناتلار، ئايىغىم سىمدا، كۆزلىرىم سىمدا، تەڭپۇڭلۇقىمغا ئېگىدۇر خادا.

شۇنداق، دوستلار، مەن شۇنداق ھالدا ماڭدىم بوشلۇققا!

ئەنسىرىمە، دوستۇم، ئەنسىرىمە، ئىنىم، ئەنسىرىمە، ئاچا، ئەنسىرىمە، سىڭلىم. مەندىن ئەندىشە قىلماڭلار، دوستلار، خاتىرجەم بولسۇن، ئاكىلار!

مېنى يۆلەيدۇ مۇقەددەس دۇئا، مېنى يۆلەيدۇ ئەلنىڭ تىلىكى، مېنى يۆلەيدۇ دارۋاز بوۋامنىڭ غەيۇرلۇقى، دىت ۋە ئىدرىكى!

كۆكرىكىمدە سوققان بۇ يۈرەك - جەسۇر ئۇيغۇرنىڭ ئوتلۇق يۈرىكى!

شۇنداق، مەن خەلقىمنىڭ يۈرەك ئۇرۇشىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ كېتىۋاتىمەن. ئايىغىم ئاستىدىكى سىمغا مەنلا ئەمەس، پۈتكۈل خەلقىمنىڭ سىنچىلار قاراپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى سېزىپ تۇرۇپ كېتىۋاتىمەن شۇنداق، ماڭا يول كۆرسىتىۋاتقىنى مېنىڭ كۆزلىرىملا ئەمەس، بەلكى خەلقىمنىڭ كۆزلىرى، باتۇر خەلقىمنىڭ ئۈمىدۋارلىق، ئىشەنچ بىلەن تىكىلىۋاتقان كۆزلىرى.

مېنى بۈيۈكلۈكتە ماڭغۇزۇۋاتقان، يۈگرۈتۈۋاتقان مېنىڭلا قۇدرىتىم ئەمەس، خەلقىمنىڭ قۇدرىتى؛ بۇ جاھاندا ھەرقانداق چاغدىمۇ ئۆزىنى يوقىتىپ قويمايدىغان، ھەرقانداق مۇشكۈلچىلىكتىمۇ ئۆزىگە يول ئاچالايدىغان ئۇلۇغ خەلقىمنىڭ كۈچ - قۇدرىتى!

دوستلار، دوستلار، مەن مەنزىلىمنىڭ دەل ئوتتۇرىسىغا كەلدىم.

ۋاھ بوشلۇق، ئاجايىپ سېھىرلىك ئىكەن بۇ بوشلۇق! بۈيۈكلۈك، ئاجايىپ تىلسىملىق ئىكەن ئۇ بۈيۈكلۈك!

سىلەر مېنى بۈيۈكلۈككە چىقتى دەمسىلەر، ياق، يىراق ئىكەن ئۇ بۈيۈكلۈك، يىراق ئىكەن! بۈيۈكلۈكنىڭ نېمىلىكىنى پەقەت بۈيۈكلۈككە ئۆرلەۋاتقىنىڭدىلا بىلەلەيدىكەن، ئىنسان!

مېنى رىقابەت چوققىسى سىناق نەزىرى بىلەن بوشلۇققا ئۇزاتقانىدى، زەپەر چوققىسى قايىللىق بىلەن كۈتۈۋالدى. راست، مەن غەلىبە قىلدىم، زەپەر قۇچتۇم، چۈنكى ئايىغىم ئاستىدىكى سىم ئارقان خەلقىمنىڭ دىل رىشتىسى بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان ھەم چىڭىغانىدى.

رەھمەت، خەلقىم، رەھمەت!

بۇ سەن ماڭا بەرگەن غەيرەت! بۇ سەن ماڭا

بەرگەن قۇدرەت!

مانا ئەركەك

ئوتتۇرا ياشلىق ئۈچ ئايال كوچىدا قىزغىن پاراڭلىشىپ كېتىۋاتاتتى. ئالدى تەرەپتە توپلىشىپ قالغان بىر مۇنچە ئادەمنى كۆرۈپ ئىختىيارسىز قەدىمىنى توختاتتى.

بۇ يەردە جېدەل بولۇۋاتقانىدى. ئالامىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىككى «نوچى» ئون يەتتە- ئون سەككىز ياشلار ئۆپچۆرىسىدىكى بىر يىگىتنى قاتتىق ئۇرۇۋاتاتتى. ئۇ يىگىتمۇ جېنىنىڭ بارىچە قارشىلىق بىلدۈرۈۋاتاتتى.

ئەتراپتىكى كىشىلەرنىڭ روھىي ھالىتى ھەرخىل. بەزىلىرى ناھەقچىلىككە چىدىماي:

— ئىككى ئادەم بىرلىشىپ بىر ئادەمنى ئۇردى، دېگەن قانداق گەپ! بولدى قىلىڭلار! — دەپ ۋارقىرىشىپ قوياتتى. بەزىلەر:

— ئەستاخپۇرۇللا! — دەپ، ئۆز غەزىپىگە ھاي بېرىشىپ تۇراتتى.

يەنە بەزىلەر خۇددى بوكسيورلارنىڭ تاماشىسىنى كۆرۈۋاتقاندەك ئەپچىل مۇشت ئېتىشلارغا، كاللا تويۇشلارغا ھەۋەسلىنىپ قاراپ تۇرۇشاتتى.

ئۇلارنىڭ ئارىسىدا يەنە يۇمشاق كۆڭۈل ئادەملەرمۇ بار ئىدى. ئۇلار:

— ئاجرىتىپ قويساڭلار بولمامدۇ، ھاي مۇسۇلمانلار! — دەپ تۆۋلىشىپ قوياتتى.

— ئاجرىتىپ قويۇش باشقىلارنىڭلا ئىشىمىكەن؟! پىچاق يەپ كېتىشتىن قورقمىساڭ، ئۆزۈڭ بېرىپ ئاجرات، — دەپ رەددىيە بېرىشەتتى بەزىلەر غوتۇلداپ.

ئىشقىلىپ ھەممىلا ئادەم دېگۇدەك بىر نېمە دەيتتى، لېكىن ھېچقايسىسى ئوتتۇرىغا چىقمايتتى.

ھېلىقى ئىككى «نوچى» بىلەن ئېلىشىۋاتقان يىگىت بارغانسېرى ھالسىزلىنىپ، ئاخىر كەينى-كەينىدىن تېگىۋاتقان مۇشتلارنى بىلەكلىرى بىلەن توساپ، بېشىنى ئىچىگە تىقىۋالىدىغان ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى. زەرب بىلەن بېقىنىغا ئۇرۇلغان بىرنەچچە مۇشت ئۇنى يەرگە يىقىتتى. لېكىن، ھېلىقى ئىككى «نوچى» توختايدىغاندەك ئەمەس...

كىشىلەر چۇرقىراشتى، لېكىن ھېچكىم ئوتتۇرىغا چىقمايتتى.

بىللە كەلگەن ئۈچ چوكاننىڭ بىرى يەردە ياتقان يىگىتنىڭ بۇرنىدىن ئۇقتەك قان كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ قىرقىراپ كەتتى.

ئىككىنچى چوكان:

— ھەي، بۇ يەردە بىر ئەركەك يوقمۇ؟ — دەپ ۋارقىراپ كەتتى.

دەل شۇ چاغدا كۈتۈلمىگەن بىر ئىش يۈز بەردى. چوكانلارنىڭ ئۈچىنچىسى — باياتىن بېرى گەپمۇ قىلمىغان، چىرقىرىمىغان، بولۇۋاتقان ئىشلارغا قاراپ قېتىپ تۇرۇپ قالغان ئۈچىنچى چوكان:

— ۋاي... مېنىڭ بالامنى ئۆلتۈرۈۋەتمەكچىمۇ! — دەپ توپقا قاراپ ئېتىلدى. تويۇقسىز، كىشىلەر ئوت ئۆچۈرۈش ماشىنىسىنىڭ سىگنالىنى ئاڭلىغاندەك يولنىڭ ئىككى تەرىپىگە داجىشتى. ئۇ چوكان غۇيۇلدىغىنىچە ئوتتۇرىغا يۈگۈرۈپ كىردى. ئانىنىڭ ئاۋازى قۇدرەتلىك بولىدىكەن. «مېنىڭ بالامنى...» دېگەن سۆزنى ئاڭلاپلا ھېلىقى ئىككى «نوچى» بەدەر قېچىشتى. «ئانا» بېرىپ قانغا بويالغان «بالىسى»نىڭ بېشىنى تىزىغا ئالدى.

ئەتراپتا تۇرغانلار:

— ئانىسىمىكەن؟... ئانىسىمىكەن؟ — دېيىشىپ كەتتى.

«بۇ يەردە بىر ئەركەك يوقمۇ؟» دەپ ۋارقىرىغان ھېلىقى ئىككىنچى چوكان ئۇلارغا زەردە بىلەن ئالايدى-دە:

— ئانىسى ئەمەسكەن، ئەركەك ئىكەن، ئەركەك!

— دېدى ئاجايىپ بىر سۆيۈنگەن ئاھاڭدا.

يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن، «ئانا»نىڭ كۆڭلىكىنىڭ پېشى كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى تارتتى. كۆڭلەك پېشى قانغا بويالغانىدى. ئۇ چوكان لالىدەك تاۋلىنىپ تۇرغان قان يۇقى كۆڭلىكى بىلەن خۇددى جەڭگاھتىن قان كېچىپ چىققان باتۇر لەشكەرگىلا ئوخشاپ قالغانىدى.

مۇڭ

مۇڭ... مۇڭ!...

يۈرەكتىن چىقىۋاتقان مۇڭ! يۈرەكلەرگە قونۇۋاتقان مۇڭ!

يۈرەكتىن ئېتىلىپ - ئېتىلىپ چىقىۋاتقان مۇڭ! يۈرەكلەرگە سىرغىپ -سىرغىپ كىرىۋاتقان مۇڭ!...

ئاھ، ناخشىچىم، توۋلاۋەر، توۋلا، ھېسسىياتىڭغا دەم بەرمىسۇن، ئاۋازىڭغا دەرد بەرمىسۇن!

ئاھ يۈرەك، چىدا، چىدىمىساڭ، قاقشا، پەرياد ئۇر، پەريادىڭ ناخشا زارىغا قوشۇلۇپ كەتسۇن! ئۇيۇۋاتقان قانلىرىڭ ئۇرغۇۋاتقان كۈندە شىپالىق تاپسۇن، ئېرىسۇن، ئاقسۇن! مەيلى بوپتۇ، قاتسۇن، چىدىمىساڭ، يېرىلغىن يۈرەك، نەپسانىيەت تىزگىنىدە ئۆزلۈكىنى يوقاتقان ئىگەڭ مۇڭ خەنجىرىدە شېھىتلىق تاپسۇن!...

دۇتار تارىسىدىن ئاجايىپ بىر سېھرىي قۇدرەت تۆكۈلۈۋاتىدۇ. دۇتارچىنىڭ ئەپچىل قوللىرى تارىنىلا ئەمەس، يۈرەكلەرنىمۇ تىترىتىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ سەزگۈر بارماقلىرى پەدىگىلا ئەمەس، يۈرەكلەرنىڭ زىل يەرلىرىگىمۇ تېگىۋاتىدۇ.

سورۇندىكىلەردىن بەزىلىرىنىڭ بېشى يەرگە چۈشۈپ كەتكەن؛ بەزىلىرى تورۇسقا قارىۋالغان؛ بەزىلىرىنىڭ كۆزلىرى ئوچۇق بولسىمۇ، ھېچنېمىنى كۆرمەيدۇ، بىر نۇقتىغىلا تىكىلىپ قالغان؛ بەزىلىرىنىڭ ئاغزىدىن «ئۇھ...» قىلغان سادا چىقىدۇ، بەزىلىرىنىڭ «ئۇھ»لىرىمۇ ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەن...

دۇتارچىنىڭ پەدە بېسىۋاتقان قوللىرى تۆۋەنلەپ

- تۈۋەنلەپ، ناخشا تازا ئەۋجىگە چىقىپ، خۇددى تۈرۈلۈپ كەلگەن دولقۇن قىياتاشقا ئۇرۇلۇپ ئېگىز كۆتۈرۈلۈپ، كەينىگە يانغاندەك بىرھال يۈز بەردى. ناخشا يېنىك قايتارما بىلەن ئاياغلاشتى.

سورۇندىكىلەر:

- رەھمەت، هوي، رەھمەت!

- ئاۋازىڭىز دەرد كۆرمىسۇن!

- قوللىرىڭىزغا بەرىكەت بەرسۇن! - دەپ تۇشمۇ تۇشتىن بارىكاللا ئوقۇشتى.

يېرىم سائەتتىن بۇيان مۇڭ قىلىپ بېرىپ خېلىلا چارچىغان دۇتارچى پېشانىسىدىكى تەرلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ، سورۇندىكىلەرگە رەھمەت يۈزىسىدىن بىر تەزىم قىلىۋەتكەندىن كېيىن كېتىشكە تەمشەلدى. ئۇ، كەتمىسىمۇ بولمايتتى. ئەسلى ئۇ شەھەر ئەتراپىدىكى بۇ رايونغا بۈگۈن ئەتىگەندە پەقەت ئىككى سائەتلىكلا بىر ئىشقا چىققان، لېكىن ئاغىنىسىنىڭ مۇڭ قىلىپ بەرسەڭ، دېگەن ئىلتىماسىنى يىرالماي، مانا بىر سائەتتىن بۇيان مۇشۇ يەردە ئولتۇرىدۇ. ئاغىنىسىنىڭ قولۇم-قوشنىلىرىمۇ ناخشىغا ھېرىسمەن كىشىلەر ئىكەن. دۇتارنىڭ تىرىڭشىغىنىنى ئاڭلاپ، بىر-بىرلەپ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، دەپ كىرىشىپ، باياتىن بېرى مۇڭ بولۇشۇپ ئولتۇرىدۇ.

دۇتارچىنىڭ كېتىشكە ئىجازەت سوراپ ئورنىدىن تۇرغانلىقىنى كۆرگەندە سورۇندىكىلەر تەڭلا چۇۋۇرلىشىپ كېتىشتى. ئۇلارنىڭ دۇتارچىنى قويۇپ بېرىدىغان رەۋىتى يوق. بولسا ئۇنى بۇ رايوندا بىر نەچچە كۈن ئېلىپ قالسا، مۇڭلىرىنى ئاڭلىسا، مۇڭلانسا، خىيال دەرياسىغا غەرق بولۇپ، جاھاننىڭ كەلدى-بارىنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇسا... ھەي ئېسىت، ماۋۇ دۇتارچىنىڭ ئالدىراۋاتقانلىقىنى قارىمامدىغان.

- يەنە بىرەر سائەت مۇڭ قىلىپ، ئۇكا، بىر سائەت!

- مېھمان بولۇپ چىقىپسىز، ھېچبولمىغاندا بىر كۈن قونىسىز ئەمدى.

- كۆڭلىمىزنى يەردە قويماڭ...

- ئىش دېگەن تۈگىمەيدۇ، ئادەم تۈگەپ كېتىدۇ.

دۇتارچى يۇقىرىقىدەك ئىلتىماسلارغا چىرايلىق ئۆزرە قويۇپ زادى كەتمىسە بولمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ تۇرۇۋالدى. تاتلىق ئىلتىماسلار يەنە باشقىچە شەكىللەردە ئېيتىلىپ باقتى. لېكىن دۇتارچى كۈلۈمسىرىگىنىچە، بېشىنى چايقاپ ئورنىدىن قوپتى-دە، چاپىنىنى كىيدى.

دەل شۇ چاغدا كۈتۈلمىگەن بىر ئىش يۈز بەردى: باياتىن بېرى سورۇندا گەپ قىلماي مۇڭلىنىپ ئولتۇرغان بىر ساقچى يىگىت ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ يېنىدىكى تاپانچىسىنى چىقاردى.

- نەگە... - ساقچى يىگىت سۆزىنىڭ ئاخىرىنى چۈشۈرەلمىدى. قوللىرى دىر-دىر تىترەيتتى، كۆزلىرىدە بىر چەكچىيىش... لېكىن، بۇ ئالامەت ناھايىتى تېزلا يوقاپ، ئۇنىڭ ئورنىغا بىر مەيۈسلۈك ئالماشتى، سورۇندىكىلەر بۇ ئەھۋالدىن داڭ قېتىپلا قېلىشتى.

دۇتارچىنىڭ چىرايىدىمۇ بىر ساراسىمە پەيدا بولدى.

دەسلەپتە ساقچى يىگىتنىڭ تاپانچىسىنى نەگە تەڭلىگەنلىكىنى ھېچكىم بىلمىدى، ھەتتا ئۆزىمۇ. لېكىن، شۇ تاپتا تاپانچا ئۇنىڭ مۈرىسىنىڭ يۇقىرىسىدا تورۇسقا قارىتىلغان ھالدا تۇراتتى. ئۇ ھېلىھەم تىترەيتتى. بايام «نەگە...» دەپ ۋارقىرىغان سۆزىنىڭ داۋامى بوغۇزىدىن ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئەمدى ئۇ زۇۋانغا كەلدى:

- ئۇنداق قىلما، ئاغىنە، بىزنىڭمۇ ھالىمىزغا يەت... ئاڭلايلى، يەنە بىر پەدە ئاڭلايلى... بىز سەندىن باشقا بىر نەرسە تەلەپ قىلمىدۇققۇ... قانداق قىلىسەن، بۇ يۈرەك چىدىمايۋاتسا قانداق قىلىسەن؟... - ئۇ، سول قولى بىلەن يۈرىكىنىڭ ئۇدۇلىنى بېسىۋالدى، - بىز سېنى زورلىمايمىز، ئاغىنە، ھەرگىز... ئۇ، تاپانچا تۇتقان قولىنى ئېڭىكىنىڭ ئالدىغا ئەكېلىپ چايقىغىنىچە ئۆزىنىڭ سۆزىنى تەستىقلايتتى. ئۇ، ئۈمىد بىلەن دۇتارچىنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلدى، قانداق قىلدىم، دېگەندەك قىلىپ ئەتراپىدىكىلەرگىمۇ قارىدى. لېكىن، ھەممەيلەننىڭ كۆزى پەقەت تاپانچىدىلا ئىدى، ئۇمۇ تاپانچىغا قارىدى، يۈزى تامدەك تاتاردى، كەينىدىنلا شەلپەردەك قىزاردى، سول ئالىقىنى بىلەن كۆزلىرىنى توستى-دە، تاپانچىنى ئۈستەلگە قويۇپ، قولىنى كۆزلىرىدىن ئالمىغان پېتى پېشانىسىنى تاپانچا سىقىمدىۋالغان ئوڭ قولىنىڭ دۈمبىسىگە قويۇۋالدى. بىرھازاغىچە ئۇنىڭ پەقە «ئۇھ» تارتقان ئاۋازىلا ئاڭلاندى.

سورۇندىكىلەر بۇ ھالدىن نېمە دېيىشىنىمۇ، نېمە قىلىشىنىمۇ بىلەلمەي قالدى.

ئارىدا بىر نەچچە سىكۇنت ۋاقىت ئۆتتى. ساقچى يىگىت ئورنىدىن قوپتى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ئۈنچىدەك ياش تامچىسى يالتىرايتتى. ئۇ، مۇڭلۇق كۈلۈمسىرىگەن پېتى دۇتارچىنىڭ ئالدىغا كەلدى-دە، ئۇنىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ تۇرۇپ:

- رەھمەت، ئاغىنە، ئىشىڭ بار ئىكەن، كەتكىن، رەنجىمە، مەن سېنى تاكسىغا سېلىپ قوياي، - دېدى.

دۇتارچى ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قاراپ كۈلۈمسىرىدى-دە، ئۇنىڭ مۈرىسىگە بوش تۇرتۇپ قويۇپ، ئاندىن چاپىنىنى سالدى.

- قېنى، دۇتارنى ئەكېلىڭلار!

سورۇندىكىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ چىرايىغا خۇشاللىق يۈگۈردى.

دۇتار سايراشقا باشلىدى. ئۇنىڭ سايرىشىدا سەنئەتنىڭ مۇنداق بىر خىتابى ئاڭلىنىۋاتقاندەك قىلاتتى:

مۇڭلاندۇرۇشمۇ خۇشال قىلىش.

مۇڭلىنىشنىمۇ بىلمىگەن ئادەم خۇشال بولۇشنىمۇ بىلمەيدۇ.

ئاپتور: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىنىڭ كاندىدات ئالىي مۇھەررىرى (M2)

شېئىرى ئۆمەر ئەخمىدى

ئابلىمىت ئوسمان يازغان

ئابدۇرېھىم ھېيتقا بىر غەزەل

رىزا بىر خۇشبۇ دەم سەندىن قەدىم سەنئەت نامايانىدۇر،
كۆڭۈللەرگە سالغان سېنىڭ ناخشاڭدىكى جاندۇر،
ئىلىڭدىن دۇر، دىلىڭدىن نۇر تۆكۈپ خەلقىڭنى لال قىلدىڭ،
ئۇزاق چاغلارنى ئەسلەتكەن ئاۋازىڭ ئەۋجى گۈلخاندۇر؛
قولۇڭنىڭ نەغمىسى جەھجەت باياۋانلارغا يول بەرگەي،
كۆيۈگىدە ياڭرىغان ئارزۇ، يۈرەك سەتھىدە قولغاندۇر؛
ئەجەب ئېرىس دۇتارىڭ ئۈستىگە بۇلبۇل كېلىپ قونسا،
سەۋەبى ئۇنى بىھۇش قىلغان غۇرۇرلۇك بىر ۋىجداندۇر؛
ئەگەر بولسا سۇ جۇپ يايى فارابىدەك ئۇلۇغ ئۇستاز،
دىيۇر ئەردى شۇ بۇ قۇدرەت ئەزەلدە بىزدىكى قاندۇر؛
ئۇسسۇل ناخشا ماقامنى سەنئەتكە بىر زىننەت ئۈچۈن ئاشىق،
ئامان بول ۋارىسى ئەجداد بىلەن سەنئەت گۈلىستاندۇر.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى مىجىت ناسىر ئەپەندى 2000 - يىلىدىكى تۇنجى دۇنيا جىننىس رېكورتىنى ياراتقان جۇرئەت ئوبۇلقاسىمنى مۇبارەكلىمەكتە

— ئابدۇرېھىم توختى فوتوسى

《新疆文化》　（维吾尔文）
综合性文学双月刊

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» 2000 - يىل 2 - ، 3 - سان
(قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال)

主办:新疆维吾尔自治区文化厅
编辑出版:《新疆文化》杂志编辑部
国际标准刊号:ISSN1008—6498
国内统一刊号:CN65—1060/I
发行范围:国内外发行
地址:乌鲁木齐市团结路 72 号
邮编:830001　电话:2856942
印刷:《新疆日报》印刷厂
发行:乌鲁木齐市邮局
订阅:全国各地邮局

ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت نازارىتى تەرىپىدىن چىقىرىلدى
«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى تۈزۈپ نەشر قىلدى
خەلقئارالىق نومۇرى:ISSN1008—6498
مەملىكەتلىك نومۇرى:CN65—1060/I
مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەرگە تارقىتىلىدۇ
ئادرېس: ئۈرۈمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 72 - قورۇ
پوچتا نومۇرى: 830001 تېلېفون:2856942
«شىنجاڭ گېزىتى» باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ
مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى پوچتىخانىلار مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ

邮发代号:58—22　定价:6 元

پوچتا ۋەكالەت نومۇرى: 22 - 58　باھاسى: 6 يۈەن

كۈتۈش (ماي بوياق رەسىم)مۇھەممەتجان جۇمە سىزغان
- فاتىخ شەرىف فوتوسى